FR. PETRAČICA

HRVATSKA ČITANKA

ZA

VIŠE RAZREDE SREDNJIH ŠKOLA.

DIO DRUGI:

KNJIŽEVNOST U OGLEDIMA.

ČETVRTO IZDANJE.

PRIREDIO

FERDO Ž. MILER.

UKORIČENA STOJI 5 K.





U ZAGREBU.

TROŠAK I NAKLADA KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE.

1908.

Ova se knjiga ne smije prodavati skuplje nego za cijenu naznačenu na prednjoj strani.

Kr. zemaljska tiskara.

Predgovor.

Ovo (četvrto) izdanje po višemu nalogu izlazi kraće od prijašnjega, a književni ogledi sežu do u sadanje vrijeme. Mali pregled staroga doba i dodatak, kojim se ukratko kazuje, kakav je stari slovjenski jezik prema hrvatskomu, namijenjeni su učenicima preparandije. Nov je i mali književni zemljopis na kraju knjige, što ga je nacrtao prof. dr. M. Šenoa.

Izrađujući ovo četvrto izdanje poslužio sam se time, čemu me poučila kritika, a osobito zahvaljujem gospodi doktorima S. Bosancu, nadzorniku za srednje škole, i J. Florschützu, sveuč. profesoru, za neke prijazne upute.

F. Ž. M.

Gdje je što.

Učivo.

Strana

Štivo.

Uvod.

Književnost.

Maštom svojom čovjek teži na sve, što je lijepo, umom na ono, što je istinito i dobro. Oboje kazuje jezikom. Po tomu je jezik ogledalo čovječjega duha.

Istom se čovjek odbio od nejakoga djetinjstva, duh mu počinje raditi i stvarati ponajprije maštom, poslije umom. Tvorine mašte ljudske zovemo umjetnošću; što mašta izražava živom riječi: jezikom, to nam je pjesništvo, poezija.

I duh cijeloga naroda u mladenačkome vijeku njegovu ponajprije stvara maštom. Tvorine mašte cijeloga naroda, izražene jezikom, zovemo narodnom poezijom.

Mladenački vijek kojega naroda obuhvata ono doba, gdje još sav narod jednako misli i osjeća, gdje razliku staleža, ako je ima, stvaraju junačka djela, ali se tvorinama duha pojedinac ne odvaja od cjeline. U tome se vijeku i pjesnik od ostaloga naroda ne razlikuje ni u mislima ni u čuvstvima; on narodu govori iz duše, a narod progovara na njegova usta. I tako narodna poezija, ako je i nikla u duši pojedinca, nije samo njegova imovina, već je imovina cijeloga naroda.

Ali životne potrebe a počesto i dodir s drugim naprednijim narodima pospješuju razvitak, stvaraju prosvjetu. Rād oko prosvjete već ne može da promiče cjelina naroda, tu se porađa natjecanje, u kojemu se pojedinci snagom prosvjetljenijega duha svoga ističu iznad množine. Ovakovi ljudi ne potonu više kao bezimeni u bezbroju naroda, već im se zna za ime, oni se pri-

znaju i slave kao prosvjetnici društva ljudskoga, kao prvaci naroda svojega.

Ovakav čovjek, koji prožet živom maštom svoje osjećaje i misli očituje lijepom riječju, pjesnik je umjetnik. Tko je vješt umom svojim uspješno raditi oko boljka i napretka čovječanstva istražujući, što je istinito, mi ga zovemo učenjakom.

Narodna se poezija predaje od pojedinca pojedincu, od koljena koljenu živom riječi; pjesnik umjetnik pa i učenjak služe se mrtvim pismom, da njime plodove svoje mašte i uma svoga potisnu u svijet. A sva djela, što ih je čovječji duh iznesao na svijet u jeziku, bilo u živoj riječi, bilo u mrtvom pismu, sačinjavaju književnost uopće, koja se po jezicima različnih naroda opeta dijeli u pojedine književnosti narodne.

U nas se i tvorine narodne poezije zovu narodnom knjigom ili narodnom književnosti. No kako te tvorine idu od usta do usta i tako se šire i čuvaju, mi im kažemo i usmena ili tradiciona književnost. Narodnu poeziju i duševni rad pjesnika umjetnika zovemo lijepom knjigom. Djela pak prosvijetljenih umnika, koja pisanom ili štampanom knjigom u narod unose nauk, znanje i prosvjetu, obuhvataju naučnu i znanstvenu prosvjetnu (kulturnu) književnost.

Naša je zadaća da prikažemo razvitak lijepe knjige hrvatske u primjerima umnoga rada njezina, osvjetljujući ga preglednim povjesnim i vjekopisnim crtama. Naučna literatura ide amo tek onim dijelom svojim, što zanimljivošću predmeta i ljepotom jezika i sloga osvaja svakoga obrazovanog čovjeka.

Hrvatski narod.

Narod je hrvatski ogranak golemoga stabla, koje sačinjavaju plemena slovjenska.

Sva ta plemena govore jezicima, koji su između sebe kud i kamo srodniji, nego što su sa slovjenskima srodni jezici indijski, grčki, romanski, germanski i dr. Pa ipak je i srodnost

između slovjenskih i tih pomenutih jezika tolika, da narodi, što ih znanost danas zove arijskima, nijesu nego izdanci jednoga prajezika, koji je znanost okrstila imenom indoevropskoga (indogermanskoga) jezika. Gdje je kolijevka plemenu, što je govorilo tim jezikom, to se pouzdano ne zna. Učeni svijet drži, da je bilo na sjeveru, daleko od mora, možda na srednjoj Volgi. To se pleme s vremenom razdijelilo u više ogranaka, koji su se, ne znamo zašto, još u nedoumnoj davnini počeli odseljivati kud koji. Manjina se krenu na jugoistok do nizine rijeka Inda i Gangesa, većina se raširi put zapada i poklopi gotovo svu Evropu, pa u njoj evo i danas još nastava.

Slovjeni, onda još jedna narodna cjelina, osvanuli su u Evropi na zakarpatskim ravnicama možda tisuću godina prije Isusa. Ali istom seoba naroda potisnu njegove razgranke svijetu na vidik. Tada je onaj slovjenski jezik, iz kojega su se izvila slovjenska narječja, što ih znademo sada, već izumr'o. Samo se može osjeći, da su iz njega najprije izbila dva izdanka, od kojih se jedan razgranao u jezike: staroslovjenski (neki ga učeni ljudi zovu i stari slovenski, a neki starobugarski*), slovenski (slovenački), hrvatski ili srpski, bugarski i ruski (a ovaj se opet rascijepio u narječje velikorusko, bjelorusko i malorusko); drugi je matica jezicima: češkome sa slovačkim, poljačkome, narječjima Gornje i Donje Lužice, i još polapskih i baltičkih Slovjena.

Od tih se jezika broje među mrtve: stari slovjenski i jezik Slovjena Polabljana.**)

Seobom su národâ u 7. vieku na svoju sadašnju domaju pala i dva plemena slovjenska: **Hrvati i Srbi. Razdvojeni** imenom, ipak su po jeziku već onda bili kao rođena braća iz-

---

*) Crnorizac Hrabar, koji je živio malo poslije svete braće, zove svoj jezik „словѣньскъ“. Dubrovčani se hvale „slovinskim“ jezikom. Ovo je ikavski oblik

**) Osim slovjenskih ogranaka spadaju indoevropskom stablu još ovi jezici: Litavski (najsrodniji slovjenskima) i letski; germanski (švedski i danski, norveški i islandski, njemački, holandski, engleski); romanski (rumunjski, talijanski, španjolski, portugalski, francuski); celtski (irski, gelski, kimrički, bretonski); grčki; arbanaski; indijski; iranski (perzijski, kurdski, afganski) i jermenski.

među ostalih srodnika slovjenskih. Ali našavši se tu na raskršću od dva svijeta, grčkoga i rimskoga, Hrvati se prema svojim prilikama pribiše uz zapad, Srbi uz istok, i stvoriše svaki svoju državu, prihvatiše vjeru Krstovu, ali u dva zakona, i služeći se svaki svojim pismom razviše svaki svoju knjigu. I tako ova bratska plemena ni danas nijesu posve ujedinjena u jednu prosvjetnu cjelinu. Ove po Hrvate i Srbe jednako neprijatne prilike ipak ne mogoše sprečavati živoga saobraćaja između naroda samoga, koji se udilj miješao, pa se osobito od navale osmanske amo neprestance premještavao, te se plemenskim razlikama tako zameo trag, da se danas može govoriti o hrvatskoj i o srpskoj knjizi kao o dvjema odjelitim pojavama prosvjetnim, ali pogledom na krv i na jezik Hrvati i Srbi samo su jedan narod.

Slovjena u Evropi ima oko 140 milijuna (više no polovica svega stanovništva evropskoga), a između ovih je preko 9 milijuna Hrvata i Srba, koji nastavaju u području, što od zapada graniči vodom Dragonjom u Istri i Jadranskim morem sve do Bojane, od juga Bojanom i crtom povučenom poviše Skadra doniže Gusinja pa odavle do Đakove, Prizrena, Starog sela i Kačanika prema Vranji, niže koje zaokreće granica i udara na sjever prema Leskovcu, Nišu i Kneževcu, odakle teče niz Timok, prelazeći mu na desnu stranu između Kneževca i poniže Zaječara; prošavši zatim uz Dunav naseljima rumunjskim prelazi ona niže Velikoga Gradišta u Ugarsku i prolazi otprilike mimo Bijelu Crkvu, Temešvar, Arad, Segedin, Sentu, Baju, Muhač, Šiklјuš i Pečuh do Barča na Dravi, pa odatle uz Dravu i Muru do granice štajerske i kranjske i sastavlja se s Dragonjom, koja kod Pirana utječe u more. Po tomu područje jezika hrvatskoga ili srpskoga leži otprilike između 31⁰ 10′ i 41⁰ 20′ istočne dužine i 42⁰ 45′ i 46⁰ 30′ sjeverne širine.

Jezik, kojim se govori u tako opsežnom području, ne može svuda na dlaku biti jednak. Po nekim razlikama u glasovima, u naglasku i u riječima hrvatski se jezik dijeli u tri narječja. Prema tomu, kako se mjesto riječi š t o govori i č a i k a j, nauk dijeli naš jezik na narječje š t o k a v s k o, č a k a v s k o i k a j k a v s k o. Razumije se sobom, da se osim spomenute riječi š t o, č a i k a j ova narječja još koje u čemu znatno razlikuju.

Od tih je narječja č a k a v s k o najstarije oblicima, riječima i naglaskom. Njime je nekada govorila Istra, hrvatsko primorje i sva Dalmacija sa otocima: sezala je i u Bosnu. Danas se čakavski govor održao u Istri, hrvatskom primorju, na kvarnerskim otocima i na nekim otocima dalmatinskim, dok je po Dalmaciji i po nekim otocima onuda pretegnulo narječje štokavsko. K a j k a v s k o je narječje govor hrvatski, ali je natrunjen slovenskim. Njime narod govori u županijama varaždinskoj, bjelovarsko-križevačkoj i zagrebačkoj. Š t o k a v s k o je narječje po prostoru jače od kajkavskoga i čakavskoga zajedno: govori se u južnoj Ugarskoj, Srbiji, Slavoniji, negdašnjoj vojničkoj Krajini, u Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Crnoj gori i Metohiji. Već se iz toga vidi, da su se s vremenom promijenili međaši između naša tri narječja tako, da je narječje kajkavsko i čakavsko uzmaklo ispred narječja štokavskoga. I danas ovo osvaja sve veći mah.

Štokavsko se narječje dijeli u t r i g o v o r a po tomu, kako se gdje izgovara glas, koji se u staroslovjenskom jeziku piše ѣ, a u hrvatskom se jeziku mjesto njega govori i, e, ili je. Tako se staroslovjenske riječi свѣтъ, млѣко, вѣра govore s v î t, m l î k o, v ȉ r a; s v ê t, m l é k o, v ȅ r a; s v ȉ j e t, m l i j é k o, v j ȅ r a. Onaj govor, u kojemu se mjesto ѣ govori i, obuhvata svu Slavoniju, zapadnu Bosnu i Dalmaciju do Neretve, pa ga po tomu zovemo z a p a d n i. Mjesto ѣ se govori e na istoku od Kosova preko Srbije (osim zapadnih okruga), Srijema (do Vukovara) i južne Ugarske na zapad do Dunava sve do iznad Budima. To je i s t o č n i govor narječja štokavskoga, kojemu se najizrazitiji predstavnik r e s a v s k i govor na vodi Resavi u Srbiji. Po ostalim krajevima štokavskim širi se govor j u ž n i, u kojemu se mjesto ѣ govori i j e, j e. On preteže u zapadnim okruzima kraljevine Srbije i u istočnoj Bosni kao i u negdašnjoj vojničkoj Krajini. Južna Dalmacija onamo od Neretve, Hercegovina, Crna gora i Polimlje pripadaju posve južnome govoru.

Š t o k a v s k o n a r j e č j e g o v o r a j u ž n o g a danas u nas služi kao k n j i ž e v n i j e z i k.

Hrvatska knjiga.

Najstarije tvorine umne u svakoga su naroda narodne pjesme i pripovijetke, kojima se u nas mogu pribrojiti još poslovice, zagonetke i pitalice, zašto se za neke od njih može pouzdano dokazati da su postale još u dopovjesno doba. Ali ostatci te davne poezije, koji su se dočuvali do nas, s vremenom su promjenjivali oblik svoj, kakogod što se mijenjao i jezik narodni. Zato nam se cjelokupna narodna poezija prikazuje u ruhu sadanjega živoga jezika, te već po tomu usmena knjiga pripada književnosti našega vijeka. Ovo se još utvrđuje time, što je istom najnovija književnost i hrvatska i srpska osnovana na usmenoj knjizi. Nalazimo istina i u predašnjim vijekovima lijepih tragova tomu, da su pjesnici hrvatski poznavali i usmenu knjigu i njom se zgodno koristovali, ali sustavno izučavanje toga blaga u korist domaće književnosti otpočelo se tek prošlim vijekom. Zato će o narodnom pjesništvu biti riječ na drugome mjestu.

Umjetna književnost kojega mu drago naroda ima početak u pismu. Hrvati i Srbi primili su pismo zajedno sa vjerom Isusovom, hrvatska se dakle i srpska književnost započinje pokrštenjem obaju bratskih plemena. Nije bila sreća, što su se ova dva bratska plemena odmah u početku razdvojila pismom; jer je na zapadu pretegla glagolica, na istoku ćirilica. Još se sa vjerom obojima nametnuo i jezik staroslovjenski, kojim su sv. braća Ćiril i Metodije otpočeli prevoditi sv. knjige. Ovo bijaše jezik strani, ali lako razumljiv i Hrvatu i Srbinu, i baš je ova prilika bila kriva, što su se oboji stoljećima služili tim jezikom, koji je kao posvećeni jezik kršćanske vjere bio u velikoj cijeni na štetu narodnoga jezika sprečavajući mu pristup u knjigu, ako i jest u pismenim spomenicima, što nijesu za crkvu već služe potrebama građanskim, zarana pretegao narodni jezik. Tih su se pomenutih vezova lakše riješili Hrvati na zapadu, gdje je uz crkveni jezik slovjenski već davno bila osvojila dično mjesto rimskom crkvom posvećena latinština, a s njom je naskoro i pismo latinsko pored glagolskoga poslužilo za hrvatski jezik. Pa tako se onda, kad je po zapadnim krajevima Evrope, ponajpače u Italiji u povodu duševnoga preporoda (»renaissance« u 15. i

16. vijeku) uz latinsku knjigu i narodna dobivala sve veći mah, u bogatim dalmatinskim gradovima probudiše prosvijetljeni dusi, te svome narodu zapjevaše njegovim jezikom. Na istoku ne bijaše takve pobude, zato je tuda još dugo vremena bio jači crkveni jezik, dok se i tamo ne pojaviše glasovi, da narodu od stranoga jezika nema napretka, pa zato da mu treba pisati, kako on govori. Početak prošloga vijeka donio je novih pokretnih misli, koje i one narode evropske, što dojako nijesu živjeli svojim životom, probudiše do svijesti i do svijesnoga rada u korist sebi i za napredak čovječanstva. Eto dakle opet novih pobuda prosvjetnome natjecanju, a po tome i literaturama pojedinih naroda.

Prema tome, što smo ovaj čas mogli ovdje samo da natuknemo, hrvatska se knjiga dijeli u tri doba ovako:

Prvo doba (pretežno crkvenoga jezika) od svega početka pa do konca 15. vijeka.

Drugo doba (pretežno knjigê dalmatinske i dubrovačke) od druge polovice 15. vijeka do prvih decenija 19 vijeka.

Treće doba od pokreta ilirskoga (1835. g.) dalje.

Srpska se knjiga pak dijeli u dva doba ovako:

Prvo doba (crkvenoga jezika) od svega početka pa do pred konac 18. vijeka.

Drugo doba (narodnoga jezika) počinje se 19. vijekom. Nakon borbe između pristalica crkvenoga i narodnog jezika ovaj osvoji 1847. g.

Prvo doba.

I. Hrvati i Srbi, kad su se doselili amo na jug, bili su neznabošci. Tu su ih zarana rimski i grčki svećenici privodili u krilo kršćanstva. Ali pismenost i knjigu donijeli su Slovjenima istom sveta braća Ćiril i Metodije, dakako najprije onima, kojim je bila namijenjena njihova blagovijest. To su bili Moravljani, jer su njima na zamolbu kneza im Rostislava došla sveta braća kao vjerovjesnici. Poslije Metodijeve smrti (885. g.) potjera Svatopluk učenike njegove, ovi se skloniše na jug, prodoše i našim krajevima i zacijelo posijaše sjeme, iz kojega niče naša domaća knjiga.

Drži se, da su sveta braća skupa prevela: evanđelje, apostol (djela i poslanice apostolske), psaltir, službu (molitve i pjesme za jutrenju, večernju i dr.), a poslije Ćirilove smrti (869. g.) Metodije prenese Stari zavjet (osim knjige Makabejaca), nomokanon (zbornik crkvenih prava) i paterik (živote sv. otaca).

Jezik tih prijevoda zovu gotovo istovremeni spomenici „slověnьskъ“, dakle slovjenskim. Mi taj jezik poznajemo dobro iz rukopisa, koji su istina najmanje stotinu godina mlađi od vijeka Ćirilova i Metodijeva, ali ne mogu biti drugo no prijepisi njihova rada. To je: Asemanovo evanđelje, Glagolita Clozianus, evanđelje zografsko i marijansko, euhologij (zbornik molitava) — pa: suprasaljski zbornik (životi svetaca, duhovne besjede) i Savina knjiga (evanđelje).

Taj jezik nek je i vrlo srodan jeziku hrvatskome, ali opet nije isti, što je naš sada, pa ni kakav je mogao biti pred tisuću godina. Obilniji je oblicima, ako su ovi i vrlo slični oblicima hrvatskim, osobito čakavskoga narječja, a razlikuje se od našega jezika nekim glasovima (ъ = ŭ, ь = ĭ*, ы = y, ѧ = poljski ę, ѫ = ą, žd i št, što se u hrv. redovno zamjenjuju glasovima đ i ć, i dr.). I etimološki sastav riječi mu je jasniji, nego što je u naših.

Čudo je, što su ti »Slovjeni« i njihov jezik bez očitoga traga nestali nedugo poslije smrti naših apostola. I tome događaju nema nigdje historijskoga spomena. Učeni svijet drži, da su ti »Slovjeni« naselili dobar dio balkanskog poluostrva prije Hrvata i Srba. Ta

*) I Hrvati su negda imali jedan poluglas, pa i u drugim pogledima naš je stari jezik bio bliži „slovjenskome“.

eto: Ćiril i Metodije kao Solunjani »čisto slovjenski besjede«. Tako veli legenda. A kad su došli Hrvati i Srbi, oni su ih dobar dio najposlije asimilirali, dok je na istočnoj strani balkanskog poluostrva otelo bar ime bugarsko. I Slovenci kao da su ostatak toga naroda.

Drugo je pitanje za pismo. Crnorizac Hrabar pripovijeda, da je Ćiril stvorio slovjensko pismo »što prema grčkim slovima što prema slovjenskom govoru«. Da je grčki alfabet primijenio slovjenskome govoru, prirodno je. Ali mi poznajemo dvije azbuke, glagolsku i ćirilsku, i objema nalazimo žive tragove još u 10. stoljeću. Drži se, da je glagolica starija od ćirilice, dakle bi Ćiril bio stvorio glagolicu, a pismo njegovim imenom nazvano složio je možda koji učenik njegov.

Glagolica je dvoja: obla, koje ima osobito u drevnim spomenicima iz Bugarske, pa uglata, kojom su pisali Hrvati sve do kraja glagolske književnosti. A i ćirilica dobila je u Bosni i Hercegovini neka nova slova (»bosanska bukvica«).

Iz svega ovog vidimo, da je knjizi hrvatskoj i srpskoj početak u »slovjenskoj« ostavštini svete braće i njihovih nasljednika.

II. Posavska je Hrvatska pripadala panonskoj nadbiskupiji sa sijelom u Srijemu, kojom je upravljao Metodije. Tu je služba zacijelo bila slovjenska. Ali ostala Hrvatska spadala je pod nadbiskupiju solinsku, a Solin bio je tada u vlasti bizantijskoj. Zato Hrvati već u 9. stoljeću dižu biskupiju sa sijelom u hrvatskome Ninu. Amo su došli i neki Metodijevi učenici, pa se za malo vremena i na zapadu utvrdila slovjenska služba. Sad se počinje uporna borba između latinskoga i hrvatskog svećenstva, borba o premoć jezika i kulture. Vodila se u crkvenim saborima preko tri stotine godina (924—1248.). Njoj pade prvom žrtvom biskupija ninska (928.). Ali najposlije pobijedi domaća stvar. G. 1248. sv. stolica rimska dopusti slovjensku službu.

Ovo doba borbe ujedno je prvo doba glagolske književnosti hrvatske. Ta knjiga nije mogla biti obilna, i od nje danas ima samo neznatnih tragova. Pored crkvenih spomenika ipak se javljaju i stvari svjetskoga sadržaja: isprava dobrinjska od 1100. god., sačuvana tek u kasnijemu prijepisu, i baščanska ploča (na crkvi sv. Lucije u Baški na otoku Krku), koja se tiče neke darovnice kralja Zvonimira, i bit će da je isklesana oko 1100. g. Spominju se i »razvodi«, ali su se izgubili. Latinski su spomenici Presbyteri Diocleatis regnum Slavorum (to se djelo zove obično »ljetopis popa Dukljanina«) i Marka Marulića Regum Dalmatiae et Croatiae gesta. Onome je vrelo tradicija i narodna poezija, drugo djelo je prijevod iz staroga hrvatskog originala, koji se u prvoj polovini slaže s Dukljaninom.

Od 1248. g. dalje mirno se razvija glagolska knjiga. U 15. stoljeću već je zahvatila i Bosnu, na sjeveru eto je po Istri i Hrvatskoj sve do Drave. U istome stoljeću postiže i vrhunac svoj. Ovo

drugo doba prikazuje napredak i cvijet glagolske književnosti. Zato ima razmjerno mnogo spomenika iz toga vremena. Neki su najodličniji: brevijar žakna (đakona) Kirina, napisan u Senju; misal kneza Novaka (1368.), ukrašen umjetnim inicijalima i slikama; skupocjeni misal hercega Hrvoje (1407.); pa propovijedi, ustavi (regule samostanske), zbornici nabožne pouke i dr. — I za svjetovne prilike obilno služi glagolica. Pišu se njome isprave ponajviše privatnog sadržaja (najstarija ona od 1275. g.), vrijedne za povijest pojedinih općina i vlasteoskih porodica. Pišu se općinski zakoni, kao zakon vinodolski (od 1288. g.), uređen u Novom gradu od starješina vinodolskih, a osnov su mu »dobri stari i iskušeni zakoni« i drevni običaji pravni; statut otoka Krka (1388.) i statuti kastavski i veprinački.

Svršetkom 15. stoljeća počinje se treće doba glagolske književnosti i ide sve do konca 18. stoljeća. — Ne treba isticati, koliki je napredak Evropom pokrenuo izum štampe. Već 1483. g. ugleda svijetlo i prva glagolska knjiga, misal, što ga u Mlecima naštampao tiskar Andrija Paltašić Kotoranin. Valjada je njegova tiskara bila prenesena u Senj (1493.), jer su se sada kroz tridesetak godina tu štampale knjige*). — 16. je stoljeće oskudno po tomu, što ne iznese nijedne svjetske knjige glagolske. A sljedbenici nove nauke Lutherove izdavali su samo crkvene stvari (Novi zavjet 1563., katekizam i sl.). — U 17. je stoljeću gotovo ponestalo obrednih knjiga, zato se rimska Propaganda dala na posao, da novim izdanjima zapriječi napredovanje Lutherove nauke. Brigu oko toga vodio je u Rimu franjevac Rafael Levaković, koji je i jezik popravljao. Njega pomože ruski biskup Metodije Terlecki, koji se onda radi unije bavio u Rimu, i tako jezik ostade smjesa starih slovjenskih, hrvatskih i ruskih elemenata. 1628. g. iziđe u Rimu Levakovićev Nauk krstjanski (katekizam — po Bellarminu), 1631. misal. — U 18. stoljeću opet se živo osjetila nestašica obrednih knjiga. Matija Karaman priredi nove, ali sasvim po rusku, tako da su mu se opirali popovi glagolaši. Istom rimska stolica ih umiri, ma da je pristala s Karamanom. Ovaj postade zadarski nadbiskup i otvori (1746.) sjemenište za glagolaše. To sjemenište bi zatvoreno 1827. — Potkraj prošlog vijeka (1893.) izdade Propaganda pod redakcijom kanonika Antuna Parčića glagolski misal prema jeziku najstarijih spomenika. Taj bi misal isprva određen za biskupije barsku i senjsku.

Hrvati traže danas, da bi se vratilo staro područje glagolske službe, ali i najnovije odredbe rimske stolice još tu stvar nijesu izvele na čistac.

*) 1495. g. izađe Bernardina Splječanina Lekcionarij (evanđelja i poslanice za crkvenu godinu), prva knjiga latinskim slovima.

III. Nema sumnje, da je glagolica negda bila poznata i Srbima, dok su se njome služili i Bugari i Hrvati. Ali Srbi prihvatiše ćirilicu vrlo rano, bar nema dosad glagolskoga spomenika, koji bi se mogao njima pripisati. Najstariji dosad poznati veći srpski književni spomenik je evanđelje đaka Gligorija, napisano za kneza Miroslava, Nemanjina sinovca. Najstarija pak ćirilicom napisana i godinom označena je listina bosanskoga bana Kulina od 1189. g. Samo za 4 godine je mlađa listina sv. Save. Iz tih spomenika vidi se, da je moralo biti pisanja ćirilicom i prije. Ali pravu književnu radnju otpoče sv. Sava (Rastko, najmlađi sin Nemanjin, 1169—1237.). Pošto je otac udario državi srpskoj jače temelje, sin se zakaluđeri, stvori samostalnu srpsku crkvu, a postade joj i prvim arhiepiskopom. Sv. Save i oca mu zadužbina je samostan Hilandar u Sv. gori, koji je postao središte za prosvjećenje srpskoga naroda. Sam sv. Sava napisa život oca svoga (žitije sv. Simeuna), tipik (pravila) za manastir Studenicu i više toga. Njegov život pak opisa učenik mu Domentijan 1253. — Znatan je Apostol šišatovački (1324.), pa Nikoljsko evanđelje, koje ako je i mlađe, ali je u njemu puno lijepe jezične starine. — Vidimo iz pomenutih listina i »žitija«, da je u Srba pored crkvene književnosti zarana iznikla i svjetska. Ovoj se broje rodoslovi, ljetopisi i listine. Najstariji carostavnik (ili rodoslov) složi arhiepiskop Danilo 1338. To je cijeli niz životā kraljeva i arhiepiskopa srpskih. A najbolje djelo te ruke bit će život despota Stevana Lazarevića, što ga složi Konstantin filozof u prvoj polovici 15. stoljeća. To djelo ima rodoslov Nemanjića, geografijski opis Srbije, a sudbinu Stevanovu pripovijeda u svezi sa sudbinom naroda. — Ljetopisi sadržavaju kojekakove bilješke o događajima svjetskim, a najviše ih se dakako tiču srpskoga naroda. U njima pored crkvenoga jezika ima već i dosta narodnoga govora. Javljaju se potkraj 14. stoljeća, ali nose bilješke još od Nemanje amo. Posljednji taki ljetopis napisao je zadnji despot srpski Đurađ Branković († 1711.).

Državi i narodu namijenjeno je krasno djelo, zakonik cara Dušana, sastavljen u dvije skupštine (1349. i 1354. g.) u nazočnosti samoga cara, čije ime taj zakon nosi. Tu su vrlo kratki izvaci iz zakona cara Justinijana, a ovima su dodani dopunjci po pravnim običajima narodnim. U tom se zakoniku dijeli sud od uprave. — Pravu sliku narodnoga života a i državnoga uređenja daju nam isprave i trgovački dopisi (od 12. do 15. st.). Zna se, gdje i kada su napisani, javljaju nam štošta iz krajeva, iz kojih nema drugih pismenih spomenika, osobito iz Bosne i Hercegovine. Otud njihova vrijednost. Treba znati i to, da su isprave iz Srbije manje vrijedne jezikom od onih, što su napisane u Bosni i Hercegovini, jer stanovnici ovih zemalja kao katolici i bogomili nisu bili tako pod utjecajem crkvenoga jezika.

Iz bizantijske ušlo je u srpsku pa i u hrvatsku književnost onoga doba i zabavno štivo. Ali to se ne vadi iz negdanjih klasika,

nego iz poznijih pričanja o Aleksandru Velikom, o trojanskom ratu, a preko Bizanćana upoznala se i priča o Barlaamu i Josafatu — ovu je napisao kršćanin Etiopljanin ili Abisinjanin — priča o Stefanitu i Ihnilatu, koja je podrijetla indijskoga, i neke druge.

Vrijedno je spomena, da se ćirilica upotrebljavala i među Hrvatima, i to b o s a n č i c a, koja se nekim slovima razlikuje od srpske, a služila je kojekuda po Dalmaciji, u Dubrovniku i po otocima. Tu je najstarija ćirilska isprava s otoka Brača (original napisan 1185. g.). Istim pismom napisan je s t a t u t p o l j i č k i, vrlo važan pravni spomenik, a najstariji dio njegov je od 1440. g.

S ovim smo ukratko ocrtali p r v o d o b a stare k n j i g e ć i r i l s k e u Srba i Hrvata. Prelazimo na d r u g o.

Izumom štampe okoristila se dakako i srpska knjiga. Eto se već 1493. g. naštampao O k t o i h u Obodu Crne gore. Poslije u Mlecima B o ž i d a r V u k o v i ć i njegovi nasljednici štampavaju crkvene knjige. A podigle se tiskare na Cetinju, u Goraždu i u nekim manastirima.

Ali udari turska sila. Njoj nijesu mogle odoljeti ni prosvjetne institucije, i tako štamparije nestaju već opet u 16. vijeku. I sada izbi nova pojava. Pod konac istoga vijeka i što kasnije to sve više prihvataju se crkvene knjige, što se šalju iz Rusije. No i ove nijesu mogle doteći potrebama. Zato se vazda i rukom pisalo — dakako samo ono, što treba crkvenoj službi. Svjetska i napose zabavna knjiga gotovo je nestala od nevolje turske.

Evo nas kod t r e ć e g a d o b a stare knjige ćirilske (od 17. vijeka do preporoda srpske književnosti i pobjede narodnoga jezika). S knjigama donesenim iz Rusije uđe u crkveni jezik sve više ruskih riječi pa i ruski izgovor, jer su i Rusi stoljećima sve više svoga pridavali jeziku Ćirila i Metodija. Sve to su prihvatili srpski svećenici i kaluđeri, pa im je crkveni jezik i danas taki. On prijeđe i u svjetsku knjigu, pa je bilo ljute borbe radi jezika toga, kojoj učiniše kraj tek Vuk, Daničić i njihove pristalice.

Iz »Legende sv. Katarine«.

Ta je legenda napisana za hrvatske duvne samostana zadarskoga sv. Katarine. Rukopis, što ga sada imamo, po svoj prilici potječe iz 15. vijeka, ali jezik i popravci u njemu svjedoče, da je ovo prijepis starije knjige, i po tomu ovo je primjer iz davne starine.

U rečenom gradu aleksandrinskomu biše neka divojčica imenom Katarina, Koste kralja hći, ka imiše osamnadeste let od porojen'ja*) svojega. Divica izvrsitom i jedinom lipostju narešena, da mnogo veće ukripljena kripostju vere svete, bi ova pomnjom zgoru rečenoga oca njeje svakoga nauka knjižnoga

*) l'j i n'j mećemo u čakavskim spomenicima, gdje se izgovor tih glasova razlikuje od lj i nj (ł i ń).

urehom izvrsitom urešena, a navlastito sedmimi nauci liberalskimi ili slobodnimi naučena. Pribivajući dakle ona u polači oca svoga, ki jure iz svita ovoga na drugo stan'je priminul biše, iz hrama ili templa onoga, u kom ta posvetilišća činjahu se, dopriše do njeje ušiju razlici glasi i blekan'ja živine, zuci trubalj, nakri, pifari i ostala zvonjen'ja i vesel'ja, ka se činjahu; ali krstjane tužni, ki meu njimi bihu, stahu plačući i uzdišući, gdi cića velike ljutosti poganske ne smijahu pripovidati jime Isukrstovo. Tomu ona začudivši se, postavivši u žensko srce mušku sminost, združena nikoliko slugama, zlamen'jem križa usta i prsi zlamenavši, ulize u tempal, v kom cesar i sve poganov mnoštvo idolom posvetilišća činjahu; i pristupiv bliže smina i kripka sta prid cesara i obrativ se k nikojim cesarovim slugam reče: Za dobro i korist cesarovu ulizoh u tempal ov, da mu rečem stvari, ke mu prudile budu. Sluge tu slišavši navistiše cesaru. A on zapovida, da k njemu pristupi, i dopusti njoj, slobodno da reče sve, ča hoće. Ona tada stavši prid vrata templa razlicimi knjižnoga nauka pokazovan'ji ili argumenti mnoga s cesarom prigovaran'ja imila jest. Napokon povrativši se k općenomu priprošćomu slovu ovako reče: Tebi navlastito i osobojno kako čoviku naučenu i mudru i u visokomu cesarastva stan'ju položenomu tanko i knjižno govorila jesam. A sada priprošće svim ovim slišajućim i razumijućim govoriti hoću. Nu mi reci, o cesare, s koga uzroka, s ke li potribe skupil i sabral jesi zaman toliku množ ljudi, da se ludosti i tašćini poklanjaju, i da himbenosti idolskoj služe, i da odagnavši i pogrdivši jednoga i jistinoga Boga stvoritelja vsake stvari poju i počitaju pesni djavlu paklenomu. Amo počitan ima biti, po kom ti kraljuju svit, i svako stvoren'je početek imilo jest i svrhu, a konac imiti hoće. Jedan jest Bog svemu stvoritelj, a ni veće bogov, jedan u svemu uzrok i nareditelj, koji kako on sve stvoril jest, tako jih mogujstvom i silom svojom vlada, uzdrža i nareduje.

Iz ljetopisa popa Dukljanina.

Taj je ljetopis našao Dmine Papalić u početku 16. vijeka u selu Markovićima u Krajini, zemlji od Cetine do Neretve, a po njegovoj molbi prevede ga Marko Marulić na latinski jezik. Rukopis, što ga sada imamo, prepisao je god. 1546. Omišanin Kaletić, ali je

gdješto prenačinio, dodao i izostavio. Bar se tako vidi uporedujući ovaj prijepis sa Marulićevim prijevodom, jer onog prvašnjega rukopisa hrvatskog više nema. Knjiga ova, ako i nije mnogo vrijedna kao izvor za povijest našu, vrlo je zanimljiva po tomu, što joj je pisac uzimao podatke iz narodnoga pričanja, možda čak iz prastarih narodnih pjesama.

I osta Radoslav i naslidovati ja put i dobrotu oca svoga, i bi svakom dobrotom narešen. I ima sina Seislava, ki se prozva odmetnik, jere dviže posluh crikveni i ocu svomu iskaše vazeti gospodstvo i mnoge suprotivšćine činjaše. I dobri kralj poče iskati prognati sina i ki mu pomoć davahu. I skupi vojske i pojde i podstupi odmetnike i pojamši jih; jere zemlja ne ktijaše suprotiva svomu staromu gospodinu nevirno učiniti. I dobri kralj mnoge oslobodi i prosti jim sve, što bihu učinili; a nike, koje bihu uhitili, poda u rabotu vitezom svojim. Seislav zato na oca svoga razgnjiva se i vaze mu vas posluh i poče mu činiti malo počten'ja. I Seislav odazva od dobroga kralja bana i mnoge kneze i satnike i viteze, koji za strah njegov rad dobroga kralja k njemu pristupiše. I on videći, da se sve boji i da mu daju posluh, odvrže se i vaze gospodstvo očevo i progna dobroga kralja oca svoga s nevirnimi Hrvati, koji vazda su bolji bili prid strahom i pitomiji pod silom nere vladani dobrotom dobrimi. I Radoslav kralj bižeći pred sinom, jere ga sin tiraše, približi k moru. I onde razumi, da je sin za njim blizu, i videći, da rukû sina svoga ne more ubignuti, žaljaše, ki ga ljubljahu, zašto mnozi knezi i satnici ostavivši sve svoje na svitu s njim pobigoše tja, i veće se brinjaše njimi nego sam sobom. I videći, da inuda ne mogu ujti, udriše u more plovom i pride na konjih k jednomu kamiku, ki u more a ne vele daleko biše od kraja. I tako kralj i ki bihu s njim, ubigoše ruku nemilostivoga Seislava. I malo po tom po Božjem dopušćen'ju mimogrediše jedno drivo, ko ispriko mora grediše, a to iz Pulje, i grediše na hrvatske strane. I tako svi počeše vapiti i zvati na drivo. I oni mornari čuvši vapaj, poslaše viditi, što biše onoj zvan'je. I upitavši i vidivši, što biše zgodilo se, imiše od njih milosrdje i primiše kralja i svih, ki s njim bihu, u brod svoj i počeše jim činiti veliko počten'je. I opet vratiše se s njim u Pulju. I od tadi se zove oni kami, kuda bihu pribigli, Radosalj kami do sada. I dojedrivši u Pulju rečeni kralj Radoslav pojde u Rim sa svimi. I Seislav proklet od Boga, videći, da otac njegov ubiže u more, vrati se i vaze zemlju i poče na očevo misto kraljevati.

Drugo doba.

Književnost drugoga doba dijelimo u ove dijelove:

1. Spljetska i hvarska prikazanja. Spljetski i hvarski pjesnici.
2. Književni rad u Dubrovniku: a) Najstariji pjesnici na izmaku 15. i u početku 16. vijeka; b) razvoj knjige u 16. vijeku; c) preteče klasika dubrovačkih; d) dubrovački klasici; e) pjesništvo dubrovačko poslije potresa.
3. Pjesnici Zadrani.
4. Pjesništvo u Hrvata kajkavaca.
5. Književnici bosanski.
6. Andrija Kačić-Miošić.
7. Književni rad u Slavoniji.

Spljetska i hvarska prikazanja.

Kad se u kojemu narodu kršćanskom pojavilo pjesništvo umjetno, ono je odmah iz početka dobrim dijelom poslužilo uzveličavanju vjere. Koje čudo dakle, te nam se i u hrvatskoj knjizi ponajprije ukazuju radovi nabožna značaja? To su drame crkvene, prikazanja ili skazanja, postala koje u Spljetu koje na Hvaru, neka možda još na početku 16. vijeka, neka kasnije, ali se između sebe malo razlikuju sastavom i pjesničkom vrijednošću. Ta je vrijednost za naše shvaćanje dosta neznatna, ali za vrijeme njihova postanja znatna je upravo zato, što je pjesnik pišući za prosti puk pregnuo glavno za tim, da mu djelo bude razumljivo i poučno.

Zametak dramskom prikazivanju religioznih stvari još je u prvim vijekovima kršćanstva rimskoga. I još u 11. vijeku prikazivale su se take latinske repraesentationes po Italiji, kojima je uzeta građa iz života Spasiteljeva i majke nje-

gove, njih su zvali m i s t e r i a, a najstariji misterium je muka Isusova (p a s s i o) ; iz starozavjetnih i apokrifnih knjiga pa iz legendi svetačkih uzimala se m i r a c u l a; ćudoredne su sadržine m o r a l i t a t e s, gdje zbore i rade personifikacije kreposti i opačina. — U Italiji napokon pretegne jezik narodni, i svetome, ozbiljnom činu dolazi sve više primjese svjetovne. Talijanska r a p p r e s e n t a z i o n e bude ugled i izvor prikazinjima.

Tih spljetskih i hvarskih prikazanja dočuvalo nam se do 20 na broj, a bit će ih dosta i propalo. Samo za jedno znamo da ga je složio neki don M i h o S a b i ć, ali nam se ne kazuje kada, a tri je njih napisao M a r i n G a z a r o v i ć oko godine 1630. Kako su bila namijenjena puku spljetskome i hvarskome, čuvali su ih u rukopisima. Ali da su svijetu i u volji bila, svjedoči opaska kod prikazanja o sv. Lovrincu, da se dalo još 1837. g. u Starom gradu na otoku Hvaru.

Skazanje života svete Guljelme, kraljice ugarske.

Složeno je u tri čina. Poslije prologa u 1. činu kralj zapovjedi bratu svomu i banima, neka pođu za nj snubiti Guljelmu, kćer kralja ingilterskoga. Oni se stvore u Ingilteri i isprose kraljevnu, premda se ona zavjetovala, da će živjeti djevicom. Ovo nam javlja anđeo, koji odmah i proriče, da će ona imati protivština zato, što je pogazila svoju riječ. Uto se Guljelma stvori pred kraljem i učini se veselje. S tim se veseljem počinje 2. čin, a svršetak je toga veselja svađa između sluga i ubogih, što su došli na pir. Sada se kralj potaknut Guljelmom spremi na pohod sv. zemlje, a ona će međutim vladati kraljevstvom. On istom ode, a to brat kraljev Guljelmi očituje, da je ljubi. Nje se teško kosne ova uvreda njezina poštenja, ali kad se povratio kralj, brat obijedi kraljicu, kralj mu povjeruje i zapovjedi, neka se kraljica spali. Ona se ganutljivo oprosti od svojih, pred što će poginuti. Nego kavalir, koji ima da izvrši kaznu, spali samo njezine haljine i pusti je na slobodu u šumi, gdje joj se ukaže »Gospe blažena«. Zatim je anđeli odvedu brodaru, koji će joj biti vodić, kud je volja ići. Ona ozdravi druga brodarova, i ovaj je odvede »mojstiru«, gdje ona bude vratarica i ozdravi slijepca. U 3. činu kraljeva brata, koji je ogubao, ljekari ne mogu da izliječe, pa kralj sam zamoli samostansku vratarica, koje ne prepozna, neka mu izliječi brata. Ali ona može izliječiti samo onoga, koji iskreno ispovjedi i okaje svoje grijehe. Brat kralju očituje svoj grijeh, i ovoga skloni vratarica, da grješniku oprosti. Sada Guljelma ozdravi bolesnoga, koji će poći služiti Boga. Kralj prepozna svoju suprugu, pa je srećan, što ju je opet našao. I dvorani

je s veseljem pozdrave, a kralj i kraljica poći će Boga radi u samoću ostavljajući kraljevstvo banovima. Anđeli govore prolog i epilog. — Ovo je prikazanje složeno po talijanskom, i ne će biti jedno najstarije. Ispripovjedismo mu potanje sadržaj, da bi se na jednome primjeru vidjelo, kako su naivno i priprosto složena ova djela dramska.

(S v r š e t a k d r u g o g a č i n a.)

B r o d a r. Hvala, zdravlje ka s' podala,
imat ć zato ti dar svaki
zgor od Boga, komu hvala!
Zatoj dojdi, draga, sa mnom!
Najti ću ti ja u isto
u mojstiru jedno misto.
Uputi se dakle za mnom,
gdi ako ćeš Bogu služit,
koludrice ond' pribiju,
Boga hvalit ke ne kriju,
zakone mu s tim opslužit.
Onde je zbor divic svetih,
onde svak čas Boga mole,
tihe ke su, ne ohole,
one živu život svoj tih.
Onde ću te stavit stati,
gdi ćeš Boga uživati,
i još ću te postaviti,
dobar život to ć živiti.

G u l j e l m a. Spravan je duh služit Boga,
stvoritelja istinoga,
služit ga ću službom svakom,
ne s tisknoćom tisknom takom.

B r o d a r. Naslidujte stope moje!
Mojstira smo ovde blizu.
Klapat ću, pri neg ulizu;
udilj će doć pitat, ko je.

V r a t a r i c a. Ko ste, meni vi recite,
I otkud ste, svi pravite!
Opatici da umin rit,
svaka lipo htije otkrit!

B r o d a r. Poj mi zovi opaticu,
pravu Božju službenicu!

(opatici govori):

U Isusu majko moja,
velju ljubav ja ti nosim,
koludricam tokoje svim.
Ovo sluga verna tvoja,
koja želi vam služiti
živit tokoj ovde s vami
i ostat ovd meju vami,
poslušna će svim vam biti.
Nje molitvu Bog usliši,
u molitvi ima moći,
ozdravlja ka sve nemoći:
druga moga ne usliši.
Kojigod se grihov kaje,
nemoć njemu ona ozdravlja
i u zdravlje njega stavlja,
hvalu koji Bogu daje.

O p a t i c a. Hvaljen Isus budi na daru svakomu,
on nas ne zabudi, zahvaljuju komu,
da ćemo imati ljubeznu sestricu,
ku nam Bog hti dati, dobru likaricu,
našu za sestricu tebe naj imamo,
tokoj družbenicu, za tu te primamo.
Hćerce draga moja, ne htij se liniti,
ka dobrota tvoja u nas će diliti.

G u l j e l m a. Boga ću umit ja ljubiti
za grišnika i činiti,
čagodir mi zapovite,
to ja hoću da vidite.

O p a t i c a. Poniženstvo tvoje sumin'je tolikoj
sve dobro dostoje, hćerce ma, sliš' ovoj!
Pravi mi, draga, nu rada bih ja znati,
ka te stvar pritegnu, da ć dojti k nam stati
Otkuda si, ko si, ko je ime tvoje,
da t' Bog ljubav nosi, da zdravjaš tokoje.

G u l j e l m a. Zvana jesam ja grišnica,
da Isusu službenica.
Da bih htila ja praviti,
vas moj život tebi izriti,
otkuda sam, tokoj ime,
dugo bi tom bilo vrime.
S vrimenom ću sve toj riti,
Bog će veli toj viditi.
Isukrst će t' dat na znanje,
ko je moje bilo stanje.
To će brzo svi viditi:
on će svaka vam otkriti.
Guljelma je ime moje,
na krstu mi dano to je.

O p a t i c a. Na vratih ćeš stati, ma draga sestrice,
vrata otvarati, naša družbenice.
Hvala ti, brate moj, koji se potrudi,
ovu dovede koj, Bog te pomoz' svudi!

G u l j e l m a. Bog te dari dobrom svakim,
gor kraljevstvom pak nebeskim!

B r o d a r. Slip nebore toteka si!
Želiš li ti ozdraviti,
svitlost sunca ti viditi,
od očiju svih zdrav da si?

S l i p a c. Ajmeh, je li ko na sviti,
tko me može ozdraviti?

B r o d a r. Poj u mojstir koludric ti.
pitaj, ka je sada došla,
opatica ku je ošla
vratarovat, zdrav ćeš biti.

S l i p a c (klapa na vrata mojstira).
Pomoz' slipca, molim, draga,
Svakomu jes' koja blaga.

G u l j e l m a. Brate, pinez ne imam ja
Ako pitaš, da t' dam zdravja,
moliti ću, da te ozdravi
oni, koji svit zastavi.

Obrni se ti k onomu
željom tvojom svemogomu,
kajući se tvojih grihov!
Nu poslušaj ti moj glas ov:
Molin, Bože, nu postavi,
da ov slipac sad ozdravi.
U kriposti križa tvoga
ozdrav' slipca ti ovoga!

Slipac. Pogledah ja, slip budući,
kripost Božju sad čujući.
Ozdravi me Bog istini —
žena ova toj učini.
Hvala t' budi, Bože pravi,
da me slipa ova ozdravi!

Marin Gazarović Hvaranin.

Pjesnici spljetski i hvarski.

Grad Spljet, postao na razvalinama Dioklecijanova grada Solina, brojio se uvijek među najodličnije ali i najnesrećnije gradove dalmatinske, jer mu je vijekovima jednakom bilo stradavati od nasilnih susjeda s kopna i od mletačke sile. I opet se Spljet mogao odavna pohvaliti time, da se u njemu gajio naše narodni jezik — zvučni čakavski govor — narodna nošnja i domaći običaji. Tim je gradom nekada (1403—1413.) upravljao prijatelj narodne knjige vojvoda Hrvoje; tu ni u crkvi nije preotela mah latinska služba, a narod već se nije nikada priučio tuđemu jeziku talijanskom, jer je u njemu valjada bilo i manje romanskih naselaca no po drugim gradovima dalmatinskog primorja. Možda su ovo razlozi, s kojih se u tome gradu pojavio prvi pjesnik hrvatski.

To je Marko Marulić. On se rodio 18. kolovoza 1450. Porodica Marulića (lat. de Marulis, tal. Marulo) nazivala se starinom Pecinić, te je ono ime dobila za mletačke vlasti. Prve je škole izučio u rodnom gradu, a velike u Padovi. U mladosti bio je veseo i lake ćudi mladić, kako se priča, dok ga nije jedan događaj navrnuo na ozbiljnu stazu. Upravljajući ponajviše porodičnim imetkom bavio se i naukom, te je provodio pobožan život. Pod starost pače, u šezdesetoj godini, otišao je u manastir sv. Petra u Gluhoj dolini na otoku Šolti, ali nakon dvije godine povrati se u svoje rodno mjesto, gdje je preminuo 5. siječnja 1524.

Marulić bio je filozof poznat još za života svemu učenomu svijetu, pa je time osvjetlao lice narodu svomu. Osobito izađu na glas njegov Evangelistarium, u kojemu raspravlja o kršćanskim krepostima, i knjiga De institutione bene beateque vivendi, enciklopedija naukâ moralnoga života osnovana na izrekama sv. pisma, crkvenih otaca i grčkih i rimskih klasika, koja je, kako je ugledala svijet, odmah bila prevedena na talijanski, francuski, portugalski i njemački jezik.

Kao hrvatski pjesnik složi ove pjesme: Libar Marka Marulića Splićanina, u kom se uzdrži istorija sv. udovice Judit u versih hrvatski složena. Ova se epska pjesma strogo drži reda, kojim pripovijeda Sv. pismo o Juditi i Holofernu. Samo je na svršetku tužaljka za pokojnom Juditom spjevana po načinu narodne pjesme. Ep ima šest pjevanja, a izišao je od godine 1521. dalje u 4 izdanja, prva dva goticom, druga dva latinicom. Slična je pomenutomu epu: Istorija od Suzane, hćeri Helkije a žene Joakimove u jednom pjevanju. U poučnu poeziju idu: Urehe duhovne, Dobri nauci, Prigovaranje razuma i človika, Suprot slasti od blaga, i Stumačenje Kata u četiri odjela, parafraza po latinskoj knjizi Disticha moralia Catonis, koji je Katon živio na izmaku neznabožačkoga vijeka, a njegovi distisi služili su kao školska knjiga kroz cijeli srednji vijek, pa su šest puta prevedeni i na hrvatski jezik. Najstariji je prijevod glagolski sa otoka Krka iz 14. vijeka, a drugi je Marulićev. Još je napisao Pisni duhovne i bogoljubne i neke stvari u prozi: Nauci sv. Bernarda k sestri svojoj, upravljeni na Marulićevu sestru, koja je živjela u samostanu; Život sv. Jerolima; Od naslidovan'ja Isukrstova i od pogrjen'ja tašćin segasvitnjih (prijevod slavne knjige De imitatione Christi, koju je u 14. vijeku napisao Thomas a Kempis).

Kako se vidi, cjelokupni je rad Marulićev nabožan. Svojom filozofijom pristaje još uz sredovječnu sholastičnu školu. Hrvatskoj poeziji njegovoj po našemu shvaćanju cijena ne može biti znatna. Ali on ne će da gradi epske pjesme svoje po

velikim uzorima, nego u čednoj formi iznosi likove junakinja žena u vrijeme, kad je protiv turske sile trebalo junačke pobude.

Za Marulićevim primjerom povedoše se i neki Hvarani. Među njima su najodličniji Hanibal Lucić i Petar Hektorović.

Lucić bio je stariji od rođaka mu Hektorovića, ali o njegovu životu znamo vrlo malo. Umr'o je 1553. starcem od kakih 70 godina.

U njegovu književnomu radu izražava se ćud svjetskoga čovjeka. Njegove Pisni ljuvene — ima ih svega 22 — sačinjavaju jednu cjelinu: prva je uvod, za njom idu redom ode, popijevke i prigodnice u slavu djevojke, koja mu ne vraća ljubavi; onda se jednom pjesmom pohvaljuje kao srećan ljubavnik, a u završnoj, kasnije dodanoj pjesmi pjeva o ispraznosti svijeta i ljubavi. U ovim se pjesmama vidi način troubadourske poezije, o kojoj će skoro biti govora. Ali Lucić piše i poslanice — za njim se povode i drugi — i u ovima on je neovisan, originalan. Te su poslanice vrlo zanimljive, jer se njima iznose prijateljske, porodične i mjesne prilike, pa tu ima i jedrine i domaćega humora. — No glavno mu je djelo drama Robinja (naštampana god. 1638.) u 3 »skazanja« s »iskladom« (prologom), u kojemu se razlaže radnja drame.

Sadržaj: Kćerku pokojnoga bana Vlaška, koji je Biograd obranio od Turaka, zarobiše gusari i dotjeraše u Dubrovnik na prodaju. Za njom ide Derenčin, plemić, koji je prije bijaše snubio. Našavši je u Dubrovniku stupi pred nju kao trgovac, koji će je kupiti, ako mu obrekne, da će se udati za Derenčina. Ona nekada bijaše tajila ljubav svoju prema Derenčinu, ali sada ne znajući, da je ovaj trgovac Derenčin, iskreno mu kaže, da ga je ljubila, pa i sada ga još ljubi, i radosno pristane na njegov zahtjev. Sada je on i iskupi, i očitovavši joj se odmah u Dubrovniku slave svadbu. Onda knez dubrovački daruje mlade i pohvali im slavnu porodicu čuvenu po našim stranama. Drama ima prolog i jedan čin.

Ovo je prva drama svjetovna. Građa joj je možda uzeta iz narodne predaje, narodna su lica i imena, a opreka između kršćanskoga svijeta i turske sile jasno se ističe. Pohvalno se spominje i gostoljubivi Dubrovnik. — Sam Lucić priznaje, da je ovo njegovo djelo prvi pokus te vrste. A i ostade osamljeno; jer istom u dramama Junija Palmotića pominju se ličnosti

uzimane iz hrvatske povijesti, ili opet iz narodne predaje za nas dakako izgubljene.

Lucić još je prepjevao Ovidijevu heroidu Pariž Jeleni.

Do Lucića nalazimo u pjesmama samo dva mjerila: osmerac i dvanaesterac. Prvi je lako mogao unići u umjetno pjesništvo iz narodne poezije, koja se možda u sljepačkim pjesmama a pouzdano u poskočnicama već onda služila tom mjerom. Drugi stih sličan je sredovječnomu Aleksandrincu, samo što bi bilo teško dokazati, da je složen od jamba, kako je ovaj. Izvjesno je samo to, da ima usjek u polovici i slik (rimu) prve polovice prvoga stiha sa istom polovicom drugoga stiha i slik krajnji istih stihova. (Marulić i Zoranić uzimaju isti slik čak po četiri puta.) Taj je slik ponajviše dvosložan (trohejski), katkada i jednosložan (muški). Savremena talijanska knjiga najvoljela je stihovima od 7 i 11 slogova (settenario i endecasillabo). — Lucić je prvi unio i neke nove oblike, ali ni s tim lijepim pokusom nije odmah našao nasljednika.

Petar Hektorović rodio se godine 1487. u hvarskom Starom gradu. Nauke je izučio u Spljetu. Pošto mu je umr'o otac, preuze upravu znamenitoga porodičnoga imetka. Kad su g. 1539. galije algirskoga vladara Hajredina Barbarose udarile na otok Hvar, Hektorović pobježe u ribarskoj lađici u Mletke, pa se iza godinu dana opet povrati kući. 1557. pohodi prijatelje u Dubrovniku, koje je davno želio vidjeti radi njihova slavna imena. Za navale turske 1571. spase se u svoj kašteo (Tvrdalj). Umrije 1572.

Osim 5 poslanica, između kojih je po jedna upravljena na Dubrovčane Mavra Vetranića i Nikolu Nalješkovića, i jedne Nadgrebnice, Hektorović nam ostavi ribarski idil: Ribanje i ribarsko prigovaranje, složeno u tri dijela po tome, što pjesnik pripovijeda o svojem putu od tri dana, što ga je za zabavu učinio u ribarskoj barci u društvu sa dva domaća ribara.

Sadržaj: Opremivši se za put sjednu u barku, da bi duž obale hvatali ribu. Uz put se razgovaraju i pjevaju, a pjesniku osobito se mili vedrina, srdačnost i dosjetljivost prostodušnih ribara. Ribari otpjevaju i četiri narodne pjesme, pa sebi još razbijaju čamu davajući i rješavajući zagonetke, ponajviše ćudoredne sadržine, i razgovarajući i o znatnim stvarima (na pr. o postanku rijeka!), a jednom pjesnik uhvati priliku, da pohvali Spljet i Marulića. Poslije sretnu neku galiju i popnu se na nju, jer pjesnik hoće da pohodi prijatelja kapetana, koji nakon pozdrava svojim putnicima stane pripovijedati o Hektorovićevu kaštelu i perivoju, što se ovom zgo-

dom potanko opisuju. Poukom o ribarenju i moralnom naukom se svršava pjesma.

Ova se pjesma svojom živahnošću, koja je svagdje na svome mjestu, bitno razlikuje od široka epa. Namjera joj je, da zabavi i pouči. Lijepo pjesnik crta prostodušni značaj ubogih ali poštenih i čednih ribara, koji su uvijek dobre volje i zadovoljni svojom sudbinom. Djelo je donekle stvoreno prema tome, što Talijani zovu egloga pescatoria, ali nadilazi sve slične tvorevine talijanske originalnošću. Pjesma za nas izlazi to znatnija, što je pjesnik u njoj zabilježio četiri starinske narodne pjesme, pa im je čak uhvatio napjeve, koji su nam se do danas srećno sačuvali.

Spominju se još neka imena savremenih pjesnika hvarskih. ali njihovu radu danas ili već nema traga ili je tako sporedan, da se ovdje ne možemo njime zabaviti.

Početak »Judite«.

Dike ter hvaljen'ja presvetoj Juditi,
smina nje stvoren'ja hoću govoriti;
za to ću moliti, Bože, tvoju svitlost,
ne htij mi kratiti u tom punu milost.
Ti s' on, ki da kripost svakomu dilu nje
i nje kipu lipost s počten'jem čistinje;
ti poni sad mene tako jur napravi,
jazik da pomene, ča misal pripravi.
Udahni duh pravi u mni ljubav tvoja,
da sobom ne travi veće pamet moja,
bludeći ozoja z družbom starih poet,
boge čtova koja, kimi svit biše spet.
Da, ti s' nada sve svet, istini Bože moj;
ti daješ slatko pet, vernim si ti pokoj,
a ne skup tri krat troj divička okola,
pridavši još u broj s kitarom Apola.
Uzdigni od zdola glas moj k nebu gori,
gdi tvoja pristola čtuju svetih zbori,
da der u tvem dvori bude ti uslišan,
dokol izgovori od Judite pisan.

Grad veli Egbatan sazida i sredi
kralj hvale pohvatan, Arfaksat od Medi,
pokol jur pogledi, da vlada narodom,
preza svoje zledi kih podbi pod sobom.
Mnjaše, da ni robom ni moćju od ljudi
ni plemenitim rodom na svit mu para ni;
da pozna po sebi, jer slava človika
najveća, ka se di, ne trpi do vika.
Da kako no rika brzo mimo hodi,
tako svaka dika s vrimenom othodi;
i ki se uzvodi u višu oholast,
teže mu se zgodi, kad pade u propast.
Ki poni toku vlast i silu imiše,
zgubi svoj glas i čast, kada ga razbiše;
i ki ga dobiše, jure po tom toga,
jer se oholiše, izgubiše mnoga.
Pored da je Boga, Nabukodnosor
mnjaše se dilj toga, nimaše bo razbor;
jer skupiv mnogi zbor i polag Eufrata
razbivši svoj šator, pobi Arfaksata.
S vesel'jem u vrata ninivska ulize,
goneći na jata sužnje u želize;
malo jih ubiže, mnogo jih zagubi,
napuni sve hiže blaga, ko urubi.
Viteze poljubi, svakoga darova,
od koga nahoj bi, hrabro da se rva;
paka barune zva, ter sede meu njimi,
otvoriv usta sva, govori prid svimi:
»Ja vami hrabrimi sve sebi podložih,
ča godir očimi mojima obazrih;
slavan se učinih ter čtovan visoko,
i glas dili mojih prostr se široko.
Sada jure, poko nitkore ne stoji
u zemaljski oko, ki me se ne boji,
poslat ću, da koji s nami mejaš ima,
zapovidi moji podložan prijima.«
Ugodno bi svima, svi ga pohvališe,
razum, moć s ričima do neba uzniše;

posle otpraviše, ki naglo hodeći,
mejaši objizdiše, gradove proseći,
zapovid noseći Nabukodonosora,
gospodstvo hoteći vekšega prostora.
Ni gradi ni hora ne pokloniše se,
i s tim, kad bi zora, k kralju vratiše se.
On tomu čude se pomuča nikoko,
a paka srde se ja pritit žestoko,
govoreći tako: da će svih zgubiti,
ki ne htiše, kako on reče, učiniti.
I priča vapiti: »Poznati ćeš, ča sam, —
toj će hrlo biti — Karmele i Liban,
Cedar, pridavši k vam Damask s Cilicijom,
svu riku Jordan sa svom Galilejom;
jošće s Samarijom jerosolimski stan
i s Etiopijom dobro će biti znan,
ča more doma i van oblast i jakost ma,
i koli sam silan s mojom državom ja.«
Za tim ni malo sta, priseže pristol'jem,
ko se sve zlatom sja ter dragim kamen'jem
i svakim zlamen'jem kraljevske razblude,
da to s ispunjen'jem skoro, skoro bude. —

Marko Marulić.

Iz »Pisni ljuvenih«

Vilo, ka imaš moć u pozoru tvomu
prominit meni noć na danku bilomu,
i opet činiti, danak mi taj bili,
vilo, potamniti, da mi smrt omili —
nu mi rec', otkuda tvoj pogled medeni
ima toj, da čuda taj tvori u meni?
Jer kada, gospoje, pogledaš na mene
nasmijav tej tvoje jagode rumene:
zimna me ogriješ, znojna me ohladiš,
naga me odiješ, gorka me osladiš,
i nasitiš lačna, i žadna napojiš,
i utišiš plačna, i trudna pokojiš.

Kada li sinj oblak srdžbe tvoga lipi
vazme mi ličca zraka me ne kripi:
onada sve slane biju me i krupe
i tuge opstrane i jadi opstupe;
onada u ruci pravdi se ja vidim,
ka hoće, na muci da grihe povidim;
onada svi mači siku me i kose,
i vojska pak tlači, i zviri raznose.
Otpusti oblak taj, otmi me tužici,
pokaži svitli raj virnomu služici!
Jedan samo pogled moći će naknadit
vas moj trud i svu zled, i jade osladit.

Iz »Robinje«.

Isklad.

Sa jedinim bratom banova kći mala
u stanu bogatom za ocem ostala.
Jedva za udaju prispila prem biše,
kad se zgoda, da ju Turci zarobiše.
Ova jer kralju bi ugarskomu mila
ne manje, neg da bi prava mu kći bila,
bez broja pineza i blaga on dati
virom se obveza, tko mu ju povrati.
Nu blago toj niko, ni pinez ni zlato
ne valja toliko ni vridno bi na to;
samo čudna sila ljuvena poraza
od takova dila sluzi put ukaza,
sluzi Derenčinu, netjaku banovu,
ki mnogu gorčinu pretrpi za ovu
i moćno se muči i moćno oznoji,
za da ju izruči, za da ju posvoji.
A ne kako mladi vi, ki ste pohitom
od ljubavi radi stati se sa mitom,
mnijući, da reći dosta je samo toj
uz prozor zrčeći: Sunačce, ja sam tvoj!
Nije toj, ni tako: vridnu stvar doteći
nije moć inako neg li se poteći.
Zato molim milo, stanite svi muče,
dokli se toj dilo ka svrsi dovuče.

Bit vam će s nauka, vidiv ga u trudu,
  vidit pak, da muka ne bi mu zaludu.
I vi, dekle mlade, vi uši napnite,
  i čto vam dim sade, u srce zapnite:
Bolje vam doteći služicu jest virna,
  nego krug najveći zlata neizmirna.
Reče se ne mani: gusa me dostiže,
  vojno me obrani, brajen me odbiže.
Da 'vo gre Derenčin s slugami odzgara!
  Sliš'te, po ki način s njimi se zgovara.

Hanibal Lucić.

Iz »Riban'ja i ribarskoga prigovaran'ja«.

(Prvi dan.)

Zatim dojidrismo s argutlom u ruku,
  kako sami htismo, u najliplju luku,
gdi no je bašćina, ku sade i riju,
  oca tere sina, vitezi obiju.
Došad, ugledasmo nepoznane gosti,
  — na plav jim poslasmo svakih rib zadosti —
ki viditi bihu razumna govora:
  naredno idihu s pokrovom odzgora.
Oni zahvališe cić dara lovnoga,
  ter se prem dilišе put Grada Novoga.
I vaše težake lova nadilismo,
  i s njimi junake, ke totu vidismo.
Rih ja: »Druzi mili, na č hitasmo ribe?
  Ča smo pozabili svi naše potribe?
Vrime je blagovat: ča se oblinismo?
  Hod'mo se počtovat, kako no želismo!«
Taj čas potekoše, ter oganj snitiše,
  variše i pekoše, kako sami htiše.
Tuj se pokripismo na volju brez priše,
  i pismo i jismo, koliko ki htiše.
Na onu trpezu kamenu, ka stoji,
  gdi no se vitezu takovu pristoji,

okolke kon vode i sada postavi:
  toj svim, ki dohode, i sebi pripravi.
Pod sincom pri kući svi se veseleći,
  oni potičući, a ja sam sideći,
Paskoj nač ponudi, jer šćediti ne će,
  reče: »Dobri ljudi, biste li što veće?
Hoćete l' od mene oni prisnac veli
  al turtu, ku žene peku na padeli,
Al da vam jajnik tuj prinesem, recite,
  nu se svaki počtuj, ter se veselite!«
»Vazmi svaki vaju!« rih: »brže ribari
  mišati ne haju s ribom mrsne stvari.
Meni je ovoj dosti po nauku momu,
  nitko vas ne prosti tomu ni ovomu!
Sve je toj pečeno, ne da se povrati,
  i na splav sneseno, ner da se potrati.«
Videć, da ne ću ja, ni oni ne htiše,
  neg da za drugovja hrane odlučiše.
Nikola misleć sta, hoće l' reć al ne će,
  kako no nevista, ka želi odveće
a reć se ujima neg tretom pitana,
  da muža vazima, li s pomnjom iskana.
Nikoko mučavši sam sebe izmori,
  a pak se ustavši istom progovori.

Nikola:

»Svaki vas me zabi, zašto mi ne daste?
  Nu, rec'te, kamo bi, ča mi obećaste?
Gdi mi je dobitje, ko s trudom misleći
  najdoh, ali pitje, ko dobih jidreći?«
Rih: »Pasko, poteci, tri daj, kako rismo,
  već riči ne reci, ne hote zgrišismo.
Iz manjega suda počni mu točiti;
  Veći hrani onuda, kud ćemo hoditi.«

Nikola:

»Dosti mi će jedan, neka znate, biti;
  nisam toli žedan, da ću tri popiti.
A svakomu vaju, kad jih natočite,
  po jedan pridaju, isto mi zgodite.

Učin'mo zdravicu ovde mi na staru,
rec'mo počasnicu oba gospodaru!
Za njim ćeš ti meni, ja tebi, ćaćko moj:
došad se ne kreni, dokle se spuni toj.«
Tad Paskoj brzo je sam na plav potekal,
govoreć: »Dobro je; budi, što si rekal!«
Brzo ti poteče, a brže se vrati.
»Sve se zbudi!« reče, »i dug da se plati.«

Paskoj:

Naš gospodin poljem jizdi,
jizda da mu je.

Nikola:

Na glavi mu je svilan klobuk,
sinca da mu je;
u ruci mu zlatne knjige,
družba da mu je;
prid njim sluga pisan poje,
na čast da mu je.

Paskoj:

Majka mu je lipo ime dila,
svitla sunca gledajući,
ljuba mu je zlatom venčac vila
uz konjica potičući.

Nikola:

Lipo ti je, brajo, pogledati
lipa skoka junačkoga,
gdi no mi junak poskakuje
od kamenka do kamenka,
bila ličca pokazuje
iza šćitka perenoga.

Tad ja okusivši svaki se začudi,
a oni popivši: »Hvala vam«, rih, »budi,
ki tako pojući mene veselite,
razgovor dajući službu mi činite!«
Tad oni ne htiše tuj veće siditi,
vesla napraviše, ter jaše voziti.

Pojdosmo k Nečujmu za kušati sriću,
gdi je bil Don Dujmu stan Baništriliću,
koji Split ostavi i tamo se zavi
cić Božje ljubavi, da ga bolje slavi,
luku tuj obravši za njemu služiti,
u svemu poznavši, da će zgodna biti.
Luka je velika, vridna za življen'je,
u koj su razlika mista za lovljen'je.
Ki u njoj plavi vežu, liti dohodeći,
na šest mist potežu tratu tuj loveći.
Dugo vrime Marul Marko je tu s njim bil,
koga, mnim, da si čul, i knjige njega čtil;
ke su raznesene po sve svita kraje,
čudno narešene, svake slasti slaje;
ki cića umin'ja, koje on imiše,
i čista živin'ja svuda poznan biše;
ki svojom dobrotom, kud godi je hodil,
i svetim životom svim je bil drag i mil,
svu našu okruni stranu mnogom dikom,
i častju napuni, i hvalom velikom;
kim je urešen bil i jezik slovinski,
i kim se je dičil tokoje latinski.

Petar Hektorović.

Najstariji pjesnici dubrovački.

Dubrovnik nije nikada posve izgubio slobodu svoju, kako drugi gradovi uz naše more. Istina, Mleci su mu kao silom jačega zapovijedali i smetali stotinama godina. Ali Dubrovnik je za vrhovnoga zaštitnika svoga tada priznao papu, i taj je branio Dubrovčane svoje i od nasilja mletačkoga. 1358. g. Ljudevit I., kralj ugarski i hrvatski, zapremi Dubrovnik, ovaj mu se odmah podade pod okrilje, i ostade vjeran štićenik ugarskim i hrvatskim kraljevima sve do muhačke bitke (1526.). Videći sada premoć Turaka dadnu se pod zaštitu njihova carstva, i taj državni odnošaj ostade sve do 1806. g., kad je Napoleonova vojska uljegla u grad. Tim je Dubrovnik izgubio samostalnost. 1811. g. bude pripojen Napoleonovoj Iliriji, 1814. pripade austrijskome carstvu.

Baš u prvoj polovici 15. stoljeća Dubrovnik je bio moćan i bogat. Grad i »država« mu broji 35.000 žitelja. U to vrijeme mora da se tu počelo pisati i pjesnikovati hrvatskim jezikom. Ali taj rad mogao je iz početka biti samo čedan, pa se izgubio bez traga. H. Lucić pjevajući pjesmu pohvalnicu gradu Dubrovniku ne spominje ništa o kakvom literarnom radu; P. Hektorović već zna Mavra Vetranića i Nikolu Nalješkovića. Iz toga vrlo čednoga početka izvila se dična literatura dubrovačka.

Kao početnici te knjige spominju se Dubrovčani Marin Krističević, Šiško Menčetić i Džore Držić. Od prvoga znamo za ime, o životu njegovu i djelima nije poznato ništa. Umr'o je 1531. Zato su nam se srećom dočuvale pjesme potonje dvojice.

Šiško Menčetić (tal. Menze) Vlahović (1457. do 1527.) ostavio je do 600 lirskih pjesama ljubavnih i kiticu pjesama Na propetoga Isusa. On je domovini svojoj služio u pravnoj struci.

Njegove pjesme dolaze u nekome rukopisu tako ispremiješane s pjesmama savremenoga mu Džore Držića (1461. do 1501.), da se ne može uvijek razabrati, čija je koja. A ima tu nešto pjesama još od drugih autora. Al se vidi, da je Menčetić više pjesnik duše, ma da je bio svećeničkoga staleža. On je bud zapisao budi sam ispjevao 12 pjesama na narodnu i složio kratko prikazanje svatovsko, u kojemu bogovi mladima sreću kroje. Ovo je zacijelo prijevod, al nam je milo kao prvi zametak dramskoga pjesništva u Dubrovčana.

Menčetić i Držić pjevaju lirske pjesme svoje po ugledu troubadourske poezije, koja je procvala u Provenci početkom križarskih vojna i zamrla tu koncem 14. vijeka. Ali je prešla u Italiju, gdje joj je još Petrarca pristajao. A i njemački Minnesang povodio se za njom. Troubadouri pjevaju poglavito slavu i ljepotu odličnih gospoda. Ali to slavljenje nije stvar ljubavi nego galanterije, zato je ta poezija poprimila odredene likove i stvorila pače stalni red u izražavanju svojih osjećaja. Kad se u Dubrovniku probudila volja za hrvatskim pjesnikovanjem, ta je poezija i u Italiji već gubila svoju moć, zato nije ni tu dugo vremena potrajala. Ali evo već rad naših najstarijih pjesnika dubrovačkih pokazuje živu kulturnu svezu sa Italijom.

Pjesnik sam.

Za č skrivaš svoj obraz od mene, cvite moj?
Ne znaš li, jer sam vas ja sluga od gospoj?
Ne znaš li, gospoje, pjesnivac jer sam ja,
za pjesni ter moje od mnozih ime sja?
A zatoj jur meni gledati ne brani
tvoj obraz rumeni, moj cvite izbrani!
Za č oni ovo jes, ki te će proslavit,
i ki će tvoj ures kon sunca postavit.

Da se pretvorim bosilkom.

Sve bi se človikom vazelo govorit,
a ja bih bosilkom vazel se satvorit,
ki ova vodicom svaki čas proliva
a vlasi ter licom jak sunce opsiva.

Pjesmice, nosi joj pozdravlje.

Pjesance, kad budeš na skutu toj fravi,
nemoj da zabudeš: nje lijepos pozdravi,
tere joj zahvali priklono na milos
i trud nje požali, kim joj dah usilos.
Er kako ne mogu zaplatit tolik dar,
obječam toj Bogu: imat ću daj za har,
imat ću na misal tej tvoje boljezni,
od ke sam napisal bez broja ja pjesni.

Pjesan o Isusu.

O sinu Davidov, ljubavi gorušta,
ki za nas od Židov ubit se dopušta,
molim Te moleći za željи, ku T' nošu,
ku željom želeći u željah ja prošu:
užeži od Tvoje živ oganj ljubavi,
u srce ter moje, da gori, postavi;
neka se ja spražu, neka grem vas u plam
za Tobom, jer dražu Tebe stvar ne imam.
Neka se ja satrem, neka se satrem vas,
za Tebe da umrem, kako mreš Ti za nas;
i neka me na križu razapnu s Tobom sad,
neka me izrižu svi noži, ja sam rad.

Istom me ne ostav', istom se ne dijeli
od mene Tva ljubav, dokli sam u tijeli,
dokli se duh u skut Abramov moj zgleda,
gdi ova teška put po sebi doć ne da.

Š i š k o M e n č e t i ć.

Nema ljepše.

Kad se je jur vila ali još gospoja
gizdav'ja vidila i lipša ner moja?
Jer kako sve vode iz mora izviru
ter svud se rashode i opet u nj zbiru,
tač od nje izniču sve gizde zadosti
i opet sve stiču u njezi liposti.
A to je svidočno jak zračna jur zora
i sunce istočno, kad sine vrh gora.

Prijatelju u Stonu.

Moj brajko, kolikrat kle mi se a zaman,
da ne ćeš veće stat u Stonu od pet dan;
a ovo je jur lito, polje se zeleni,
žnjelo se i žito, a tebe još ne bi.
Toj li bih dostojna od tebe primiti,
da budu jadovna život moj vas žiti,
odsvuda predaje, kad će bit, kad ćeš doć,
po moru gledaje vas drag dan i svu noć,
plavčice mahaje, odizdal ke plove,
iz glasa vikaje ime tve, ke slove.
Hod' brže, moj džilju, da vidiš oh tugu,
neboga gdi cvilju jak zmija u krugu,
Kupida kunući, sve strele da skrši,
u kami tukući, ako te on drži;
ako li vjetra cić, moj brajo, iz Stona
nis' mogal dosle prić, molit ću Neptuna:
»O bože Neptune i ti s njim Eole,
čin' vjetar da dune sad njemu od zdole,
da hrabar moj pride, ki er je pošao,
mjesec to jur ide, jošte nije došao.«
A sada, kad budeš toj slegat polako,
čin', brajko, da budeš k meni doć tutako;
za č cvijetak ne biti ne more, što ne cti:
tako ja živjeti bez tvoje liposti.

U lovu.

Lovac loveći, diklice,
s kragujcem drobne ptičice,
bješe to mi gorko sunačce,
ter iskah hladne vodice.
Ištući hladne vodice,
nađoh si mlade diklice,
gdi beru cvitak ružice,
ter sebi viju krunice.
Imahu luke rožance
i s perjem zlate strelice.
Smirno se molim, diklice,
pridrage moje sestrice:
jeda gdi znate vodice,
napojte vaše služice.

Iz pjesama na narodnu.

Djevojka je podranila, ružicu je brala;
s bosilkom ju razbirala, trudna je zaspala.
Nad njom poju dva slavica, djevojku su zvala:
Ustan' gori, djevojčica, sanka ne zaspala!
Maglica se brijegom krade, sad je na te pala;
cvitje hoće opaliti, koje si nabrala;
još te hoće privariti, ako nis' dobrala,
za vjenačce drobnu ružu i cvitja ostala.
Djevojka se razbudila, slavicom se ozvala:
A vi slavlji lužanini, velika vam hvala,
koji me ste razbudili, jurve bih zaspala,
razbiraje drobnu ružu i cvitja ostala.
Sinoć me je moja majka mladu hrabru dala,
prid kojim sam vas večerak svezanih ruk stala.
Ži' mi majka, ži' mi bratac, prije ga nisam znala,
niti sam mu rosnu travu pred konja metala —
razma sinoć. Mila majko, tebi budi hvala,
ka si meni djevojčici mlada hrabra dala.

D ž o r e D r ž i ć.

Dubrovačka knjiga u 16. vijeku.

Neobični ovi pokusi, da se gaji lijepa knjiga na narodnom jeziku, ipak se tako svidješe Dubrovčanima, da nijesu ostali stiješnjeni krugom vlasteoskim, kako je to bilo u Spljetu i na Hvaru. Prvi pjesnik, koji je našao općeno priznanje i u rodnome gradu i po drugim gradovima dalmatinskim, p u č a n i n je M a v r o V e t r a n i ć Č a v č i ć. Rodio se poslije 1842., te mu je na krstu nadjenuto ime N i k o l a, koje zamijeni imenom

*

Mavro (»dum Mavar«) stupivši u red benediktovaca na otoku Mljetu, koji je bio dubrovački; tu postade i opatom, 1534. g. pak priorom samostana sv. Andrije de Pelago, što ga je tako lijepo u svojim pjesmama ocrtao. Najposlije bi predsjednikom svih samostana benediktovskih na Mljetu. Umre 1576.

Vetranić je najplodniji pisac svoga vremena. Vele, da je opsežna pjesnička ostavština, što ju je namr'o nama, jedva polovica svega njegova rada. Od njegovih Pjesni razlikih najznatnija će biti Remeta, gdje zornim humorom opisuje svoj samotni život na otoku. Taj život u naručju velebne prirode oduševljuje ga, te rado pjeva o njezinim ljepotama, ali pozornim okom zna motriti i svjetsko stanje oko sebe. To pokazuju pjesme Gospodi krstjanskoj, Slavi carevoj, Tužba grada Budima, i neke, što ih je upravio na svoje zemljake: Vlasteostvu hvarskomu i dr. Tako je isto živo pratio književne prilike hvaleći Hvar, gdje mu je Kastalija hrvatskoga pjesništva. Osim toga ispjevao je mnogo pjesama bogoljubnih, između njih parafraze nekim Davidovim psalmima, moralnih i filozofijskih; složio je pjesničkih razmatranja o licima iz drevne starine (Plutonu, Neptunu, Orfeju, Jobu, Tužba kralja Davida vrhu Apsalona i dr.); kadšto pjeva i o sebi (Svijet i moje pjesni, Moja plavca). — Osobito mjesto ide veliku ali nedopjevanu pjesmu Pelegrin. U njoj čovjek putnik pripovijeda, kako su mu utekle misli njegove u prilici zlatnih mravi; pođe on da potraži svoje misli, te dođe u čaroban kraj, gdje ga vile proganjaju i kojekako nakazuju, a bilo bi mu po sudu Dijaninu najposlije i poginuti. Usto vidjeti je, kako se on kod svih tih nevolja ipak primiče spasu. Pjesan ova bit će alegorija na pjesnika samoga, kojemu uteče duh u carstvo poezije, al će mu se vratiti, valjada jedino Bogu na slavu. — Još nam je spomenuti i zgodne maskerate: Robinjice, Trgovci, Armeni i Indijanci, Lanci, Alemani, Trumbetari i pifari.

I ove pokladne pjesme nikle su u Italiji. Sam Lorenzo de' Medici (umr'o 1492.) spjevao ih je nekoliko. Njegovom pobudom nastade običaj, da su u pokladama obilazile družbe čuvida u prilici pastira, zanatnika, Cigana, svirača i dr. (mascherate), pjevajući šaljive pjesme pristale značaju tih čuvida.

Kako je Vetranić početnik ove vrste pjesništva, tako je i prvi pisac dramski. Njegova prikazanja: Uskrsnutje Isusovo, Suzana čista, Posvetilište Abramovo nijesu zanimljiva samo kao prvi pokusi te struke već i kao uspjeli pokusi. U prvome se pokazuje omiljeli predmet, kako naime uskrsli Spas oslobađa starozavjetne oce iz očistilišta, drugo je izrađeno prema pričanju Sv. pisma, a Posvetilište Abramovo razdijeljeno je ovako:

Skazanje I. Bog naloži Abramu, da mu žrtvuje sina. Zato Abram dade još uveče sve spremiti za odlazak protiv prigovora Sarinih, koju je spopala zla slutnja, te se sa sinom ganutljivo oprašta. — Skazanje II. Služavke tješe Saru. da ona gora, put koje su se Abram i Izak zaputili, nije pusta nego upravo rajska gora. Jako dugačak opis te gore. — Skazanje III. Putnici došli su do gore. Izak iza kratkoga tugovanja smiren, dapače radostan pristaje na žrtvu. Ali Bog zaprijeći žrtvu. Zatim odu večerati sa družbom, koja ih je čekala, a pastira nekog, koji im se slučajno primaknuo, pošalju Sari s glasom, da će se večeras još povratiti kući. — Skazanje IV. Pastir zaspao je putem, ali napokon ipak dođe Sari i donese joj radosne glase. Dadu mu jesti i piti, a on se našali sa služavkama. — Skazanje V. Kuna je u dvorištu sve poklala, našto se uzvrtjela služinčad. Ali Sara danas ne mari za to nego naloži, neka se sve pripravi na radosni doček muža i sina. Prikazanje se svršuje velikim veseljem.

Vjerojatno je, da se Vetranić kod svih ovih dramskih radnja ugledao u talijanske uzore. Za Posvetilište mu je poslužila raprezentacija Maffea Belcara. Ali on je po njoj izradio samo nekoliko stihova. Zgodna dramska razdjelba, dobro izraženi značaji (Sara kao zabrinuta majka, Abraham kao miran čovjek i ponizan sluga Božji), žive slike iz seoskoga života domaćega Vetranićeva su zasluga. Najmanje je uspio prijevodom Euripidove Hekube po talijanskoj izradbi.

Vetranić kao lirik poučan je i strogo religiozan. Prigovara mu se pravo, da su mu mnoge pjesme dugačke mimo svaku mjeru. Zna živo slikati prirodu i život izvan grada. Iz maskerata mu izbija ljubezan humor, a kao dramskoga pjesnika ide ga svaka hvala: ako mu i nijesu izvorne drame, ali mu je izvorna obradba i udešena po zahtjevima umjetnosti dramske. — I u jeziku Vetranić je odvojio od prvih radnika dubrovačkih, koji su pisali čakavskim narječjem, ali im je jezik već natrunjen štokavštinom. U Vetranića preteže štokavski govor.

Kao pjesnici maskerata izadoše već sada na glas Andrija Čubranović i Stijepo Giman Đorđić.

Andrija Čubranović bio je pučanin i po zanimanju zlatar. Umr'o je valjada 1527. Njegova se Jeđupka tako svidjela svijetu, da ju je slavni Ivan Gundulić znao naizust, i da je našla nasljedovalaca. Tako ima po jedna Jeđupka od Miše Pelegrinovića Hvaranina (umr'o oko god. 1570.), od prijatelja mu Save Bobaljevića Mišetića i od Oracija Mažibradića Dubrovčana. Ali Čubranovićeve ni jedan nije dostigao, a kamoli prestigao.

Nakon uvoda, u kojemu Jeđupka pripovijeda, kako je različitim nezgodama izgubila tri sina, ona još veli, da je došla amo, da gospođama gata. Tih je gospođa šest, a ona svakoj ponešto priča. Tako prvoj proriče silno bogatstvo i dva sina, koji će se odlikovati sposobnostima, častima i dugim životom; drugoj opisuje neugodna svojstva njezina supruga; trećoj kazuje, kakva je moć u različitih trava i cvijeća, i pouči je, kako će plaviti kosu i ličiti obraze, da bi sačuvala mlađahnu ljepotu; četvrtoj odaje nježnim načinom, zašto često pobolijeva, i svjetuje je, neka u golubljoj krvi skuha lijek od nekih trava; petu pouči, kako će čarom besjede osvojiti sva srca i svačije štovanje; šestu napokon proslavi lijepom pohvalnicom i istakne njezinu ljepotu i razboritost, prorekne joj sreću i očituje ljubav, potuži se, što je tako nemilosna, i zamoli je, neka mu uzvrati ljubav.

Upravo se je diviti uljudnome načinu, kojim je pjesnik zadovoljio svome naumu, a usto mu je jezik osobito skladan i gladak stih.

Drugu vrlo zgodnu maskeratu spjevao je (u 16. vijeku) Stijepo Giman Đorđić. Ime joj je Derviš (Dervišijada).

U njoj derviš turski komičnim načinom djevojci kršćanki očituje, kako ju je zaljubio, obriče joj svakojake darove i voljan je njoj za ljubav odreći se alkorana. No videći, da ona ne će uzvratiti ljubavi, rasrdi se, pa joj se zaprijeti, da će je pozvati pred suca na odgovor.

Pjesma je ova lijepo složena u 50 sestina, a komični joj se dojam povećava tim, što u njoj ima sila turskih riječi i rečenica, te se svaka kitica svršava zgodnim refrainom.

Ova dva spomenuta pjesnika maskerata svojim su radom lijepo odvojili od svojih uzora Talijana, u kojih znamo da ima maskerata, kakva je Jeđupka (tal. Zingaresca), ali nijesu pitome, pristojne i pristale, kako je Čubranovićeva.

Početnikom pastirske igre a i komedije u Dubrovniku je Nikola Nalješković. On se je rodio u prvoj ili u početku druge desetine 16. vijeka. Bavio se matematikom i astronomijom, jer kad je rimska stolica već u prvoj polovici 16. vijeka nastojala oko popravka julijanskoga kalendara, ona zatraži i njegovo suradništvo, te se on tomu časnomu pozivu odazva spisom o tom predmetu. Umr'o je 1587. Na polju hrvatske knjige ogleda se pjesmama bogoljubnim, »ljuvenim«, pa kratkim maskeratama (Vrag. Zabogari. Robovi. Pastiri. Latini. Nesrećni druzi i dr.), poslanicama upravljenim na suvremene pisce (Vetranića, Hektorovića), i nadgrobnicama. Osim toga ostavio nam je 4 pastirske igre i 3 komedije u stihovima, omanje radnje, složene sasvim po talijanskim uzorima. Sadržaj pastirskim igrama je ljubavna pletka između vila i pastira, a komedije su slike iz domaćega života, gdje se krupnom šalom šiba slobodni život mlađega svijeta.

Pastirskoj poeziji uopće početnik je sicilski Grk Teokrit (u 3. vijeku pr. Is.), u rimsku knjigu presadi je Vergilije, a prvi roman te struke (o Dafnisu i Kloji) složi Grk Longo (u 4. vijeku po Is.). Al je Talijanima bilo suđeno da dotjeraju ovu struku poezije. Samo se ta poezija tu zamalo provrgla u igrariju mitološku sa grčkim vilama i satirima, a od pastira postadoše uglađena čeljad, što je trebala začinjati slatkim stihovima, kakvi su dolikovali gospodskomu društvu, kojemu su te pjesme bile namijenjene. Ova poezija, kojoj je u Talijana stvorio zametak Boccaccio nekim svojim idilom (Ameto), svijetu je ušla u volju slikama idilskim u prozi i stihovima, što ih napisa Jacopo Sannazaro, a nadjenu knjižici ime Arcadia; dramski joj oblik podade Tasso (Aminta). Nešto od njega zaostaje Battista Guarini sa svojim djelcem: Pastor fido. — Pjesništvo dramsko, isprva crkveno, negda se i prikazivalo u crkvi i pred crkvom. Sada zađe u dvore velikaške. Tu oživje i komedija, koju su negda gajili Grci, poslije Rimljani. Čuveni pisac politički Nicolò Machiavelli u svojim je komedijama nasljedovao Plauta i Terencija; a Pietro Aretino više u izvornim radovima živo crtâ raskalašenost društvenoga života. Tragičnim su pjesnicima opet služili Sofoklo, Evripid i Seneka, al je bilo i izvornih radova. No drama u Talijanâ nije pokazivala pravoga napretka, bile tomu krive političke prilike, bila ćud narodna, koja je voljela epskome kazivanju.

Nalješkovića kud kamo nadvisuje Marin Držić. Bit će za koju godinu mlađi od njega, a stričević je Džori Držiću. Kako mu je porodica bila siromašna, on je 1545. g. s nekim

pustolovom grofom Rogendorfom otišao u Beč, a godinu dana izatoga u Carigrad kao pratilac i tumač. Živio je još 1561.

Istina, i njegove su pastirske igre: Tirena i Pripoves od ljubavi Venere prema Adonu po sadržini složene u duhu talijanskom; ali kud se odlikuju obilnom građom i izrazitim značajima, tud im je pjesnik na čelo stavio zgodne i vesele predigre (prolog) i međuigre (intermezzo) iz života domaćih seljaka.

Osim ove dvije pastirske igre složene u stihovima još ima u stihovima Novela od Stanca i 7 komedija u prozi: dvije bez naslova, zatim Skup, Dundo Maroje, Arkulin, Đuho Krpeta i Pjerin. Ali na žalost nije cijela ni jedna, nego su rukopisi krnji što sprijeda što s kraja, a od dvije posljednje samo su se sačuvale pojedine uloge. Od neke osme znamo još ime: Pomet.

Novela od Stanca prava je pokladna komedija (Nijemci bi je nazvali Fastnachtsspiel). Prva od bezimenih komedija sadržajem broji u pastirske igre, samo što je napisana prozom, a ostale komedije, složene nevezanim slogom, imaju za uzor talijansku commedia erudita, koja prerađuje grčku i još više staru rimsku komediju, a za Skupa baš nam pjesnik sam veli da ga je sastavio po Plautovoj Aululariji, premda je vjerovati, da je i kod ovoga posla imao pred očima kakvu talijansku preradbu. Al je Marin Držić svoje uzore srećno pretekao, jer je zaplet čina u njega uvijek prema zakonima umjetnosti, svaka je osoba izražen značaj, individualiziran i po govoru, koji uvijek pristaje mislima, a te su osobe izvađene iz domaćega, živoga svijeta, pune onih društvenih ili osebnih nedostataka, koji dobro poslužuju spletkama komedije. Njima pjesnik daje vjernu sliku istine, a gdje bi ova izišla nelijepa, on je idealizira divnim humorom, pa tako udovoljava svim zahtjevima dramske umjetnosti. Jezik mu je prekrasna slika živoga govora s primjesama talijanskim, sa razlikama mjesnim (Kotoranin govori drugačije već Dubrovčanin), i po tomu za nas skupocjena ostavština prošlosti dubrovačke.

Novela od Stanca. Stari vlah (zagorski seljak) Stanac došao je pod noć u Dubrovnik, da sutradan proda kozliće i grudu sira. Ne našavši nigdje konaka probdjet će noć kod zdenca, da mu ne bi tko ukrao trga. Mlade noćne skitalice Vlaho, Miho i na seljačku preodjenuti Ivo Pešica nabasali su na starca i hoće da mu učine neku »novelu« (komediju). Ivo prevari Stanca, da k ovome zdencu dolaze vile, pa da su nekoć i njega starca pomladile. Te se sreće zaželi i povjerljivi Stanac. Uto dolaze ulicom maškare, a noćnici ih nagovore, neka od šale predstave vile, koje će starca pomladiti. One pristanu, učine neke tobožnje čari, namažu starcu lice, obriju mu bradu, zatim svežu ruke i odnesu mu robu ostavivši novaca, koliko mu stvari vrijede. Jadan se Stanac dosjeti prijevari, ali kasno.

Od komedija u prozi ogledat ćemo sadržaj Skupu.

Skup je bogata tvrdica, al se pred svijetom izdaje za siromaka, a novce je svoje u loncu sakrio pod ognjištem. Kćer svoju Andrijanu hoće da uda za staroga bogatuna Zlatoga kuma, da uštedi prćiju, a ovaj još se hvali, kako će usrećiti siromašnu djevojku. Ali Andrijana potajno je vjenčana sa Kamilom, nećakom Zlatome kumu, pa otuda mladim sto nevolja. Već je Zlati kum Skupu poslao momke u kuću s pripremama za svatove, ali Skup misli, da su došli krasti, pa ih otjera, a blago svoje sakrije u susjednoj crkvi. To je ugledao Kamilov sluga Munuo, pak i zbilja ukrade blago. Skup sada bijesan posumnja na svakoga, čak i na Kamila, koji mu se sada očituje, da je vjenčan s Andrijanom. — Dovle seže peti čin po sačuvanom rukopisu. Samo se još razbira, da su Munula uhvatili s blagom, a kako Zlati kum uvrijeđen već ne mari za ženidbu, stvar se valjda svršava tim, da Munuo mora povratiti blago, Kamilo dobije svoju Andrijanu, a Skup im poda prćiju, jer se valjada i njemu najposlije dosadila briga s novcem.

Marin je Držić složio još prikazanje Porođenje Isusovo, u kojemu se lijepo ističu pastiri svojim prostim ali značajnim mišljenjem i govorom; a preradio je i znatno skratio Vetranićevo Posvetilište Abramovo, zgodno premjestivši pojedine dijelove i dodavši prolog, početak i zaglavak. Osim toga napisao je i ljubavnih pjesama i nadgrobnica.

Iz njegovih komedija doznajemo, da su se prikazivale. Tako se Tirena prikazala (valjada u Držića) na piru, Stanac se glumio 1550. opet na nekom piru, prva se bezimena komedija prikazala u Vlaha Sorkočevića, drugu bezimenu dubrovački su glumci glumili čak u Kotoru. A glumci bijahu mladi Dubrovčani iz dobrih kuća, koji su se znali složiti u lijepo uređene družine, da složno nastoje oko književne zabave uopće, a napose da u pokladno vrijeme u kneževskom dvoru ili pred njim, a o pirovima u kućama onih, gdje se baš pirovalo, priređe pozorišna prikazivanja. Spominju se tri takve družine, koje su prikazivale Držićeve drame: Njarnjasi, Pometdružina i Garcarija.

Iz »Remete«.

Stan'te zvijeri, stan'te ptice
i ostali Božji stvore,
navlaš ribe pliskavice,
ke plovete sinje more —
moju tugu i nevolju
da čujete i boljezni,
što pripijevam sam na školju
u jadovne moje pjesni.
O Neptune, i tebe molju,
zlosrdno se ti ne plaši
i valovom ne daj volju,
ner pučinom sve utaži!
I molim te rad ljubavi,
da namiriš trudna mene,
iz pučine sve priplavi
na kraj školja sve Sirene:
neka vide, neka čuju
boljeznive tužbe moje,
gdi ja cvilim i tuguju
sam na školju ovdi stoje.
Arione moj ljuveni,
kad valovi stanu mirom,
na kraj školja i ti k meni
na dupinu pridi s lirom!
Na kraj školja ter ćeš čuti
jadovite moje pjesni,
što srdačce moje ćuti
od tužice i boljezni.
Ako ljubav biti može,
i ti tvoju otvor' spilu,
o Eole, plahi bože,
ter od vjetar pošlji silu,
da opteku sve planine,
sve lugove i dubrave,
i sva polja i ravnine,
samo vile gdi borave;
da od vihar prešne sile,
u pučini, gdi ja stoju,

na školj ždenu gorske vile,
gdi pjesance tužne poju:
neka vide, neka čuju
mene velmi boljezniva,
gdi na školju sam tuguju
gdi nije vidit duha živa.
Gdi sam ovdi Boga slavlju
uokolo ter se vrtim,
kako galeb na senjalu,
gdi tužice mnoge patim.
Oštra zima kad li pride,
ter se nadme sinje more,
valovi se svuda vide
po pučini kako gore.
Ter su tuge ter su jadi,
gdi od ostra i garbina,
kad se more s krajem svadi,
vali jašu dovrh stina;
Kad li s kraja sjever dune
ali plaha tramuntana,
oči mi su suza pune,
gdi prah lijeta sa svih strana.
Od mećave još pečalim
i od mraza još tuguju,
na pepelu gdi se palim
a za nokti zapuhuju.
Još ni ljeti, još ni zimi
nije k čerjenu moći priti,
kako u paklu za č se dimi,
ter mi hoće oči ispliti.
Još je tuga i nevolja,
munja oči gdi zabliješti
i sve trepti dovrh školja,
kad zagromi i zatriješti.
Još je njeka huda mraka
i boljezni i tužice,
gdi opsinu iz oblaka
nad pučinom pijavice;

ter se more ognjem stvori
i sve more zakrvave,
kako pako ter sve gori,
put od školja kad se sprave.

Iz »Pjesance slavi carevoj«.

O slavni Hrvati, i vas li ognjen zmaj
do traga pomlati i da vam plačni vaj,
ter vaše gradove i kotar ostali
i slavne banove sve ognjem popali,
i vašoj državi, ku nogom poplesa,
vrijednog ne ostavi hrabrenog viteza!
Ner sam Klis ostaje, u ki se uzda puk,
nu i njega s potaje optječe bijesan vuk,
na njega ter reži i husta još zubi
i hitro ga preži, da ga prije izgubi;
ter ga će zaklati iz krova skoro dan,
za č ga će izdati zli ljudi od krstjan.
O slavni Klišani, što vam sad ja velim,
vitezi izbrani, raspa vam ne želim;
ner za vas ja molju višnjega svaki čas,
tuj s tugom nevolju da odvrati svu od vas,
a meni oprostite na ovu riječ moju:
i vi krv prolijte hrabreno u boju!
Vaj, drazi Klišani, ali vi ne znate,
što su zli krstjani, a u njih se uzdate?
Čujte se svakoga i oči prostrite,
i samo od Boga pomoći prosite,
neka vas on vlada, neka vas on shrani,
i u vijeke i sada zlijeh ljudi obrani!
Opeta, moj Klise — ovo t' se govori —
bljudi se, bljudi se! Blizu t' su zlotvori;
i nalijep toli gork, kako znaš, probavi,
za č ti se skrati rok vesel'ju i slavi.
Još po tom zle zgode: silan se car spravi,
i sam se put Rode svom silom otpravi,
i Rodu tuj prija, jaki sve ljuti zmaj,
koja mu dodija, plijeneći morski kraj;

koja se pravljaše gospoja gradom svijem,
i još se hranjaše oružjem krvavijem.
A i slavni Biograde, i ti mi govori:
tvrdine i zgrade tko tvoje obori?
Tvoja li krajišta, o slavni Biograde,
ostaše za ništa, u zabit sva sade?
Tko kopja i sablje sada će lomiti
i oružne korablje Dunavom voditi?
Gdje li su tve šajke Dunavom poplile,
koje su junake plijenovi hranile?
Ugarska stražice, cviliš li ti sada,
viteška hranice, gdi tebe car vlada,
istočni vaj lave, što tvoj stijeg otpravi,
biogradske ter slave u zabit postavi?
Ne bješe li bolje, da se tuj po travi
sabljami toj polje viteški krvavi,
ulafu viteškú vojnici da broje,
nego li na žensku trbuhe da goje?
O kruno ugarska, s nebesa poslana,
sva slavo krstjanska i časti ufana,
tko tvoju pohvalu i toli slavan glas
potlači u kalu s oružjem u mao čas,
ner sam car otmanski, koji te pomlati,
i tvoj stijeg krstjanski gori dnom obrati:
Selima slavna sin, ter tvoje gospodstvo
i u krv i u plin postavi u ropstvo,
ter Savu i Dravu i tihi još Dunaj
učini krvavu, jaki no ljuti zmaj?

*

Dubrovnik slabi grad jošte se njemu tač
od mnogo l'jet dosad postavi u harač,
i služi mu virno, vazda je vjeran bil
ter gojno i mirno počiva pod svoj kril.
I Turci, ki znaju, koli ga ljubi car,
svi mu se klanjaju, scijeneći dragu stvar.
Ma nu se ja boju, gizdavi grade moj,
da slavu tuj tvoju ne izgubiš za grijeh tvoj.
bijesan lav za č može i tvoju skratit vlas
za tvoje raskoše i tvoju oholas.

Molim te tijem drago, za ljubav jedinu,
ne uzdaj se u blago ni u tvoju tvrdinu!
Ne uzdaj se u cara ni u pomoć krstjansku,
za č višnji Bog zgara korijepi zled svaku.
Zatoj se ti spravi, ter hrlo na pospjeh
oholas ostavi i ostali svaki grijeh!
S Bogom se ti združi i mimo sve ino
i dvori i služi otmansko kolino!

Iz »Posvetilišta Abramova«.

Skazan'je četvrto.

Govor četvrti.

Šator.

Gojisava djevojka, Sara i Kujača.

Gojisava.

O gospo — brižna ja! Što je ti gorki plač?

Sara.

Gojisava, pođi tja! Kolje me bridak mač
i srce prodira, tim plaču i cvilim,
er ne imam ja mira, ter brižna duh dilim.
Zatoj me nijedna vas, čuj, nemoj pitati,
er čekam tužan glas, ki me će priklati.
Da tomu prosti Bog, tko me sad umori,
tko meni tužnoj grob prije reda otvori,
neka mu Bog prosti — duša mu blažena! —
ali ja zadosti ostah poražena;
ostah poražena u tuzi i vaju
vrhu svih jaoh žena, ke sinke rađaju.

(Ukloniše se djevojke, Kujača sama osta podalje malo od gospođe.)

Kujača, što činiš? Nu sjemo bliže priđ!

Kujača.

O gospo, što veliš? Ovdi sam: zapoviđ!

Sara.

Oh da znaš, družice, kako sad umiru,
i ke mi tužice srdačce prodiru,
jaki no grmuša sva bi tuj streptila,
er tijelo i duša sva bi se smutila;

a ti toj ne poznaš, kako ja neboga,
za č sinka ne imaš od srca od tvoga;
er da se u moj kip ti budeš stvoriti,
znala bi taj nalip kako je popiti,
od srca tko rađa po Božjoj ljubavi,
pak sinka ustrađa, koji ga jad davi!
Tijem posle ostavi, sve, mila, povrzi,
hrlo se otpravi, prid stanom ter stojzi,
jeda tko otkuda kaže mi što godi,
od muke i truda da me Bog slobodi.
Er brižna tuguju, srce mi brižno mre,
dokoli začuju, da Izak zdravo gre.

(Izide Kujača s kudjeljom, poče se obzirati okolo, ne vidje nikoga, poče prste lomiti.)

Kujača.

Vajmeh meni, moj Izače!
kudje nam se sad otpravi,
tužnu majku ter ostavi,
da za tobom grozno plače?
Još cvileći kad uzdahne
od jadova i tužica,
drobni bosio i ružica
do korijena sve posahne.

Govor osmi.

Pridšatorje.

Gojisava, pastir, Kujača.

(Donese Gojisava mlijeka i da pastiru.)

Gojisava.

Još ga su dva miha, imaš ga šta piti,
nu ga pij istiha, nemoj se pobiti!
Er putnik, ki trudi, ter mu put dodije,
mnokrat mu naudi, lakomo kad pije.

(Napi se pastir, vrati kutao Kujači, popleska ju po šiji.)

Pastir.

Kujača nebogo, što si mekušasta?

Kujača.

Ne dedeli mnogo, rđo mrkušasta!

Gojisava.

Vrzi smijeh na stranu, ne išti pečali;
kad budeš na stanu, s domaćom se šali;
zašto je prijekor nam i velja zamjera,
prišalac ovdi sam da zube ocijera,
ter — ži' mi bratica! — sad ti će prileći
objestran vratnica tutako za pleći.

Pastir.

Vaj bože pečali! Što vidim ja sada?
Gdje ti se ne šali, gdi je čeljad mlada?
U našem katunu — brižne se čuvale! —
ne čine pobunu, kad se mladi šale;
ter naše sve selo, pravo vam sada rijeh,
vazda je veselo, er je tuj šalom smijeh,
tanci su i pjesni, glumac je bez broja,
velje su ljuvezni, rados je svakoja,
dijele se kitice i cvijetje ostalo —
a vi se brižnice čuvate za malo.
Zato je višnji Bog meu nami stolom sio,
teče se sve na stog, svega je, što bi ktio.
Dobar je tuj užitak; jošte se prigodi
da s glume pribitak mnokrat se nahodi.
A ovdi je zakon zao — ži' mi Bog i glava! —
i s vami ne bi stao, da meni tko dava,
u šaku da broju tri zlate dukate,
da s vami dan stoju, kad se vi čuvate.
Nu ja se otpravih, vašim se nadajte:
ako što ludo rih, za Boga praštajte!

(Dijeli se pastir, a djevojke zakloniše se u šator.)

Mavro Vetranić.

Iz »Jeđupke«.

Višnji Gospod, gospodične,
čestitijem vas vencem kruni
i želinje vaše ispuni,
er ste suncu sve prilične.

Od onih smo, gospo, strana,
otkud žarko sunce ističe;
kletva hoće, svit protiče,
da ne imamo nigdir stana.

Niti smijemo na jednom mjesti
Božjom kletvom da stanemo;
gdi noćimo, ne svanemo,
er nas pričnu crvi jesti.

Jur dva dela segaj svita
izvili smo od tej strane
radi naše brižne hrane,
jak cić medna pčela cvita,
i primili, gospo, u putih,
probijući strane i luge,
mnoge brige, jade i tuge
cića zviri tuj priljutih
i cić guse, od ke riti
ne dadu mi grozne suze,
misleć, tužni što mi uze,
spomena me čini mriti.
Imah sinke do četiri,
svaki biše kako rusa:
Dančula mi odni gusa,
ka me u san jošte tiri.
Prid kom bigući, planin hvojke
bile mi su brašno hode,
i poskupo hladne vode,
ja trim dajuć čedom dojke.

S kima k moru pripadosmo
za pridobit sinje more;
pri ner gusa dojde s gore,
brodaru se svi dadosmo.
I brodeći, Alivera
ištom ne bi, vaj, na broju:
iz korablje ljubi moju
zani vihar od sjevera.
A Elesa moju diku
za brodidbu podah tužna,

lele, lele! veomi ružna
da ne osušu lička viku.
Samo meni moj Danio
od četiri jes ostao,
kako vidiš, ubah mao,
ali majci veoma mio.
Koga sa mnom, gospo, obdari
i ljubavi tve nadili,
tako ti Bog ne uhili
od najdraže tvoje hari!
Ne čim stan'je me dostoja,
da velikos tvoje slave,
er dostojiš vrhu glave
krunu nosit svih gospoja.
A hoću ti bez varčice
ćes i sriću kazivati,
tako mi se majkom zvati,
moja gospo i carice!

Andrija Čubranović.

Iz »Derviša«.

Sve, što imam na ovom sviti:
tekiju, lijepu moju zgradu,
ja ću ti je pokloniti
i oko nje svu livadu,
tvoj teferik da tu činiš —
dobrostiv sam dedo derviš.
I to ako tebi dosta,
ma jabuko zlatna, nije,
dat ću t' kožu kaplan posta,
kom se rese sve delije,
da njom pendžer tvoj urediš —
blagodar sam dedo derviš.
Tikvica ti na dar ova
majstorija puna svake,
ku mi hodža moj darova
još na bradi ne imah dlake,
neg bih oglan đuzel goliš —
ljubežljiv sam dedo derviš.

Još kašiku imam i štap;
i to ću ti darovati.
Benum hanum, čin'mo hesap,
mogu li ti što već dati,
neg ako ćeš i moj kaiš —
praznoruk sam dedo derviš.
Ali ašik dedo daje
zain oldi sej darove,
za nj er lijepos tva ne haje
nit će da se meni ozove,
nego na plač moj rug tvoriš —
pečaljen sam dedo derviš.
Eto uhiljen ja se skitam
i ucviljen svud se vučem,
prid dvorom ti ter mahnitam,
skačem, plačem i jaučem,
vikajući: Što me moriš? —
Umoren sam dedo derviš.
Mnokrat uzmem britvu u ruku
ter izrežem vas sam sebe.
Baka beri, koju muku
ja podnosim cijeća tebe!
A ti za me hik ne mariš —
izranjen sam dedo derviš.
Nemoj, nemoj, dušo draga,
ulmiš deda tvoga roba
da kon tvoga nađu praga,
da te ne bi našla globa.
Nemoj s mene da se okriviš —
pravoduh sam dedo derviš.

Stijepo Giman Đorđić.

Iz »Pjesni ljuvenih«.

Reci mi, tko mi te sad tako posila,
rumeni moj cvite; molim te ja. »Vila«.
Je li to onaj vil, koja je moju svijes
i srce me savil' l'jepotom svojom? »Jes«.
Za č mi to ne vrati? Ne zna li, jer veće
bez toga stajati ne mogu živ? »Ne će«.

Reci mi uzrok daj, smirno se molim vam,
ništa mi ne potaj, reci mi sve! »Ne znam«.
Srdašce tu moje rad želje ljuvene
pati li s njom stoje nepokoj? »Majde ne«.
Da brže dan i noć ner prija pokoje,
ne misli opet doć u mene? »Tako je«.
Zašto te posila, reci mi ti uprav,
gizdava taj vila meni sad? »Za ljubav«.
Da sad ću zaisto radi nje ljubavi
stavit te na mjesto srdašca. »Postavi!«
Da nudjer tu mi stoj, ter veće nikudi
otale poć nemoj do smrti me. »Budi!«

Iz »Pjesni bogoljubnih«.

(Kosti od mrca govore putniku:)

Putniče, ustavi jedan čas stupaj tvoj,
ter pamet postavi na pismo na ovoj:
Što si ti, to ja bjeh; što sam sad, bit ćeš ti.
Ja veću ne vidjeh istinu na svijeti.
Tijem smišljaj dobro ti i u dan i u noć,
kad budeš umrijeti, gdje će ti duša poć.

Guti gospodina Petra Hektorovića, vlastelina hvarskoga, Nikola Stjepka Nalješkovića piše.

Vaj, guto prokleta, da bi se skončal vijek
tvojijeh dan i l'jeta, ali t' se našal lijek!
Otkud je u tebi tolika oholas,
otkud li dana bi tolika tebi vlas,
da moriš čovika, koji je kruna, čas
i slava i dika po svitu od svih nas,
budući on zlamen istočnijeh od gora
zvati se drag kamen jakoga Hektora?
Tom tvojom bolesti rek' bi hoć na ništa
svakoga dovesti njegova godišta.
Toj ti bit ne more, jer dokli sve rike
budu teć u more, i po tom u vike
on ima živjeti i njegov slavni glas:
tijem nemoj veće ti morit ga po svak čas!

Toj li hoć rvat boj, ohaj se kreposnijeh
a pridi na stan moj! Ma ne ćeš za moj grijeh:
jer poznaš dobro ti, veće tuj boljezan
da srce mu ćuti, neg da sam ja stezan
od tvoje tej uze, davši mu tej muke,
da mu ti priuze i noge i ruke,
koje su tolike pjesni nam pisale,
kijem nijesu prilike do danas postale.
Molim Te togaj rad, nemoj, svi Hrvati
da na Te plaču sad, hotjej ga parjati!

Nikola Nalješković.

Iz »Novele od Stanca«.

Ovdi Đivo obučen na vlašku s Stancom govori.

Đivo. Dobra kob, junače! Što si tuj tako sam?
Stanac. Zdrav, mili moj brače! Ovo ni sam ne znam:
Sinoćka u ovi grad uljezoh čestiti,
u kom ni star ni mlad ne htje me primiti
na stan svoj; ter ne znav kud se inud svrnuti,
k vodi idoh ovdi uprav, da bih počinuti;
studena vodica u mjesto prijatelja
ter mi 'e družica a kami postelja;
i meni t' nije spat nego bdjet i javi
danicu svitlu zvat, da bil dan objavi,
u noćnoj da tmasti zločinac ki mene
ne bude pokrasti kraj vode studene.
Tržak sam donio: kozlece, grudicu,
od šta sam ov čas mnio primiti aspricu.
Ovdi sam toj takoj. Ma nu mi kaži sad:
tko si ti, brate moj, er ti sam veoma rad?
Đivo. S Gacka sam trgovac, govedi trgujem,
vri mi pritio lonac, dužan se ne čujem;
putujem na suho, more mi drago ni,
spim s uha na uho, zlo mi se i ne sni;
u vjeru ne davam, jamac se ne hitam,
na vrat ne prodavam, moje posle činim sam.
Stanac. Čestit se kažeš ti i obrazom svitlim
i dobrom pameti i tvojim trgom tim.

Đ i v o. Ne mjerim ja gori nebeske visine,
ni pamet ma nori tej morske dubine;
u srijedu udaram, blaženi gdi idu,
sam sebe ne varam, hode u nevidu.

S t a n a c. Ti s' n'jeki razumnik viđu ja, brate moj,
ja dosad nijesam vik besjedit čuo takoj.

Đ i v o. Ako je ki razum i mudros u meni,
taj mudros ni taj um od Gacka, brate, ni.
Ja prvo u ovi grad kad dođoh čestiti,
bjeh star a ne mlad, jak sam sad viditi.

S t a n a c. Da, to se s' pomladio?

Đ i v o. Pomladio brate moj.
Bradat sam i sijed bio.

S t a n a c. Koje je čudo toj?

Đ i v o. U ovi grad jednome ja dođoh na Ivanj dan
i srećom mojome ne nađoh nigdi stan,
ter k vodi tuj sjedoh u ovoj prem dobi.
Tuj malo pojedoh, pak me sanak dobi,
i speći ja takoj čuh, gdi se igraju
tej igre, brate moj, i pjesni pjevaju,
da dušu moju tad obujmi veća slas,
ner se izrit može ikad; probudih se u taj čas
i vidjeh kon vode tuj, gdje s' ti, gdi vile
tanačce izvode gizdave i mile;
pruži se jedna od njih, hvati me za ruku;
a druga ljepša od svih pozlatnu jabuku
pokloni tuj meni; tretja reče: Hodi
pri vodi studeni ter nam kolo vodi!
Četvrta: Pij! reče, ako budeš piti,
noćas razum steče, kim ćeš slavan biti. —
Napih se, brate moj, i jabuku primih
i tanac pri ovoj vodi s njim izvodih.
Prašah ih za ime; zvahu se, junače,
imeni čudnime.

S t a n a c. Spovjeđ mi, moj brače!

Đ i v o. Jednojzi Perlica, drugojzi Kitica,
tretjojzi Pavica, a Propumanica

četvrtoj bješe ime; ma bješe Pavica
batesa nad svime, koja penga lica.
S sobom me na dvore tej vile vodiše
i mene do zore slastima pojiše.
Svukoh se od tada iz kože jak zmija,
opade mi brada, idoše dlake tja,
a mlada kožica lašti se na meni
kako no ptilica, na kojoj pisma ni.

S t a n a c. Ah čuda, kih sada ovdi se naslušah!
I sijeda mi je brada, a ne čuh ja toj, ah!
Koliko kon vode, i ja znam, er vile
tanačce izvode kako no snig bile;
i ja sam njekada s njim' tance izvodio,
ma sam bio sveđ tada, kako sam i prije bio.
Čoek da se pomladi, čudo je velje toj.
Ku ti daše travu tej vile — kaži mi!

Đ i v o. Travu na ime bravu, ka cti liti i zimi:
njome se pomladih; liti i zimi rađa,
od trava oda svih ona je najslađa.

S t a n a c. Gdi ve se nahodi, umiješ mi što riti?

Đ i v o. Sjutra pri ovoj vodi moć ju ćeš viditi:
prvu vil upaziš, ima ju pri sebi.
Čin', noćas da ne spiš, er će doći k tebi.

S t a n a c. Gdi bi se po sreći i ja ovdi pomladio?

Đ i v o. Nemoj se pripasti, ako bi tej vile
noćaska u tmasti iz vode isplile
i ktjele s tobome tanačac izvodit,
er srećom tvojome mogao bi čestit bit.

S t a n a c. Rekao sam, er i prije s vilam sam općio.
Ohaj! strah me nije, nijesam vik strašiv bio.

Đ i v o. Vjerujem, a bogme s' prem junak viditi.

S t a n a c. Dano mi je toj s nebes.

Đ i v o. Imaš li što piti?

S t a n a c. Vodica je uza me.

Đ i v o. Taj drijevo i kami nosi,
taj nije za me — i s Bogom ostani!

Iz komedije »Skup«.

Quarto atto. Scena prima.

(Pjerić, dundo Niko.)

Pjerić. Dundo, bon di!

Niko. Pjeriću, ti li si? Što je novo?

Pjerić. Dundo, sad je vrijeme, da učiniš jednu veliku operu.

Niko. Što ti je od potrjebe?

Pjerić. Dundo, potrjeba je velika, ako se može rijet.

Niko. Bože, jeda Bog da, da bude potrjeba, da išteš, da se meštru za tebe javim, da na tebe veće nastoji, da ti veće lega. Ma jes, od te dobi sad itko na skulu hodi! Sramota je u ovom gradu sad na skulu hodit, a nije sramota ne umjet ni legat ni pisat.

Pjerić. Ava', došao sam na pomoć! Dundo, stvar je od importancije; a ne znam, smijem li ti rijet.

Niko. Da je stvar onesta, ne bi te sram bilo ni čas ju rijet; ma je ka godi stvar od importancije, od koje će mene sram bit. Znam vaše importancije: psovke, grube riječi, sjeć se s punjalići; punjalić ti visi na pasu, ma ne libro.

Pjerić. Ja viđu malo avancat. Što mu drago, trijeba mi je rijet.

Niko. Što mrnjoriš? Nijesu li ti drage ove riječi? Ni nam vaša činjen'ja. Sramujemo se vami. Gdi su litere od ovoga grada? Gdje su kostumi? U plaštijeh od persa, u gaćah od svile, u rukavicah profumanijeh. Ne denjamo se svitu nosit, koja se u gradu čini, nego ištemo ispriko svijeta komade, koje nam će personu uresit; a ne nastojimo, da nam ispriko svijeta meštri dohode, da nam pamet urese.

Pjerić. Dundo, sve je dobro, što veliš, ma t' ovo ne ću tajat.

Niko. Sekret će mi rijet, što godi od svojijeh canaca.

Pjerić. Kamilo, tvoj neput, mre.

Niko. Kamilo se je razbolio? To t' mu po noći hodit.

Pjerić. Ti ga mož pomoć.

Niko. Jeda sam ja liječnik? Ma jesam ter dobar liječnik. Medičinavam: ne hod'te po noći! Širupavam: hod'te na skulu! Reubarbarivam: izagnite injoranciju iz vas, da kad na staros

dođete, da nijeste kao n'jeci, koji ni sebi ni republici ne valjaju, koji su od štete, a nijesu od koristi. Injorancija je vazda od štete.

Pjerić. Ovi me će držat vas dan u riječim, ako mu ne rečem. Dundo, Kamilo se vjerio za Skupovu kćer, a Skup je večeras vjera za Zlatnoga kuma.

Niko. Kamilo se je vjerio? To je, što Kamilo mre, pače s' dobro rekao, mre. Mre u svojoj injoranciji. Vjerio se je bez lišencije od starijeh, a sad: dundo pomozi ga! Ako se je vjerio, što mu ću ja pomoć? Jeda bi htio koji dinar, da skroji od raza od veluta demaškina?

Pjerić. Dundo, razbolio se je, kako je čuo, da ju Zlatomu kumu Skup dava.

Niko. Dobro si rekao, er se je razbolio. Nemoćan je i bio, kad se je djetetina pošao vjerat, i sad je nemoćan; od te će moći i umrijet. Ja nijesam liječnik od tijezijeh nemoći. Pod' s Bogom, ištite druge pomoći! Ja nijesam tu dobar.

Pjerić. Ava', dundi! Uzda' se u njih pomoć imat! Razumi n'jeki pridikaju, a od trijes godiš su s Donatom u sajunijeh do pete na skulu dančice učili. Kamilo, ovdi tvoje pomoći nije, a Munuo nije nigdje. Ja ću učinit, što mogu, a što ne mogu: Kamilo, paciencija!

Marin Držić.

Antun Sassi*) u smrt Marina Držića.

N'jeki dan uproću zorja
svijetla sjaše još danica,
kad k nam dođe iz zagorja
jedna mlada pastirica,
gdje u skupu mi pastiri
čuvahomo naša stada:
tko popijeva a tko sviri,
tko ljuvene pjesni sklada —
živim plamom koje lice
stida i srama sve gorjaše,

*) Između manje znatnih pjesnika neka se ovdje spomene Antun Sasin (Sassi), koji je pisao i pastirske igre i maskerate i „Devet razboja od Turaka“ i „San“, u kojemu spominje pokojne već pjesnike dubrovačke.

a na glavi od ružice
s biserom joj vijenčac sjaše.
Na njoj ruho jak snig bili,
a okol nje bijela vrata
s biserom se bjehu svili
dvije zauze čista zlata.
Svezav ruke k nam pristupi
tuj žalosna, mila i draga,
plačnijem glasom ter zaupi:
»O pastiri, braćo draga!
Ja mlađahna pastirica,
pasuć stado po zagorju,
gorom začuh dva slavica,
gdje spijevaju u lovorju,
jedan drugom gdi se tuži,
i žalosno gdi govori:
»Sa mnom, druže, žalos druži
u zelenoj ovoj gori!
Sa mnom tvori jade i cvile
i boljezni, dragi druže,
da gizdave onej vile
i od voda k nam pridruže.
I ti, slavna skrovna vilo,
ka iz luga s nami pjesni
svak čas spijevaš drago i milo,
s nami spjevaj sej boljezni:
er smrt huda, jaoh, porazi
i Držića život skrati . . .
S nami tužne glase glasi,
da ga bude svak plakati!«
Još ti svijetla zgar s nebesi,
koja s drazim pramaljetjem
sve planine i polja uresi
drobnom ružom, svacim cvijetjem,
ne prosiplji, jaoh, ružicu
ni lijer bijeli zgar s prozora
neg džilj bijeli i ružicu,
kada svijetla sine dzora,

da poznaju gusti luzi,
bistre vode i planine,
da ga željno sve prosuzi,
lijes, kamenje i ravnine
i živuće sve živine,
cvijetja, trave i ptičice —
vrh svih, druže lužanine,
sa mnom spjevaj sej tužice!«
Toj kad reče pastirica
željno iz srca uzdišući
a rumena bijela lica
bijelijem velom utirući,
tada Sasin, ki ljubljaše
već Držića neg sve oči,
iz srdašca željno uzdaše
ter se obrati put istoči,
ter zaupi: »Ah nesrećo,
ah prokleta smrti huda,
od svijeh mojijeh dobar smećo,
ka me udaraš odasvuda:
da li hotje ta tvoja sila
i taj tvoj stril jadoviti
pored s tobom smrt nemila
mene od drazih razdiliti?
Ah jaoh meni! Moj Držiću,
koji bješe slava i dika
sve mladosti, drag mladiću,
svijetla časti Dubrovnika;
koga slavno ime teče,
dike i slave po svem sviti,
i koje će slavno biti,
dočim žarko sunce istječe!«
Toj kad reče, štapak uze
tere pođe put od luga,
utirući grozne suze,
s psom, ki bješe š njim za druga.

Dinko Ranjina i Dinko Zlatarić.

§ 12. U prvoj polovici 16. vijeka u Italiji još vrijedi Petrarkina lirika. Ali skoro u povodu njemačke reformacije vjerske zavlada veća ozbiljnost, pisci se vraćaju liricima grčkim i rimskim. Dubrovčani, kako su u prvoj polovini toga vijeka živo pristajali za Petrarkom, tako su u drugoj opet rado udarili novom stazom.

Najodlučniji je zastupnik te nove struje Dinko Ranjina (lat. Araneus)). Rodio se 1536. Premda je bio vlastelin i još kao mladić upućen u klasične jezike, ipak ga otac za trgovačkim poslovima pošalje najprije u Siciliju. Tamo je Dinko, boraveći u Mesini, nastojao o svom poslu, ali se bavio i pjesništvom talijanskim i hrvatskim. Iz Mesine dođe poslije u Firencu, gdje je 1563. štampom na svijet izdao svoje Pjesni razlike. I tu mladić svojom učenošću i uglađenošću domala obrnu na se pozornost kneza Kuzme (Cosimo) de Medici, koji ga tako zapazi, da ga je 1567. učinio vitezom reda sv. Stjepana. Pošto je tako prošao svu Italiju, vrati se u svoj rodni grad, gdje se oženi i ostade do smrti 1607. gledan i štovan od države i prijatelja. Bio je 7 puta rektor republike dubrovačke.

Koliko je Ranjina štovao starije pjesnike domaće, razbiramo iz nadgrobnica, koje ispjeva Šišku Menčetiću i Džoru Držiću. Ali zato ipak odlučno pođe novim pravcem. Između latinskih pjesnika Ranjini su bili najmiliji Katul, Tibul, Propercije, Marcijal. Grčko pjesništvo lirsko i epigramsko pozna svijet iz antologije, koju u 14. vijeku priredi kaluđer Maximus Planudes, a 1494. je u Firenci izdade štampom Jan Laskaris. Iz toga zbornika obradio je Ranjina pjesme Moska, Filemona, Antipatera sidonskoga i dr. Po ovim je uzorima vidjeti, da je naš pjesnik osobito volio epigramskomu načinu pjevanja; ali je jednako gojio i pjesmu ozbiljnu (elegija Sreći) i poučna značaja, pjevao je i nabožne pjesme, a bio je rad i šaljivoj pjesmi (Vrhu lova jednoga). Pored toga, što je zaronio u klasičnu starinu prevodeći je i nasljedujući, ipak nije odnemario narodnoga pjevanja. Tomu svjedoče dragosne pjesmice Od kola, koje su nam to dragocjenije, što od Džora Držića amo nije bilo pokusa te struke. — Baveći se oko uzora klasične starine Ranjina privrijedio je domaćoj knjizi novih oblika, ali ni on ne može da se oslobodi nezgodnoga dvanaesterca.

Do njega se ističe jednako učeni i daroviti, ali mlađi Dinko Zlatarić, koji se rodio 1558. Ovaj je nauke, započete u Dubrovniku, nastavio u učilištu padovskomu, gdje i danas

ploča spomenica čuva glas, da je 1580. kao rektor đački bio vrstan utišati opasnu bunu svojih saučenika. Oko 1585. g. dođe u Zagreb u pohode bratu Mihovilu, koji je tu bio časnik u četama grofa Jurja Zrinskoga. Umre 1610.

Zlatarić je vrstan pjesnik nježnih lirskih pjesmica ispjevanih dobrim dijelom u slavu Dubrovčanke Cvijete Cucorićeve, zatim prigodnih i nadgrobnih pjesama u hvalu dubrovačkih književnika. Ali je znamenitiji kao prevodilac Tassova Aminte, prikazana prvi put 1573., i Sofoklove Elektre. Prevodeći Tassovu pastirsku igru — nadjenuo joj ime Ljubmir — lijepo se držao »razdriješena versa« (il verso sciolto) bez slikova, a ako je krasno vješt jeziku, prijevod mu je izašao točan i lijep kao nijedan u dubrovačkoj knjizi. Elektra je opet složena slikovanim dvanaestercima, ali i u njoj se ne zatajiva vrsnoća pjesnikova. Još ima njegov prijevod: Pjesan o ljubavi Pirama i Tizbe po Ovidiju, posvećen Jurju Zrinskomu.

Naš pjesnik kako je u Ljubmiru dokazao, koliko su mu poznate pjesničke ljepote hrvatskoga jezika, tako mu pjesme lirske odišu pravim osjećajima, koji se znadu razbuktjeti i do žive strasti, ali ovoj pjesnik opet odolijeva ćudorednom ozbiljnošću. Dikcija mu je prirodna, govor mu teče ugodno i pun je dramske izmjenitosti.

Skoro ćemo vidjeti, kako je poezija u Dubrovčana dosegla vrhunac. Ranjina i Zlatarić dične su preteče dubrovačkih klasika.

Zvijezdam.

O zvizde ljuvene,
 gdi ljubav sve drži sve strile ognjene,
 niste li vi oni tatovi skroveni,
 ki srce ukrasti hotjeste jur meni?
Niste li one vi, ke vašim pogledi
 ktiste plam užeći,
 u komu goreći
 srce mi na konac huda smrt odredi?

Odnim'te za malo
s mene plam taj vrući, da ne bi skonča
kao godi jur mene vaše toj nemilo
činjen'je i dilo;
pak srce vrat'te mi, ko ukrast nebogu
ktiste mi, bez njega er živit ne mogu.

Ljubavna dvorba.

Strila
tva, nemila
ljubavi, meni
ne da pokoj vik žuđeni
da mogu kušat, kako se prima
svim tima, ke za dvor svoj dvorit vazima,
Nu trudan moj stupaj to gore sve mori,
sve što joj bolje život moj dvori,
ki zaruči čes od nebi,
da služiti tebi
u sve trude
bude.

Mir.

Već ne vjeruj taštoj laži,
privarena dušo moja:
ni u čem ne mož nać pokoja,
da se želja tva utaži.
Tač te vrijednu ktje stvoriti
Bog, da umrla nijedna satvar
ne može ti jur nikadar
duhu želju samiriti.
Što god misli tve ikadar
pomisliše, sve imiše,
i tvim očim nijednu satvar
ne zabranih, ku želiše.
Robje, konje, sluge, blago
uživaše želje tvoje,
i kamenje ono, koje
na svem svitu tač je drago.

Svitom svile svake nosi,
jede u srebru i u zlatu,
i u tem nijednu dobru platu
misli željnoj tvoj ne isprosi.
Nu sad, pokli kroz svijet zreti
znat mi od stvari da istina,
da je sve ispraznos i taština
i čemeran trud pameti:
dušo moja, riti mogu,
išti, išti svudi, gdi ćeš,
nigdi mira najti ne ćeš,
nego u samom jednom Bogu.
Svaka na svit stvar dodije,
ku godir se čoek čin't stavi,
nego samo zrak ljubavi
Božje, kojoj svrhe nije.

Jednomu skupu čovjeku.

U paklu nahodi stvar se ova neumrla,
človik go u vodi gdi stoji do grla.
Dni mu se zlo traju, greznući sred vira,
usta mu pucaju, od žeđe umira,
i kad se napiti oči mu požude,
voda mu otiti daleko tja bude.
Vrh njega pak voće tuj raste na grani,
ko ubrat kad hoće, grana se odstrani.
Od tebe, skupče, toj pripovis sve veli,
ki vik hoć, da duh tvoj odveće sve želi:
čim blaga dosta imaš, skupos te tač vlada
pri njemu da umiraš od žeđe i glada.
Koja stvar vik na svit huda se može rit,
uboški neg živit, za bogat pak umrit?

Jednomu, ki pjesni Šiškove i Džorine osvojaše.

S napravam čudnime bješe se jedan dan
tim perjem tuđime uresil crni vran.
I lip se on takoj videć kti otiti
od ptica u taj broj, ke lete po sviti.

Ke kako vidješe njegove tuj dike,
  meu sobom sve riše: »Oh lipe prilike!
Na perja, ka ima, mogal bi svak riti,
  nad pticam da je svima on sam kralj na sviti.«
Od perja nu tega kada var vidiše,
  velik rug vrh njega u smihu stvoriše.

Dinko Ranjina.

U hvalu pokoja i mirne pameti.

Sad, pokle snig kopni i trzan cvit plodi,
  i sunce ljepše dni umrlim privodi,
o polja, o luzi k vami grem ošad toj,
  što drže jur druzi u scijeni velikoj:
neka ini u trudu provode sva lita,
  da zlato steć budu i slavu od svita!
Jer moj duh uživa bez misli usnuti,
  gdi slavic tih spiva svoj poraz minuti,
upored ter s njime vil moju pripijevat,
  da drugo nje ime nauči gora zvat.
Ne vidi puk ludi, da ne ima nikada
  dobra, ka on žudi; to j', sreća čim vlada.
Ni čini carska vlas ni blaga zamirna
  čestitijeh odi nas, neg ištom svis mirna;
jer nad čim sunce sja, sve da ima ki človik,
  a želi pokoja, njegov je tužan vik.

Šale s gizdavijem prijateljem Tomom Nadalom Budislavićem.

O gizdavi gospodine,
  ki pod sobom gledaš zvizde,
  tolike se tvoje gizde
  dižu gori u visine.
Vrhu neba golotnoga,
  — vodenijem ga zovu druzi —
  skačeš više neg svi pruzi
  cijeć Lehsandra velikoga.
Jer Lesandro sina imil je
  što Berozo stari piše —
  Mirosava, ki Đuriše
  djeda tvoga pradjed bil je.
Od ovega Mirosava
  rijet ću štogod i od tebe.
  neka gori svak i zebe,
  koga mrzi tvoja slava.
Nu daj gusli, dijete, ovamo,
  jer ću spjevat stvari lipe,
  u toliko cvijetja skipe
  ti posiplji sjemo i tamo!
»Mirosav je bio junak
  s mačem, s batom, s kopjem, s lukom,
  i vazda mu za klobukom
  staše bosil i kaćunak.
On mogaše lava pesti,
  a skrpušom ubit vola,
  i mogaše hl'jeba kola
  naprćena ručku izjesti.
Dvije grede za sulice
  njemu bjehu, s kijem trčaše;
  kuću svaku priskakaše
  na sambeče iskončice.
Većekrat se staja s carom,
  i vazda mu sam u peče
  strahovite vojske isiječe,
  što zamahnu dvaš manjarom.
Od muža tač plemenita,
  svijetli kneže, ti izlaziš,
  ter s razlogom jezik plaziš
  na ina plemstva od svita.
Bani ti su i hercezi
  bili od Bosne bratučedi,
  a kraljevi, strici i djedi,
  kijem ti sada dika jesi.
Pri tebi su ljudi šturci,
  furde, tamni svi kolici,
  kako babe pri mladici
  i pri senjskom vojnu Turci.

Otkle sunce sveđ po nebi
na ulačku konje teče
i zahodi ter istječe,
ne nađe se sličan tebi.

Ovi u nječem, u nječemu
oni dobar bi i vrijedan,
ali ne bi zato nijedan
svršen kako ti u svemu.

Ti si vitez, ti spjevalac
od Omera bolji stokrat;
u lijecijeh si sam Ipokrat;
u besjedah spovjedalac.

Snagom, ku ti narav poda,
zlim od straha činiš blidit:
Vuk si Despot s mačem vidit,
s kopjem Janko Vojevoda.

Kad pripjevat uzmeš pjesni,
u dva igra stanac kami,
rijeke stoje, a vilami
cijeć ljubavi svijes uzbjesni.

Otmanović Murat sioni,
od zaduhe što ga ozdravi,
Bobane ti kmeta ostavi,
s četvrtinom i pokloni.

Iz usta ti med izvire,
kad s mudraci što uzbesidiš
ter svih gladit brade vidiš
slišeć riječi tve bez mire.

Lijep si, zdrav si, plemenit si,
bogat, jaki, mudar, slavan,
biskupije činit spravan,
u svem blažen i čestit si.«

Grlo meni već izmuknu;
ka se zgodi bijeda ovo,
da ne možem krknut slovo,
neg trjebuje da umuknu?

A mi ćemo, što ostaje
tamo dospjet od nedjelje,

župe, sela i povelje,
koje imaš, pripijevaje.

U toliko smerno vele
mene tebi priporučam
i uzgori lijenkom kučam,
da ti tegnem u štopele.

Dinko Zlatarić.

Dubrovački klasici.

U 16. vijeku talijanska se umjetnost (il cinquecento) svake ruke podigla do vrška, dakle i poezija osim lirske. Osvane romantični ep (Orlando furioso od Lud. Ariosta) i herojski (Gerusalemme liberata od Torqu. Tassa); stvori se commedia dell'arte, podiže se pastirska poezija (Tassov Aminta) i poučna. Pod konac toga stoljeća zavlada ozbiljno mišljenje, i reformacija u Njemačkoj, kojoj Italija nije bila sklonjena, i sila turska svraćali su duhove opet poeziji nabožnoj.

U to se vrijeme Dubrovnik pod zaštitom hrvatsko-ugarskih kraljeva podigao do znatne visine. Njegovo se bogatstvo ne umanji, kad se poslije poraza muhačkoga podao pod okrilje careva turskih. A gotovo od početka 17. vijeka bješe nastupilo vrijeme mira, koji je jednako prijao razvoju trgovine i prosvjete. I zbilja se sada hrvatska knjiga u Dubrovniku podiže do najljepšega cvijeta: prva polovica 17. vijeka je klasično doba književnosti dubrovačke.

Tri su glavna predstavnika književnoga rada u to vrijeme: Ivan Gundulić, Džon Palmotić i Ivan Bunić. Prvi je vrstan radnik u svakome području pjesničke umjetnosti, ali se mimo drugo odlikuje u epskoj poeziji; drugi osobito uspješno obrađuje struku dramsku, a treći najbolji je lirik svojega vijeka. Tako su u ovoj trojici zastupljene sve tri struke pjesničkoga umjeća.

Ivan Franjin Gundulić. Kako su pouzdane vijesti o životu mnogih dubrovačkih pjesnika neznatne, tako su nažalost i o Gunduliću. Znamo, da se njegova porodica spominje već u 10. vijeku, pa da je od 12. vijeka amo rodnome si gradu podavala znatnih državnika. Naš se Ivan rodio 8. siječnja

1588. I on je služio domovini kao državnik. Umr'o je 10. prosinca 1638. Iz njegova braka sa Nikolicom Sorkočevićevom potekoše tri sina i jedna kći.

Gundulić je pjesnik lirski, dramski i epski. U predgovoru svojega prijevoda Pjesni pokornih kralja Davida 1620. govori o bezbrojnim »taštim i isprazním« pjesmama svojim, koje kao »porod od tmine« u tmini ostavlja, i te pjesme bez sumnje ljubavnoga sadržaja valjda su propale, osim jedne, kojoj je naslov: Ljubovnik sramežljiv. Ova je pjesma složena po uzoru nekih dviju pjesama talijanskih (»L'amante timido« i »L'amante amoroso«, obje spjevao Jacopo Preti). Tu mladić, kad ne smije naustice da kaže, što mu srce osjeća, pismu povjerava čuvstva svoja. — Druge pjesme Gundulićeve pobožne su i prigodne. Prijevod nekih psalama Davidovih već smo spomenuli. Zanosna je himna od veličanstva Božijeh, a pravi su biser Suze sina razmetnoga u tri »plača« (Sagrješenje, Spoznanje, Skrušenje). Tu razbludni sin pasući krmad sam zaplače radi nesreće svoje: bio je bogat, ali ne slušajući dobroga oca svoga žrtvovao je blago ljepoti zemaljskoj, koja je lažna i prolazna, te ubija i dušu i tijelo; a propast duše toliko je strašnija od smrti tijela, koliko je ona uzvišena nad ovo. Sada je pokajanje potreslo srcem mladićevim, pa ga vraća ocu, koji će ga pun ljubavi opet primiti pod blago okrilje svoje. Ova pjesma ako i nije najveće, ali je najvećma dotjerano djelo Gundulićeva genija. Lijep je oblik (sestine) ; cijeli monolog razmetnikov dramski je oživljen ; obilne misli divno se jedna drugoj priljubljuju, a zaodjenute su ruhom prekrasne dikcije. Pa nalazeći motiv bolnoj uzbuđenosti svoga junaka trpnika samo u pobudama duševnim i etskim, pjesnik je time dokazao svoje lijepo poznavanje moralne filozofije kršćanske kao i vještinu, da njome predmet svoj kao pravi umjetnik podigne do visine pjesničkoga ideala, gdje duša, nekad grješna a sada razgriješena najplemenitijom pokorom, zavređuje oproštenje. Ovaj rad nije manje vrijedan zato, što je i on izrađen po djelu talijanskoga pjesnika L. Tansilla (»Lagrime di san Pietro«), jer je Gundulić dubljinom misli i pjesničkom snagom svoj uzor divno pretekao. — Prigodne su pjesme: U smrt Marije Kalandrice, tužaljka za čestitom ženom, koja je tragički umrla iza čestitog muža svoga, i Pjesma Ferdinandu II., knezu toskanskomu, prigodom njegova vjenčanja. Tu se slavi savremeni vladar, koji je — valjda iz političkih razloga — učio duže vremena hrvatski od Gundulićeva rođaka.

I kao pjesnik dramski naš se Gundulić ogledao najprije u prijevodima omiljelih drama talijanskih. Tako je njegova Arijadna spjevana po talijanskoj tragediji, koju je napisao Giambattista Rinuccini, a uglazbi je Jacopo Peri (prva predstava u Firenci 1600.). Slabija je Prozerpina ugrabljena, kojoj ne znamo izvornika (al će i nju biti spjevao pjesnik Arijadne), kao što ga ne znamo još nekim prijevodima, od kojih sada imamo samo neznatne odlomke (Dijana i Armida), i drugima, od kojih nam se nije spaslo ništa do zgoljnih naslova (Galatea, Posvetilište ljuveno, Cerera, Kleopatra, Adon, Koraljka). Ali je pjesnik svoj dramski rad završio i ovjenčao Dubravkom, izvornom pastirskom igrom u tri čina, koja se po svoj prilici prikazala prvi put na dan sv. Vlaha, zaštitnika dubrovačkog (3. veljače) 1628. na javnom trgu.

I čin »Dubravke« zbiva se na dan sv. Vlaha. Pastiri ga proslavljuju tako, da najljepšu pastiricu u selu odaberu za najljepšega pastira. Po tomu bi pastirica Dubravka svakako dopala Miljenku, jer su njih dvoje najljepši od sviju. Ali kako je svijet sada umitan, novac je i ovdje potkupio birače, te dopitaše Dubravku bogatomu ali ružnomu Grdanu. Nego kad ih je u crkvi trebalo vjenčati, bog ljubavi — ili bolje njegov kip, što je u hramu — rasrdi se, crkvica se potrese, a istom kad je Miljenko stupio u nju, opeta se Amoru razvedri lice, divna svjetlost obasja Miljenka, a pastiri sada Dubravku otmu Grdanu i predadu Miljenku i tako usreće njih oboje. Redovnik ih vjenča, a vjerenica i svatovi prinesu žrtve na oltar slobode. Drama se svršava prekrasnom pjesmom, kojom se i započela: O lijepa, o draga, o slatka slobodo!

U glavni čin ove drame zgodno su upletene i šaljive epizode: satir Divjak ostavio ženu i luta za Dubravkom, ali ga napokon opametile batine pastira; satiri se natječu u pjevanju, svirci i zagonetkama, i smiješno se odjenuli i nakitili, da tobože budu lijepi kao vile i t. d. Već jadikovka stranoga ribara, koji je ispod lavljega ždrijela (sile mletačke) utekao u ovu slobodnu dubravu, odaje lijepu tendenciju ove drame: dubrava je Dubrovnik sam, te je po tome pjesnik ovom svojom dramom stvorio spomenik patrijarhalnoj slobodi i čovječnosti rodnoga si grada, kako je ne može pokazati nijedan kulturni krug do Gundulićevih vremena. A treba znati, da je baš onda svuda oko dubrovačke države ljuto pritislo nasilje tursko i mletačko.

No spomenik do vijeka Gundulić sebi podiže epom svojim O s m a n o m, početim možda dosta rano, ali ga pjesnik nije dovršio. Njime je pjesnik živo istakao opreku između kršćanskoga svijeta i islama, koja se očitovala očajnim bojevima za vjeru, slobodu i opstanak. Predmetom mu je rat od g. 1621. između Turaka pod mladim sultanom Osmanom II. i Poljaka, kojima je prednjačio kraljević Vladislav (poslije kralj 1632.—1648.). O Osmanu valja znati da se rodio 1604., g. 1618. zamijenio je u vladanju strica svoga Mustafu, koji je vladao godinu dana i onda radi nesposobnosti bio svrgnut s prijestolja i utamničen. G. 1621. Osman povede silnu vojsku na Poljake, i završe se boj pod gradom Hotimom na Dnjestru, koji je trajao preko ljeta i ostao neodlučan, ali je Osman sam zatražio, da se utanači mir. Čin Osmanide same opseže tek vrijeme od povratka Osmanova u Carigrad (na koncu siječnja 1622.) do smrti njegove (20. svibnja iste godine). Historija nam o tom roku piše, da je Osman bio naumio uzeti tri žene odlična roda, pod izlikom, da će poći u Meku na Ćabu, htio krenuti na nevjernoga emira druskoga (Druzi su pleme na Libanu) i tom prilikom razoružati i upokoriti janjičare za njihov neposluh u poljačkom ratu, pa da je za taj naum svoj pao žrtvom zavjere, u kojoj je Dautpaša, šurjak Mustafin, protiv njega pobunio janjičare i spahije. — Čini nam se neobično, kako je pjesnik protiv običaja svojega vremena tomu djelu mogao uzeti građu iz savremene historije. Ali nam ne će biti čudo, kad pomislimo,da su i poljački rat i propast mladoga sultana u očima savremenika bili vrlo znameniti događaji: onaj je obricao svijetu, da će junački Poljaci doskočiti pogubnoj sili Osmanlija, ova je dokazivala, kako je trula ta sila sama u sebi; nadahu se dakle rasulu turskoga carstva i slobodi velikoga dijela Evrope, pod koji su spadale tolike zemlje slovjenske. — Predmet ovoj pjesmi ako i jest znamenit i zato epu doličan, ipak nije opsežan. Ali je pjesnik svoju građu vješto znao raširiti uplećući romantične zgode i spominjući prošle čine, da je izišao veliki ep, koji po svima rukopisima treba da broji 20 pjevanja. No po istim rukopisima ovome epu nedostaju dva pjevanja: 13. i 14. (po drugima 14. i 15.), a tomu će nedostatku biti razlog, što je pjesnik umr'o prije, nego što je mogao dovršiti djelo svoje.

Nedostatak taj bit će nam jasniji, ako sadržaj epa ogledneme po pojedinim pjevanjima.

Pj. 1. i 2. Iza uvoda, kojim se pjesma posvećuje Vladislavu, Osman javlja svojim doglavnicima (a to su veliki vezir Dilaver, hodža Omer-efendija i kizlar-aga Sulejman), što će s janjičarima, da ih kazni za neposluh u lanjskome ratu. Hoće da ih povede na istok i ondje da ih upokori. Ona ga trojica svjetuju, neka najprije smakne Mustafu, nek uzme djevojku odlična roda, da bi za njegova odbića tast mu mogao upravljati carstvom, i neka pogodi mir s Poljacima. Car pristane na dva posljednja prijedloga, a mladomu poljačkom vitezu Korevskomu, što je dopao sužanjstva u posljednjem bogdanskom ratu (Bogdanija je isto, što i Moldavska), postavit će jaču stražu.

U 3. i 4. pj. se opisuje put Ali-paše, koji je poslan, da utvrdi mir s Poljacima. Došavši na lanjsko bojište Ali-paša svomu pratiocu pripovijeda zgode toga rata.

Pj. 5. Ali-paša s onu je stranu Dnjestra sreo Krunoslavu, Korevskoga vjerenicu, koja je, da bi svoga dragog oslobodila ropstva, samoga sultana pozvala na mejdan, ali se umjesto njega s njome pobila Sokolica, kći kana mongolskoga, miljenica Osmanova. Njihov je dvoboj ostao neodlučan. Nego saznavši poslije, da Sokolica plijeni poljačke krajine, Krunoslava posvuda obilazi, da je nađe. Njoj Alipaša sada pripovijeda nevolje zasužnjenoga joj vjerenika.

U 6. pj. Krunoslava obučena u mlada Ugrina pođe glavom u Carigrad, da Korevskoga otkupi zlatom. Osman željno iščekuje poklisara iz Poljske.

U 7. i 8. pj. Kizlar-aga obilazeći svijetom, da svomu gospodaru sakupi lijepih djevojaka, dočuje, da u Smederevu ima prekrasna djevojka Sunčanica, jedinica starca pastira, slijepoga Ljubdraga, posljednjega odvjetka raških despota. I ode tamo i ugrabi djevojku. Na putu u Carigrad primi još zapovijed, da pošalje ljudi, neka potraže Sokolicu, jer je car rad, da ga ona sprovede, kad pođe na istok.

Pj. 9. do 11. nastavak su pjevanja 5.: U Varšavi slave godišnjicu hotimske bitke. Gospođe igraju kolo ukraj Visle, ali ih zarobi Sokolica, koja obilazi sa družbom junačkih pratilica. No eto srećom i kraljevića Vladislava, loveći sa drugovima po lugu. On ih oslobodi i nagna Sokolicu, da se okani pljačkanja po Poljskoj. I spremi se Sokolica na polazak kući, kad al eto crnca, kizlar-agina glasnika, koji je pozove pred cara. Uto i Vladislava pozovu u Varšavu, jer je došao carev poklisar. Ali-paša, uveden u kraljevsku palaču, divi se njezinoj ljepoti, kipovima kraljeva i slikama, što pokazuju prizore iz prošloga rata. Na jednoj ugleda i sebe, kako bježi od Poljaka. Privoljevši Poljska miru, Ali-paša se s bogatim darovima vraća u Carigrad.

Pj. 12. nastavak je pjevanju 6.: Krunoslava u Carigradu od Rizvan-paše, koji stražu straži kod Korevskoga, hoće da otkupi dragoga. Rizvan obrekne, da će gledati u cara, ne bi li ga pustio na

slobodu, a međutim da joj je prosto ući u tamnicu. I prevari se Krunoslava, te ostade zasužnjena.

Pj. 13. Kralj pakla srdit, što je Vladislav pobio Turke, sakupi cijeli pakao u vijeće, pa da se osveti Poljacima kršćanima, pošlje svoju paklenu vojsku u Carigrad buniti Turke, jer su turske čete braća četama pakla.

Pj. 16. do 20. Kako su doznali janjičari, da car hoće da ih izvede na istok i tamo da ih posiječe, oni se silno uzbune i zaištu, neka im se izruče zli savjetnici carevi. Car bi sada odustao od smišljene kazne, ali ne će da žrtvuje svojih doglavnika. Uto Mustafina mati pozove Dauta, beglerbega rumelijskoga, neka se pobunjenoj vojsci stavi na čelo, da smakne Osmana, i Mustafu neka opet postavi na prijesto. Daut posluša i skloni vojsku na zamišljeno djelo. Ali najprije udare na dvor Dilaverov, pa kad ih ovaj srećno odbi, krenu prema Seraju. Sada se Dilaver preobuče i pođe put Natolije, da ondašnju vjernu vojsku dovede caru u pomoć. Nego spahije udare za njim u potjeru, stignu ga i ubiju, i ne dadu ga ni sahraniti pored svih gorljivih prošnja njegove ljube Begum. Međutim pobunjenici posijeku Ali-agu, vođu janjičara, i Huseina vezira, a njihove glave odnesu u Hat-mejdan (pred mečet Ahmedov). Uhvate i Osmana, po zapovijedi Mustafinoj ga posade na staro kljuse i sprovedeni silnom svjetinom odvedu u tvrđavu Jedikule, gdje ga i zagnjave, kako im je zapovjedio Daut.

Proučivši sadržaj Osmanide još ćemo radije povjerovati predaji, koja nam priča, da nedostaju dva pjevanja. Ne doznajemo nigdje, što se zbilo sa Korevskim i Krunoslavom, što li sa Sunčanicom i sa Sokolicom. Pa ako je »O s m a n« savremenim i poznijim Dubrovčanima bio dobro poznat, taj je nedostatak ipak bio kriv, što je djelo ostalo tako dugo neštampano.Istom se pod konac 18. vijeka riješio Đ a n L u k a V o l a n t i ć, da ga izda štampom. Da ispuni onaj nedostatak, što ga je našao jednako u svim rukopisima, zamoli priznatoga pjesnika P e t r a S o r k o č e v i ć a (1749.—1826.), neka doda i ta dva pjevanja. Ovako popunjeni Osman istom je g. 1826. ugledao svijet. I M a r i n Z l a t a r i ć ispjevao je dopunjak Osmanu. A kad je Matica Ilirska za g. 1884. spremala novo izdanje, izdavači bili su uvjereni, da ti dopunjci nijesu dostojni genija Gundulićeva, te povjere tu zadaću darovitomu I v a n u M a ž u r a n i ć u, koji ju je i časno riješio.

Evo, kako je Mažuranić dopunio Osmana:

Pj. 14. Doznavši Osman od svoga zvjezdoznanca, da zvijezde ne prijaju njegovu putu na istok, uplaši se, ali ga neki pakleni duh u prilici hodžinoj potkrijepi u prvašnjoj odluci. A druga paklena srda ljubomornost u prilici sluge Bećira nagovori Rizvan-pašinu kćer

Ljubicu (spomenutu u 12. pj.), koja je potajno ljubila Korevskoga, na osvetu protiv njega i Krunoslave, što je kod njega u tamnici. Uto dođe četa Turaka te ubiju zasužnjenike.

Pj. 15. Osman svojim vijećnicima najavi mir urečen sa Poljacima, koji traže, da im se vrati Korevski. Stari Rizvan sad ispovijeda, što je bilo sa Korevskim, pa zamalo pogine od žalosti. Medjutim je kizlar-aga sa Sunčanicom došao u Drinopolje, ali ju je ondje oslobodio neki hadum, koji nije bio drugi, već njezin negda zarobljeni brat. Stignuvši kizlar-aga sa ostalim djevojkama u Carigrad Osman odabere Sokolicu i još dvije djevojke odlična roda, da mu budu žene, i odredi, da se do svibnja imaju učiniti priprave za put na istok.

Taj je nedostatak bio kriv i učenoj raspri, koju je poveo A r m i n P a v i ć sa tvrdnjom, da pj. 1. pa 16.—20. sačinjavaju historijski ep »Osman«, a pj. 2.—13. romantičnu »Vladislavijadu«; ta dva djela poslije su složena u jednu cjelinu, ali pjesnik nije dospio da ispuni neki jaz, koji je s toga nastao. Protiv toga mišljenja ustade dr. F r a n j o M a r k o v i ć dokazujući, da je Osman potpuno jedinstveno djelo.

Kako su epski pjesnici talijanski jedan od drugoga uzimali, što im se činilo vrijedno nasljedovanja, tako je Gundulić sagradio po njima neke romantične epizode: Krunoslava traži svoga vjerenika, kao i Bradamante u Ariostovu »Orlandu« što oružana ide tragom svoga Rugiera, a i u Tassovu epu Erminija traži Tankreda; borba Krunoslave i Sokolice podsjeća nas poboja Bradamante s Marfisom; opisu puta Ali-pašina pa i poredanju vojske (u pjev. 4.) ima sličnih mjesta u Homera i Virgilija. Ali pjesnik uzeo je znatan dio svojih epizoda iz narodnoga pričanja pa svakako i iz narodne poezije, koja mu je lijepo bila poznata, pa tako sam predmet Osmanide, ako i potječe iz savremene povijesti, ipak nas u koječemu opominje na narodnu poeziju. Epu izlazi još veća cijena po tomu, što su pokretne ideje u njemu rodoljubne, dok se Slovjeni i kršćani bore s Turcima, a taj boj ima drugo značenje no romantični poboji talijanskih epa.

Slog tu i u drugim djelima odaje, da je Gunduliću bio poznat savremeni G i a m b a t t i s t a M a r i n i (umr'o 1625.), koji je u talijansku poeziju uveo obilniju dikciju, pa smjele igre riječima i slikama. I naš je Gundulić podigao pjesnički slog, ali nije prevršio, nego je misli svoje znao izraziti jezikom tako lijepim, da nam i danas pored narodnih pjesama može po-

služiti kao vrelo izučavanju čistoga narodnoga govora. Stih mu je osmerački, s usjekom u polovici, dakle narodni. Ako je taj stih i tijesan za epsko prikazivanje, ipak ni on ni obilni slikovi ne smetaju zamjernoj vještini pjesnikovoj. Dalmatinski su pjesnici svi vrlo vješti graditi stihove i slagati slikove, ali Gundulića jedva je koji dostigao u toj vještini.

Od Gundulićevih djela izišla su štampom za života mu samo Pjesni pokorne 1620. i Arijadna 1633. Sve drugo se dugo vremena čuvalo i širilo u prijepisima.

Suvremeni Šibenčanin Ivan Tomko Mrnavić (1580. do 1637.) u svojoj je drami »Osmanšćici« (1631.) obradio isti predmet, koji se epski pjeva u Gundulićevu Osmanu. Ali poređujući te dvije radnje ne može se osjeći, je li Gundulić za tu dramu i znao. Tomko Mrnavić, koji je dugo vremena kao kanonik živio u Rimu, izide na glas povjesnim i bogoslovnim radnjama latinskim, a prevodio je neke bogoljubne knjige i na hrvatski jezik. Izvorni mu je rad na narodnome jeziku još Život Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića u stihovima.

Iz »Dubravke«.

Činjen'je prvo.

Skazan'je prvo.

Skup pastira i Radmio.

Skup pastira. Objavi, danice, jasni zrak objavi,
čuj tihe vjetrice u ovoj dubravi!
Pršat su počeli po listju zelenu,
zovući dan bijeli i zoru rumenu.
O zvijezdo, najdraži od neba uresu,
ukaž' se, ukaži, raskoše tve gdje su:
Žuđena danice, objav' se, objavi!
I zvijeri i ptice: svaki te glas slavi.
Sve te oči gledaju i srca sva hlipe,
da nas svijeh opsjaju svjetlosti tve lipe,
da nam prije svane dan blagi, dan svečani,
i žuđen i čekan u ovoj svoj strani.
Objavi, danice, jasni zrak objavi,
čuj tihe vjetrice u ovoj dubravi!

Pršat su počeli po listju zelenu,
zovući dan bijeli i zoru rumenu.
Radmio. Ovo dan je, ki dohodi
jednom nami na godište,
u ki slatkoj mi slobodi
činimo ovdi svetilište:
slatkoj slobodi i od časti
i od uresa vjekovita,
u koj niče i uzrasti
dubrava ova plemenita.
Sastaje se cijeća tega
skup od vila i pastijera,
i za svijeh najl'jepšega
najl'jepša se od njih vjera.
Vjeraju se i jedine
dva najl'jepša, ki se žele,
i od pira gozbe čine
obilne se i vesele.
Skup. Objavi, danice, ah veće objavi
žuđeno tve lice u ovoj dubravi:
Livade su uzele odjeću zelenu,
da obuku dan bijeli i zoru rumenu.

Skazan'je drugo.

Radmio i ribar.

Ribar. Čestiti pastijeru, ti pjevat podrani,
er vodiš u miru pokojan tvoje dni;
ufanja, jaoh, a ma nesreća ne stječe,
pobjeguć iz doma, tukuć se daleče.
Radmio. Ko god si, ne cvijeli, ni tvojijem nesrećam
kobi dan veseli, ki je srećan svima nam!
Gizdava sloboda vrh svega najdraža,
koju nam Bog poda, naš pokoj uzmnaža.
Nu ako si ti ribar, ko kaže vas čin tvoj:
koja ti čini stvar k dubravi doć ovoj?
Ribar. Za shranit staros mu i odahnut bez sile
u gnijezdu slatkomu slobode primile.
Primorja naša sva u ništa sila zbi:

dubrava sama ova vlada se po sebi.
Po njih svijeh srdita zvijer teče i rži,
i grabi i hita i u noktih sve drži.
Ovdi čut zle zvijeri ni inoga glasa ni,
neg što sam žuberi tih slavic na grani.
Tvrda u nas nije kuća, da od sile prihude
bludnika goruća ocu kćer zabljude:
ovdi nije sirote, ku sila potište,
ni se boji sramote, ko ju sam ne ište.
Toliko je vladan'je silno u nas, da se ti,
žena, djeca, iman'je ne može tvoje rijeti.
U mjesti je ovemu slobode čestit dar:
svak sebi i svemu svomu je gospodar.
Razlog, pravda i mjera svemu je zlato u nas,
prodava na nj vjera, život se, duša i čas.
Duša i čas ovuda ne ide za platom,
ni mjere u suda pritežu pod zlatom.
Stvari u nas te nije, kom voljan mož se čut,
kupovat trijebi je, ako hoć odahnut.
Vrsta ovdi svakojaka u časnoj zabavi
sred mirna pokoja veselo boravi:
tijem teško nam svime i lele vrh svega
pod jarmom teškime gospodstva tuđega,
a blago svijem vami, ki on čas s poroda
slobodni i sami sebi ste gospoda.
Da uzdrži višnja vlas u bitju vas tomu,
a tko ište zlo na vas, zlo našo na domu!

R a d m i o. Ti si doć mudro obro, prijatelju, pod sjeni
od mjesta, gdi dobro gosti su primljeni,
jer otkad najprije niče ova dubrava,
i otkad se opstrije slobodnijem plotom sva,
vjera u njoj krepak stan nađe i steče,
s kom je svak slobodan od sile najpreče.
Tim, goste, kad sreća donije te prijatelja
u ovi dan, najveća kad nam su vesel'ja;
pastijeri kad hode u skupu općenu
prislatke slobode slaviti spomenu;
najljepši kad pastir s najl'jepšom od vila
združi se i na pir družba im gre mila;

tanci se hitaju i poju tuj pjesni,
i igre igraju razlike s ljuvezni:
tim slid' me, prijatelju, er bih ja uzeo,
u općenu vesel'ju da si i ti veseo.

R i b a r. Vjeran drug bit ću tvoj, jeda i ja u mom trudu
drag pokoj u vašoj slobodi nać budu.
O dubravo slavna svima
u uresu slobodnomu,
lijepa ti si mojim očima
draga ti si srcu momu.
U veseloj ovoj sjeni
od čestitih tvojih grana
provesti je milo meni
dio najdražih mojih dana.
Tim raspinam mreže moje,
i u zavjet vješam vrše
na zeleno dubje tvoje,
po kom blazi vjetri prše.

Skazan'je sedmo.

G o r š t a k i D i v j a k s a t i r i.

G o r š t a k. Tuj li si, Divjače? Kud jutros od mene
krijući izmače u gaje zelene?
Jeda te je sram, da puk smijeh tobom ne tvori,
ter sam ko pribjen vuk skitaš se po gori?
Tajat je zaludu, česa nije moć skriti:
po svačijem ja sudu l'jepši sam nego ti.

D i v j a k. L'jepši ti nego ja? Tko je, tko ti veli,
da je l'jepša šoja nego golub pribijeli?
Ovaku ko drugu vidje igdje nakazan?
Pastijera po lugu ne straši na blag dan!

G o r š t a k. Ti strašiš, a ja ne, s grdoće nemile
od ove sve strane pastire i vile.

D i v j a k. Od žena i od ljudi gonjen si svuda ti,
a moju svak žudi prijazan imati.

G o r š t a k. Pače ka od žena u svome životu
nije sva pečena kroz moju lipotu?

A ljudem svijem sam drag, i zato prije sunca
još jutros na dan blag sazvan sam za glumca.

D i v j a k. Tebe su dozvali za glumca pastiri,
ki ne imaš svirali, ni ko se znaš sviri?

G o r š t a k. Svirale evo me, i ako ćeš za oklad
svirití sa mnome, uzmi i ti tvoju sad!

D i v j a k. Svirale ne sviri ni u to dni gubi,
neg s glave roge zdri, ter u nje zatrubi!

G o r š t a k. A s mješnic tvojijeh tih pisak rascipi,
ter odsad u ti mijeh ne puha', neg njim pij!

D i v j a k. O zori kad moje dipli se oglase,
tih slavic zapoje natjecat š njima se.

G o r š t a k. Pod dubjem ja kada zasvirim u gaju,
pastiri i stada s vesel'jem igraju.

D i v j a k. Dubravka, ka je čas i ures svijeh vila,
pod diplih mojih glas tančac je vodila.

G o r š t a k. Danica ma, pače sunce, kim svićem ja,
pod ovu mu zače sviroku sred dubja.

D i v j a k. Pođ' gorsko zvjerenje u gorah zagluša',
neskladno svirenje da se ovdi ne sluša!

G o r š t a k. Vrzi riječi i dava' razumjet drugi put:
svirimo oba dva, koga je bolje čut!

D i v j a k. Počni ti najprije, natjecat ki se hoć!
Ki od nas dobije, na pir će glumac poć.
I veća neka ti je sramota i šteta, —
uzmimo pjevati upored opeta!

G o r š t a k. Ni dipli ni tvoj glas zadava strah meni;
ja počeh on čas, ti me opet izmijeni!

(Ovdi svire.)

D i v j a k. Sada sam izusti, tko sviri bolje od nas?
Dobit si i pusti od glumca meni čas!

G o r š t a k. Ili ti je u volji ili nije, stat ćeš tja:
ko glumac najbolji dozvan sam na pir ja.

D i v j a k. Tamo se it ne muči, er ko trs raspukla
svirala tva zvuči neskladna i mukla.

G o r š t a k. A buče tej tvoje mješine ko spila
po gorah, iz koje od vjetar dme sila.

D i v j a k. Ah, kada ne ćeš rog dignuti svrh oči,
pođ, svinjo, u brlog a ovdi ne hroči!

G o r š t a k. A ti, kad zamuko još nijesi, potrči,
gubava žabo, u ko, a ovdi ne kvrči!

D i v j a k. Zmijo ljuta, prigrizi otrovni jezik taj,
boljem se ponizi, a u nesvijes ne rigaj!

G o r š t a k. Rigaš ti zlobni ijed, huđi svijeh živina,
al opet upored hod' sa mnom začina'!

D i v j a k. Ne pjevaj ti, neg blej', koze ine gdje pasu!
Slavicem gorski jej ne sklada se u glasu.

G o r š t a k. Ah nuti u što ufa crni vran nesvijesni,
da bijeloga on kufa dobit će u pjesni?

D i v j a k. Rakle mi dvije dunje darova iz njedri,
da od oči svijetlijeh nje popijevam zrak vedri.

G o r š t a k. Kitu mi neki dan jabuk da Ljubica,
da joj hvalim pram zlatan i ures od lica.

D i v j a k. Kad moj sladki glas začina
kako slavic, ki se izvija,
na nj doteku iz planina
Hoja, Lero, Dolerija.

G o r š t a k. Kad moj jezik pjesni klikne
kako staglić, ki žuberi,
da me rijesi, cvijetje nikne,
da me čuju, teku zvijeri.

D i v j a k. Kukuljava ja dva gnijezda,
kijeh pjet narav medno uči,
hranim lijepoj, koj ma zvijezda
za vječnu me slugu odluči.

G o r š t a k. Svega ruda jaganjčića,
dvije matere ki posisa,
pasem dragoj, koj me sreća,
da sam vječni rob, zapisa.

D i v j a k. Rec', ka u gori zvijer pribiva
ljudske svijesti i spoznanja,
ka se u bistroj vodi umiva
i mjesecu čista klanja?

G o r š t a k. Kaž' mi, ptica ono ka je,
ka svoj smrti loži drva,
i iz ognja opet živa ustaje,
perja i krila stječuć prva?

Divjak. Sad poznat mož uprav odluku tvu ludu,
zašto se s lavom mrav zatječe zaludu.
Gorštak. O žabo, s krijesovi pod kvrči i kriješti!
Moj je danas pir ovi, ti za te drugi išti!
Divjak. Ovi uteče, ja znam, što ću:
on na piru glumac budi,
ja za drugo tamo doć ću,
ko me srce većma žudi.
Danas mjesti u ovemu
s pastirim se vile staju,
i pastiru najl'jepšemu
vil najl'jepšu od svih daju.
Nu prije toga u jezeru
vile okupat se hode,
svaka želeć, da nju oberu
i nevjestom danas vode.
Namislio sam tim odjeće
jednoj od njih skrovno uzeti,
i priobučen tako veće
ja se vila lijepa rijeti.

Činjen'je treće.

Skazan'je deveto.

Redovnik iz crkve s inijem pastiri.

Redovnik. Pastiri, pokli svi i riječma i djeli
sva smo veće u crkvi činjen'ja dospjeli,
još vršit trijeba je, da se blag dan resi,
što činit ostaje pod vedrijem nebesi.
Iz svijeh tijem usti u skladu jedan glas,
ovako izusti i klikni večeras:
O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do,
uzroče istini od naše sve slave,
uresu jedini od ove dubrave:
sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvoj čistoj l'jepoti.
Skup. O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do . .

Redovnik. Svak redom dar ovdi, ki ima najdraži,
sad našoj slobodi čestitoj prikaži!
O svijetla božice, eto i ja na tvu čas
najprvi sej ptice puštavam večeras;
da, ko one steru krila
sad slobodne svud pod nebi,
i sloboda prostre mila
sej dubrave glas po tebi.
Skup. Oj lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do . .
Miljenko. Milosna, jedina božice ovijeh strana,
tebi u dar maslina od mene je podana;
da, ko u miru uz vil moju
željen'je se me ispuni:
tako vlas tva da u pokoju
čestitijem nas vijencem kruni!
Skup. O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do . .
Dubravka. Ovi cvijet rumene i lijepe ružice
primi sad od mene, o lijepa božice;
da, ko ona cvijetju ostalom
sadružena ures dava:
tako slavom tvom i hvalom
da je hvaljena i ma slava.
Skup. O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do . .
Zagorko. Slobodo ugodna, uzdahe, plač i vaj
od mene slobodna na tvu čas primit haj;
da, ko se oni sad od mene
zajedno s rikom suza dile:
da se odijele i spomene
od me prike tako vile.
Skup. O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do . .
Divjak. Slobodo, odveće ugodna svakomu,
primi ove odjeće vilinje za čas mu;
da, ko s njima sve ludosti
i taštine zdrijeh i skinuh,

tako opet s tvom kriposti
vik ne svežem, što prikinuh.
S k u p. O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do . .
J e l j e n k a. Slobodo, pogledaj na mene odizgar
i ovi kus meda htjej primit za drag dar;
da, ko sladak bez primjese
med je sobom po naravi;
nad svijem, ke se tuđijem rese,
tako i lijepos da ma slavi.
S k u p. O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do . .
V u k. Slobodo jedina, na tvu čas sasma rad
čašu ja ovu vina naslužih punu sad;
čini, ko si ti utjeha
dubravi ovoj na sem sviti,
da i čašica ova od smijeha
meni je ures vjekoviti.
S k u p. O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do . .
G o r š t a k. Slobodo, za malu tvoju čas ne primi
ovu mu sviralu skladnu ovdi nad svimi:
neka u vike svi pastiri
i sve vile prigizdave
tance vode, gdi ona sviri
u dan ovi sred dubrave.
S k u p. O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do . .
R e d o v n i k. Sad nebo usliši, usliš'te bogovi,
što u glas najviši sad vas molju ovi,
i ti, ka iz ruka svih primi darove,
proz ma usta od puka svega čuj molbe ove:
Eto vile prigizdave
zlatne prame cvijetkom rese,
a goranin divlji izl'jeze
s vijencem bornim oko glave.
Eto pastijer sred livada
pod sviroku pjeva svoju;
eto u miru i pokoju

dva najl'jepša ljubav sklada.
Dubrava ova slavna svudi
opet zelen svu je primila;
opeta se razgojila
u pokoju, ki svak žudi.
Bez oblaka u vedrini
vrhu nje se nebo kaže,
tihi vjetric u njoj draže
zorne hlatke čuti čini.
Skladni puci, mirna sela,
travna polja, doba ugodna,
pune njive, dubja plodna,
rojne čele, stada cijela.
Tim pospješno, moji mili,
ki resite ove strane,
u slobodi slatkoj stane
čim ste u miru obljubili:
u jedinstvu, u ljubavi
neka draži dan izlazi,
ovdi našim skladnim glasi
sloboda se draga slavi.
S k u p. O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je do,
uzroče istini od naše sve slave,
uresu jedini od ove dubrave:
sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi,
ne mogu bit plata tvoj čistoj l'jepoti.

Iz »Suza sina razmetnoga«.

(Odlomak Plača drugoga.)

Eto život moj svjedoči,
kakav svit je i što daje:
kad se smije, plač uzroči,
a kad blazni, tad izdaje;
u uresnu lijepu sudu
zdrži nalip i smrt hudu.
Celovom te slatcijem truje,
grleći te smrtno ubija;

*

u hvalah te istijeh psuje
a u krepčinah svijeh privija;
razlik obraz stavlja na se
ko zvijer, ka se vjetrom pase.

Tiho s hitrim zasjedami
tjera iz srca svih bojazni
i njeguje sprva i mami
pod prilikom od prijazni,
paka silnik pleše i meće,
tko se uzda u nj najveće.

Tako i more u tišini
s kraja pomorca u plav zove,
a kad ga ima u pučini,
skoči i uzavri na valove,
i u potoku, ki na nj ori,
prije smrti grob mu otvori.

Ah sad imam pamet hitru:
sve je, što svijet gleda i dvori,
na ognju vosak, dim na vitru,
snijeg na suncu, san o zori,
trenutje oka, strila iz luka,
kijem potegne snažna ruka.

Ah, nije život ljudski drugo
neg smućeno jedno more,
neg plav jedna, ku u dugo
biju vali kako gore;
i sred ovijeh netom tmina
čoek se rodi, mrijet počina.

Bježi, kud znaš, što hoć, čini,
zapad i istok vas ophodi,
i beskrajnoj po pučini
svijet kružeći Indije brodi;
krij se u jame gorskijeh hridi:
smrt svuda te slidom slidi.

I nije stvari, koja može
ubjegnuti togaj suda;
u pokoju sred raskoše
stoj bez misli i bez truda,

bran' se oružjem, zlato trati —
ne ćeš joj se odrvati.

Smrt ne gleda ničije lice;
jednako se od nje tlače
siromaške kućarice
i kraljevske tej polače,
ona upored meće i valja
stara i mlada, roba i kralja.

Vedre krune, teška rala
jednom kosom ona slama;
lijepos, blago, snaga i hvala —
sve je prid njom na ognju slama;
gluha i slijepa bez ozira,
kud prohodi, sve satira.

Zgrade ohole, ke visješe
n'jekada se do nebesa,
sad rvane po tleh leže,
gnusnim stupom stado ih splesa;
a od unuk se carskijeh hrane
kosti gore neukopane.

Slavne gospođe i kraljice,
kih liposti još se hvale;
zlatne kose, drago lice,
ljuven pogled ke su imale —
ah, viđ, što su u ovo doba:
malo praha u dno groba.

Gdi su mladci prigizdavi,
plemeniti i bogati,
ki cijenjahu n'jegda u slavi
pored suncem uvik sjati?
Ah, što je od njih sad ostalo
negli u zemlji zemlje malo?

Gdi junaci, koji snagom
lave rvaše i medvjede?
Gdi razumni s riječi blagom,
ki dažđahu med s besjede
gospodeći srca umrla?
Smrt u pepeo sve je strla.

Gdi oni, ki se od svih ljudi
dobitnici oglasiše?
Gdi li uzmožni, kih požudi
krug malahan vas svit biše,
i ostali nebrojeni?
Svi su u laktu zemlje zbijeni.

Gdi su istočna carstva stara?
Gdi gospodstvo od Rimljana?
Svi pod plugom, kijem svit hara,
od bremena su uzorana;
jes, tko n'jegda svijetom vlada,
a ne zna mu se ime sada!

Mru kraljevstva, mru gradovi,
i njih plemstvo trava krije;
a er je umrli život ovi,
čoek u srcu miran nije,
a svaki dan vidi očito,
da nije ništor vjekovito.

Brijeme hara stanac kami
i žestoko gvozdje izjeda:
a hoćemo mi, da nami,
ki smo od zemlje, svrhe ne da?
A ako život naš je zgledan,
vas nije drugo neg hip jedan.

Što je bilo, prošlo je veće,
što ima biti, još nije toga;
a što je sada, za čas ne će
od prošastja ostat svoga:
na hipu se brijeme vrti,
jedan hip je sve do smrti.

Ah, da u što možeš rijeti,
da se uzdaš veće odi?
Jeda u brijeme? Brijeme leti,
i u dohodu svom prohodi.
Zgledaj, gdi si; sviđ' se, tko si;
ufaj, kaj se, moli, prosi!

Tko se rodi, svak umrije
i bi kao ti prije tebe;

da, kao njemu, i tebi je
mrtvu biti od potrebe,
da za tobom rode opeta
novi narod, nova l'jeta.

Iz »Osmana«.

Početak 1. pjevanja.

Ah, čijem si se zahvalila
tašta ljudska oholasti?
Sve što više stereš krila,
sve ćeš paka niže pasti.

Vjekovite i bez svrhe
nije pod suncem krepke stvari,
a u visocijeh gora vrhe
najprije ognjeni trijes udari.

Bez pomoći višnje s nebi
svijeta je stavnost svijem bjeguća:
satiru se sama u sebi
silna carstva i moguća.

Kolo od sreće u okoli
vrteći se ne pristaje:
tko bi gori, eto je doli,
a tko doli, gori ustaje.

Sad vrh sablje kruna visi,
sad vrh krune sablja pada,
sad na carstvo rob se uzvisi,
a tko car bi, rob je sada.

Proz nesreće sreća iznosi,
iz krvi se kruna crpe;
a oni, kijeh se boje mnozi,
strah od mnozijeh i oni trpe.

Od izdajstva i od zasjeda
ograđena je glava u cara,
i u čas se zgoda ugleda,
od ke ne bi pametara. —

Oj djevice čiste i blage,
ke vrh gore slavne i svete

slatkom vlasti pjesni drage
svim pjevocim naričete:
narecite sad i meni,
kako istočnom caru mladu
smrt vitezi nesmiljeni
daše u svom Carigradu.
Znam, da bi se otprije htilo,
da ja pjevam — vi kažete —
ko se on rodi srećno i milo,
caru Ahmetu prvo dijete,
i po smrti oca svoga
s ke pomoći, s ke zasjede
vrh pristolja otmanskoga
Mustafa mu dundo sjede;
ko li se opet carsko misto
Mustafi ote, tere u slavi
na pristolje ono isto
sultan Osman car se stavi;
i on mlađahan kako paka,
željan starijeh slavu sresti,
podiže se na Poljaka
s mnogom silom, s malom česti:
ali da tijem pjesni moje
sasma duge ne ishode,
samo objav'te smrti svoje
hude uzroke, tužne zgode!
Vladislave, poljačkoga
slavna kralju slavni sinu,
čim tva puni slava mnoga
svega svijeta veličinu,
na spjevan'ja ova obrati
veličanstvo vedra čela
u kih ti ištem prikazati
nedobitna tvoja djela.
Kraljeviću glasoviti,
jur u smrti cara Osmana
svemogućom tvom dobiti
zamnijela je svaka strana.

Tim s me trublje svijet sliša
slavu tvoju svak čas veću,
ti sveđ djeluj djela viša,
a ja pjet ih pristat ne ću. —

Iz 8. pjevanja.

Jur je došo kazlar-aga
k Smederevu bijelu gradu
za iznaći kćer Ljubdraga,
Sunčanicu lijepu i mladu.
Svijetla je ovo djevojčica
od kol'jena despotskoga,
vid žuđeni i zenica
slijepa starca, ćaćka svoga,
ki se unuka unuk zove
Đurđa despota i Jerine,
od kih ime i sad slove
niz slovinske pokrajine.
Zasve da su Turci hudi
gospodstvo mu staro oteli,
gospodske se kaže ćudi,
plemenit se djelim veli.
Prut kraljevski, n'jekad ki je
u rukah mu djedim bio,
njemu je sada štap, na ki je
tešku staros naslonio.
Države one, gdje n'jekada
vlast despotska sterala se;
kratka mu je sad livada,
vrhu koje stado pase.
Straže mu su psi uzdani,
krotke ovce puk podložni,
a pastiri i gorani
prijatelji najuzmnožni.
Priprosta mu je kućarica
mramornoga mješte hrama,
a raskošna svim ložnica
trava uvehla, suha slama.

Šatori su izvezeni
zelenoga dubja kitje,
jestojska mu je sat medeni,
voda i mlijeko slatko pitje;
a od zlata čaše izbrane,
slatke piće u kih stoje,
ruke bijele i sn'ježane
milostive kćerce svoje.
Dobri ovako starac traje
najpokonjih dana dio,
ki od dvanaes sinova je
čestit otac n'jekad bio.
Ali njemu smrt nemila
kroz namjeru hudu i priku
svih je ubrzo polomila,
da ne osuši lica viku.
Tim je on sada osto veće
jak opsječen dub u gori,
komu vihar s plahe smeće
grane skrši i obori.
Vuk i Ljubdrag, kih slovijaše
glas s istoka do zapada,
s puške ognjene mrtvi ostaše
u podstupu Prage grada.
Gojko i Uroš sred zasjeda
od turske su sablje pali,
ki su u ognju priko leda
za cesara vojevali.
Mikleuša i Stjepana
more utopi na pučini,
a dopane smrtna rana
Vlatka od guse u planini.
Glavu izgubi Grgur svoju
s prijateljskih zlih privara,
a u rdeljskom stignu boju
smrt Miloša i Lazara.
Janko i Lauš od svijeh bjehu
samo ostali jošte živi

za razgovor i utjehu
ćaćku u teškoj suprotivi,
ki svu ljubav složi i stavi
od dvanaest u dva ova,
i ko oči dvije u glavi
i gleda ih i milova.
Ali huda nad sve ine
dobrzo mu sreća uzroči,
da mu ujedno zrak pogine
i od dva sina i od dvije oči.
Janka ne može uzdržati,
da se na boj ne uputi:
u bogdanskoj tim ga rati
pogubiše Turci ljuti.
A Lauša u isto vrime,
srete prika smrt na domu,
ki ćaćkovo zovuć ime
umrije u rukah ćaćku istomu.
Tad toliko plakat uze
od dvanaes probijen strila
tužni starac, da ga suze
oslijepiše s grozna cvila,
i svršio još bi u plaču
dni kroz teške nepokoje,
razgovora da ne začu
od jedine kćerke svoje:
Sunčanica mlada i lijepa,
od ke slovu svud kriposti,
svijetlo ufanje ćaćka slijepa
i štapak je u starosti.
Mile unuke on viditi
želi od drage kćerke ove
i u njih opet ponoviti
sebe i mrtve sve sinove.
Ali je zaman, da itko sada
nje l'jepotu dvori mnogu,
zašto djevstvo ona mlada
zavjetova višnjem Bogu.
Mudri ćaćko s bil'jeg veće
pozna ovu nje odluku,

i što obljubit kćerka ne će
vjerenika, ćuti muku.
Nu u sebi opet sudi,
da od djetinjstva plaha ishodi
ta nje miso, s koje žudi,
da dni tako sama vodi;
tim neka u njoj od ljubavi
probudi se časna želja,
on razlike igre stavi
od radosti i vesel'ja.
Od bugarskih mlados sela
na igre se kupi ove
i ljuvena i vesela
sjediljkam ih milim zove.
Lijepe djevojke i gizdave,
i seljani mladi s njima
na nje idu, i vrh glave
svak od cvijetja vijenac ima.
U tanac se svi hitaju,
svi začinju slatke pjesmi,
i razlike igre igraju
u pokoju i ljuvezni.
Vrh livade mlad uz mlada
sjedi u cvijetju razlikomu,
i riječ s riječim hitro sklada
na uho šaptom ovi onomu.
Natječu se tuj pastiri,
i ukazat svaki uživa,
da skladnije diple sviri,
i da slađi glas popiva.
Zatjecat se još ne taže
pastirice najmilije,
ka začinja pjesni draže,
ka li vjenčac l'jepši vije.
Sjediljke ove skupio biše
starac Ljubdrag na svom stanu,
jeda srce tvrdo odviše
od sve kćerce one ganu,
ter od mladijeh, kih ustrili
slavna lipos nje velika,

ki godi joj tu omili
i obere ga vjerenika.
Tad kon lijepe Sunčanice
na sjediljke sej ljuvene
odsvud mladci i mladice
skupiše se nebrojene.
Ona mlada, zasve da je
mučna u srcu cića toga,
poslušna se kazat haje
zapovijedim ćaćka svoga.
Sve nal'jepše gube ime
prid uresom nje uresa,
jak prid suncem istočnime
jasne zvijezde od nebesa.
Čisti zlatni pram od kosi
na vjetric je tih rasplela,
a od razlika cvijetja nosi
vjenčac vrhu vedra čela.
U pogledu ljuvenomu
razbludno joj sja danica,
a u rajskom licu svomu
capti trator i ružica.
Na ustijeh joj od vesel'ja
rumena se ruža smije,
koprenica snijega bjelja
bjelje od snijega prsi krije.
Tako ona milo hodi
i toliku svijetlos ima,
da u jedno vrijeme izvodi
tančac stupom, dan očima.
Pače cijeneć, da je zora,
što su oči nje ljuvene,
rumena se rusa otvora
i razliko cvijetje zene;
bijelim rukam po livadi
s drugam ga ona brat počinje;
seljani se dižu mladi,
kolo okolo njih začinje.

Ivan Gundulić.

Mlađi je savremenik i rodak Gundulićev D ž o n (Junije) P a l m o t i ć. On se rodio 1606. kao sin odlična vlastelina Đorđa i matere Ursule iz porodice Gradića. Otac mu umrije vrlo rano, zato preuze brigu oko odgoje mladahnoga Džona ujak mu Mihail Gradić. Nauke izuči u dubrovačkoj školi, gdje su tada podučavali Isusovci K a m i l o G o r i i I g n a t i j e T u d i s i, rođak Palmotićev. Umrije možda 1657.

Palmotić bio je vrstan pjesnik svake struke. Pjevao je l i r s k e pjesme, ali su se izgubile. Osobito bijaše na glasu svojim prigodnim pjesmicama u k o l u i u s v a t o v i m a, koje bi smjesta izmislio i otpjevao, a istom poslije bi ih zabilježio i dotjerao, ako je trebalo. U prigodnice brojimo i P j e s a n u p o h v a l u g. D ž i v a B u n i ć a. Pjevao je i jetke s a t i r e. Osobitom je pomnjom gajio pjesništvo d u h o v n o. A najljepši je plod te struke religiozni ep C h r i s t i a d e (mi ga obično zovemo K r i s t i j a d a) u 24 pjevanja po latinskom epu u 6 pjevanja Talijana G i r o l a m a V i d e. Oba se spjeva drže strogo pripovijedanja u evanđelju, a kako se Palmotić slobodno vladao prema svome uzoru, vidjeti je iz toga, što je svako pjevanje Vidina epa raširio u 4, a dodao je i gdje što svojega.

U 1. se pjev. zaziva Duh sveti. Spasitelj dolazi u Jerusalim; kažu mu za smrt Lazarovu i mole ga, da bi ga oživio. Satan se napinje, da sačuva vlast svoju na zemlji. — U 2. pj. Spas nagovara Mandaljenu, neka se pokaje, zatim oživi Lazara i slavan uniđe u grad. — U 3. pj. goni trgovce iz hrama. — 4. se pj. Suzani oproste grijesi. Zatim Isus ode na brdo Tabor, da ne uskrati svoje pomoći budućoj kršćanskoj vjeri. Tu se otvore nebesa i čuje se glas gospodnji. — U 5. pj. Židovi sklone Judu, da im izda Spasitelja. — Pj. 6. opisuje slavu vazmenu u Jerusalimu, na koju silna svjetina grne u grad. — U 7. pj. pripovijeda se posljednja večera. — U 8. pj. Isus se moli u masliniku, i dođu vojnici pa ga uhite, pošto ga je Juda poljupcem izdao. — Od 9. do 16. pj. kazuje, kako je mati Isusova doznala, što je s njim, te je pošla sa Josipom, da se za nj pomoli. — Pj. 17. i 18. nam prikazuje muku Spasovu. — U 19. pj. Bog stupi na prijesto svoj u raju i pogleda, što Židovi učiniše od njegova sina. Zatim se pobune anđeli i hoće da mu priskoče u pomoć, al ih Bog otac — teškom mukom — opet umiri. — U 20. pj. Isus umre na križu, a pod križem mu stoji mati. — U 21. pj. siđe u pretpakao, u 22. uskrsne, a 23. uziđe na nebo, a u 24. pj. pošalje sv. Duha na apostole, a ovi se raziđu po svijetu, da propovijedaju blagovijest.

Znamo, da je pjesnik isprva htio epski da opjeva život bl. djevice, ali odustade od toga nauma odabravši hotice uzvišeniji predmet religioznome epu: smrt našega Spasitelja. Ako je dakle Kristijada već po tome vrlo znamenito djelo, pjesnik ga je svojim zanosom, svojom vještinom, a mimo sve biranim jezikom znao i dotjerati, da je i danas još vrijedno i zamjerno, i ne ukida mu cijene plemenito nastojanje, koje mu nije dalo da zastrani u neshvatljivo tumačenje božanstva, nego da lijepo jednostavnim pripovijedanjem po primjeru sv. pisma čitaocu uvijek bude jasan i razumljiv.

Priznavajući vrsnoću duhovne poezije Palmotićeve mi ipak glavnu njegovu zaslugu tražimo u p j e s n i š t v u d r a m s k o m, jer je Palmotić najplodniji dramatik dubrovački. On je građu nekim dramama svojim uzeo iz knjige latinske i talijanske, nekim iz grčkih priča, a za neke smislio je i samostalnu građu.

Prve su struke: A t a l a n t a (po Ovidijevim Metamorfozama X. 560.—707.); N a t j e c a n'j e A j a č a i U l i s a z a o r u ž j e A k i l o v o (Ovid. Met. XIII.); D o š a s t j e E n e j e k A n h i z u n j e g o v u o c u (po Vergilijevoj Enejidi VI.); L a v i n i j a (Verg. En. XII.); A r m i d a (po Tassovu Gerusalemme liberata VI.); A l č i n a (po Ariostovu Orlandu VII.). Izgubila su se dva prijevoda: E d i p (po Sofoklu) i S v e v i j a (po Aleksandru Donatu). Po stranim uzorima bit će složene i dvije dramske slike K o l o m b o i G l a s. Po grčkim pričama izradio je drame E l e n a u g r a b l j e n a, I p s i p i l e, A k i l e; iz kronike popa Dukljanina uzeo je građu svome P a v l i m i r u, koji je po tome povjesna drama, jer je Palmotić sadržinu te kronike zacijelo držao za povjesnu istinu; D a n i c u je spjevao po V. pj. Ariostova Orlanda. Sasvim su samostalne C a p t i s l a v a i nastavak joj B i s e r n i c a. Ove četiri na posljetku spomenute drame znatne su već po tomu, što su složene tako, kao da im je građa uzeta iz n a r o d n e povijesti.

E n e a neki je čarobni tableau u 5 činova, u kojem se izvrgava proroštvo o vječnosti Rima, dok Anhize veli Eneji, da će se nakon propasti Rima roditi Spas. — A r m i d a: Rinaldo, vitez Gotfredove vojske pod Jerusalimom, zaljubio je čarobnicu Armidu i pošao s njom u zabitni labirint, otkale ga opet nekim čarobijama dva viteza dovedu natrag u boj, a Armida, ne mogavši se osvetiti, ode u samoću svoga rodnoga kraja. — A l č i n a (u 5 činova): Vitez Rugier, kojega je zatravila Alčina čarobnim prstenom, vraća se svojoj ljubovci Bradamanti. — K o l o m b o je dijalog, gdje K o-

lomba družina njegova uvjerava, da će s njim rado ploviti po cijelom svijetu, jer on ne ide za pustim zlatom, kako su stari narodi, već da širi kršćanstvo. — U G l a s u različne personifikacije razlažu, što je slava. — E l e n a (u 3 čina) prikazuje otmicu Elene po Parisu. — I p s i p i l e (u 3 čina): u vrlo komičnom se prologu Hefest ljuti na Veneru, što je pristala, te su Lemnjanke smjele poklati svoje muževe, al se umiri, kad mu ona kaže, da su Lemnjankama suđeni muževi Argonauti. U samoj drami Argonauti, na čelu im Jason, radi nevremena pristanu na Lemno, gdje Ipsipila samim ženskim kraljuje. Otposlavši poslanike kraljici pjevači Orfej, Amfion i Hiron pjesmom se natječu, zatim će se zapodjeti bojne igre. Uto se Lemnjanke već spremiše na boj s Argonautima, i udare na njih. No ne mogavši ih nadbiti pomire se. Pirnom slavom, plesom i pjevanjem se svršava drama. — A k i l e (u 3 čina s prologom): Tetida otpremila je mlađahnoga sina Akila na otok Šir (Skyros) kralju Likomedu, pa će se on tu tobože kao djevojka među kraljevim kćerima skrivati, da mu ne treba poći u trojski rat. Ali dođu Ulis i Diomed, odjenuti kao indijski trgovci, i povedu Akila sa sobom, pošto im se odao tim, što je htio kupiti mač mjesto ženskoga nakita. Likomed misli, da su Akila odveli gusari, pa kad još dočuje, da mu je kći Dejdamija potajice pošla za nepoznata muža, on sad ne zna, bi li prvo uhitio gusare ili nepoznata zeta, da ubije i njega i svoju kćer i njihovo dijete. Ali srećom pukne glas, da je Akil taj zet, i uto se Akil već i povratio, jer ne će da pođe u rat, dok nije Dejdamije isprosio u roditelja.

P a v l i m i r (u 3 čina). Pjesnik se osim k r o n i k e d u k l j a n s k e, koju smo već spomenuli, poslužio i legendom o sv. Ilariju, da dramski prikaže postanak Dubrovnika.

Evo radnja drame: Pavlimir, unuk slovinskoga kralja Radoslava, koji je negda po Česlavu, sinu svome a stricu Pavlimirovu, bio svrgnut i prognan, pa se nastanio u Rimu — taj Pavlimir pošao je na poziv slovinskih banova, koji su Česlava u vodu bacili, da opet zauzme prijesto slovinski s onu stranu mora. Ali moći pakla, na čelu im kralj vilenjaka, nijesu radi, da se tu ustali kršćansko kraljevstvo, pa su poslali Tmora i Snježnicu, neka burom razbiju Pavlimirovo brodovlje. Tako se i zbilo, i samo se Pavlimir po svetim moćima, koje je sa sobom ponio, spasao sa svojom lađom u luku Gruž (kod Dubrovnika) ne znajući, kamo je dospio. Ali čuje iz prikrajka pastire, gdje u razgovoru spominju, da je ovdje nekad bio stari Epidavar, i da se ovdje danas slavi uspomena sv. Ilara, koji je tu ubio zmaja Voasa, što je bio užas i pokor ovomu kraju. U spilji, gdje je sveti Ilar nekoć živio, ima slika, iz kojih je izabranu moći čitati budućnost ovoga kraja. U toj spilji sada živi nasljednik mu pustinjak Srđ (Sergij), koji će te slike narodu danas tumačiti. Kod njega je kći banska a nećaka njegova Margarita. Ugledavši Pavlimir Margaritu, zaljubi je, te poželi ovdje sagraditi grad, a družina njegova rado na to pristane, pa zato Pavlimir od Srđa zaprosi nećaku. Uto je Snježnica nabunila Trebinjane na Pavlimira, koji je tobože došao, da zatare slobodu naroda, a Tmor u prilici kraljeva druga Kostimira pripovijeda Pavlimiru, da mu je sva družina u moru propala. Sad navale pobunjenici, a Pavlimir se ukloni u svoju lađu. Ali tu ga opet dočeka Snježnica, da ga ubije, no ugledavši ga onaj se čas i zaljubi, pa uteče. Isto se tako izjalovi Tmorov pokušaj, da pobuni drugove Pavlimirove, jer mu se opriješe svete moći. Taj čas Srđ umiri narod dokazujući mu, da je po slikama Ilarovim u spilji Pavlimir pozvan, da osnuje Dubrovnik i da usreći narod. Uto se Pavlimir povratio, i baš hoće da priredi pogrebnu slavu za propale drugove, kad eto glasnik donese vijest, da su Pavlimirovi drugovi, razbijeni burom, malo prije doplovili u luku Gruž. Sada Srđ proriče budućnost grada Dubrovnika, i dođu poklisari »Slava i Bošnjaka«, da se poklone novome gospodaru, i da mu predadu krunu zemlje. Pavlimir njome okruni sebe i Margaritu. Drama se svršava hvalospjevom na grad, što se netom sazidao. — Pavlimir, kojemu je suđeno doći ispreko mora, da osnuje grad i državu dubrovačku, nalik je na Eneju, koji je, došavši ispreko mora, osnovao potonju državu rimsku.

D a n i c a (u 5 činova): Na dvoru Ostoje, kralja bosanskoga, borave Hrvoje, ban hrvatskih strana, i dva mlada Dubrovčanina, Ivan i Matijaš. I Hrvoje i Matijaš snube Ostojinu kćer Danicu, koja voli Matijašu zato, što ju je on jednom spasao iz sužanjstva tatarskoga, i što je drugom zgodom utišao bunu po kraljevstvo veoma opasnu. Sa Hrvojem je neka Jerina, koja po nagovoru njegovu hoće da skloni Danicu, da pođe za njega. To nagovaranje Jerine ostaje bezuspješno, no pošto se snuboci pogodiše, da će Danica biti onoga, kojemu sama iskaže ljubav svoju, Hrvoje obnoć odvede Matijaša u vrt pod prozore Daničine, gdje ih je čekala Jerina obučena u njezine haljine, tako da se Matijaš zbilja da prevariti. Uto se Ostoja posavjetovao sa svojim savjetnicima, komu bi dao Danicu: i Hrvoje je vrijedan, jer bi mu mogao biti saveznik protiv Turaka, što mu se bojem prijete; i Dubrovčani su vrijedni, te se sam Sigmund bježeći od Turaka utekao njima. Ali kad glasnik najavi, da su Dubrovčani dali Sigmundu pomoć, i da će Sigmundov glasnik Sviloević već sutra doći, da najavi kraljev posjet, Ostoja se odluči za Matijaša. Nego Matijaša nestalo je, a brat mu Ivan, koji je bio svjedokom onoj noćnoj prigodi, javno sad obliči Danicu, da je Matijaš zbog nje skončao svoj život. Zato se Hrvoje uplaši, da ne bi Jerina odala istinu, pa je otpravi naloživši pratiocem njezinim, neka je u šumi ubiju. Oni u šumi baš hoće da izvrše, što im je zapovjeđeno, kad ali eto Sviloević putujući njih zateče, pa mu spasena Jerina ispovjedi svu istinu. Sviloević i Jerina baš stignu u dvore Ostojine, kad dijele megdan Ivan kao tužilac i neki nepoznati vitez kao branitelj Daničin. Dvoboj se prekine, ali se sad pobiju Sviloević i Hrvoje, a ovaj smrtno ranjen očituje sve, kako je bilo. Zatim se otkri nepoznati vitez, koji nije ini no Matijaš: on se htio utopiti u Savi, ali ga bješe voda još živa iznijela na obalu, te se eto ljuto prevaren

od Danice ipak za njezinu čast htio pobiti sa rođenim bratom. Sada mu Ostoja da kćer svoju i učini ga banom mjesto Hrvoja. — Priznati nam je, da je pjesnik vrlo zgodno čin ove epizode Ariostova epa iz Škotske prenio u Bosnu, imena mu lijepo zamijenio imenima iz narodne povijesti i svezu Dubrovnika sa balkanskim zemljama istakao Ivanom i Matijašem.

Captislava (u 5 činova): Epidavrom kraljuje Krunoslav, koji svojemu narodu nije nametnuo drugoga harača, nego da govore jezikom slovinskim. On je otac junačke Captislave — po kojoj je grad Epidavar prozvan Captatom — Vladimira, Ljubice i Teuke. Na njegovu dvoru boravi srpski kraljević Vojnislav, kojemu je Captislava već od djetinjstva za ženu obećana, samo što ona za to ne zna. Desi se ovdje i kraljević ugarski Gradimir sa bratićem svojim Laušem boemskim. Gradimir je nekada junakovao sa Captislavom, ona mu je pače spasla život, a jednom mu se ukaže u snu, pa mu reče, da mu je Bogom suđena, a kad se probudi, nađe kraj sebe štit sa njezinom slikom. On je sada veoma nesrećan, što će mu draga poći za drugoga, ali ne smije joj svoje ljubavi očitovati, premda je na joj vidjeti, da nerado polazi za neljubljena, te da bi voljela Gradimira. Istom kada dođu izaslanici srpski s bogatim darovima, da odvedu mladu, ona se usmjeli te ispovjedi, da nikako ne će poći za Vojnislava, i pripravna je pobjeći sa ljubljenim Gradimirom. Ali taj se siromah baš ubio, te ga Captislava istom mora oživiti činima, kojim se bila naučila od vile Snježnice, pa s njime pobjegne lađom, što je malo prije po njega došla. Zato se otac njezin silno razljuti, a i Vojnislav spreman je sa svojih šest lađa poći za njima u potjeru, kada se eto ukaže vila Snježnica, te im očituje, da je zavjera Captislave i Gradimira Bogom naređena, i neka roditelji Vojnislavu dadu Ljubicu, koju je isti već jednom spasao od zmaja, pa mu je i ona Bogom suđena. To je njima pravo, a Captislava po zapovijedi Snježnice sa svojim se drugom vrati, koji je baš dobio pismo od svoga oca, kralja ugarskoga, da isti kćerku svoju Biserniсu daje za Vladimira, Lauš opet uzima Teuku, a napokon se Snježnica od svih oprašta proričući sreću gradu Epidavru, iz kojega će nekad postati Dubrovnik. — Ovoj je dramski nastavak

Bisernica (u 5 činova): Gradimir sa Captislavom i Vladimir došli su na dvor ugarski, pa će se Vladimir ovdje vjeriti sa Gradimirovom sestrom Bisernicom. Ali nju je oteo kralj tatarski Oritrijes s pomoću vilenjaka Vilozmaja, nego bez koristi, jer se evo za njim natisne Captislava na krilatu konju, što ga je dobila od vile Sjevernice, stigne Vilozmaja, strmoglavi ga u Dunav i dovede natrag Bisernicu. Radi toga Oritrijes sa svoja dva brata pozove na mejdan cijeli dvor, ali najedamput propade on i jedan brat njegov, a drugoga, koji im se vidi manje kriv, ljuto izranjena puste kući.

Za neke drame Palmotićeve znamo kada su se prvi put prikazale, i koja ih je družina prikazala: Atalanta prikazana je 1629., Pavlimir 1632. »prid dvorom« (kneževskim) od družine »isprazne«, Akile 1637., Natjecanje Ajača i Ulisa 1639. od družine »orlova«, Elena 1640., Danica 1644., Alčina 1647. od družine »smetenijeh«, Lavinija 1648., Captislava 1652. — Palmotić sam bio je član tih družina za priređivanje pozorišnih predstava. Kako je bio osobito vješt slagati stihove, on je dijalog znao glumcima naprosto kazivati u pero; ali zato bi građu svojim dramama zdušno promislio i rasporedio, počesto u dogovoru sa drugim iskusnim i učenim ljudma. A kako je bio revan radnik u tim družinama, vjerovati je, da je još mnogo drama napisao osim tih, što su nama poznate, ali su se s vremenom izgubile.

Palmotić nastavlja rad Gundulićev. Ovoga je Dubravka prikazan 1628.; Palmotićeva Atalanta prikazana je 1629. Onaj je pored pastirskoga prikazivanja zavolio netom omiljeli melodram talijanski sa predmetima iz klasične starine; ovaj ne napušta značajnih elemenata pastirske poezije — Atalanta sama je pastirsko prikazanje i gotovo posljednja radnja te struke u knjizi dubrovačkoj — i sam gradi melodrame, ali je pošao još koji korak dalje. Prihvatio je naime tragikomediju talijansku, u kojoj se ozbiljan čin svršava srećom glavnih junaka, a k tome je presadio i čarobnu komediju u knjigu dubrovačku. Pa kao što je još nekada H. Lucić Robinjom i otolič Gundulić svojom Dubravkom taknuo žicu domaću, Palmotić ideju Dubravke prikazuje u ruhu povjesne drame i s njom ujedno stvara dramu domaću i narodnu s tom slobodom, da je kod nestatka povjesnih izvora građu dramsku rado sasvim izmislio, stavio na historijsko mjesto i lica okrstio imenima koje iz narodne povijesti koje iz pričanja narodnoga. Znak je vremena, što je Palmotić već sasvim napustio raskalašenu komediju u duhu Nalješkovićevu: otpor protiv njemačke crkvene reformacije pokazuje se i u ovim stranama bar u tom, što je svijet — zacijelo pod utjecajem svećenikâ — postao ozbiljniji.

Palmotić je svagda — dakle i u dramama, ako su i na brzu ruku složene — najveću pomnju svraćao na čistoću jezika, pa znajući, da je dubrovački govor pun primjese talijanske, vrlo je dobro izučavao govor štokavski, da ga primijeni svomu književnom radu.

Iz »Kristijade«.

Početak I. pjevanja.

Višnji Duše, kijem sva ishode,
ki čudesim vječnijem sivaš,
koji nebo, zemlju i vode
Tvom kriposti napunjivaš:

Tva dobrota neizrečena
daj dostojno pjevat meni
slavna kralja dvaš rođena,
pred kijem pade zmaj pakljeni;
ko s vječnoga ćaćka strane
kroz neizmjerno Tvoje dilo
netegnute djeve izbrane
on u plodno side krilo;
kako se od nje čovjek rodı,
da svom smrti trudne umrle
ıeška od ropstva oslobodi
i od vječne smrti vrle,
i da rajske na svjetlosti
svetijeh otac duše odvede,
sred mrzeće kijeh tamnosti
grijeh staroga ćaćka svede.
Njega mrijeti zemlja plačna
za krivine naše vidje,
i sunčana svijeća zračna
ljute od boli strašno ublidje:
Tim prosvijetli, Duše Bože,
mene Tvoja svjetlos mila,
da umrli moj glas može
neumrla pjevat dila!
Vječnoga Oca daj mi izriti
vječne svjete i uzroke
sve kolike svijetu otkriti
teške smrti i žestoke! —
Svrha umrlijeh dana i truda,
kako odluči višnje vijeće,
blizu i smrtna muka huda
Isukrstu bješe veće.
Tim da volju ćaćka svoga
ispuniti bude prije,
vraćaše se put sionskoga
grada iz plodne Fenicije.
Svake od vrste mnoštvo ljudi
s njim gredijaše sjedinjeno,

božanstvenom njega ćudi
i dobrotom zaneseno.
Od družbe se vijek njegove
ovo društvo ne dijeljaše,
ili skupne u gradove
ili u puste gore idaše,
i stojahu svi pripravni
vojevode glasovita
slijedom slijedit stupaj slavni,
još da ih vodi na kraj svita.
K njemu srcem veselime
dohodijahu stari i mladi,
vidijahu se vazda š njime
družbe nove od čeljadi.
Jak prvoga blizu vira
hrli Dunaj, kralj od rijeka,
široko se ne prostira
i ne čini brza tijeka;
nu kada se dalje pruži
priko polja i dubrava
i š njime se zajedno združi
glasovita Drava i Sava;
za njima se tad razlike
iz okola š njim sastaju
podnižene vode i rike
i harače njemu daju;
a on u način mora siona
po slovinskijeh stranah teče
i slobode i romona
pun u Crno more utječe:
tač pomalo sin dostojni
velikoga kralja od nebi
skup čeljadi neizbrojni
sadružio bješe k sebi.
Tim iz mnoštva uze ovega
dvanaes drage sve družine,
ki ljubljeni bjehu od njega
i gledani nad sve ine.

Ovu on srećnu družbu obra
za najdraže svoje otprije,
da njegova djela dobra
po svem svijetu pak spovije.

Skrovno u jedan gaj zeleni
ukloni se zajedno š njima,
gdi čin'jaše mile sjeni
gusto dubje putnicima,

ter naslonjen tu stojeći
kod visoka kitna čedra,
ki rastijaše od svijeh veći
put višnjega dvora vedra,

česte uzdahe podirati
iz duboka srca sjede
i žalosne izricati
miloj družbi sej besjede:

»Evo mi se jur približa,
draga družbo, trudno vrime,
vrh teškoga da se križa
smrtne od mene muke prime.

Dni umrli dospijevaju,
ke bi drago ćaćku momu
da se od mene s trudom traju
na umrlom svijetu ovomu.

Starijeh otac sveti dusi
s mnogom željom mene žude,
da ih pakljenoj otmem gusi,
da ih slobodim noći hude.

S drage volje zato sada,
smrt i pako da porazim,
put sionskoga vrla grada
na žestoku smrt uzlazim.

Tu se na me nabunio
zbor crkovnijeh kletijeh glava,
da me neprav i nemio
umoriti bude prava.

Vam sam ovo do na znan'je
veće krati, moji ljubljeni.

Gorko ustav'te uzdisan'je!
Potrebno je umrijet meni.

Poć ću mojom smrti, poć ću
svijet sahranit teška od vaja,
izvaditi staru zloću,
pakljenoga svezat zmaja.

Ti mi davaš ove muke,
roditelju ljudski prvi:
slatke izjede ti jabuke,
ja ih plaćam mojom krvi.

Nu s ishodom treće zore
slavan ću opet uskrsnuti,
rajske otvorit ljudem dvore
a zatvorit pako ljuti.

I vami su, družbo moja,
ki za mojijem stijegom grete,
spravni trudi, kijem nije broja,
i pogube smrtne i štete.

Smjejte i srca ne gubite,
i ovi život vremeniti
zajedno sa mnom pogrdite
za steć život vjekoviti.

Nije vami kuće i stana
sred umrle zemlje ove;
vas čestita rajska strana
na neumrli pokoj zove.

Tu sred zbora od pravednijeh
u neizmjernom dobru imate
cijeća vašijeh truda vrijednijeh
uživati vječne plate.

Ovo je mjesto vami rodno,
tijesnijem drumom svaki odi
i veselo i slobodno
za stupajim mojijem hodi!«

Reče, a družba mila i verna
zamisli se i zapazi,
ter žestoka ter čemerna
žalos srca svijeh porazi.

Najstariji Petar tada,
grozne iz oči roneć suze,
ne bez teške smeće i jada
Isukrsta molit uze:
»Ka vlas, ka moć, ke potrebe,
gospodine, koja sila
podlagaju Boga Tebe
za ičija umrijet dila?
Kada možeš, ah, privrni
tej požude, tej odluke,
ter samohoć, jaoh, ne srni
na nemile biče i muke!
S tvojijem zdravjem, ne s Tvom smrti
Ti, koji si porod pravi
kralja, koji nebom vrti,
od sužanjstva svijet izbavi!
Samomu se tebi smili,
ni nas pusti da izginemo,
koji s Tobom, kralju mili,
dobrovoljni svuda gremo.«
Još ne dobro ove riječi
bolni Petar izgovara,
a Isukrs na nj se prijeći
s oštrijem licem, ter ga kara:
»Pođ', napasti, tija od mene«
— govori mu — »i ne smeta'
stavne odluke božanstvene
s nepriličnijeh tvojijeh svjeta!
Od nebesa na daleče
tvoja pamet po tle stupa;
noć svjetovna, ka ju optječe,
rajsku svjetlos njoj zastupa.
Vrzi želje tej isprazne,
tašte ostavi misli od svita,
ke čovjeka vode i blazne
na skončan'ja vjekovita.
Ne s raskošam, nego s trudim
ja sam sišao zgar s visina
raj otvorit tužnijem ljudim,
zemlju izliječit od krivina.

Ovo vrijeme meni ckniti
i nevolja ljudska ne da;
potrebno je ispuniti,
što mi ćaćko zapovijeda.
Vi, ki stupaj moj slijedite,
podnosite smeće vrle
i u nescijeni sva držite
dobra izvanja, sreće umrle!
Tkogod žudi bit uza me,
od sebe se sam odreci
i svoj vazmi križ na rame,
ter pospješan za mnom teci!
Znoj se i stini, tko me ljubi
i u trudijeh dni provodi!
Za me život tko izgubi,
drugi l'jepši pak nahodi.
Što pomaga umrlomu,
da svijem svijetom gospoduje,
po gospodstvu kada tomu
uvijeke mu duh boluje?
Sve, što ikada jes naštena
pod nebesim srebra i zlata,
dobra duši nije zamjena
ni podobna u tom plata.
U zabitje zato stav'te
ljudsku narav i telesa,
ter dignite, ter uprav'te
vašu pamet put nebesa!
I kad na nas psovke prike
padu od ljudi bez razbora,
karajuć vas za grešnike,
pune zloće i prikora:
vi hrabreni i pokojni
pogrđujte svi veselo
svaki govor nedostojni
i protivno svako djelo.
Držite se cijeća toga
veomi srećni i blaženi,
er su od ćaćka spravni moga
vami uresi neizrečeni«.

Iz »Pavlimira«.

At treći.

Šena 13.

Skup vila i pastijera, družina.

Pastijeri. O vitezi plemeniti,
o gizdave lijepe vile,
uživajte raj čestiti
od ljubavi drage i mile —
uživajte u radosti
sve ljuvene čestitosti!
Eto s vašijem vjeram sada
Dubrovnik se bijeli rodi,
da se uvijeke miran vlada
u pokoju i slobodi,
svijeto, čestit po sve strane,
i gdi bijeli dan osvane.

Družina. Lijepa ti je, draga ti je
u čestite ove kraje
nas vesela sreća iznijela,
gdje se život miran traje.
S novijem gradom, s novijem skladom
ki se odi zide sada,
eto mile s nami vile
u vesel'ju ljubav sklada;
kako slavna, krepka i stavna,
o ljubavi, o tvom raju
u radosti, u svjetlosti
dva se puka sad sastaju.

Pastijeri. Lijep ti niče, Dubrovniče
svijetli grade i čestiti,
ki po svitu glasovitu
tvu ćeš slavu svud prostriti.
O dubravo, kojoj pravo
nebo dijeli vječnu diku,
već promijeni tve zeleni!
O velike lovorike,
o jaseni, o javori,

o vesele vite jele,
lijepi hrasti, kitni bori:
visocima dvorovima
veće mjesto učinite,
veće izbrane vaše grane
slavnijem crkvam poklonite!
O satreni, naš ljubjeni
Epidauro, svijetli grade,
ti se našoj koji slavnoj
u dubravi radaš sade,
po staromu prahu tvomu
neka pastijer ovce svraća,
s ovolikom kad se dikom
tvoj pepeo nami plaća.
Tako bojni i dostojni
svake slave Rim n'jekada
svijeto uzresti s mnogom česti
iz pepela Troje grada.
Nu je veća naša sreća,
zašto silom sve desnice
izabrani jur Rimljani
ugrabiše vjerenice;
mi sred boja i pokoja
i razblude mile i drage
u mirnomu mjestu ovomu
sad stječemo ljubi drage.
Obljubljenu vil izbranu
vele l'jepše jest prositi,
neg nemilom hitrom silom
nepravedno ugrabiti.

Šena 14.

Pavlimir, Margarita na prijestolju, družina, pastijeri, poklisari i vile.

Poklisari. Vedri kralju, koga dika
s družbom glasa vjekovita
svijetla, slavna i velika
priko svega leti svita,

od slavnijeh smo tebi Slava
i od Bošnjaka mi poslani,
po kijeh plodnoj teku strani
bistra Drina, Sava i Drava.
Na djedinstvo oni tvoje
svi jedini tebi zovu,
i da uzmeš vlas njihovu,
u požudi mnogoj stoje.
Mi se bjehmo, kralju mili,
rad vedrine tve izbrane
u latinske zemlje strane
doć za tobom pripravili.
Podunavskijeh kraljevina
svijetle ove krune primi,
i uresi tva vedrina
tvu vitešku glavu njimi!
Kraljevske ove još šibike
blag i mio uzmi sada,
i podložne sve kolike
ove puke njimi vlada'!

P a v l i m i r. Poklisari plemeniti,
dobrovoljno ja vas primam,
i od vas ovi dar čestiti
za najdražu stvar uzimam.
Na vjeru ste mi prisjeli
i na sreću nova grada;
zato mirni i veseli
radujte se sa mnom sada!
A ti, draga ma gospoje,
vjerenice moja mila,
od kraljevske sreće moje
lijep početak ka si bila:
ovu od zlata krunu stavi
na tve od zlata svijetle prame,
nek pozna se, ma ljubavi,
da si srećna ti uza me.
Kraljevska ti na dar ova
svitla budi još šibika!
Dostojna je tvoja dika
vele l'jepšijeh još darova.

M a r g a r i t a. Vedri kralju, pun kriposti,
i moj dragi gospodaru,
ja se srećna zovem dosti
na čestitom tvomu daru.

P a v l i m i r. Vam, vitezi moji mili,
ki po htijen'ju od višnjega
vjerno ste se sjedinili
s plemićima mjesta ovega,
grad darivam, kojijem sada
resim strane se čestite.
Slobodnoga posred sklada
mirni u njemu gospodite!
Svaki razlog hoće i pita,
da u miru i slobodi
traje i vodi svoja lita,
Rim slobodni koga rodi.
Iz slovinskijeh kad zemalja
odi dođem s ljubi dragom,
primite me s čestim blagom
za građana, ne za kralja!
Čestite vam jošte moći
ja darivam, da vam budu
vječne od slave i pomoći
u vašemu svakom trudu.

D r u ž i n a. Svijetli kralju, tko da ne će
od desnice tve hrabrene
te zamjerne i žuđene
blagodarne primit sreće?
Vedru ćemo krunu tvoju
do kraljevstva sadružiti,
u veselu pak pokoju
novi se u grad povratiti.
Ako narav nemilosna
maćeha je mjestu ovemu,
vrijednos je u njem svijem korisna
mati srcu sved našemu.
Nam, dubravo lijepa i mila,
obično je tve vladan'je,
sred mirnoga tvoga krila

ugodno je tvoje stan'je.
Posred polja i ravnina
strašiva se ptica krije,
a visocijeh posred stina
sivi soko gnijezdo vije.

Džon Palmotić.

Što su netom pomenuta dvojica poeziji epskoj i dramskoj, to je Ivan Bunić Vučićević pjesništvu lirskome. — Ime Bunića (Bona) dobra je glasa u knjizi dubrovačkoj. Još u 16. vijeku Julija je Bunićeva prva ženska glava, za koju znamo da se bavila pjesništvom hrvatskim, a kao prevodilac iz latinskoga jezika lijepo se istakao Luka Bunić. Ali najvrsniji pjesnik toga imena i najbolji lirik dubrovački je naš Ivan, ako i nije napisao brojnih i opsežnih knjiga. O njegovu životu ne znamo gotovo ništa. Vršnjaci ga hvale kao uglednika u javnim poslovima i na peru. Palmotić je počesto u njega tražio savjeta svojemu pjesničkom radu. Umre 1658. ostavivši dva sina, obojica dobri pjesnici.

Njegove lirske pjesme — ima ih do 70 — skupljene su u zbornik s napisom Plandovan'ja. U njima se očituje pjesnik, koji se srećno oteo staroj formalnoj lirici; čuvstva su mu istinita i žarka, slike i poredbe uzima iz prirode, i kako se lijepo drži estetske mjere, lirskoj pjesmi veoma potrebne, on nam se živo doima srca. Njegove su pointe zanimljive, ima u njega i dobroćudne satire i šale, katkada upravo i epigramske jedrine. Lirske su sadržine i 5 razgovora pastirskijeh i 15 pjesama duhovnih. Svojim razgovorima svraća razbujalu poeziju pastirsku do ekloge u dijalozima crtajući različne prilike ljudske. U pjesmama duhovnim znao je naći ljepši način od svojih preteča: on se ne ponavlja u kajanju i preziranju ovoga svijeta, nego se divi veličini Božanstva i traži zemaljski spas u umjerenu životu.

Sadržaj je Razgovora pastirskijeh evo ovaj: 1. Ljubdrag odgovara očajaloga Radmila, neka sebi ne krati života radi nemilosne djevojke. 2. Ljubdrag se natječe s Ljubmilom, koji će ljepše opjevati svoju vilu. 3. Medan i Radat starci žale se na svijet i na zla vremena. 4. Zagorko kara Divjaka, što je surov lovac i ne pozna nježnih osjećaja ljudskoga srca. 5. Goristak zaludu moli u svoje vile milosti, pa zato srdit objesi diple na hrast.

Iz »Plandovan'ja«.

Beri djevojko cvijeće!

Ubiraj diklice, dočim je proljeće,
te lijepe ružice i rano to cvijeće,
i drži spomene u bran'ju od cvita,
da kako cvijet vene, svenut će tva lita.

Djevojka i ružica.

Čim gledam ja ružicu,
koja ti zene u licu,
i onu, Rakle mila,
kojom si se uresila,
ne umijem razabrati,
al si ti ruža, ali je ruža ti.

Djevojka kao ružica.

Skladnu li te narav mila,
o ljubljena ma diklice,
svim priličnu satvorila
cvijetku lijepom od ružice.
Kraljica je ona od cvijeća,
ti si kruna svijeh gospoja;
ona je ures od proljeća,
proljeće je mlados tvoja.
Pod veselijem rumenilom
ona ljute drače krije,
pod prilikom ti premilom
srce od lava, ćud od zmije.
Nju vjetrici tihi i blazi
i pozorna rosa goje,
tebe vrući moji uzdasi,
jaoh, i grozne suze moje.
Danom zora nju otvori,
a večer je pak povene;
tva je lijepos lijepa o zori
a k večeru l'jepša zene.

D j e v o j c i   n a p i t n i c a.

O diklo mlada,
nalij mi sada
vesel'ja moga,
vina rujnoga!
U tve zdravljice,
mala diklice,
da ti napije
svak najcjelije.
Tko ti napiva,
ti ga celiva',
ter mu dopusti
tve medne usti,
neka znat bude,
u svem razblude
jesu li draže
od rujne čaše,
ali milije
vince ga grije,
ali medene
usti ljubljene.

O s t a r e l a   E l e n a.

Prelijepa Elena, kad bi cvijet lijeposti,
videć se satrena od teške starosti,
uze se gledati u ogled, ter kliče
zrcalo pitati: »Reć' mi, moj svjetniče,
jesam li ovo ja, kaži mi istinu,
s ke zgori sva Troja, s ke Prijam poginu,
s ke tisuće odveze drijeva se s Grečije,
i s koje smaknu se sve carstvo Azije?
Ako sam ista ja, gdje mi je iz oči,
veselo ke mi sja, sunašce s istoči,
gdje li pram zlaćeni, snježano gdje lice,
gdje koralj rumeni i usti ružice?
Oživi, Paride, sred tvoga života
da oči tve vide, što je naša l'jepota!
Taka da sam bila, kad si me vidio,
ni Troja zgorila nit bi ti zgorio.
Udunu plam i sam, lud i mlad kijem gori;
nu nije moć zdunut plam, kijem Troja dogori.«

Iz pjesama duhovnih.

L j u d s k i   ž i v o t.

Budi nam spomena: ljudska su godišta
vihar, plam i sjena, san, magla i ništa.
Vihar se zameće sred l'jetne tišine,
svijem svijetom uskreće, nu do čas pak mine,

Plam slame uzgori, k nebesim uzlazi,
nu brzo dogori i sam se ugasi.
Sjena nas sveđ slidi, nu kad smo u tmini,
tere se ne vidi, i sjene s nami ni.
San ludu uskaže, da ima, što žudi,
nu pozna, da laže, kad se lud probudi.
Magla se pokrije o zori, da nu pak
sva se opet sakrije, kad sine sunčan zrak.
Ništa je sve vrime; za danom noć hodi,
za l'jetom zle zime; svaka stvar prohodi.
Budi nam spomena: ljudska su godišta
vihar, plam i sjena, san, magla i ništa.

Ž i v o t   j e   b o j.

Tkogodi je prvi bio,
ki iznajde slikovati
ljudski život bojnoj rati,
vele zno je i umio.
U boju je množ prevara
i zapreka i zasjeda,
i svak pozna i svak gleda,
kako ovi život vara.
Čas pokoja nije ni mira,
sveđ je u boju odor hudi:
kad se rađa, čovjek trudi,
kada žive, kad umira.
Množ viteza i množ sluga
boj neskladni često gubi;
a dug život naš pogubi
oca, sina, kuma i druga.
Od vojske se vojska straši
i u svako preda doba;
a svijet i put i hudoba
neprijatelji sveđ su naši.
U bijen'ju se sprva čuje
bubanj, trublja, svijetli sve se,
stijeg i perje prostire se,
nu sve s krvi pak svršuje;

u životu perja prše
i stijegovi tašte časti,
bubnji buče oholasti,
nu sve to smrt u grob svrže.
Od razmirja krvavoga
kada i koja svrha bit će,
a tko kada doživit će,
nitko ne zna izvan Boga.
Vojevanju i zavadi
opće često naslijediti,
za umrle poraziti,
kuge udesne i zli gladi;
i naš život često druže
i s njim zajedno opće doći
zlobe, grijesi i nemoći
i od tijela i od duše.
Tijem je istina, da se bije,
tkogod žive na sem svijeti,
jer vojevat i živjeti
nije stvari priličnije.

Ivan Bunić.

Oko prvaka skupilo se kolo manje znatnih književnika. Od njih vrijedno je spomenuti Vladislava Menčetića, koji je u slavu Petru Zrinskom, »Adrijanskog mora Sireni«, napisao Trublju slovinsku, i s tim dokazuje, da su i Dubrovčani živo pratili prilike u Hrvatskoj.

Iz »Trublje slovinske«.

Zaletje se iz sjevera
na sunčanom kolu slava,
s njom glas vedri prostrije pera
dubrovačkijeh put država.
Zamnije u slavi svaka strana
njih došastja srećno u vrime,
od Zrinskoga dočim bana
ču se glasit slavno ime.
Svaka čeljad, vrsta svaka
krajišnika glasovita
svud klikuje za junaka,
među prvijem poglavita.
Tim moj jezik tve kreposti
glasit smion ako ustaje,
slavni bane, smjenstvu prosi!
Tva dobrota velika je.
Ti sjeverna zvijezda, sini!
More brodeć ma plav mala
ne izgubi se u pučini
neizmjernijeh tvojijeh hvala!
Dosle smišljah tvoja djela,
sad jih pjevat meni je trijebi —
nu što je miso ma začela?
Prije bih zbrojio zvijezde s nebi,
neg neizbrojni broj tve hvale
ja bih mogo prebrojiti:
prebroji prvo morske vale,
tko tve slave ište izriti.
Što od najvrednijih vitezova
glas neumrli nam spovijeda,
to očito sad iznova
svijet u tebi skupno gleda.
Nadaren si svijem darima
najvećega od uresa,
ki u sebi zdrži i ima
nauk, narav i nebesa.
I ako nebo, rijet se ima,
ne djeluje vijek zamani,
nad svijem pucim istočnima
dostojstvo ti krunu hrani.
Kreposni su tvoji načini,
srce uzmnožno, mudri svjeti,
ćud bez varke i u hitrini
razbor stavne od pameti.
Dosta je reći, da si grana
nikla iz duba tvojijeh djeda,
ki su bili vrh svijeh bana
vazda od časti i od izgleda.

Lav srditi, zvijer ohola,
mirnu ovčicu ne porodi,
ni sivoga od sokola
golubica krotka ishodi.
Krv visoka od plemena
slični unuci vijek ne taje,
pače krepos ponovljena
u njim svijetla vazda ostaje.
Tim ke čudo biti more,
starijeh hvale da pod nebi
kako rijeke sve u more
skupile se jesu u tebi?
Da ne imaš izgled ini,
lijep ti ukaza drug od slave
ban Nikola, štit jedini
i obrana vjere prave.
Slavni vitez davnijeh ljeta
sve hrabrenstvo svijetu objavi,
kad u obrani od Sigeta
uspomenu vječnu ostavi.
Ima živjet tim do vika,
drag na zemlji i na nebi
dika od pisma i jezika,
mio višnjemu, slavan sebi.
Razlog prosi, tko na sviti
turski mjesec stopom plesa,
da se bude uzvisiti
nad zvjezdami vrh nebesa.
Adrijanske glas Sirene
neka od njega skladno poje
pjesni, koje svud hvaljene
vjekovitu čas dostoje.
Pravo je, u moru da ona plije,
po pučini da se šira,
gdje bez svrhe kraja nije,
gdje ma pjesan ne dopira.
Bane Petre prehrabreni,
u komu se združi ujedno

u velikoj dici i scijeni
pamet znana, srce vrijedno;
ti, knjižniče, sam dostojno
strašni uz romon trublje vrle
uzdigo si ime bojno
na visine neumrle.
Lijepe sreće, srećna bitja,
komu je dano po sve vike
dalek stati od zabitja
pod sjen tvoje lovorike!
Ne straši se od vremena,
ne zavidi ničijoj slavi
oni, čija uspomena
u pisma se tva postavi.
Znan'ja od tvoga kako prima
zakon zemlja, koju vladaš,
tako oružjem i pjesnima
smrt s životom, ko hoć, skladaš.
U krug svijeta svud okolo,
gdje dan svane, gdje opet gine,
slovinski sin zvan Apolo,
Marte od sve pokrajine.
Tvoga imena, tvoje od sjene
trepti istok, svak se boji,
i tva krepost te je od cijene,
da kraljevat svijet dostoji.
Koje vojske od istoka,
ke li sprave nesmiljene
na trenutje tvoga oka
bješe u čas potlačene!
Na pogubu turskijeh kraja
inostrane pute probi,
zemlju oplijeni ljuta zmaja:
dođe, vidje, sve predobi.
Od ropstva bi davno u valih
potonula Italija,
o hrvatskijeh da se žalih
more otmansko ne razbija.

Pače sama tva desnica
silu ustavi, tijek zaklopi,
da nevjerna poplavica
sve krstjanstvo ne potopi.

Vladislav Menčetić.

Dubrovnik poslije potresa.

Potres (1667.) satr'o je sila žitelja i uništio blagostanje grada Dubrovnika, ali nije mogao satrti ljubav pjesmi. I sam potres našao je svojih pjesnika. Među njima bit će najznatniji Jakov Palmotić Dionorić, koji je kao dubrovački poslanik bio više puta u Carigradu, pa i 1667. upravo za potresa, gdje izgubi ženu i četvero djece. Kad je poslije potresa turska vlada na Dubrovnik udarila veći danak i zaprijetila mu se vojskom, pođe opet u Carigrad na obranu rodnoga grada svoga. Umr'o je 1680. Njegova pjesma Dubrovnik ponovljen (u 20 pjevanja, ali posljednje nije dopjevano) opisuje to poslanstvo, potres Dubrovnika i obnovljenje grada, te nam daje i živu sliku odnošaja na Balkanu, osobito trgovačkih. — Spjevao je i dramu Dido (ili Enea) po 4. pjevanju Vergilijeva epa.

Pohvalno se spominje i unuk slavnoga pjesnika Osmanide, Ivan Šiškov Gundulić, koji je preveo Tassova Amintu, nadjenuvši mu ime Radmio, slobodnije ali i bolje od Zlatarića, a krasan mu je idil Suze i tužbe Radmilove. Dramski pisac Antun Gleđević ugledao se u Palmotića.

Ali kud i kamo najznatniji je od svih Niko (običnije Ignjat) Đorđić, nažalost posljednji veliki pjesnik dubrovački.

Rodio se 1675. U Isusovaca izuči gramatiku i retoriku, a u jezicima mu je bio učitelj Luka Kordić Hrcegovac. Proučivši vrlo rano pjesništvo rimsko i talijansko stade pjevati sam latinski i hrvatski. Mladićem od 22 godine ode u Rim može biti zato, što je imao nekih neprilika radi svojih uistinu obijesnih pjesama, i tu nakon godinu dana stupi u red Isusovaca, koji ga namjestiše za učitelja retorike u Ascoli. Poslije 7 godina ostavi red — valjda radi slaba zdravlja — i vrati se kući. Zaredivši se 1706. benediktovcem uđe u samostan mljetski, gdje je poslije postao opatom. Braneći pravice samostanske protiv nekih zahtjeva dubrovačke vlade bude prognan i ode u Italiju, da prouči knjižnice talijanskih gradova, i naročito se bavio više vremena u Napulju. Posredovanjem samoga pape vrati se opet kući i tu umre 1737. u domu prijatelja biskupa Šiška Tudisa.

Učen kao malo koji od njegovih zemljaka, izađe na glas djelima o filozofiji, bogoslovlju i starinama, koja ga dovođahu u dodir s prvacima znanosti u Italiji. Između drugih djela napisa Rerum illyricarum seu Illyrici historia i danas još zanimljivu knjigu Viri illustres patria Rhacusini ex Patavinis monumentis.

Pored znanosti živo se bavio poezijom. Iz rane mladosti — dok još nije stao u svećenike — potječu njegove pjesme svjetske, a između njih prvo mjesto ide pjesmice lirske, koje malo kada odišu čuvstvom ozbiljnim, već su gotovo sve izljev vesele mladenačke obijesti, što nam ne može biti čudo, dok pjesnik već prvom pjesmom sam priznaje, da ga je naučio pjevati Ovidije, pa još slovinski, kojim bi jezikom (»getice sarmaticeque« Ex Ponto III, 2.) bio zapjevao i onaj, da nije prerano umr'o. Te nas se pjesme doimlju kao gotovo naskroz izvorne prigodnice, a ima u njima i tragova narodne lirike. Prigodne su i pjesme pirne, na narodnu zamišljene, a u Razlikim zgodama nesrećne ljubavi — ima ih 9 — podaje nam pjesme slične baladama, a takvih do Đorđića nije pisao nijedan pjesnik dubrovački. Duh narodne pjesme lijepo se sljubio s duhom klasične knjige u 8 Ekloga iliti razgovora pastijerskih.

Pjesni su djelo isprávne sadržine moralne. Pored izvorna rada ima tu i prijevoda iz grčkoga (12 basni Babrijevih), latinskoga i talijanskoga. Preveo je i 1. knjigu Vergilijeve Enejide, a uvrstio je u svoja djela i prijevod 1. knjige Ovidijevih Prijetvora i Poslanice Leandrove starijega pjesnika Šimuna Zlatarića, ali je on taj prijevod znatno popravio i dotjerao. — Vrlo je smiješna »špotna pjesan« Marunko, kojom se priprosti Mlječanin posve naivno očituje Pavici, »babopoljskoj djevičini«, hvali se svojim — razumije se vrlo neznatnim —imetkom, a ne nalazeći odziva razljuti se i zagrozi joj osvetom. Sastavom je nalik na Dervišа, a zanimljiv joj je jezik, koji čuva osebine mljetskoga govora i smiješne primjese talijanske.

Osim ljubavnih pjesama teško je za sve druge osjeći, nije li koju ispjevao, kad se već zaredio. Ali znamo, da se kao svećenik bavio pjesništvom nabožnim. Pjevao je pjesme duhovne i preveo crkvene himne. Prevodilački rad svoj ovjenča Saltijerom slovinskim, krasnom parafrazom Davidovih psalama u različnim oblicima pjesničkim, gdje srećno dostizava velebnost izvornika. Ali najznatnije su djelo te struke Uzdasi Mandaljene pokornice u spili od Marsilje u 8 »uzdisanja«, posvećeni nadbiskupu zadarskomu Vincentu Zmajeviću.

Ova gotovo izvorno smišljena pjesma pored Gundulićevih Suza sina razmetnoga najljepši je biser bogoljubne knjige naše. Znatan je uvod »štiocu«, u kojemu govori o pravopisu, o zamjenicama, i stvarno opravdava svoju pjesmu. Još mu veli: »Moje književno nastojanje, za sve od druzijeh naucijeh zabavljeno, uzdržalo je sveđ osobitu ljubav svomu rodnomu jeziku i adrijanskoslovinskoj pokrajini, koju držim srčano i dobrohoćno sveđ pred očima, i sve, što pišem, da nju gleda, da nju utišti, da nju hvali i uznaša u plemenitoj scijeni i svijetlu imenovan'ju pred svijetom«.

Dramskomu pjesništvu nije dospio privrijediti više nego tragediju Judit, koja ne pretječe drugih dramskih radnja svojega vremena.

Đorđić se ogledao i u prozi. Svomu prijevodu psalama dodao je životopis kralja Davida, a znatniji mu je spis Život preblaženoga ćaćka Benedikta, u kojemu se osvrće na tadanje evropske prilike i time dokazuje svoje lijepo povjesno znanje.

Kao pjesnik Đorđić je pošao tragom velikih prethodnika, u lirskoj mu je poeziji izgledom Ivan Bunić, a i za svoju Mandaljenu pokornicu primio je pobudu iz Bunićeva spjeva istoga imena; ali u izrađivanju te pjesme zanesao se Gundulićevim Suzama sina razmetnoga. Razumije se sobom, da je Đorđić kod svih tih pobuda ipak samosvojan pjesnik, koji se osobito u lirici približio našemu mišljenju i osjećanju više nego ijedan od Dubrovčana, a ljepotom jezika, bogatstvom izražaja i slatkom zvonkošću riječi on je svoje izglede gotovo pretekao. Đorđić ima još jednu veliku zaslugu: prožet ljubavlju naroda svoga i ponosan lijepim mu jezikom sam je uzeo pisati prozom, a taj rad trebao je biti početak lijepe proze hrvatske. Ova je namjera tim dičnija, što osim Zoranićevih Planina dojako nije bilo ozbiljna takova pokusa; narodni jezik priznao se vrstan za poeziju, prozi služili su jezici latinski i talijanski. Ali Đorđić htio je još i više: u predgovoru svoga Saltijera izriče živu želju, da bi njegovi učeni zemljaci svoja istraživanja stali raspravljati narodnim jezikom! Ova znamenita misao, ako i nije odmah našla odziva, ipak nije mogla neopazice potonuti u zaboravi, budući da ju je izrekao muž, koji je bio uvelike poštovan od svojih vršnjaka, a djela su mu se i poslije marljivo čitala.

S Đorđićem eto nas u 18. vijeku. I sad je bilo dosta radnika, ali slabo se koji podigao do zaslužena glasa. Zanimljiv je Isusovac Đuro Ferić stoga, što je došao u dodir s njemačkim svijetom. Bio je poznat kao latinski pjesnik (Fabulae ab illyricis adagiis desumptae 1794.), pa zato ga pismom zamoli njemački povjesnik Johannes v. Müller, neka bi zabilježio i preveo narodnih pjesama, za koje je učeni svijet bio doznao po A. Fortisu, pa se njima silno zanimao. Ferić se tomu i odazvao, samo što su pjesme, koje je on zabilježio, tek manjim dijelom narodne, a njegov klasični prijevod latinski sasvim je zatr'o biće tih pjesama. Na hrvatskom jeziku napisao je Fedra Augustova odslužnika pričice Ezopove, Uzetje Očakova, pa Prorječja jezika slovinskoga pričicam istomačena.

Ipak ima jedan čovjek, koji je lijepo pretekao svoje vršnjake: Marko Bruerević, kako se znao potpisati sam pored pravoga prezimena Bruère Dérivaux, rođeni Francuz, koji je 1774. g. kao dijete došao u Dubrovnik s ocem, poslanikom francuskim, tu divno naučio jezik i postao pravi Hrvat. Kao pjesnik lijepo se odlikovao svojim koledama, gdje šaljivim načinom pjeva hvalu i čestitke znancima po narodnim koledama, što su ih djeca pjevala na badnjak gospodi dubrovačkoj. Zanimljive su njegove poslanice, pune narodnoga duha, lijepa čuvstva i dosjetljivosti, jedna satira u heksametrima, a njegov satirski duh izbija i u pjesmama Čupe i Spravljenice. Ima i jedna izvorna komedija njegova: Vjera nenadana. Prema duhu svoga vremena on je dosta prevodio latinskih pjesama, a sa svojih izvornih pjesama — elegija i

epigrama — latinskih tako je izišao na glas, da ga je francuska vlada 1823. poslala u Alepo za svojega konzula. Nesrećom oboli na putu i umre na Cipru. Pisao je jednako vješto i talijanski i francuski.

Pored ovih još su vrijedni spomena Pijerko Sorkočević (1749.—1828.), koji je dopunio Gundulićev Osman, i posljednji pristalica stare škole dubrovačke, liječnik Josip Hiđa (1752.—1833.), poznat svojim prijevodom Horacijevih oda i epoda.

Iz 13. pjevanja »Dubrovnika ponovljena«.

Sveta bješe jur nedjelja
s velicijema došla posti,
kad našega Spasitelja
smrt plačemo u žalosti.

I u srijedu slavno u vijeće
gospoda se sva kupjahu,
kad krvnicim sve najveće
krivine se darivahu:

iznenatke kad strašivo
eto zemlja igrat uze
i kamen'je letjet živo,
čim sve građe valjahu se.

Škripa od drva, buka od stijen'ja
do nebesa grom uzdiže,
gdje zla trešnja bez smiljen'ja
hrli, da sve satariše.

Strme gore i glavice
čim se u mlinu tu meljahu,
na priliku poplavice
strašne kuće strašno orahu;

a u gustom crnu oblaku
čim sve ujedno pade i sruši,
sunce sakri svoju zraku
i sve odsvudi prah zaduši.

Svak začuđen zapanji se
ne znajući, da se trese,
nu nesvjesno čim čudi se,
čudno udaren iznađe se.

Ali trešnja nemilosna
jur vas kolik grad razvali,
Dubrovnik se ter ne pozna,
neg što mu su tvrde ostali.

Crkve i dvori svi kolici,
ki se gradom k nebu uspeše,
u visokoj svojoj dici
sad satreni po tleh leže;

ter zla uredba i nemila
u trenutje jedno od oči
dažde učini gorka cvila,
neizbrojne smrti uzroči.

Pobi ujedno zvijeri i ljudi,
djecu, oce i matere,
ter izriga ljuto svudi
nemilosne sve čemere.

Rijeke od krvi odsvud stvori,
iz kamen'ja da izviru,
sve porazi, sve umori,
smrtno smete svaku viru.

Njeko bježeć smrt nahodi,
njeko sjedeć smrt utječe;
svakomu se svoja zgodi,
ko mu zvijezda zgar nareče.

Njeko bježeć od kamen'ja
u kamen'ju grob ga sreta,
ter pokriven tvrda od stijen'ja
sva nesrećna vrši ljeta.

*

Ali naše zle nesreće
u ovijeh tuga ne svršiše,
neg zlo opeta vele veće
s gorijem jadom objaviše.

Razorene ove kuće
izmetati plaho uzeše
silne plame i goruće,
s čijem se ukratko vas grad ždeše,

tere uze svoju silu
uzmnažati na sve strane
i oholas kroz nemilu
ljuto učini, da sve plane.
S četr kraja oganj sprva
tiho u sebi zavrže se,
ali dosta bivši drva,
u čas plaho razgorje se.
Ah! kako to bi strašivo
zagledati svijem očima,
gdje kamen'je puca živo
u žeravam ognjenima!
Ovdi u dimu crne slike
strahovito pustio je,
kako od krvi sve jezike
i goruće plame svoje;
put nebesa ondi leti
i izmeće glavnje ognjene,
tere silom svojom prijeti
žeć ne drva neg i stijene.
Silni vihar, ki tad skoči,
plame ognjene ljuto uzmnoži,
ter nemiloj u žestoči
vas Dubrovnik na oganj složi.
Rijeke teku srebra i zlata,
kijeh najposlije oganj ždere,
ginu blaga sva bogata,
plam opali sve bisere.
Sviona ruha izgorješe,
istrijeska se dragi kami,
silni oganj sve požeže
oholijema svojijem plami
Sred žerave tako žive
zgori ljeti u plam vrli
suha slama posred njive,
sjever u nju kad zaprli.
Tako i silna poplavica,
oreći se strmo zgore,
što zahiti vrh litica,

krši i vuče sve u more;
dublja skube i korijepi
i dubrave cijele izdira,
kroz kolovrat tere slijepi
valja kuće i satira;
sela snosi, polja zdere,
zemlju blatom svu poklopi,
pače ohole kroz čemere
sve, što živo nađe, utopi.
Ah, tako se, da nu i gore,
u našemu gradu zgodi,
gdje na ognju živi gore,
gdje plam ždere, što nahodi.
Dubrovnik se učinio
kako jedna peć goruća,
i u sebi je opustio
i bez puka i bez kuća.
Pače u plaču strašan tako
i u ognju tu vidi se,
da bi reko, živi pako
da u njemu nahodi se.
Na ove zgode more u čudu
tja uspregnu s plačna kraja,
gdje sve u ognju gori hudu,
gdi je sve puno smrti i vaja.
I gizdave morske vile,
ke po moru slovinskomu
izvođahu tance mile
na čast gradu čestitomu,
videć, kako satira se
sred visocijeh svojijeh dvora,
skubuć svoje zlatne vlase
utekoše druga u mora,
žaleć tugu mila grada,
gdje ovakoj u žalosti
nemilosnom trešnjom pada
u gospodskoj svoj svjetlosti,
i gdje u njemu veće zgara

u načinu strahovitu
sva kolika slava stara,
kom slovjaše svud po svitu.

Jakov Palmotić.

Zgodna ljuvena.

Trudnom svitu noć na lice
vrgla bješe sjenu blidu,
da od ljuvezni potajnice
na svoj tančac zvijezde iziđu.

Ja Ljubicu kon nje dvora
u zabitnoj čekah strani,
kad nje u mjesto zgar s prozora
bi mi dodan lis pisani.

Mrem od želje za prije znati,
što mi piše ma jedina;
nu moj želji svrhu imati
nenavidna brani tmina.

Nije pomoći: iza gora
jasni mjesec još ne istječe;
svijeće rajskijeh od prozora,
zvijezde mi su prem daleče.

A želja me nuka i blazni
tač, da skrovna draga slova
proštio bih bez bojazni
na plamenu od trjeskova.

Ali u cvijetu i u travi
srećnom zgodom meni tada
krilata se zvjerca objavi,
sprijed zlaćena, svijetla ozada.

Ulovih je i nad svime
taj lov držah draži od zlata,
jer njim svijetlit nauči me
moja ljubav domišljata.

K pismu je prinijeh, i po njemu
pomno vodeć plam krilati,
na tem zraku živućemu
sve razvidjeh, što htijah znati.

Ah, da ti je uvijek hvala,
oj svijetnjače prigizdavi,
od livada zvijezdo mala,
drobna iskro od ljubavi!

Ne mogu te neg hvaliti,
lijepa zvjerce, harnom pjesni,
čijem dostoja pomoć biti
nepokojnoj moj ljuvezni.

Urešenje nepriprosto
ti si od ljeta po naravi,
dijelak sunca, za njim osto
za razgovor cvijetju i travi.

Prid tvojijem zlatom zlato krije
i sobom se zlato srami:
tvoj plam zlatnoj u tebi je
ko u prstenu dragi kami.

Od zemlje si ti zenica,
dan, ki leti sjemo i tamo,
slika mudrijeh djevojčica,
ke se u noći kažu samo.

Sveđ kušala cijeć dobrote
dragu rados, zvjerce draga:
mednom rosom dojilo te
milo nebo, zemlja blaga!

Srce izgubljeno.

»Jeda je našo tko po sreći
izgubljeno srce moje,
ke izgubih, vaj, hodeći
za stupajom me gospoje?

Za obilježu jes u njemu
malo ufan'ja i radosti,
straha i sumnje vele i k temu
mnogo suza i gorkosti;

a nada sve udjeljana
hitrom rukom od ljubavi
me Ljubice slika izbrana
i nje ures prigizdavi.

Znaj, koristi da u njem nije:
povrati ga tijem veselo!
Sve probijeno strijelami je
i napola izgorjelo.

A na milos po razlogu
za uzdarje ću pokloniti
sve, što imam, sve, što mogu,
sve, što umijem ja na sviti.«

Tvorah ovu lidžbu u glase
vas u plaču, vas u muci:
kad ma lijepa prikaza se
noseć srce moje u ruci.

»Evo t' srce,« ona reče;
»sad, što obeća, htij mi dati!«
Dah sve, što sam, a ona uteče
i srce mi, jaoh, ne vrati.

Zgoda nesrećne ljubavi.

Prigizdava Bisernica,
kruna svijeh vila,
slatkijem rajom svoga lica
stravi Radmila.

Ona u lovu s družicami
dočijem boravi,
ne zna, što su mili plami
drage ljubavi.

Tužan pastijer pušta stada,
ter za njom hodi,
i kad sunčan zrak zapada,
i kad ishodi.

Njive, iman'ja, teg s volovi
drži u nescijeni;
vinogradi svi njegovi
leže pušteni.

Moli dragu svoju vilu,
da mu se umoli,
i da njeje ćud nemilu
svoj plač odoli:

pjeva urese nje jedine
i svoje nemire,
plače, uzdiše, blijedi, gine,
čezne i umire.

Polja, rijeke, luzi, gore,
ke ga slušaju,
plačne njemu odgovore
na plač davaju.

A nemila dikla odveće,
tvrđa neg hridi,
odgovorit njemu ne će,
čijem ga mrijet vidi.

Videć pastijer, da zamani
slijedi je i dvori,
ter nije lijeka svojoj rani,
ka mu domori,

za vaj svršit, ki ga muči
stavno u pameti,
svoje diklice odluči
rukom umrijeti.

Na se zvjersku kožu stavi,
sliku promijeni,
pak se sakri u dubravi
za bus zeleni.

Tuda prođe Bisernica
lugom loveći,
k njemu obrati svoja lica,
da je zvijer, scijeneći.

Vrhu luka zlaćenoga
strijelu nastani
i Radmila verna svoga
rukom svom rani.

Ranjen pastijer tad zavika:
»Diklo nemila,
eto tužna ljubovnika
ti si ranila.

Ne vjerova ti njekada
srcu stravljenu:

Bisernice, vjeruj sada
tijelu ranjenu!«

Pak izdahnu; a diklica
to videć uze
lomit strijele, grdit lica
i ronit suze,

vapeć: »Slatki moj pokoju,
vjerni Radmile,
docno poznah ljubav tvoju
s česti nemile.

Sad te ljubim, kad ne mogu:
mogoh, ne ljubih
i kroz gorkos moju mnogu
tebe pogubih.

Ali, vajmeh, po sve vike
hoću tva biti
i na oni svijet tve dike
željno slijediti.«

Reče i sebe rani tade
gorku u nemiru,
ter u krilo mrtva pade
dragom pastiru.

Iz »Saltijera slovinskoga«.

Pjesan 119.

Kralj od zvijezda usliši me
i mojime
tužbama se ljupko umoli,
kad ja prebjen gorkom boli
u skončan'ju najtežemu
ovako se molih njemu:

»Ah, svemoćni gospodine,
iz visine
opravdaj me ter obrani,
da zo jezik i pogani
do života ne satre me
potvoran'jem himbenijeme.

Je li ku zled nać ikada,
ka priklada
vuhvenom se potvorniku?
Reci, ako znaš: zlu jeziku,
o ma dušo, na ovem sviti
što se može primjeriti?

Odgovaraš: On je strijela,
izletjela
bodežljivo snažne iz ruke;
on bez sumnje i razluke
plam je živi i žerava,
ka, što srijeta, sve skončava«.

Prem se u dugo me svagdanje
pribivan'je
mjestu u zlobnom ukorijeni:
plačem, tužim, ah jaoh meni,
ko da među čedarskima
živem sužanj gusarima.

Lele, u dugo bez pokoja
duša moja
žive s pukom, ki mir ne će;
ki, kad njemu mirno odveće
zabesjedim, zlobno uživa
priječit mi se suprotiva.

Harna slava svijeh od ljudi
ćaćku budi,
sinu i duhu presvetomu,
trojstvu a Bogu sve jednomu,
ko s početka svijeta ovega,
sad duljinom vijeka svega.

Iz »Mandaljene pokornice«,

uzdisanja 8.

Zatoj ona k stvorim veće
ne obzire se umrlima;
njoj viđene rados sreće
sva ćutjenstva preuzima,

*

dokle odloži najposlije,
što joj podnijet srcem nije.

Kliče: »Gdje sam, što sam, kako,
po kom čudu još na svijeti?
Ja li mogoh višnji ikako,
ka sam ništa, zrak vidjeti?
Od pravde li vječne lica
smjeh pogledat ja grješnica?

Vidjeh, ah, ne vidjeh, Bože,
ni bih jaka vidjet viku:
jer ko izmjeran vid da može
neizmjernu vidjet diku?
Nu opet duša ma vesela
govori mi, da je vidjela.

Da ako vidje me gledan'je,
bih li u tijelu, bih li živa?
Znam i ne znam, i me znan'je
i ista svjetlos opsjenjiva;
vrhunaravni zrak koji je,
što mi kaže, sobom krije.

Kako vidjeh, ne znam; ali
znam, što vidjeh, da je istino;
pogledi su moji poznali
bitje, o Bože, Tve jedino,
i ki zatijem osta u meni,
ne vara me plam ljuveni.

Ah, tač ljubim, da me u sebi
srce i život jes i nije!
Duh je ljubeć većma u Tebi
negli u tijelu, stanom gdi je.
I u tijelu je, hoteć time,
da Te i tijelo ljubi s njime.

*

Ah, za ražeć još plam jači,
svak čas mu svijes srce pita:
»Naricaj mi i tomači,
srećna o svijesti i čestita,

što je Bog, koga vidje, i što je
prezamjerno bitje svoje?«

Odgovaram srcu momu:
»Bog kroz slavu stoji najveću
vas opsjenjen bitju u svomu;
ah, jaoh, Bog je, koga ne ću
ni ja izrijeti vik viđena
ni ti doprijet izrečena!

Bog je, o komu da i znaš malo,
za ljubit ga to je zadosti,
jer to je veće neg sve ostalo
blago umrlijeh od lijeposti;
i ako u znan'ju tvom malo je,
znaj, da u sebi neizmjerno je.

Bog nesamo riječi od ljudi
neg i pamet još nadlijeta,
ka po umrlijeh slikah sudi,
jer njih samijeh pozna i sreta.
Tmasto misli: jer viđene
same joj su svijeta sjene.

Tijem najbolje Boga znamo,
kad mislimo, što Bog nije.
Nije Bog svjetlos, ku gledamo;
nije Bog nebo, ke nas krije,
nije Bog sunce, komu plami
sunčani su pod nogami;

nije Bog blago, carstvo i scijena
ni stvorene dike dio,
neg kom služe sva stvorena;
nije Bog slavan, lijep i mio,
neg prečudna i prečista
slava, milos, lijepos ista.

Što je Bog, pitaš? On je, tko je;
jer mi pri njem, rijet ću, nismo;
i u nam što je i koliko je,
sve mi iz njega primili smo:
sve, što jesmo pod zvijezdami,
on je veće neg mi u nami.

Što je Bog, pitaš? On je o sebi
duh prelijepi, kijem sva gore;
blažen biti komu je trijebi
i neblažen bit ne more;
ki je sad sve, što sveđ bio je,
i sveđ bit će, sada što je.

Što je Bog, pitaš? On prije vika
u beskrajnoj neumrlosti
sebi je slava prevelika,
i preuzmožnom sebi je dosti,
sebi plata i dostojan'je,
sebi družba, blago i stan'je.

Što je Bog, pitaj sve, što gledaš!
On sve je svemu, zavapit će.
Pita' i tvoj grijeh, pred kijem predaš:
sve je on, što ja nijesam, rit će.
Pitaj rajske svijesti, i rijeti
inokupno one će ti:

Neizrečan je i neophitni,
neprimjerni, nesmišljeni,
nepočeti, nedospitni,
netjelesni, neockvrnjeni,
nepodložni, nedobiti,
nepomični, neizmjeniti.

Svojoj skroven u svjetlosti
preuzvišeni Bog prebiva;
sveđ na istoku čestitosti,
sveđ u podne bitja živa;
tako slavan ko zamjeran,
tač zamjeran ko neizmjeran.

Svak čas stvara svoje stvoren'je,
čim ga hrani, pun pokoja;
ruka mu je svoje hotjen'je,
stupaj mu je stavnos svoja,
riječ mu je djelo, pogled znan'je,
život rados i uživan'je.

Nije on vani, i sve optječe,
nije zatvoren i sve puni;

svud nekrenut leti i teče,
sve uzdrži, resi i kruni:
svud je i samo ondi nije,
grijeh i zloba stanom gdi je.

Pače bud' ne po ljubavi,
i tu je s pravdom, ka gre tiha;
jer s osvetom blag se objavi
i pedepše manje od griha,
ter milosti na njegove
pedepsom nas istom zove.

Svud je i vazda, i kud pođe,
s mjesta u mjesto on ne hodi;
i gdje priđe, ne pridođe:
otkle pođe, ne othodi;
svijeta u dijelijeh vas stanuje,
kako u svemu vas svijetu je.

On neviđen sve zamijera,
viđen slavne čini u njemu;
on bez mjere svemu je mjera;
on bez svrhe svrha je svemu;
on bez mjesta stvor umrli
nesvršenijem mjestom grli.

Sreća i zakon volja je njemu,
kom sve vlada stvoren'je ovo;
udes vjerno to bo je mu
na trenutje brz njegovo;
česti, kojijem svijet mijeni se,
o njegovu htijen'ju vise.

Smrt se ista mu služit diči
i na njegov glas se oziva;
isto ništa Božjom riči
svoju neplodnos uplođiva,
da na svjetlos provru gori
prazne iz tmine lijepi stvori.

Ignjat Đorđić.

Iz »Koleda«.

Knezu Zapjehi.

O Zapjeha, svijetli kneže
i hrabreni Leh-viteže,
tako nigda ne ogluho,
našim pjesnim prigni uho!
Ne drži nas u necijeni,
ne boj nas se u noćnoj sjeni!
Mi smo znana braća stara
besposlenijeh kolendara
i još, kako razumismo,
pravi tvoji rođaci smo:
Mi smo noćni skitaoci,
Skici bjehu tvoji oci;
s tega Lehom, nami slično,
koledovat jest obično.
Slušaj dakle, pamet beri,
naše svjete razaberi,
prijatelji, čuj, što vele,
svako dobro koji ti žele:
»Zaborav' se Carigrada,
prođ' se mora brodit sada,
s hana greduć sve do hana
kroz državu Tatarkana
i penjat se bez opaza
uz nemilu hrid Kavkaza:
neg ostani među nami!
Ima i ovdje ljuti kami,
stijena imamo svake vrste,
jest bjelike, skrilja, vrste;
ter kamen'ja ako hoćeš,
špage i skute punit moć ćeš . . .
Trišlja imamo i pelina
i svakakvijeh travurina;
ter tko ljubi gorsko zelje,
može ga ovdi brat do želje.
Nu za tebe jest još nješto,
da ti omili ovo mjesto:
dobro vino, hladna voda,

vlast općena i sloboda,
sloboda ona Lesim draga
vrhu svakog drugog blaga.
Premda mao, prija se tebi
grad, koj stoji sam po sebi.
Tako grčkog poslije boja,
poražena kad bi Troja,
na butrotskom gradeć žalu
sliku Ilija i Troju malu
kćerca kralja od Ipoplaka
tažila se 'e Andromaka.

Mihu Grgureviću ljekaru.

Da blagom silnijem sreća me obdari,
ke dijelit, Miho, bi prijateljim htio,
a tebi osobito zamjerne stvari:
konje darivo bih, ke Arapin jaše,
na platnu slike, djeljano kamen'je,
grimizne haljine, od zlata čaše.
Nu pokle lakoma bi pusta mnome,
rad bih visoku cijenu ko Oracio
i ja moć staviti pjevan'ju svome;
er svud proglasiti bih krepos tvoju
do volje mogo i svijetu očitovat
svu prama tebi tada harnost moju.
Nu znajuć, prodičit da od svoga sebe,
joh, vrijedan nijesam, tadaj se domislih,
kakono tuđijem počastiti tebe.
Ter pjesni šaljem našega ti Đona,
slatke one pjesni, toliko hvaljene,
ke mjesto daju mu vrh Elikona:
da ljupko primiti i dobre volje
taj dar moj hoćeš, mnim, er procijeniti
nitko ne može ga od tebe bolje —
od tebe, lijepo koji kad bi htio,
znadem, da knjigam Đonovim sličnijeh
bi lasno složiti podoban bio.
Nu slavnu spomenu, ime neumrlo
tijem steć ne mariš; u har korisnijom
rabotom voliš biti svijetu hrlo.

Bolničke izvidati tuge i nevolje
i prem pohitni stup smrti ustavljati,
tva je sama zabava za naše bolje.
Da Bog da, slijediti u toj odluci
zdravo i veselo do stare starosti
naši te gledali sinci i unuci!

Iz Satire.

Ti, koji dni traješ i noći knjige premećuć,
pomnjivo tražeći slovinskog naroda slave,
bi l' uzrok men' po sreći dokazati znao,
s pivnice jer svako do glasovita Pregata
slavne bi se lako hrvatske odreko starine?
Jer čupa od župskijeh do najponosne vladike
stidi se svak jezik slovinski čisto govorit?
Jedva smije u gradu kod naćvi haljine peruć
popijevku izustit godišnjica, bez da riječim
već inostranim neg našim složena bude.
Što bi se, da oživi, tomu oni čudio Dinko,
naške pojeć pjesni koji jest me oteo smrti?
Tot se ne bi lijevom prikrstio Gundula čujuć,
da nije za rodnog piso Dubrovnika, već da
hoće se za Osmana istomačit tražiti tuđe
meštre, ko za Enejidu i grčkog Ilijadu Omera?
Dobro, Marko, veliš i vjeruj, da bi se temu
nasmijali — al što bi vaj rekli, nauke videć
sve kolike, od starog odmetnute vremena krepka?
Godine zle u zal čas pristupiše pogrda plodne,
ke krotkos svaku izagnaše iz štetnoga svijeta,
a tri sta u toliko iz našeg drijeva kraja
pčele ko po cvijeću hodeć od mjesta do mjesta
ispraznos svaku, svud bludne izvanjštine beru,
doma prikomorskim ka unose zajedno s blagom.
Tuđ običaj tako na starog nauka mjesta
kradom se uvlači: hod, život, haljina, način
jest prijašnji odbačen; i rodnog jezika stavnos
već nije sposobna, obijesne pameti svake
izrijeti misli zamamljene i grdobe, kojijeh

ni imena samo nije slovinska imala starina.
Omjera ljudska nije ko njegda srce junačko,
obraz, pravda, pamet, dostojna i pohvala djela,
naši glave vijek u mjerila stavlja s tobocom:
pjenezi imaš, bit ćeš pošten, lijep, vitez i mudar.

Marko Bruerević.

Pjesnici Zadrani.

Zadar je premac Spljetu. I eto, već se zarana i u tom gradu blizu Velebita javlja hrvatska knjiga. Najstariji pjesnik zadarski je Petar Zoranić, franjevac, rođen 1508. Po ugledu talijanskoga djela »Arcadia« (spjevao je Jac. Sannazaro) složio je svoje Planine, ke zdrže u sebi pisni pete po pastirih i pritvori junakov i deklic i mnoge ostale stvari, već 1536., ali su naštampane tek 1569. Ovo nam je pače prvo djelo pastirske poezije, pa ako i nema osobite vrijednosti pjesničke, ipak je vrlo znatno, jer je poslije nekih Marulićevih sastavaka prva knjiga, što je većim dijelom napisana prozom, a zanimljiva je i po tomu, što prva svijesno izriče ideju narodnosti hrvatske.

Kasnije prodičio se Zadar još dvojicom pjesnika: Brnom Karnarutićem i Jurjem Barakovićem.

Brna Karnarutića (1553.—1600.) poznajemo samo po jednoj poslanici Hortenzija Brtučevića i po njegovoj pjesmi Vazetje Sigeta grada, što je naštampana 1584., dakle 18 godina poslije propasti Sigeta i branioca mu bana Nikole Zrinskoga. Ta katastrofa tako je zanijela pjesnika rodoljuba, te je prvi epskim spjevom proslavio dičnu uspomenu narodnoga junaka. Cijenu te pjesme nalazimo u tomu, što vjerno prema istini opisuje tu velebnu borbu, što pravedno i Osmanlijama priznaje njihovo junaštvo, i što je to prvi junački ep u hrvatskoj književnosti.

Juraj Baraković rodio se 1548. u zadarskom kotaru. Bio je svećenikom i zadarskim kanonikom, a kasnije bavio se u zavodu sv. Jerolima u Rimu, gdje i umre 1628. Njegova su djela: Vila Slovinka, u četare vrsti petja složena, ča jest u pisni skupne, u osmoretke, u zučnopojke i poluretke (naštampana 1613.); u njoj je na-

štampana narodna bugarštica »Majka Margarita«. Zatim Draga, rapska pastirica, i Jarula, urešena cvitjem od šest vikov svita, složena u slovinski jezik (naštampana 1618.). Barakoviću u dvjema prvo pomenutim pjesmama poslužiše kao uzor Zoranićeve Planine. On ih nadmašuje smjelo izmišljenim mitološkim pričanjem, koje postanak gradova Šibenika, Zadra i Raba veže sa drevnim pričama grčkim. Jarula je izvod iz Sv. Pisma u stihovima.

Pored pjesnika bilo je u Zadru kao sijelu nadbiskupije uvijek i crkvenih pisaca. Svi ti književnici pisali su domaćim narječjem osim Šime Budinića, znatnoga bogoslovca i kanonika zadarskoga, koji je preveo i pokorne psalme Davidove († 1600.). Ovaj je u svojim spisima narodnome govoru rado dodavao primjese staroga crkv. jezika, a u svom prijevodu knjige Petra Canisija: Summa nauka kristijanskoga učini opet drugačije. Knjiga je ova bila napisana za ustuk nauci protestantskoj, a Budinić je prevede po nalogu pape Grgura XIII., koji je dade štampati 1583. obojim pismenima, kakovim su u Hrvatsku ulazile knjige baruna Ivana Ungnada, širitelja reformacije u našim stranama. Da bi taj prijevod bio razumljiv i širim krugovima (?). Budinić je za njega stvorio smjesu svih narječja, a osim starih oblika i riječi uzimao je toga čak iz češkoga jezika. Nesrećni ovaj pokus još je zanimljiv po tomu, što je Budinić iz češkoga pravopisa uzeo znakove za slova č, ž.

Iz »Planina«.

Jure sunčeni zrak tepleći zemlju sa cvitov rosu oplutı činil biše, uto ja hodeći u misli razlikoj vazda desnim gore hodeći pridoh, gdi pastirov nič malo i živin svakojakih malo zajedno i krupno pasihu. Tuj pastiri ujativ se, kako običaj jest, razliko od razlikih stvari besijahu; i ja k njim prisusediv se i Boga jime zvavši, a oni: »Zdrav si!« odgovoriše. I polag njih sedši opitah jih, za č tako jatno razlike živine u jednom stadu pasu. Odgovoriše mi: »Ne čudi se,« riše, »goste, tomu, da čudi se, da se kočeto al človik v ovih planinah nahodi, jer nesamo jedan ali dva vuka, da jata vekša neg i mi i stada iz istočnih stran ishode i često, pače li svakčasno nas nadbijaju toliko naporno, da nesamo živine da nas pastire i stražni psi razdiraju, i jur po svoj župi ovoj nikih pače li vekši dil razdrli su, a jini budi do malo u tuja vladan'ja pobigli; i mi eto, kako ovca drugu zaklanu gledajući, svoj kolj čekamo. I mi bismo odovud pobigli, da li nas slatkost bašćine uzdrži«. — U to govoren'je,

riše, da se ruče, i obrokom nikuko obeselivši se jedan od njih tako reče: »Nu, družino, pokol srića naša ne će, da kako jini mirni pastiri po ručenju počinuti idemo, da vazda nam je tribi triznim i oružnim nalog strgući pribivati; zato sada da nam se ne grusti, ali pojmo ali glumno besidimo, bratjo!« — Oni: »Tako budi!« riše. — »Nu«, — reče Gostmil — tako mu jime biše — »vidit ću, ki vaji hitrijega uma bude, da ganku ovu istumači i zagana.«

Ganka: godišće.

»Jest otac jedan, ki dvanadeste sinov jima; svaki sin sinov bilih trideset, a ćeri trideset crnih i svi jednake liposti i kriposti i razlike: svi neumrli, a svi umiraju.«

Svi i svaki za uganati i istumačiti ganku zamišljen osta i jazikom muče a misalju privraćajući, očima simo tamo vrteći a nigda rukom mahnuv i glavom pokimav, kako jest običaj, kim nikuko prozora um u pamet klade i pak tudihtaj misal ispusti, i dobar hip uto stavši nijedan, budi da svi svoju ćud rekoše, istumačiti umi. »Nu«, reče Gostmil, »pokol nijedan stumačit umi ganku, rok vam do sutra budi vrh nje misliti, a sada molim vas, Slavgore i ti Dvorko, one pisni uspojte, ke niki dan milujuć bašćinu na promin izrekoste.« — Tad oni: »Budi!« rekoše, »da nesamo nam da i svim vam ostalim općene nevolje počitujući bol se ponavlja, da kad vam je ugodno tako, ugoditi hoćemo.« I tako svaki svoje gusle korediv tihim i uzvišenim glasom najpri tako peti Slavgor poče.

Petar Zoranić.

Iz »Vazetja Sigeta grada«.

Zgodi se, da, budué u tom Sigetu knez
  Mikloš Zrinski, moguć gospodin i vitez
visoka plemena a rukom hrabreni,
  poštena imena a vojnik ognjeni,
biše hrvatski ban, hrvatski šćit tokoj,
  vas na viteštvo dan s Turci bijući boj.
Nimam toliku vlas, nimam moć toliku,
  da 'zreku njega čas i slavu veliku,
da ovo di svaki, da se ne nahodi
  sada vitez taki, čagod sunce ophodi.

Začuvši Suliman, on turski slavan car,
da ov hrvatski ban čini mu taku stvar,
odluči odlukom careve svitlosti,
prit s silom i s bukom njegove jakosti,
ter mu grad podsesti i rvući dobiti,
'z njega svih izvesti tere jih pobiti.
I takova posla svršiti bivši vruć,
kaure odasla, po svoj zemlji tekuć,
zapovid noseći, kigod drži timar,
da ide jazdeći, kud jazdi golem car.
Nigdor ne opteza, da u red se staviv
k caru se poteza, viteški se spraviv.
A on spustiv potom nikolo malo dan
sam svojim životom 'z Carigrada ide van.
Biše s sebe svukal dolamu od svile,
a zlatnu obukal viš košulje bile.
Pridragi kamici za puca joj bihu,
s kih kako plamici ognjeni gredihu.
Pasom se j' opasal Stipana hercega,
a sablju pripasal biše Kender-bega.
Nigdor njega oprav ni umil sciniti,
v koj jazdjaše uprav krstjanstvo pliniti.
Svak mu se klanjaše priklono s pošten'jem,
gdi vas zlatom sjaše i dragim kamen'jem.
Ovamo onamo glavom pokiniše
gledeć simo tamo, mimo kih miniše.
Tri baše vićnici, s kima se većuje,
i njega svitnici, kadgodi vojuje,
blizu ga jahahu, sablju, luk i strile
sa zlatom imahu, konji kako vile.
Sto su ulakov pred njim, treset s svake strane
a druga sto za njim, svi jednake hrane.

B r n o K a r n a r u t i ć.

Iz »Vile Slovinke«.

Pisnik u zučnopojke.

Pokle vila sprid očiju
kako munja mojih šmagnu,

prija neg mi oko magnu,
hlenu rika iz obiju,
kom se ličca ma umiju,
pokriv sobom mrzlu stagnu,
vrh ke mi se život sagnu:
reka' b', da ga gromi biju,
sličan zecu, kad je lega',
kad prid hrti u grm pade,
pak su orli vrhu njega,
da mu nohti srce vade;
videć konac ki je sega,
tad od straha vas opade.

Ostah slika od grlice,
ka izgubiv svoga druga,
već ne sida posrid luga,
van na suha drva zbice,
ni će bistre pit vodice,
nego sede vrhu kruga,
ter se plačnim glasom ruga,
videć s jatom druge ptice.
Tako moja vila sama
u planini mene pusti.
Da budiše blizu jama,
al ja lavu pri čeljusti,
da bih ne bi' sin Adama,
da bih krati', da me shusti.

J u r a j B a r a k o v i ć.

Drugi književnici dalmatinski.

Osobita je pojava I v a n I v a n i š e v i ć (1608.—1665.), župnik rodnog mjesta svoga Dola na otoku Braču. Njegovo djelo K i t a c v i ć a r a z l i k o g a je neki pjesnički i prozaični zbornik.

Vrlo je plodan pisac Korčulanin P e t a r K a n a v e l i ć (1631.—1719.). Glavno mu je djelo: S v e t i I v a n b i s k u p t r o g i r s k i po nekoj latinskoj knjizi složeno. U njemu se izmjenjuje legenda, povijest i romantika tako, da izlazi golema

religiozna i romantična epopeja u 24 pjevanja. Misle, da je pozniji prepisivač u to djelo ovo ono umetnuo.

U isto vrijeme u Spljetu pjesnikuje Jerolim Kavanjin (1640.—1714.). Od mnogih radova njegovih sačuvala se samo Povist vangelska bogatoga a nesrećna Epuluona i ubogoga a čestita Lazara iliti od štete bogastva a koristi uboštva, velepjesan u triest pjevan'ja. Ovo je djelo po tomu izišlo toliko, što pjesnik glavnome predmetu, uzetom iz Sv. Pisma, nije samo dodao opširnih razmatranja ćudorednih, već je tu nasložio sila povjesnih stvari, što se tiču njegove domovine. Počinjući još od bajne davnine on je do svojih vremena pokupio sve podatke o svecima, duhovnicima i svjetskim osobama, što su se ikada spomenule u Dalmaciji, i time svojim zemljacima podao zbornik svačega, što ih je moglo zanimati i laskavo im ugađati. A u tomu i jest glavna cijena te goleme pjesme.

Od Spljećanina Ivana Dražića bit će mimo druge stvari zanimljiva Molitva principa Eugenija od Sabaudije (1715.), a vrijedan je pisac i Andrija Vitaljić, čovjek svećeničkoga staleža, koji je napisao Ostan Božje ljubavi ili uzbuđen'je i ljubeznivo potican'je k ljubavi Božjoj u deset pjevanja, opis života i muke Isusove s ćudorednim razmatranjima, djelo puno zanosa kršćanskoga.

Iz »Povisti vangelske«.

Ponosita i ohola
vidiš šetat posred grada:
nije mu nikad glava gola,
da pozdravi stara al mlada;
tikva mu je puna dima,
sobom kreće, rukom klima.

Na šetlište kada pride,
vrat kočeni, trbuh kuči,
a svi oni, ki ga vide,
klanjaju se, a on muči,
u posjete tu se stavlja
i pogledom otpozdravlja.

Sobom širi naokolo,
korak mota i razmeće,
prvi izvodi sionim kolo,
ni muha mu na nos ne će;
jedne bije, druge plesa,
zemlja se ista pod njim stresa.

Sve se koči, sve se diči,
ko i paun perozlati,
i u hodu i u riči;
više druzijeh rad bi stati,
i pohita prve side
desnu ruku, kad s kijem ide.

Kapu drži sveđ nahero,
pahaljom se ljeti paše,
plećmi kreta, nosi pero,
o bedrih mu sablja maše;
riječju ubada, ranja dilom:
sve, što vrši, vrši silom.

Da je nošen navrh glave,
od svakoga žudi, prosi,
nadmen mjehur tašte slave,
koga i vjetar uzgor nosi;
hvastan i dvoren hoće biti,
raholeć se zimi i liti.

Svijet ga časti, gdje prosine,
ko da je tempo od poštenja,
ter kao munja kada sine,
nađe pun se poraženja.
Svak presnećen na tle pada
i boji se toga grada.

Želja časti bezredna je
oholija prizlokoba,
počet i zla vlasnica je
svijeh duševnijeh našijeh zloba;
tač da tko nju samo ima,
i ostale zloće prima.

Lakomije su mu braća,
majka i otac trg nemili,
nikomure dug ne plaća,

a što je zaio, to po sili
drži i jagmi, što je tuje,
škrinja i zlato Bog er mu je.

Jerolim Kavanjin.

Iz »Ostana Božje ljubavi«.

Dakle umr'o je, dakle pade,
dakle uvenu žilj pribili,
ki se iz raja nami dade
za naš vječni miris mili!
Dakle izdahnu naš spasitelj,
naše dobro, naša slava
i naš drugi otkupitelj,
sunce pravde, svjetlos prava!
Jaoh plačite, sad plačite
vi, nebesa lijepa, gori!
Jasne zvijezde, procvilite,
plač'te, rajski sveti dvori!
Vi, Siona nebeskoga
duše svete, slavne, obrane,
sad od srca svi plačnoga
plač'te i cvil'te na sve strane!
Od svetoga gori grada
pocrnite zide bile,
da jur s teška cvila i jada
svijetli u njemu dvori cvile;
ter ni u slavi ni u dici
vi, građani, ne kaž'te se,
nu žalosni svi kolici
s crnim ruhom odijte se!
Hod'te ljudi, hod'te žene,
hod'te dobri, hod'te oholi,
ter svi od svijesti ponižene
pod križ sveti pad'te doli!
Plač'te, cvil'te, dviž'te gori
vaše plačne oči milo!
Znajte: Isusa smrt umori!
Vijte mrtvo sveto tilo!

Pokajte se, jer s vašega
griha i vaših zlobnih dila
zlim načinom ubi njega
strahovita smrt nemila!
Milujte ga, jaoh, milujte
i udarajte prsi rukom!
Ljub'te, hval'te, slav'te, štujte,
svi srčenom njega odlukom!
Miluje ga sve stvoren'je,
sunce, stijene, vas svit ovi:
svi plač kažu i cviljen'je,
svih boljezan tužna lovi —
nu kako ne ć ti cviliti,
vjernih duša tužni zbore,
i vas kolik obratiti
od groznih se suza u more?

Andrija Vitaljić.

Narodna knjiga u kajkavaca.

Kraljevina Hrvatska već je odavna tako bila odijeljena od Dalmacije, da književni pokret dubrovački i dalmatinski nije segnuo preko Velebita. Njoj je bilo odbijati silu osmansku, i taj teški zadatak tako zbliži Hrvatsku s Ugarskom, da se ono malo duševna života, što je u takvim prilikama u nas još moglo izbiti, izražavalo latinštinom po primjeru Ugarske, gdje je taj jezik zavladao svim kolikim javnim i društvenim životom.

Ali naskoro se po njemačkim zemljama živo razbukti reformacija crkvena, i njezine zrake dopriješe i preka granica Hrvatske. Protestantstvo prijalo je narodnoj knjizi uvodeći posvuda službu Božju narodnim jezikom. Na našemu jugu prvi za njim pristade učeni Slovenac i početnik slovenske knjige Primus Truber, i njemu se pridruži barun Ivan Ungnad, »vrhovni kapetan donjoaustrijskih, slovenskih i hrvatskih zemalja«, koji 1557. radi vjere morade otići iz nasljednih zemalja, te se nastanio u Württembergu. Truber radio je, da predobije svoje zemljake za novu nauku, a Ungnad je mislio osvojiti Hrvate, Srbe i pristalice vjere Muhamedove. Zato po-

diže tiskare u Tübingenu i Urachu s novcima njemačkih staleža i gradova i stade izdavati Lutherov katekizam i druge knjige vjerske u hrvatskom prijevodu iznajprije glagolicom, a poslije i ćirilicom i latinskim slovima (1561.—1564.). Hrvatske prijevode priredivali su S t j e p a n K o n z u l Istranin, A n t o n i j e D a l m a t i n, J u r a j D a l m a t i n, uskočki pop I v a n, a obreče svoju pomoć smjelome tome pothvatu i najučeniji zatočnik Lutherove nauke, Hrvat M a t i j a F r a n k o v i ć (Flacius Illyricus) iz Labina, koji je mladićem bio otišao u Njemačku, da izuči bogoslovlje, pa je i ostao tamo.

Nego Hrvatska nije bila prijatna toj novoj blagovijesti. Najviše joj se pristalica nađe između vlastele, osobito u grofova Z r i n s k i h. J u r a j, sin Nikole sigetskoga, podiže 1570. prvu hrvatsku štampariju u Nedelišću blizu Čakovca, ponukan M i h a i l o m B u č i ć e m, župnikom u međumurskoj Belici, koji je tu 1573. naštampao svoj k r š ć a n s k i n a u k (sada izgubljen). Ali zagrebački biskup J u r a j D r a š k o v i ć sa saborom hrvatskim ubrzo stadoše na put ovim težnjama. Bučić bude 1574. osuđen na vječni progon, a što je iza Draškovićeva revnovanja još ostalo prijatna novoj nauci, to za malo vremena iskorijeniše Isusovci.

Iz tiskare u Nedelišću 1574. izađe najstarija sačuvana knjiga kajkavska, Verbecijev ugarski zakonik u prijevodu I v a n a P e r g o š i ć a Varaždinca: »D e c r e t u m, k o t e r e g a j e V e r b ö c z y I š t v a n d i j a č k i p o p i s a l« i t. d.; a gotovo u isto vrijeme napisao je A n t u n V r a m e c svoju »K r a t k u k r o n i k u«.

Protivnici reformacije tako su revno uništavali knjige, što su ih turili u svijet Lutherove pristalice, da je tih knjiga danas gotovo nestalo. Nastojanjem Isusovaca pak zavlada opet latinština, i tako do polovice 17. v. osvoji gluho mrtvilo u knjizi hrvatskoj.

U porodice Zrinske nije nikada sasvim nestalo volje za knjigu. U drugoj polovici 17. vijeka upravo se dično istače kao književnik grof P e t a r Z r i n s k i. Rodio se 1621. u Vrbovcu, a nauke izuči u Italiji. Junak i vojskovođa na glasu, ban hrvatski 1665., zaplete se u bunu protiv kralja, te je zato pogubljen u Bečkom Novom mjestu 1671. Brat mu Nikola, koji je živio u Ugarskoj, podade Madžarima pjesmom u proslavu pretka svoga, junaka sigetskoga, prvi ep na madžarskom jeziku. A naš Petar izdade 1660. na svijet prijevod toga epa: O p s i d a s i g e t s k a, i posveti ga »virnim i pridnim junakom vse Hrvatske i primorske krajine hrabrenim vitezovom«. Sam veli, da ga je »iz ugarskoga na hrvatski naš jezik stumačil«, »da svit vidi, kakove sini i viteze ov naš orsag hrvatski zdrži«, a sebe nazva »Adrijanskoga mora sirena«. Ovo nije cigli prijevod, već slobodna parafraza, koja na mnogo mjesta i svojim putem ide. U njoj je istina pridržao 15 dijelova madžarskoga izvornika, al je dodao svega 84 kitice, ponajviše pjesnička razmatranja, i ponosom istavlja hrvatsko junaštvo, što se tako proslavilo u toj junačkoj nevolji. Oblik pjesme pokazuje, da je Petar poznavao knjigu dubrovačku. Još su njegove nekolike lirske pjesme i nabožno V z d i h a n j e o t k u p i t e l j u n a k r i ž u r a s p e t o m u. Njegovo je i latinsko stručno djelo D e b e l l i c a d i s c i p l i n a r e s t i t u e n d a.

I Petrova žena K a t a r i n a iz roda F r a n k o p a n a osvjetla sebi lice molitvenikom, što ga izdade već 1641.: P u t n i t o v a r u š i z n i m š k o g a n a h r v a t s k i j e z i k i s t o m a č e n.

S Petrom Zrinskim pogibe na stratištu i njegov šurjak F r a n j o K r s t o F r a n k o p a n, koji je iza sebe ostavio rukopisni G a r t l i c z a č a s k r a t i t i. Ovo su pjesme ispjevane od česti u tamnici, u različnim metrima složene, ponajviše izvorne, a neke su spjevane po talijanskim pjesmama, koje je nadvojvoda Leopold Vilim, sin cara Ferdinanda II., 1656. naštampao u Bruselju. Pribrane su i nekolike narodne pjesme junačke. — Frankopanove pjesme ponajviše idu u vrstu lake ljubavne i šaljive poezije; ali ima i ozbiljnih razmatranja, neke odišu i nujnim čuvstvom tamničara. Nijesu sve jednako vrijedne, ali ih ima i lijepih, a sve odaju naobražena čovjeka vedre duše i topla srca.

Kao lijep znak, da su se i drugi ljudi zanimali poezijom, spomenut ćemo I v a n a B e l o s t e n c a, koji je 1665. na svijet izdao Š e s t p e s m i h o d s v. P a v l a, p r v o g a p u š ć e n i k a, a većma se proslavio svojim rječnikom; M a t i j u M a g d a l e n i ć a, koji je ispjevao Z v o n č a c i l i t i p r e m i š l j a n j a z v r h u č e t i r i h p o s l e d n j i h č l o v e k a (po Joh. Scheffleru) (1670.), P l a č s m r t e l n o s t i i osobito

lijepu Rasipnoga sina historiju, i Gabrijela Jurjevića, koji je napisao Listove heroov (1675.).

Belostencu je vršnjak leksikograf Juraj Habdelić, koji je još napisao Zrcalo Marijansko i Prvi oca našega Adama greh.

No prvak između tih pisaca i uopće najznatniji umnik svojega vremena je Pavao Ritter (Vitezović) Senjanin, rođen 1652. Svoju naobrazbu steče u Belgiji. Povrativši se odanle kući stade u javnu službu. 1681. bude zastupnikom u saboru šoprunjskom, 1682. njegov ga rodni grad posla u Beč carskomu dvoru, gdje se caru i odličnim plemićima umilio latinskim pohvalnicama, kojih je njima u slavu sva sila pjevao. Poslije se nastani u Zagrebu, postade vitezom zlatne ostruge, zatim kraljevskim savjetnikom i barunom, pa podžupanom ličkim i krbavskim. Živući u Zagrebu nagovori staleže i redove, da podignu štampariju. Ali Isusovci tako su bili protivni namjerama, što ih je on imao s tom štamparijom, da ga je to stalo sreće životne. Čim je umr'o njegov prijatelj, car Leopold I. (1705.), obijede ga dvoru — valjda nedopuštenim kovarstvom — i on izgubi imanje i časti svoje. Kad mu u Zagrebu još premetnu kuću, ode ravno u Beč, da se pred najvišom oblasti opravda, ali ne dogleda kraja zapodjenutoj parnici, već umre 1713. ostavljen od svega svijeta u velikoj bijedi.

Vitezović bio je čovjek zamašnih ideja sa određenom zadaćom životnom, koju je vršio, kako i dokle je god mogao. Žarko je ljubio narod, u kojemu se je rodio, i uporedujući ga s drugim narodima evropskim zadivio se njegovim vrlinama. Znao je i to, da je taj narod velik i brojan, ali da rascjepkan pod različitim vlastima ne živi dostojnim životom. Zato je revno izučavao prošlost balkanskih plemena, i njegovi zapisci o njima, ako i nijesu nikada naštampani, dobro su poslužili poznijim povjesnicima (Baltazaru Krčeliću). Izučavao je i jezik, pribirajući znatnu rječničku građu (Lexicon latino-illyricum u rukopisu) i dokazujući mu pravila slovnička (Grammatica croatica, sada izgubljena), a u svom rječniku pokuša pače stvoriti jednostavniji pravopis. Ovim je radovima htio cijelome narodu podati književni jezik, a štamparija imala je pridonositi tome, da narodu knjigom ujedinjenu Zagreb bude prosvjetna sredina. Za književnim jedinstvom po njegovu

je mišljenju trebala doći zajednica državna, pošto bi se skrhala moć osmanlijska. Da pobudi junački ponos, spjevao je Odilenje sigetsko, tuliko različitom kuliko nečujenom dosle hrvatske rime lipotom spravljeno (1684.), jer mu se i poslije Karnarutića, kojega se pjesma s ovu stranu Velebita možda manje čitala, i poslije Petra Zrinskoga potresna tragedija sigetska činila najvrsnija, da dokaže narodu i njegovim vođama, što može zanos i junačka desnica.

Odilenje sigetsko razdijeljeno je u 4 dijela. Ime mu je otale, što su pjesme 1. i 2. dijela oproštaji s napisima: Siget hrvatskim gospojam, ban sinu, sin banu, ban kralju, ban junakom, Siget banu i vojnikom, vila Hrvatkinja nad Sigetom i dr. Krasni dijalog na svršetku 2. dijela Gospodična Sofija i oral nas koje u čemu podsjeća Kosovke djevojke u narodnoj pjesmi. 3. dio sačinjava vrlo umjetno složena pjesma Putnik i jeka, gdje posljednja riječ svakoga distiha odgovara na pitanje netom izrečeno, te jeka putnika tako ispripovijeda pad Sigeta. 4. dio zapremaju nadgrobnice i turskih i hrvatskih junaka pod Sigetom.

Ovo je djelo ispjevao stihom i slikovima, kakvi dolaze u Zrinskoga Opsidi sigetskoj, ali ima gdješto i drugih oblika, naročito u nadgrobnicama heksametara. — Junakovanje Hrvata protiv Turaka (1689.) opisa u Novljančici (sada izgubljenoj).

Ostali mu je rad na hrvatskom jeziku posvećen pouci naroda. Zato je izdao: Ljubimira Zelenlugovića t. j Pavla Rittera drugač Vitezovića Kalendarium iliti misečnik horvatski za leto 1695., naš najstariji kalendar; Kroniku aliti spomen vsega svita vikov, ističući u predgovoru, da se poslužio Vramčevom knjigom; Priručnik oliti razlike mudrosti cvetje, zbornik gnoma i narodnih poslovica u stihovima, i Lado horvatski iliti Sibila svrhu mnenja dojdućeh pripećenj.

Obilan je Vitezovićev rad na latinskom jeziku. Znatno mu je enciklopedično djelo: De aris et focis Illyricorum. Da bi osvojio domaće plemstvo za svoje ideje, kupio je grboslovne podatke, te ih izdao 1703. u lijepoj knjizi Stemmatographia sive armorum illyricorum delineatio, descriptio et restitutio, a pozornost samoga cara svraćao je na Hrvatsku prigodnim pjesmama, kakve

su Croatia rediviva regnante Leopoldo Magno, Plorantis Croatiae saecula duo, Bosna captiva. Ovo je samo malen dio njegovih pjesničkih radnja te ruke.

Rad Vitezovićev ostao je bezuspješan, jer je padao u vrijeme, kada svijet ili nije razumio golemoga dohvata njegovih misli ili im se hotice opirao. Mnogima je bila zazorna njegova velika učenost, a pogotovo njegova žestoka ćud, što ga je dovodila u spor s ljudima, s kojima mu je trebalo živjeti u slozi, ako je htio, da mu se bar književne osnove kako tako ostvare.

Ovdje nam je spomenuti, da nijesu ni svi kajkavski pisci pisali istim govorom. Osobito se hvali kajkavština u evanđeljima, što ih je dao prevesti pa ih je onda izdao na svijet zagrebački biskup Petar Petretić 1651.; Zrinski je pisao jezikom, koji u sebi već ima dosta elemenata čakavskih a nešto i štokavskih. Za njime se povodi Vitezović s očitom tendencijom, da stvori književno narječje.

Nakon Vitezovića do posljednje četvrtine 18. vijeka nema znatnih književnika osim Adama Baltazara Krčelića (1715.—1778.), kanonika i sudbenoga stola prisjednika u Zagrebu. Kao povjesnik i revni istraživač domaće starine on je pisao latinski; ali je hrvatskim jezikom izdao Živlenje blaženoga Gazotti Augustina i još neke prigodne besjede.

Iz »Opside sigetske«,

dijela VI.

(Zrinski odgovara Sulejmanovu poslaniku:)

Dobri posle, v kratkom mudro si je javil,
srditom i mehkom sve ričom opravil:
v posalastvu carskom ljubav si postavil,
mene car bude s kom i vse moje slavil.
Čudim se, jer nigda nisam mislil toga,
da b' svoju milost car stavil pred Zrinskoga,
naškodil sam mu ar z hotenja pravoga,
gdi sam mogal vsigdar z srca veseloga.

Prijazni na kratkom tako otpovidam,
da je nigdar s Turkom podiliti ne dam,
doklegod kaurom vse škode ne predam;
jer škodu bratinstvom nikakor stat ne znam.
Ako pak prijaznu moju tak car želi,
dobro j', neg da vrnu, što su nam uzeli
njegvi ruku silnu; potle, Zrinski veli,
da car, Turci banu budu prijateli.
Gdi me pak imenom Siget prosiš grada,
dobri posle, u tom znaš, što ću t' reć sada:
da j' vsih mojih željom najzadnja navada
trpit dobro vsim zlom jednako i glada.
Da pri Bogu za to milošću dobimo,
ne marimo, ako i žitak zgubimo:
himbeno gospodstvo i vse, ča držimo
svita poglavarstvo, ko vred ide mimo.
Bar nas z ovim neka car ništar ne gladi,
jer nas veće svetska niš dika ne sladi,
ne ćemo dobićka himbenosti radi,
želeć slavna veka i stari i mladi.
Ako ne veruje, neka simo zvadi
silu, kom šetuje, neka nas ogradi,
što se god zla čuje, prijet ćemo radi,
a on, ča ščekuje, poznat hoće tadi.
Ako nam Bog pošlje za grihe meč britak,
ter nas caru odslje poda za dobitak,
z drage ćemo volje toj smrti dat žitak,
al će i vam poslje dodijat rasutak.
Zavidit ne ćemo lip vaš žitak ni mi,
kad Siget zminimo s kraji nebeskimi,
z svita preminemo ranama telnimi
i plaću primemo z glasi vekvečnimi.
Zato moreš otit k caru ričmi timi,
da j' slobodan slidit put silami svimi;
dobro će jur vidit, što može z malimi
Zrinski ban mu škodit junaci svojimi.

Petar Zrinski.

Iz »Gartlica«.

Opominjanje duši vojevat na svitu.

Duša, harac prot harcu pripravi,
ar dok živiš, vse dilje harcuješ;
ak obladat svita potrebuješ,
dobit najam navik poželuješ,
radost svitsku u nemar postavi!
Oh blažen dobitak
na svitu vojevat, a v nebu mat žitak!

Pozvanje na vojsku.

Na vojsku, na vojsku, vitezi zibrani,
kog god majka junačka othrani!
Jur bubni, herpauke posvuda se čuju,
sipi, trumbite na dalek glasuju,
dični šeregi skup se zastaju.

Na noge, na noge, vi jalni ležaci!
U vojsku, u vojsku, hrabreni junaci!
Sablje i puške nabrzom priprav'te,
sebe i konje viteški oprav'te,
vreda potež'te k slavnom dundaru!

Stirajte od srca vsak oblak plahosti,
vazmite na se šćit batrivosti!
Dražje nam budi glas, ime, poštenje
neg hip, magnutje, sramotno življenje:
navik on živi, ki zgine pošteno.

Ni moć izmislit hvalnije skazanje
neg na mejdanu vridno držanje,
gdi gromi od pušak i sablje se viju,
vnoga gospoda krv svoju proliju
za domovinu, za veru kršćansku.

Boga višnega na pomoć zazov'te,
vaših starih glas, ime ponov'te,
na svoje sprotivne naval'te ognjeno,
jedan drugoga izruč'e ljubleno,
živ'te bratinski, pogin'te viteški!

Kada vam srića na ruku potegne,
ter neprijatelj iz mesta okrene,
oh, kakvo poštenje, pajdaši bogati,
sablje, paloši i konji bahati,
sprave kovane, svite gospodske!

Nu braća ljublena, na noge, na noge,
turskom misecu da tlačimo roge!
Za veru kršćansku, viteštva zlamenje,
svitu na hasan a nam na poštenje
naj nam ne bude premilo življenje!

F r a n j o K. F r a n k o p a n.

Predgovor knjizi »Prvi oca našega Adama greh«.

Malo je do se dobe slovenskim jezikom, za ktere bi ja znal, knjig štampano. Ali ni onem ogovorljivi jeziki prostili nesu. Nekomu teh takoveh knjig reči nesu bile prave slovenske, nekomu bile su jako priproste, nekomu štampa ne valjala, nekomu navuk ne be prikladen, nekomu litera ili slovo nepotrebno mesto potrebnejega i priličnejega be postavljeno etc., zato pred vnoge suce morahu siromaške knjige dohajati, i od vnogeh sucev — ne smem reći kriveh — vnoga osuđavanja i sentencije prijmati.

Kaj se drugo moje ove knjižice nadejati moreju, ktere ja, kakti im od vsagdešnjeh mojeh poslov pritrgavajući, jedvaj k koncu dopeljah, pače i ne dopeljah zevsema, pokedobe od ćutov zvunskeh tela človečjega osmi del ostavih, zaradi drugeh, kot rekoh, skrbi. Znam, da bude, ki reče: »Ova je majdačka, ova zagorska, kranska ova, ova solarska, ova nemška, tukavska ova reč«. Ne dvojim ni vu tom, da bude, ki reče: »Ovde h, ovde x, ovde y, ovde cs« etc. Bude, ki reče: »Ovo beše ostaviti, ovo ništar ne valja, ovo priličneje bilo bi izreći« etc. Ja pak, dobri moji suci, na vsa ta vaša suđenja drugo ne odgovarjam nego ono, kaj sam na jedne u zagrebačkom varošu hiže stene velikemi literami napisano čtel:

Z fundamenta ispeljana
hiža ova i zidana
ako komu ne po volje,

nego mu se hoće bolje,
naj nam ovu tak ostavi,
svoju sebi naj popravi!

Tak, komu knjižice ove ne budu po volje, naj je ostavi, a svoje, ako je ima, naj popravi; ako ih nema, naj nove bolše spravi, lestor na hvalu Božju, d. Marije poštenje i općinsku korist. Ništar menje, komu se horvatski hoće govoriti, neka reče mesto l e h k o l a h k o, mesto o s e m o s a m, mesto j a l e n j a l a n, mesto n e s e m n i s a m etc. Ar ne teško mesto e postaviti i ali mesto e a. Ja sem činil štampati onak, kak onde govore, gde sem pisal.

J u r a j H a b d e l i ć.

Iz »Odilenja sigetskoga«.

Gospodična Sofija i oral.

S. Orle moj, orle moj, nemoj dalje litat!
Padi na hrast, ter stoj! Nešto ću te pitat.
Ni v dubravi ovoj, ki će te se hitat,
niti se dice boj, da hte pruglo splitat.
O. Pusti me za tvoje i zdravje i sriću
litat v strane koje, gdi ptice ne liću;
ne znaš nepokoje, tuge i nesriću,
ke nevoljno moje srdašce razmiću.
S. Vidim te, bolčicom kako mašeš krili,
zaštrapan krvčicom, ku ste nigdi pili.
Neg gdo te s tužicom, dragi orle, cvili
i s ovom zemljicom nemiloma dili?
O. Nemoj me pitati, tako t' sriće tvoje!
Nemoj ponavljati ljute rane moje,
nego me litati pusti v strane koje,
za prvo pušćati s žitkom tuge moje.
S. Ne govori toga, nemoj se gubiti,
neg sidi ovoga hrasta na koj kiti,
ter pomena tvoga nemoj mi kratiti!
Od znanja ti moga ne će težje biti.
Otkud lićeš sada, gde si dosad služil?
S kim si se najzada, moj orle, razdružil,
cić koga li jada tako se rastužil?
Povij, to bih rada, da bi mi poslužil.

O. U pustinje koje tuge me it sile,
ke su mi takoje riči uskratile;
al me prošnje tvoje kruto giblju mile,
da ispovim moje boleznosti sile.
Grifa služih dosad jur od mnogo lita
dike zaisto rad veće neg rad mita;
mene on takoj rad držaše kod šćita,
drag mu bih kako grad glasovit vrh svita.
S njim hođah na love u Zorine luge.
uzimljuć gotove samo svoje sluge;
sve već vukom nove zadavasmo tuge,
da kakono sove bižahu od ruge.
Ter se na to Zori ražalilo biše,
da se ti prikori njoj na špot činiše,
da se po nje gori nje vuci razbiše:
da grifa umori, na svu silu htiše.
Pse, vuke, medvide i lave takoje
sakupiti ide pod zastave svoje;
ni Grkov ne pride na tulike broje,
da razruše zide nikadašnje Troje.
Sile nesabrane spravi vrhu toga
i za vojsku hrane već lita jednoga;
opstri na sve strane v gnjizdu grifa moga;
grifići se brane polag grifa svoga.
Al kad s ognjem Zora poče nalipljati
i treska odzgora Jovo nathitati,
niti svoga dvora grif htiše pušćati,
dojde nam pokora svim mrtvim ostati.
S. Orle, riči tvoje pune su skrovnosti,
s kih prohađa moje, ah, leden znoj kosti!
Otkrij mi, što to je, ke su to žuhkosti!
Bojim se, da goje i meni tužnosti.
O. Služih u Sigetu dobra gospodina
v oružju i svetu časna od kolina,
ki još u ditetu jak bi knez od Zrina;
razbi mnogu četu i vojsku Turčina.
To caru prot glavi Sulimanu biše,
ter da se izbavi tulika zla, htiše;
zato vojske spravi, kim broj ne znadiše,

da vas svit dobavi, skoro čim imiše.
Opstri bana moga u Sigetu gradu,
grada prosi toga, da mu naši dadu;
al vole za svoga kralja da svi padu,
nego pod turskoga cara grad podadu.
Car napri na boje sve svoje jakosti:
meč, oganj takoje i vražje čarnosti;
a ki v gradu stoje, brane se v stalnosti
i za rane svoje vraćaju ran dosti.
Ali što je sila! Sila lamlje s koli,
i vele, nemila da Boga ne moli;
malo je kupila, mnogo j' vrgla doli,
mene j' uvredila do srčane boli.
S. To li s tobom šumi glas sigetske rati?
Postoj, tere nu mi daj svršetak znati!
Prosi te i kumi divojka i brati,
da i ona umi drugim kazivati.
Svega ću te oprat suzami mojima,
zlatom žicom nabrat biser perutima.
I moje drago rat more bit ta ima:
tamo mi je moj brat i dragi s svojima.
O. Što želiš već znati od toga poboja?
Dosta ti j' kazati, tužna vilo moja,
da pade v toj rati, s banom družba svoja,
a Siget ostati mora druga Troja.
S. Vidi li tu kneza Gašpar Alapiju,
od ruke viteza, mladoga deliju?
S njim me ljubav sveza, divojku Sofiju:
težje me železa za njim strele biju.
O. Kneza Alapiju vidih, vilo, tvoga.
Mašući s fringiju polag ujca svoga
pade, gdi se biju, spod age jednoga,
i vidih, gdi viju halje iz mrtvoga.
S tobom se ne će već v životu sastati:
osta mi ti žeeć u sigetskoj rati.
Te nesreće gledeć moreš tugovati,
a ja hoću leteć život dokončati.
S. Tužni glasi moji, nesrećni, nemili
i sigetski boji, na tugu dospili,

ki ste prvoj Troji ta grad zjednačili,
a mnogoj gospoji ljubav uskratili!
Dakle i ja moga ljublenoga zgubih,
koga vrhu svoga svega dobra ljubih,
za kim i za koga skrbna dosad grubih,
a odsad bez toga sama sebe ubih . . .

*

Dojdi, smrt nemila, sada mila meni,
i 'z ovoga tila tužnu dušu 'zreni,
da bi s njom prispila, gdi je moj ljubleni —
ni žalosti sila veća neg u ženi.
Hodi, smrti ljuta, nemoj se liniti,
pusti me se skuta jur tvoga primiti!
Ne će toga puta s manom težje biti,
brez svakoga pruta sve ću tekom iti.
S Bogom, sestre moje, s Bogom, mila mati!
Ja se pašćim svoje ljubavi iskati.
Smrti me jur znoje, Alapiću zlati,
sad ću se kod tvoje dragosti sastati.

Nadgrobnice.

Sultana Sulimana, cara turskoga.

Postoj, ki šetuješ mimo rake ove,
neka nešto čuješ, na č te mrtvac zove.
Ovo je Suliman turski zapovidnik,
po svoj zemlji iman najveći poglavnik,
ki Ažiju dobih, Udipat zeh rukom,
mnoge kralje pobih s mamelučkim pukom.
Strah bijah Latinu, Španjolcu i Nimcu,
a glava Ugrinu, skoro i Slovincu.
Pod moju sam nogu morje s zemljom spravil,
komaj da sam Bogu nebesa ostavil.
Zasitit mi nije vas svit mogal želje,
a sada me krije mala šaka zemlje!
Tako svita stvari, kot tekuće vode,
časti i timari i krune prohode.

Za časti se rodih, za vas svit vojuvah,
za Siget smrt podnih, sve za ništar pušćah!
Kako sunce sijah čestit do zapada,
sve sam prvo bijah, vas sam ništa sada.
Na tu svita slavu čudeć se dospiti,
naklonivši glavu moreš s Bogom iti.

Sigeta grada.

Obilno jur 'z tvrdin pripravnoga na 'vo Sigeta
ratinu spoznaj moć, slovinska o zemljo, nit odsle
ufaj se u hrabrenost nit u viteško srce! Nut evo
uz polje 'zjednačih tvrdinu sigetsku ležeće;
nuti, koje k žuhkoj dopeljah ja viteze smrti:
ban s junaci ovdi, ovdi car s veziri počiva.

P a v a o V i t e z o v i ć.

Književni rad u Bosni.

Nauk bugarskoga popa Jeremije (Bogomila) ušao je u Bosnu još za Kulina bana (1180.—1224.). Bogomili priznali su Novi zavjet, ali su za pouku pa i za zabavu svijetu gradili i l a ž n e k n j i g e. Ta već za popa Jeremiju kažu da je napisao bajke: o krsnom drvetu; kako je Hrist plugom orao; o tresavicama i t. d. Takih je knjiga bilo i u Bosni, ali tu ih je bez sumnje zatirao red franjevaca, koji se još u 13. vijeku za obranu kršćanske vjere tu namjestio. Kad je Bosna dopala turske vlasti (1463.), zadugo je zamrlo svako književno nastojanje. Tek potkraj 16. vijeka isti franjevci opet uskrisuju umjetnu knjigu, koju rađa vjerska potreba. Velika je zadaća toga reda sada za vlade turske, i oni je vrše mudro i odlučno. Nastojeći oko stada svoga i braneći ga od sile zlih gospodara, oni su vjernike svoje znali uvijek kupiti u bratsku zajednicu i upućivati ih vječnome spasu. Ovo nastojanje urodi i književnim plodovima, koji su mogli biti samo sadržine p o u č n e, n a b o ž n e i ć u d o r e d n e.

Kao prvi pisac iz Bosne nam se javlja M a t i j a D i v k o v i ć (1563.—1631.), rodom iz Jelašaka, koji je nauke izučio u Italiji, te kao duhovni pastir boravio u Sarajevu i druguda, a umr'o je u samostanu u Olovu. Od njegovih je književnih djela N a u k k r s t j a n s k i bio preštampan do deset puta. B e s i d e s v r h u e v a n đ e l j a n e d i l j n i h, za koje sam pisac veli da ih je iz različitih latinskih knjiga preveo i složio, i pjesma P l a č b l a ž e n e d i v i c e M a r i j e doživješe po tri izdanja. Još je napisao nabožnu knjigu S t o č u d e s a i l i t i z n a m e n j a b l a ž e n e i s l a v n e B o g o r o d i c e.

Poslije njega najznatniji je P a v a o P o s i l o v i ć, rodom iz Glamoča, koji je 1642. postao biskup u Skradinu u Dalmaciji. I njegove knjige N a s l a đ e n j e d u h o v n o i C v i j e t o d k r i p o s t i (prijevod s talijanskog) rado su se čitale.

Rad se ovaj nastavlja i u 18. vijeku. Odmah u početku njegovu javlja nam se vrijedni pisac S t j e p a n M a r g i t i ć, rodom iz Jajca, gdje je bio i župnikom. Njegova I s p o v i d k r s t i j a n s k a naštampana je prvi put 1701. Još je složio F a l u o d s v e t i. — Učenjak na glasu bio je L o v r o Š i t o v i ć Ljubuščanin, rođen musliman, poslije kršćanin franjevac, i kao takav šest godina učitelj u Šibeniku. Pored N a u k e k r s t j a n s k e napisao je P i s m u o d p a k l a »u hrvatski jezik« i g r a m a t i k u l a t i n s k o - i l i r s k u. Umrije 1729. — A najpopularniju knjigu, koja se čitala po svoj Bosni i po primorju, pa se je još u prošlom vijeku nekoliko puta preštampala, C v i t r a z l i k a m i r i s a d u h o v n o g a (1726.) složi o. T o m a B a b i ć; ali samo prvi dio toga velikoga djela potječe iz pera Babićeva: u njemu ima kalendar, nauk kršćanski, pjesme, psalmi i molitve, tumačenje vjerovanja, očenaša i t. d. U drugom dijelu Stjepan Badrić dokazuje »istinu među crkvom istočnom i zapadnom«, a o. G a r g h i (G r g u r Z e č e v i ć) iz Vareša, koji je poslije postao biskup i apostolski namjesnik u Bosni, priloži »č e t i r i g o v o r e n j a ć u d o r e d n a«. Treći dio zapremaju crkvene pjesme, koje su ušle poslije u V i n a c b o g o l j u b n i h p i s a m a o. M a r i j a n a J a i ć a Slavonca, pa se i danas pjevaju u katoličkoj crkvi; P e t a r K n e ž e v i ć Kninjanin pridade »m u k u g o s p o d i n a n a š e g a I s u k r s t a« i »p l a č m a t e r e n j e g o v e«, a pjesma »J o s i p p r a v e d n i« popa P e t r a V u l e t i ć a Kašteljanina završuje lijep ovaj zbornik.

Ovi su ljudi svi pisali lijepim narodnim jezikom, koji nije bio mnogo natrunjen tuđinštinom, a štampali su svoje knjige

isprva b u k v i c o m (ćirilicom bosanskom), koja je oblikom i nekim slovima odvojila od ustavne ćirilice, kakvom su se služili pravoslavni. Ali to pismo naskoro odstupi od l a t i n i c e, kojom već 1613. fra. B a n d u l a v i ć izdade svoje P i š t u l e i e v a n g e l i j a, a za njim su se poveli i drugi.

Iz »Besida«.

K o l i k o s u s l a t k e p j e s n i n e b e s k e.

Bješe jedan redovnik dobra i sveta života i moljaše gospodina Boga, da bi mu očitovao kojugodi slatkost nebeske slave. Ovi redovnik budući na molitvi, i zapjeva kod njega jedna ptičica, i usta, da ju uhiti, i ptičica prid njim pobjegne u gaj, koji gaj bješe blizu manastijera, i padši na jedno drvo pjevaše na onomu drvu. I ovi redovnik bješe pod onijem drvom i slišaše onu ptičicu, gdi pjevaše. Potom toga ova ptičica odleti, i ovi se redovnik povrati opet u manastijer. I scijenjaše, da ne bijaše za jednu kruhopeču slušao one ptičice. I dođe na vrata, na koja bješe izašao, i bjehu ona vrata zazidana, i zid bješe ostario. I nađe druga vrata sagrađena na drugom mjestu: dođe i poče kucati, i dođe vratar i otvori mu i poče ga pitati: »Otkuda si i tko si i što išteš?« Odgovorivši reče ovi redovnik: »Ja sam, koji sam izašao iz manastijera, i ovo sam se sad opet povratio i nahodim, da je manastijer na drugi način učinjen«. Vratar ovo čuvši otiđe k starješini i skaza mu sve koliko. Došadši starješina na vrata pitaše ga, govoreći mu: »Tko si i otkuda si?« Odgovorivši ovi redovnik reče mu: »Ja sam fratar od ovoga manastijera i malo sam prije iz manastijera izašao u gaj, i ovo sam se vratio sada, i nikoga ne poznam od manastijera«. Tada starješina s ostalijemi fratri od manastijera počeše ga pitati, govoreći mu: »Tko je bio starješina u ovomu manastijeru onda, kad si izišao na dvor?« I počeše iskati, koliko je, da je izišao iz manastijera, i nađoše, da bješe slišao i ćutio one ptičice trista i četrdeset godišta. I ovo ne bješe ptičica negoli anđeo u kipu jedne ptičice, koji toliko čudno slatkijem glasom pjevaše. O krstjanine, o krstjanko, nut procijeni i viđi, je li ovo vele čudna i velika stvar, da ovi redovnik za trista i četrdeset godišta ni oćuti glada ni žeđe ni zime ni vrućine ni goloće ni bosoće od tolike slatkosti pjevanja ove ptičice tako, da se ni od česa ne spominjaše: ni od vremena, koje prohođaše, ni od stvari, koje se činjahu na svijetu. Ako je dakle tolika i taka slatkost i razgovor u pjevanju jednoga anđela, kolika će dakle radost, koliko veselje i koliko uživanje tada biti u kraljestvu nebeskomu, kada uspoje devet kora anđeoskih, blažena gospa i sve koliko mnoštvo svetijeh Božijeh hvaleći i slaveći gospodina Boga bez pristanka, dan i noć govoreći: Svet, svet, svet gospodin Bog Šabaot!

M a t i j a D i v k o v i ć.

Iz Babićeva »Cvita razlika mirisa duhovnoga«.

Priličnim načinom i sad Bog ne manka opominjat grišnike, da se dozovu, i da se vrate s puta od izgubljenja na stazu od spasenja, šaljući sad bolest sad progonstvo, sad vojsku sad glad, sad kugu sad potop vodeni, sad sušu sad pomor od živótinje, sad druge tuge i nevolje. Ama oni, slideći otvrdnutje Faraunovo, ni na jedno od ovih ponukanja ne ozivaju se, već sve jednako i više u grisima stoje. Ama zašto ovo? Zašto ne viruju, dok na sebi ne iskušaju najposlidnje izgubljenje svoje? Kakono je iskušao niki ribar, od koga piše sv. Petar Damijan, da pošavši s lađicom ribu lovit povede sobom jednoga sinčića, koga ostavivši u lađici sađe u vodu lovit. I budući ulovio jednu ribu veoma golemu, baci nju u lađu k ditetu, pak opet poče lovit. Ama ona riba gledajući u ono ditešce, ono se pripade i zavika oca, govoreći: »Ćako moj, ćako! Riba gleda u me i hoće da me proždere!« Otac iz vode smijući se i odbijajući ditetu na ludost reče: »Ti ćeš nju proždrijet, a ne će ona tebe!« Opet dite drugi put i treći zove oca isto govoreći, a otac opet smije se i na ludost ditinju odbija: kad evo iznenada u jedan čas digavši se riba zgrabi ono ditešce i s njim skoči u vodu, i već nigda više nit se vidje riba ni dite. I onda žalostan otac pozna zlo i izgubljenje svoje.

Priličan događaj ovomu dogodi se jednoj materi, koje ditešce obnoć u bešici plačući i cičeći veoma, ne žali joj se da ustane i da prigleda, što mu je, misleći, da je ono ditinji plač običajni, kao rekavši: »Neka plače! Kad se naplače, utišat će se«, štono je reć običaj u line i nemilostive matere. Ama dite brez pristanka plačući, i budući mu se već avaz od plača sman-

kao tako, da se malo čujaše da plače, usta mati i ode da vidi, što mu je. Ali evo oh žalosna događaja! Jedna mačka, budući mu sve timešce do moska progrizla, mozak mu vadeći idaše, a ditešce izdisaše. Onda neharna ona mati nemila poznade svoju linost i otezanje, al zaludu.

Ove i ovake događaje promišljajući grišnici otvrdnuti imali bi se na vrime dozvat i obratit na tolike vike i ponukovanja od svojih pastira duhovnih, a ne čekat, dok ih stigne najposlidnje pokaranje Božije, kad već ne bude vrimena od pokore i od milosrđa.

Grgur Zečević.

Andrija Kačić Miošić.

U knjizi prosvjetne povijesti naše zaprema posebnu stranicu književni rad Dalmatinca fra Andrije Kačića Miošića, koji ako je i bio vrstan latinac i dobar poznavalac talijanske literature, ipak nije pobude svojim spisima primao ni od kakvih uzora tuđih, već je jedino s rodoljubne namjere svomu narodu uručio knjigu prosvjetnicu prema srcu i duhu njegovu, a narod je ovaj dar svesrdice prihvatio, i još danas — nakon 150 godina — u njemu nalazi ugodna razgovora i lijepe pouke.

Andrija se rodi u Bristu, selu primorja makarskoga, g. 1702. od porodice starih knezova Kačića makarskih. Pod pažnjom ujaka fra Luke Tomaševića izuči latinsku školu u samostanu zaostroškom. Hoteći se i on posvetiti redovničkomu staležu, iza propisane kušnje bude poslan u Budim, gdje je bilo i sveučilište a zajedno i sijelo države franjevačke, koja se sezala preko Ugarske i hrvatskih zemalja sve do Crne gore. Pošto jednom od žive čežnje za domajom iz stranoga svijeta mlađahan uteče kući, opet ga dopreme u Budim, i sada izuči filozofiju i bogosloviju tako lijepo, da su ga nakon povratka kući namjestili za učitelja filozofije u samostanu makarskom. Tu napiše Elementa peripathetica juxta mentem subtilissimi doctoris Joannis Duns Scoti, koja izađu tiskom 1752. Poslije postade profesorom teologije u Šibeniku, i svršivši tu određeno vrijeme službe, sveta ga stolica rimska učini poslanikom apostolskim u Dalmaciji,

Bosni i Hercegovini, i ta služba urodi krasnim književnim plodom; jer putujući službenim područjem svojim, ili kako sam veli, »kadno se s guslam skitaše od Skadra do Zadra, od Mostara do Kotara«, pokupi veliki dio podataka, što mu posluži še za knjigu Razgovor ugodni naroda slovinskoga.*) Umre u Zaostrogu 1760. g.

S tim je Razgovorom Kačić narodu svome htio da poda povjesne pouke. Zato je i sam proučio povjesna djela učenoga Dubrovčanina Mavra Orbina, koji je napisao knjigu Il regno dei Slavi 1601., a izdade i hrvatsko Zrcalo duhovno, dalje Jurja Ratkaja (Memoria regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae 1652.) i Vitezovićevu kroniku; a poznavao je i povjesnike mletačke, koji su što zabilježili o prošlosti balkanskih zemalja (osobito Giov. Sagreda, što je 1673. g. izdao Memorie storiche di monarchi ottomani). Ali se u dobar čas sjetio, da ni hrvatske knjige, kakove su kronika Vramčeva i Vitezovićeva, ako su i bile pisane za narod, već mu oblikom svojim ne bi mogle omiljeti, a najmanje narodu štokavskoga govora, jer narod povijest ne razumije kao nabrajanje činjenicâ po godinama, nego kao pojedina djela junačka, kako mu ih kazuje narodna pjesma, tada još jedino vrelo njegove pouke. Ona mu je živa knjiga spomenica narodnih junaka, dika potomcima, kojima spominje imena proslavljenih otaca. Narodna je pjesma i Kačiću dobro bila poznata od kuće; ta eto za pjesmu o Kačićima, pređima svojim, Andrija sam veli da je po rodnome mu kraju tako poznata, da je i »dica pivaju«. K tomu je kao apostolski poslanik obilazio osim Dalmacije i Bosnu i Hercegovinu, to vrelo narodne predaje i pjesme i ognjište čistoga živoga jezika. Na tim putovima on je sâm pobirao takih pjesama, slušao je povjesno pričanje, koje je onuda još i danas živo i vjerno, a vadio je građu i iz domaćih porodičnih spisa. Ovako opremljen uze slagati svoj Razgovor, koji je osim slave Božje imao još svrhu, »neka se sadašnji i poslidnji vitezovi mogu ogledati kao u zrcalo u glasovita junaštva svojih dida i šukundida, da ih mogu

*) 1746. g. izađe Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti arvatskoga od fratra Filipa Grabovca pjesmom i prozom. Ta je knjižica Kačiću svakako bila poznata.

slobodno i veselo naslidovati«, pa »da se slavna imena vitezova i glasovitih junaka mogu za puno vikova na svitu uzdržati, štiti i njihova junaštva spominjati; jer što se u knjigama ne nahodi, brzo se izgubi i zaboravi«. Ovako veli sam u predgovoru 3. izdanja (1759.). A narod mu je »slovinski« onaj, što je negda stanovao ili sada stanuje po zemljama našega juga. Samo ondje, gdje želi pobliže označiti pokrajinu ili kojega odličnoga čovjeka, zna se poslužiti i plemenskim imenom. Tako mu je sv. Sava biskup od srpske zemlje, Boka kotorska mu je dika od Hrvata, spominje »hrvatske države do Ljubljane grada bijeloga« i t. d.

Knjiga se može razdijeliti u 3 skupine. Počinje se apokrifnom oporukom Aleksandra Velikoga, koji je Kačiću slovinski kralj, dok mu država seže od Rusije preko naših zemalja do Aleksandrije; tu on sada blagoslovi svoj narod, koji broji mnogo junaka, banova, plemića, gospode i svijeta, što treba njime da se diče. Ova je pjesma kao idealni program cijeloga djela. Zatim se prozom izbrajaju bajni kraljevi ilirski (od Ilira do Teute), spominje se Demetrije Hvaranin, vojna i vlast Rimljana. I gotski vladari ovih strana njemu su slovinski. Sad se pjevaju narod i kraljevi hrvatski i srpski, bojevi Ljutovida s Francima, Hrvoje, vojevoda spljetski i kraljevi bosanski do 1442. I carevima rimskim i bizantijskim »slovinskoga« podrijetla — ima ih 24 od Maksimina do Aurelijana — papama, svecima i slugama Božjim ovdje se našlo mjesto, zatim kraljevima slovinskim — ima ih 50 na broj — počevši od nekoga Ostroila, pa sve do Vukašina; ovaj popis nastavljaju despoti »od Rascije«, principi »od Zente«, kraljevi bosanski, »poglavice i kraljevi bugarski«, a svršava ga »kratko govorenje« o poglavicama hrvatskim. U ovo prozaično nabrajanje na zgodnim su mjestima uvrštene pjesme (o Konstantinu i Jeleni Križarici; o četiri sv. imenjaka; o Radoslavu, Pavlimiru, Tješimiru, kralju Vladimiru, Stjepanu Nemanji i dr.). — Drugu skupinu zapremaju bojevi s Turcima sve do oslobođenja Beča 1683., a najviše pjesama — 17 njih — pjeva Juru Kastriotića Skenderbega, jer je njegova država dio Arbanije, »koja u stara vremena zvaše se država slovinska«. O njemu se mnogo priča i prozom. Poslije njega se pjeva o Sibinjanin-Janku i o padu Carigrada 1453., o kojemu ima i opis u nevezanom govoru. Sada dolaze epizodi iz bojeva Turaka s Mlečićima na Eubeji, pred Skadrom, na Lemnu i Cipru. Pjeva se muhački poraz 1526., podsjedanje Sigeta 1566.; »Popivka od gospode presvitle dubrovačke« slavi njihove pobjede nad balkanskim protivnicima, a svršetak ovoga dijela čini opsežan popis knezova i vlastele naše krvi, a u njemu potanka rodoslovlja i priče znatnih porodica, kojih se neka junačka djela pjevaju pjesmom. — U trećoj se skupini slave Šibenik, Spljet i Beč (pjesma o opsadi Beča vrlo je velika); pjeva se princip Eugenije, pobjednik Kara-Mustafe na Tisi; onda »slidi pisma prva od vitezova ungarskih i hrvatskih«, »prikazana prisvitloj gospodi zagrepskoj za srčane ljubavi vikuvičnu uspomenu«, i druga »od vitezova hrvatskih, koji viteški vojevaše u ratu kandijskom i bečkom«. Zatim idu pjesme, od kojih po jedna slavi sve junake, kojima se diči isti rodni kraj ili grad. Knjigu završuju pjesme o oporuci Karla VI., o ratu »kraljice ungarske (Marije Terezije) s kraljem kršćanskim(!)«, o junacima bosanskim i o sv. Jurju, zaštitniku Bosne, a među ove dvije posljednje pjesme uvršten je »najposlidnji razgovor starca Milovana s bratom štiocem«.

Tim djelom svojim Kačić je prvi n a r o d n i pjesnik. Dok su naime drugi književnici pisali svoja djela za malen krug obrazovanih ljudi, narod nije imao duševne hrane osim nekih duhovnih knjiga; a za narod u najširemu smislu, »za siromaka i težaka«, koji ne znaju stranih jezika, piše Kačić. Njemu pjeva i ono, što ga najviše zanima: bojeve i junake, što je i glavni sadržaj narodnih pjesama. I oblik njegovih pjesama, stih i slog, sasvim je prema narodnoj pjesmi: gotovo sam čisti deseterac (sa usjekom poslije četvrtoga sloga), koji čini cijelu rečenicu ili bar određen dio rečenice, tek što se u Kačića počesto nalazi srok, koji je u starijoj narodnoj pjesmi vrlo rijedak, a i kitica od 4 stiha, valjda po ugledu Dubrovčana. Ali gdje on naprosto zabilježi narodnu pjesmu (kao one o Sekuli, o vojvodi Janku i dr.), ili gdje umeće samo komad narodne pjesme u svoju umjetnu, ondje ne mijenja ništa od originala. Pazi i druge značajne crte narodnoga pjevanja: voli epsku opširnost, pjesničke pridjeve (ljuti zmaj, mrki vuk, crna zemlja, ljuta strijela, tanko pero, bijeli dvori i dr.) i poredbe na narodnu (tanke ormanice se bijele kao labudovi, junaci su sokolovi sivi ili krstaši orli; junak na konju razgoni Turke kao orao bijele golubove, kao soko golubove mlade, kao mrki vuče po planini ovce, izletjelo jato sokolova iz daleka od Bosne ponosne . . . nije ono jato sokolova, već bosanskih kita vitezova). Značajne su lijepe apostrofe (Kninu grade, gnijezdo sokolova, na Krajini krvava košulja, mnoge ti si rascvilio majke i sestrice u crno zavio) i njegov humor. I njega kao Vergilije Danta vazda prati idealni pobratim (što bi reka', dragi pobratime, koji nosiš od Hrvata ime?), kojemu on tobože pripovijeda i time pričanje svoje dramatički oživljava.

Pored svega toga Kačić nije uvijek dobar pjesnik. To zna i sam, jer veli, da u njegovoj knjizi ne ćeš naći »retorike i poezije, nakićena i napirlitana veza«, a njegovi čitači to ne će

ni zamjeriti. I ta pogrješka dolazi ponajviše otuda, što on voli biti istinit nego poetičan; otuda katkad i pusto nabrajanje imena i događaji, koji premašuju opseg najduže narodne pjesme, samo da bi izrekao sve, što mu je o takome događaju poznato. Ipak Kačić opet i nije pa i ne mari da bude kritični povjesnik. Jezik mu je štokavština zapadnoga govora.

Kako je narod prigrlio Kačićevu p i s m a r i c u — i ovo ime potječe iz usta naroda — najbolje se dokazuje tim, što je ona već za Kačićeva života 3 puta ugledala svijet, dosada već je do 30 puta naštampana, i mnogo ima ljudi, koji kazuju te pjesme naizust kao i narodne.

Već u Razgovoru ima prilično proze (osobito u prvoj poli). Ali samom dosta lijepom prozom napisao je Kačić K o r a b l j i c u p i s m a s v e t o g a i s v i h v i k o v a h s v i t a d o g a đ a j i h p o g l a v i t i h, koji prvi dio ide do Isusa te je složen strogo po starome zavjetu, a u drugom se priča o Isusovu porodu, o apostolima, ereticima, svecima, zatim se ređaju knezovi i vlastela i »poglaviti junaci od naroda slovinskoga«. Dakle i ova knjiga prikazuje slavu naroda, al mu daje i religiozne pouke. Dosta je toga preuzeo amo iz svojega Razgovora.

Kačić ušao je i u s v j e t s k u knjigu, jer su njegovih pjesama preveli Alberto F o r t i s (u knjizi: V i a g g i o i n D a l m a z i a 1774.) i po njemu njemački pisac H e r d e r u znamenitoj knjizi: D i e S t i m m e n d e r V ö l k e r i n L i e d e r n (1778.).

Iz »Razgovora ugodnoga«.

P i s m a o d P a v l i m i r a.

Ljuto cvile slovinska gospoda;
kako cvile, do neba se čuje.
Dozivlje ih vila iz planina,
ter je njima tiho govorila:
»Što cvilite, slovinska gospodo?
Koja vam je velika nevolja?
Ali su vas Grci porobili,
Ali vas je kuga pomorila?«

Govore joj slovinska gospoda:
»Muči, vilo, mukom zamuknula!
Niti su nas Grci porobili,
niti nas je kuga pomorila;
ali nam je cviliti nevolja,
jerbo ima trideset godina,
otkada smo kralja izgubili,
a drugoga nismo učinili,
nit ga, vilo, okrunit možemo,
jer se bani pogodit ne mogu,
a od kralja roda ne imade,
koga bismo za kralja obrali.«
Bila vila njima govorila:
»Ne bojte se, slovinska gospodo!
U Rimu je dite Pavlimire
od kolina kralja slovinskoga.
U lipoti svakoga nadlazi,
još i mlade Rimkinje divojke;
jakost, mudrost u njem se nalazi:
bit će dika slovinske gospode.
Poklisare u Rim otpravite,
ter za kralja njega učinite:
on je unuk starca Radoslava,
a sinovac kralja Cijaslava.«
Kad gospoda vilu razumiše,
poklisare u Rim otpraviše;
dovedoše mlada Pavlimira,
u Tribinju njega okruniše.
Svi dođoše bani na veselje,
svi dođoše i pokloniše se;
ne hti doći bane Ljutomire,
ne hti doći ni pokloniti se.
To je kralju vrlo mučno bilo;
silenu je vojsku sakupio:
ter otiđe gori u Rasciju,
u državu bana Ljutomira.
Lipo ga je bane dočekao
s trijest hiljad svojih vitezova;
tu udari konjik na konjika,
sve po izbor junak na junaka.

Tu se teška krvca prolivaše,
do nebesa jadan glas čujaše:
vriska konja a jauk junaka,
sve ditića i mladih momaka.
Namiri se kralju Pavlimire
na mladoga bana Ljutomira;
od bedrice ćorde povadiše,
ter se britkim ćordam udariše.
Bog pomože kralju Pavlimiru,
jer je banu glavu odsikao.
Ovako se svakomu zgodilo,
gdi ne sluša mladi starijega!

Pisma od divojke Marule, kako je oslobodila grad Lemno imenom od turske vojske, koja ga biše podsila na 1475. Izvađena iz Sagreda.

Slušaj pobre, koji znadeš naški,
da ti kažem mejdan divojački,
koji ima biti ter ne malo
vitezovom sjajno ogledalo.
Kad na Lemno Turci udariše,
podaleko gori u Levantu,
juriš čine, nigda ne pristaju,
ter građanom jade zadavaju.
Tu građani mnogi izgiboše,
a Turaka ni broja se ne zna:
koluneli i mladi srdari.
Ali evo i gore žalosti!
Jer pogibe mlađan kapetane,
zapovidnik od bijela grada,
sikuć mlade turske janjičare.
Pripade se malo i veliko,
sve to plače i suze proliva;
al ne plače Marula divojka,
lipa kćerca mlada kapetana.
Poslušajte, mladići i starci,
Dalmatinci i mladi Ungarci!
Kada vidi Marula divojka,
da joj biše babo poginuo.

divojačke haljine odbaci,
svoga babe odoru oblači,
pak pripasa sablju na hajdučku:
u vojsku je udarila tursku.
Britkom sabljom Turke prisicaše
i vojnike svoje slobođaše;
bolji junak od babajka biše —
viruj, pobre: to Sagredo piše.
Kad li vidi principova vojska,
što učini Marula divojka,
na Turke je skladno udarila,
iz grada jih biše istirala.
Svaki junak glave odsicaše,
al najveće Marula divojka:
krvave joj ruke do ramena,
i svijetla sablja do balčaka.
Malo posli dobra pomoć dođe
od viteza bana Loredana.
Kada li ga Turci ugledaše,
brez obzira natrag pobigoše.
Al da ne bi Marule divojke,
tad bi Turci Lemno osvojili;
svih je ona slava divojaka,
ogledalo po svitu junaka.
Uzvisuje sva zemlja žudinska
do nebesa Judit udovicu;
jer odsiče glavu Oloferni
pod bijelim gradom Betulijom.
Uzvisuje i zemlja slovinska,
još i lipa država latinska
brez pristanka Marulu divojku;
jer isiče turske Janjičare
a u Lemnu, gradu bijelomu.

Slidi pisma od starih knezova Kačića, kako i za koju svrhu dođoše iz Ungarije u gornje primorje.

Prikazana prisv. gosp. knezu Ivanu Kačiću, rečenomu Bartuloviću iz Sućurja, države hvarske.

Svadiše se knezovi Kačići
i Zagari, bani Ugričići;
svadiše se, ter se i pobiše,
al Kačići Ugre pogubiše.
Evo, pobre, tuge i žalosti:
sve se skoči, malo i veliko,
da pogube knezove Kačiće,
jer smakoše bane Zagariće.
Dobra im je srića doskočila,
ter je njima u potribi bila:
zahvališe kralju ungarskomu,
pobigoše k moru latinskomu.
Jedan ide k Zadru bijelomu,
drugi ode k gradu Šibeniku;
dva odoše u gornje primorje,
ter stadoše ukraj sinja mora.
Više mora gradić sagradiše,
ter mu Gradac ime postaviše:
sagradiše fuste ormanice,
porobiše Pulju i Napulju.
Drugi oni gradić sagradiše
blizu Trpnje, više mora sinja;
i sada se gledaju zidovi,
gdi su stali Kačići knezovi.
A kad čuše mladi Ugričići,
da se bihu knezovi Kačići
u primorju lipo namistili
i kastele tvrde sagradili;
svoje brze konje osedlaše
i na rike brzo doigraše,
oružaše brze ormanice,
zajedriše gori pod primorje.
Prije zore oni udariše
i Kačića dvore porobiše;

sve se ovo zgodilo bijaše,
jer Kačića doma ne bijaše.
Zarobiše momke i divojke,
Varsajkovu dicu i ljubovcu;
bijele mu dvore upališe,
nebrojeno blago odnesoše.
Zavezoše krajem pod primorje
pivajući i popivajući.
Al je malo vrime postajalo,
glas dopade Kačiću Varsajku:
»Zlo ga, kneže, igru zaigrao,
Ugričići zorom udariše,
bijele ti dvore upališe,
zlatokosu ljubu odvedoše.
Odvedoše malo i veliko,
odnesoše blago nebrojeno.«
Kad je kneže riči razumio,
po primorju četu pokupio,
pak zaveze doli pod primorje,
za Ungarcim u potiru trče:
brzo ih je kneže dostigao
i na Baskoj vodi zatekao,
gdi blaguju i s mirom hladuju,
oko vode rujno vino piju;
silovito na nje udario
i sve ih je pod mač okrenuo.
On osvoji brze ormarice,
oslobodi dicu i ljubovcu,
sve povrati roblje zarobljeno,
pak se vrati k dvoru bijelomu
pivajući i puškarajući,
šemluk čineć i vince pijući.
Sve se ovo zgodilo bijaše,
kad primorje Ugriće dvoraše.

Najposlidnji razgovor starca Milovana s bratom štiocem.

Proštij pomljivo!

Znadem, da će niki mrziti na pisme moje, nahodeći u njima ljude od svake vrsti i zanata; ali da jih hoće procinjivati i

razgledati onako, kako jih starac Milovan gleda i zamišlja, ne bi naša' među njima toliku različnost; da li bi jih vidili u zanatu slične i jednake, i neka me čisto razumiš, moj štioče poštovani, kažem ti bistro i otvoreno, da moja svrha nije bila iziskivati, od koga je tko roda i plemena, koga je dila i zanata, nego je poglavita moja misa' i svrha bila: posli kralja i gospode znati i svitu prikazati, tko je junak bio, je li glave turske odsicao, i koliko je koji odsikao. Nahodeći se dakle mnogi od ovoga rukodila i zanata, premda u drugim stvarima neslični i nejednaci, u moje jih pisme metnuh i svitu prikazah. Nikomu dakle to ne ima mrsko biti ni sramovat se, gledajući svoje stare u broju ljudi od svake vrste, kakono se ne sramuju cesari, kralji, principi ni gospoda plemenita stati u jednome gradu, u komu su od svakoga zanata ljudi, zli i dobri, pošteni i nepošteni. Ako li je komu sa svim tim mrsko, neka se očituje, brzo ću, ako Bog dopusti, iste pisme preštampati, pa ću ga lasno izvrći. Ali da može promisliti, kako smo svi od jednoga oca i matere rođeni, tu bi ispraznu misa' od sebe daleko bacio.

Hvale se niki — kako čujem, ali malo virujem — da će mi činiti pisme porugljive. Mogli bi lasno, kad bi htili; ali virovati ne mogu. Jer uzroka ne će naći. Zašto oli su u mojim pismam njihovi stari oli nisu: ako su u pismam, to će mi vratiti za dobro, starca Milovana pogrdujući, koji njih hvali i uzvisuje; ako li se u mojim pismam ne nahode, ja kriv ne imam biti, što oni junaci nisu bili; ako li su bili takvi, jer starcu Milovanu ne pokazaše svoje karte s pečatom od vladalaca utvrđene, kadno se s guslam skitaše od Skadra do Zadra, od Mostara do Kotara? Jeda cine, da će jih s kapom u ruci moliti, da njihove stare zapiva junake? Zaisto nije to prilika ni pomisliti. Ne imadu pak uzroka mrziti na pisme Milovanove; jer su mnogi spored njihovim starim pohvaljeni, zašto bi se ukazali samoslavci? Što ne stoji dobro, niti Milovan toga može učiniti; jer je njemu po naravi svakoga hvaliti i slaviti, nesamo prijatelje (jerbo to i neznabošci čine), negoli jošter i one, koji ga i danas zlo gledaju, kako je nekim po naravi tuđe poštenje, čast i slavu u zemlju zakopavati. Ako li pak tkogod ne dostoji svoje stare vitezove gledati u mnoštvu ljudi različitih, neka se vari u pritilini samoće svoga veličanstva! Ja mu dobru sreću nazivam i molim, da se prođe siromaha Milovana,

stara, bolesna i nevoljna, koji ne misli zla ni ptičici u gorici. Je li se pak tkogod naoštrio protiva njemu zapivati, bilo mu u sto dobrih časa, ali neka znade, da će mu siromah Milovan na onu staru crnogorsku otpivati, koliko umio bude. Ako li mu brzo brada opadne, kako se boji da hoće, da će mu otpivati, ako se tkogod nađe od sve Dalmacije, Kroacije, Ungarije, Bulgarije, Rascije i Skenderije, koje kraljevine puno je slavio; a najveće privedroga dužda mletačkoga, ter ga lipo osveti i viteški otpiva.

Dajem ti, moj štioče, na znanje, da ja ovi trud nisam činio za ljude, koji latinski i talijanski jezik posiduju, jer oni znadu iste i puno veće stvari, nego sam jih ja u moje knjige postavio. Samo dakle ovo učinio jesam za službu onih ljudi, koji izvan slovinski drugim jezikom govoriti ne znadu; niti se mislim radi toga slaviti pod imenom od historika, jer je to jezbina ljudi sveznanaca, kojim ja nisam vrstan sluga biti. Mnoge stvari jesam iz knjiga izvadio, mnoge iz diploma, dukala i atestata, kako se štije u početku mojih knjiga, a nike po svidodžbi mudrih i velikih ljudi, koji su veće štili nego ja, i kojizim se virovati ima brez sumlje svake; ako li pak tkogod virovati ne htio bude, ni zato se odsuditi ne će. Sa svim tim primalo ćeš stvari naći, koje nisam oli iz knjiga štampanih oli iz karata autentikanih (vjerovanja dostojnih) izvadio.

Mučno će ti bit virovati, da su naši vojnici tako lasno turske glave odsicali; ali imaš znati, da navlastito rata bečkoga tako je na nje pokaranje Božje bilo došlo, da su ih iste žene i dica sići mogle, kakono je prije toga, navlastito rata ciparskoga, došlo bilo pokaranje na krstjanluk, u koja vrimena turski osinj krstjane bijaše. Daklem se tomu, moj prijatelju, čuditi ne imadeš; jerbo je desnica Gospodinova napravila kripost (quia dextera Domini fecit virtutem).

Iz »Korabljice«.

Aleksander Veliki u Jeruzolimu.

Aleksandro Veliki, kralj macedonski, pozvan bi od vladalaca grčkih za vođu sve vojske njihove, s kojom pođe u Per-

ziju protiva Dariju Kodomanu, najposlidnjemu samodršcu Perzije i drugih kraljevina mnogih njemu podložnih. Misleći dakle Aleksandro, na koji bi način rečenoga samodršca pridobio, ukaza mu se u snu poglavica svećenika židovskih u svećeničkim haljinama, koji ga ponukova i sloboditi poče, da se ne boji ništa i da slobodno ulize s vojskom u Aziju, »jer te je Bog odabrao, da osvojiš i satreš cesarstvo perzijansko«.

Digavši dakle Aleksandro vojsku ulize u Aziju i u malo vrimena svu ju podloži. Ulize potom u Ciliciju i Siriju, i razbivši na sve strane vođe Darija kralja, pridobi najposli i njega, učinivši se gospodar njegovih velikih država. Opside zatim grad Tir, ispod koga posla poklisare u Jeruzolim k Jadu, poglavici svećeničkomu, da mu ima poslati carinu, koji su kraljem perzijanskim bili običajni davati. Ali odgovoriv mu veliki svećenik Jado, da toga učiniti bez griha ne može, »jesmo«, reče, »utvrdili zakletvom virnost uzdržati kralju perzijanskomu«. Na to se rasrdi Aleksandro, prijeteći mu, da će s vojskom u Jeruzolim, kako osvoji grad opsidnuti.

Aleksandro posli sedam miseci opsidnuća osvoji grad Tir, a potom učini se gospodarom sve Palestine, i spominjući se odgovora velikoga svećenika Jada, povede vojsku k Jeruzolimu, da pedepsa rečenoga svećenika i ostale glavare židovske. Jado, poznajući, da nije vrstan s njima boj biti, uteče se k Bogu sa svim pukom svojim, plačući i posvetilišća mu prikazivajući, da ih od napasti oslobodi. Noći došle ukaza mu se Bog govoreći, da se ne boji ništa, i da otvorivši vrata izađe prida nj u haljinama velikog svećenika sa svim ostalim svećenicima na svećeničku obučenim, i sa svim pukom obučenim u bilo. Jado po naredbi Božjoj otvorivši vrata jeruzolimska izađe pred Aleksandra sa svim pukom u bilo obučenim, a pred njima svećenici obučeni na svećeničku svi kolici, a među njima veliki poglavica Jado u haljinama pristojnim veličanstvu duhovnoga poglavice.

Kada Aleksandro ugleda vojsku u bilo obučenu, i svećenike u svećeničkim haljinama, a navlastito Jada poglavicu, komu na glavi bijaše mitra, na čelu ploča zlatna i na njoj ime Boga izraelskoga, začudi se vrlo. Krotak i ponižen pak pristupivši k Jadu svećeniku, pozdravi ga lipo poklonivši mu se sa svom poniznostju. Začudiše se njegovi glavari vrlo, videći

Velikoga Aleksandra, prid kojim su kralji i cesari drhtali, pokloniti se jednomu svećeniku židovskomu, i zato mu Parmenion, najdraži i najpristupniji poglavica, reče: »Što će reći, kralju neumrli, da se do zemlje htide pokloniti svećeniku židovskomu, koga si bio namislio za neposluh pokarati?« »Ne klanjam se ja«, reče mu Aleksandro, »svećeniku židovskomu nego Bogu, koji se je u prilici njegovoj meni ukazao u onim istim haljinama i dao mi pomoć za osvojenje svega, što sam osvojio.« Pošto to reče, zagrlivši se s poglavicom Jadom ulize s njim mirno u grad Jeruzolim, i ulizavši udilj u hram prikaza Bogu posvetilišća po načinu, kako ga nauči veliki svećenik Jado. Pokaza mu potom Jado knjige Danijela proroka, u kojim proreče, da će jedan poglavica grčki osvojiti cesarstvo perzijansko, a to bijaše Aleksandru vrlo ugodno, poznajući, da prorok Danijel o njem prorokuje. Sutradan učini dozvati prida se sve svećenike i poglavice, te im reče, da pitaju u njega milost, koju hoće. A oni mu odgovoriše, da ne žele drugo, nego da ih pusti u miru živiti i svoj zakon opsluživati. Aleksandro dobrovoljno sve im dopusti, što su želili, te im povrh toga carinu, koju su davali perzijanskim kraljem, dignu, pa se sa svojom vojskom diže mirno iz Jeruzolima.

Andrija Kačić Miošić.

Književni rad u Slavoniji.

Od svih krajeva, kuda ozvanja pjesma našega naroda, Slavonija tim blagom možda najviše obiluje, jer narod ovuda oduvijek sve misli i osjećaje svoje, ljubav i mržnju, veselje i žalost zaodijeva ruhom milotužne pjesme. Ali joj ne dade sudbina, da prije polovice 18. vijeka stane u kolo pored naprednijih zapadnih zemalja hrvatskih. Kriva je tomu bila zaprema turska od 1526. g. do karlovačkoga mira 1699. Kako do polovice 17. vijeka ima malo tragova, da bi dalmatinska knjiga bila ušla u Hrvatsku, ona je još manje mogla doprijeti u Slavoniju. Znademo samo to, da je nekada narodna služba dopirala i ovamo. Od osmanske je vlasti ova zemlja stradala mnogo, jer se prolijevala silna krv u čestim pobunama, kojima se narod odrvavao tuđoj sili, ali joj se ne mogao odrvati. Tada je za ono duševne hrane, što je bilo pojedincima od potrebe, dotjecao

književni rad bosanskih franjevaca, jer je u zemlji osim kršćanskih svećenika i turskih ćehaija (službenih pisara) slabo tko bio pismen. Kad je Osmanlija ostavio zemlju, prvo je trebalo narod iz šumskih zaklona smještavati u veća naselja, pa ako je kuda tuda i bilo samostanskih škola, ipak se skrb oko duševne odgoje naroda pojavila istom onda, kada je carica Marija Terezija odredila, da se prosvjeta ima širiti općinskim školama.

Između domaćih ljudi divno je shvatio namjeru čestite vladarice stariji Reljković, a njegovi su spisi u tom pogledu učinili zacijelo toliko, koliko i državne odredbe. Drugi pisci, gotovo sami svećenici, pregnuli su ukrepljavati kršćanski duh poučnim knjigama i bogoljubnim pjesništvom. A s time je upored tekla poezija prigodna, koja je narodu pričala o savremenim događajima, o bojevima naših krajišnika, i slavila neke domaće odličnike. Ovoj poeziji klica je u pjesmi narodnoj i u Kačiću, ali nijesu piscima nepoznati ni Dubrovčani. A pored pjesničkoga sloga razvila se odmah i dosta lijepa proza.

Najstariji je među književnicima slavonskim Isusovac Antun Kanižlić Požežanin (1700.—1777.). Školi je posvećena njegova Mala bogoslovica t. j. nauk kršćanski u tri škule razdijeljen, pobožnomu pak narodu Bogoljubnost molitvena, a znamenito mu je polemičko djelo Kamen pravi smutnje velike iliti početak i uzrok istini rastavljenja crkve istočne od zapadne, kojim kao katolik pobija slično djelo peloponeskoga biskupa Helije Menijata (Πέτρα σκανδάλου 1752.). Bogoljubnoj zabavi pak treba da posluži Sveta Rožalija panormitanska divica nakićena i ispivana.

Sv. Rožalija je ovelika »knjiga« (t. j. pismo), što je piše pokornica svojim roditeljima u Palermo, pošto je šest godina proživjela u zabitnoj spilji, kamo je odnese ljubav nebeska, upravo kad je trebala da pođe za smrtnika muža. Ona moli oproštenje u oca i majke, koje žarko ljubi, al ih je rastužila svojim odbićem; a nije mogla drugačije da radi, jer je ljubav nebeska preča od svih osjećaja zemaljskih. A ta ljubav je zato i tješi; ona je i zabavlja različnim prikazama: pokaže joj svijet u prilici mora, s kojega malo koja životna lađa neoštećena ispliva na kraj, ako je ne vodi ufanje i sigurnost; pokaže joj dvopuće: na lijevoj su stazi isprazne slasti svijeta, koje vode u vječnu propast, desnom stazom bogoljupci i grješnici okupani milošću u vrutku pokore idu u raj. Sv. se Rožaliji prikaže i »kužni pomor«, koji će jednoć daviti Siciliju, dok je ne oslobodi milosrđe sa čudnom ružicom, simbolom sv. Rožalije. Slijeću je i napasti, ali djevica se u Boga ufa, da će i njima odoljeti.

Kamen smutnje izdan je dozvolom »kr. mađarske komore« u Osijeku 1771. Ovo omašno djelo (208 poglavlja u 11 dijelova) ispripovijeda povijest raskola, pobija prigovore Fotija i Mihaila Cerularija, izbraja pokuse oko ujedinjenja (osobito sabor u Firenci 1448.) i svršava se istavljajući rad Leopolda Kolonića, nadbiskupa ostrogonskoga, oko crkvene unije (1699.).

Priznajemo Kanižliću, da je u svom Kamenu smutnje pokazao veliko znanje bogoslovno i povjesno, ali nam je ta knjiga zamjerna i s dobra jezika, čiste štokavštine zapadne. Sv. Rožalija nas opet zanima po tomu, što joj je izgledom Đorđićeva Mandaljena, a složena je gotovo sva u dvanaestercima po uzorcima dubrovačkim, ali je u njoj i narodnoga duha. Pjesnik osobito je vješt prikazivati apstraktne pojmove u prilici živih lica.

Mlađi je godinama, ali je svojim radom stariji franjevac Emerik Pavić, rođen 1716. u Budimu, hrvatski propovjednik na glasu, koji kao pisac na hrvatskom jeziku — a pisao je i latinski — pristaje u kolo Slavonaca. Iz njegove knjige Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga (1759.) učili su se svećenici »jezgraši« bogoslovlju, a zanimljivo je njegovo Nadodanje glavnih događaja k Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga (1768.), kojim pored drugih stvari slaže u stihove ono, što je u Kačićevoj pjesmarici ispripovijedano prozom.

Matija Antun i sin mu Stjepan Reljković. — Premda mlađi od Kanižlića, ipak je i Matija Antun Reljković prije njega izišao pred svijet svojim književnim radom. On se rodio u selu Svinjaru (sada Davor) na Savi 1732., a potječe starinom iz Bosne. Početke izučio je u cerničkom samostanu, nastavio je školu valjada u Budimu. Kao sin vojničkoga časnika stupi i on 1748. u vojsku te postade poručnik 1753. U sedmogodišnjem ratu ponio se lijepo, ali bude zarobljen sa četom brodske pukovnije i poslan u Frankfurt na Odri. Videći u stranom svijetu veliki napredak naumi svojim zemljacima dokazivati pogrješke, koje ih sprečavaju, te grdno zaostaše od drugih naroda, i to učini knjigom Satir iliti divji čovik, koja je ugledala svijet u Draždanima 1761. Znajući, da njegovi zemljaci, »svi pivači i od naravi pjesnici, sva svoja ju-

nački učinjena dila u pismah pivaju i u uspomeni drže«, te da »ista dica za marvom hodeći iznenada verše prave pivajući: Dobro mi je i bolje se nadam; u čem hodim, u tomu i spavam«, on je svoga Satira složio u desetercima, slikovanim dva po dva.

Prvo izdanje Satira razdijeljeno je u 13 dijelova. U njima »Satir piva u verže Slavoncem lipotu ležaja Slavonije«, kojoj je Aleksander Veliki podao ime (po Kačiću?), a zvala se prije zemlja Slovinaca, te od nje potječu svi Slovjeni: zatim kazuje »porušenje Slavonije kroz česte rate i bojeve« i »popravljanje poslije istiranog Turčina«. Dalje se bavi crtanjem pogrješaka, koje Slavoniji ne daju napredovati; to je zločesta odgoja djece, to je krađa i slabo ćudoređe, to su kolo, posijelo, divan, moba, prizori i čaranja kod vjenčanja. Napokon pouči zaručnika, kako će lijepo živjeti sa svojom ženom, i kako treba da pravi kuću, kako da drži blago i dr.

Taj se Satir i svojom sadržinom i narodnim jezikom i slogom, koji je veoma pristao predmetu, tako svidio svijetu, da je pisac u dvije godine raspačao svu nakladu od 1500 istisaka. A podiže se i živa polemika oko te knjige: neki mu nepoznati pisac, kojega on u drugom izdanju zove »Momus«, prigovori, otkuda njemu kao vojniku pamet satire pisati; drugi »Nesmir Kudilović«, koji inače dolazi i pod imenom »tamburaš slavonski«, zabavlja, što vadi izreke iz Sv. Pisma — opet kao vojnik! Reljković se u pomenutom predgovoru i drugim prilikama junački brani, a brani ga i Vid Došen pjesmom Jeka planine, koja na pisme Satira i Tamburaša slavonskoga odjekuje i odgovara, poslije opet Krčelić u knjizi Notitiae praeliminares i A. T. Blagoević u pjesmi Pjesnik putnik. Poznat je i prigovor Katančićev: Satir od kola sudi, koji veli, da prokšenosti nije krivo seosko kolo, već su gradske zabave.

1765. g. izađe Satir iliti divji čovik u nauku kršćanskom ubavistit, uputit, naučit i pokrstit od Đure Rapića iz Gradiške, koji je umr'o kao profesor u Đakovu; ali ovaj Satir nije nego katekizam, u kojem »divji čovik« pita za istine kršćanske, a fratar ga odgovorima upućuje. U toj se knjizi Reljkovićev Satir ničim ne spominje.

G. 1779. naš Satir ugleda svijet po drugi put, sada sa duhovitim predgovorom i raširen drugim dijelom.

Tu najprije Slavonac otpjeva Satiru, kako ga je poslušao, te mu je otadžbina sad u boljem stanju. Satir ga zato pohvali, ali ga opet svjetuje, neka gradi kuću tako, da se bolesni mogu odijeliti od zdravih, neka se čuva zlobe, nesloge i diobe (tu se uvrštava lijep primjer: narodna pjesma o braći Jakšićima), neka kuća ne bude bez

gospodara, i razloživši mu tri staleža: »stanje moleće, hraneće, braneće«, lijepo mu dokaže, da je »stanje jednoga težaka seljanina srićnije od stanja jednoga građanina ili varošanina«.

Ova knjiga sadržinom je svojom zacijelo najsamostalnije djelo starijega doba, pa nam daje živu sliku tadanjega narodnog života u Slavoniji. Nije Satir ni bez literarne cijene, jer ima lijepih pjesnički zamišljenih mjesta, a u živo izrazitim opisima jedva će ga biti dostigla koja starija naša knjiga. Koliko je svijetu ušao u volju, razabrati je iz toga, što ga narod u Slavoniji pored Kačića i danas najradije čita. Doživio je dosada 8 izdanja.

Povrativši se Reljković iz zatočja, gdje se dotjerao u njemačkom i naučio francuskom jeziku, u svoju otadžbinu služio je i dalje u brodskoj pukovniji kao kapetan, prilikom umirovljenja svoga (1785.) bude odlikovan plemstvom (von Ehrendorf), a zadnje dane proživi kod svoga sina u Vinkovcima, gdje je i umr'o 1798. Ali do konca života svoga bijaše raden perom za školu i narod. Već 1767. izdade Novu slavonsku i nimačku gramatiku, a 1794. vrlo poučnu knjigu Postanak naravne pravice i dužnosti ljudskih iz nje izvirajućih po latinskom originalu: Institutio elementorum iuris naturalis. 1795.: Nek je svašta ili sabranje pametnih riči, poslije Ćudoredne pripovitke Pilpaj-bramine, prijevod vrlo popularne knjige francuske, a 1804. ugledale su svijet Esopove basne za slavonsku u škulu hodeću dicu sastavljene. Čisto gospodarskoj privredi namijenjena je njegova Prava i pomljivo ispisana ovčarnica, po njemačkoj knjizi, ali ima i njegovih dodataka.

Stopama je očevim donekle pošao Josip Stjepan Reljković, sin Matijin, koji je kao župnik i profesor gimnazijski u Vinkovcima umr'o 1801. On 1796. za pouku u gospodarstvu ispjeva Kućnik. Što svakoga miseca priko godine u polju, u brdu, u bašči, oko marve i živadi, oko kuće i u kući činiti i kako zdravlje razložno uzdržati ima, iz dugovičnog vižbanja starih kućnika povadi i u slavonskom glasu iznese... Iz naslova se razbira i sadržina knjige, koja je po mjesecima razdijeljena u 12 dijelova, a u predgo-

voru razlaže o pismu i naglasima, o manje običnim riječima i o sliku pjesme. Knjiga je ova po njemačkoj knjizi složena i zanimljiva radi dobra jezika.

Spomenuti već Vid Došen rodio se u Gospiću 1720. Kao svećenik prijeđe iz senjske u zagrebačku biskupiju za učitelja bogoslovlja. Kasnije primi župu pošešku, ali odavle prijeđe opet u biskupiju đakovačku i tu umrije župnikom u Duboviku 1778. Osim Jeke planine još je njegova Aždaja sedmoglava, bojnim kopljem udarena i t. d. 1768., kojom poslije uvoda (»Trublja na ogled megdana sazivajuća«) u 7 »ukora«, na propovijedi naličnih, pokara sedam glavnih grijeha. U narodnom načinu i jeziku i u izrazitomu slogu sva je cijena ove pjesme. — Slična je knjiga Contemptus mundi pape Inocencija III., koju je u stihovima preveo 1785. Josip Antun Vlašić, župnik u Kamenici.

»Pjesnik putnik« A. T. Blagoević vrijedan je spomena još samo zato, što je on prvi pjesmom proslavio neki savremeni događaj, a to je put Josipa II. u Slavoniju. Za njime se poveo Josip Krmpotić Ličanin, rođen poslije 1750., koji je kao vojnički svećenik za rata Austrije s Turcima išao sa četom generala Vukasovića u Crnu goru a poslije postao dvorskim kapelanom. Njegov pjesnički rad sav je prigodan i slavi odličnike svoga vremena. Najznatnije mu je djelo Katarine II. i Jose II. put u Krim (1788.), gdje se povjesni događaj od 1787. g. opijeva bujnom maštom. — Vrijedno je spomenuti, da je Krmpotić bio član »excelsae regiae studiorum commissionis« za hrvatski pravopis, koju je upravo na njegovo poticanje sam car sazvao 1782. u Beču. Predsjednik joj je bio đakovački biskup Mandić, drugi članovi pisac rječnika Stulli Dalmatinac i slovničar Marijan Lanosović iz Slavonije.

Kao dramski pjesnici ističu se franjevci Ivan Velikanović prijevodima po talijanskom, i Grgur Čevapović, koji je lijepim narodnim jezikom složio malu dramu Josip, sin Jakoba patrijarke (1820.), u 10 prizora s popijevkama.

Učenosti svojom od svojih se zemljaka dično odlikovao Matija Petar Katančić Valpovčanin (1750.—1825.). Pošto se zaredio kao franjevac, pođe u budimsko sveučilište slušati predavanja filozofska, zatim postade profesor gimnazije osječke, poslije zagrebačke, otkale ga 1796. pozvaše u budimsko sveučilište za knjižničara i profesora starina i numizmatike. Nakon četiri godine ostavi tu službu, da bi se sasvim mogao posvetiti znanstvenomu radu, o kojemu je nastojao tako živo, da mnogo godina nije prešao praga samostanskoga. — U učenom je svijetu izišao na glas već prvom svojom raspravom De columna milliaria ad Eszekum reperta 1782., a istražujući neumorno prošlost svoje domovine tim je radovima upravo podigao znanstvenu arkeologiju rimsku. Najznatnija će mu radnja biti Orbis antiquus e tabula itineraria Theodosii imperatoris 1824., kojom je osvijetlio jedan od najznamenitijih spomenika rimskih (tabula Peutingeriana). Od znanstvenoga zanimanja potražio bi odmor u zabavi pjesničkoj, gradeći pjesme latinske i hrvatske, ove po latinskim uzorima. Još 1788. izdade u Osijeku Poskočnicu Pana i Talije, a 1794. u Zagrebu izidoše ubavi Fructus auctumnales in iugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti, razdijeljeni u pjesme latinske i hrvatske. Ove potonje on gradi po pravilima klasične prozodije, priznavajući kvantitet i poziciju, samo što pripušta hijat, a obrazlaže svoju teoriju u predgovoru pjesmama hrvatskim.

Između latinskih pjesama zanimljive su jedna banu hrvatskomu i epigrami. Hrvatske se dijele u »peto- i šestonoge«, a to će reći u daktilske pentametre i heksametre; u »tamburne-inostranke« t. j. lirske u stranim metrima ispjevane; u »popivke narodne« i »proste«, naime slikovane pjesme. Daktilske su pjesme razgovori pastirski po Teokritu i Vergiliju: 1. Miloglas volar i Slavodrug kozar »u gorici zelenoj med Petrijevcem i Valpovom« pjevaju pohvalnicu Dafnisu. 2. Slavogost i Ljubodrag kozari »ocim i gospodi u vrime izbora redovničkoga u Kuzmici« (1779.) pjevaju »priobraćenje Đurdica mladića u cvit istoga imena«, dakle metamorfozu Narcisovu. 3. »Kozari, zapovid od šumara primivši, da s kozami iz domovine sele, s braćom volari se praštaju«. Ganutljiva je pjesma Čudnovat plač o smrti Marije Terezije, gdje se priča, kako je pjesnika, moleći jutrnju molitvu, obašla tužna slutnja i oblile ga suze, a ne zna zašto. Za tri dana eto glas, da se prestavila carica. Između »narodnih« ima pjesma Plemenita horvatskog kraljevstva četa slavnu madžarsku krunu za čuvat iz Zagreba se u Budim dileća (1790.) i ubave pjesmice Mariji vlasteonici valpovačkoj, koja je tuđinka, ali se od srca priljubila narodu i njegovim običajima.

Katančić kao pjesnik traži izglede svoje što u klasičnoj što u narodnoj poeziji, kojoj je on kao umni estetik dohvatio vrijednost i ljepotu, pa je zaljubio zanosom vedre svoje duše. — Od ostalih mu radova na narodnom jeziku, kojih ima izobila u prozi a ostadoše nakon njegove smrti ponajviše u rukopisu, najznatniji će biti prijevod Sv. Pisma (Budim 1831.).

Kao dobri pjesnici spominju se još Karlo Pavić Budimac i Adam Filipović von Heldenthal, koji je opjevao život M. A. Reljkovića, i dr.

Iz predgovora drugomu izdanju Satira.

Dunđerin niki na jednoj crkvi lip načini toran, kojega kada dovršio bijaše, sajde na zemlju, i metnuvši ruku na čelo, poče ga od sviju strana promatrati, ovako u sebi govoreći: »Sada neka dojde tko mu drago, ne će na ovom tornu nikakve mahane naći.«

Dvoje dice, koja na crkvenoj ulici jedno drugomu prah u oči sipajući igrau se, motreći dunđerina okolo torna obiodećega, jedno reče: »Što ovaj okolo torna gledajući u njega obiodi? Valjada mu je toran grbav.« Još ovo i ne svrši svoje govorenje, a drugo povika: »Nakjivo tojan! Nakjivo tojan!«

Tu dunđerin pogleda u dicu pa opet u toran i vidi, da nije ni od kud nakrivo, ali za izvaditi njima iz glave tu zlu misao, upita njih: »Je li, dico, nakrivo toran?« Rekoše: »Jest.« »E dobro,« slidi dunđerin, »mi ćemo njega sada popraviti.«

On uzamši klupko kanafa penje se po svojih skelah gori na toran, pak svezavši jedan kraj za križ baci klupko na zemlju njima govoreći: »Uzmite to uže, pak vucite onamo na pravac, otkuda je toran grbav, a ja ću ga ramenom poduprti, i kada bude dosta, onda mi kažite!«

Dica vuku za kanaf, a dunđerin poduprvši ramenom toran stenje, kako da bi mu teško bilo, pak pita njih: »Je l' dobro?« Oni rekoše: »De još malo!« Drugi put uprvši reče: »Hoću l' još?« Rekoše: »Dobro je.« Dunđerin upita: »Je l' dobro?« Odgovoriše: »Jest.«

Tada on, otrgavši kanaf od križa, sajde na zemlju veseleći se, što je tako lako ispravio toran, a dica povikaše: »Mi nacinismo tojan! Mi nacinismo tojan!« Ele Dunđerin njima odgovori: »Volim, da ste ga i vi načinili, nego da je grbav.«

Iz »Satira«.

Ako ćeš ti bit gospodar pravi,
uzmi nauk od malenih mravi!
Jedan vlada s toliko hiljada,
pak sve radi bez svakog inada,
i to nitko ne smije napose,
neg svi skupa k jednom mistu nose;
jerbo jedan svim time upravlja,
hranu bere, i što kući valja.
Pak pogledaj u košnici pčele
i upitaj, što ti one vele!
Ti ćeš čuti od onoga roja,
ako će bit pun pčela prez broja,
ako nema svog vlastitog kralja,
da pčelama uredno upravlja,
onaj pčelac otide po šteti,
jer sam ne zna ništa započeti.
Tako će bit i u tvojoj kući,
ako stane svatko sebi vući,
a ne ima jednog gospodara,
ne teče se, nego se obara;
koji pako ima pčelac kralja,
kako lipo med i vosak spravlja!
Kada dojdu trhašne iz hrane,
tad matica veće prid nje stane,
pak kazuje, gdi će stovariti
i celicu medom napuniti;
druge opet sat od voska prave,
a nike se vodu noseć bave;
nikog ne ima, tko zaludu stoji,
jer se svaki gospodara boji.
Sam kralj hoda i svačem prigleda,
a nikomu zalud stajat ne da;
on celicam ćoškove izmiri,
on sam vlada i sam indiniri.
Kod njih ne ima nikad baškaluka,
ni se znade, što je čija muka;
jerbo oni u općinu rade,
al kralj opet svim jednako dade.

Od oviju ti se uči vladat,
pak se možeš kućnom dobru nadat.
Nek sva kuća izbere glavara,
koji druge k poslu nagovara,
al neka ga i sva kuća sluša
ili barem pol godine kuša.
Ako dobro kućom ne upravlja,
onda njega prominiti valja.
On nek drži cile kuće novce,
kad prodade konja ili ovce,
al prez znanja svoje braće druge
nek ne troši niti plaća duge,
nek ne daje prez njiova znanja
niti novac nit kakva imanja;
neg što čini, s njinim vićem bude:
to je virnost, koja miti ljude,
Ovako će njemu virovati,
što tko steče, njem u komun dati,
i mora ga kuća poštovati,
ako ne će sasvim štetovati.
Jednoć uda trbu pozlobiše,
kako Esop u fabulah piše,
pak se oni svi dogovoriše
i med sobom ovako zboriše:
»Zašto bi mi trbuha gojili
i nas iste pored njeg znojili,
kad on ništa ni trudi ni radi,
neg lin spava il se gdigod ladi;
uvik hoće da sit i pun bude,
a nikakve ne imade trude.
Mi se drugi po vas dan mučimo,
dok od koga štogod naučimo,
čim bi njega mogli nahraniti
i od glada kruhom obraniti;
a on ništa prifatit se ne će,
neg se lini i po kući šeće.«
Oči vele: »Mi ne ćemo gledat,
baš ako će nami ništa ne dat.«
Uši kažu: »Mi ćutit ne ćemo,
nit se više u tu stvar mećemo.«

Usta vele od njiove strane,
da trbuhu ne će žvakat hrane;
ruke kažu, da prifaćat ne će
niti štogod uzimati veće:
noge prite, da ga ne će nosit,
nek se više ne može ponosit.
Jednom ričjom, sva kolika uda
ostaviše svog trbuha huda,
među sobom zboreć: »Da vidimo,
što će trbuh, kad ga ostavimo!«
Leža dakle trbuh brez pomoći
kao mrtav tri dana i noći:
a kad u njem veće hrane nesta,
i svim udom kripost davat presta,
onda uda vrlo oslabiše,
ne mogu se podizati više,
govoreći: »Što mi učinismo?
Jer trbuha ludo ostavismo?
Makar on bi po vas dan spavao,
on bi opet nam korist davao;
a sada nam već davati ne će,
jerbo u njem ne ima hrane veće.«
Tada oči hotile bi gledat,
al im slabost ne da ni progledat;
jadne uši bi rado ćutile,
al ne dadu oslabljene žile;
usta vele, da hoće žvakati,
ali ruke ne mogu davati;
i noge bi pomalo hodile,
i trbuha kao pri nosile,
ali slabost ne da ni ganuti,
jer su žile počele sanuti.
I ovako sva kolika uda
poginuše na mah jedan luda,
jer općinsku slogu prikršiše,
pak se pomoć ne mogoše više.
To je mudrac lipo ispisao,
i ovo je njegova misao:
po ovomu on hoće da kaže,
jedan drugog da čovik pomaže,

jer on veli, da jedno kraljevstvo
ili kako drugo prijateljstvo,
il grad koji ili varoš budi
ili selo ili kuća ljudi
mora složno uvike raditi
nit se linit nit se inaditi,
jer tkogodir općinu izdade,
onaj svaki neka dobro znade,
da se i sam u tomu izdaje,
pak se posli, ali zalud, kaje.

Matija Antun Reljković.

Iz »Svete Rožalije«

Još da me zabavlja ljubav u samoći,
viđenja mi stavlja različna prid oči.
Sada kaže more brez kraja široko
i vodene gore kipeće visoko;
oda strana sviju vitrovi se ljute,
jug se i siver biju, morsko polje mute;
lađe su brez broja, k brigu putujući
idu. Srićna, koja do njega dokuči!
Grad je ondi; s njime kraljica od grada,
diva, kojoj ime jest blaženost, vlada.
Ona, kada stigne koja lađa u luku,
slavni vinac digne, pruži s vincem ruku
i na jadro stavi, veleći: »Počivaj
i pokoj u slavi na vike uživaj!«
Ali što se zgađa? Brodeći viteško
jedna od sto lađa steče vinac teško.
Nije čudo: kada vitra sila dune,
kako strašno tada more se uzbune!
Rasrdi se, vrije i od zemlje crne
skoči, ter se vije, val na vala srne.
I još sila veća vitarna navali,
dižu u nebo pleća brdoviti vali.
Kao jurišom idu, oblakom se priteć,
da na njih uzidu, penjaju se hiteć.

Oblak će poškropit voda, rekoh, sada,
u dno će se utopit pakla, kada pada.
Lađar tužan što će? Ne more oteti,
privari se, poče ludost svoju kleti.
Vidi, prije smrti grob vodeni zine,
živa će proždrti; on i sve mu gine.
Što je ruka znala, ne zna, jer je otela
krmu sila, pala jadrna jest jela.
Buka je, plač, praska, više ufanja nije,
raspuknuta daska smrt vodenu pije.
Vid'la sam jednoga ja pogibje broda,
bilig ružičnoga na njem biše roda,
gdi oko pećine goleme i tvrde
more bljuje pine od naždrte srde.
Sila od vitara kad pritisnu ljuta,
vidim, brod udara u nju mlogo puta.
Još mi srce stine od pogibe one —
eto naša gine lađa, eto tone!
Ja niti upitah, nego ljubav poče:
»Eto slike svita, tko ga vidit hoće!
Svit jest more: ide lađa, idu ljudi;
dokle k vičnjem pride brigu, čovik trudi.
Ah, malo domakne k tomu brigu srićno,
mlogo duša smakne utopljenje vično!
Mlogo lađa more, ali više ljudi
brez prave pokore potopi svit hudi.
Srićan, vitri koga i napasni vali
ne primognu: Boga neka uvik fali!
Mučno lađa cila ostati će, koja
kao ohola krila prostre jadra svoja,
i po sridi sići pine morske smije;
tko će tako ići, on siguran nije.
Od morske se sride daleko ukloni:
koji put svoj slide krajem, srićni oni!
Vidiš lađu eto, koje pokraj briga
jadro je napeto bilije od sniga,
kako srićno brodi«, kaže govoreći,
»igra se po vodi kao ptić leteći!«
Gledam jadro, koje tako mirno hiti,
na njemu se moje, vidim, ime sviti.

Vidim dvi divice: ufanje je jedna,
drugoj tuga lice ne smuti nijedna:
sigurnost se zove; na pogibne staze
dvi divice ove, kada voze, paze.
»Srićna«, rekoh, »lađa, kad je u vašoj ruci;
znadem, da pogađa pravim putem k luci.«
Poče lađa plivat, a one brodeći
započeše pivat, vitrom govoreći:
»Pušite hitri u jadra vitri,
vitri mirni, lađi virni:
pade siver, prista jug.
Vodene gore ne pruža more,
neg počiva, vas poziva.
Zapúnite! Put je dug.
Vitrići male rugaju vale;
valja brodit, lađu vodit,
napeta su jadra sad.
Punuše milom u jadra silom,
ide sada lađa rada,
vitrić služi sam njoj rad.
Nut morske zvizde, puna je gizde!
Koji traže, njima kaže
put na more srićni kraj.
Zvizda je rana i u po dana
čudno sviti; za njom hiti
lađa sad u željni raj«.

Iz knjige »Kamen pravi smutnje velike«.

Videći Konstantin, da nije moguće tolikoj sili odoliti, zaiska od Muhameda mir, obećavši mu harač kao podložnik davati, ako li mu ostavi Carigrad i primi ga pod svoje obranjenje. Na ovo poniženje odgovori oholo car turski, da Carigrad na svaki način, pod koga je s vojskom došao, ima biti njegov; a da će Konstantinu dati Moreu, a braći njegovoj, koji su u Morei, druge države. Ova ako li ne usktije Konstantin primiti, neka znade, da će sa svima poglavicama i pukom posičen biti. Konstantin ovo razumivši odluči poginuti, ako ne more Carigrad učuvati. Drugi pišu, da Muhamed smućen poslao je Izmaela poklisara caru Konstantinu, da ga ponukuje, budući da se ne more obraniti, neka mu brez krvi Carigrad pridade, na misto koga imati će od milostivoga cara države Moree i vikovito s njime prijateljstvo. Ono je istina, da se dvadeseti i peti dan miseca maja u turskom taboru prosu glas, da u pomoć Carigradu idu veliki i mnogi brodovi bojni od poglavica krstjanskih poslani, a po suhu vojska nimačka i madžarska pod vojvodom Ivanom Hunjadom, madžarskim na glasu vitezom. I zato Turci toliko puta od Carigrađana čuvši, da im pomoć ide, vikaše na cara, da vojsku ispod Carigrada digne. Isti Muhamed bojeći se bune mislio je diliti se ispod grada. Ovo isto bijaše viće prvoga vezira Hali-paše, koji bijaše potajni prijatelj Konstantina, od njega podmićen. I bio bi more biti pristao Muhamed viću svoga vezira, da ga ne odgovori Sogan-paša: »Jeda su«, govoraše, »Madžari i latinski brodovi sokolovi, koji će amo sutra doletiti? Neka dolete, čekat ćemo ih i ogledat ćemo se. Čestiti i nepridobiveni care, nemoj ovde ukopati slavu tvoju, nemoj vitezove tvoje, nemoj sebe prid svim svitom osramotiti! Carigrad na toliko misti prodrt veće kao u ruci imamo; nemoj pripustiti tako lipe prigode, koja ako li ti se sada izmakne, ne ćeš ju more biti nikada ufatiti.«

Govorenje ovo podžeže srce Muhameda i zato premako, što pišu nikoji, bijahu došli poklisari madžarski, navištajući njemu rat, ako udilj sa svom vojskom ne ostavi Carigrad, prominio je prvanju svoju odluku i odredio sa svom snagom i silom na Carigrad udariti. Poklisarom pako, koje je on zadržao, ne kti ništa odgovoriti, dok ne vidi, kamo će srića na stražnjemu jurišu priskočiti. Dozvavši dakle paše zapovidio je, da se svima vojnikom obznani i kaže očito, što on pašam i njima govoraše: »Došla je svrha rata i truda. Drugo nam ne ostaje, nego u Carigradu na toliko mista prodrtu i otvorenu ono veliko blago toliko godina od Grka skupljeno pokupiti. Sva kolika vami ostavljam i poklanjam osim bedena i kuća, u koje ću posli nadvladanja slavne vojnike primiti.« Nadostavio jest za probuditi srčanost vojnika: »Svitlost ona nebeska, koju ste svrhu Carigrada vidili, da poletivši u nebo treću noć iščeznu, jest očito zlamenje, da srića i Bog, koji je dosada Carigrad branio i čuvao, jest ostavio.« Razumivši od paša, da im car sve koliko blago poklanja, svi jednoglasno zaviknuše: »Na juriš! na juriš!«

Antun Kanižlić.

Iz pjesme »Katarine II. i Jose II. put u Krim.«

Još po mjestim i gradovim
  nova Krima vladalica
s gostom Josom i knezovim
  šeta kano sokolica.
Kad u Bakši-Saraj stiže,
  Grk, Albanez i Tatarin,
Vlah, Moldavac put pristiže,
  gleda ures Katarinin.
Svaki svomu u jeziku:
  »Katarina živi!« viče;
posvuda je čuti viku,
  glas do neba zraka siče.
Katarina odgovara
  blagodarnom carskom rukom,
običajno daje dara
  oko sebe svim i svakom;
a plemiće i knezove
  od tatarske krvi i roda
k svomu carskom stolu zove,
  da još slavi slavu prida.
Pak do slavna Sebast-grada
  vodeć s Josom razgovora,
svud, kud ruska oblast vlada,
  kraj Crnoga ide mora.
Srneć prid nju naprijeko
  građani ju susritaše,
vičuć: »Zdravo, slatka majko!«
  do zemlje se naklanjaše.
Katarina razmotriva
  s gostom Josom mjesto oholo,
koga pere i umiva
  Crno more naokolo.
Prid vratima grada stoji
  tvrda luka u svoj snazi,
gdi se odavni biju boji,
  na privaru tursku pazi.

Još, da novu hrabrenosti
  prama Turkom slavu ima,
Katarina sve jakosti
  tvrdi njega s lađam trima.
Prvoj Drugi Joso ime,
  drugoj Druga Katarina,
trećoj daje znano svime
  ime kneza Potemkina.

*

Dok iz luke zajidriše,
  krotko i tiho prije more
puno srda opaziše:
  vodne k nebu pruža gore.
Oda strana leteć sviju
  vjetrovi se nagli ljute,
jug se i sever bore i biju,
  morsko polje magle i mute.

*

U čudu je Katarina,
  na Josipa okom hita
i na kneza Potemkina:
  otkud sila dunu, pita.
Zajedno se obaziru
  natrag, naprid i na stranu,
zapaziše tavnu viru,
  ka vodenu zbuni bunu.
Nevjernoga Muhameda
  u žestoku jadu i srdi
car s caricom hitro ugleda,
  gdi s Plutonom more srdi.
Prohode ih mrzle strne,
  u bijesnoj, vide, sili
val od sviju strana srne,
  daske od lađa trga i dili.
Al eto im sunce sinu,
  Mart i Eol i Neptuno
Muhameda srde sinu
  krote, ufanje dajuć puno.

Oni od June namoljeni
kano strijele doletiše,
sva tri hitri i hrabreni
carska srca okripiše.
Eol ljute vjetre veže,
Mart na Pluta srdit udri,
Neptun morske vale usteže,
Zadunajski stiže mudri.

Josip Krmpotić.

Iz knjige »Fructus auctumnales«.

Satir od kola sudi.

Pan sviralom jednoč zapovid na Feba potočne
sestre kupi na gori Fruškoj kod Srima ponosnog:
»U kolo, Nimfe«, veli, »svetac valja Cinta današnji
proslavit i starom poigrat po načinu, znate.
Ja moje pisme dado kod Valpova jurve volarom,
kod Sokolovca pivat nauči na staru kozare,
sestrice jur na gori crnoj moje piske slušaše.
Amo se, Feba našeg slavimo, naše diple, Napee!«
To reče. Ali šušti lug, tu šume šušte potajne,
mnoštvo leti Nimfa u dolu Jaska starinskog
grada polak: kuša Pan, al sestre pogađaju tance;
redi kolo. Febus s deveti kod grada sidaše
vila. Pan svirat poče; sestre kolo vode skladno
i sviralu pismom ljuboglasno minjau. Al od
strane niki mladić Satirić noge stavlja nakrivo,
ruga čelo, da mu ni voljno, mnoga daje zlamenja.
To smotri Febus, šalje Kliju, šumaka da pita,
što mu je. On sprdnjom božici govoraše: »Kake ste
vile? Kakov budalasti tanac? Potrašci Turaka.
Tu žena vrime gubi, gubi tu poštenje divojka,
tu —« hoti višje reći, Klio njem zatvori usta:
»Šuti, mlada ludo! Ne znaš li nit vrime starinsko,
nit razumiš tvoje riči, niti znaš pisme božanske.
Tristo bi kolo tu lita prije, neg Turčina Meka
poznade. Ne znaš li, čiji grad oni stari bijaše

Srim, reko? Ne znaš li, kako bi panonsko veselje
onda? Kolo, ne znaš li, kako bi slavno? Kada su
Dardani pak Traci (sada Drinjane, Race zovemo)
živili, nisi čuo, Satiru, kolo, diple, popivke
kakve biu? Čedni tad ljudi, zlatno bijaše
vrime; žito pšenicu ranu polja sama nošau:
srca sviju jedno, ljubav volja jedna, jedini
zakon. Tad veseo Febus, tad vile biau,
tad citaru slušati, vila tad slatke popivke,
tad s Nimfam kolo Pana vidit bi čedno veselje.
Tko b' naše stare pivao, tko b' šumski pisme divica,
da b' kola ne bilo? Satiru, tebe Bake derale!
Pojd odovud! Nisi vridan čuti blage popivke
nit kolo motrit ono, koje motri svetac Apolo.«

Popivke narodne.

1. Košutica.

Rosna, bosa, oj košutko, — oj, rosna, bosa!
kud si rosom putovala?
»Pratila sam braca dragog.«
A što ti je bratac davo?
»Davo mi je devet ključev,
otvaram da devet gradov.
Otvori ja prva grada,
al u gradu kolo igra,
u kolu je seka Mara.
Mara bi se jurve dala
za junaka za oblaka;
kuma zove žarko sunce,
a miseca svata starog,
a vlašiće barjaktare,
svate zove sitne zvizde.«

2. Marija vlasteonica.

Lipe ti su u jesen jabuke, — lipe ti su!
koje rujna diči boja s bilom
a jutrna rosica posipa,
ter sladost jim i lipotu daje.

*

Al su lipše Valpovke divojke
i u sridi bilorujna Mara:
lipe dive u kolo kad pojdu
i popivku svojoj pričmu Mari.
Gizda Mara roda gospodskoga
izdaleka od sivera ladnog,
ali tako Valpovkinje ljubi,
kako da ju rodila Slavonka.
Poslušajte, momci i divojke,
poslušajte čudna događaja!
Skida Mara svileno odilo,
koje za njom po zemljici šušti,
pak uzima od pamuka roklju
i oplećak od ćenara bilog,
narukvice kupovnih čipaka
opreg rujnim izvezenim natkom;
skida kapu šivenu u Beču,
pak šamijom obavija glavu,
đerdan meće oko bilog vrata
a na noge papučice žute:
pak zapiva pismu na slavonski,
pismu piva od ponosnog Beča,
a pripiva od Valpova grada —
lipa pisma, a lipša divojka.
Što je bila bjelorujna Jela,
Šta li Janja Sibinjanin Janka?
Nije majka porodila ćerku,
što je majka Maricu divojku.

Petar Katančić.

Iz »Kućnika«.

Tko je kućnik i što znati mora

Kućnik nije, koji rano liže
težak pićem, i kasno se diže;
već je oni, koji vazda trizan
i sveudilj je za kuću brižan,
koji zemlje zna dilit u sitvu,
kud luk valja, kud li sijat blitvu,
kud lan niče, kuda žito rodi,
kud sam kućnik po bostanu hodi,
kuda loze grožđem se ponose,
kuda kosci pokivaju kose,
kud se rânî svinjče i goveče,
živad, i što kući smoka steče.

Kućnika dužnosti i kriposti

Kućnik nek je prama Bogu viran
pa kod kuće i izvana miran,
nek započme od bogoljubnosti
i nek ima slideće kriposti:
providljivost u svakomu dilu,
višje slidi dobrotu neg silu,
neka bude svakomu svesrdan,
mloštvo vlada, kano da je jedan.

Neka nije zlorek ni psovač.

Zlorek neka ne bude ni psovač,
bio težak u polju il kovač
ili dičan u većemu stanju,
il se krio u kućicu manju.
Zla rič nikog ni psovke ne diče,
nit tko mlogo nad družinom viče,
i što višje nad kime se tare,
s tim kućani manje za njeg mare.
Druge, koji slušaju ga, vriđa
i svakom se s njima družit viđa.

Neka nikakvo zlo u kući ne trpi, nego s načinom kara. Neka svakom čini pravo i za svako u kući brine se.

Kućnik, ako zvat se hoće vridan,
zlo u kući nek ne sluša bidan
nit pripušća, da što bude zloće;
čestit kućnik nju karati hoće,
pak će činit, da je svakom pravo,
i da bude sve u kući zdravo.
Jer tko svojih briga ne imade,
on se gorji od nevirnog znade,
budući viru zatajao ružno;
tako će mu bit kućinstvo tužno.
S tim nek počme vladati se kuća!
Tako bit će odilo, obuća,
rána, piće, blagoslov u svemu,
jer blagoslov nebo daje njemu.
Koji kućnik ovako se vlada,
on nek ozgor pomoći se nada!

Josip Stjepan Reljković.

Iz »Josipa«.

Ulaz četvrti. Jakob spavajući sluša pismu i motri Josipa u snu. Ruben donese haljinu Josipovu krvavu, nad kojom Jakob nariče.

Glas otajni.

Rani kopje mladoga junaka,
koga majka ostavi nejaka;
ranila ga u gori zelenoj
nesloga braće.

Ranjen junak gorice preleti,
s tuđim krili daleko odleti,
al će za njim golemo srdašce
jodati ljuto.

Srce, srce, koje si zaspalo,
blago tvoje sad je već nestalo —
svrhu krvi krv je udarila:
zemlja se čudi.

Jak. Jaki Bože, na svemu ti hvala —
Kakva u snu biše ovo šala?
Kako u snu vidih svog Josipa,
kadno slavic piva, ptica lipa?
On glas kadšto uzvisi i zveči,
opet spusti i kano zaječi;
fi, fi! fiče kano ptica ljuta,
ćok, ćok! ćokće po trideset puta.
Ruben, Ruben, prvorodni sinu,
zar ti stado janjaca poginu,
da ti k ocu ne smiješ pristupit,
Izraela dragog sad poljubit?
Nisi se ti, sine, dosad krio
ni zatajo, gdi si kadgod bio.
Al govori, kad od braće ideš:
jer brez Jose doma doći smideš?

Rub. Priklanjam se tebi, oče stari,
al mi žalost srce vrlo kvari.
Čija je to, vidi, haljinica?
Je l', da j' imo takvu tvoj Josica?

Jak. Haljina je, veliš, Josipova?
To bi meni bila smrt gotova.
Zar je Josip mali poginio
il' haljinu drugu prominio?
Il' ovaca stado poginulo,
te je plačno dite odbignulo?

Rub. Nit j' ovaca stado poginulo,
nit je kudgod dite odbignulo,
nit j' haljinu Joso prominio;
čini mi se, da je poginio.
Vidi, kakva mu je dolamica,
sva rumena kanoti ružica.
Da je dite do nas bilo došlo,
veselo bi, viruj, njemu prošlo;
ja bi njega do kuće doveo,
kroz pustoši sikimske proveo.

Jak. Haljina je zbilja sina moga,
baš tako mi velikoga Boga!
Lovinu je ljuta zvir lovila,
pak mi sinka dragog ulovila.
Hej, Josipe, slatka radost moja —
gdi je, dušo, lipa mladost tvoja?
Ah, Josipe, svesrdno veselje,
već te vidit ne ću ni od želje.
Ah, Josipe, kruno majke svoje,
desno oko side glave moje —
jer ostavi starca babu svoga?
Ozovi se za miloga Boga!

Glas otajni. Bože, što se s Izraelom zgodi,
baš u staroj sad njegovoj dobi!
Lipo dite u pustoj planini
život smrćom nemilom promini!

Jak. Vični Bože mog oca Izaka,
Ti baš uze Josipa nejaka!
On štap biše u starosti mojoj —
ne ću skratit svetoj volji Tvojoj.
Al prokleta bila zvir nemila,
koja moga Josu jest odnila;
ne dojila više svoje mlade,

sve gorice postale joj jadne!
Lov lovila uvik brez dobitka,
ne imala nigda u njem žitka!
Zaklinjam vas, sikimske planine,
proklinjam vas, seirske doline!
Ne padala na vas već kišica,
nit jutarnja topila rosica,
snizili se vaši cedri holi,
i Libani ostali vam goli!
Misto mastnog stada i pastira
ne dali vam ljuti vuci mira,
široko vam lišće posanulo,
veselje vam nigda ne svanulo!
Ah, nesritni zdenče od Kadesa,
nek me sada čuju sva nebesa,
kako ću te opako zakleti,
u žalosti mojoj baš prokleti:
ondi Agar baba Boga vidi,
al rad tebe sina ja ne vidi —
vrilo tvoje odsad prisanulo,
nit se kadgod na tečaj ganulo!
Otrovna ti voda vazda bila,
kojagod bi usta tebe pila!
Jer se tebe sinak moj napio,
pak je smrtnu čašu tu popio.
Zato snit ću za njim u grobove,
gdi je tmina zatrla robove
otkupljenje svita čekajuće,
u Mesiju pravog ufajuće.
Sad, nebesa, ukažite milost:
ustrpljenja dajte meni kripost!

Grgur Čevapović.

Ponovni pokret kajkavske knjige.

Čuli smo, kako se ta knjiga negda podigla reformacijom, i kako je opet zamrla. Najoskudnija bila je njome građanska Hrvatska oko polovine pa sve do osamdesetih godina 18. vijeka. Što je bilo rada, imalo je da posluži kršćanskoj pouci. Ali se iz

toga drijemeža Hrvatska ipak polako budila onda, kad se Marija Terezija poslije napornih ratova stala živo zanimati tekovinama mira. Njezino nastojanje oko škole — od 1768. naprijed — urodi i u nas bar prvim počecima nastavne knjige. A za malo vremena pristupiše nove prilike, povoljne narodnome jeziku i njegovoj knjizi.

Latinski se jezik u austrijskim zemljama kao jezik javne uprave ukidao još od početka 18. vijeka, a za Marije Terezije njegovo mjesto onuda zapremi njemački. Josip II. htjede ovaj jezik zavesti kao službeni i u zemljama krune sv. Stjepana (1784.). Ali taj naum naiđe u Ugarskoj i u Hrvatskoj na toliki živi otpor, da je vladar pred samu smrt svoju pored drugih ukinuo i ovu odredbu. U povodu toga Madžari čak i odnemariše svoju službenu latinštinu tražeći, da nju zamijeni jezik madžarski. Hrvati ako i nijesu bili protivni latinskomu jeziku, opet su — po primjeru Madžara — sada i narodnome jeziku posvetili veću brigu, a osobito su predstavnici javnoga života, viši staleži pohvalno prionuli gojiti hrvatski jezik. Tomu rodoljubnom pregnuću dolazila je neka pobuda i sa zapada. Po miru požunskom 1805. Francuska zapremi Dalmaciju, a kako francuska vlast u osvojenih naroda nije zametavala narodnih težnja, eto u zadarskim službenim novinama »il regio Dalmata« (1806. do 1810.) pa i u ljubljanskom »Télégraphe«-u pored članaka u državnom jeziku francuskom dolazili članci i oglasi hrvatski i slovenski. Što je Hrvatske Savi na jug, to mirom, koji se 1809. utanačio u Schönbrunnu, pripade Napoleonovoj Iliriji. A što je francuska vlada prijala narodnomu jeziku, to i s lijeve strane Save nađe zanosna odziva.

Područje kajkavštine dosta je tijesno, pa zato nije ni rad pisaca kajkavskih mogao biti Bog zna kako znatan i obilan. Ali ćemo ga priznati već po tomu, što nije služio samo suhoparnoj obuci nego i ugodnoj zabavi širih krugova, time osvojio općinstvo i u tome sam nalazio nove pobude. U ovakim prilikama zdrava je klica razviću svake narodne knjige, a što je i ta klica opet morala usahnuti, tomu su krive prilike stvorene bečkim kongresom 1814.

Kajkavac je mimo druge Hrvate veseo, dosjetljiv i šaljiv, a dosjetka — rođenče bistroga uma — najbolje se izražava nevezanim zborom. Zato kajkavski pisci ponajviše i pišu prozom. I

premda nijesu ni sada s uma smetali pouku namijenjenu spasu duše, oni su živomu duhu i šaljivoj ćudi svojih čitalaca znali udovoljavati djelima sadržine ganutljive i šaljive ponajviše u sabitom liku dramskom. U tima obično šaljivim dramićima ne ćemo tražiti strogo dramske radnje, ali pojedina su lica označena tako dobro, i govor zna poteći tako živ i prirodan, da veoma zanimaju čitaoca.

Još je nešto vrijedno da se spomene. Osvitkom prošloga vijeka u njemačkoj knjizi odvoji romantička škola; dok su stariji umnici njemački poticaje svomu radu crpli što iz klasične starine što iz svjetske povijesti, romantici su se osvrtali ponajprije za prošlosti svojega naroda i za narodnim pjesništvom i pričanjem. Ova prosvjetna struja ne minu ni naših kajkavaca, i nju ide hvala, što je dični biskup zagrebački Maksimilijan Vrhovac (rodio se 1752. u Karlovcu, a biskupovao je od 1787. do 1827.), i sam pjesnik i pomagač narodnih pisaca i narodne škole, 1813. na sve duhovne pastire svoje biskupije upravio poziv, neka bi kroz narod riječi, rečenice, poslovice, pjesme, rukopise i listine i rijetke knjige sabirali i njemu slali. Godine 1814. on je htio da riješi i pitanje o pravopisu hrvatskom, pa se o tom svjetovao s učenim slavistom Bartolom Kopitarom u Beču.

Između kajkavskih pisaca prvak je Tito Brezovački Zagrepčanin, rođen 1754., a umr'o je 1805. kao duhovni pomoćnik župe sv. Marka u Zagrebu. To je bio živ čovjek bistra uma i šaljive ćudi i dičan rodoljub. Njegov je književni rad dosta opsežan, jer je napisao mnogo kratkih i umnih satira za kalendare; u rukopisu se čuva šaljiva pjesma Kovač krapiski, a najbolje su uspjele njegove komedije: Matijaš Grabancijaš dijak, koji je 1780. doživio tri izdanja; i Sv. Aleksij, koji nije izvorno djelo.

Po pučkom je pričanju Grabancijaš đak izučio i »trinaestu« školu, te je po tomu postao gatač i čarobnik. U našoj komediji, koja ima 4 »dogođa« (čina), Grabancijaš riječima i djelom šiba zločeste ljude: kazuje sumnjivu prošlost nekih majstora, koji i danas vole lagodno živjeti nego ljudski raditi, i u prilici vraga kruto se namlati šoštara Smolka, koji je pošao kopati blago; sramoti gospodskoga sina, koji se mladićem nije učio, nego je cvijelio roditelje svojim neurednim životom, a sada kao činovnik ne vrši dužnosti svoje i hoće da se pomogne ženidbom s kćerju bogatoga kıznara. Ne prođe ni sebični krznar bez osjetljive kazne — on sakriven u vreći sluša, što će reći njegov nesuđeni zet, a ovaj ljut sve udara po vreći; od dangubica u krčmi Grabancijaš dobije novce u igri i razdijeli ih među siromašne seljake, a onima nasadi jednomu svinjsku, drugomu oslju glavu i t. d. A kad se svi dosjetiše, da je on kriv svačijoj neprilici, i hoće da mu se osvete, on ih ljuto prekori, neka se okane rdava posla i neka svak živi i uživa u svojem zvanju, i čudno ih osupne, izrekavši, da je on — Grabancijaš đak.

Stopama ovoga darovitoga pisca pođe Matija Jandrić (1776.—1828.), župnik u Crkvenoj, pisac »igrokaza vu trojem speljivanju«: Ljubomirović ili prijatel pravi (po Goldonijevoj komediji »Un vero amico«).

U toj se drami crtaju prijateljstvo i škrtost: ova se oglušava svim povodima čovječnosti, ono zatajiva i žrtvuje sebe zauhar drugome. Prijatelji su bogataš Ljubomirović i siromah Poštenović. Ovaj ljubi kćer nekoga Fabijana Slanca, koji je razglašen kao bogat čovjek, al je do zla boga škrt, i rad bi se podigao mirazom bogate djevojke; k tome ga usrećava misao, da će prijatelj Ljubomirović snubiti njegovu sestru. Nego i ovaj potajice ljubi Slančevu kćerku, samo ne će prijatelju da razbije lijepi san o sestrinoj sreći i šuti o sebi. Istom kad Slanec Poštenoviću dokaza, da svojoj kćeri ne može dati miraza, jer sam ništa nema, ovaj se krvavim srcem odrekne njegove kćeri, i sada nastaju nove prilike: prije je pregarao Ljubomirović snubeći Slančevu kćer za prijatelja; sad se nehote izda, da je on ljubi, a sada pregara Poštenović i snubi djevojku za Ljubomirovića. Uto naglo umre Slanec od straha, što mu je sluga htio ukrasti škrinju punu dukata. Sad mu je kći bogata, i eto slavlja prijateljstvu: Ljubomirović nagovori baštinicu, neka uzme Poštenovića, a ova premda je prije potajice voljela onome, pristane i ponuka Ljubomirovića, da uzme prijateljevu sestru. I ovaj pristane, da dokaže, »koje i kakove dužnosti biti moraju jednoga pravoga prijatelja«.

Bit će njegov i Diogeneš ili sluga dveh zgubljeneh bratov, poznat u izdanju Mikloušićevu 1823.

Sve ove pomenute drame ponovo je izdao na svijet Toma Mikloušić (1767.—1835.), jastrebarski župnik. To svjedoči, da je živo pregao, kako bi narodu podavao zabavnoga i ćudorednoga štiva. Drugi su mu radovi: Izbor dugovanj vsakovrstneh, na hasen i razveselenje služećeh, gdje govori o početku slovjenskoga naroda i podaje kratki pregled hrvatske povijesti, dalje raspravlja o štamparijama i piscima hrvatskim, a završuje gospodarstvom i njegovim potrebama. Huta pri Savi lojalan je i zanosan dramski poklon vlasti austrijskoj, pošto se 1822. prekosavska Hrvatska opet priklopila majci domovini, ali je izrađen po njemačkom. A za-

nimljiva je novela Pripečenja Zrinji Miklouša, horvatskog orsaga bana, i Judite Iljefalvi, iz madžarskoga izvornika a izdana 1833. Miklouŝić još je napisao Stoletni kolendar 1819., a složio je i mnogo pjesama hrvatskih i latinskih.

Vrlo dobro poznatu knjižicu o Petrici Kerempuhu složio je Jakov Lovrenčić. Tu se njemačka priča o Till Eulenspiegelu dosta dobro slila sa hrvatskim narodnim pričanjem o sličnome junaku, pa je tako izašla knjiga, koja se i danas rado čita.

Posljednji je zastupnik kajkavske knjige kanonik zagrebački Ignjat Kristijanović (1796.—1884.). On je ostao vjeran narječju svomu i onda, kada je davno već usvojeno narječje štokavsko kao zajednički književni jezik. Opsežni mu rad najviše je posvećen kršćanskoj nauci i ćudoredu. A izdavao je kroz dosta godina i kalendar Danicu sa obilnim radovima iz ostavštine ujaka Miklouŝića i svojega pera.

Ima dosta kajkavskih pisaca, koji su doživjeli pokret ilirski i za njim pristali prigrlivši i štokavštinu kao književni jezik. K njima se broji Pavao Stoos svećenik (1806.—1861.), koji je pjesmom Kip domovine vu početku leta 1831. požalio mrtvilo svojega naroda spram prosvjetnih ideja novoga vijeka, a narodnu žicu dira i pjesmom Sokol hrvatski i slavska mati. I Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović još su se oglasili prije 1835.

Iz »Matijaša Grabancijaša dijaka«.

(Matijaš, Smolko šoštar i Kuzman krznar.)

Mat. Dober dan, poštuvani meštri.

Smol. Bog daj dober, moj gospone! Prez zamere: gdo ste Vi?

Mat. Ja sem dijak, koji sem škole zvršil; vezda idem po svetu, da se negde navčim, kaj još ne znam, negde pak, kaj znam, da pokažem.

Kuzm. (proti Smolku) Dobro nam je došel: napravimo si z njim kratek čas! Ar da bi kaj znal, bi bolje opravljen hodil. (Proti Mat.) Drago nam je, da se na takvoga namerili jesmo, od koga se kaj naprednoga navčiti moremo.

Mat. Tak tak vse pomalo — kuliko je moguće.

Smol. S tem bolje. Ako vi nam znamenje Vašega znanja tak očivestno pokažete, da spazimo, da Vi neste po školah hlače zahman drli, ja Vam jedne nove škornje dam; ar takovem želim vsigdar pomoći, koji se trsiju s navukom nadomestiti, kaj je njim po priprostoće roda i jalu sreće zmenkalo.

Kuzm. I ja vam jeden menten postavim, k tomu kučmu kapu prikažem.

Mat. Hvala velika! Ali — more se pripetiti, da ja komu kaj nepovoljnoga povem ali včinim; kajti moga navuka hasen ne stoji samo vu tom, da meni lestor pomorem, nego da i drugomu hasnem . . . pokehdob navuki naši vsigdar tam ciljati moraju, da po njih nesamo za naše dobro skrbimo se, nego da i bližnjega ali od zla odvrnuti ali na dobro vputiti tak z rečmi kak s prikladnemi načini trsimo se. Onda stoprv domovina ćuti hasen navukov, koje s tulikum marljivostjum trsi se deci svojoj po navučitelih naprvostavljati. Zato, ako bi ja komu kaj suprotivnoga včinil ali povedal, ne zamerete, ar istinu povedati i na dobro bližnjega vputiti dužen jesem.

Kuzm. To nema nikaj. I prav imate. Ar istina je jedna velika krepost.

Mat. S tem vekša, s kem se otprteje i segurneje poveda.

Smol. Gospone! Vi z Vašum istinum vezdašnje vreme dalko ne zajdete. Ar Vam je sada takov svet, da vu istinu nikaj ne postavlja; dapače onoga, koji istinu govori, z vekšinum beži i odurjava. Pri pomenšeh još ima gde obeda gde večerju, ali pri povekšeh i onih, koji z drugemi kaj zapovedati imaju, niti je pod krov pustiju, i ako se kak k njim zavleče, verujte meni, tak ju zmrcvariju, da nijednoga canjka celoga zmed njih ne odnese! Kaj se nas nekojih starinskih Horvatov dotiče, mi ju još preštimavamo: ali naskorom bude nam i istini konec.

Mat. To je žalostno. Komu anda bude veruvati, ako ne istini?

Smol. O gospone! Vezda ki Vam slatko govori, mastno pripoveda, vse hvali, kaj se komu dopada, kudi, kaj ne po volje; koji se zna po vetru obrnuti, koji z vuki tulji, s cucki laje, z medvedi pleše: on Vam je človek ovoga sveta, pravičen, istinski i vsigde prijet.

Mat. Jaj meni! Tak li je dalko vre odišla istina?

Smol. Vere, tak dalko! Dapače dalje, kak bi mislili. Ar potlam je Matijaš kralj vumrl, onda je i istina vu vugerski zemlje zakopana. Zatem je čez deset let i vu horvatski zemlje suhi beteg dobila, ter tak ginula i pogibala, doklam nekak čez petnajst let je zevsem preminula. Nekoji sudiju, da ne čisto preminula, nego da je samo zaspala, ali drugi govore, da su se pravdoznanci na nju negde namerili, pak su ji oči skopali, da ne bi videla, kaj je pravo ali krivo. Potlam su pak ovu oslepili, pograbili su njenu sestru pravicu, ter su joj oči zavezali, da i ona istinu ne bi videla. I zato vam vezda vse naopak ide, da zaisto nê znati, kaj je pravo ali krivo.

Kuzm. Gospon dijak, mort ste i Vi zmed oneh mudrijašev, koji znaju oči skapati?

Mat. Moj prijatelj, ako jeden, dva ali nekuliko je hman ljudi, ne sledi, da su vsi hmanji; kakti: ako Smolkova žena pred tremi dnevi je obnorela ter se na vrtu na hrušku obesila, ne moremo reći, da se i Vaša žena na hrušku obesila bude.

Kuzm. (za se) Zakaj sem pak nakanil od te hruške v mojem vrtu zacepiti?

Smol. (osupne se i proti Kuzmanu reče) Sused, ov mora vraga imati. Ar zvun moje družine još nigdar nigdo ne zna za smrt moje žene. (Proti Matijašu) Otkud vi to znate, moj gospon dijak?

Mat. Ja iz zvezd i računov mojeh vsa zeznati morem.

Kuzm. Je li samo prešestna, ali more biti i buduća?

Mat. Obodvoje vse pomalo.

Kuzm. (proti Smolku) Hoćemo ga spitavati od prešestneh? Ako ona zgodi, veruvati budemo mogli, da zna i buduća. (Proti Mat.) Moj gospon dijak, je li bi meni kaj znali od mojeh prešestneh dnevov povedati?

Mat. (pogleda v nebo, broji na prste i reče) Vi ste sin jednoga opančara, vu mladosti imali ste duge prste, i zbog toga večput šibani bili, jedamput komaj spod galg vušli. Potlam ste postali krznar, i vsakojačkemi načini naspravili lep imetek i silu novac, ali — skoro vsaki treći krajcar krivično. Vezda Vas ljudi preštimavaju, kajti ste bogati, i gde je sila, znate sucem z nekulikemi žutaki jezike zavezati, da Vam čez prste glediju, Vi pak ne marate bližnjega oguliti, samo da vsaki dan koju škudu ali žutaka vu zelnji komori pod podsek zakopati morete.

Kuzm. (za se) Je li mu sam pekleni duh za to povedal?

Mat. Je li istina?

Kuzm. Tak, tak. Ne čisto.

Smol. Sused, ne ga do Varaždina malara, koji bi Vas lepše zgodil.

Kuzm. Vnogo laže, vnogo.

Smol. Nikaj ali čisto malo. (Za se) Ja ga ne ću čisto nikaj od mene spitavati; ar da bi me načel, bi mi lasi na višak rasli. (Proti Mat.) Pokehdob znate, da se je moja žena obesila, bi li kaj od nje znali povedati?

Mat. Od mrtveh ali dobro ali nikaj, ali — s tem bolje od živeh — kakti postavemo, da ste Vi vu mladosti . . .

Smol. Dober i drečen bil.

Mat. Vu farni cirkvi . . .

Smol. Verno Boga molil i prodečtva poslušal.

Mat. Jednu punu ladičku penez . . .

Smol. K plebanušu odnesel.

Mat. Vkrali, odnesli i razbili. (Doklam Matijaš ovo govori, Smolko oštro kašlja i srakuje se, da bi ga zaglušil.) Da ste na Klanjcu na sejmu jednom kožaru banku od sto ranjčkov . .

Smol. (preteče se) Z drobnemi penezi zmenil.

Mat. Drugomu pak torbicu s penezi . . .

Smol. K meni v shrambu vzel.

Mat. Odrezali i odnesli.

Smol. Jesu mu je tati jednu kožu odrezali i odnesli; ja sam onda tam bil. Vezda je pak dosta Vašega znanja; ar smo dobro od Vas vpućeni.

Kuzm. Vera, dosta dobro. Ar se vezda tak dobro poznamo ja i Smolko sused, kak da bi pravi brati bili.

Smol. Ne bi li mi vezda jedno malo zagriznuli? Ar je vre staro jutro i doba za jesti.

Mat. Ja ne bi maral; ar sem od snoćka natašće.

Smol. Taki budem služil: jedno malo raspuznjenca sira i k njemu češnjaka; k tomu dobroga staroga vina; k ovomu vsemu par prijateljskih reči včini prav tečnoga ručka. Metemtoga, doklam dojdem, posedete si!

Tito Brezovački.

Iz »Ljubomirovića«.

Speljivanje III., ishod I.

Hiža staroga Fabijana, nutre jedna postelja pokrita; jedna ladica s penezi, vu steni kakti zazidana, druga pako v kutu na podu. **Fabijan** *hodi po prstih, nalukava se sim tam, potpira vrata s ključem i govori:*

Ovde mi ne bude nigdo glave razbijal. Vu ovu hižicu, gde ja spim, ne sme mi se nigdo niti pokazati. Ne ću da bi slugi videli, kaj ja delam. Ovi magarci dojdu samo pod zgovorom, da bi me podvorili, a oči im sim tam igraju, kak bi mogli onu zazidanu ladicu spaziti, vu kojoj škude držim. Da bi ju samo mogel z mesta genuti i pod ov poplun deti! Ali nikaj zato. Ova druga je više vredna: vu njoj su cekini. (Zdigne ladicu s cekini žmehko i postavi nju pod poplun.) Ovde budi, srdašce moje, duša moja, ti vse moje, ti Bog moj! O lepa moja! (Nagne se na ladicu) Ti raj i zveličenje moje! Daj, daj pusti, da te vidim, da se s tobom obradujem, nahranim i okrepim. Ti si kruh moj, ti si vino moje, ti radost, ti batrivost i razveselenje moje. Naj·idu drugi na bale, plesanja, na igrokaze, kafane, veselja i društva: ja plešem, kad tebe vidim, ja se nasladujem i veselim, kada drage moje žutake gledim. O zlato, ti krepost vsakoga, ti radost siromaka, ti kinč kraljev, preštimanje velikašev i najvekša muka srca! Ah, kada se na te zmislim, od straha ves trepećem, da te gdo ne bi vkral. Ali pijem ali jem, ti si mi pred očmi; ako spim, od tebe senjam, i moje vse skrbi vu tebi jedino zakopane jesu. — O da bi ja jezero let živeti mogel i vsako leto jednu ovoj spodobnu ladicu napuniti z ovem dragem srca moga kinčem (kušne cekine na glas) i najpotlam med ovakovemi blazinami vumreti! Vumreti — vumreti? Ah, vas bokce moje ostaviti? Ah, težina me ophađa! Ah, hoću se malo okrepiti. (Premeće sim tam i vse po redu kušuje.) Ovo su oni Venecijanci, koje sem dobil ono zlato vreme, kada su vojske nazad bežale, i skupoća velika je bila. Ovo su pak Kremničari i duploni, koje sem dobil od onoga dečaka, kojega stareši vu gladneh letah od mene su bili posudili dvesto škud, ali tak, da čez dve lete tuliko duplonov bude. Ah, to je bila lepa sreća: činž četirput vekši od glavnice! On dečak nema zadnjič niti falaček kruha, vse sem mu dal prodati i mene naplatiti. To je vse pravo. Oh, lepi moj korpuš juriš! (Zmir poleg ladice stoji i premeće.)

Ishod II. *(Đurina i prveši.)*

Đurina (nalukava se čez jednu luknju v spalnicu staroga, glavu pretekne, posluša i veli). Prokleti stari klipan! Glej, glej, kaj zlata ima.

Fabijan (nikaj se ne ogleda, nego dalje govori). Ovo su oni španjolski duploni. Istina je, da su malo menši, ali zato je zlato najizborneše — vse dva i dva nekakove parice.

Đurina (sam sobom). Dobro, dobro. Dam im ja vetra. Ja nje vre preredim.

Fabijan. Ove sem pak imal na čuvanju pri meni. Ali hvala Bogu on se je vtopil, koji mi je nje dal. Ostalo je zadnjič šestero dece, nego ona za nje ne znaju. Zato bona fide juris proprii. Ah, kaj hoćemo? Človek dok žive, za se mora skrbeti.

(Đurina sada hiti jednoga kamenčeka proti ladici i skrije se.)

Fabijan (osupne se). Jaj, jaj! Kaj je to? Jaj, krov se ruši! Hoće se hiža vdreti! Ah draga moja ladica! Samo Bog oslobodi, da se ne bi ti vu ove rušetine zakopala!

Đurina (opravljen kakti vrag z rogmi glavu nuter pokaže čez luknju i veli). Duša prokleta! Je li to jeden put ostaviš?

Fabijan (uplašen). Gdo je to? Gdo bi rad nuter? Jaj meni! Moraju tolvaji biti. (Posluša) Ah, ne nikaj. Vrata su dobro potprta. To se je meni samo tak prividelo. O, dragi žutaki! O —

Đur. (oštro) Ostavi to! (Još jakše) Ostavi to!

Fab. Gdo to govori? Gdo je to Božji? Otkuda si?

Đur. Ja sem vrag (otide).

Ishod III. *Fabijan sam.*

Jaj meni! Kaj iščeš ti ovde, peklenska nesnaga? Kaj hoćeš? Ako si došel, da odneseš, vzemi rajši mene, samo mi moje zlato ostavi! Brzo, brzo! Moram vse pospraviti i zapreti. Vre ves drhćem. Samo da bi vode imel! Ali naj bude! Hoću predi ladicu spraviti. Ali ne morem — preveć sem slab. Ah, lepi moj vrag! Naj ti meni moga dobra! Daj mi mira, da se ga još malo nagledim (napne se i postavi ladicu pod postelju i zakrije). Ovde naj bude za jeden čas! Idem se malo vodice napiti, kajti sem preveć slab. Ah, kaj hoćemo? Starost, slabost (ide do vrat i pak se ogleda). Jesem li samo dobro zakril, da

se ne vidi? Bilo bi itak bolje, da bi ja vse na mirom ovde bil. Ali kaj? Žeden sem, moram piti. Idem i taki nazad dojdem. To bude na hitrom; dve kaplje samo.

Matija Jandrić.

Kip domovine vu početku leta 1831.

Anda vu morje vre vekivečno
jedno nam leto kapnulo srečno.
Najmre kad vre nit cveta v dolici
nit već zelenog lista v gorici
nit bi gde videt z grozdekom trsa
nit poljodelcu otprta prsa,
nego vsu goru sedu postati
a v polju drobnih ptičic nestati;
videti k tomu, kak marhu hrani,
kak muž prot zimi z bundum se brani,
i čuti vuka, kak strašno tuli,
kak koru gladen hrastovu guli:
staro, znaj, leto da je gotovo,
koje nut zniklo, vidimo novo.
Anda vu morje vre vekivečno
jedno nam leto kapnulo srečno.

Neg je l' nam drugo ovak tam zajde,
je l' mort nas predi tamo ne najde,
al nam pak takvu porodi tugu,
v kojoj življenje bu nam predugo?
Nut to z viđenja, vu ovoj noći
koje sem imal, bojat se moći,
koje kad v pesmi kanim vam dati,
srce od plača ne mrem zdržati.

Vre bil ostavil mesec planine,
da nosi svetlost v niske doline;
vse bilo tiho i noć gluboka,
jedinog šumet čul bi potoka;
najenput pako nut od polnoći
puhnuše veter iz cele moći,
oblake sim tam rasprestre črne,
hoće da nebo s zemljum prevrne.

Isti Neptun vre sam se začudi,
kad mu prez znanja more se budi,
ar već tam Dunaj s slapmi v zrak điplje,
hoće da Savu z muljem zasiplje.
Som vre z mustači gizdavo miže,
lampe prot savskem ribicam zdiže;
vre nut i pozoj v zraku putuje,
vse zlo prot samoj Savi šetuje.
Mesec potemne, svetlos nestane,
zemlja i drevo tužno postane.
Nut pako drage kip domovine,
da svoje speće pobudi sine,
zmed gor po ravnoj javčuć dolici
vidi se k savskoj letet vodici;
al kakva j' bila pretužna mati,
je l' duh il vila, nije poznati.
Ona, ka negda je na stolicu
kraljevsku sesti mela pravicu,
nit već na glavi korunu zlatu
nit ima zlatni lancek na vratu,
nit joj po prsah đunđ se preleva,
nit baršun telo njejno odeva,
nit već na prsteh dragog kamenja:
da je kraljica, nima znamenja;
nego, kaj bolje naj srce rani
onog, koji mater svoju ne brani,
s slamicom kitu nosi povitu,
a glavu s černum pečum pokritu,
ter tak žalostna sim tam se trudi,
hoće da sinke svoje prebudi:
ali kad vidi nje tvrdo spati
i za zlo vreme ništa ne znati,
sebe pak samu v tulikoj tmici,
kad se premisli kakti v temnici:
kaj bu sad delat, v srcu se pita,
ter na kolena tužna se hita,
ar nit čoveka kakvog znamenja
nit je gde živog čuti stvorenja,
nit je gde spazit hutice moći,
v kojoj bi ognjec žaril se v noći;

i kaj još bolje čudi se, v zraku
sove v tak črnom nigdi ni mraku.
Vidi se onda, kak da bi bila
zopet tak sebi progovorila:
»Kak mi se j' anda morat predati
i v domovini mrtvoj postati!
Idem još mrtve grobe otpreti,
kaj ak ne hasni, hoću vumreti.«
Ovak se plače i briše lice,
ter počme v goru iti z dolice,
tamo, gde negda horvatski krali
svoje palače jesu imali,
tamo, gde z mehnom sada pećine
pokrite vidiš stare zidine:
tamo je pošla tužna bogica
horvatske zemlje stara kraljica.
Ali kam ideš, predraga mati?
Z nikem se ne ćeš tamo zestati.
Puste zidine v staroj pećini
objimlje bršljan sam na visini.
Kad pak vre dojde, počme javkati
i takve reči od sebe dati:
»Domoroci, gdje ste, dragi sini,
koji ste negda v ovoj zidini
pustili za me, vašu kraljicu,
čez prsa vaša letet strelicu?
Il prah il pepel mesto pokriva
il zid, gdi telo vaše prebiva,
meč me žalosti, ah me želenje
pepelom vašem naj da življenje!
Naj da življenje onomu kipu,
koj negda z smrtjum branil je diku
horvatske zemlje, živuć do groba
za glas i ime naroda svoga!
Ar, potlam žitka kak vam nestalo
i vaše pepel telo postalo,
s kraljevstvom skupa glas moj prehaja,
nit gdo vu srcu zato se kaja.
Narode druge svetlost opstira,
a mene črna senca potpira;

drugem vre sunce sveti po noći,
mu tmicu v danu tipat je moći;
narod se drugi sebi raduje,
a z menum sinko moj se sramuje;
vre i svoj jezik zabit Horvati
bote ter drugi narod postati;
vnogi vre narod sam svoj zameće,
sram ga j', ak stranjski: »Horvat« mu reče.
Sam proti sebi je l' ne šetuje
i ovak slepec sam sebe truje?
Neg kaj rastepljem reči po svetu,
kad je već istom znano detetu,
da se ne pozna već Horvatica,
misleć, rođena da je Nemica:
nut vse vu stranjskeh senjah vre gine,
a za svu mater niš se ne brine.
Takvo je anda sad moje lice,
takav je stališ tužne kraljice,
takva mi dika, takvo poštenje,
tak se dokanča moje življenje.
Ah, zakaj nis još negda vumrla,
ter tak v početku grob si otprla!
Ne bi sad v špotu takvem živela,
da se nis tužna nigdar začela.«
Komaj to zreče v onoj pušćini,
nut čuje pucat kamen v pećini;
osupne malo vu tmičnoj noći,
ar kaj to bude, ne vide oči.
Za tog pak oblak v zraku raspukne,
i mesec beli van se nalukne.
Onda podigne oči v visinu
i gleda srčno v jednu zidinu.
Kaj sad to bude? Z rukom se potpre,
i nut v pećini jen grob se otpre.
Odstupi, pazi, srce joj tuče,
spazi, da belog nekaj van luče,
vmir srce, vmir joj još vekše biva,
skem bolje duh ov van se poriva.
Nut pak sin dragi stane pred oči,
ona ga pozna i suze toči,

koje on angel taki izbriše,
kada k njoj milo progovoriše:
»Čul sem, predraga mati kraljica,
kakva je tebe opstrla tmica;
čul sem tvog glasa vu ovoj noći —
nemoj zdvojiti: hoću pomoći.
Hodi, predraga! Tvoje krivice
nosi do banske v Zagreb stolice!
Gde kad buš vidla, da sablju pašu
i velikaši v spravišće jašu,
pazi, tam dojde jen z moje krvi,
koj za tve dobro vsigdi bu prvi;
on domorodec Kušević zvani,
k njemu se vteci, on te naj brani!«
Nut, kak to zreče, tiho prehađa
i kakti sunce k grobu zahađa.
Onda pak mati njega objeti
hoće ter željno v naručaj deti,
i vre se sagne, da ga ogrne,
nut praznu tmicu k sebi prigrne;
ar mesec v hipu v oblak se skrije
i njega v grobu kamen pokrije.
Onda plačući k grobu si stane,
čekajuć, doklam zorja postane.

Pavao Stoos.

Evo nas s ovim na domak srednjega doba knjige hrvatske. Prosvjetna radnja ovoga doba, koje zaprema više od tri stotine godina, otpočela se s time, što su ljudi naobraženi i bogoduhi narod svoj htjeli darivati poukom vjerskom na živom jeziku narodnom, a u ruhu zabavnom, pjesničkom, kako su radili i književnici drugih naroda kršćanskih. Po primjeru tih naprednijih naroda i naši pisci uzeše zamalo uvoditi i svjetske misli i osjećaje u domaću knjigu. Tako se zametnu dubrovačka lirika, dramsko i epsko pjesništvo svjetovno. Ali kako je cijeli srednji vijek, a i dobar dio novoga vijeka u vjeri kršćanskoj nalazio početak svim svojim pokretima, ta je ideja u Hrvata prožimala svjetovnu knjigu i onda, kad je zapad mogao već tražiti drugih ishodišta svomu književnomu radu: u nas ju

je životna borba sa silom osmanlijskom podržavala još dugo vremena. Istina je, da se starija knjiga hrvatska baš po tomu ukrasila lijepim brojem vrsnih djela, koja će mu biti na diku, dok je svijeta i vijeka; ali druge su prilike po nju bile vrlo ubitačne.

Dalmacija primila je svoje poticaje iz susjedne Italije još od zametka svoje narodne knjige; u Hrvatskoj oživje književni rad poslije u povodu vjerskoga spora u Njemačkoj. Posljednja stade u kolo književne radnje Slavonija, nakon što se oslobodila od turske vlasti. Tako jednome brojnome narodu kroz vijekove nije bilo suđeno, da kao cjelina razvija svoju prosvjetu. Pa ako su pojedinci i znali, da je velik narod, kojemu su oni dični sinovi; ako su se i dosjetili neki Dubrovčani, da smo ogranak velikoga stabla slovjenskoga; ako je i Đuro Križanić u 17. vijeku za tu misao i radio i nastradao: hrvatski narod, rascjepkan i nemajući prosvjetne sredine, nije mogao da se probudi do svijesti jedinstva svoga. Otuda i rascjepkanost u jeziku, koju smo već prije spomenuli; gotovo svak je pisao svojim mjesnim govorom. Što su Dubrovčani i Kačić prihvatili govor štokavski, nije bilo dovoljno, da bi se za njima poveli drugi pisci. Ne znajući ovako za prosvjetno jedinstvo, nije mogao jedan govor uskrsnuti kao književni jezik za sve Hrvate.

Još nam je spomenuti jednu. Naši su književnici — sve po svojim tuđim izgledima — počesto u narod svoj što hotice što nehotice unosili svoje ideje i oblike, koji u hrvatskoj duši ne mogu dirnuti upravo nijedne zvučne žice. Zato se narod i odbijao od knjige. Ali tko se njemu znao priljubiti, kako to dobrosrećnom slutnjom pogodiše Kačić i Reljković, tomu bi se i narod blagodaran odazvao. Znamo dobro, da se i drugi radnici nijesu sasma oteli mišljenju i pjesničkomu osjećanju naroda svoga, ali takvih je pojava bilo premalo, dok se nije dosjetio nitko, da knjiga treba da bude zadahnuta dahom narodne poezije, ako i ona hoće da je narodna.

Istom je prošli vijek dozorio pomisao, da su svakoj književnosti zlatni izvori narodna svijest i narodna poezija.

Treće doba.

Ideja kršćanska, koja je u srednjem vijeku pokretala cijelim prosvjetnim životom evropskih naroda, a u obliku istina dosta promijenjenom još je živo izbijala u tridesetogodišnjem ratu, podijeli sredinom pretprošloga vijeka carstvo svoje s idejom narodnosti. Ova potonja izniče poglavito u povodu rada francuskih enciklopedista, na čelu im Diderot i d'Alembert. Ona je zadahnula Evropu, doprla je i do nas i pomogla naše djedove, te se uspješno odupriješe težnjama cara Josipa II., koji je bio naumio ponijemčiti upravu, školu i s njome inteligenciju svih nenjemačkih naroda svoje države. Nju je podjarivala ponekuda i politika Napoleonova prema narodima naše monarkije u prvome redu zato, da bi ih odvraćao od nje i što bolje priljubio svojoj zasnovanoj državi svjetskoj. Ali Napoleonove vojne suprot staroga carstva njemačkoga probudiše silnu svijest zajedništva i u Nijemaca, koja urodi očajnim otporom i konačnom pobjedom, a velika zasluga o tom junačkom pokretu dopade književnike, koji su pjesmom i besjedom znali zanositi sve slojeve naroda svoga. Posljedak toga pokreta između slovjenskih se naroda prvo pokazao u Čeha, a kako je tada svatko u Evropi živo pratio sve događaje onih burnih godina, to i Hrvati poznaše savremenu otadžbeničku književnost njemačku, a poslije se opet djelima pjesnika čeških upravo pobudiše sami na rad književni zauhar narodu svomu. Proteklo je istina odonda još dosta godina, dok se u nas pokrenula knjiga, osnov svemu dičnomu prosvjetnomu radu sadašnjosti; ali ne smijemo svrći s uma, da joj je zametak u onome vremenu svjetske borbe i velike uzbuđenosti duhova u srednjoj Evropi.

Već smo spomenuli, da je na pragu prošloga vijeka kolo njemačkih umjetnika — u književnoj povijesti ih zovu romantičnom školom — otpočelo buditi volju za starinom i poezijom

narodnom. I gle čuda! Upravo po njima lijep zadatak dopade naše narodno pjesništvo: ono izađe svijetu na vidjelo i zarodi sadašnju knjigu srpsku, jer je njezin pravi početak u prvoj knjižici narodnih pjesama, koju je Vuk St. Karadžić turio u svijet 1814. U Hrvata novi se književni pokret razmahnu istom 1835. Ali dok je Vuk sa plemenitim nastojanjem svojim, koje je tražilo pobjedu živoga jezika narodnoga od mrtve slavenštine, još dugo vremena ostajao gotovo sam, u Hrvata uz budioca Ljudevita Gaja odmah pristade lijep vijenac jednomišljenika, kojih je revnovanje naskoro urodilo dičnim plodovima blagoslovna književnoga rada.

Narodna knjiga.

Kako svaki čovjek ima srce, tako nema naroda bez poezije. Sudbina i životne prilike mogu ovaj dar Božji umaljavati pa i ukinuti, ali ga mogu i podizati do zamjerna cvata. Slovjeni odiskona su ljubili pjesmu, a između njih su Hrvati i Srbi, otkad ih pamtimo, imali svoje narodno pjesništvo. Ta je poezija i epska i lirska.

Što je u naprednijih naroda danas napisana knjiga, oglasnica povjesne prošlosti, to im je za herojsko doba bila epska pjesma narodna. Zbude li se što bud zanimljivo tješnjemu krugu bud znamenito po cijeli narod, odmah se nađe čovjek, te će taj događaj u prilici pjesme ispričati drugima. Koji to čuju, upamtit će pjesmu gotovo svu, i opet će je drugima pjevati. Tako pjesma prolazi narodom, da nitko i ne pita, tko ju je složio. Pa da reknemo pravo, i nije do toga; jer bi se našlo njih dosta, koji bi isti događaj umjeli opjevati posve sličnom pjesmom. Bezbroj tih pjesama, kako su postale, tako se i zaboravile; ali ima i obilan broj pjesama, koje bilo radi znamenitih zgoda i lica, što se njima slave, bilo s drugih prilika živu u ustima naroda, dok mu traje herojski vijek, dakle sve do onoga vremena, kada pismena prosvjeta počinje stvarati razlike u naobrazbi, a narod je u njoj toliko odmakao, da voli vjerovati povjesnoj knjizi nego pjesničkomu pričanju. U nas se narodna pjesma bujnije razvila no u kojega naroda evropskoga, zašto znatan dio našega naroda, koji je bio pod turskom vlasti ili je vjekovao boreći se s njom, još nije sasvim preturio

herojskoga vijeka. Tomu je pjesništvu još bilo u prilog, što se gospodar naobrazbom svojom nije uzvisio iznad podanika, i što je turska vlast slabo dirala u narodni život, nego mu se znala donekle i priljubiti. A u drugu ruku kod nas nije ni ideja kršćanstva išla mijenjati narodno mišljenje, kako se zbilo u Romana i Germana. Po tome je u nas narodna pjesma najživlja sveza sadašnjosti sa predašnjim vijekovima; ona nam nosi poruke još od poganskih vremena i prati život i povijest naroda od davnine sve do naših dana.

Pored junačke poezije živi skromno kao mirisavi cvijet pjesma lirska. Ona nam najnježnijim načinom tumači čuvstvenu stranu narodnoga života. Ali što su čuvstva jednoga srca spram junačke volje cijeloga naroda? Otud se lirska pjesma u samom narodu manje cijeni od epske, ako bi joj i bila kud kamo veća pjesnička vrijednost.

Najstariji se tragovi pjesničkome pričanju narodnome nalaze u ljetopisu popa Dukljanina. Najstariji glas o narodnoj pjesmi nam se javlja u 16. vijeku: u njemačkom putopisu carskoga poslanstva u Carigrad (1531.) pripovijeda Benedikt Kuripešić u tri puta o pjesmama i veli, da je čuo pjevati o kosovskom boju. Znamo, da je Petar Hektorović u svom Ribanju zabilježio neke narodne pjesme, u kojima se pjeva i o Kraljeviću Marku i bratu mu Andriji. Majci Margariti pjeva pjesma, koju nam je sačuvao Juraj Baraković u svojoj Vili Slovinki, a pjesmu o Sviloeviću zapisa Petar Zrinski 1663. Istakli smo, kako se Andrija Kačić naučio pjevati od samoga naroda, a pored čitavih narodnih pjesama u njegovu Razgovoru još ima sva sila elemenata te poezije. U Dubrovniku se čuvao zbornik starinskih narodnih pjesama, što su ih između drugih nekada pribrali Juraj Mattei (umr'o 1728.) i Josip Betondić (umr'o 1764.). I Fortis spasao je od zaboravi prekrasnu pjesmu o Hasan-aginici. Stariji Reljković u II. dijelu Satira zapisa lijepu pjesmu o Jakšićima, a slavonski pisci već svačim odavaju, kako su upravo zadojeni narodnom poezijom. — Ovo se otprilike dočuvalo otprije Vuka St. Karadžića, koji je posvetio sav svoj život sabiranju narodnoga blaga. Za njim pristali su i drugi.

Vuk dijeli pjesme u muške i ženske. Mušku pjesmu pjeva pojedinac uz gusle, a drugi ga slušaju, da bi upamtjeli sadržinu pjesme, koja je uvijek epska. Žensku pjesmu pjevaju jedno ili više njih bud istim glasom bud u dva glasa bez gusala — gradski ljudi katkad uz tambure — sebi za zabavu. I ženska pjesma može biti epska, al je bar kraća od muške; obično je sadržine lirske. Ona se zapravo pjeva napjeva radi, koji je umjetniji od napjeva muške pjesme.

Muške se pjesme rado nazivaju i junačke zato, što veliki dio njih ne pjeva drugo no djela slavnih narodnih junaka. Već smo istakli, da narodna pjesma postane odmah poslije događaja; jer inače glas o njemu ne bi tako lijepo prošao kroz narod, a zamalo bi se i zaboravio. Tako je s pjesmama, što su skoro postale, pa smijemo pouzdano tvrditi, da je tako bilo vazda. Zato muške pjesme prema povjesnoj sadržini njihovoj dijelimo u različna doba.

Prvo doba zapremaju pjesme dopovjesne i bajoslovne još od neznabožačkih vremena, samo što im je kršćanstvo gdje tu promijenilo oblik (Sveci blago dijele. Ognjena Marija. Zmija mladoženja. Car Dukljanin). Neke su legendarne (Car Konstantin i đak samouk), neke opet moralne (Brać a i sestra. Nahod Simeun). Od pjesama toga doba mnoge su crple građu iz bogomilskih pričanja.

Drugo doba ispunjuju najstarije povjesne pjesme iz vremena nezavisnosti srpske pod Nemanjićima (od 12. vijeka do g. 1389.), a pjevaju o zidanju gradova ili o zadužbinama, kojima su se podigli manastiri Hilandar, Studenica i Mileševo, o sv. Savi i njegovu ocu, o drugim znatnim vladarima: Milutinu Urošu, Stjepanu Urošu, a naročito o silnom caru Stjepanu Dušanu, o braći Vukašinu, Uglješi i Gojku.

Treće doba narodne poezije čine prekrasne pjesme o propasti srpskoga carstva na Kosovu 1389. Treba znati, da ta katastrofa nije opjevana u suvisloj epopeji, nego joj se pjevaju pojedini prizori, bojevi i smrt glavnih junaka. — Kao posebnu skupinu bismo istakli pjesme o Kraljeviću Marku, sinu Vukašinovu, koji je junakovao prije Kosova (Uroš i Mrljavčevići. Marko i vila. Marko i Ljutica Bogdan. Ženidba Kraljevića Marka), a poslije Kosova on je istina »turska udvorica«, ali vojujući u vojsci turskoj traži priznanje svomu junaštvu, i uvijek je nezavisan i spreman braniti sebe i tko mu se utekao, ma od čije sile (Marko i kći kralja arapskoga. Markov lov s Turcima. Marko i Arapin). Kako je Marko omilio narodu, ovomu se ne da vjerovati, da mu je miljenik, kojega nije mogla satrti samrtna ruka, i zbilja umr'o, nego priča, da Marko spava i da će se opet probuditi.

Već one pokosovske pjesme o Kraljeviću Marku idu u četvrto doba, u vrijeme turske vlasti, kojoj se narod očajno opirao pod vodstvom pojedinih ljudi dobra imena još od otaca njihovih, kakvi su Crnojevići i Jakšići, ako joj i nijesu mogli odoljeti. Zato pjesma pjeva slavu tih porodica; spominje nasilja begova u Bosni i Hercegovini i otpor hajduka, koji su svojim načinom osvećivali patnje naroda svoga. Pored toga i muslimani zagojiše pjesmu slaveći svoje prvake, a ovima ne uskratiše priznanja

ni kršćanski pjevači. U hrvatskom primorju uskočke pjesme slave Iva Senjanina, u Ugarskoj glavni im je junak Sibinjanin Janko (Ivan Hunjadski). K tomu se pjevaju ženidbe i otmice djevojaka.

Peto se doba počinje prošlim vijekom, kad je ustanak Srba urodio oslobođenjem Srbije. Narodna pjesma prigrli i te znamenite događaje pjevajući Crnoga Đorđa i Miloša Obrenovića, bojeve Crnogoraca i junaštva Luke Vulakovića, bana Jelačića, zapremu Bosne i Hercegovine i druge pojave iz našega vremena.

U jednu ruku nam se je diviti, kako je pjesma uspomenu davno minulih povjesnih čina i osoba — naročito kosovski boj — sačuvala svemu narodu hrvatskomu i srpskomu držeći se začudo vjerno i povjesne istine. U drugu opet velikom se slobodom, koja samo pjesmi dolikuje, pomjeruju činjenice i usredđuju u osobama, koje su osobito omiljele narodu. Takav je mimo druge Kraljević Marko, obično divan junak i dobroćudni zatočnik potisnute pravde, ali i naprasit, počesto ćudljiv i sam nepravedan, nakratko slika i prilika samoga naroda sa svim njegovim manama i vrlinama. — Vrijedno je znati, da znanstveno ispitivanje danas već ide po tragovima nehotičnoga iskrivljivanja povjesne istine u narodnoj poeziji, i da lijepo dokazuje, kako su se pjesme mijenjale, kako se ono, što bi učinio jedan junak, kadšto upisalo drugome, kako su se po dvije pjesme znale sljubiti u jednu i t. d.

Jezik pjesama, davno zabilježenih, takav je, kakav je bio, gdje i kada se koja pjesma napisala. Čak se Fortisova Hasan-aginica, izdana 1774., još odvaja od današnjega govora, dok joj je početak evo ovaki: »Što se bijeli u gore zelenoj? Al su snijezi, al su labutove?« Pa ipak i najstarije pjesme, zapisane u naše vrijeme, vrlo malo uščuvaše jezične starine, već je u njima jezik sadašnji. To nam dokazuje, da su pjesme prema promjenama živoga govora udilj mijenjale jezični oblik; a ima i drugih razlika između pjesama sadašnjega i starinskoga vremena.

Kao mjera junačkoj pjesmi danas služi deseterac ritma trohejskoga s usjekom poslije četvrtoga sloga:

Mili Bože | čuda golemoga.
Dva su bora | naporedo rasla.
Al govori | carica Milica.

Nekada je i mjera bila druga; jer u nekim pjesmama čakavskoga podrijetla stih je duži, tako da prva pola njegova prije usjeka broji kad šest, kad sedam i osam slogova, dok druga pola gotovo vazda ima po osam slogova:

Stani jure konju | stani jure dobri konju.
Kakono je meni | tebe cića zaginuti.
Dva su brata jezdila | planinome konja hitra.
Pođe Mitar Jakšiću | Stipanu besidovati.
Ne znam veće viju li te | ne znam veće vidiš li me.
Jeda nam si vojevodo | zle bilige ke vidio.

U nekim pjesmama ima i kraći dopjev:

Jutrom rano išetala sestra kralja budimskoga,
budimska gospođa;
ona ti mi išetala na prozoru od bijele kamare,
Okom mi ti pogledala niz Kosovo ravno polje,
niz to ravno polje.
U Kosovo ugledala tri vile na tri ljeljene,
brzo se je povratila bracu kralju u kamari,
zemaljskome kralju.

Ili:

Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastavica,
ona mala ptica.
Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastavica;
ona cvilu cviljaše Zadru gradu na pridvraću,
ona mala ptica.

Takovi dopjevi danas dolaze samo u ženskim pjesmama.

Ali imaju neka obilježja, zajednička junačkim pjesmama svih vremena, koja su tako ustaljena, da nijedan narodni pjevač od njih ne odstupa. To je pjesnički ukras, kako ga je slična naći i u epskoj poeziji drugih naroda.

Prvi joj je zajednički biljeg epska opširnost. Daje li se kakav nalog, šalje li se knjiga, to se sadržaj ponavlja svagdje, gdje je o tome govora. Pita li tko šta, to mu onaj, koji odgovara, ponavlja njegove riječi. Pitanje je uopće veoma omiljelo. Mnogo se puta pita, a odgovor najprije se poriče, pa onda tek veli, što se naumilo reći. Odatle dolazi i to, te se u istim prigodama upotrebljuju iste rečenice. Ako se tko divi, on će reći: Mili Bože, čuda velikoga! Izrekne li se želja, to se obično doda: Da Bog dade i sreća donese. Kad se zahvaljuje, veli se: Mili Bože, na svemu ti hvala. Kad se prijatelji sastanu: ruke šire, u lice se ljube, za junačko pitaju se zdravlje. Koji pita, veli: Kaži pravo, tako bio zdravo! a onaj, koji mu odgovara, veli: Kada pitaš, pravo da ti kažem. Tako se i druge radnje označuju svagda istim rijekovima; na pr. Junak skače na noge lagane. Na umoru li je tko, to: zbori, s dušicom se bori; a kad umre: to izusti, pa dušicu pusti. Istim se načinom označuje i vrijeme: Sunce zađe, mrak na zemlju pade, ili Crni mrače pade na zemljicu. Poredi: Dok bijela zora zabijelila i mnoge druge. — Druga je osebina

tako zvana p a l i l o g i j a, gdje se početak jednoga stiha ponavlja i na početku drugoga ili se svršetkom jednoga stiha počinje drugi; na pr.

P o r a n i o Kraljeviću Marko,
p o r a n i o niz Kosovo ravno —
Pa uzeo sebi s i n o v i c u,
s i n o v i c u njemu osobnicu.

Među osebine narodne pjesme idu i u k r a s n i p r i d j e v i (e p i t h e t a o r n a n t i a) uz nekoje imenice, po čemu od pojma postane slika. U junaka je b i j e s a n k o n j, s i v s o k o, b r i t k a s a b l j a, p e r n i b u z d o v a n, b o j n o k o p l j e; on viče j e d r o, g r o m o v i t o; u njega su n o g e l a g a n e; zmija je l j u t a, dijete l u d o, knjiga b i j e l a i s i t n a, more s i n j e, zvijezda s j a j n a, sunce ž a r k o, vila b i j e l a i t. d.

Amo idu i stalni uvodi pjesama, koje se rado počinju ili z a č u đ e n j e m:

B o ž e m i l i, č u d a v e l i k o g a!

ili pitanjem:

Š t o p r o t u ž i r a n o u n e d j e l j u?

Pitanja i uporedba obično se uzimaju antitetski.

Pitanje:

I l i g r m i i l s e z e m l j a t r e s e
i l u d a r a m o r e u b r e g o v e?
N i t i g r m i n i t s e z e m l j a t r e s e,
n i t u d a r a m o r e u b r e g o v e;
v e ć d i j e l e b l a g o s v e t i t e l j i.

Uporedba:

D v a s u b o r a n a p o r e d o r a s l a,
m e đ u n j i m a t a n k o v r h a j e l a:
t o n e b i l a d v a b o r a z e l e n a,
n i m e đ n j i m a t a n k o v r h a j e l a,
v e ć t o b i l a d v a b r a t a r o đ e n a,
j e d n o P a v l e, a d r u g o R a d u l e,
m e đ u n j i m a s e s t r i c a J e l i c a.

Narodna pjesma obično nije slikovana. Katkad ipak se i ona služi ukrasom čistoga slika, aliteracije i asonancije, a ove potonje se ponajradije uzimaju od riječi jednoga korijena: N e k a z o v e i p r i z i v l j e. D a s e b i j e m i p r e b i j a m. N e m a l i c a b e z o b l i k a. B a c i k r i l a i o k r i l j e. Z a t e k o h s e i z a r e k o h. Obični slik dolazi ili u istom stihu: O d l a k a t a p a d o v r h n o k a t a — K a k o t r č e, i z a g l a s a v i č e — D a j m i, B o ž e, o d D r i n e v e d r i n e — ili se meće kao u umjetnoj pjesmi: N a d o b r u v a m j u t r o o s v a n u l o, N a b o l j e m u s u n c e o g r a n u l o. — Ovamo ide i narodno etimologisanje: Z a g o r j e g a i z g o r j e l o. P o l o m l j e g a p o l o m i l o. L j u b i č i c a l j u b i m e n e, g r l i č i c a g r l i m e n e.

Ali nam je priznati, da slik u narodnoj pjesmi danas sve više odvaja, bar u onoj, koja se još gradi na sjever od Save.

O cijelome sastavu epske pjesme treba znati, da ona uvijek ostaje veličajno jednostavna. Prebira sve osjećaje i strasti ljudske, ali bez deklamacije umjetničkoga pjesništva. U njoj se život duše očituje manje riječima nego radnjom, kratkom se besjedom crtaju misli, čuvstva i situacije, i kraj sve epske opširnosti ona ljubi kratki, izraziti dijalog. Ovo su krasote, koje slabo kada dostigne pjesma umjetnica.

Kuda epska pjesma još živi krepkim životom, naročito u Crnoj gori, u Bosni i Hercegovini i u južnim stranama Srbije, svak je vješt guslama i znade otpjevati po koju junačku pjesmu, ako i ima pojedinaca, koji su tomu poslu kud i kamo vještiji od drugih, čim i sami umiju slagati pjesme i drže u pameti podosta lijepih starih pjesama. Idući k sjeveru, gusala i vještih pjevača sve je manje, a u Hrvatskoj — osim gornje Krajine — u Slavoniji i susjednoj Ugarskoj pjevaju samo s l i j e p c i što po sajmovima i crkvenim zborovima, što idući od kuće do kuće, a narod ih sluša pozorno i daruje obilno za njihovo pjevanje. Ovako su slijepci postali pravi narodni pjevači.

Nego slijepci pjesmom uz gusle mole i milostinju opominjući ganutljivim stihovima svijet sljepačke nevolje svoje. Pjesma im se obično počinje riječima: »Daruj, daruj, mili rode!« Ovake se pjesme zovu s l j e p a č k e pjesme. Ispjevane su u osmercima trohejskoga ritma s usjekom u polovici:

D a r u j t e m e | m i l a b r a ć o,
t a k' o v a k o | n e g l e d a l i,
s l i j e p a č e d a | n e i m a l i
n i u d o m u | n i u r o d u!

Pored muških pjesama narodna poezija obiluje i ž e n s k i m a. Neke od njih, koje nijesu sadržine lirske, bit će stare kao i muške, a neke, kojima se baje obično po drevnom načinu neznabožačkom, i tužbalice za mrtvima zacijelo su još i starije.

Poglavito se u ženskoj pjesmi odražava ono nepremjerno obilje pjesničkih osjećaja, koji od vijeka pa do vijeka zlatnim zrakama izbijaju iz žarkih srdaca naroda. Možda nema plemena ljudskoga, koje se ne bi okrepljivalo, budilo, tješilo pjesmom

svojom. Ali i strani ljudi priznaše, da su između naroda, kojih je duševni život bolje poznat, Slovjeni najradiji pjesmi; a ne ćemo zgriješiti, ako od Slovjena opet u tomu priznamo prvenstvo Hrvatu i Slovencu.

Ženske se pjesme ne mogu dijeliti po dobama kao muške; tako ih ne možemo razvrstati ni po društvenim razlikama, kako to rade Nijemci sa svojom narodnom lirikom. U nas pjeva poglavito seljanin, pa ako mu se pjesma dosta puta i dotiče čuvstava zajedničkih svemu svijetu, ona se ipak ponajviše zabavlja njegovim prilikama popraćujući njegov rad i život i ističući njegove želje i potrebe.

Neke ženske pjesme, koje se pjevaju u stalnim prigodama, valjada potječu još iz pretkršćanskoga doba. Takve su pjesme dodolske, kraljičke i kolede.

Kad je udarila suša i svijet već ne može da doželi kišu, onda selom zarede Dodole. Jedna se djevojka — koju baš zovu Dodola — sva obloži i uveže travom, a druge je prate od kuće do kuće i pred svakom kućom zapjevaju:

Naša Doda Boga moli, oj dodo, oj dodole!
da udari rosna kiša, oj dodo, oj dodole i. t. d.

Dodola poigra, i netko je iz kuće polije kablom čiste vode. — U Dalmaciji idu momci — prporuše — da dozovu kišu, i pjevaju:

Prporuše hodile,
terem Boga molile,
da nam dade kišicu,
da nam rodi godina
i šenica bjelica i t. d.

Kraljice su zbor djevojaka, što o Duhovima obiđu selom, pred svakom kućom pjevajući i igrajući. Tu ima kraljica, kralj, barjaktar, dvije dvorkinje i još pet do deset djevojaka, sve odjevene i opremljene prema ulozi svojoj. One svakom čeljadetu u kući otpjevaju počasnu pjesmu. Na pr.

Ovdje nama kažu — leljo!
momu neudatu — leljo!
Jal je vi udajte — leljo!
jal je nama dajte — leljo!
da je mi udamo — leljo! i t. d.

I Koleđani o Božiću i Mladom ljetu idu od kuće do kuće i pjevaju neke starinske pjesme čestitarke dodavajući svakoj vrsti pripjev »koledo«.

Starinom njima su vrsnice pjesme o vilama, koje često dolaze i u junačkim pjesmama; pjesme božićne, al se u njima ne spominje porođenje Kristovo; pa možda još i pjesme svečarske, što se pjevaju o krsnom imenu, dok znademo, da ta lijepa slava potječe još iz neznabožačkih vremena; i svatovske, gdje se pjeva mladima, njihovu rodu i svatovima uza svaki čin opsežnoga obreda svadbenoga, koji u toj prilici nije utvrđen kršćanstvom. I tužbalice (naricanja) za mrtvima, kako ih danas pjevaju ženske u Crnoj gori, već svojim ustaljenim oblikom dokazuju da su prastare. I u drugim krajevima ženske nariču za mrtvima, ali običnije prozom, pa i ta naricanja tako su lijepa, da mogu dirnuti i rasplakati onoga, koji ih sluša.

Kršćanskoga su podrijetla pjesme sadržaja nabožnoga, pa one, što se pjevaju uz časni post i na Spasovo.

Starinske su pjesme počašnice, što se u Paštrovićima pripijevaju zdravicama, zatim one, što se posvuda pjevaju o žetvi, na mobi, na prelu, na komidbi i kod drugih seljačkih posala, koji se udružice rade. U kolu se pjevaju poskočnice, dosjetljive a kadšto i ujedljive, od kojih se mnoga časom smisli, pa ako je uspjela, ona se i zapamti. Njima su srodne pjesme bačvanske, što često puta opjevaju koji smiješni događaj, a ima sličnih pjesama i druguda. Spominjemo i one pjesme, što ih pjevaju djeca kod svojih igara, i uspavanke, kojima majka ušikava milo čedo svoje. Pored svih ovih prekrasne su pjesme ljubavne, kojih ima toliko, da im se ne zna broja; plemenitost osjećaja i izvornost kompozicije ih počesto divno uznosi nad slične pjesme drugih naroda. Osobito su lijepe pjesme muslimanske te struke. A ima još različitih ženskih pjesama, koje se sadržinom svojom ne mogu pravo uvrstiti ni pod jedan od pomenutih naslova.

Mjera se stihovima i u ženskim pjesmama određuje napjevom, koji ima obično trohejski, dosta puta i daktilski ritam. Al se napjev i naglasak riječi ipak više podudaraju nego u muškim pjesmama. Kako se u lirskim pjesmama uzima, da je napjev preči od riječi, ti su napjevi različitiji i umjetniji, a prema tomu ima i različnih mjera. To se već po tom vidi, što najkraći stih ženske pjesme ima 5 slogova a najduži 14.

Evo neke lirske mjere:

1. peterac (daktil + trohej):

Ah, što ću, što ću?
Ne spavam noću.

2. šesterac trohejski:

R a z b o l j e s e M e j r a
u n e n i n u k r i l u.

Ovom su mjerom ispjevane kraljičke pjesme.

3. sedmerac trohejski s usjekom nakon 4. sloga:

O j t i z r n o p š e n i č n o.

4. osmerac: a) trohejski s usjekom u polovici:

H r a n i k o n j a R a d i v o j e.

b) logaedski (daktil + trohej + daktil) s usjekom nakon troheja:

U s t a n i g o r e, M i l a n e!

5. deseterac logaedski (prije i poslije usjeka daktil + trohej bud kojim redom):

a. V i ć e t e d o ć i, m i t e n e d a m o.
b. V e ć B o g k a k o j e k o g a s t v o r i o.
c. S r e t n o m i b i l o r u h o v j e n č a n o.
d. Ž a o, n e ž a o, i z v e s t i ć e š j e.

6. jedanaesterac trohejski s usjekom nakon 4. i 8. sloga:

O j s i n o ć s e D u k a L e k a o ž e n i,
a j u t r o s m u s i t n a k n j i g a d o p a d e.

7. dvanaesterac: a) trohejski s usjekom u polovici:

A z a m o m k o m v e ž e d e v e t m i l i h d r u g a.

b) daktilski s usjekom u polovici:

H r a n i l a d j e v o j k a l a v a i l a b u d a.

c) logaedski (2 daktila + 3 troheja bud kojim redom):

a. Z a s p a l a d j e v o j k a d r e n k u n a k o r e n k u.
b. V i š e m o j e g l a v e r u ž u u s a d i t e.

8. trinaesterac: a) trohejski s usjekom nakon 4. i 8. sloga:

D a s' h v a t a m o t a n k e s l a m k e, t a n k e t a n a n e.

b) logaedski (4 troheja + daktil + trohej s usjekom nakon 4. i 8. sloga):

O b a z r i s e, l e p a C v e t o, m a j k a t e z o v e.

9. četrnaesterac trohejski s usjekom nakon 4. i 8. sloga:

O v č a r h o d i p o p l a n i n i, u j e s t ć e g a v u c i.

S ovim još nijesu iscrpene mjere ženskih pjesama, jer se grade sveudilj nove pjesme s novim mjerama i napjevima. Ali se može pouzdano tvrditi, da je najobičnija mjera osmeračka.

Rekosmo, da žensku pjesmu gradi seljanin. Ali kako je i stanovnik gradova pjesmi rad, i on se naučio pjevati te pjesme i po njima graditi druge. Samo što se pri tome nije mogao oteti od pjesama, što ih pjevaju drugi narodi. Tako postade v a r o š k a pjesma, koja počesto napjev i oblik, osobito slikove, posuđuje od poezije talijanske, njemačke i dr.

Uz pjesmu narod ljubi i p r i p o v i j e t k u nevezane besjede. Sadržina joj se kadikad podudara sa sadržinom narodne pjesme, ali ovoj — mislimo pjesmu mušku — glavno je područje povijest naroda, već kako je ona shvata, dok je narodna pripovijetka privoljela građi, koja joj se većim dijelom donesla iz područja poezije drugih naroda. Ima naime pripovijedaka, kojima se premice mogu naći u pričanju različnih naroda azijskih i evropskih, te nije druge, već da pomislimo ovako: neke od tih pripovijedaka možda su zajednička imovina arijskoga plemena od nedoglednih vremena, za druge se može reći da su u povjesno doba prošle svijetom i stanile se kod nas, kako su i kod drugih naroda.

Ima naših priča, za koje se može iznesti dokaz da su nikle u Indiji; jer eto u starom zborniku P a n j č a t a n t r i — mi smo ga već poznali pod imenom S t e f a n i t i I h n i l a t, kako ga zove grčki prijevod — dolaze isti motivi, koje susrećemo u narodnim pripovijetkama: Z m i j a m l a d o ž e n j a, N j e m u š t i j e z i k, U s u d i dr. Naše pričanje jednako ističe kao i indijsko, kako se roditeljima, željnim djeteta, rodila zmija, kako je oženiše, te je onda iz svlaka zmijinjega izišao krasan mladić; kako je čovjek spasao životinju, a ona ga naučila jeziku životinjskome; kako se jedan čovjek rodio u srećnu, a njegov rođeni brat ili njegovo dijete u nesrećnu horu, pa što pod ime nesrećnikovo iznikne, nema blagoslova, i njemu nema spasa, dok se ne poda sasvim pod okrilje srećnikovo. I s arapskim zbornikom o tisuću i jednoj noći naše je narodno pričanje u dodiru: Č a r d a k n i n a n e b u n i n a z e m l j i zove se pripovijetka, koja ima slične motive kao ona o caru Sinagripu. Mongolska priča o d r a m u j e z i k a došla je k nama preko Turaka; u njoj se pripovijeda o komadu čovječjega mesa, koji bi se kao zalog za neko obećanje imao izrezati iz živa čovjeka. A da je ta priča zanimala i evropski zapad, o tom nas uvjerava Shakespeareova komedija: Mletački trgovac. Veliki dio staroga svijeta poznaje priču o P o l i f e m u, koju nam lijepo prikazuje Homerova Odiseja; a i naša narodna pripovijetka zna D i v l j a n a, kojemu treba izbosti oko, da se oslobodiš od njega. Iz grčkoga su svijeta priče o t r o j s k o m r a t u, o A l e k s a n d r u V e l i k o m i o k r a s n o m D e v g e n i j u, koje su naši pređi dobro poznavali; a u prilici cara Trojana i Dukljana ulaze u naše pričanje rimski vladari, i začudo je, kako je mašta ova znamenita imena sastavila sa zlim dusima iz svoje neznabožačke prošlosti. S kršćanstvom toj se mašti podalo nove hrane; stao narod pričati o licima b i b l i j e, pa da bi bolje dolikovala njegovoj razmnivi, on ih je maštovito iskitio po pričama, što se zovu l a ž n e — apokrifne — k n j i g e. Tako su

tresavice postale kćeri Irudove, i u pripovijeci: Jedna gobela u kao, druga iz kala sastaje se mudri Solomun sa Porom, carem indijskim. Mnogo su toga unijeli u narodno pričanje Bogomili uzimajući duševne hrane osobito iz spomenutih »lažnih knjiga«, a i poslije rado su svećenici narodu začinjali nauku kršćansku ćudorednim pričama izvađenim ponajviše iz zbornika 14. i 15. vijeka, koji se zove Gesta Romanorum.

Pored ovih i drugih bajaka narod naš pozna i priču životinjsku, koju su istina najbolje dotjerali Germani i Francuzi, a njoj je nablizu basna, koju je Esop podao nama, kako je svim narodima evropskim.

Ima još i drugih pripovijedaka, što su iznikle na našoj domaji. U njima se crta odnošenje kmeta spram gospodara, raje spram begova, lukavoga Hercegovca, prostodušnoga Šijaka, ovijanoga Ciganina spram onih, koji već koga hoće da nadmudri. Razumije se sobom, da su ovakve pripovijetke namijenjene ugodnoj zabavi i veselu smijehu.

Treba imati na umu, da je narod sve ovo duševno blago, uzeo ga otkle mu drago, priudesio i protkao svojim ćudorednim shvatanjem i pjesničkim maštanjem. A prije svega zaodio ga je ruhom tako krasna jezika, da nam narodna pripovijetka u tom pogledu izlazi kao živi odsjev narodnoga bića, kojemu se divi učeni svijet i sve ga s većom nasladom i korišću proučava.

Još su krasno biserje iz riznice narodnoga blaga poslovice i zagonetke. U poslovice se zbilo iskustvo naroda i mudrost njegova od davnine sve do dana današnjega; one opominju, prekoravaju, tješe. Filozofiju, koju učeni ljudi slažu u knjigu, narod pohranjuje i saopćuje poslovicom. Kralj Salamun ih zove »mudrosti uličnom«, a grčki učenjak Aristotele ih priznaje kao »odsjev drevne mudrosti«. Mnogo tih poslovica jednako se nalazi i u drugih naroda; za druge ili se pouzdano zna, ili se bar može naslutiti, kad i kako su postale.

Izvjesno je, da su neke iznikle iz iskustva stečena pojedinom zgodom (Tko što dobio, to i ponio. Gradi ražanj, a zec u šumi), nekim je izvor možda u »mudrim izrekama« Sv. pisma (Bolji dobar glas nego zlatan pas — izreka Solomunova: Bolji je dobar glas od silna bogatstva. Sve je u Božjim rukama — psalam: U ruci njegovoj svi konci zemlje. U tuđem oku vidi slamku zapravo je izreka evanđelja), nekim u povijesti (Šaptom Bosna pogine. Dva loša ubiše Miloša), a nekim u kakvugod događaju (Ode kao bula u jagode. Gori mu glava kao futoškomu knezu).

Podavajući nam poslovice narodnu mudrost u najjedrijem obliku, koji se kroz mnoge vijekove nepromijenjen sačuvao, one nam osobito služe za proučavanje narodnoga jezika.

I zagonetke vrijedne su spomena. U njima sačuvani su ostaci metaforskoga govora davno prošlih vremena. Predmet zagonetkama obično se uzima od pojava svakidanjih i od onih stvari, s kojima je seljanin u neprestanom dodiru.

Ima zagonetaka zajedničkih svim arijskim narodima; ima opet takvih, za koje znamo da im je početak u »lažnim knjigama« bogomilskim. Tamo dolazi pitanje: »Što je drven ključ, a voda zasovna, a zec uteče, a lovac pogibe?« Odgovor je: »Drveni je ključ Mojsijeva palica, voda je zasovna Crveno more, zec bi Mojsije a lovac Faraun«. I gle hrvatske zagonetke: Zlatni stupci vodu zastupili, otud lovci zeca natjeraše, zec uteče, lovci izginuše, kojoj je odgonetljaj: Kad je Mojsije bježeći od Farauna prešao preko mora, a Faraun s vojskom propao u moru. — Među zagonetkama ima takvih, koje se odlikuju riječima smišljenima baš za pojedinu zagonetku. Na pr. Vukotići vuku, sjekotići sijeku, sam bača prevraća, niz kriv potok obraća: usnice, zubi, jezik, grlo. — Zakukuljeno, zamumuljeno, zadevećeno, zadesećeno; nitko ga ne može raskukuljiti, razmumuljiti, razdevetiti, razdesetiti nego onaj, koji ga je zakukuljio, zamumuljio, zadevetio, zadesetio: ključ i brava. — Sjeda sjedi u sjedinu gradu, car je prosi, okovan je ne da: ovca u toru, vuk i pas. Ovo su dječije zagonetke.

Od onih pitanja i odgovora u bogomilskim knjigama polaze možda narodne pitalice, u kojima ima i narodne mudrosti i bezazlene šale i ljute ironije. Na pr. Pitali popa: »Ko se za koga uzalud muči? »Kvočka oko piladi i baba oko unučadi.« — Pitala kornjača kornjaču: »Što ti bi, te se prevali?« »Bog ubio i prešu!« — Pitao raja agu: »Zašto me biješ, slatki aga?« »Da te boli«.

Narodne pjesme.

1. Muške.

Janko i Sekule.

(Starinska).

Lijepu jezdu jezdijaše Ugrin Janko i Sekule —
lijepi Ugričići.

On ti jezdu jezdijaše po ravnu Kosovu polju.
Pođe Janko vojvoda Sekulu govoriti,
svomu sestričiću:
»Tako tebe ne ubio, sestričiću, Bog veliki,
da'mo malo poigrati dva viteza dobra konja —
daj, moj sestričiću!«
Pođe bane Sekule vujcu Janku govoriti:
»A zašto ću ja igrati s vujcem mojim konja dobra,
vujče da moj Janko?
Ere će se pod ujceme mnogi konji dobri naći,
tere me ćeš ostaviti u Kosovo ravno polje,
vujče da moj Janko!
A mene će pritisnuti vrli Turci vitezovi,
tere me će u Kosovo zlome smrtju umoriti,
oni kleti Turci.«
Ošte stade Ugrin Janko svom Sekulu govoriti:
»Ako meni ni tomu, sestričiću, ne vjeruješ,
vojvoda Sekule,
a mi dajmo postaviti vjeru Boga velikoga;
pokle mi se namjeri taj junački bolji konjic,
da moj sestričiću,
a da mi se ne bismo u nevolji ostavili.«
Onde mi su ostavili vjeru Boga velikoga,
Janko i Sekule,
paka mi su poigrali u Kosovo dobre konje.
Ali mi ti pomože Sekulića Bog veliki,
vojvodi Sekulu;
ere se je namjerio pod Sekulom bolji konjic,
te se bješe uteko vujcu Janku vojvodi
delija Sekule.
Kako ono bješe Ugrin Janko ugledao,
pođe Janko vojvoda Sekulu govoriti,
svomu sestričiću:
»Ali mi ćeš darovati ispod sebe konja dobra,
ali ćemo se promijenit na gospodske dobre konje,
delija Sekule?«
Banović ti Sekule vujcu Janku odgovaraše:
»Ja se ne ću s tobome na konje promjenovati,
vujče da moj Janko!«

Neg mi sjedi Sekule na junačku crnu zemlju,
ter darova vujcu Janku ispod sebe konja dobra,
on bane Sekule,
a Janko njemu darova lijepu Jankovu Susticu
i dade mu u ruke od Sustice zlatne ključe,
one tvrde ključe —
u Sustici bješe trista Turak janičara.

Sveti Nikola.

Bože mili, čuda velikoga!
Gledah čuda prije neviđena:
u Pavlovu svetom manastiru
postavljeni od zlata stolovi;
svi se sveci redom postavili:
navrh sofre gromovnik Ilija,
nasred sofre Sava i Marija;
po dnu sofre Petka i Nedjelja.
Slavu diže svetitelj Nikola
i napija u slavu Ristovu;
al se njemu malo zadrijema,
u drijemu čašu ispustio —
čaša padne na stolove zlatne,
nit se razbi, nit se proli vino.
Kara njega gromovnik Ilija:
»O moj brate, svetitelj Nikola!
I dosad smo pili ladno vino,
ali nijesmo, brate, drijemali
ni iz ruku čaša ispuštali.
Što se tebe tako zadrijema?«
Al govori svetitelj Nikola:
»Ne karaj me, gromovnik Ilija!
Malo trenuh, čudan sanak usnih:
naveze se trista kaluđera,
naveze se u to sinje more,
prilog nose Svetoj gori slavnoj,
žuta voska i b'jela tamjana.
Digoše se vjetri do oblaka,
udariše po moru talasi,
da s' potopi trista kaluđera.
U glas viknu trista kaluđera:

„Pomoz' Bože i sveti Nikola!
Gdje si gođe, da si sada ovdje!'
A ja odoh te ih potpomogoh:
izveze se trista kaluđera,
izveze se zdravo i veselo,
odnesoše prilog Svetoj gori:
žuta voska i b'jela tamjana.
Utome se mene zadrijema,
te ja čašu iz ruke ispustih«.

Dioba Jakšića.

Mjesec kara zvijezdu danicu:
»Đe si bila, zvijezdo danice?
Đe si bila, đe si dangubila,
dangubila tri bijela dana?«
Danica se njemu odgovara:
»Ja sam bila, ja sam dangubila
više bijela grada Biograda,
gledajući čuda velikoga,
đe dijele braća očevinu,
Jakšić Dmitar i Jakšić Bogdane.
Lijepo se braća pogodiše,
očevinu svoju podijeliše:
Dmitar uzme zemlju Karavlašku,
Karavlašku i Karabogdansku,
i sav Banat do vode Dunava;
Bogdan uzme Srijem zemlju ravnu,
Srijem zemlju i ravno Posavlje,
i Srbiju do Užice grada;
Dmitar uze donji kraj od grada
i Nebojšu na Dunavu kulu;
Bogdan uze gornji kraj od grada
i Ružicu crkvu nasred grada.
O malo se braća zavadiše,
da oko šta, veće ni oko šta:
oko vrana konja i sokola;
Dmitar ište konja starješinstvo,
vrana konja i siva sokola,
Bogdan ne da njemu ni jednoga.

Kad ujutro jutro osvanulo,
Dmitar uzja vranca velikoga,
i on uze sivoga sokola,
pa polazi u lov u planinu,
a doziva ljubu Anđeliju:
»Otruj meni mog brata Bogdana
Ako li ga otrovati ne ćeš,
ne čekaj me u bijelu dvoru.«
Kad to začu ljuba Anđelija,
ona sjedne brižna, nevesela,
sama misli, a sama govori:
»Što će ova sinja kukavica!
Da otrujem mojega đevera,
od Boga je velika griota,
a od ljudi pokor i sramota.
Reći će mi malo i veliko:
Vidite li one nesretnice,
đe otrova svojega đevera!
Ako li ga otrovati ne ću,
ne sm'jem vojna u dvoru čekati.«
Sve mislila, na jedno smislila:
ona ode u podrume donje,
te uzima čašu molitvenu,
sakovanu od suvoga zlata,
što je ona od oca donela;
punu rujna natočila vina,
pak je nosi svojemu đeveru,
ljubi njega u skut i u ruku,
i pred njim se do zemljice klanja:
»Na čast tebi, moj mili đevere,
na čast tebi i čaša i vino —
pokloni mi konja i sokola.«
Bogdanu se na to ražalilo,
pokloni joj konja i sokola.
Dmitar lovi cijeli dan po gori
i ne može ništa uloviti.
Namjera ga pred veče nanese
na zeleno u gori jezero.
U jezeru utva zlatokrila:

pusti Dmitar sivoga sokola,
da uhvati utvu zlatokrilu —
ona mu se ne da ni gledati,
nego ščepa sivoga sokola
i slomi mu ono desno krilo.
Kad to viđe Jakšić Dimitrije,
brže svlači gospodsko odijelo,
pak zapliva u tiho jezero,
te izvadi sivoga sokola.
Pa on pita sivoga sokola:
»Kako ti je, moj sivi sokole,
kako ti je bez krila tvojega?«
Soko njemu piskom odgovara:
»Meni jeste bez krila mojega,
kao bratu jednom bez drugoga.«
Tad' se Dmitar bješe osjetio,
đe će ljuba brata otrovati,
pa on uzja vranca velikoga,
brže trči gradu Biogradu,
ne bi l' brata živa zatekao.
Kad je bio na Čekmek-ćupriji,
nagna vranca, da preko nje pređe,
propadoše noge u ćupriju,
slomi vranac obje noge prve.
Kad se Dmitar viđe na nevolji,
skide sedlo s vranca velikoga,
pak zavrže na buzdovan perni,
brže dođe gradu Biogradu,
kako dođe, on ljubu doziva:
»Anđelija, moja vjerna ljubo!
Da mi nisi brata otrovala?«
Anđelija njemu odgovara:
»Nijesam ti brata otrovala,
Veće sam te s bratom pomirila.«

2. Ženske.

Naranča.

(Čakavska.)

Naranča se vetru moli,
da ju vetar ne sprelomi,

jer je ona obrodila:
svaka grana po naranču,
a na vrhu tri četiri.
Na vršiću sokol sedi,
pod narančom slavić poje,
ljubu svoju k sebi zove.
Ljuba mu je govorila:
»Čula jesam tužne glase,
da mi se ti na put spravljaš.
Srčni ljubi moj predragi,
kome mene ti ostavljaš?«
»Ah, predraga ljuba moja!
Daleki su puti moji:
ti hoditi ne biš mogla.«
»Letati ću s tičicami,
ak su puti po gorami;
plavati ću z ribicami,
ak po moru su ti puti«.

Komarov pir.

(Čakavska.)

Kad se komar s muhom spravi,
'su je bratju na pir pozval,
a sovicu za svaticu,
a komara za kumpara.
Sonud ide rak na konji:
»Pomoz' Bože, bratjo moja!
Ste li dobro obedvali?«
»Mi smo dobro obedvali,
pojili smo dosti mesa:
dve četrti od komara;
pojili smo dosti kruha:
do dva hliba od hrblena;
popili smo dosti vina:
do dvi kori od oriha.
Počne komar z muhom plesat:
tri milje se j' zemlja tresla!«

Djevojka vila postala.

(Kajkavska.)

Tri su ptice goru preletele,
vu 'ni gori drevca ni kamenca,
samo jeden javorek zeleni,
pod njim sedi ružica devojka.
Jo mi jeje žeja jophajala;
išla ona hladne vode iskat,
našla ona zdenca jograjenca,
pa je štela hladnu vodu piti.
Krikne, vikne junak iz planine:
»Ne pij vode, Rožica devojka!
Onog zdenca vile jogradile«.
»Či su vile zdenca jogradile,
nisu vile vodu jotrovile.«
Kad se hladne vodice napila,
taki vila devojka je bila,
pak je išla vu gore planine.

Tri su tice . . .

(Kajkavska.)

Tri su tice morje preletele:
prva nosi zdravlje i veselje,
druga nosi grozdek od lozice,
trejta nosi lacu od šenice.
Dragi Bože, da bi ova tica,
koja nosi zdravlje i veselje,
ostala pri nas:
naše selo zdravo i veselo!
Dragi Bože, da bi ova tica,
koja nosi grozdek od lozice,
ostala pri nas:
da bi gora dobro obrodila,
saka loza vinca pol vederca!
Dragi Bože, da bi ova tica,
koja nosi lacu od šenice,
ostala pri nas:
da bi pole dobro obrodilo,
saka laca dala pol vaganca:
naše selo zdravo i veselo!

Najveća žalost djevojačka.

Sunce zađe za Neven za goru,
junaci se iz mora izvoze.
Brojila jih mlada Đurđevica,
sve junake na broj nabrojila,
do tri njena dobra ne nabroji:
prvo dobro Đurđa gospodara,
drugo dobro ručnoga djevera,
treće dobro brata rođenoga.
Za Đurđem je kosu odrezala,
za djeverom lice izgrdila
a za bratom oči izvadila.
Kosu siječe, kosa opet raste;
lice grdi, a lice izrasta;
ali oči ne mogu izrasti
niti srce za bratom rođenim.

Smiljana i vijenac.

Smilj Smiljana pokraj vode brala,
nabrala je njedra i rukave,
izvila je tri zelena vijenca:
jednoga je sebi ostavila,
drugi svojoj drugarici dala,
a treći je niz vodu pustila,
pa je njemu tiho besjedila:
»Plovi, plovi, moj zeleni vijenče,
te doplovi do Đurđeva dvora,
pa zapitaj Đurđevu majčicu:
Hoćeš, majko, oženiti Đurđa?
Ne ženi ga mladom udovicom,
već ga ženi ljepotom djevojkom!«

Sova i orao.

Sova sjedi na bukovu panju,
viš nje oro na jelovoj grani.
Sova orlu tiho besjedila:
»Idi, orle, ne namiguj na me!
Sad su ljudi čudnovate ćudi,

pak će reći: ljubi sova orla.«
Al besjedi siva ptica orle:
»Id' odatle, sovo bućoglava!
Nije 'vaki čelebija za te.«

Narodne pripovijetke.

Veter i dobra cura.

(Kajkavska.)

Išla je cura jagod brat. Onda je veter jako jako puhal. Onda ju je zestal veter i rekel joj je: »Čuješ, cura, je li tebi kaj zima?« — »Jeje.« Onda je rekel veter: »Dej mi košaricu! Ja ti jagod naberem, pak se tu grej do te čas, dok ti jagod naberem.« Onda je taj veter donesel jagod. Onda je je rekel veter: »Sad idi doma, ali naj toga razvezati, dok doma ne zajdeš!« Cura se vetru zafalila i odišla dimu. Onda je rekla cura ta: »Vidiš, mama, kuliko sem ja jagod nabrala!« i razvezala je košaricu. A mesto jagod bili su sami zlati. Tak je: ki je dober, saki mu je dober: ki je zločest, saki mu je zločest.

Zašto u ljudi nije taban ravan?

Kad su đavoli otpali od Boga i utekli na zemlju, onda su i sunce odnijeli sa sobom, pa ga đavolski car nabio na koplje i nosio na ramenu. Kad već zemlja protuži Bogu, da hoće sva da izgori od sunca, onda Bog pošlje svetog Aranđela, da gleda, kako da uzme sunce od đavola. Kad siđe sveti Aranđel na zemlju, a on se udruži s đavolskim carem; ali se đavolski car osjeti, što on hoće, pa se dobro uzme u pamet. Hodajući tako po zemlji njih dvojica zajedno dođu na more i stanu da se kupaju; a đavo udari koplje sa suncem u zemlju. Pošto se malo prokupaju, onda reče sveti Aranđel: »De da ronimo, da gledamo, koji može dublje.« A đavo mu odgovori: »Hajde de.« Onda sveti Aranđel zaroni i iznese zubima pijeska morskoga. Sad treba i đavo da zaroni, ali se boji, da mu sveti Aranđel dotle ne odnese sunce. Utom mu padne na um, te pljune na zemlju, i od njegove pljuvanke postane svraka, da mu čuva sunce, dok on zaroni i iznese u zubima morskoga pijeska. Kako đavo zaroni, a sveti Aranđel prekrsti rukom more, te na njemu postane led od devet aršina debeo; pa onda spopadne sunce i pobjegne k Bogu, a svrake stane kreka. Kad đavo čuje svračij glas, onda već vidi šta je, pa se brže bolje vrati natrag. Kad gore, ali se more zaledilo, ne može napolje! Onda se brže bolje vrati opet na dno mora, te uzme kamen i njim probije led, pa onda poteci za svetijem Aranđelom! Onaj bježi, a ovaj za njim! Taman kad sveti Aranđel korači jednom nogom k Bogu na nebo, onda đavo stigne, te mu noktima iz tabana u druge noge iščupa veliki komad mesa. Kad sveti Aranđel dođe sa suncem onako ranjen pred Boga, onda zaplače: »Što ću, Bože, ovako grdan?« A Bog mu reče: »Ćuti, ne boj se; ja ću narediti, da svi ljudi imaju tako na tabanu kao malu dolinu«. I tako Bog uredi, te u sviju ljudi postane na tabanima u obadvije noge kao mala dolina. I tako ostane i do danas.

Medvjed, svinja i lisica.

Udruže se medvjed i svinja i lisica, pa se dogovore, da oru zemlju i da siju šenicu, da se hrane. Zapitaju jedno drugoga, šta će koje raditi i kako će sjeme naći. Svinja reče: »Ja ću provaliti koš, i ukrast ću sjeme; i ja ću svojom surlom uzorati.« Međed reče: »Ja ću posijati.« A lisica reče: »Ja ću svojim repom podrljati.« Uzoraše, posijaše. Dođe žetva. Staše se razgovarati, kako će požeti. Svinja reče: »Ja ću žeti.« Međed reče: »Ja ću snoplje vezati.« Lisica reče: »Ja ću klasje kupiti.« Požeše i snoplje povezaše. Sad se staše dogovarati, kako će vrijeći. Svinja reče: »Ja ću gumno načiniti.« Međed reče: »Ja ću snoplje snijeti, i ja ću i vrijeći.« Svinja reče: »Ja ću pretresati i rastaviti slamu od šenice.« Lisica reče: »Ja ću svojim repom trniti pljevu od šenice.« Svinja reče: »Ja ću ovijati.« A međed reče: »Ja ću žito razdijeliti.« Ovrhoše. Međed žito podijeli; ali ga ne podijeli pravo: jer ga svinja zamoli, te joj dade samo slamu, a šenicu svu uze sam, lisici ne dade ništa. Rasrdi se lisica, pa otide na tužbu, i kaza im, da će im dovesti jednoga carskog čoeka, koji će žito pravo razdijeliti. Uplaši se svinja i međed, pa reče međed svinji: »Zakopaj se ti, svinjo, u slamu, a ja ću se popeti na onu krušku.« Zakopa se svinja u slamu, a međed se pope na krušku. Lisica otidè te nađe mačku, pa je pozva u društvo, da idu na gumno, da hvataju miše. Znajući mačka, da na gumnu ima dosta miša,

pođe rado, pa sad iznad puta sad ispod puta trči za ticama. Opazi je međed s kruške poizdaleka, pa kaže svinji: »Zlo, svinjo! eto lisice, đe vodi strašnoga bumbariša: ogrnuo ćurak od kune, pa i krilate tice hvata oko puta.« Utom se mačka ukrade međedu iz očiju, po kroz travu dođe na gumno, i tražeći miša stane šuškati po slami. Svinja podigne glavu, da vidi, šta je to, a mačka pomisli od njezine surle da je miš, pa skoči te svinju šapama za nos. Svinja se uplaši pa rukne i skoči te nada u potok; a mačka se prepadne od svinje, pa nada uz krušku; a međed pomisli, da je ona već svinju udavila, pa ide sad na njega, pa od straha padne s kruške na zemlju, te se razbije i crkne, a lisici ostane sve žito i slama.

Narodne poslovice.

Ako sreću ne srete, ne stiže ju nikad. — Ako je pas pitu izjeo, ostala je tepsija. — Bježi kud ti volja, od sebe ne uteče. — Bolje je brati svoje vinjage, nego tuđe grožđe. — Ne boji se svaka šuša Boga nego batine. — Da nema sirota, ne bi ni sunce sjalo. — Dublji bunar, hladnija voda. — Ciganski pogađaj, a pošteno plaćaj! — Ciganin kuje u nedjelju, pak koje mu se dobro vidi? — Dokle prosi, medna usta nosi; a kad vraća, plaća obraća.— S kim se ne možeš počupati, ne možeš mu ni drug biti. — Brat bratu, drug drugu, a Bog svima. — Da je snaga kao srce, zemlja bi se tresla. — Pri najvećoj grmljavini najmanje kiše. — Kog su guje klale, plaši se i guštera. — Grm u nuždi bedem. — U selu gladac a u domu glodac. — Danas luduje, sutra huduje. — U svom je svatko jači. — Jedna šteta, sto grijeha. — Gdje je kvar, tu i kar. — Kaša prijeki lijek od gladi. — Gladan kurjak i kladu glođe. — Prazna kesa gotova groznica. — Vika na kurjaka, a iza njega kradu i lisice. — »Kurjače, reci: amen!« Kurjak: »Janje, janje!« — Kakovi svatovi, takovi darovi. — Između tolikih ljudi na svijetu jedva četiri čovjeka. — Mijenja se mjesec na nebu, a ne bi čovjek na zemlji.— Ne valja sa svakim vjetrom letiti. — I ljeskov je korijen čvorav i kukav, al iz njega niču ispravni štapovi. — Sad ga liže, sad ga striže. — Laža udrobi jedamput i u mlijeko, a drugi put ni u sirutku. — Tko se ne zna Bogu moliti, neka ide na more. —

Dok se muke ne namuči, pameti se ne nauči. — Ne budi med, da te razližu, niti jed, da te zapljuju. — Ne stoji kuća na zemlji, nego na mužu i na ženi. — Žena kuću drži; muž je kući gost. — Ne zna svinja, što je dinja. — Ne pada snijeg, da pobije svijet, nego da svaka živinica pokaže svoj trag. — Naše kolo, naš gajdaš; mi igramo, kako znamo. — Novac je pravi lovac. — Nije peći, na što zja, nego što joj se da. — Nisam rada dat rukama a tražit petama. — Naš zavičaj, naš običaj. — Ima i puž rogove i mačak brkove. — Mnogo pasa laje; zlo, da svaki ujede. — Na psu rana, na psu i zarasla. — Čišći račun, bolja ljubav. — Ne hasni rad, gdje nije red. — Puna ruka svačija druga, a prazna ničija. — Bijele ruke tuđ posao miluju. — Ne padaju ražnji, ako pada kiša. — Dva se raka peku na jednoj žeravici, a jedan drugomu ne vjeruje. — S kim te vide, tim te i pišu. — Dok je sreće, nije štete. — Izgubio stid, izgubio vid. — I sveci su zgriješili, ali su se pokajali. — Gdje je svadnje, nije radnje. — Svako čudo za tri dana, al sramota do vijeka. — Sloga od Boga, nesloga od zloga. — Ako štetova, lud; ako dobi, pametan. — Ne biju šutu, nego jezu. — Što veliš, to meni; što želiš, to tebi. — Šalji gladna pred ručak, a plašljiva pred noć, brzo će doć. — Šiba je u raju rasla. — Tko ne liže šibe, liže štapove. — Tko se u kolo hvata, u noge se uzda. — Na trbuhu nema prozora. — Teško loncu pogledajući začin iz sela. — Teško onom do smrti, tko se u zlo uputi. — Tihom noći rosa pada, a na buri plaha kiša. — Torbonoša sam, al svoju torbu nosim. — Uzdaj se u vrbov klin. — Svoj svoga i na vodu vodi, al ga ne utopi. — Um za gorom, a smrt za vratom. — Ne će vrijeme za nama, nego mi moramo za njim. — Ne gledaj vlat, nego klas. — Od smrti ne uvara.

Iz zbirke Mijata Stojanovića.

Ilirski pokret.

Spomenuli smo, da su se budioci narodne svijesti i narodne knjige u nas iznajprije ugledali u strani svijet, naročito u Madžare, Čehe i Nijemce. Prva se dva naroda Josipovim reformama dirnuše u živac jednako kao i narod hrvatski, a njihov otpor protiv novota urodi krasnim plodovima: da ne

bi bili iznijemčeni, oni se sami pobrinuli oko narodnih svojih jezika u školi i knjizi življe no ikada. Osobito su prosvjetne tekovine češke iz onih vremena našim ocima služile za izgled i pobudu.

Tamo se njemački jezik zaveo u škole 1774., a poslije se izdao ukaz, da gimnaziju smiju pohoditi samo oni, koji su sasma vješti njemačkome. Ali odmah 1774. grof Franjo Kinsky izide s knjižicom pred narod, kojom ga poziva, neka ne napušta svoga jezika; 1783. Karlo Tham napiše svoju »Obranu jazyka českého«, a dvije godine poslije već se stvori dobrovoljačko narodno kazalište u Pragu. Čim umre car Josip, Česi zatraže narodne škole; ali ne polučiše drugo, već da se na sveučilištu praškom podigla stolica narodnoga jezika. Zato se iznova živo pokrenu knjiga, koja je nekada bila doživjela zlatni vijek svoj, ali se sve od tridesetogodišnjega rata dotada nije više pravo mogla podignuti. 1809. otac slavistike Josip Dobrovsky izdade gramatiku češkoga jezika, a po njegovu poticaju primi se novi pravopis. Većeslav Hanka 1817. iznese kraljodvorski rukopis, 1818. Ljibušin sud, dva zbornika prastare narodne poezije češke — bar ih je svijet onda za to držao — koji su silno potakli narodni ponos i volju za izučavanjem starine. Još se 1818. trudom grofova Gašpara Šternberka i Franja Kolovrata zasnovao »Narodni museum«, u kom se onda usrijedila sva radnja českih umnika. Oko samoga jezika se bave ljudi dobra glasa: Jungmann, Palacky, Šafařik, Čelakovsky i dr.; i dosta nam je, da kao pjesnike spomenemo Jana Kollára, koji je ispjevao vijenac soneta »Slávy dcera« (»kći Slave«) i Franja Ladislava Čelakovskoga, kojega »Ohlas pisni ruskych« (odjek ruskih pjesama) 1829. zadivi slavenski svijet.

Ovo književno nastojanje Čeha teklo je uporedo s poticajima njemačke romantičke škole. Tako se danas naziva kolo muževa (braća Schlegel, Tieck, Brentano, Arnim i dr.), koji pobude pjesničkomu radu potražiše u davnini svoga naroda, u viteštvu srednjega vijeka, njegovu »minnesangu« i u tadanjem sjaju kršćanske crkve; oni se svrnuše poeziji romanskih naroda, bajnoga istoka, Engleza Shakespearea, i napokon uzeše sabirati pjesme i pripovijetke svojega naroda. — A pored ovih za burnih godina očajnoga boja protiv Napoleona izniče zanosna poezija onih pjesnika, što ih njemačka književna povijest zove Freiheitsdichter. Ti su pjesnici — Arndt, Körner, Schenkendorf i dr.— osobito oduševljavali narod njemački.

Već smo čuli, da je zagrebački biskup Vrhovac 1813. okružnicom pozvao svećenstvo svoje biskupije, neka i ono ide kupiti narodne riječi, pjesme i poslovice. Ali malo da se tko odazvao tomu lijepom pozivu; nisu razumjeli domašaja takvu poslu. I dok je u Dalmaciji izdisala knjiga dubrovačka, dok

su pisci u Hrvatskoj knjižicama kajkavskim zabavljali svoje čitaoce a Slavonci domaćom ikavštinom pjevali prigodne pjesme: eto se 1813. u Beču složilo društvance mladića s našega juga — među njima Kopitar Slovenac, Šporer i Mihanović Hrvati, Davidović i Frušić Srbi — da rasvijetle i obrade narječja jezika »ilirskoga«. Ovi ako su i bili premladi za takov posao, ipak iz njihova zbora 1817. izide drugi; u njemu opet sjede spomenuti Hrvati, i do njih se našlo drugih pregalaca iz Hrvatske, sve đaci bečkog sveučilišta, i oni revno nastoje oko narodnoga jezika i smišljaju, kako bi se pokrenule novine i knjiga. U isto vrijeme eto i u Gracu kolo mladih Hrvata — među njima Demeter, Kurelac i Gaj — koji čitaju narodne pjesme i Kačića, a kajkavci toga kola revno se uče štokavskome govoru.

1818. čestiti Antun Mihanović izradi, da smije izdavati novine, kojih je u Srba već otprije bilo*); zato oglasi narodu svoj Oglasnik ilirski bez svog imena, ali nađe tako malo odziva, da nije mogao naštampati ni prvoga broja. Ta prosti se svijet tada još udovoljavao kalendarom, gospoda čitala su strane novine: narod se dakle još nije bio probudio, da se zaželi glasila na jeziku svojemu, kojim bi ga prosvijetljeni umovi privodili napretku u prosvjeti i narodnom mišljenju. I opet se javi Mihanović dokazujući 1823. njemačkom raspravom srodnost slovjenskoga jezika sa sanskritom (u časopisu Hormayers Archiv), a 1825. naštampa u Beču Reč domovini od hasnovitosti pisanja u domorodnom jeziku.

Dok se tako u Hrvatskoj, gdje osim ono malo kajkavske knjige tolike godine nije bilo znaka narodnome životu, pojavio tek koji taj glas, uzalud budeći narod svoj, da bi se

*) Već su 1791.—1792. izlazile u Beču »Srpskija novini«; 1793.—1794. opet u Beču se izdavale »Slavenosrpskija vjedomosti«, a Dimitrije Davidović izdavao je tamo svoje »Novine srpske« 1813. do 1822. Đorđe Magarašević 1825. zasnuje »Srpski Letopis«. Pored toga izašao je prvi srpski »Zabavnik« (almanak) Davidovićev već 1815., a do 1836. ugledalo je svijet još 10 svezaka; u te zabavnike osim drugih broji se Vukove »Danica« 1826.—1834. 5 svezaka, Pavla Stamatovića »Srpska pčela« 1830.—1841. 12 svezaka, Jovana Hadžića »Golubica« 1839.—1844. 5 svezaka i cetinjska »Grlica« 1835.—1839. 5 svezaka.

osvijestio iz mrtvoga sna, Madžari su u svojim saborima opet i opet tražili, da njihov jezik zadobije dostojno mjesto u školi i javnom životu. Njihova borba probudi u nekih Hrvata volju, te i oni stanu razmišljati o veličini svojega naroda i osobito o njegovoj junačkoj prošlosti. U tim prilikama sve su se življe razigravali duhovi osobito onda, kad je donja kuća ugarskoga sabora 1825. i 1830. zatražila, da se i u Hrvatskoj u školama uči madžarski jezik, a hrvatski je sabor napokon za tim i pristao; iz njih ponikoše i neki spisi, koji su htjeli da upute i Hrvate i vanjski svijet o pravima i opravdanim zahtjevima hrvatskim. 1830. Josip Kušević izdade knjižicu De municipalibus juribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. 1832. ugleda svijet grofa Janka Draškovića Disertacija iliti razgovor gospodi poklisarom saborskim, kojim se traži, da bi se u nas zaveo narodni jezik; u tim prilikama rodiše se i pjesme Kip domovine vu početku leta 1831. Pavla Stoosa i Derkosova elegija Genius patriae super dormientibus filiis.

Ali znatniji od ovih izjava postade malen spis mladoga Hrvata Ljudevita Gaja, koji je tada u sveučilištu budimskom slušao više nauke, i općeći tamo sa Jankom Kollárom od njega doznao za prosvjetni pokret u Čehâ. Kako se u njih novija knjiga bila otpočela ozbiljnim radom oko jezika i pravopisa, Gaj sve uz poticanje Kollárovo smisli svome narodu prije svega podati pravopis, koji bi latinskim slovima pisan bolje odgovarao jeziku i po tome dokinuo onu razvraćenost u pisanju knjiga, što je — pored različnih narječja — uistinu silno smetala našemu književnom ujedinjenju. Zato 1830. u Budimu izdade Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja, poleg mudroljubneh, narodneh i prigospodarstveneh temeljov i zrokov od L. v. G. U toj osnovi prihvati češki pravopis sa znakovima za glasove č, ž, š — slova ć nije spominjao, jer ga kao kajkavac nije razlikovao od č — a za lj, nj, đ, predloži l, n, d s kvakama, kakve su i na slovima za nepčane glasove. A ne prođe ni šest godina, i Gaj sa svojom osnovom — istina ponešto promijenjenom — osvoji osim nekih Dalmatinaca sve književnike hrvatske, koji su pisali latinicom.

1832. Gaj se povrati u Hrvatsku, i sad bude prva njegova briga, da podigne novine. Zatraži dozvolu prvo u Budimu, zatim u Beču, i tu dobije najvećma po zagovoru grofova Janka Draškovića i Franja Kolovrata. 20. listopada 1834. oglasi politički časopis Novine horvatske sa zabavnim nedjeljnim prilogom Danicom horvatskom, slavonskom i dalmatinskom. Još pred mlado ljeto osvane prvi broj Novina, koje su imale izlaziti nedjeljom dvaput, a prva Danica osvane 10. siječnja 1835. sa devizom: »Narod prez narodnosti jest telo prez kosti« kajkavskim narječjem i starim pravopisom, ali se već u tom prvom broju nađe i štokavska pjesma »Granici i Danici«, koju je spjevao Vjekoslav Babukić. Ta je »Danica« sve do 1849. izlazila redovno, i oko nje su se od prvoga časa okupili mladi ponajviše vrlo daroviti pisci, tako da je taj skromni časopis postao pravo glasilo za sve prosvjetne težnje tadanjih narodnih prvaka. Odmah prve godine nađu se suradnici kajkavci Dragutin Rakovac, Pavao Stoos, Ljudevit Farkaš-Vukotinović, Janko Drašković, Josip Marić, Tomo Blažek, Aleksandar Zdenčaj, Juraj Rusan, pored njih štokavci Vjekoslav Babukić, Ivan Mažuranić, Antun Mihanović, Jure Tordinac, Mato Topalović, Ignjat Brlić, a i mladi Slovenac Stanko Vraz oglasi se u njem radom hrvatskim. Od njih kajkavci najprije su pisali svojim narječjem, ali dok je godina tekla, već su se neki primicali govoru štokavskomu; štokavci opeta pisali su svojim narječjem, samo je Mažuranić isprva navraćao na kajkavsku. Potpisivali bi se samo pod pjesme, dok članci, složeni nevezanom besjedom, koliko su pored sve skromnosti svoje bili zanimljivi sadržinom, što se osvrtala na sve pojave kulturnoga života slavenskoga, ostadoše obično bez potpisa. Vrijednost prozaičnih članaka možda se manje cijenila, dok još pod konac 1836. Slavonac Grgur Čevapović Danici dovikuje: »Po ilirski, naški zapjevajte! Mi za članke ne marimo, znajte!« Pjesma bila je isprva sva domoljubna: u 5. broju Gaj naštampa popijevku »Još Hrvatska ni propala«, a u 10. broju izađe Mihanovićeva himna »Lijepa naša domovina«.

Kako je Zagreb oduvijek bio sredina uprave i prosvjetnoga života za Hrvatsku i Slavoniju, pothvat s novinama bud političnim bud zabavnim i poučnim nigdje ne bi bio mogao uspjeti doli u Zagrebu samom; jer je tu bio sabran najveći broj umnih radnika, tu je bilo i najviše općinstva, koje se htjelo zanimati književnim radom i svojom ga potporom obezbijediti. Nego Zagreb je u području kajkavskog narječja, i u njemu se još od minulog vijeka amo gojila i dotjerivala knjiga u domaćem govoru. Zato je Gaj svoje novine počeo izdavati kajkavskim narječjem, dok je ponajprije trebao potporu domaćih ljudi, ne znajući, kako će za njegovim većim osnovama pristati svijet podalje od sredine; zato je pisao i starim pravopisom, koji nije bio spretniji od drugih pravopisa, što se njima pisalo hrvatski, al se bio prilično ustalio, pa mu se svijet privikao. No kako se u sadržini Danice već od prvoga početka pokazala velika težnja, da bi naime sav narod hrvatski, srpski i slovenski kao jedna cjelina pošao i zajedničkim prosvjetnim putem, tako njenu izdavaču nije bilo nakraj pameti, da joj jezik i pismeni mu oblik ostane u tijesnim međama kajkavštine: Gaju lebdjelo je pred očima duševno ujedinjenje Hrvata, Srba i Slovenaca pod jednakim jezikom i jednim pravopisom. Kako će se pisati, to je pripravljala njegova »Osnova pravopisanja« već prije; a što se tiče jezika samoga, kajkavština, kojom govori tek malen dio hrvatskoga naroda, nije mogla biti književni jezik. Zato se već u 1. broju Danice nalazi štokavska pjesma; zato je Gaj rado i primio prigovore Topalovića i Štoosa, koji ištu novi pravopis, pa od 28. broja njime i štampa. Uz njih pristaje i I. Brlić, samo što bi ovaj volio ćirilicu Vukovu, jer ona još bolje odgovara našemu jeziku.

Prvim godištem svojih novina Gaj nije htio drugo, nego da pripravi Hrvate kajkavce za napredak; htio je još da ispita štokavce — u prvom redu slavonske — hoće li oni prihvatiti njegove misli: pa kad se na radost uvjeri, da u prvih nema otpora — samo je Kristijanović bio protivan i Slovenac Kopitar — drugi da uza nj pristaju s velikim ushitom, on u 48. broju Danice oglasi, da će »Novine horvatske« i »Danica ilirska« od mladoga ljeta dalje izlaziti štokavskim narječjem i novim pravopisom. Time je Gaj i zbilja ujedinio narod hrvatski oko zajedničkoga duševnoga rada, ako i nijesu u prvi mah pristali Dalmatinci. Znamo, da su Dubrovčani već u 16. vijeku napustili čakavski govor zauhar štokavskome. Ali istom 1845. Gajev pravopis, koji je međutim bio pristao pisati slovo j kao znak umekšanja glasovima l, n, (dj za đ), i kod njih osvoji prvenstvo; Slovenci prihvatiše Gajevo pisanje 1844. po Kopitarovoj smrti.

Pitamo se, otkle Gajevoj Danici ime ilirsko. Danas svatko dobro zna, da su Iliri u davnini bili brojno pleme, koje je još prije Grka s Tračanima zaposjelo balkansko poluostrvo i preko Save, Drave i julskih Alpa doseglo italsku ravnicu sve do Pada. Naši pređi — na čelu im Dubrovčani — znali su povjesnu predaju, da su u našim zemljama nekada nastavali Iliri. Oni su dobro znali i svoje narodno ime hrvatsko, samo što ga nijesu znali očito odvojiti od imena mjesnih, po kojima su ljudi iz različitih krajeva svomu govoru nadijevali različita imena. U drugu ruku opet su vidjeli, da se istim jezikom, najpače štokavštinom, govori u velikom dijelu nekadanjega rimskoga Ilirika. Zato su, pišući o svome narodu na jeziku latinskom, hrvatski jezik zvali »lingua illyrica«, a u hrvatskim spisima, gdje im se isto ime nije moglo svidjeti, jer je narodu bilo odveć nepoznato, prigrliše ime »slovinsko«. U 18. vijeku i slavonski pisci privolješe imenu ilirskom, koje iziđe još na veći glas, kad je Napoleon zasnovao kraljevinu Iliriju kao dio svoje velike države. Priviknuvši se svijet više i više tomu imenu, ono je ulazilo i u službene izjave, a već ga prihvatiše i neki pisci hrvatski — kao Mihanović u svom »Oglasniku ilirskom«. — Kako je vidjeti iz povjesnih radnja Ljudevita Gaja, on je o drevnim Ilirima mislio isto, što Vitezović i drugi stariji povjesničari: njima su ti Iliri bili praoci svih plemena slovjenskoga juga. Treba priznati, da je to bila velika zanosna ideja: ujediniti narod silno rascjepkan u jednu cjelinu s jednim zvučnim imenom historijskim, koje je samo sobom dokazivalo, da je naš narod prasjedilac na svojoj domaji. A da nijedno pleme ne treba zato da žrtvuje svoje individualnosti, potvrđuju riječi Gajeve u Danici 1839. br. 47.: »Srb ne će nikad biti Hrvat ili Kranjac, a ova dvojica, kad nisu, ne mogu nipošto biti Srblji«; ali Iliri su oni svi, i samo »pod ilirskim imenom, koje je u dogodovštini evropskoj iza gr-

čkoga najstarije«, možemo se »još kad proslaviti«. Hrvat, Srbin i dr. njemu je posebno, Ilir »skupno«, a »Slavjanin« sveopće ime. Ubijeđen o istini svojega mišljenja Gaj još se nadao, da će se njime u samom hrvatskom narodu književno jedinstvo najlakše ostvariti. I ne prevari ga nada. 1836. oglasiše mu se eto »Iliri« odsvakale: Slavonci pristanu za tim imenom to ranije, što su ga i onako držali svojim; i kajkavskim Hrvatima bilo je pravo; jave se Iliri iz Dalmacije — Dubrovčani se (u br. 27.) osobito raduju ilirskom pokretu — iz zemlje slovenske i iz srpskih krajeva. Već u 5. br. toga godišta dovikuje G. J. P. (Petar Jovanović?) »Srb Ilir iz Bačke«: »Složno, braćo! Srb vam ruku pruža; Ruku pruža, svoje srce daje«, a u 30. br. isti »Srb nazdravlja slozi ilirskoj«: »Svi smo braća i svi smo Iliri; za svoj jezik svi smo hrabri borci«. Pored ovoga još se javljaju kao suradnici Danice Pav. Ars. Popović, Anka J. Obrenovićeva, dr. Jovan Steić, Dim. Isailović i dr. Od 1839. Srbi sve više izlaze iz kola ilirskoga.

Da bi se kajkavci što brže naučili štokavštini, Vjekoslav Babukić Požežanin 1836. u br. 10.—15. izdade »Osnovu slovnice slavjanske narječja ilirskoga«. Osim spomenutih i drugih radnika te godine još pristupi Stjepan Marjanović Brođanin; 1837. eto Ivana Trnskoga, Ivana Kukuljevića, Antuna Kaznačića Dubrovčanina; 1839. pristupe Antun Nemčić, Antun Pavković iz Budima, Dimitrija Demeter, Dragoila Jarnevićeva i dr. I tako svaka godina iznese novih suradnika, koji sebi osvjetljavaju lice svojim lijepim književnim radom.

Pored domoljubnih popjevaka i prigodnica, namijenjenih počesto prejasnomu domu vladarskom, Danica naskoro donosi i balada i ljubavnih pjesama, katkada i koju prevedenu. K tomu se pridružile pjesme starijih pjesnika — Kačića, Vitezovića, Lucića, Josipa Reljkovića, Zlatarića, Đorđića, Ranjine i t. d. — a i narodnome se pjesništvu davalo dosta mjesta. Proza bavila se mnogo pitanjima o narodnosti, o prosvjetnim pojavama u nas i drugih Slovjena, a svemu tomu posluživali su i brojni dopisi izvana, dalje književnim oglasima, koji su više poticali na radnju nego ocjenjivali, pored toga člancima povjesnim u prilog ilirstvu, a služilo se i zabavi kraćim pripovijetkama i pabircima iz stranoga svijeta. Kod toga Danica se uvijek obazirala na predmete slovjenske i radove slovjenskih književnosti, najviše češke. Razumije se sobom, da su te radnje godinama bivale sve znatnije.

Ime svoje »ilirsko« Danica je nosila sve do 3. br. 1843. Bilo mu je istina uvijek prigovora, a osobito se Srbi oteše od njega sasvim 1842. Sad mu se usprotivi i državna vlast, te pomenutim brojem morade opet uzeti staro ime od 1835. Njime se Danica označivala sve do 1849. Onda opet osvanu kao »Danica ilirska«, ali polovicom godine prestade: vremena ona nisu prijala pitomu poslu književnomu. Novine su se nastavljale i još danas postoje kao »Narodne Novine«, Danica se javi još 1853. i poslije. Ali kako bistriji vid i znanstveno istraživanje zavrgnu ime ilirsko, ponestajale su prilike, u kojima je Danici bilo živjeti. Njezino mjesto zapremiše novi časopisi, uređivani prema napretku novoga vremena.

Već na početku ilirskoga pokreta Gaj i njegove pristalice zamisliše, kako bi se prosvjeta podigla udruženjem narodnih umnika. Tomu služe novine samo kao preteče. »Danica objavlja zoru, a zora svanuti ne može bez narodnoga društva«, veli Gaj u 33. br. Danice 1836. To »društvo prijatelja narodne izobraženosti ilirske«, kojega osnovu Gaj predloži saboru na potvrdu, imalo je biti sredina duševne zabave; trebalo da se bavi svim znanostima u ilirskom jeziku osim politike i teologije; da nabavlja knjige i rukopise, osobito takve, što se tiču naroda našega i domovine, i da sabiraju stvari, što imaju posla s tim znanostima. A tim bi se podigla javna knjižnica i narodni muzej. Ova osnova bude po zagovoru poslanika županije zagrebačke i varaždinske i saborom potvrđena, samo joj je trebala sankcija kraljeva. Ali pošto je osnova ležala već dvije godine u Beču nepotvrđena, oni se 1838. dosjetiše podignuti Čitaonicu, kojoj je dotekla i potvrda gradskoga poglavarstva, a svrha joj je bila »čitanje novina i knjiga i širenje korisnih znanosti«. Prvi predsjednik njezin, plemeniti grof Janko Drašković, čitaonici naskoro pribavi kud i kamo veću znamenitost, nego što bi je išla prema skromnome imenu; predsjednika pomagao je nevjerovanom revnosti tajnik Babukić a s ovim Stanko Vraz Slovenac, koji je kao vatren Ilir pristao uz štokavštinu

kao književni jezik ilirski, te se nastanio u Zagrebu. U čitaonici usrijedi se sada sav rad mladih Ilira; ona postade rasadnica gotovo svih potonjih prosvjetnih zavoda naših; u njoj se uređuju Novine i Danica, za koje Gaj još 1837. dobije svoju štampariju.

Već na početku 1839. čitaonica raspisa natječaje za knjige, kojima bi se promicalo gospodarstvo i obrt, a po prijedlogu čitaonice imala se osnova Gajeva o »društvu prijatelja izobraženosti ilirske« od 1836. ostvariti Maticom ilirskom, ili kako je nazvaše u predstavci kralju podnesenoj: Društvom za jezik ilirski i slovesnost u Zagrebu. Dok se čekala potvrda kraljeva za to društvo, eto još iste godine Ivan Mažuranić predlaže osnovu za ilirsko kazalište. Već su se predašnjih godina u zagrebačkom kazalištu, gdje se tada glumilo njemačkim jezikom, uvrštavale hrvatske pjesme, da bi se zadovoljavalo i hrvatskoj narodnosti, a priređivali su se i koncerti s hrvatskim deklamacijama i pjesmama. Sada sagradi zagrebački građanin Stanković pozorište, i 1840. prikaže se kao prva ilirska drama Kukuljevićev Juran i Sofija ili Turci kod Siska uz silno oduševljenje općinstva. I odmah se stvoriše dobrovoljačke družine, koje su i druguda prikazivale domaće i prevedene drame. Pored Kukuljevića o dramskoj je umjetnosti živo nastojao i Demeter. Poslije šest godina Zagreb pozdravi i hrvatsku operu Ljubav i zloba, koju je uglazbio Vatroslav Lisinski. Svijet, što je dohrlio sa svih strana, da vidi i čuje ovo umijeće, upravo se topio u oduševljenju, zadivljen ljepotom same opere i prikazivanjem njezinim po pjevačima dobrovoljcima.

1841. iz krila čitaonice — najviše nastojanjenm zagrebačkoga nadbiskupa Đura pl. Haulika — izađe i Gospodarsko društvo, koje je izdavanjem stručnoga časopisa osvojilo ugledno mjesto u povijesti naše prosvjete.

Kako nije bilo potvrde Matici, čitaonica u glavnoj skupštini 10. veljače 1842. uglavi, da će za izdavanje knjiga — u prvom redu dubrovačkih klasika — dobrovoljnim prinescima prikupiti glavnicu pod imenom »Matice ilirske«. Odboru, kojemu se povjerila briga o tome poslu, stane na čelo Gaj, a tajnik opet bude Babukić. U tu svrhu prvi poklone 400 for. srebra đakovački biskup Josip Kuković, ubrzo se prijavi do 150 zasnovača, kojih svaki priloži po 50 for. srebra, a knez Miloš Obrenović posla 100 dukata, priznavajući »revnostni trud viteških Horvata na prostranom polju slovesnosti ka ustrojeniju i utvrđeniju narodnosti«. Prvo djelo, što ga izda Matica (1844.), bio je Gundulićev Osman sa obilnim rječnikom i tumačem Ivana Mažuranića, a odmah poslije njega ugleda svijet Demetrova Teuta. — Još 1842. Vraz, Rakovac i Vukotinović zasnovaše časopis »Kolo, članci za literaturu, umjetnost i narodni život«, koji je trebao izlaziti u svescima, a bila mu zadaća, kako sam naslov kazuje, da promakne ozbiljne težnje prosvjetne, čemu Danica svojim radom nije dotjecala. Toga časopisa ugledaše svijetlo iste godine dvije sveske, i odazvaše mu se suradnici različnih plemena slovjenskih; ali kako je donekle bio zazoran onima, koji se uzbojaše, da će potamnjeti ugled Danice, ne nađe dovoljno potpore, te istom 1845. iziđe 3. sveska, a od 1847. Matica preuze brigu oko toga časopisa, koji je upravo služio na čast i pothvatnicima i narodu hrvatskomu. Matica ga 1847.—1853. naštampa svega šest svezaka. — Istom 1847. prispje potvrda kraljeva, zamoljena već 1842., hrvatsko-slavonskomu književnomu društvu, ako se iskaže, da ima dovoljnu glavnicu svome radu. A jer je bilo glavnice, Matica je mogla i dalje vršiti svoju zadaću. 1846.—1849. ona izdade Drobnićev rječnik sa osnovom gramatike, protumačenom od Vj. Babukića.

Treba još jednom da posegnemo natrag, dok nam je iznesti sve prosvjetne tekovine čitaonice. Ona 1845. skupi 1200 dionica, da sebi i drugim narodnim zavodima stvori dostojni zaklon. Muzej i knjižnica poklonima naroda već su se bili nasporili tako, da im je trebala kuća. Zato čitaonica kupi kuću Dragutina Draškovića, nadjene joj ime »Narodni dom«, i u njoj smjesti i muzej i knjižnicu i gospodarsko društvo.

Pored svih ovih težnja, koje je narod potpomagao znatnim novčanim žrtvama, škola ipak je ostala latinska i njemačka, a i sabor uredovao je poglavito latinskim jezikom. Zaludu se tražilo već 1839., da se hrvatski jezik ima zavesti bar u gimnazije; zaludu se po prijedlogu grofa Janka Draškovića 1843. izrekla želja, da je narodnom jeziku mjesto u svim ško-

lama. Istom iza mnogih molba dopusti kralj, te se g. 1846. smjela podići stolica za hrvatski jezik na zagrebačkoj pravnoj akademiji. 6. listopada iste godine Vjekoslav Babukić kao učitelj te struke prvi put prozbori učenicima. 1847. zavede se hrvatski jezik u urede. Ali te tekovine propadnu s novim vremenom: 1850. Babukić ostavi svoju stolicu uz pohvalu oblasti, ali hrvatskome jeziku ne bi više mjesta u tom najznatnijem naučnom zavodu hrvatskom, a i u javnom životu naskoro nastupi njemački jezik.

S ovim napomenama mi smo pratili pokret ilirski od njegovih početaka sve do njegova zamrća. Već mu 1843. zadade težak udarac u jednu ruku oblast, koja je tada ukinula ime ilirsko, u drugu su mu već znatno udili Srbi, koji su se, kako znamo, u to vrijeme već bili otkinuli od njegova silnoga pregnuća, a k tomu i naši su se ljudi uza sve priznanje Ljudevitu Gaju i njegovim najrevnijim pristalicama opet pomalo dosjećivali, da nam je kod otpora drugih u prvom redu držati do sebe, ako će pri tom i nastradati zamašna ideja o svemu južnomu slovjenstvu pod okriljem imena ilirskoga. Ali ako su promijenjene prilike i iznesle svijetu na vidik našu narodnu svijest, kako je trebala da osvane narodu za korist i veliki napredak, mi zato Ilirima ne ćemo danas kratiti blagodarna priznanja; jer je njihov rad, provrio iz skromnoga vrela uzbuđenosti i zanosa nekolicine i podupiran dobrom voljom i žrtvama opet ponajviše samo skromnih pomagača, stvorio osnove, na kojima su nasljednici lakše mogli izgrađivati golemu zgradu prosvjete, kojom se hrvatski narod danas diči u kolu naprednih naroda prosvijetljene Evrope.

Čuli smo dosta imena tih pokretnika ilirskih, ali sada istom možemo da progovorimo o životu i radu pojedinih znatnijih ljudi toga doba.

Kad se god povede riječ o ilirskom pokretu, ime se Ljudevita Gaja uvijek spominje na prvome mjestu. Gaj nije bio plodan književnik, ali je znao zamišljati i o svojim mislima živom riječju svakoga uvjeravati tako uspješno, da su ga njegove pristalice, pače cijeli narod sa zanosom poslušali.

Rodio se 8. srpnja 1809. u Krapini od uglednih i imućnih roditelja. Kao učenik gimnazije u Varaždinu nađe u varaždinskom samostanu franjevačkom kroniku Večeslava Hajeka, češkoga kronista 16. vijeka, i čitajući u njoj, što češki narod priča o praocima slavenskih naroda Čehu, Lehu i Mehu, dosjeti se, da se ista priča čuje i u njegovu rodnom mjestu, pa se tamo pokazuje i drevna gradina, negdanji dvor te braće. Ovo ga pobudi na razmišljanje o prošlosti svojega naroda; no prvi plod njegova pera, opis Krapine s povjesnim bilješkama izvađenim iz Hajekove kronike, najprije zabrani zagrebački cenzor — »jer đaci treba da se uče, i neka ne pišu knjiga« — ali poslije mu dopusti njegov učitelj u Karlovcu, kamo je Gaj prešao da svrši gimnaziju, štampom izdati djelce Die Schlösser bei Krapina s dodatkom o flori onoga kraja 1826. U Karlovcu još se marljivo bavio Kačićevom pjesmaricom, iz koje se učio štokavštini. Filozofiju — sada bi rekli 7. i 8. razred gimnazije — izuči u Beču i Gracu, a navlastice u ovom gradu raspravljao je s drugovima Hrvatima i Srbima o narodnim stvarima, te je marljivo čitao Vukovu zbirku narodnih pjesama. Zatim ode u Peštu, da izuči prava i da tu iz knjižnica posabere što više građe za povijest južnih Slovjena. U Pešti poznade Jana Kollára, uvaženoga pjesnika češkoga, od njega se marljivo učio češki, i od njega primi one znamenite pobude, koje su mu poslije tako lijepo služile u javnom djelovanju za narodnu stvar. Od njega uzbuđen Gaj se odluči, da će sav svoj život posvetiti osvješćivanju naroda svoga.

Prvi njegov rad u tom pogledu bila je Kratka osnova hrvatsko-slavenskoga pravopisanja 1830., u kojoj je knjižici po savjetu Kollárovu Hrvate ponudio pravopisom češkim, al ga je poslije i sam koje u čemu popravio. Znamo, da se ponešto bavio i pjesništvom; pjesma »Još Hrvatska ni propala« postade još 1833. Iste godine ode u Beč, da u samoga cara Franja izmoli dopuštenje izdavanja novina. I car Franjo i njegov nasljednik bili su tomu pothvatu sklonjeni, pa tako 1835. osvanuše Novine i Danica. Tim, što oboje 1836. izide pod imenom ilirskim i s novim pravopisom, Gaj srećno udovolji znatnomu dijelu svojih velikih zamišljaja. Odsad njegov život teče sve u radu za ilirstvo. Njegova je bila zamisao »društvo prijatelja narodne izobraženosti ilirske« 1836., on stvori čitaonicu 1838. A pored toga uvijek je radio za Danicu i novine — koje je od 1837. štampao u svojoj tiskari — pišući, dopisujući i uređujući, ponajviše u zajednici sa neumornim Vjekoslavom Babukićem, pa i sa Bogoslavom Šulekom. U tim časopisima imade mnogo Gajevih članaka, ako pod njih i nije potpisivao svoga imena. Naslađujući se osobito pjesmama starih Dalmatinaca, on je djela nekih —Hanibala Lucića, Zlatarića, Đorđića — priredio za štampu. Još je radio o povijesti velike Ilirije, a neki odlomci toga djela i ugledaše svijet u Danici. Spominje se, da je tu radnju

dovršio 1845., a godinu dana izatoga mu bečka vlada i dopusti, da je izda, ali to djelo nije nikada naštampano.

1840. proputova dio Njemačke, Poljačke i Rusije, 1841. pohodi hrvatsko primorje, Dalmaciju i Crnu goru, tražeći posvuda domaćih prosvjetnih starina. Kaže se samo sobom, da je bio upravo vođem narodne stranke, a kao takav on je počesto svojom pomirljivom riječju ukidao sporove između protivnika. Još je 1846. pohodio Srbiju, gdje ga bratski dočekaše i vladar i narod. Kad je 1848. iz Hrvatske veliko poslanstvo otišlo u Beč, da se pokloni caru Ferdinandu, Gaj mu je bio prvak i govornik, a zato ga car odlikova naslovom carskoga savjetnika. Iza 1848. Gaj prestade javno djelovati, jer nije bio sporazuman s vladom, koja je upravu cijele države 1850. usrijedila u Beču, a 1853. zavela njemački jezik u upravu i školu. Ove se prilike promijeniše na bolje 1860., a 1861. Gaj bude izabran za narodnoga zastupnika u hrvatskom saboru. Ali ne odazva se pozivu naroda, jer nije mogao pregorjeti, što se izjaloviše njegovi snovi o jedinstvu naroda pod okriljem ilirstva. Umrije 20. travnja 1872.

Borba Gajeva za ilirsku ideju bila je uvijek zanosna, isprva ovjenčana divnim uspjehom, ali od 1843., kad je vlada u Novinama i Danici ukinula ime ilirsko, a sve je više pisaca pristajalo uz ime hrvatsko, kako su i Srbi iznosili svoje srpsko, pregalac Gaj ogorčene duše morade gledati, kako se obarala zgrada njegovih velikih osnova. Danas znamo, da je ilirstvo bila lijepa sanjarija, ali da mu je bilo propasti, dok se nije zasnovalo na povjesnoj istini. No priznajemo blagodarnim srcem, da su tekovine ilirizma, kojemu je Gaj bio otac i majka, onaj krasni temelj, na kojemu je mladi naraštaj lijepo mogao izgrađivati velebnu zgradu današnjega prosvjetnoga napretka. Zahvalni je narod 1891. svomu dobročincu Gaju u Krapini podigao spomenik.

V j e k o s l a v B a b u k i ć (1812.—1875.), ako i nije bio radnik na polju lijepe knjige, ipak treba da se spomene u kolu Ilira, kojim je bio prvi učitelj štokavštine. Rodio se u Požegi, pa izučivši gimnaziju i prava odmah pristade uz Gaja i njegovo ilirstvo. Znamo, da je u Danici 1836. objelodanio gramatiku, a pisao je gotovo za svaki broj toga časopisa jezičnih i drugih stvari, neko vrijeme bio mu je i urednikom. Kao tajnik čitaonice promicao je svrhe toga društva, vodeći brigu poglavito o raspačavanju hrvatskih knjiga, a i Matica na njega navali velik dio svojega posla. Znameniti su njegovi dopisi slovjenskim književnicima o ilirizmu, koji je u njemu našao zatočnika, što nije bio manje zanesen od samoga Gaja. Najljepši čas njegova života bio je

onaj, kad je 4. listopada 1846. u pravnoj akademiji kao učitelj hrvatskoga jezika prvi put progovorio o svom predmetu. Ali 1850. ga namjestiše za učitelja u gimnaziji.

D r a g u t i n R a k o v a c (1813.—1854.) još je kao pravnik pisao kajkavske pjesme. Odmah u prvom broju Danice a i poslije on se oglašava pjesmama, no uporniji ga rad dočeka, kad ga postaviše na čelo novo zasnovanom Gospodarskom društvu 1841., jer je bio urednikom njegovih novina, pa je i popularnim spisima putio narod. Dade mu i prvu P j e s m a r i c u (1843.).

Među Daničarima odmah na početku sinu kao zvijezda I v a n M a ž u r a n i ć. On se rodio u Novom Vinodolskom 11. kolovoza 1814. Otac mu je bio mali posjednik, ali pismen čovjek. Imao je četiri sina, od kojih je Antun, stariji od Ivana, izišao na glas kao učitelj i slovničar, a najmlađi Matija poslije sebi osvjetla lice knjigom »Pogled u Bosnu«. Još kod kuće u pučkoj školi Ivan prilično nauči njemački jezik, a u gimnaziji riječkoj nabrzo se uputi u jezik latinski, talijanski i madžarski. Zarana se u njemu probudi volja za pjesmom: eto već 1830. kao trećoškolac ispjeva pjesmu »Vinodolski dolče, da si zdravo!« po Kačiću, koji je njemu kao i mnogim drugima bio prvi učitelj hrvatske poezije. Prvu godinu filozofije svrši u Zagrebu, drugu u Subotištu (Szombathely) u Ugarskoj, kamo je otišao po običaju hrvatskih mladića, koji su u Ugarskoj polazili škole, kako su i Madžari dolazili u škole hrvatske.

U to vrijeme osvane Danica i mladi filozof odmah spjeva pjesmu »Primorac Danici«, pa šalje udilj i svojih stihova i »misli« u prozi. S jeseni 1835. prispje u Zagreb, da izuči prava. Uvjeren, da je hrvatski jezik osobito prikladan za nasljedovanje staroklasične poezije, ispjeva pjesmu »Ilir« po klasičnim uzorima. Ne treba tek spominjati, da je Ivan Mažuranić već onda zanosom pjesnika i domoljuba proučavao narodne pjesme i dubrovačke pjesnike. Stanko Vraz zarana je smotrio, kako su zagrebački Iliri ponosni s Dubrovčanima i njih hoće da naslijede; on već 1836. Ivana u pismu odvraća od njih i navraća narodnoj pjesmi. I ovaj dokaže svoje poznavanje narodne pjesme baladom »Nenadović Rado«, u kojoj se način narodnoga pjevanja već podiže od estetskoga shvatanja

pjesnika umjetnika. Ali i Dubrovčani tako su mili i krasni, da eto po njihovu načinu izlazi pjesma »Danica Ilirom, danku i vladatelju«. Time evo označismo tri vrela, iz kojih je mladi Mažuranić u prve tri godine svojega književnoga rada crpao pobude, misli i oblike, koji su se u njegovu duhu slili u jednu umjetničku cjelinu. Ivan 1838. postade jurat — odvjetnički vježbenik — a 1839.—1840. nalazimo ga kao namjesnoga učitelja u zagrebačkoj gimnaziji, gdje je počeo s prijateljem dr. Užarevićem raditi Njemačko-ilirski slovar (naštampan 1842.), te je onda sve do Drobnićeva rječnika vrlo dobro služio naobraženomu svijetu. Uto Mažuranić načini odvjetnički ispit, 1841. ode u Karlovac za odvjetnika, oženi se Aleksandrom, sestrom Dimitrije Demetra, i stanuvši u gradsku službu ostade tamo sve do 1848.

U teškoj brizi o budućnosti svojoj Ivan nije dosad dospijevao puno baviti se pjesničkim radom. Sada se javljao još koji put u Danici, a lijepim sonetima pozdravio bi čas koji radosni događaj, čas bi požalio smrt kojega prijatelja i umnika hrvatskoga. Ali 1842. prihvati časnu ponudu Matice, da novomu izdanju Gundulićeva Osmana, što ga je ona spremala, napiše rječnik i tumač, i da dopuni ona dva pjevanja (14. i 15.). Zaista krasan zadatak, ali tako težak, da ga Matica ne bi bila smjela nikomu ni ponuditi već — Mažuraniću. I on izradi taj posao za dvije godine dana. Pjesnik dopunjivač tu je zadovoljio pjesničkoj istini — a treba imati na umu, da je možda sam Gundulić zapinjao na tom mjestu, kako bi sastavio početak sa svršetkom, pa da mu je baš po tom Osman ostao nedopjevan. Jezik je u Mažuranićevu dopunjku tako vjeran, da nema nijedne riječi, koja se ne bi već našla u spjevu Gundulićevu. Što je do mašte, Mažuranić ne zaostaje za svojim izgledom, samo ćemo priznati, da je razmniva pjesnika 19. vijeka obuzdana zahtjevima moderne estetike, o kojoj nije mogao znati 17. vijek. Otuda i dolazi, te način pjevanja Mažuranićeva izlazi zbijeniji, kraći, nego što je u Gundulića.

Ne prođoše dvije godine, i on iznese drugu pjesmu, koja dokaza divni njegov pjesnički um u drugom pogledu. Već 1845. raznio se glas među prijateljima, da Ivan gradi epsku pjesmu iz novije povijesti crnogorske. Poticaj ovome radu primi iz njemačkih novina, koje su već 1842. predlagale, da bi se raja turska kakogod zaštićivala od nekih silnika u Bosni i Hercegovini; a hrvatske oblasti čak su predstavkama zatražile u kralja, da se onuda podignu konzulati u zaštitu raje. Mažuranić čitao je i neke žive opise muka, kojima haračlije — ljudi vlasteoski, koji pobiraju harač — znadijahu grozno mučiti kršćane, koji ne bi smogli toga poreza, kad ga je zatražio spahija. I to je tako raspalilo njegovu pjesničku dušu, da je te muke čovječanstva, toga vječnoga patnika, opjevao tako, kako nije prije i poslije nijedan pjesnik ma kojega naroda. Mislimo Smrt Čengić-age — u poznijim izdanjima Smrt Smail-age Čengijića, koja je ugledala svijet u drugoj knjizi almanaka Iskre 1846. (Prva je knjiga toga almanaka izašla 1844., a nju je priredio Mažuranićev svak Dimitrija Demeter.) Naslovni junak te pjesme onaj je aga Čengijić, koji je 1836. posjekao trista mladih Crnogoraca domamivši ih varkom u zasjedu, a zato ga 1840. ubi puška crnogorska, kad je po Drobnjacima kupio harač.

Pretpostavljajući, da svaki hrvatski čitalac zna ovu pjesmu, mi ćemo o njoj spomenuti samo ovo: povjesnoga se čina umni pjesnik držao toliko, koliko je bilo u prilog naskroz motiviranu sastavu i idealisanju cijele građe; pored toga pjesnik je uložio u svoje djelo sve blago svoje mašte, svojega umijeća i velikoga znanja: u dopunjku Osmanovu vidjesmo, kako je znao uroniti u pjesničko shvatanje i osjećanje prvaka dubrovačkoga; u Čengić-agi gledamo krasnu dušu pjesnikovu, koja je svojom premoći zavladala carstvom narodne poezije, i iz nje uzima, što je najljepše i najskladnije, te ju podiže do visina savršenosti estetske. To mu ne bi bilo uspjelo, da nije znao kao pravi umjetnik biser te narodne poezije protkati zlatnim žicama svoje klasične obrazovanosti.

Poslije toga remek-djela zašuti pjesnik Mažuranić. Pozvala ga domovina na poprište javnoga rada. On sada piše političke brošure i članke, 1848. uniđe u sabor kao narodni zastupnik, te sastavlja predstavke, proglase, zakonske osnove, 1850. postane državnim nadodvjetnikom, i baveći se službenim poslom malo kad dospijeva baviti se književnim radom. Ipak izdade Senjski štatut i prevede neke znatnije stvari. 1858. Matica ga izabere za predsjednika. Kad se 1860. austrij-

skim narodima povratio ustav, on sastavi predstavku na kralja i postade hrvatski kancelar, koju je službu vršio sve do 1866. Još jednom pozva kralj njega, seljačkoga sina, na službu domovine: 1873. Ivan Mažuranić postade ban hrvatski. Sa banske stolice siđe 1880., da bi posljednje godine svojega života sproveo u skromnoj dokolici. Umrije 4. kolovoza 1890.

Ljudevit Farkaš Vukotinović (1813.—1893.) istakao se još kao kajkavski pisac. 1832. izdade dramu Golub. Glavne zbirke njegovih pjesama jesu Ruže i trnje pa Trnule. Sa prijateljem dr. Šloserom izradi epohalno djelo Flora croatica. — Pored njega vrijedan je spomena Tomo Blažek (1807.—1846.) kao vrstan politički pjesnik, i Aleksandar Zdenčaj.

Stanko Vraz rodio se u Cerovcu općine žerovinske na južnom Štajeru 30. lipnja 1810. Nauke je svršio u Mariboru i Gracu, gdje se sprijatelji s Hrvatima. Hrvatsku pohodi prvi put 1835., a već 1837. priopći prve svoje »Đulabije« u Danici dosta lijepom štokavštinom. Više sklonjen poeziji i izučavanju slovjenskih jezika i književnosti okani se pravnih nauka i 1838. se nastani u Zagrebu, da bi se posvetio književnomu radu i stvari ilirskoj. Boraveći u Zagrebu Vraz je revno radio za Danicu, a da bi bolje poznao narod, putovao je hrvatskom i slovenskom zemljom sve do mletačke Rezije. 1842. pokrene s Rakovcem i Vukotinovićem »Kolo«, koje je poput »Časopisa češkoga muzeja« imalo da pored zrelih plodova lijepe knjige prima članke o prosvjeti i napretku, i da se bavi kritikom. Vraz nije pristajao uz obožavanje Dubrovčana, nego je knjizi umjetnici tražio uzore u narodnom pjesništvu. Iliri nijesu svi bili suglasni s ovim zahtjevom, jer su se odveć zanosili za Dubrovčanima, koji su njima vrijedili, koliko su piscima naroda romanskih klasici rimski. Pa kad je Vraz još stao iznositi kritiku, koja se nije obazirala na prijateljstvo, nego je ozbiljno ocjenjivala književne radnje po njihovoj vrijednosti, to mu se uvelike zamjerilo. Vraz bio je priznat kao jedan od najpozvanijih radnika na polju poezije, a kako je bio ljubezne ćudi, svatko mu je bio rad. Pa ipak nije bio prave sreće. Učiteljstvo hrvatskoga jezika u akademiji, koje je on htio da osvoji, dobio je Babukić, a klica bolesti mu nagoviještala skoru smrt. I zbilja umre već 24. svibnja 1851.

Boraveći još kod kuće sabrao je narodne pjesme slovenske, te ih izdade 1839. Ali glavno djelo njegovo su Đulabije, po sadržini svojoj suvisli opis i pjesnički izraz njegova života. A Vrazov život dobrim dijelom zaprema najčišća i najuznositija ljubav domovini i Ljubici. To se dvoje čuvstvo u duši pjesnikovoj uzvilo do idealna savršenstva; zato ona pregara sve zemske nevolje, koje ga otkidaju od pomenute Ljubice, a prerana smrt njezina upravo preobražava pjesnikove osjećaje, dok se on njoj, prestavljenoj iz zemaljskoga svijeta, opet smio približavati pjesmom, dušom svojom. S tim čuvstvom kao da uporedo teče izražaj ljubavi k domovini, koja se iznajprije odužuje rodnoj grudi, a poslije sve širim mahovima prekriva sav slovjenski svijet, zovući ga na obranu svojega bića protiv različnih neprijatelja. U toj borbi Slovjeni će steći svoje, i onda će nastati blaženi vijek po njih i po cijelo čovječanstvo, jer će onda biti sloge i ljubavi i po tome sretna razvića bez zlobe i zavisti ljudske. — Đulabije mimo ostala djela Vrazova pokazuju, kako je on tvornu snagu pjesničku crpao iz narodne poezije; a povodi se za njome i oblikom i živom riječi. Oboje mu pak jednako poslužuje, kad pjesma sama sobom hoće da izađe pitoma kao i narodna, i kad se duša pjesnikova uzdigla do najzanosnijega izraza lirskih osjećaja. A svega toga ima izobila. — 1840. Vraz je prva dva dijela Đulabija skupio u jednu knjigu, pošto su dotada poizlazile u Danici. Treći i četvrti dio toga lirskoga zbornika, gdje pjesnik izražava bol svoje duše za to, što ga je sudbina otkinula od mile djevojke, ne ugleda svijeta, dok nije zaklopio oči . . .

Vraz je za života izdao još Glasove iz dubrave žerovinske (u njima pjesničke pripovijesti, romance i balade) pa Gusle i tambure sa prvijencima svojim i sa lijepim prijevodima. Ovakih prijevoda ima mnogo u Razlikim pjesmama, što su izišle poslije njegove smrti. Prozom napisa Put u gornje strane za »Iskru« 1844. i podosta rasprava o jeziku i pravopisu, o narječjima i narodnoj pjesmi; osim toga lijepih kritika. A i njegovi dopisi različnim slovjenskim učenjacima o narodu i prosvjetnomu napretku njegovu imaju trajnu vrijednost.

*

Do Mažuranića Stanko Vraz najumniji je od svih pobornika ilirskih. Broji se u najvrsnije pjesnike, što su ikad zapjevali hrvatskim jezikom. Unio je u našu knjigu i nove grade i novih oblika. A stekao je trajnih zasluga osobito u nastojanju, da tu knjigu podigne iz njezina korijena, narodne poezije. Pa ako ga i nijesu onda htjeli svi razumjeti od prvoga početka, mi mu danas priznajemo, da je mislio pravo, i još mu blagodarimo, što je svojom objektivnom kritikom knjigu našu iz njezina diletantstva počeo dizati do visine pravoga umjetničkoga rada.

Pored Ivana Mažuranića vrlo je znatan pjesnik a u kolu ilirskom prvi dramatik svak mu Dimitrija Demeter. Potječući iz porodice grčke, koja je od nevolje turske bila našla zaklon i opstanak u Zagrebu, on se rodio 21. srpnja 1811. Izučivši gimnaziju u rodnome gradu pođe u Gradac, gdje je svršio filozofiju, i 1829. u Beč, da se posveti liječništvu. Zatim ode u Padovu, da tamo svrši nauke, pa se 1836. sa liječničkom diplomom povrati kući. Demeter bio je sin imućnih roditelja, pa ako se nakon svršenih škola isprva i bavio liječenjem, on ipak naskoro pođe novom stazom životnom; pristanuvši još kao đak u Gracu i Beču s omladinom iz naših krajeva, i njega svojim zanosom priteže ideja ilirska, a kako je bio poletna i pjesništvom ožarena duha — već u 16. godini svojega vijeka stade pjevati grčkim jezikom — podade se na književni rad i postade između Ilira prvi dramatik i vremenom i vrsnoćom svojih djela. G. 1850., kad su njegove imućtvene prilike trgnule natrag, dade se u službu, najprije kao urednik »Narodnih novina«, napokon kao upravitelj kazališta. Umre 1872.

Već 1838. g. izdade prva svoja »Dramatička pokušenja«: Ljubav i dužnost (po »Zorislavi« Gleđevića Dubrovčanina) i Krvnu osvetu (po Gundulićevoj »Sunčanici«). Zamalo se oglasi i pjesmama u Danici, stane ocjenjivati pozorišna prikazivanja, i sve radi, da bi se priređivale hrvatske predstave. Kad se njegova želja ostvarila prikazom Kukuljevićeva »Jurana i Sofije«, on poče praktično raditi kao dramaturg za hrvatske predstave.

Kao književnik se proslavi epskom pjesmom Grobničko polje (1842.) i tragedijom Teuta (1844.). Njegovo je djelo i libret prve hrvatske opere: Ljubav i zloba. Osim toga je preveo silu kazališnih stvari.

U Grobničkom polju Demeter opjeva poraz Tatara u Hrvatskoj g. 1242. — Kako nam pjesnik sam pripovijeda na početku svoje pjesme, njega je zanio pogled te pustopoljine — 1836., kad se vraćao kući iz Italije — gdje je svaki kamen zaliven krvlju Hrvata, koji su se tu borili, da »krunu spase Ugrom, prosvjećenje svijetu«. Zato pjesmom opisuje boj, što ga tu biše Hrvati s Tatarima. Kralju Beli vojska je pobijena, pa se on utekao Hrvatima. Za njim naviru Tatari, ali sve da je Zagreb od njih već razvaljen, Hrvati njega tješe, jer su najjači zid junačke grudi, a slatka je smrt za svojega kralja. Batu-kan goneći i tražeći Belu došao je do Klisa i zaludu ga podsjedao, pa čuvši, da je kralj s hrvatskom vojskom na Grobniku, pohiti tamo. Mala ga četa junaka tu dočeka. Zapjevavši pjesmu »Prosto zrakom ptica leti« udari na nj, pobije mu vojsku, i sam Batu-kan pogine. Suznim se očima kralj zahvaljuje junačkomu narodu i daruje gradove i glavne junake svojim povlasticama.

Teuta je tragedija u 5 činova. Evo joj sadržaj: U Skadru nakon smrti ilirskoga kralja Agrona zakraljeva udovica mu Teuta, žena divne ljepote, ali srca junačkoga, ne mareći za kakve nježne osjećaje. Nju zaljubi njezin doglavnik i vojskovođa Dimitar Hvaranin, koji je državi i kralju svojom junačkom desnicom već mnogo privrijedio. Jednom je kraljicu spasao od smrti, i onda se učinilo, kao da joj je dirnuo i srce; al se ona otela i u po šale mu obrekla ruku svoju, kad bi se on zakraljio. Od toga časa Dimitar teži samo na to, kako bi se domogao kraljevske krune. U prilog svojim težnjama on ne proganja dosta morskih gusara, koji i Rimljane silno oštećuju. I eto ozlovoljeni Rimljani pozovu kraljicu zato na odgovor tako drskim riječima, da je narod planuo i ubio rimske poslanike. Otuda se porodi rat, u kojem Dimitar stoji na strani Rimljana. Oni poraze Teutinu vojsku i posade Dimitra na kraljevsko prijestolje ilirsko. A Teuta potraži spas u bijegu i naiđe na skromnu kućicu, u kojoj Milivoj, negdašnji dvoranin njezin, živi u presretnom braku sa Cvijetom, koja je opet negda bila dvoranka u Teute, a kako ih je ona oboje radi njihove potajne ljubavi u dvoru njenu nemilo prognala, sada drži, da će od njih propasti. U taj čas bane još Dimitar u kuću tražeći kraljicu, a kad tamo, Milivoj, da je spase, trgne mač na kralja svoga. Uzbuđena plemenitom zatajom Milivojevom Teuta izađe iz svojega zaklona, ne žaleći glave, al kad je ugleda Dimitar, pokloni joj se i sjeti je riječi, da će biti njegova žena, kad se on jednom zakralji. Sad ona ugledavši divnu sreću onih, koje je od sebe odbila zato, što su se ljubili, i svladana žarkim molbama Dimitrovim, kojega je i sama u potaji ljubila, al joj se učinio najveći neprijatelj, postane njegova žena. — Dimitar srećan na to odmah okrene protiv Rimljana. Zato ga uznemire Rimljani, i s njima pristade Pinez, sin Agronov po nekoj Triteuti, koju je Agron zatočio, još pred što je i znao za Teutu. Pinez hoće sada da osveti uvrijeđenu mater, i počne se grozan boj sa Dimitrom. U tom boju otok je Hvar Dimitru jedina nada, i bio bi tu svladao Rimljane, da ga nijesu

nadmudrili varkom: dok se on s njima pobio na moru, oni su u potaji zaposjeli tvrđu, i po tomu Dimitar bude poražen i pogine. Teuta, koju su u ovo vrijeme sve od brige za milim mužem slijetala maštanja, dozna za njegovu smrt, te se iz svoje kule u Risnu skupa sa sinčićem baci u more.

Ova dva djela najljepši su plodovi Demetrova pjesnikovanja. Možda je briga o kazalištu bila kriva, da od 1844. do smrti svoje nije dospio stvoriti djelo slično ovima. Grobničko je polje savršenije od Teute. U toj pjesmi, za koju mu je bio izgledom Englez Byron, dični pjesnik Don Juana, živa i zanosna se opisivanja izmjenjuju s umnim refleksijama. U Teuti se divimo silnoj dramskoj snazi i poletu misli, koje podsjećavaju na Schillera i njegova učenika F. Halma. Teuta je najuspjeliji izliv zanosa ilirskoga: ta je drama upravo velepjesan ilirizma.

Ivan Kukuljević Sakcinski rodio se 1816. u Varaždinu. Prekinuvši nauke, koje je učio u Zagrebu, stade 1833. u vojsku, gdje je 1836. postao časnik ugarske garde najprije u Beču, onda u Italiji. Ali 1842. ostavi vojništvo, da posluži domovini. 1850.—1861. radio je kao privatni učenjak, tada izađe opet na javu. Kao privremeni banski namjesnik stupi 1867. u mir. Kad se 1874. preporodila Matica Hrvatska, on sa svim žarom pristade uz podmlađeno društvo, koje ga izabra predsjednikom, a takvim i umre 1889.

Rano se javi kao pjesnik i pripovjedač. G. 1839. iziđe štampom prva njegova drama Juran i Sofija ili Turci kod Siska, koju te godine prikazaše dobrovoljci u Sisku, a 1840. dala se u zagrebačkom kazalištu. Druge su mu drame Stjepko Šubić i Poturica. Već 1847. izišla je 4. sveska Različitih djela njegovih, a nije prestao pjevati i pričati do života svoga. Ali glavni mu je rad oko povijesti. G. 1850. zasnova Društvo za povjesnicu jugoslavensku, kojega glasnik Arkiv za povjesnicu jugoslavensku 1851.—1875. izađe u 12 knjiga pod njegovim uredništvom, ispunjen osobito u početku gotovo sav radom njegova pera. Još su plodovi njegova znanstvena rada Sbornik umjetnika jugoslavenskih u 5 sv. 1358.—1860., Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae 1862., Monumenta Slavorum meridionalium 1863., Codex diplomaticus regni Croatiae u 2 sv. 1874.

Pored toga posvetio je svoj trud izdavanju starih pjesnika hrvatskih (Zlatarić, Pjesnici hrvatski 3 sv., Kavanjin, Marulić u 1 sv. akademijskoga izdanja Starih pjesnika hrvatskih; Književnici u Hrvata iz prve polovice 17. vijeka). Napisa nekoliko putopisa (o putovanju po Dalmaciji, o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, putovanje po Bosni), i osobito mnogo povjesnih rasprava (Vile, prinesak k slavenskomu bajoslovlju, Život Julija Klovija slikara, Događaji Medvedgrada, Prvostolna crkva zagrebačka, Borba Mongola i Tatara u Hrvatskoj, Borba Hrvata u tridesetljetnom ratu i t. d.).

Kukuljevića treba brojiti u najvatrenije budioce ilirske. Glavna mu je zasluga dakako rad povjesni, kojim je upravo zasnovao pravo znanstveno istraživanje povjesne prošlosti hrvatske. Njegova obilna i svestrana radnja na tom polju našla je i časno priznanje: bio je članom mnogih učenih društava, vladari ga poštovali odlikama, hrvatski ga je narod ubrojio u svoje prvake.

Jedan od najvrednijih književnih trudbenika kroz gotovo pô vijeka bio je Ivan vitez Trnski. Rodio se 1819. u Rači, mjestu bjelovarske županije. Mnogo je godina služio kao časnik u krajiškoj upravi, gdje napokon postade pukovnikom, a kad se razvojačila bjelovarska pukovnija, bude 1871. prvi veliki župan nove županije. On je i sad živ i zdrav i sprovodi dane u književnoj zabavi.

Još se mlađan upoznao s Vrazom i drugim prvacima ilirskim, te već 1837. izađe s izvornim i prevedenim pjesmama u Danici. Pjesme izdade 1842. sabrane u jednu knjižicu, a radeći sve dalje u 2. sv. Kola uvrsti lijepu pjesmu Marija Plivačica. Među njegovim prijevodima iz onih godina najznatniji je Pjesma o zvonu po Schilleru (u Danici 1839.), poslije popravljen, i prijevod Kraljodvorskoga rukopisa. 1844. u povodu nekih šaljivih pjesama o Zvekanu fratru iziđe njegov Zvekan opet na svijetu, satira na tadanje prilike, navlastito književne. Bez svojega imena 1863. i 1865. izdade Krijesnice, ponajljepše lirske pjesme svoje, poslije prevede Puškina Onjegina, više drama Shakespeareovih i dr. Pored toga napisa mnogo lijepih pripovijedaka, u kojima se dobro poznavanje naroda vrlo zgodno stječe s umnim shvatanjem klasično naobražena čovjeka. U prijevo-

dima svojim vrlo se pohvalno ističe kao vrstan poznavač narodnoga jezika, a u vještini formalnoj jedva da ga je dostigao koji savremeni pjesnik.

Trajne je vrijednosti pjesnički rad Antuna Nemčića (1813.—1849.), koji se u Danici oglasio 1842. On je od Ilira jedini napisao i veselu igru Kvas bez kruha ili Tko će biti veliki sudac, u kojoj se vrlo karakteristično ocrtavaju pletke oko varmeđijnske restauracije t. j. oko izbora županijskoga činovništva. Od njegovih Pjesama (izd. 1851.) neke se i danas još rado pjevaju (»Il je možno«, »Gore nebo visoko«), i svakome su poznati »Grob Kaluđera«, »Priličje poltrona« i »Lijenčina Rade«. Prozom izdao je sam Putositnice s puta svog po Italiji, drugi dio njihov, što opisuje put po istočnim stranama našeg svijeta, izađe tek u Nevenu. Lirske pjesme pokazuju koji put neku gorčinu, koja ipak nije na uštrb pjesničkoj vrijednosti, proza mu je realistična.

Ilirski pokret ne bi bio tako lijepo uspio, da nijesu Slavonci odmah s oduševljenjem pristali uza nj. Oglasiše se u Danici svećenici Jure Tordinac, Mato Topalović i Stjepan Marjanović pjesmama, zatim Luka Ilić Oriovčanin pristalom prozom. 1845. evo i Ilije Okrugića Srijemca i Ivana Filipovića, a poslije još se javi češtiti Mijat Stojanović.. Okrugić istom je poslije izišao s' obilnijim radom. Zanimljiva je pojava Brođanin Ignjat Brlić, po zanimanju trgovac, koji je 1832. izdao omašnu njemačku gramatiku ilirskoga jezika, što se poslije još dva puta preštampala. Znamo, da je i on pristao pisati Gajevim pravopisom, ako mu se i nije činio dosta savršen.

I neki Dalmatinci stadoše u kolo Ilira. Prvi se od njih javi Dubrovčanin Ferić 1836.; godinu dana poslije piše u Danicu i Ivan Antun Kaznačić, koji se već 1819. bio oglasio hrvatskom pjesmom. Iste godine čitamo u Danici ime Markeza Pere Bone, a knez Orsat Pucić iziđe prilogom 1843. Ovdje će biti zgodno spomenuti, da je Božidar Petranović 1836. zasnovao godišnjak, koji se poslije prozvao Magazin srpsko-dalmatinski, te ga je od te godine do 1873. izašlo svega 30 sv. Veliki protivnik Gajevu pisanju bio je Antun Kuzmanović, koji je 1844. počeo izdavati Zoru dalmatinsku, u kojoj je

naštampana prva pjesma Preradovićeva. Kuzmanovićev otpor protiv novoga pravopisa bio je kriv, te Zora ugine nakon tri godine. Za taj časopis revno je pisao Stjepan Ivičević, prigodni pjesnik i pučki pisac. I. O. Pucić i Dubrovčanin Matija Ban iziđoše poznije sa većim radnjama, a ovaj potonji, ako i nije pristao uz Ilirstvo, ipak je za svoj rad potporu potražio u Zagrebu.

Na radost Daničara oglasi se i Bosna. Već 1837. Miloje Dobranović pjeva pjesmu »Vilam ilirskim«. 1841. se oglasio dični fra Grga Martić pod imenom »Ljubomira Slavjančića«.

Pravopis.

Vsih dobrih domorodcev jedna jedina želja je, da se u staroilirskih državah stanujući Slavenci vu književnom jeziku zjedine. Načine vendar, kojimi ovakovo zjedinjenje speljati bi se moglo, vnogovrstne snuju i svetuju. Nekoji štimaju, da bi potrebno bilo jedno narečje poprijeti i vsim ostalim narinuti, i med ovemi z vekšinum vsaki svojega sela reč vsim drugim pretpostavlja. Drugi opet sude, da se ze vsih sada opstojećih i navadnih narečjih brže bolje jedan književni jezik skroji ili skuje. Prvim odgovarjamo, da književstvo ne sme biti spodobno povodnji, a drugim, da ne sme biti spodobno kovačiji — stalno upućeni, da tak živa kak pisana reč med naravske stvari spada, i da onda vu svem poleg narave obdelavati i ravnati se ima.

Narečja naša prispodobiti se mogu z malemi potoki, koji premdar vu glubini jedan zvir imaju, vsaki vendar drugam teče. Tuđine su im skopali tečevine tak, da se ne samo ne zestaju, nego dapače da se vsaki drugomu morju približava. Ovi naši potoki razdruženi buduć jesu tako mali i plitvi, da komaj čune, a kamo li velike brodove nositi mogu; da bi vsi vu jednoj tečevini ili jednim tečajem tekli, tak bi i najveće lade nositi mogli. Potoki, kak rekli smo, jesu narečja, tečevine pako jesu naši pravopisi, ili doklam temelja nemaju, bolje rekuć krivopisi. Iz ove kratke prispodobe kaže nam se dosta očito, što poleg narave učiniti imamo. Zaista ništo drugo neg za vse naše potočece jedno tekalište napraviti i nje vse po-

lahko vu jedan isti tečaj naravnati, da tak jednoč zjedinjeni kakti jeden izmed velikih četirih slavenskih potokov, vu općinsko slavensko morje najveće i mnogovrstnum duha i srca robum nakrcane brodove nosili budu. Jednaki anda tečaj našim potokom, to jest jeden pravopis našim narečjem je najpotrebniji. A sad nastaje veliko pitanje, koj bi način k ovomu cilju najprikladnejši bil. I ovdi opet vnogi na svoj melin vleči vodu me štentaju. Vu najstareših vremenah naši pređi služili se glagolskemi i cirilskemi slovami, od kojih ovdi govoriti tesnoća prostora ne dopušća. Potlam pako izvolili su prijeti slove latinske, koje k pisanju najprikladnejše buduć kod nas vre mnoga stoletja potrebuju se. Ali, ah, kamo su zapeljale prekrasne latinske slove naše poštuvane pređe, koji vidivši, da dijačka iliti latinska abeceda nima dosti slov za obilje glasov slavenskoga jezika pisati moći, vsaki drugač i to z vekšinum tuđine nasledujuć stranjskim načinom slove slagali su! Kranjci, Štajerci i Gorotanci iliti Korošci bludili su gledeć na nekoje slove poleg nemšćine, Dalmatinci poleg talijanšćine, a mi poleg stare mađaršćine.

Ovaj nesložni kip vnogi povekšali su vu novešeh vremenah s kojekakvemi novoskovanimi kvakami, namesto da su izabrana nekoja pisma starih piscev poiskali i poleg njih lastovitost latinske abecede zadržavši nju razložnim načinom k zjedinjenju opstojećih načinov prilagodili. Med starinskimi pismi vu znamenitoj knjižnici njih ekselencije gospodina biskupa zagrebečkoga nahađaju se med ostalima takova, da nam obilno dokazuju, da su vre zmed naših pređev nekoji, najmre pako glasoviti i najvučenejši pisec barun Pavel Vitezović, podžupan i kraljevski tolnačnik, jako dober i prikladen pravopis imali, kojega vendar općinskim učiniti ondašnje temne okolnosti nisu dopušćale. Nam anda nikaj drugo nije treba, nego da taj starinski rukopis pretresemo, odobrimo i ponovimo.

Preobraženje.

Tužno pjeva vitez u planini
i uzdiše u tamnoj pustini;
njegvi dvori
jesu bori
u zelenoj gori,
a blazina
posteljina
zelena cjelina.

Sokoli ga slušat ne mogoše,
u dvore ga zlatne odvedoše;
tamo mile
njemu vile
rajske dadu sile:
on ustane,
svijet se gane,
rodu zora svane!

Ljudevit Gaj.

Danica.

Z danicum
seljan u zemlju plug zabode
i razreže dračne plode,
da se strni 'z nje podignu,
pune lati k zemlji prignu
z danicum.

Z danicum
devojčice bruse srpe,
strni ženju, snope vrpe,
da hambari punu budu,
kada sever stigne grudu
z danicum.

Z danicum
trgovac vu lađe staje
i prebrodi dalke kraje,
da obilnost tam postavi,
gde se sto sirotic vjavi
z danicum.

Z danicum
junak čila vranca hrani,
gleda na sve sveta strani,
je l' se jug il sever ljuti,
zahod ili ishod muti —
z danicum.

Z Danicum
budimo se i poslujmo,
složnem korakom putujmo;
da nam ono ne pogine,
kaj je naše od starine —
z Danicum.

Mužu.

Mužu budi pjesan posvećena,
koj besmrtnost svojega imena
svim vijekom izručit nastoji:
koji zlato lasnom petom gazi,
a pred nikim kao rob ne plazi,
nit se groma al nit munje boji.

Njegov veli cil je dužnost, pravo,
njegva sredstva um i srce zdravo,
njegva nada, da mu Bog pomaže.
Što će njemu pohvala množine,
što li slavja, redi, česti ine?
Njegve čine svijest jedina važe.

Kud ga ona pouzdano vodi,
tud on smjelo po strminah hodi,
makar isti pakao se ori!
Što on mara za pogrde hude?
Što, da drugi gnjev prot njemu bude,
kada rajska jezgra u njem gori?

On usijeva za vječitost zrnje,
a iz dalke ceste krči trnje,
kojom napred stupa čovječanstvo;
silnim letom ruši guste mrake,
pa se krili nebu pod oblake,
da potraži sakrito blaženstvo.

A kad njegda narodi zamuknu,
kad svi se svijetovi raspuknu
i stvor cijeli bude razvalinom:
tad on samo u Božanstvo kapne,
koj na ovom svijetu žile napne,
da je vrijedan živjeti na inom.

Dragutin Rakovac.

Primorac Danici.

O, koja davnim vedroga dedovom
kazati lica niti maglovitih
noći vremena razatepsti,
zvezdo, milum ne mogaše lučjum:

negda nemili vodiše ratovi
oce čez mrke jezero grozljivih
smrti putova, ter u bojnom
prsa tada gibaše se gvozdju.
Gdo bi tadašnjeg bojca opisao,
kad svoga gorkim bije protivnika
delija gnjevom; kad potokom
žile rone, srde kud ga nose?
Gdo bi junačke vredno ispevao,
prvih vekova poslove gdo li bi
kreposti znao, koje tamnom
vreme nama zatajiše maglom?
Ah, vreme ljuto svaka jadovitim
porazi zubom, gvozdenom obori
kružene stenom kule, mudra
iz kamenov razapete slova!
Prestaše strašni grmeti topovi;
jur ljudomorni bojovi prestaše:
četverostrukim krvoločne
verugami zavezasmo rate.
Jur britko v hramu gvozdje nemiloga
pustismo Davra; muška pod oklopom
ne 'zdišu prsa, nit pod silnim
jur se vranac znoji pod junakom.
Sad, devo, večnim z mudroga opseni
svetle pitomce istoka plamenom,
sad muška svetim pali žarom
srca, novu slavu neka traže!
Gvozdje sa mudrim koje naputi jih
menjati perom; besna zasedati
paripa mesto daj na tihom,
zvezdo, njima vojevat Pegazu!
Uči krvave, koje ukosiše
dedovi mačem, vence, dostojni tih
otaca sini iliričke
vile milim da zamene darom.

Vijekovi Ilirije.

U hladanom skutu naših gora
vrhu travnih zelenih prostora,

gdi se u prodol malen hum obara;
gdi se sliša od potoka mili
romon, kud mu bistar talas cvili:
krotka stada u vremena stara
u raskošnoj slobodi skakahu
i radostne danke provađahu.
A mlađani Ilir uz povaljen
panj od hrasta ležeći, razgaljen
ćutom mira veseo prebrajaše
na pastirskoj tamburici žice,
i cjelove mile pastirice
u goranske pjesni popijevaše:
sretne pjesni plama ljuvenoga,
kom bi srce blizu srca svoga.
Blažen vijek se živiše posvuda,
jer se jošte ne bi zloba huda
po umrlih svijestih razastrla,
jošte ne bi bratinska nesloga
ni pogrda dobra općinskoga
do ilirskih srdaca doprla:
mir i sloga svuda carevaše,
ni se o m o j e m i t v o j e m što znaše.
Gore općinske i općinska polja
b'jahu svakom, kog bijaše volja,
da što sebi za život priradi.
A zakonu svakomu bijahu
u m i d u š a, koji kazivahu
pravo svakom, što treba da radi,
da radostni u sreći provede
vijek i slavan vrhu zvijezda sjede.
Višnjeg tvorca hvaljahu u slici
stvora: u noći, zori i danici,
u vedrini, daždu, gromu i gradu,
u mjesecu i u zvijezda krugu,
burnom moru i zelenom lugu —
svud božansku poznavahu vladu:
narav divna divna crkva b'jaše,
u koj sunce mjesto svijeće sjaše.
Zbori od časnih staraca pod milim
skupljahu se lipam, tere čilim

momkom mudre savjete davahu;
i dokle se zlatokrile pčele
njim vrh glave u košnice sele,
plamenitu mladež naučahu,
kako krotka stada pasti treba
i upravljati čistu svijest put neba.
Nu ti, blažen vijeće, dospijevaše
koncu tvomu, kad se počimaše
želja u prsih pojavljivat huda;
kad pastiri pohlepni odviše
jur općinska polja razdijeliše,
ter se poljskog uloviše truda.
Nu i ovaj vijek bi sretan dosti,
dosti sretan u poljskoj radosti.
Tad seljani — jer seljani tada
bješe oni, ki pasuć njekada
u glas mio na dipli sviraše —
tad seljani i seljanke mlade
viđahu se, gdje na pustom rade
polju brazde, i prostrane naše
njive poljskim oruđem premeću,
na pastirsku pozabljujuć sreću.
Prvi krat se tad u nepoznate
još doonda pretvoriše late
ravna polja Ilirije mile;
prvi krat se tad u zlatno more
zrelo klasje preporodi, i gore
prvi krat se ozvahu, kad vile
još nevještim srpom žito žnjahu
nu tim vješt'jim glasom popijevahu.
Tada kosac mjerenim korakom
gazeć polje kosu pješću jakom
prvog krata kroz travu provodi,
i u gizdavoj slobodi mlađane
sijekuć late sa lijeve strane
od sražene trave vale usplodi:
kad mlatačke cijepe prvog krata
okusiše snopovi od zlata.
Nu, jaoh, oblak od praha se vije
sa svih strana! Svud se o stijeni bije

žvenk oružja i glas neprijatelja,
štropot konja i jauk junaka,
plač i suze vezanih seljaka
i viteških vapaj branitelja.
S Bogom i ti, viječe, ki si polje
orao . . . eto sad prave nevolje!
Eto groznih zmajeva iz juga:
r i m s k a eto na nas pade kuga,
koja cijelim zavladaše svijetom;
H u n i T a t a r eto iz sjevera
a s istoka T u r č i n diže pera,
da nas rukom satariše kletom;
i eto ti iz hladnog zapada
ljutog F r a n k a sablja na nas pada.
Rat ognjeni domovinu tare,
dere, plijeni crkve i oltare;
u sužanjstvu verige okiva
sve, što žive, ol se Ilirom zove,
staro, mlado, kmete i knezove:
domovina sva u krvi pliva,
pliva u krvi ljubljenih sinova,
jaoh . . . sinova . . . sad tuđih robova!
Trči pastir sred zelenog luga,
pustiv gajde, a mila ga druga
grleć, suzeć man ostavit žudi;
trči pastir i trčeći viče:
»S Bogom, dušo . . . sveta ljubav kliče,
za dom slatki svako da se trudi!«
Tim se lovi praće, ka bi prije
gorska zabav, sad njom da se bije.
Trči seljak iza pluga svoga,
trči preko polja širokoga,
ter se poljsko za oruđe hvata;
što bi lemeš, kaciga je sada,
a ostalo od težačkog nada
stvara oružje krvavoga rata:
hanđar, šaru, stijege, buzdovane,
sablje, kose, tope i đeverdane.
Zanijemile dubrave i luzi,
i seljanski zanijemili kruzi;

zanijemiše na žvenk od sabalja,
kao kad hladnoj u sjenci slavuja
nježno pojuć ljuta uplaši guja,
kada kradom u grm se dovalja.
Izgiboše ovce svilorune
i mirovne sa tambura strune.
Boj se bije na ilirskom polju,
boj krvavi, i grozno se kolju
s ljutim zmajem naši vitezovi:
sijeku, taru, gaze, lome, biju,
i viteški naši stijezi viju
ispod neba kao sokolovi! . .
Pazi, kako vrag u krvi pliva,
a ilirska nad njim sablja siva!
Eto onih, koji onamo ljute
južne zmaje sijeku, i kreljute
rimskom orlu svojim taru trijeskom,
B a t j e i P e n a t; a on, koji Franke
tjera okrutne, i vedrije danke
stvorit žudeć u gromu nebeskom
naprijed stupa i vražje sablje krši,
L j u d e v i t je, kom svud sablja prši!
Eto onoga, koji Turke klete
na alaje razganja i svete
stijege turskim nad glavami diže:
K r a l j e v i ć je M a r k o, koga ruka
strah je i trepet nesmiljenog puka.
Pa gle onoga, koji onamo stiže
nožem cara na Kosovu ravnom:
O b i l i ć je, zet L a z a r u slavnom.
Nu, jaoh, Lazar i Obilić pada
rane od smrtne i s njimi zapada
našeg sunca svjetlost uzdisana; —
Jur malena sva u krvi plove,
a sigetske brani još zidove
četa slavna Z r i n o v i ć a bana . . .
Al' sad, vajmeh, Zrinović posrnu! . . .
sad noć plaštem zemlje naše ogrnu! . . .
Nu da je Bogu i junačkoj ruci
vašoj hvala, o ilirski puci,

noćna sjena opet se uklanja! . . .
Jur ističu zraci od danice,
i za njome pomoljava lice
mjesec sjajni i tmine razganja,
tmine vašom krvlju opojene
i neslogom davnjom zadojene.
Na ufanju, koje stare vaše
u pogibno doba oživljaše,
sloga sebi sad oltare gradi,
i na njima, starim na poštenje,
blago, sreću, slavu i življenje
spravnim srcem posvećuju mladi;
sad kroz žice lire naše slatki,
milo pršeć propuhuju hlatki.
Sad gle onog starinu junaka,
kom sunčana vijek ne sijeva zraka,
kako prije pokraj puta staja,
sav u suzah priguđujuć Marka
i ubogog sebi proseć darka!
Kak sad veseo davori bez vaja,
kak radosno javor-gusle cvile,
i oko njih poskakuju vile! . . .

U smrt Ivana Kozulića.

Sasred nebesa sjajni mjesec gleda
po gluhoj noći i mrke goni tmine,
pak nas svakako sva radost ne mine,
kad svijet ostavlja i za brda sjeda.
Al kada preko naravskoga reda
sa svoga mjesta jasna zvijezda gine,
uplašen putnik blijedi vas i stine
i pred Božanstvom svemogućim preda.
Tako je i nama, o Ivane mili,
kad jasna zvijezda trčiš preko neba
ilirskog, kud te teški udes sili.
Prědâmo, Ivane, videć, gdje nam rěžê
smrt tebe mlada, kad nam najveć treba
dobrih, a dobri nemilo nas bježe!

Iz XIV. pjevanja »Osmana«.

Presta, i ode mladi car tijeme
slatki sanak da boravi,
i u mirno noćno vrijeme
u zaborav brige stavi.
Jer koli se kaže zdvora
stavne misli, srca jaka,
toli iznutra pak se otvora
najprije sumnja, prepas paka.
Razabirat sobom stane
udes mladijeh svojih ljeta,
gdje tražeći carstvu obrane,
raspom prijeti kob mu kleta.
I čijem trudan tač se topi
po razlicijeh misli moru,
zenice mu san zaklopi,
ter speć osta svijetlu u dvoru.
Uto i noćca svojim koli
nad tjeme se pope svitu,
sterući svudar uokoli
svu koprenu zvjezdam šitu.
Bješe u doba, od jacije
saba zora gdje se dijeli,
gdje ni glasa čuti nije,
kud Carigrad stre se bijeli,
razmi što gdje pas zalaja,
ki stražara vjerna 'e slika,
il' kapidži sred saraja
grubijem grlom ure vika.
Od Crnoga mjesec mora
izišavši gradu u oči
bijeljaše se vrh ponora
crnijeh vala od istoči.
S zapada mu bjehu paka
Bijelo more i munare,
s kijeh se odbija svijetla zraka,
ka dažđaše na nj odzgare.
Čijem s mečeta mjesec rve
s mjesecom se sjajnijem s nebi,

na tisuće zraci vrve,
Carigrade slavni, u tebi.
A sijevo bi jošte i više
čista u srebru ti bjelila,
tvojih mira da ne biše
stegla od pakla crna sila.
Al' po vrsijeh tvojih ona
kobnu u redu kleta stoja,
muklijem krilom svud smiona
leteć noćnijeh sred pokoja.
Tijem pazeći, car gdje trta
neodluke prijeke u tmini,
i zvjezdarska kobna črta
da ga u sebi predat čini:
jedan onijeh, koji iz straha
vječnijeh oganj na svijet doše,
na mjesečnoj zraci ujaha,
odri carski gdje se stroše.
I ljiljskijeme dočijem krilom
strašna neman cara opsjeni,
paklenom mu snit da silom,
a ona hodžom pak se izmijeni.
Sni car, kako vrh prestolja
otmanskoga sjedi u slavi,
i svečeva što je volja,
iz korana svijetu pravi.
Kad al' eto k njemu brže
srdžbom plamteć svetac stupi,
ter mu iz ruke knjige istrže
i u obraz ga dlanom lupi.
Prenu oda sna car se tada
s priviđenja čudna i huda:
krv mu studen mraz popada
s teška jada, muke i truda.
Tijem kako se paka k sebi
od snebitja vrati opeta:
»Prosti, o višnji care od nebi,
i ti, sveče, diko od svijeta!«
Kliknu; i čijeme hodžu upazi,
gdje kon odra zlatna stoji:

»Ti li si, hodža?« viknu, »o pazi,
ko su teški jadi moji!
Ah, kakva me groza hvata,
vaj, koja me mori muka,
gdje vrh moga stola od zlata
svečeva me udri ruka!«
I kad sva mu već iskaza,
ka viđenja san mu zada,
poče od mračnijeh prije jaza
grda neman, hodža sada:
»Svijetli care, gdje su stvari
noćna oda sna jasne toli,
svjeta pitat vijek ne mari,
bistrijem znanjem tko se oholi.
Jer što ć' ino mnjet od tvoga
zlatna stola, na kom sjedi,
neg' da svijetu car si od boga,
kijem vladahu tvoji djedi?
A što koran uči paka,
i javljaše ćitap svijetu,
kalif da si, znaj, opaka
krstjan' djela da se smetu.
Tijem ako ti knjige iz ruke
slavni prorok srdit trže,
rijet će — al' prosti! — da nauke
koranove ti povrže;
čijem mir htjede, a ne rati
iskat s kraljem kaurinom,
ki što vlada, ah, trijebi 'e znati,
našom da je svijeh krivinom.
Znaš bo, čistu sveđ da vjeru
mač prorokov prostrijet trudi,
a tvoj pušta, da se steru
svud krstjani kleti i hudi.
Ali ako se mir uroči
za pak istok da se slijedi,
novom vojskom da podboči
car se i carstvo, u kom sjedi,
čemu krzmaš? Što zatežu
u dugo se svete odluke,

puci istočni jur da svežu
krstu kletom klete ruke?
  Tijem je l' čudo, što te oblasna
prorokova ruka udri?
Stvar je grda, znam, al' jasna
kob, što svetac hotje mudri.
  S toga u istok udilj kreni
lake konje, bijela jedra,
i smijeh blagi opet zeni
ispod tvoga čela vedra!
  Jer tko turstvo branit hrli,
tom' s prorokom bit će i sreća:
mio je svecu taki umrli,
koj ispuni, što se obeća.«
  Hodža izusti i put vrata
smjerno ustupi rekav dosta:
a vrh odra suha od zlata
san da dilji sultan osta.
  I proz vrata od dvorova
kad iščeze, sve zamuknu:
razmi kobnijem hukom sova
što vrh dvora dvaš, triš huknu.

Ivan Mažuranić.

Tri pjesmice u jednoj.

  Oj košutko crnooka,
krasna, tanka i visoka!
Pjevat ću ti tri pjesmice,
tri pjesmice s jedne žice.
  Prva pjesma nije šala,
akoprem je prosta, mala;
u njoj pjeva moja vila:
»Ja te ljubim, djevo mila.«
  Druga pjesma milo moli
— ne preziraj gorke boli! —
nježnim glasom tebe snubi:
»I ti mene, djevo, ljubi!«
  Treća prve nadvišava,

rajskom moćom obožava
slobodnoga kano roba:
»Stalnost, vjernost čak do groba!«
  To su one tri pjesmice,
tri pjesmice s jedne žice,
ali ih ne smije nitko znati:
pazi — nemoj me izdati!

Ljudevit Farkaš Vukotinović.

Jednoč i sada.

I meni jednoč — gle blage sreće!
u grmu svakom raslo je cveće.
  Sada, o Bože, jedva u vrtu
  nađem gdjekoju ružu zastrtu,
  kako iz ljulja iza koprivja
  viri, ko da je već posve divja.

I moje jednoć tice vesele
glasne su bile i moje čele.
  Tice doduše i sada poju,
  nego ne radost, već tugu moju;
  čele mi samo katkad zašume —
  što li bi rade, same ne ume.

I moje jednoć nebo je bilo
rajskijeh zvijezda biserno krilo.
  Sada u mraku mjesec mi blijedi,
  misli žalovne smršene redi,
  a uz svog brata s turobna lica
  pregorko plače tužna danica.

Tomo Blažek.

Zdravica.

Puna srca, pune čaše,
neka živi, što je naše,
  k tomu ljubav svaki čas,
  braćo, neka vodi nas!

Bože živi naše krasne,
našeg žića zvijezde jasne:
neka bude čitav svijet
njima samo jedan cvijet!

Bože živi prijatelje
i sve domorodne želje!
U njih nam je prava slast,
u njih domovine čast.

Ovu čašu za Slavene,
nek im slava ne povene!
Od nje ime naroda
čuva nas od propada.

Jošće jednu za Ilire,
nek se slože i raširе
u jeziku, krjeposti
i u svakoj vjernosti!

Braćo, sada zadnju čašu
za ljubav i slogu našu!
To je ona silna moć,
koja sravna sve jednoć.

Aleksander Zdenčaj.

Nevinost.

Pokraj vrutka srebrenog stajaše
i mučaše
lica djetić i pogleda mila
kano bijela vila:
u bistromu zdencu tad ugleda
pram s vjetrićem svoj leteći,
i kao zora kad trepteći
nebu istočnom slađe još od meda
poljupce daje,
usne mu sjaje
u rumelki natopljene
i posmijehom narešene.

Nu zenice poče zaklapati
i drijemati:
zelena mu trava postelj dade,
a ugodne hlade
lipa cvijećem mirisnime puna.
Slavki pjesmom uspavaše
milog, slatko kad pjevaše.
Vrutka vali zveče kano struna
zlaćene vile
šumkinje mile.
Tak nevinost mlada spiše
i milene sanke sniše.

Strašan oblak sad se navlačiti,
sunce kriti
i nebesa poče; vihar huči,
grmljavina zuči —
preveliki strah i trepet gore
puni — štrepi šuma stara —
munja sijeva, trijes udara,
stijena puca i pada niz ponore,
padaju bori,
š njom i javori:
nu nevinost mirno spava
i u snu se posmjehava.

Spavaj tiho, sveta nevinosti,
u radosti!
Sad ti ruže jošte staze kite
i krjepost kruni te.
Al je vrijeme jurve, da se budiš:
znanjem vrlim oružaj se
i mudrošću napajaj se!
Jer će dojti dnevi, da se trudiš,
boj oštar biješ
i predobiješ
tvog himbenog nastornika,
crnog pakla službenika!

Jure Tordinac.

Napitnica.

Tko pije
ovd', a vesel nije:
taj može jedini
stup bit domovini,
al za nas
nije čovjek danas.

Tko vazda
uči, kori, brazda:
taj je za stolice
dobar učilnice,
al za nas
nije čovjek danas.

Tko važe,
kad što će da kaže:
taj je živa slika
kraljevskog viječnika,
al za nas
nije čovjek danas.

Tko sjedi
i nauke slijedi:
taj je bez sve šale
vrijedan od nas hvale,
al za nas
nije čovjek danas.

Neg šutit
tko zna i oćutit;
tko skup naš sàbrâtî
znade poštovati:
taj danas
i svagda je za nas.

Stjepan Marjanović.

Iz »Đulabija.«

Gdje si, dušo moja
Bogom posestrena,
mila kano pjesme
iz davnih vremena?

Čuj, ja sam bez tebe,
bez tvog oka mila —
kano sivi soko
bez desnoga krila.

Bijelim rukam oči
pokrij mi, milena,
da ne zrim prikora
tvrdih od vremena!

Riječju svojom slatkom
razgovori druga,
da ne čuje kletva,
uzdisaja, ruga.

Gledaj kolut sunca,
na zapadu gdi je:
jedna pola svijeti,
drugu gora krije.

Eto ti prilike
srca moga živa,
gdje ga pola u slasti,
pola u tuzi pliva.

* * *

Drobna žutovoljka
žuberi u lugu;
ždrali složnim redom
putuju pram jugu.

Pram jugu, pram jugu
iznad triju rijeka
uvijek mene zove
moga raja jeka.

Moga raja jeko,
ti Ljubice moja!
zašto me ti zoveš,
mamiš bez pokoja?

Bog je odsudio,
pa među nas jadne
tri metnuo gore
i tri rijeke hladne.

Zato valja, tužan
da ja ovkraj stojim
i vlastitom krvlju
svoje jade gojim.

Jer ja nisam ptica:
bi brijeg preletio;
nit riba: bi vodu
preplivati smio.

* * *

Eto đulabije,
jabuke crvene!
Od njih ti sagradih
ponude kićene:

Primi od milosti,
dušo, dar u pjesmi
od onoga, koj ti
prstena dat ne smi.

Zašto zvijezda blista?
Zašto cvijet miriše?
Zašto slavulj poje
i pojuć uzdiše?

Tko mi to razriješi,
taj hoće i znati,
zašto ne pristajem
pojuć uzdisati.

Slušao, ne slušao
slavulja grm gusti,
u vilinski način
slaže drobne usti:

Tako ni ja slave
ne tražim, ne cijenim,
što propijevam danke
duhom uznesenim.

Prsa moja puna
od ljubavne sile
na usta mi meću
pjesme tužnomile, —

Da mi samo čuje
cvijel tužna srdašca
ona, koju ljubim
do sljednjeg uzdašca.

Što si mi razriješit
srce i usnice
s neba došla, Lade
ćerce mjezimice?

Slušaj sad pjevaoca
od domaće grane,
što j' daleko prognan
u dubrave strane.

A sad, pjesme, u svijet,
koj vas je dozivao!
Ja sam suzam kupao,
srcem vas sagrivao.

Kaž'te, ako vaše
ugađa mu lice:
»Nas je porodila
lijepost od Ljubice.«

Ajte, djeco moja,
širom bijela svijeta,
kano drobne pčele
od cvijeta do cvijeta;

Pa gdjegod vidite
branit Slave dobro,
svakom nazivajte:
»Božja pomoć, pobro!«

Nu kako se pčele
vraćaju košnici,
i vi se vraćajte
s tom riječcom k Ljubici:

»Lijepo je u svijetu
na ljudskom vidilu,
Ali je najljepše
na majčinu krilu.«

Nada varalica.

Razvedrilo nebo mrko lice,
jugovinom kopni snijeg gorice;
ispod njegva skuta proniknula
vesne prva kita — ljubičice.
Otkovani potok u dol skače,
ko nestašne vičuć djevojčice.
U dubravi pjeva žutovoljka,
po livadah rane pastjerice.
Razbludno i meni igra srce,
udaraju suze na zjenice.
Mislima si gradim zlatne kule,
u koe nada meće dvije dušice.
Stanko! Stanko! Kad će jednom tebi
nestat nade, vječne varalice?

Duga.

Kada putnik zabludi sred luga,
pa vas netom lug zašušti vihrom,
i oluja raspljusne se širom,
a on jadan bez konja i druga:
grozna srce pritisne mu tuga,
po tmini se obzire s nemirom,
dok ti eno sa zlatnim kondirom
na nebu se ne pojavi duga.
Kanda ljestvu Bog mu s neba pusti,
on se prene i jedva odane,
te već tuga sa srca mu pane.

Tako i moj ode jad k svim bijedam,
i sve bure i oblaci gusti,
kadgod tebe, ah, tebe zagledam!

Gazel.

Ždral putuje k toplom jugu — u jeseni,
a meni je put sjevera — u jeseni.
Pastijer čuva po planini krotka stada,
pa se pojuć vraća kući — u jeseni.
Vrtljar kupi plod svog znoja, zlatne breskve
i jabuka crven-voće — u jeseni.
Što se ljeti trudio mnogo oko njega,
vinogradnik bere grožđe — u jeseni.
Tako svako kupi, bere i uživa
u veselju plod svojih muka — u jeseni.
A što, Stanko, plod je briga, muka tvojih?
Gorko voće: bol i suze — u jeseni.

Knezu Janku Draškoviću.

Poslanica poklonjena na njegov 70. rođen-dan godine 1840.

Nije mučno hrabrim bit junakom,
kad mi prijete britke demeskinje,
kad se dušman na vrat mi uspinje,
moju kuću pali, plijena lakom.

Nit je mučno mudrom biti glavom,
kad me taru nuđe dugoljetne,
na raskršću kad me rano sretne
bez raskoši trud i briga s slavom.

Al' kad s srećom svijet mi se otvori,
kad me zove raskoš-vila sama:
tu sam junak, od kreposti hrama
ako srcu nje glas ne zaori.

Tvoj dvor, Janko, vas u sreći sjaše,
ti ne znaše, što su nuđe hude;
jer sve tebi sestrice razblude
ponudahu travne svoje čaše.

Al junački ti jih se okanu,
vjeran Bogu, slavi, djedom, rodu,
koj je za krst, za dom i slobodu
proljevao krvcu na mejdanu.

Zato slavni udostoj me, Janko!
Kad ti vile grade uspomenu,
da i moja piše na koljenu
tebi malen ovaj listak. — Stanko.

Dubrovčani.

Ako hoćemo nestrano da sudimo o naših Dubrovčanih, treba da njihova djela istražimo bez ikakva zanešenja. Vrhu svega treba da prosudimo vrh vijeka, u kojem su oni živjeli, i ukoliko je duh taj imao upliv na stvaranje njihovih umnih djela. To je glavno ono gledište, s kojeg ih suditi valja. Gundulić i ostali najbolji pjesnici dubrovački živjeli su prama koncu XVI. vijeka i na početku XVII. I svemu je svijetu poznato, da je onda vladao u zapadnoj Evropi duh staroga klasicizma, koji se već počeo izrađati u tako zvani školasticizam. Iz Italije, koja je onda stojala na čelu prosvjete evropejske, prebrodio je duh izobraženosti zapadne i Dubrovnik. Tu su se podigle stolice nauci klasika rimskih i grčkih i pod uplivom duha crpljenog iz pjesnika klasičkih rodiše se i odgojiše umjetničke vile dubrovačke, a jezik naš uzmahnu se na najviši stupanj izobraženosti. Da su i plodovi romantičke poezije talijanske, koja je onda već dovršivala zlatni svoj vijek, imali upliv na stvore pjesnika dubrovačkih, toga nitko pametan tajiti ne može, koji znade, koli usko bio je onda Dubrovnik skopčan sa prekomorskom susjednom Italijom po blagom vezu trgovine i društvenog života. Koji dvoji o temelju ovih naših riječi, ne treba mu ništa nego da usporedi Osmana sa Tassovim »Gerusalemme liberata«. Kao što su vitezovi i viteškinje u Osmanu samo po imenu slovinski, a srce i duša u njih je romanska, tako isto priznat će svaki nestran istraživalac stvari, da su Dubrovčani naši više po licu (formi) jezika negoli po materiji (duhu) ili skladu njegovom Slovinci. Pa tko se o razlogu tih riječi nije već osvjedočio, toga upućujemo, neka postavi naše klasike dubrovačke uz narodne pjesme a poslije toga opet uz pjesnike

talijanske zlatnog vijeka, pa da rasudi s dušom jednom sprema drugog, a ja kriv, ako ne ispovjedi, da su po duhu srodniji s Talijani negoli sa pjesmami narodnimi naroda svoga, koje su pravo i jedino mjerilo i narodnoga duha. Pa kad je ukus prekomorski toliku stekao silu nad stvorma naših pjesnika glede na materiju ili duh, pa kako bi se moglo stati, te se ne bi prilijepio barem ondje ovdje i forme ili lica? I ja rado priznajem, da su Dubrovčanom bile poznate narodne pjesme, nu ne mislim, da su bile u njih baš u tolikoj cijeni, da bi ih pjesnici učili i gledali kao uzore kakove, koje treba slijediti ma u čemu mu drago, zašto da je tomu tako bilo, drugi bi imala obraz naša književnost onih stoljeća, koji bi se sasvim razlučivao od obraza literatura prosvećenih naroda onog vijeka na zapadu evropejskom. Da su Dubrovčani učili verzifikaciju od naroda, ne bi ni u metrici njihovoj zavladala tolika jednoobraznost, stegnuta na cigle tri vrsti: na trojestopni, četverostopni i šesterostopni trohej. Da su Dubrovčani učili i cijenili narodne pjesme, zacijelo bi im bila omilila prekrasna raznoobraznost narodnih mjerila, pa bi se služili i u umjetnih svojih tvorbah osobito krasnozvučnim i veličanstvenim peterostopnim trohejem, kojim teku gotovo sve naše pjesme junačke. U Dubrovčana međutim svemu tomu — koliko se spominjem — ne ima traga. Ja dakle, slažući se s g. Vukom, svakako mislim i sudim, da imamo tražiti u Dubrovčana razlog slobode elizija u vrelu inostranom, ma on isticao od Latina ili Talijana, niti me ona specimina iz narodnih pjesama na drugu vjeru prekrstiti mogu. Rado priznajem, da u naših narodnih pjesmah ima amo tamo i takvih redaka, za koje se čini na prvi pogled da ima u njih elizija, t. j. ima redaka takvih, o kojih bi čovjek sudio da ih pjevač pjevanjem ne će moći čestito izvesti, već da koju slovku izbaci, t. j. elidira. Nu reko bi, da tu ne ima elizija, već mi se čini, da si tu naši slijepci drukčije pomažu, te pjevajući mjesto troheja čine daktile, jer ja se spominjem na njekoje retke u narodnih pjesmah, gdje jedna slovka pretiče, a da onda ne sudaraju samoglasnici dviju susjednih riječi, pa da se dakle ni sliti ne mogu. Ta osobina nalazi se mnogo češće u narodnih pjesmah drugih slavenskih grana, a kod nas ponajviše u pjesmah s junačkim mjerilom, a ono u prve dvije stope pred odmorom (cezurom). Vuk bilježeći ih pomaže si otkidajući koji sa-

moglasnik na pr. Momci dođoš' mj. Momci dođoše — je li pravo ili ne, ne mogu odsuditi, jer nisam slušao pjevača; nu razgovarajući se o ovoj stvari porađa se sada evo i drugo pitanje: da li nam je odobravati elizije, te i danas nasljedovati Dubrovčane u ovoj slobodi? Ja od svoje strane mislim, da se sadašnjim i budućim našim pjesnikom dosudi ta sloboda, nu sumpta prudenter t. j. da se elizijom služe što ređe, kao što to čine Ostrožinski, Preradović i njekoji drugi našinci; jer svakako bit će shodnije, da ona podupire misao, da krasnija i jasnija na vidjelo stupa i cijeli redak gladi i zvučniji ističe, nego da za volju njekakvih pedantičnih pravila misao propada ili zamućiva se, a glatkoća i milina zvuka sasvim iščezava, otkidajući samoglasnike, kao što to čine sadašnji srpski pjesnici s riječima: meni, tebi, sebi, mu, mi, me, su, si, se, te, ti, samo da se uklone elizija. Nu ne čini nam se nimalo spretno uticati se k toj slobodi (elizija), kad ne ima ni najmanje nevolje, nego kad se to radi samo od ciglog njekakvog zanešenja za starimi našimi klasici. Svaka stvar ima svoju mjeru, pa i ova.

Stanko Vraz.

Pjesan brodarska.

Oj, talasi mili, ajte
čamac dalje moj tjerajte,
a ti vihru, doć nemoj:
put je danas dalek moj.
Oj, oj, oj,
put je danas dalek moj.
Sveđ se s mirnom mora svijesti
brodar u svoj čamac sjesti,
i tad veseo pjeva: Oj,
velik li si, Bože moj!
Oj, oj, oj,
velik li si Bože moj!
Morske pute sveđ miluje,
sreću traži, Boga štuje;
smjelo s morem vodi boj
i dom vjerno ljubi svoj.
Oj, oj, oj,
i dom vjerno ljubi svoj.

Kod kuće su sestre, braća.
K svojim rad se brodar vraća:
žena s čedom viče: »Oj,
gdi si druže, ćaćko moj?
Oj, oj, oj,
gdi si druže, ćaćko moj?«
Oj, talasi mili, ajte
čamac dalje moj tjerajte,
a ti, more, mirno stoj,
dok se u dom vratim svoj!
Oj, oj, oj,
dok se u dom vratim svoj.

Kletva peru pjesnikovu.

Palo pero iz visoka
s krila orlu Perunovu.
Pero vila ujagmila
u modrome Božjem zraku,
pjesnika je darivala,
njemu tiho govorila:
»Moj po Bogu mili brate,
na orlova tebi pera,
da bilježiš divne pjesme,
divne pjesme miloglasne.
Pero ti je divne sile
i vještine, Bogom dane;
kušaj silu i vještinu
bistrim umom, burnim srcem!
Ti mi slavi i veličaj
one ljude pravednike,
slično reci, što je zdravo,
pomno kaži, što je pravo,
i istinu perom gudi,
i ljubavi slava budi!
O napretku rodu pjevaj,
sve s naprednim blažibogom,
ne bi l' koga užgo riječmi.
Al da mi se prekamičeš,

i za tuđu crnu volju
a za svoju za nevolju
da ushtiješ dvorit sili
i u zvijezde kovat podlo:
onda silu zatajalo,
izdalo te za sve vijeke,
prokleto ti pero bilo!«

Iz »Krijesnica«.

Postanje.

Kad u oči od Ivanja
plamen bukne kroz lomaču,
praska stoji suha granja,
s krijesa uvis iskre skaču.
Tad oživu te iskrice,
sa nebesa povrate se,
te po mraku uz živice
krilate se zvijezde krijese.
Divno li je pogledati
svjetlucanje neprestano,
kad se ljeti mrak uhvati,
a srce je razdragano.
U srcu mi evo krijesa:
do vijeka ga ne ugasih!
Skaču iskre put nebesa,
a moji su to uzdasi.
Ah te iskre, to plamanje,
kuda pjesnik tvoj uzdiše,
vilino mi uz bajanje
u pjesme se pretvoriše.
Tako, milo moje janje,
krijesnice ti te postaju.
Tvoje bile radovanje,
a nek rodu svjetlucaju!

Ivan Trnski.

Franjo Tahi susedgradski i Matija Gubec.

»Ajd na tlaku! Zabava te čeka, kmete!
Ori zemlju, gradi dvore vlastelinu!
Već se za te šiba moči, korbač plete.
Vozi vino, živad, maslo, devetinu!
Batina te čeka i tamnica,
gdje ćeš gvožđu hladna ljubit lica.«

Grozan glas taj tutnji po Hrvatskoj svuda,
gdjegod kmet u slamnoj kolibici stoji;
nij' koliba njegva niti zemlje gruda,
sve vlastelin kmetsko k svomu blagu broji.
Slobodan je plemić sred svoga dvora:
kmet nevoljni ropstvo trpit mora.

Stoji jauk, stoji plač i očajanje;
gdje hrvatski seljak tužan vijek boravi,
svud se čuje tiha grožnja, proklinjanje
zakona i prava, što ga plemstvo pravi;
al najveća kletva odsvud pada
na vlastnika savskog Susedgrada.

Franjo Tahi svak dan smišlja muke nove,
kojimi će mučit uboga seljaka;
pune sužnja jesu tamnice njegove,
ljuta grožnja, kletva riječ njegova svaka.
Kud on stupa, kmet u prahu leži;
kad on vikne, što je živo, bježi.

Tih se čuje žamor od sela do sela:
»Ajde skrš'mo, braćo, te stoljetne jade!
Što nam nije turska sila preotela,
to nam eto tuđe plemstvo sada krade.
Staro pravo oživiti valja:
diž'mo vojsku, birajmo si kralja!«

I na čelu zbunjenih seljaka,
što kraj Drave, Save, Sutle sastaja se,
pomoli se slika divnoga junaka,
što ga muškim kraljem plemići razglase:
Mato Gubec priproste je krvi,
al' prot ropstvu zatočnik je prvi.

Crven oganj suknu s ponosnih dvorova,
plemstvo bježi, vojska seljačka se množi;
skupnom silom tvrđe Tahove podrova,
stari silnik bolan krvav mač odloži;
uz hrvatskog seljačkoga sina
sva slovenska dignu se krajina.

Prot seljakom kupe kralj i plemstvo snagu;
toj odoljet moći sila je premala.
Neuk seljak snova svom podlegne vragu,
jatomice koj ga diže na vješala.
Stara pravda osta riječ tad stara,
dok duh novi krivnju ne pohara.

U Stubici svoga kraj srušena grada
legnu silnik Tahi u hram sveti;
spomenik ga krije mramorni još sada,
tu ga pismo hvali, lik mu možeš zrjeti;
svud prokletstva al' ga slijedi sjena
do posljednjeg njegova koljena.

Zahman bijesno plemstvo divljoj u osveti
vjenča Matu Gubca žgana gvožđa krunom,
man mu tijelo dade kliještima razdrijeti,
glas i grob mu skupa da uništi s bunom;
man mu bješe kosti na sve strane
po hrvatskoj zemlji razbacane.

Ipak s prahom Gupca plodno niknu sjeme,
tri stoljeća koje zemljica prehrani.
I kad svanu duha slobodnoga vrijeme,
u divno se stablo sjeme to razgrani;
pod njim kmet se slobodan uzvisi,
Mate Gupca snova duh uskrisi.

Iz »Putovanja po Bosni«.

U Banjojluci bavio sam se sve skupa do osam dana, to sam dakle imao dosta vremena razgledati se po njoj malko pobliže. Tvrde njeki, da je ovdje stajao grad već od Rimljana; sad nema zato nikakvih živih dokaza, nu ako uzmemo na um krasan položaj na utoku dviju voda Vrbanje i Crkvenice u rijeku Vrbas i bogatstvo okolice na toplim mineralnim vodama, na različnim rudama stive i t. d. te napokon i ostanke njekih zidina i velikih ploča na brdu Laušu, mogli bismo pristati k mnijenju onih, koji kažu, da su za ovo mjesto i Rimljani već dobro znali. Banjalučki grad ili tvrđa stoji njekako u sredini varoši, te ima dosta skvarene ograde i dvoja vrata, kojima vode dva drvena mosta. Ovaj grad stajao je već za vrijeme bosanskih kraljeva. Koncem 15. vijeka padne pod kralja Matijaša Korvina; g. 1528. ostavi ga gradski zapovjednik Andrija Radatović iz nužde Turcima upalivši grad; god. 1688. osvoji ga od Turaka princip Ludovik badenski; nu doskora padne snova u turske ruke i zaludo ga opsjedaše godine 1737. sa 7000 momaka herceg Hildburgshausen, kojega iste godine dne 4. kolovoza bosanski vezir Alipaša došavši tajno preko gora iz Podražice na banjalučkom polju hametom potuče. Tu padoše general Duvel i Mifling, a mnogi konjanici i pješaci nađoše smrt u Vrbasu. Turci uzmu našim 12 topova, 3 bombe, 2300 čadora, 1500 bureta puščanoga praha i množinu različnoga oružja, te spominju rado još danas ovaj boj. Kuće banjalučke sve su na jedan kat. Po sredini ulica ima blata do koljena, s kraja, kuda ljudi hodaju, kaldrmano je malim kamenjem, ali kažu, da je ta kaldrma još od Kulina bana, dakle prjeko 700 godina stara. Ne znam, da li je u tom vjerna tradicija, ali kako je kaldrma crna i poderana, mislio bi, da je nješto istine. Na čaršiji imade množina dućana zbitih po istočnom ukusu iz dasaka. U njih se već vidi mnogo kojekakvih bečkih i tršćanskih sitnarija, što ne će baš usrećiti Bosnu. U tako tijesnom dućanu sjedi trgovac čitav dan; tu prima prijatelje i prihodnike, pa ustaje rijetko i onda, kada daje komu robu na prodaj, jer mu sva roba ne stoji dalje, nego što on rukom dosegnuti može. Ja posjetih u takom dućanu veoma poštena Turčina Jusufa Šibića, najbogatijega trgovca u Banjojluci, kojega, počamši od kajmakama, svi rado vide i polaze.

Džamiju Feradiju drže Bošnjaci za najljepšu u svoj Bosni. U ograđenoj avliji pred džamijom stoji veliki bunar, iz kojega na više mjesta voda teče. Tu se običavaju Turci prati, prije nego ulaze u džamiju. Na uglovih od džamije stoje dvije ili tri okrugle kule (kao kapele), što služe za pokopalište. Džamija urešena je svana naokolo poput starih grčkih hramova pokritim šetalom, koje počiva na zidinama i drvenim stupo-

vima. Sama džamija zidana je s kamena. Pročelje iskićeno je šarenim uresom i arapskim napisom. Iznutra izgleda kao kršćanska rotunda t. j. okrugla crkva. Naprema vratima stoji oltar t. j. obojani šareni zid s arapskim napisima iz korana, a sa strane stoje velike debele voščanice. Zdesna i slijeva načinjene su u zidu dvije uložnice, u kojima leže na niskim stolicama dvije velike knjige, po svoj prilici koran. Zdesna napred stoji visoka kamenita prodikaonica sa stubama, a slijeva bliže oltara druga niska i obla prodikaonica, na kojima hodža koran uči. Nad ulaznim vratima načinjena je dugačka i široka galerija, kao u nas pjevališće. Pod ili tle pokrito je sagovima, a ispod kubeta i svoda visi množina svjetionica, koje se upale, kad je saba, akšam i jaci. Prozori su kao i na privatnim kućama obli, a izvana podiže se nad džamijom uz oblo kube visoki i tanki odozgo šiljasti munar (minaret) urešen šetalom, iz kojega hodža pravovjerne na molitvu zove.

Ivan Kukuljević.

Iz »Grobničkog polja«.

Ja od Brente vidjeh obale zelene,
čuh žuborit njene bistre vode,
pokraj kojih grleći se hode
umjetnost i narav ko sestre rođene.
Vidjeh iz valova sjajna svoja lica
kako diže ljuba do Neptuna,
oholosti i dražesti puna,
kao vrat svoj labud, ponosita ptica.
U svoj hlad me mrkle primiše maslene
od arkvajskih brežuljaka milih,
u ljubavi gdje svak listak cvili,
u ljubavi cvate, u ljubavi vene.
Visoki platani grožđem ovijeni,
Lombardije ravnine svilene;
Boromea nedostižne stijene,
od tisuća ljeta nakrcani plijeni,
pepeo kosti ljubovnika od Verone,
latinskoga neba vječno ljeto,
kist Urbinskog, od Canove dlijeto

i od Paladija zidine smione . . .
Slatke uspomene, najmiliji dio
mog života! — Jedno samo polje
u srce mi ustani se bolje,
na kojem sam jednom tako lijepo snio! —
Komad od cvatućeg raja, mislit ćete,
srebrom bistrog potoka opasan,
a na svakoj svrži slavuj glasan,
od ljubavi pjesni koji poje svete;
dol blažena, pribivalište pastira,
gdjeno vrve stada bezazlena,
ljubovnike hladna krije sjena,
zefir duva, frula neprestano svira,
plačuća se vrba nada vodom giba,
bršljan penje, grozd kroz lišće viri,
lipa cvate, krepak dub se širi,
vitka jela u vedrom se zraku ziba —
Ništa od sveg toga; kudgod oko stiže,
ništa drugo nego kamen goli;
zaman tražiš zelen u toj doli,
niti jedna trava glave tu ne diže! . . .
Sve je pusto, sve je nijemo, sve užasno,
grob golemi, gnijezdo noćnih sova
jedan predjel carstva Plutonova . . .
Ipak si mi polje milo, polje krasno.
Svak ovamo, kom je Hrvatska život dala!
Našeg roda to je sveta Meka:
čiste krvi djeda naših rijeka
tu je okaljanu svijeta čast oprala!
Svojim kraljem tu sve Hrvat spase kralje.
Batu-kanu kameni su ovi
strašni bili stupi Herkulovi,
gdje upisa udes: Dotuda — ne dalje!
Tu nek Hrvat uči, koja mu je cijena,
tu nek crpi hrabrost, ponos, volju,
nek ne ište vijek utjehu bolju,
neg koju mu daje ova uspomena!

Iz »Teute«.

Čin peti, prizor sedamnaesti.

Svevlad, Relja i prvašnji (Teuta, ljekar i dvorkinja).

Svevlad: Ovaj vitez dolazi iz Hvara,
da ti javi, što se tam dogodi.

Teuta: Gdi je moj muž? Ne prispi l' on s njime?

Svevlad: Gospo, on se s Hvara ne povrati.

Teuta: Zašto kasni? Zašto se ne vrati?
Nije l' svršen boj krvavi jošte?

Relja: Boj je svršen. Čuj, kako se j' zbilo!
Kad kralj prispi, klicaše sva vojska
i dočekat ne mogaše bitke:
o pobjedi nitko ne sumnjaše.
Sve molitve, koje se dizahu
od tog časa k svemogućim bogom,
bjehu jednog samo sadržaja,
a taj bješe, da latinske čete
skoro na Hvar učine prispjeti:
tolika je k boju želja bila!
Rimske lađe nakon se ukažu,
sve ukupno do dvaest zastava.
Uništit ih igra se činjaše
u pobjedi odraslim vojnikom.
Jur unaprijed radošću pobjede
kralj opojen . . . strpjet se ne može,
da dočeka na obali smjele,
već zapovijed daje svojoj vojsci,
da se odmah u lađe ukrca,
za da pođe ususrjet Rimljanom.
Sred zidina od grada ne htiše
da ostanu isti stanovnici:
sve, što živi, na brode se jagmi
i veselo kano na pir koji
pjesme pojuć prot Rimljanom jedri.

Teuta *(zaboraviv se)*: Kakva raskoš, da sam i ja bila
posred jata smjelih tih sokola!

Relja: Za čas kratki Rimljani iščeznu:
mnoge proždru vali sinjeg mora,
a ostali bježeći se spase,
raspršiv se po bližnjih žalovih.

Teuta: Mislih odmah: smjelim sreća služi!

Relja: Vraćamo se slavodobitnici. —
Nu kad na žal popet se žurimo,
s kopna posvud rimski mač zabliješti,
a iz grada strašni plam zabukti.

Ljekar: Ha, prevara!

Svevlad: Pun zasjeda porod
na drugoj se strani od otoka
valjda noći iskrca potajno
i osvoji, dokle su se bili,
ispražnjenu od vojnika tvrđu.

Relja: Tako jeste.

Teuta: Bez sumnje je opet
osvojiste i sav posjekoste
skot lažljivi! Kaži, nije l' tako?

Relja: Prosti vojnik, koj si ne mogaše
izjasniti ovo ukazanje,
uplaši se ko od groma tronut.
Smeća nasta . . . poslušnost prestade . . .
»Bjež'te, prot nam bogovi vojuju!«
razliježe se od lađe do lađe.
Zaman viču, zaman bjesne vođe:
put pučine kormane mornari,
kano da su od bogov tjerani.

Teuta: Nij' moguće!

Relja: Malen broj tek lađa
osta oko kraljevske galije
i pokuša, da se na žal popne;
nu kamenje i goreća smola
iz prečudnih nepoznatih sprava
sa svih strana na nas daždit stane . . .
mnog se jarbol skršen veće ruši,

mnogu lađu plamen veće prži —
izvan bijega nikakvog spasenja! . . .
U toj smeći okrenemo jedra,
nu rimljanske protjerane lađe
opeta se pred nama ukažu
i pozdrave nas istim oružjem,
koje nas je od kopna prognalo.

Teuta *(s užasom)*: Propali ste!

Relja: Moj se brod izbavi:
još za vrijeme iz luke izidoh.
Istina je, mi smo se spasili;
nu kakvoga strašnog pozorišta
moradosmo mi svjedoci biti!
Bolje umrijeti nego to vidjeti.
Strašan plamen pred našim očima
nam proždere prijatelje, braću . . .

(Žalost mu riječ prekine: svi se upropaste . . . užasna pauza.)

Teuta *(jedva progovara)*: A moj Dmitar?

Relja: Čemu tajit, gospo?
Dugo vidjeh kraljevsku zastavu
vijati se sred užasnog plama,
ali netom i ona se sruši —
brod zaplamti, i slap ga progutne . . .

Teuta *(izvan sebe)*: Progutne ga . . . nisi l' tako reko?
Ne, ja nisam dobro čula — je li?
Progutne ga . . . rec' mi još jedamput!

Relja: Brod zaplamti, i slap ga progutne.

Teuta: O sni moji! *(Otrči.)*

Ljekar: O bogovi — za njom!
(Otrči, tako isto dvorkinja.)

Svevlad: Što začima?

Relja: O, zašto ne mučah?

Svevlad: To joj tajno ne mogaše ostat.

Relja: Kako će to preživit sirota?

Svevlad: Ako muža oplakuje ona,
našeg oca mi oplakujemo.

Nama nije samo kralj poginuo,
nama umre s njim i otadžbina!

Relja: Ovamo se ljekar približava.
Da čujemo, u kakvomu stanju
on ostavi ubogu kraljicu?

Ljekar: Otvorite grad kralju Pinezu,
jer Teute nema već na svijetu!

Svevlad: Što si reko?

Ljekar: Ko munja odleti
tužna žena k kolijevci svog sinka,
pograbi ga — i prije neg što smo je
dostić mogli — u sinje se more
sa doksata s njime strmoglavi . . .

Relja: Ha, užasno!

Svevlad: Strogo kazne bozi!

Dimitrija Demeter.

Iz »Turica«.

I.

Čista si mi, čista,
snježna patulice;
al sunce zablista:
već si kap vodice.
I trna cvijet nosi
boju nevinosti:
bježite ga bosi,
jer će vas ubosti!
Kažeš mi: »nevjera!«
a ja kažem: »amen.«
Prazna l' ti je mjera,
baci na me kamen!
Sve to me ne peče,
ni ne umnaža tovor:
kad tko koga ne će,
nać će i izgovor.
Ha, kako ti 'e volja:
hodi putem tvojim!
— široka su polja —
a ja ću ić mojim.

V.

Vjerne prijatelje
naći ćeš u kesi,
jer se iz te melje
najbolji kruh mesi.
Prijatelj bo vjeran,
vrelo u pustari,
ljubovnik umjeran:
to su rijetke stvari.
Rijetke stvari, reko',
Mal' što nisu take,
kao što 'e ptičje mlijeko
il' crvene svrake.
Zagovora, riječi
bez kraja i mjere,
ali u nesreći
posve malo vjere.
Piladi, Oresti,
to su sada stvari —
tko ih želi jesti,
želudac ne kvari.

Pjesnik svojim pjesmam.

Moga srca znoj krvavi,
moje duše odboj pravi,
male drobne pjesmice:
eto vama opet jedne,
uprav tako napô bijedne,
kao ste i vi, sestrice.
Primite ju milo, ljupko
u ćućenja divno klupko,
primite ju u vaš zbor!
Neka vašu diku slavi,
neka hladnom svijetu javi,
da si majstor ljubi stvor.
Kano jednog luga ptice
il' tambure jedne žice,
spjevajte mi srca raj!
Kano tutanj od gromova,
tužno kano glas zvonova,
javljajte mog srca vaj!

Il radostne, tužne l' bile,
mome srcu sve ste mile
kano čuvstva njegvog roj;
kao vojaku poslije boja
sred raskošja i pokoja
spomen na onaj krvav boj.
Kad vas čitam sred ponoći,
plamti srce, sjaju oči:
slike gledam preda mnom —
slike davne prošastnosti,
slike jada i milosti,
slušam zvuke kano grom.
Posrnuo bi tad iz kuće,
jer me silno nješto vuče
opet lovit varav lov:
bjegovite lov od sreće!
Božanstveno mile smeće
odabrao bi život nov.

Antun Nemčić.

Godine 1850.—1860.

Četrnaest godina bio je potrajao zanos, koji je pod zastavom ilirstva isprvice htio da posluži narodnoj prosvjeti, a poslije se razmahnuo i političnim borbama. Događaji burnih godina 1848. i 1849. posljednji su izražaj njegov. Kada se 1850. utišala cijela država, u njoj zavlada novi red: mjesto ustavne vlade, koja se u Ugarskoj i Hrvatskoj izražavala saborom staleža, nastupi središnja vlada u Beču, a ova bez obzira na davna prava pojedinih dijelova monarkije uze upravljati po jednakim ustanovama sve njemačkim jezikom. Kad se ovaj u nas zaveo u upravu, u prvi mah klonuše naši prvaci i s njima narod hrvatski, a najteži mu se udarac zadade tim, što su 1854. ponijemčene i gradske i više škole. Ali ta klonulost na sreću se već ne mognu provrći u mrtvilo, a poslije golemoga napinjanja od 1835. pa sve do 1849. ovaj je usiljeni odmor narodu podavao pače i nove snage za budući rad oko prosvjete i blagoslovna napretka. Ljudi, koji su prijašnjih godina kao književnici i narodni budioci bili izašli na glas, sada se odvraćali od javnoga života, pa jedni zamuknuše posve, drugi se uzeše duševno sabirati i ukrepljavati, a to duševno dozrijevanje moglo je biti samo u prilog hrvatskoj knjizi. Još treba uzeti na um, da su se u Evropi baš u prvoj polovici 19. vijeka sve struke znanja ljudskoga silno podigle. Dok je cvalo ilirstvo, još je koji taj smio pomisliti, da će biti pouzdanije, ako ne pođe novim, slabo utrtim stazama; ali sada se pretežna većina naših umnika ipak povela za općenitim napretkom, a mladi je naraštaj i onako njime bio zadojen. Otuda se u književničkom radu pokazivala veća ozbiljnost, nepozvana diletantstva bivalo je sve manje, i po tomu novi pokret, koji se je pripravljao, nađe spremnih ljudi.

Prva žrtva ozbiljne znanosti bude sama ideja ilirska, jer se dokazalo, da drevni Iliri nijesu pređi Hrvata i Srba. Ali kako je bila odvojila lijepa misao o jedinstvu bratskih plemena na našemu jugu, sada se prigrli ime jugoslavensko.

Od prosvjetnih zavedenja prva propade Čitaonica 1850., a sada je bilo do Matice, da postane zakladnicom narodne knjige. Ona se i zbilja priljubi novim prilikama promjenom svojega pravilnika 1851., da će odjako stare Dubrovčane izdavati poredno, a glavna joj svrha postade promicanje »opće korisnih knjiga«. — Godine 1850. prestade Danica, a neke političke novine, što tada počeše izlaziti, naskoro ukide državna vlast. Jedino se održao Katolički list, koji je donosio i zabavnih članaka, sve do danas. Zato Matica 1852. pokrene Neven, zabavni i poučni list, koji sada postane sredina književnoga rada. U Nevenu se pojaviše pisci lijepe proze, koja se prije vrlo malo gojila. Prve ga je godine uređivao Mirko Bogović, a kao suradnici u njemu se oglasiše Trnski, Ivan Filipović, Vladislav Vežić, Matija Ban, Vukotinović, Petar Preradović, Adolfo Veber-Tkalčević i dr. Nego poslije, kako su uoči talijanskoga rata 1858. i u nas prilike postajale sve tjeskobnije, izlazio je 1857. kao »tromjesečnik«, a 1858. i taj Neven uvene. Pored suradnika, spomenutih malo prije, u njemu nam se još javiše Luka Botić, Medo Pucić, Janko Jurković, Ivan Kukuljević, Ilija Okrugić, Mijat Stojanović i dr., a između Srba evo nam se oglasiše Jovan Sundečić i dični

Jovan Jovanović, od kojega se nekoliko krasnih zrna njegova »Istočnoga bisera« nalazi u godištu 1855. Osim toga Matica o svom trošku izdade na svijet i tri posljednje sveske »Kola«, Palmotićevu »Kristijadu«, drugo izdanje Gundulićeva »Osmana«, a (1860.) u spomen stogodišnjice smrti Kačićeve njegove pjesme u 4000 primjeraka. — Za lijepu tekovinu iz tih godina hrvatski narod ima da blagodari Ivanu Kukuljeviću, koji je 1851. zasnovao spomenuto već Društvo za povjestnicu jugoslavensku; ovo je društvo utrlo put strogo znanstvenomu izučavanju domaće povijesti, i u Arkivu se pored obilnih prinosa urednika mu Kukuljevića nalaze lijepe radnje naših uglednih povjesnika Sime Ljubića, koji je udario osnov izučavanju drevnih novaca s našega juga, besmrtnoga dra. Franje Račkoga, neutrudljivoga Matije Mesića, Rade Lopašića, Ivana Tkalčića, koji je 1862. izdao prvu povijest hrvatsku, i dr. Toga je Arkiva 1851.—1875. izišlo 12 knjiga, a tada ga preuze akademija.

Među najrevnije pisce ovih godina broji se Mirko Bogović, rođen 1816. u Varaždinu. 1840. izađe iz vojničkoga staleža, kojemu se bio isprva posvetio, te u Zagrebu izuči prava. Poslije 1848. silno ga ozlovolji promjena uprave, a 1853. dopade po godine tamnice, što je (kao urednik) u »Neven« uvrstio neku pjesmu nepoćudnu oblasti. Kad se obnovila ustavna vlada, on opet stane u redove narodnih pregalaca. Umre 1893. — Bogović je prve svoje pjesmice priopćivao u Danici, poslije ugledaše svijet njegove Ljubice, zatim Smilje i Kovilje lirske sadržine, a 1848. političke pjesme Domorodni glasi. Čuli smo, da je bio prvi urednik Nevenu, pa i o Gospodarskom listu neko je vrijeme vodio brigu. Dok se Bogović do 1848. zanimao lirikom, evo ga za pedesetih godina kao pjesnika ozbiljne drame, kojom crta znatne momente iz povijesti hrvatskoga naroda, te je njome stekao trajnih zasluga. Njegove su drame Frankopan, gdje se prikazuje spor između pristalica Ferdinandovih i Zapoljinih poslije muhačke bitke, Stjepan, posljednji kralj bosanski, i Matija Gubec, kralj seljački.

Ova tragedija (u 5 činova) podaje nam živu sliku seljačke bune 1572.—1573. Pjesnik nam potresa dušom crtajući tadanje jade hrvatskoga seljaštva. Među plemićima, koji nemilice ugnjetavaju narod, navlastito se ističe Franjo Tahi, gospodar Stubice i mnogih drugih gradova. On siromaku seljaku uzima i posljednje blašče, da se njime namiri danak kmetski, a gdje ni toga nije, goni seljake u tamnicu, dok ne plate duga, ne pitajući, kako će platiti onaj, koji čami u uzama, a njegovi kod kuće nemaju ni da se kruhom hrane. To je i dojadilo stubičkim seljacima, te su već spremni oružjem izbaviti utamničenu braću, ali ih umiri ugledni seljak Matija Gubec, pa će otići pred Taha, da izmoli milost tamničarima. Nego i on bi zlo prošao s tom molbom, ako je Tahu pred malo dana i spasao život, da se već nijesu srotili seljaci te oslobodili braću iz tamnice, a sada u dobar čas priskoče i Gupcu u pomoć. I još se Gubec nada dobru, samo neka Tahi oprosti seljacima, što su se pobunili. Ali kad je Tahov nećak Plovdin oteo seljačku djevojku misleći, da je Gupčeva kći, a ona se očajna skončala, Gubec plane svetim gnjevom, podigne seljake i razori Stubicu i druge gradove silovitih plemića, samo što mu umaknu Tahi i Plovdin. Buna uzima sve veći mah, jer Zagorcima eto dolaze seljaci iz Podravine i Posavine, iz Kranjske i sa Štajera, i potraje već godinu dana, dok se plemići ne slože na zajednički otpor, te njihova dobro uređena vojska na stubičkom polju porazi seljake. Gubec bude zarobljen i osuđen na muke i smrt. Kćerka se njegova ganutljivo oprašta s ocem u tamnici baš u onaj čas, kad crkvena zvona oglase smrt Tahovu, koji je iznemogao od bolesti i savjesti svoje. Gubec pusti dušu na stratištu kao pravi junak, a narod za svojim zatočnikom roni suze blagodarnosti i sažaljenja. — U ovoj tragediji lijepo su uspjeli svi značaji. Kaže se samo sobom, da je pjesnik osobitom pomnjom ocrtao glavnoga junaka, priprostoga ali pametnoga i poštenoga seljanina, koji ne držće ni uoči groznih muka. Jezik je pristao u ovoj drami kao i u drugim radovima Bogovićevim.

Red je, da se zabavimo s našim pjesnikom hrvatskim, koji je Ivanu Mažuraniću premac umom, ali ga je pretekao obiljem svojega rada. Petar Preradović već se 1844. oglasio pjesmom a pjesnikovao je sve do svoje smrti. Ali baš tih godina poslije 1848. dozrijevala mu je duša do muževnosti, koja smije dosezati i najviše zadatke pjesničkoga umovanja. Zato ga i spominjemo sada.

Petar se rodi u Grabrovnici, selu nekadanje đurđevačke pukovnije, 19. ožujka 1818. od oca poručnika. Pošao je u školu, kad mu je bilo 8 godina. Iz vojničke škole belovarske bude primljen u akademiju u Bečkom Novom mjestu (Wiener-Neustadt), i odatle 1838. izađe časnikom. Još u akademiji znao je slagati dobre njemačke pjesme, ali materinski jezik tako zaboravi, da se jedva mogao razgovarati s majkom, koju je pohodio nakon svršenih škola. U Milanu, gdje je stajao sa svojom pukovnijom, Kukuljević ga 1840. upućivao na narodni pravac, no istom ga Spiro Dimitrović Kotoranin, tada časnik a poslije revan prevodilac drama, 1842. u Mlecima predobije za hrvatsko pjesništvo. Iz Italije se Preradović premjesti u Zadar, pa kad je tu 1844. prvi put izišla »Zora dalmatinska«,

s njome osvane i njegova prva pjesma, što je bila namijenjena javnosti. Za njom su dolazile druge, i time Preradović postade hrvatski pjesnik u vrlo nepovoljnim prilikama, dok je kao revan i izvrstan vojnik imao uvijek da vrši znatne službene poslove, a osim toga je proboravio gotovo sav svoj vijek izvan domovine. 1846. pohodi Zagreb, gdje ga književnici bratski pozdrave, 1848. se kod Mantove prvi put ogleda na bojnom polju, i postavši kapetanom dođe u Zagreb za podnačelnika u bojnom odsjeku banskoga vijeća; odavde 1852. kao major otiđe u Italiju, zatim u Ugarsku i u Beč, i odsada probavi samo još dvije godine u Hrvatskoj (1855.—1857. u Glini); ostale godine sve do smrti svoje službovao je što u Beču što u Ugarskoj, dok nije iza duže bolesti umr'o u Fahrafeldu kod Veslave (Vöslau) u Donjoj Austriji 1872. U vojničkoj je službi dotjerao do generalskoga čina. U srpnju 1879. smrtni ostaci besmrtnoga pjesnika preneseni su u Zagreb, i tim se ispunilo, što je sam izrekao pjesmom: »U tvom polju daj mu groba, Tvojim cvijećem grob mu kiti!«

Prva pjesma, koju je Petar Preradović ispjevao hrvatskim jezikom, bila je poslanica Spiri Dimitroviću 1843. Ona je složena po Kačiću, kojega mu je Spiro utisnuo u ruku. I teško da bi Preradović ikada izišao na srijedu drugom pjesmom, ali je zadao riječ, da će za »Zoru dalmatinsku« podati prinos. On se oduži svojoj riječi ispjevavši onu poznatu Z o r a p u c a, b i t ć e d a n a. S tom pjesmom, koju je čitalački svijet zanosom prihvatio, njemu puče zora pjesničkoga života. On se sam začudio, kako mu nije bilo teško zapjevati hrvatskim jezikom. 1845. osvane P u t n i k, najomiljeliji spjev poslije Mažuranićeva Čengić-age, kojim pjesnik prikazuje sebe, pa D j e d i u n u k, kojom se pjesmom divno ističe zadaća pjesnika rodoljuba. Već 1846. Preradović sakupi svoje radove u knjižicu s napisom P r v e n c i, a ovi se dijele u »Cvijeće« (pjesme ljubavne), u »Bilje« (pjesme domoljubne) i »Presade« (prijevode njemačkih pjesama). 1851. opet je pribrao kitu N o v i h p j e s a m a, kojima se završava prvi period njegova književnog rada.

Do toga doba naime Preradović kipi žarom mladenačkim, pjesme njegove odraz su zanosnih osjećaja. Sada postaje zreliji, znameniti povjesni doživljaji zaodjeli mu dušu sjetnom ozbiljnošću, a kako ga je zaboljelo, što mu je narod po novim prilikama zapinjao u svome napretku, potraži sebi oduška u filozofiji i nađe ga u — spiritizmu. Ali ga nijesu možda privlačila neka čuda, koja se prikazuju u povodu te nauke filozofske, nego je plemenita čovjeka osvojila njezina plemenita etika, puna lijepih ideala. Ona se u glavnom podudara s etikom kršćanskom, samo što odbija vječnost kazne, jer njoj je Bog ljubav, koja prašta. Ali uči i to, da čovječanstvo postepeno napreduje i primiče se savršenstvu seobom duša.

Prelazeći duša sve jednako iz gorih tijela u bolja, pogrješke se i strasti ljudske iskorjenjuju, i sve življe osvaja umjerenost i ljubav k Bogu i njegovu stvoru. Ako ima jada i nevolje u svijetu, oni su lijek duše, pa zato čovjek nikad ne smije da očaja. Ova je nauka pjesniku u teškim danima bila utjeha tuzi, okrepa životu; ona je podržavala njegov idealizam, koji mu nije bio samo pomagalo pjesničkome radu, nego se uzdigao do blagodušna optimizma, koji se pouzdava, da će jednom osvanuti dan sreće svemu čovječanstvu. Ali pjesniku, ako i grli sav rod ljudski, najbliže je srcu njegov narod; pa tražeći one odabranike, koji će prednjačiti čovječanstvu i dovesti ga u budući raj zemaljski, evo, čemu se domisli njegova misaona mašta: ima jedno pleme ogromno pobožne duše i plemenita srca, i po tomu pozvano da izvrši divnu tu zadaću — a to je pleme slovjensko, izabrano da bude apostolom ljubavi i kreposti na zemlji. Ovako se Preradović zanesao u visine krasnoga idealizma, što ga je spasao od malodušja, te mu je duši dao i vedrine, da nije zašao u kojekakve tlapnje, kojima zalazi spiritizam, a podali su im se drugi znameniti muževi slovjenske krvi. Preradović, rodoljuban pjesnik od svega početka, sada je našao jedini pravac svome radu: on ljubi oca i majku i svakoga svoga svetim žarom rodbinske ljubavi; ali nada sve mu je domovina i narod, pa zato pjesnik ima jednu zadaću, naime da u sebe prima ideje, nikle iz naroda, svojim načinom da ih obradi, i opet njima da pokreće, poučava, odgaja. Po tim je zamišljajima Preradović odjako i radio sve do svoje smrti, pa je zato i postao učitelj i budilac naroda svoga.

Eto, kuda se Preradović duševno svratio pomenutih godina. Nego baš u ovom odsjeku svoga života on nam se slabo kada javlja plodovima svoje pjesničke mašte. 1856. ugleda svijet oda S m r t i. U početku toga decenija zamišljeno je i dijelom izrađeno djelo, značajno po našega pjesnika, a to je K r a l j e v i ć M a r k o, od kojega 1852. u Nevenu izađoše neki ulomci, a premda ga je za života dovršio, ipak ga ne iznese svijetu na vidjelo zato, što nije bio zadovoljan s njegovim oblikom. Prerana smrt mu ne dade, da ga i dotjera prema svome naumu.

Iz istoga doba potječe i krasan libret operi u 4 čina: V l a d i m i r i K o s a r a po narodnoj pjesmi.

Čim je 1860. narodu povraćena ustavna sloboda, i Preradović se pomladi. Tomu svjedoče njegove pjesme: R o d u o j e z i k u 1860. i J e z i k r o d a m o g a 1861., gdje se savršeno ističe ljepota i krepčina hrvatskoga jezika; Z v a n j e S l a v j a n s t v a 1860., koje će biti čuvar ljubavi čovječanske na zemlji, i M o l i t v a, kojom pjesnik od Boga doziva pomoć svome narodu u veličajnoj borbi životnoj.

Naš pjesnik, kako je zagrlio narod svoj, tako se zanio i u visine čovječanstva. Život i patnje ljudskoga pokoljenja razjašnjavali su Milton, Klopstock, Petar Petrović Njegoš i dr. Njima se zanimala i čovjekoljubna duša našega Petra Preradovića. 1862. ispjeva teozofsku pjesmu Prvi ljudi u 4 pjevanja, našavši i njoj pobudu u narodnome pričanju.

Blaga misao pobožna razuma pjesnikova poleti u tamna vremena predčovječja, i zaroni u otajstvo, koje je čovjeku samomu najveće, u zametak njegove biti. — Od poziva tvorčeva zamniju beskrajni prostori, svjetovi usplamte življom vatrom, i čete blaženika kupeći se Božjemu prijestolju oko podnožja zapjevaju: Slava Tebi na nebesih, Bože! Po zapovijedi njegovoj anđeo zemljozor iz alem-čaše života spusti kap na zemlju, a ova zaječi od radosti. Za kapljom se spustio anđeo, podigne zrno sa zemlje, što je kapljicu upilo, blagoslovi i zadahne ga dahom vječnim: i stvori se eto čovjek Adam, savršena tijela i blažen, jer sluti, da je zemlja i što je na njoj stvoreno, za njega. I pane nice zahvalnim pokličem: Slava Tebi i na zemlji, Bože! Adam zadivljen gleda sve krasote zemlje, savijene u jednu skladnu cjelinu, ali naskoro ga osvoji novo čuvstvo: ugledavši svoj lik u bistroj vodi osjeća, da je sam. I klone na koljena moleći se Bogu, neka njegovu biću privije slično biće, s kojim će domjenjujući se stostruko moći uživati izliv ljubavi Božanske, ovaj krasni svijet. — Nakon toga Adam sustao klone i zaspi. Nad srcem mu se blista suza, koja je tamo kanula iz njegova oka. I u snu mu se duh uzdigne ponad zemlje, i zagleda je usijanu bijelom luči. Kad u neke zemlja potamni, Božja je strijela stane biti, po njoj nabujaju vode, pa u njima se topi neka mravad (ljudi). Poslije po zemlji zasinu nekakvi ognjevi, različiti između sebe, a mravad se zgrnula oko njih. I zadune silan vjetar, ognjevi se sraze u ljutome poboju, od kojega tek ovaj onaj oganj ostane i usplamti jače, uvećan onima, što ih je svladao. Najedamput svi se ognjevi splinu u jedan ogromni plamen, sred kojega se izmoli znak križa; ovaj zrakama svojim napunjuje svu zemlju, i mravi dohrle k njemu i ogrijavaju se na njemu. Ovo je san Adamov o budućem svijetu zemskom, o potopu i o kršćanstvu. — Kad je minula noć, po zapovijedi Tvorčevoj iz životne čaše kane opet kaplja, koja pane na suzu Adamovu. Kaplja i suza se provrgnu biserom, njega zadahne anđeo, i stvori se Eva. Adam se probudi, a neiskazano ga čuvstvo ljubavi osvaja prema sličnomu, od Boga izmoljenu stvoru. I ukaže im se anđeo, pa im rekne: »Vas je stvorila vječna ljubav Božanska. Po njoj bit ćete sretni, ako ne živite samo zemlji nego i Bogu svomu. Srknite i slasti zemaljske. No potonete li u njima, tamne će vas sile povući u ponor propasti, a vašu će potomčad samo opet milostiva ruka Božja moći uskrisiti do spasa.«

Iz Pustinjaka, početka nekome epskom spjevu, koji je imao opsezati »jedno desetak pjevanja«, razabiramo, da je pjesnik u nj htio da zbije sve svoje umovanje o najvišim etskim pitanjima, htio je dakle stvoriti tendenciju. Isto se tako našao početak romantičnome epu Lopudska sirotica.

Iz posljednjih godina ima vijenac soneta — 30 na broj — Milim pokojnikom, a posljednja mu je poveća pjesma Dvadeseti svibnja, posmrtnica banu Jelačiću.

Pregled pjesničkoga mu rada poznat ćemo najbolje iz Ukupnih djela njegovih, izdanih 1873. o trošku naroda s razdjelbom, koja je još potekla od njega:

1. Pjesme različne; u njih bi se brojile primjerice ove: Naša Anka (alegorija). Noćne pjesmice. Smrt. Starac klesar. Bogu. Majci. Zmija. Mujezin i dr.
2. Pjesme rodoljupke: Putnik. Braća. Djed i unuk. Slijepac Marko. Pjesma Dubrovniku. Pozdrav domovini. Rodu o jeziku. Jezik roda moga. Slavjanski Dioskuri. Bože živi! Nikoli Zrinjskomu. Milim pokojnikom. Dvadeseti svibnja i dr.
3. Pjesme prigodnice: Zora puca. Caru. Pjesnička poslanica Andriji Kačiću Miošiću. Spomenik Jelačića bana. Slavjanstvu i dr.
4. Prvi ljudi.
5. Pjesme ljubovke: Primorske pjesmice. Pjesme sladogorke i dr.
6. Pjesme tuđinke (prijevodi).

Neke od njegovih pjesama postadoše svojina naroda: Moja lađa. Laku noć. Bože živi! Miruj, miruj, srce moje! Svraćanje i druge.

Samo ozbiljna duša, prožeta ljubavlju roda, čovještva, svijeta i Boga, koji je počelo svemu, mogla se uzdići do onih idealnih visina, s kojih eto pjesnik Preradović prosiplje čisto blago svoje poezije. Time je postao učitelj naroda svoga i prorok lijepe budućnosti. Znademo, da ovako svoju životnu zadaću razumiju i dovršuju samo prvaci svjetski.

Osebno mjesto kao pripovjedač zaprema Janko Jurković Požežanin (1827.—1889.), koji je služio kao gimnazijski profesor i poslije kao školski nadzornik i vladin savjetnik. Kao pisac izađe 1848. pripovijetkom Janješce. Katoličkomu listu postade glavni suradnik 1853., u Danici od njega ima i pjesama i pripovijedaka, u Nevenu mu poslije ugledaše svijet Ulomci iz lomna i kršovita života starovjerskoga pučkoga učitelja, poznati i pod imenom Pavao Čuturić, zatim lijepa pripovijetka Ima i tomu lijeka. Godine 1858. izdade puku namijenjene Tri lipe, poslije Tuskulanijade 1859., Petakinju vina,

Silom hajduk, Sudbina jarac, Ratni memento starca Ivana, Razoreni ideal, Timotija Patkov. Kao pripovjedač Jurković prije svega umije vjerno slikati narodno mišljenje i govorenje, vadi značajne tipe iz života seljačkoga i malogradskoga, i protkava sve svojim milim humorom i žicom ugodne šale. Koliko mu je bilo stalo do ovakvoga umjetničkoga shvatanja, pokazuje filozofskom radnjom O narodnom komusu 1869., kojoj je prve misli uhvatio već 1855. Jurković se bavio dramskom poezijom i hrvatskim pozorištem. Baš pomenuta rasprava potječe od članka Moja o kazalištu, u kojemu razlaže poučnu vrijednost komedije i pokazuje, gdje joj je u nas naći izvornu građu. A kao dramatik ogledao se veselom igrom Što žena može, poslije tragedijom Smiljana, dramom Posljednja noć i komedijama Čarobna bilježnica, Pradjedovska slika, Kumovanje. Vrlo su lijepe i njegove filozofske radnje O bestetičnih pojmovih uzvišena i O ženskih karakterih u naših narodnih pjesmah. Još 1857. priredio je izdanje djela Reljkovićevih, a 1858. Kanavelovićeva Ivana Trogirskoga. — Janko Jurković krasno je naobražena uma i skladne duše, koja zdrav realizam veže s idealnim dotjerivanjem čovječanstva. Njegov čisti jezik uzdiže se iznad narodnoga govora prema potrebama više naobrazbe.

Najznatniji pjesnik milodušne romantike je Luka Botić Spljećanin. Rodio se 1830. U rodnom gradu izučio je gimnaziju, u Zadru bogosloviju. Ali ožaren idejama narodne slobode poslije 1848. ode preko Bosne u Srbiju, da toj slobodnoj državi ponudi svoju službu. No domala dođe u Zagreb, gdje je radio u Gajevoj tiskari, a poslije ga u Đakovu namjestili za vlastelinskoga činovnika. 1861. bude tamo izabran za narodnoga zastupnika, ali već 1863. promijeni svijetom. — U Nevenu 1854. naštampana je njegova prva radnja, pripovijetka Dilber Hasan. Na zasluženi glas izađe epskim pjesmama Pobratimstvo 1854., Bijedna Mara 1861., Petar Bačić 1862.

Evo sadržine Pobratimstvu (5 pjevanja) u najkrupnijim crtama: Mlađani junak Draganić iz Trebinja ide sa svatovima u Stolac po vjerenicu Cvijetu. Na Raskršćima se sastane s Turcima, koji su pošli da ubiju Draganića i pobratima mu Radmilovića, jer su im obojica dodijali svojim junakovanjem, a sad ne mogu odbiti Radmilovićeva poziva, da i oni prijateljski ne pođu sa svatovima. Ali poslije bude rječkanja i pokolja, u kojemu pogine Draganić i vjerenica mu Cvijeta, a Radmilovića, koji se odrvenio od teškoga jada za mrtvim pobrom, zasužnji Alagić skadarski i povede ga kući. Alagić pred svojima tako pohvali Radmilovića, da ga zaljubi njegova kćerka Ajka, te s njim uskoči u planinu. I podigao se Alagić, da osveti tu sramotu; popali Trebinje, gdje u požaru poginu mati i sestra Radmilovićeva, a s ovim se skobi na istim Raskršćima, gdje je poginuo Draganić. U tom sukobu pane Alagić, i pred što će izdahnuti, osvijesti se u zagrljaju svoje kćeri, kojoj se u poboju oca i vjerenika srce cijepa u dvije pole, pa je on ubije radi nevjere djetinjske. — Ova pjesma pored lijepih pojedinosti zamjerna je kao skladna cjelina naskroz motivirane radnje.

Bijedna Mara (6 pjevanja) je »historička pripovijest iz narodnoga života u Dalmaciji u 2. polovici XVI. vijeka«. Njome se crta ljubav mladoga Turčina, trgovca Adela iz Klisa, sa lijepom Marom Vornićevom Spljećankom. Proklinjući je otac radi ljubavi s nekrštenim mladićem, ona u samostanu uvene, umre, premda je Adel već htio da primi krst. Kad se nažalio djevojke, on se oženi s djevojkom svojega zakona, koja je nekad bila prijateljica Mari, pa ga je zaljubila kao i ona.

U Petru Bačiću (u 9 pjevanja) pjesnik još više nego u Bijednoj Mari proslavi svoj rodni grad Split i njegovu okolicu. Predmet je pjesmi ljubav pučanina Bačića vlasteoskoj djevici Jelici Albertovoj. Bačić otme djevojku, ali zaglavi u sukobu sa Jeličinim rođacima.

Botić prošlost i tradicije naroda posmatra kao izvor pjesmi umjetnoj, koja i svojim likom treba da bude preobražena narodna pjesma, koliko obrazovani pjesnik već odvaja od narodnoga pjevača. Tomu estetskom zadatku Botić i udovoljava svojom umiljatom dušom, koja se upravo zadojila romantikom narodne poezije i savršenim znanjem jezika. K tomu jedna ideja pozlaćuje sav njegov rad; to je ideja ljubavi između Moslima i kršćanina: neka se djeca jedne majke, razdvojena vjerom i drugim zlosrećnim prilikama, pomire i zagrle u ljubavi i svijesti, da su jedne krvi i jednoga jezika.

U ovo vrijeme ide i prvi znatniji rad čestitoga Frana Kurelca (1811.—1874.). Boraveći dosta godina u Beču što kao đak što kao učitelj u gospodskim porodicama, uhvati priliku izučavati mnogo jezika, pa kad se 1848. povratio u domovinu, namjestiše ga u riječkoj gimnaziji za učitelja. Tu sebi steče ljubav svojih učenika, ali ga neki sukobi sa oblastima poslije nekoliko godina ukidoše s te službe. Odjako živio je samo

hrvatskoj knjizi. Već je 1849. izdao prijevode nekih rimskih povjesnika. Baveći se osobito izučavanjem jezika sabra svoje misli o njemu u knjizi Recimo koju 1860., a druge sastavke različnoga oblika sadržavaju Fluminensia. Nastojeći oko starije knjige hrvatske izdade Budinićeve psalme, Runje i pahuljice (šaljive pjesme starijih pjesnika dalmatinskih) i Jačke, narodne pjesme ugarskih Hrvata. Putujući mnogo po narodu Kurelac je uhvatio priliku, da se nauči čistu narodnu jeziku. Zato on u nekim raspravama nastoji očišćavati jezik od natruha tuđinskih, i zato ga ide veliko priznanje. Ali on htjede i opet da ga zbliži s drugim slovjenskim narječjima, i s te namjere zastrani od čiste štokavštine. Jedan dio svojih obilnih bilježaka o jeziku priopći u spisu Imena vlastita i splošna domaćih životinj i u akademičkim raspravama. Upravo mu je klasičan prijevod Stope Hristove (po Tomi de Kempis).

Kao slovničar revno se isticao Adolfo Veber (Tkalčević), Bakranin (1825.—1889.), ravnatelj gimnazije i poslije kanonik u Zagrebu, koji je pisao lijepih novela i putopisa, a bio je i dobar pjesnički prevodilac. Kao stručnjak podao je školi Skladnju hrvatskoga jezika i Slovnicu, koje su se dugo godina uvažavale. U pogledu jezičnom odrješito je razlikovao prosto pisanje narodno od uglađenoga sloga, koji se najbolje pokazivao u pisanju »zagrebačke škole«, (a koje u čemu protiv »riječke škole«) ; branio je pravopis etimološki, a mnogo se bavio i metrikom tražeći, da pored naglaska i dužina slogova osvoji neko pravo. U tome su ga poslušali Preradović i Ilijašević. — Novije znanstvo, zasnovano na jačim temeljima nauke, preteče jedan dio Veberovih nazora; ali mu ostaje zasluga, da je otvorio vrata sustavnomu izučavanju jezika.

Od pisaca iz Bosne najznatniji je Fra Grga Martić, dični pjesnik Osvetnika. Rodio se u Posušju u Hercegovini 1822., a umr'o je u samostanu Kreševu nedaleko Sarajeva 1905. Pored drugih mnogobrojnih pjesama složio je svoje Osvetnike u 7 epa. U njima priča o otporu naroda kršćanskoga protiv Osmanlija od 1857. do austrijske zapreme, a zahvaća koji put i u pređašnja vremena. Kao sin svojega naroda, s kojim je i on patio, znade sve njegove jade i očajne borbe narodne živo i savršeno. Najljepši je biser u nizu Osvetnika pjesma o Luki Vukaloviću, gdje se pjeva junakovanje njegovo u boju na Grahovcu 1858., kad priteče u pomoć braći Crnogorcima, koji s njime izbiše sjajnu pobjedu nad pretežnim dušmaninom. Martić ovim svojim djelom donekle nastavlja Kačića i vladiku Petra Petrovića Njegoša. S istom plemenitom namjerom pretočio je znanstvenu studiju prof. Armina Pavića o narodnim kosovskim pjesmama i povjesnim predajama u jednu pjesničku cjelinu. Završio je književni rad i život svoj knjigom Zapamćenja. — S prijateljem Jukićem skupljao je Narodne pjesme bosanske i hercegovačke.

Iz »Matije Gupca«.

Čin drugi.

Prizor deveti.

Prijašnji (Tahi, Keglević, Alapić, Plovdin, Zrinjski i Škanjec). Gubec sa Gozetićem i Lepoićem stupi u sobu pokloniv se smireno gospodi.

Tahi (strastno i gnjevno usklikne).
Ha, evo ga! . . . (sam sobom)
Baš mi dobro dođe;
nije mogo doć u bolje doba.
(Osiječe se na Gupca strogo.)
Što ćeš ti tu u mojemu gradu?

Gubec. Oprostite, gospodine kneže!
Ja baš nisam došo zloradice,
već smireno sa ova dva druga —
kmeta vaša — da vas nješto molim.

Tahi (porugljivo). Ti si valjda došo, da me moliš
za Pozepca i za Gregorića,
što sad čame u tavnici, je li?

Gubec. Jeste.

Tahi (oholo). Kaži, što je tebi stalo
do kmetova mojih? Tko je tebi
vlast podao, da ih tu zastupaš?

Gubec. Mene vaši kmeti izabraše,
da vas molim za dvojicu onu
nesretnika.

Tahi (zakrči Gupcu riječ). Šuti, pa znaj i to:
sve da sam ih oprostio uze,
a to bi ih, vjeruj meni, sada
u tavnicu bacio nanovo
uprav s toga, što si baš ti došo,
da me moliš za nje.

Gubec. Žao mi je,
kad je tako, — ali gospodine,
kažite mi, čim vas ja uvrijedih,
što ste tako gorki prama meni?
Tā baš danas — (zateže).

Tahi (upada mu u riječ). Spasi meni život.
Je li? — To je, što si htio reći.

Gubec. Bog i duša, to mi nikad ne bi
na um palo bilo, da me vaša
gordost na to nije pritjerala.

Tahi (ponosito). Dužnost svakog seljanina jeste
izvrći se za gospodu svigdje
pogibelji, ako li ustreba,
za njih ginut . . . Ali ja sam ipak
tebe htio za tvoj čin nadarit
baš gospodski. — Zašto nisi uz'o?

Gubec. Ne daj Bože, da sam za to uz'o
plaću kakvu. Ali ako ipak
to, što svrših sa pomoću Božjom,
i najmanju cijenu za vas ima,
a to molim, da me voljno sada
poslušate, budući prijašnju
molbu moju glede nesretnika
uapšenih saslušat ne ćete;
rado bi vam njekoliko riječi
kazivao.

Zrinjski (Tahu). Budi mu na volju!

Keglević. Da čujemo, što će ti kazivat.

Tahi (Gupcu oholo). Ja inače ne bi s tobom više
htio riječi da uzalud tratim,

al za volju mojih prijatelja
neka bude: hoću da te slušam;
ma ti kažem: pazi, što govoriš!

Gubec. Istinu ću kazat, ništa drugo;
samo molim, da me sve do kraja
saslušate voljno.

Tahi (prezirno). Ded govori!

Gubec. Ta vi znate, da vam i ne kažem,
da su čudne postale prilike
od njekoje doba . . . i kmet misli
te razmišlja, kako ga je višnji
baš ko i vas stvorio na kip svoj,
pa on zato sve teže podnosi
teški zulum, što ga podižete,
zatim što mu gazite poštenje,
što različne bijede iznosite
navaljujuć globe na kmetove,
tim grjehotu pred Bogom čineći.
(stranom Tahu a stranom i ostaloj gospodi)
Al ovako nemojte, gospodo,
već budite kmetu vašem dobri,
ne iznos'te globa ni poreza
i toliko drugih raznih bijeda,
ne tjerajte osvete na kmete,
ne gazite njihovih svetinja,
nemojte ih ko zvijer razgoniti
po lugovih, da od vas zaziru,
nego paz'te kmete ko sinove,
a oni će vama biti vjerni;
rado će vas slušat, kad budete
kao ljudi s njimi postupali,
a ne kao njihovi krvnici.
(Svečano.) Slušajte me, dok prekasno nije,
pa će vami dugo bit gospodstvo;
ako l' mene to ne poslušate,
bit će bogme po vas naopako.

Tahi (gnjevno). Po te bit će odmah naopako,
ako samo još riječcu izustiš.

P l o v d i n (Tahu). Dajte i njemu u tavnici mjesta,
da se danas sutra sjećo bude,
kad je svojim drzovitim riječma
zastupao ovdje pred gospodom
vrijednu svoju braću poderanu.
(Čuje se neka graja u gradu.)

G u b e c (sluteći, što bi toj graji uzrok biti mogo, nastavi odvažno). Čuvajte se sirotinje kmetske,
što se rado njojzi vijek rugate!
Čuvajte se, ja vam evo kažem,
bosonoge ljute golotinje,
štono ju vi na zlo nametnuste,
a i proti sebi jur dovoljno
navrkaste, da već glave diže
svud naokolo od njekoje doba.
Čuvajte se, jer ak' bolji njojzi
ne budete posad nego l' dosad,
ustati će pogaženi kmeti,
ustati će ko iz zemlje trava,
da vam vrate šilo za ognjilo.

T a h i (planuv srdžbom vikne Škanjcu). Drž' ga,
špane!

(Škanjec priskoči i hoće da se lati Gupca, nu taj ga u isti čas tako silno turi od sebe, da se Škanjec na tle sruši. Ostala gospoda videć skoče bliže, i Tahi iza glasa poviče:)

Ej panduri, gdje ste?
Sakujte mi tog bundžiju kletog!

(U isti čas, čim Tahi ove riječi izusti, nahrupi Pasanec na otvorena širom vrata sa mnogobrojnimi seljaci u palaču.)

P r i z o r d e s e t i.

P r i j a š n j i i P a s a n e c sa seljaci, što su oboružani toljagami i sjekirami.

P a s a n e c (čuvši posljednje riječi Tahove porugljivo istomu).
Ej polako, gospodine kneže!
Evo nas tu umjesto pandura,
štono leže u dvorištu,
povezani redom ko snopovi.

T a h i (prene se sa ostalom gospodom — Pasancu).
A što će to reći?

P a s a n e c (sveđ porugljivo). To će reći,
da smo svi mi, što dođosmo amo,
baš slutili, da će biti posla
za nas ovdje; pa gle, tako j' zbilja!

P l o v d i n (poviče glasno). Ustali ste dakle silovito
proti vašem knezu milostivom?

P a s a n e c (porugljivo). Prođ' se toga! — Kako milostivom?
(Kaže prstom Taha) U ovoga nema od milosti
niti traga; to je ljuti krvnik
svojih kmeta.

T a h i (u najvećoj srdžbi trgne sablju i skoči proti Pasancu, da ga njom ošine).
Umah šuti, pseto!

(Svi seljaci kao bijesni skoče toljagami i sjekirami mašuć naprijed.)

P a s a n e c (zamahne toljagom strahovito iznad glave Tahove, na što se taj za korak odmakne).
Ti sad šuti, vražji vukodlače,
ako ne ćeš, da te skupa s timi,
što ih tu kod tebe zatekosmo,
(uzev toljagu u lijevu ruku, pokazujuć Tahu golu pesnicu)
te ne smrve gole ruke naše
bez našijeh bata i sjekira.

G u b e c (mahne Pasancu i seljakom, da se umire; zatim Tahu i ostaloj gospodi veoma ozbiljno).
Vidite li, oj gospodo, sada,
što su prosti i tlačeni ljudi,
kad se dignu u zdvojenju svojem?
Sad vidite! (sam sobom) Al će biti sada,
ja se bojim, možda jur prekasno.

(Stanka; s početka ozbiljno, zatim pako sve većma vatreno).
Puk priliči čistomu potoku,
što iz gorskog vrela proističe,
i u kom se lijepo sveđ zrcali
bijeli danak svojim žarkim suncem,

vedra noćca s zvijezdom i mjesecom,
pa on tiho teče i potječe
žuboreći i preskačuć lako
kamenčiće sve dalje i dalje,
pa još putem cvijeće i travice,
razne ptice, zvijeri grabežljive
i pitome, žednoga putnika
i hajduka gorskog, svakog poji,
svakom daje, da se njim okrijepi.
Ali kad se ljuta bura digne,
sasuv crni strelonosni oblak
na potočić, bijuć ga vjetrovi
i pljuskajuć kišom neprestano
a lupajuć kamenjem iz gora:
tad s potoka bujica nastane
plaha, silna, sve veća i veća,
koja bjesni, te se sva uspjeni,
a iz svoje tijesne plitke struge
na bregove šumom poustane
odnoseći jele iz planine.
(Stanka; smirenije gospodi)
Evo, to je živa slika puka.
Kamo sreća, da ste na to prije
pomislili — toga ne bi bilo.

Pasanec (porugljivo).
Kakovo su sjeme posijali,
takav evo njima plod sad niče.

Gubec (Tahu mirno i učtivo).
Sad još jedno: napolje nam dajte
braću naše, uznike nedužne!

Pasanec (upada Gubcu u riječ).
Ne treba ga već moliti zato;
već su prosti, mi ih izvukosmo,
iz tavnice; — tu su obojica.

(Pozebec i Gregorić, što su dosad bili zaklonjeni, stupe iz hrpe seljaka na vidjelo.)

Mirko Bogović.

Zora puca.

Polnoć prođe — što me budi
u to doba iz sna moga?
Žice same zaigrale
na guslama djeda moga,
zaigrale istihana:
zora puca, bit će dana!
Polnoć prođe — još pokriva
mir preblagi dol i goru,
ali lagan vjetrić šapće
od istoka k sinjem moru,
šapće slabo istihana:
zora puca, bit će dana!
Polnoć prođe — uspavana
leži morska okolica;
probuđena ali jedna
od istoka leti ptica,
pjeva slatko istihana:
zora puca, bit će dana!
Polnoć prođe — još u tmini
nebo, zemlja jest i voda,
ali sijeva od istoka
sjajna vila slavskog roda,
glasi amo istihana:
zora puca, bit će dana!
Zora puca, bit će dana!
Okreni se k zlatnom vedru,
slavna zemljo dalmatinska:
evo Zore u tvom njedru,
da otkrije zakopana
tvoja blaga — evo dana!

Pozdrav domovini.

Zdravo da si, domovino mila,
moja majko, zdravo, zdravo bila!
Pozdravlja te vjeran sinak tvoj.
Iza duga, teška putovanja
tvomu licu on se opet klanja
I pruža ti vrući cjelov svoj.

Primi majko, primi cjelov rado,
vjeruj, nikom takvoga ne dadoh,
nit ću dati u životu svom.
Ljubav, kojom ovaj cjelov zbori,
bez takmaca uzorito gori,
gori samo na oltaru tvom.
Mila zemljo, da te k svojim grudim
pritisnuti mogu, kako žudim,
zagrlit te o da imam vlast!
Srce bi ti izjavilo bilom
neizrečnu, na tvom krilu milom
koju sada opet kušam, slast.
O sretna se ćutim, opet sretna
kao sužanj iza dugoljetna
tamnovanja, kad stupi na zrak;
kao brodar izgubljen na moru,
otimajuć život svoj ponoru,
kad ugleda bliza žala trag.
Kroz suze te gledam od radosti,
ne mogu se nagledati dosti.
Željna duša rastopljena sva
razlijeva se po licu tvojemu,
sve milujuć — mila si u svemu,
majko, onom, koj te ljubit zna.
Prođoh svijeta na sve četir strane,
vidjeh kraje toli opjevane,
kojim slava do nebesa vri:
svi su lijepi u svojemu resu,
svi su lijepi, al svi skupa nijesu,
što si, majko, meni samo ti.
Ti si meni sve, što zovem svojim,
sve, što ljubim, sve, što željom gojim,
i bit ćeš mi kroz danaka broj,
koje mi je sudba odredila. —
Zdravo, zdravo, **domovino mila,**
pozdravlja tek vjeran sinak tvoj!

Moja lađa.

Plovi, plovi, moja lađo,
u kojgođer kraj!
Ja ti cilja još ne nađoh,
sama cilj si daj!

Kad te 'e amo već zanesla
tvoje sudbe moć,
raspni jadra, pruži vesla,
plovi dan i noć!
Uzdaj se u vjetra volju
i valova bijeg,
u budućnost gledaj bolju,
k nebu digni stijeg!

Noćne pjesmice.

1.

Nebesnica zvijezda pala
sa visine modrog neba
u nizinu tamne zemlje.
Začudi se zemlja tamna,
kako zvijezda nebesnica
s neba pade k njojzi doli.
»Ne čudi se, zemljo tamna!«
veli zvijezda nebesnica.
»Rodu dođoh u pohode,
da posjetim sestru ljubav,
tvoju zvijezdu jedinicu.«

2.

Pod šatorom tamne noći
pozaspalo sitno cvijeće,
pozaspalo, pousnulo,
nit je vid'lo, nit je čulo,
što se ruži dogodilo.
A ruža se probudila
od pjesmice slavulj-ptice.
Slavulj-ptica zapjevala,
ružici se udvarala:
»Ružo mila, ružo draga!
Daj mi konak u tvom busu,
da prenoćim ovu noćcu,
da mi kiša ne naudi,
da me vjetar ne probudi.«
Ružica se zarumeni,
slavulj-ptici odgovara:
»Rado bi ti konak dala

al grančice nemam glatke,
sve su trnjem oružane,
lako bi te izranile.«
»Ne brini se, ružo mila!«
slavulj-ptica riječ joj vrati.
»Davno si me izranila —
neka mi i novih rana!«

3.

Bijeli danak pita noćcu crnu:
»Mila majko, što si tako tužna,
da u crno zavijaš si lice,
nit ga meni ikad pokazuješ,
da te vidim, kakva si mi majka?«
Bijelom danu noćca odgovara:
»»Što me pitaš, to mi jest i tuga;
svako jutro koprenu mi skidaš,
al mi tužnoj ne ugledaš lica.««

4.

Junak spava u zelenoj travi,
vranac konjic pristao mu k glavi,
te mu pase ispod glave travu.
A junak je govorio vrancu:
»O moj vranče, zar ti fali trave,
da mi paseš ispod glave travu,
te mi lice zemljice se tiče?«
A junaku vranac odgovara:
»Ne kori me, moj mladi junače,
što ti pasem ispod glave trave,
te ti lice zemljice se tiče:
tvoje lice zemlji omililo,
otkada si postao junakom.«

5.

Kolo vode jasne zvijezde
po nebeskom modrom krugu,
kolo vode, tiho hode,

da zemljicu ne probude:
zemljica je umorena
od nožica, koje hode,
od ručica, koje rade,
od srdaca, koja biju.

6.

Tužnu djevu sanak svlada,
tužan sanak tužna sniva,
sanak sniva: baščom hoda,
različito bira cvijeće,
ruže bijele i rumene,
sitno smilje i kovilje
i ljubice i bosilje;
mlada hoda, cvijeće bira
izmeđ cvijeća cvijetak traži,
cvijet dragoljub svuda traži,
ne može ga nigdje naći.
Od žalosti probudi se.
Nij' u bašči dragoljuba,
nij' na svijetu nje dragoga!

Bogu.

(I.)

O Bože silni, sićušan crvak tvoj,
kojemu sijeva glavica s iskrice
Tvojega vječnoga svijetla, otaj
crvak miče se na slavu Tebi.
Dahom mu svojim iskricu tu rasjaj,
da Tebi sija on što većom ljeskom
i krijesnicom bar da bude međ
svjetilonoscima Tvoga slavlja!
Uznesen žarkom ljubavi k Tebi on
gori od želje: shvatit, opsegnut i
pjesme si vijencem Tvoje biće
cviti; ali zemniku tužnom
pamet se muti, um se zapanjuje

i klone miso tajnu motreći Tvog
bića tekuću kroz svu vječnost
i po beskrajnosti svud rastrtu.
Kudgođer krene duh mu se, svagdje Te
vidi i čuje, svagdje Tvojim se on
divi čudesom i u svemu
ljubavi, mudrosti i svemoći.
Pozna Ti trag; sva priroda govori
o Tebi glasom svojih bezbrojnih na
udiv stvorova, ili mukom
kazuje na Te, da jesi — svagdje!
Ti jesi . . . a šta jesi? . . . kojim da Te
likom okruži, kako da zahvati
ljudska te miso, kada Ti se
njoj otimlješ kao daljina oku
na strane sve i svud? Ah, u zrcalu
ljudskoga tijesnog pojma cjelovite
slike Ti nema — mjera ne mož'
da neizmjernosti, kap da moru
bude okvirom! Ti sve nadilaziš,
svih preko međa Ti se raširuješ,
svih iznad stupnja Ti se dižeš,
a što o tebi u um siže nam,
to jeste ono malo, i sužnju što
od neba silnog tijesan na prozor mu
uze zasijeva! — Šta si, umu
ostaje tajna do vijeka; ali
u srce svako, kom se otvoraju
pram nebu čuvstva cvijeti, neprestano
sipe ko blaga rosa vijesti,
kakav nam jesi, o Bože tajni!

Branku Radičeviću.

(Umr'o 30. lipnja 1853.)

Već za ranog tvom životu cvijeta
ponarasla tebi vitka krila,
i na njih te podignula vila
našoj pjesmi do visoka lijeta;

živa radost rođenog nam svijeta
dočekom ti svakoj pjesmi bila,
a uz svaku zdravica se pila:
Pjevao nam jošte mnogo ljeta!
Ali svijetu s onu stranu rake
ustrebalo duha pjesničkoga,
i smrt dođe i uskrili tvoga
lako iznad zemljice ti lake.
Tamo sad si svome rodu dika,
al' ovdje ti nema zamjenika!

Stanku Vrazu.

(Umr'o 24. svibnja 1851.)

»Žeravinske dubrave« u hladu,
po kojoj ti »glasovi« se ore
i mirisne »đulabije« zore,
počivaš nam po lijepom si radu.
Tu ti »ose« i »komari« znadu
odstranjivat nepovoljne stvore,
a vile si pridešuju zbore
»gusala« ti i »tambure« skladu.
U taj zaklon, gdje nam živ još jesi,
i gdje svatko nađe, tkogod traži
sve na izbor duhu naslade si,
svijet naš ide rado, da se blaži
i prerado blažit će se tude,
dok gođer ga na tom svijetu bude.

Petar Preradović.

Iz »Tuskulanijada«.

Zorom drugoga dana ove naše kratke idile ustav i oporaviv se odem sa ženom do prvoga lončara u ulici, te tud nakupujemo posuđa za kuhanje, za stol i krčag za vodu; — campana supellex. To obavivši ugovorimo s Barom, po što da nam daje zelenje, jaja, mlijeko i živad, kad nam ustreba za jelo; i kad nam očita vještije od svake piljarice, što će biti cijena ovomu, što li onomu, razbiše mi se lijepe misli o arkadičnom mukte-životu; odoše bez traga najprije dapes inemptae!

*

Izatoga doručkujemo malo kave i kozjega mlijeka.

Ostali dio dana provedemo radi velike žege u sobi; ja čitajuć a žena mi pletuć, te međutim po koju riječ jedno s drugim govoreć, a inače zijevajuć. Od podne odspavasmo dobar komad do skoro podvečer. Ustavši sumorni i od sparine uznojeni pričekamo, dok zahladi, misleć se naužiti uz Dunav lijepe večeri i oporaviti se na razblaženu zraku. Utom se vraćaše marha s paše doma. Čuvši klepke, mučnjavu krava i beketanje koza, zanesem se opet u svoje ljubimice misli, te pomislim na ono:

»Ut juvat pastas oves
videre properantes domum,«

i izidemo pred kuću. Naša Bara imala dvije koze, i evo ih upravo u dvorište dobro pašnih i nabrekla vimena. Uto izide ona s muzlicom iz kuće i ode, da ih podoji. Mi se dvoje u zao čas prikučimo, da gledamo. Rekoh: u zao čas; jer čim mi tamo, a ona jednom rukom doji, a drugom nam iza leđa pokazala figu, te će: »U ovo«, veli, »gledajte, a ne u moje koze!« — Nad tim pozdravom nađemo se u čudu; ali nam ne bijaše druge već se okrenuti i otići. Tek poslije doznademo, da se Bara bješe pobojala, da joj ne ureknemo koza. To mi bješe opet popara na ono:

»Claudensque textis cratibus laetum
pecus distenta siccet ubera.«

Sunce zašlo u svoje zlatne dvore i nastala lijepa večer. Blag vjetrić duhnuo i dignuo sa zemlje tešku sparinu, od koje se prekodan mišljasmo smušiti. Potučenim odasvuda ostade još jedini Dunav, kojimno se bjesmo tješili ovo otpodne. K njemu dakle odemo, te sjednemo na one klupe od bagrena, naumivši tud najprije ono malo hladne večere večerati, a zatim se razgovarati, malo popjevati, gledati i nasluškivati, kako lijepo narav uspavljuje sama sebe. Divno ti bijaše pogledati pod nami zelenkastu pučinu cvatuća Dunava i preko njega zelene ade, iznad kojih preletahu u taj par nebrojena jata ptica idućih na svoja znana noćišta. — To pod nami; al evo opet zla nad nami! — Očusmo izdaleka kroz tih šušanj lišća i prijatan romon izokolnih potočića i izvora kao čarobne zvukove svirke Eolove: somnos quod invitet leves, i ja već bjeh pomislio, da nijesu imali krivo oni stari dembeli rimski, štono se davahu uspavljivati od blagozvučnih citara i ptica pjevačica, — te još malo, pa bi se i sam bio zanio u onaj slatki polusan, kao što se boravi zar na visinah Olimpa od božanskoga napitka neumrlika i neumrlike (nectar et ambrosia) — da se oni tajni zvukovi ne pretvoriše domala u razgovijetne i svakomu uzvodnjaku dobro znane glasove: moj! moj! moj! Uz tu bi reć davoriju udari na nas kao vojska čitav roj gladnih komarica, te u živi čas bjesmo, što je gola tijela, svuda nemilice izgriženi od tih krvopija. Kako se koji strelimke iz zraka pusti, tako odmah i teglicu onu pod kožu zavuče, pa dok ti rukom izmahneš, a on već pjevajuć s ruke na obraz i tako dalje. To nam razori svu poeziju te lijepe večeri, i pokupivši brže bolje jelo s klupe stanemo uzmicati, junački se braneć proti upornomu neprijatelju, koji nas gonijaše sve do naše tvrđice. U sobi dakle mjesto na Dunavu večeramo, a pjevanje ostavimo za drugi put. Još nam valjade, prije nego što legnemo, iskaditi omanom sobu od onih, štono bjehu preko dana pale u zasjedu, da nas noću ne kolju. Zlovoljan zbacam sa sebe haljine, te se pružim na svoju počivaljku pomislivši gorko se smiješeć na ono:

»O noctes coenaeque deum!«

Iz pripovijetke: Pavao Čuturić.

— Moj brate! Samo da znam, gdje bih počeo. Ti veliš, da jesi, kao što nisi, veći čovjek, nego što jesi, da bi se o tebi mnogo pisalo i govorilo. A ja ti velim, da si ti u tom prama meni patuljak — pače ništa. Da nije udes šarovit, kao što jest, već da ide sve na svijetu pravim putem, već ja ne bih ni znao kazivati ob ovom, što ću sada da kazujem; — za toliko bi morao iščeznuti sedlarski šegrt pred onim, što bih ja danas biti morao.

To rekav, rukom o stol udari, glavu uvis digne i nekoliko časova postane, da vidi, što će na to prijatelj — koj međutim drijemaše.

Žena se probudi i zagrmi.

— Lagano aveti! Što si pobjesnio?

Kao da je grom pukao, učitelj se strese, a prijatelj mu se od sna trgne te ga poplašen pogleda. On pako prijatelju okom u drugu sobu namigne i šapćuć mu rekne:

— Vidiš li ti, što je to? Doći će i na nju red; samo slušaj, i ne drijemaj.

Rekoh ti dakle, da ja sam sebe danas poznao ne bih. Ja sam čitao i slušao o toliko njih, koji su istim putem išli, pa su postali veliki ljudi. Što ja nisam, to je iznimka. Viditi ćeš, da je mene neka sudbina na visoko gonila; ali, kao što svaki čovjek ima svoga nečastivoga, tako sam ga imao i ja. Sreća bi me na svojih krilih ponijela, a on, uzamši me za noge: »Ne ćeš, Pavle Čuturiću, jok vala« — i tako sve se penji i padaj. Otac mi je bio mali trgovčić, koj je od besposlice također nešto učio, i uvrti si u glavu, kako sam mu bio jedinac, da od mene štogod načini. Svršim male škole i pođem u latinske. Na tom se osnivahu njegove nade. Ne znam nikada, kako to bijaše te su me uvijek držali nevaljalim đakom. Ja sam istina đakom malo učio, ali sam puno mislio; i da nisam uzato imao tu pogrešku te ništa pod nebom ne znadoh kazati, bilo bi se drugačije o meni mislilo i govorilo; a ovako, kako bijah smjeran i šutljiv, svi su me držali za lolu; jer sam ja već onda kose na oči tjerao i u odijelu navalice nemaran bio, kako sam slušao za druge velike ljude. Kraj svega toga nije se nijedno šiblje izderalo, kojega ja okusio nisam, a u razrednici bijah uvijek posljednji. Posljednji! Pazi dobro. Već odatle vidiš, da je u mom životu išlo sve naopako: »Ne ćeš Pavle Čuturiću prvi, nego upravo posljednji«. E dobro: posljednji, pa posljednji; ali nije razrednica Sveto pismo. Tako mišljah u sebi sve se nadajuć, da će i moja zvijezda napokon prosinuti, osjećajuć živo, da sam vrjedniji nego mnogi od onih, što onda bijahu preda mnom te i danas nose na plećiju zlatne dolame i na trbušinah krstove. Te tako šibaj danas, šibaj sutra, protukoše me kroz četiri škole. Kad na svršetku te četvrte godine, dođe učitelj — što velim učitelj? — vrag moj! — on se prometnu učiteljem, — dođe momu ocu u dućan i reče mu: »Znate li Vi što, gospodaru Niko. Vaš je sin lijenčina, tokmak« — i što je Bog dao pogrda, sve to na me metnu; »izvadite Vi njega iz škole, pa ga podajte na zanat, dok je vrijeme. Nije on za knjigu, već za malj, šilo ili sepiju. Nekomu je Bog dao dobru glavu, a nekomu čvrste mišice: vašemu Pavlu ako ovo drugo ne pomogne, kod svoje će glave kruha prositi.« Moj kukavni otac gledaše ga sav zapanjen ne moguć vjerovati, da je ikad takov porod izrodio; a ja, to slušajuć, osmijehnuh se potajno misleć u sebi: tikva tikvu krsti; pače da reknem... Dă dă! svejedno; ali ćeš vidjeti, što poslije san reče na raskršću života moga. Vrag bijaše, što ono momu ocu za me govoraše iz učitelja četvrte škole; i on bijaše, koj ga uputi; jer ti valja znati, da su već stari mudraci držali, da Bog s njim dijeli vladu nad svijetom, kano mi dvojica ovu bocu vina. To je samo za moje opravdanje. — Moj me dakle otac zovne i rekne mi: »Ej sine Pavle, kad ti ostaješ magarčina te magarčina, a ti šibaj na zanat. Govorio sam već s majstorom Lukšom i sutra ćeš k njemu.« Taj Lukša bio je sedlar u našem mjestu. Ja dakako ne mogoh se s ocem prepirati niti mu dokazivati, kako ja nisam magarčina, jer on ne razumijaše drugo do odrezati za groš slanine, vagnuti funtu sala i t. d.; a što je: quae maribus, composita, syntaxis i k tomu syntaxis ornata, o tom ne mogaše s njim biti razgovora, — a i ti o tom — oprosti — slabo što znaš. Osim toga znadoh ja, odakle taj vjetar duva i što će se odatle izleći, te privolim bez ikakova prigovora, da knjigu šilom zamijenim. Nu ne bijaše li već to neka tajna slutnja moje budućnosti, što sam, idući na zanat, sve knjige sobom ponio?

O svom šegrtovanju ne ću mnogo da govorim. Po vas dan djecu držao; sve u kući: gazdaricu, kalfe, djecu, mačke i pse dvorio; u kuhinji za vratima jeo, na sjeniku spavao; posljednji lezao, prvi ustajao; napokon više batina izvukao, negoli zalogaja izjio; otkle tko, udri po meni; il što usfali, ili se što razbije: kriv, nekriv: udri po meni; kamogod se obazrem, vidim svoje ljute dušmane: u svakom kutu po batinu, a za vratih nemili krbač; pak što bih njim i izmako, to me dočekaju klete šake. Ako nikad, tud sam zaslužio krunu mučeničku. Nu ako se promisli, što sam ja upravo u to doba, gdje batinami htjedoše da me umlate, na svoju ruku u potaji radio, to se vidi očito, da je bdila nada mnom ipak promisao Božja, koja si ne da mrsiti svojih puteva. Uzmi ti: amo modra leđa, uši uvijek nategnute, glava od samoga čupanja kano kokoš očerupana, bosonog, više gladan nego sit — a onamo gori na sjeniku, tom ležaju mojih jada, u sijeno zakopana moja knjižnica: moja draga biblika, moja gramatika pars II. i III. i syntaxis ornata; za krovom više glave vranilo, artija i sitno urezano perce. Slikarstva, kojim sam se također nekoč bavio, moradoh se u to doba okaniti. Međutim nitko o tom ne znadijaše ništa; i tko bi

bio slutio, da sam ja sjenik gospodara Lukše pretvorio u Parnas? I da je od mene kojom srećom postalo ono, što sam ja uvijek mislio, danas sutra bi se taj sjenik skupo plaćao. Bio je neki pjesnik u Engleskoj, za koga ti sigurno ne znaš, velik pjesnik, kojega se najsitnije stvari, bud da su prnje i olupci, još uvijek velikim novcem plaćaju, kano što se je onomad čitalo a ja zabilježio, nalazeć po pripovijedanju o njegovu životu neku srodnost između sebe i toga čovjeka, kojega nikad vidio nisam, već taj put prvi put čuo za njega. Tako isto, da je kod mene htjelo sve ići, kako valja, to moja djeca ne bi trebala od mene druge baštine, nego ovo malo, što vidiš. Pitalo bi se za koju godinu poslije moje smrti: To li je lula, to li je periš, to li je pero, kojim je pisala neumrla ruka Pavla Čuturića? Što išteš za ovo, što za ono? — To je samo exempli gratia. U to sam doba pisao svoj životopis, a osobito potanko bilježio sve muke i patnje šegrtovanja svoga. To djelo naći će se danas sutra među mojimi pismi pod imenom: »Patnje za volju Božju i ono, što ga — salvo jure divino — čeka, Pavla Čuturića, zasada sedlarskoga šegrta« i pod mottom: »Tvrđi je čovjek od kamena«. U isto vrijeme sastavio sam nekoliko čestitaka uz novu godinu i imendane kojekakovim ujakom, stricem, kumovom i t. d., i od nagrade, što bih dobio, podmirivao bih troškove svoje književne radnje.

Nu sada »paulo majora canamus«, kano što stoji in syntaxi ornata. Tud se već bješe dovršila borba između moga crnoga prijatelja i onoga, koj je od Božje strane nada mnom bdio. Sjećaš li se ti, Lovro, što se je dogodilo svetomu Pavlu, mojemu imenjaku, kad je jašio paripa u Damask? — Kad sam ja ono đakom učio, nisam mislio, da će se isto dogoditi i meni. Ta ti se i ne čudiš i ne pitaš, što je? Misliš li, da je to stvar svagdanja? Ili si možda i ti imao takovih prikaza? Nisi ne moj Lovro! To su stvari izvanredne za izvanredne ljude. Ja štujem tebe i tvoju znanost i tvoju vještinu u mnogih strukah; ali malo ih je, skupa s tobom, koji su oči u oči s višimi duhovi općili. Nisu to vukodlaci i druge babje sablasti, s kojimi vi drugi posla imate, — to su kćeri božje, neumrle Muze, s kojimi se je Pavao Čuturić na sjeniku sedlara Lukše razgovarao, kao što se sada s tobom razgovara.

To je učitelj ponešto žešće rekao i pri tom nogom o zemlju udario, čekajuć u svečanu položaju, što će na to prijatelj Lovro.

Al ovaj se tek sada iza sna prenuo, a i Bara se zdesna nalijevo u postelji okrenula; što kad on spazi, ljuto i šapćuć rekne Lovri:

— Zar ti tako slušaš? Misliš li, da su moje tajne da se u vjetar govore? Ti si prvi, komu to pripovijedam, i zato je vrijedno, da me slušaš.

Lovro si oči rastare i nekoliko puta zine, zatim bunovno rekne:

— Ta slušam ja, Pavle; samo sam se malo zanio. Tko ne bi slušao? Ima li vina? Ja sam zagorio.

Domaćin iznese opet bocu momku pred vrata te mu prišaptne:

— Ovu na veresiju.

Vino se donese, napiju se i domaćin nastavi:

— Znaš li Lovro, gdje smo ostali?

— Znam brate, gdje se ono žena na nas izdrla. Govori samo dalje.

— Žena se od to doba već drugi put probudila, a ja došao do obratnika svoga života, a ti sve to, kako vidim, prespao. No slušaj me barem sada! Ovo hoću svakako da čuješ. Nekoliko dana prije nego što će me majstor osloboditi, učini mi se noću, kao da me netko zove, glasom tihim, ali što čovjeku kosti cijepa. To nije glas ljudski, i tim se upravo razlikuje glas Božji od glasa ljudskoga, da i kad šapće, a ono je strašnije, negoli da grmi. Ako će na sudnjem danu jedna trublja biti dosta svemu svijetu tako, da ćemo si svi uši začepiti kada zatrubi: to odatle možeš suditi, kako se čuje, kad Bog ili tko od njegovih s čovjekom govore nasamo. Mene su vilami svako jutro budili, jer vikati ne hasnijaše ništa; a ovdje mi samo nešto šaptnu, i ja se prenuh: »Pavle, Pavle!« — »Evo me! hvala na pitanju; što zapovijedate?« — i ne znajuć, kako bijah mlad i lud, da se s božicami Muzami govori kao s rođenimi sestrami. — Otvorim oči i sagledam, — što misliš, koga? Ženu mladu, u bijelo odjevenu, kao što se slikaju Muze — ako si kad slušao — i ona, osmijehnuvši se na me, kano draga na dragoga, namigne mi i rekne: »Pavle, Pavle! mani se ti šila! Nije šilo za tebe; pero i knjiga je oruđe za tebe!« i iščezne. Ja znadoh, kamo to šiba; ali ne htjedoh nikomu ništa govoriti, niti što na svoju ruku činiti, nego ostavih sudbini, da ona radi, što ju je volja. Pustim

dakle, da me oslobode za kalfu i otac da me u vandrovku opremi. Nu tu već sudbina bijaše izrekla svoj »non plus ultra«, a to će reći: »Ne ćeš dalje, slaninaru Niko! Tvoj je po krvi, a naš po Bogu.«

Prije nego ću u vandrovku, odem na selo jednomu župniku, da u njega nešto radim. Tud budem dvije nedjelje dana. Čovjek me taj sve to vrijeme pozorno motrijaše i vidi mi na čelu, da sedlarstvo nije moj pravi zanat. Jednom kod ručka zapita me, da li znam čitati i pisati? Ja se nasmiješim i odgovorim ukratko latinski: »Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit« — a to će reći otprilike: »I ne sanjaš ti, sokole moj, s kim govoriš« i reknem mu, tko sam i što sam. On bijaše dobričina, pak će odmah na to: »Nikad bolje. Hajde more, da te učinim svojim učiteljem.« Drugi sedlarski kalfa morao bi se s takove ponude snebivati; nu ja se samo osmijehnuh na nj i na sudbinu svoju. Znadoh ja, što je to, i rekoh: »Zašto da ne budem?« — Od njega se vratim kući i ne rekoh od svega ocu ni riječi. On doduše opazi, da sam se nešto promijenio u ponašanju, odijelu i poslu. Od sedlarskoga kalfe ni traga ni glasa. Kratki odgovori, oko vrata bijel rubac, u ruci knjiga dan i noć. Međutim sam učio u našega učitelja orgulje, i od to doba zlo čujem. Napokon stiže pismo od župnika; moj se otac začudi i ne znade, što da rekne. Ja se odmah pokupih i odoh. Ovo mi je već treći župnik od to doba, i danas evo dvadeseta godina, što služim.

J a n k o   J u r k o v i ć.

Iz knjige »Recimo koju«.

S l o v i n s k i   j e z i c i.

Pišu knjige starodavne iz zemlje Indije, kako naši ljudi misle — ili bar pjesma naša — iz zemlje proklete, da je tamo nekad raslo stablo tako visoko, da je vršikom omahivalo oblake trećake, a korenje pustilo po vsoj nutrinji zemaljskoj. To stablo se razvrglo na četiri svrži. Na vsakoj svrži kita jedna i tisuća; na vsakoj kiti ogranak jedan i tma. Dodijalo stablo vsemu stvoru: vsaki stvor pred Boga. Reče vatra: »Ne mogu ja grijati od njegova hlada.« Reče vjetar: »Ne mogu ja mahati od njegova kića.« Reče voda: »Ne mogu ja plišćati od njegova lišća.« Reče zemlja: »Ne mogu ja roditi od njegova žilja.« Reče Višnu — to je njihov bog — na vsa četvera usta: »Ne mogu ni ja vladati bez vaše sloge, doglavnici moji, ni ljudstvo hraniti i njegovo blago. Ja duh, vi tvar; osvetimo se vsaki po svoju!« Udariše stvorovi u prkos i nesklad: sunce k jednoj strani pripeci, na drugu ni zrake ne pusti; vjetar ovu kitu propuši, druge ne omahni; voda ovaj krajac zapljuskaj, onog ne okvasi; gruda s juga propucaj, sa sjevera se ugvozdi; a Višnu vsakoj kiti vrtlara svoga s inakom mišlju. Jedan se moli: Blagoslovi Bože! drugi: Rodilo, ne rodilo! treći: Usahnulo, Bog daj! četvrti: Oštru mi sjekiru, Bogo! Izatoga to veliko stablo na jednoj kiti cvjetaj, na drugoj sahni; ni cvijet cvijetu prilika ni duh duhu; jedan ogranak zdrav, sirov i kosmat; drugi suh, goluždrav i šušnjast. U vsake kite voće drugo: u jedne kvasno i oslastno, u druge grko, u treće trpko, u četvrte nagnjilo. A vršak nikada zelen: ne može mezdra šinuti uvis. To su stablo prozvali: grješnik. I to je bila, govore pomenute knjige, prva oholija na zemlji i prvo nakazanje. U njih je dakle već bilje bilo griješno, u nas istom ljudi.

Tko tuj da ne pomisli o deblu slovinskom? Mjesto četiriju uzmi svrži dvije; mjesto onoga velikoga čisla, što ga je — po inđijanskoj mašti — kitam i ogrankom, uzmi četiri velmi nejednake kite na jugu a četiri na sjeveru, vsaku uz ogranke svoje; a mjesto boga Višnu uzmi našega Svetovita, er i u njega četiri glave kažu. A naša slatka lipa budi grješnicom. Nu jedno stablo, a drugo voće u vsake kite i ogranaka — komu to da ne pripomene desetere knjižice slovinske, kojih jedna se čiše od druge, jedna od druge hrane ne prima, jedna drugoj ne hće biti prilična, jedna vse i bolja i ljepša od druge . . .

F r a n   K u r e l a c.

Iz »Osvetnika« (I. dijela).

I noć smrče — i mjesec izdava,
i on crnu svitu zaogrnu,
za nevolju što oblači ljutu,
kada smrtne gledat štete ne će,
da se čijim ne ogriješi jadom.

Tek vlašići zablenuli sami
kano svati u nevjestu mladu,
pa među se tajno pitaju se:
»Kakvi plasi dusi skitaju se
ukraj kule u po noći tavne?
Il su strave il bijele vile?«
Da su vile, ne bi se vidile,
da su strave, stravile bi stražu;
pa vlašići jedan drugom kažu:
»Nisu vile, a ni strave nisu,
no noćni su putnici Banjani«.
Putnici su, ma su ljudi kruti,
krišom gredu, pa dobru ne sluti.
Da, jest nješto, što ti ljudi kane,
jer su puni srda ognjenijeh,
ko diljke im zrna olovnijeh:
diljke gladne mesa junačkoga,
oni žedni krvi od junaka.
Na puškomet kuli spali puta;
pršće kolje, plotina se svali,
strava stravna kano i noć tavna.
Od strâ konji zahrzaše tovni
i hrtovi zalajaše lovni;
četinici kulu opasaše,
da je ružno, što ti ljudi traže:
gledni tamo, samo ti se kaže,
gdje jur hoće oganj brizgnut cijevi,
a junaci smrtne rigat gnjevi. —
Šahin-aga jošter lulu pali
i pokonje kuse dima kusa,
na prozor je pomolio glavu,
da razbere i stravu i lavu;
ma krš plota, tihan bahat noga
i oružja zveket ubojnoga
i njem mrske zadade bojazi,
ki se nigda nado nije strahu:
još ga kano sudnji dan porazi
kobna riječ, ku doču iz mraka:
»Pobratime, da bi ne bratio

za nevolju nikogare ljutu,
daj mi diljku na vjeru junačku,
za sam hitac, što u glavi hrani,
ne bi li je nahranio mesa,
pusta čela dušmanina moga.
Ne mogu ti srcu odoliti,
što mi nožu domet ne dosiže,
da na njemu krvnik krvcu liže!«
Takoj vjeri nijekanja nema;
mahom mu je sa ramena krenu,
a žuđenik, kano majka prava,
kada milo miluje prvenče,
ka desnomu obrazu je vinu:
»Drž' se ago, nemoj varnut, ago,
nemoj rijeti, prevara je bila —
tebi prosto turkovanje bilo.«
Iskra šiknu, bojna cijev riknu;
iskra mala, ma vidje li kvara!
Brže groma brzo snese tane
Šahin-agi među oči vrane:
»Šahin-aga, žalosna ti ljuba,
bi l' ti mila ta jabuka uba?
Je l' ti zajma odvraćanje drago?«
»Osvetnik je . . . Obrenović Drago!«

Grga Martić.

Iz »Bijedne Mare«.

Na bijednom odru srijed crkve
u opravi crnoj koludrice
mrtvo leži složeno tijelo,
skrštenijem rukam kan da s' moli.
Snužden lijer blijedo je lice;
ne bi reko, da je smrtni plijen,
već bi reko, nevinost počiva.
Što j' nesretnoj najmilije bilo,
cvijećem je posuta nedužnim,
a vrh glave bijelijeh ruža
ispleteni položen vijenac.

S jedne strane plače tužna mati,
s druge strane plače jadna sestra,
a nablizu plaču otac, braća,
a pritomni svatko suze roni,
gledajući i mrtvu i žive.
Svatko plače i srcem se bori,
da ne pišti, da mah ne preotme.
U žalost se tope kao tamjan,
što bez šuma ide u visinu,
ko svijeće premnoge što gore,
a od sebe glasa čut ne daju,
jer sad s Bogom sveštenik govori
i živu mu žrtvu prikazuje
a za vječni pokoj nesretnice.
No kad Božjeg sluge glas umuko
i crna se rastvorila raka,
gdje će jadna vijek boraviti,
protužilo i mlado i staro,
zajauknu otac, mati, braća;
ali Ivka, pretužna sestrica,
zagrlila svoju mrtvu sestru,
hladno lice svoje sestre ljubi
i nariče kao kukavica:

»Nemojte nas rastavljati,
slatka braćo!
dvije sestre jedinice —
jadna sestro!
Sahranite mene s njome
kukavicu
u tu tamnu, hladnu kuću
na vijeke,
da vijekom uz nju plačem
jedinicom,
jer je dosta oplakati
ja ne mogu,
dok se ne bi pretvorila
sva u suze.
Ta da mi je poludjeti
nesretnici,
da te tako zaboravim
— jao meni! —
milostivo tvoje srce,
slatka sestro,
i ugodni tvoj razgovor
njekadašnji,
i veliku tvoju tugu,
rano moja,
i preteške muke tvoje,
mučenice!
Da s' nijesi ni rodila,
kamo sreće,
il da ti je srce bilo
od kamena.
Jer umilno srce tvoje,
golubice,
ljutim ranam izraniše —
Bog im prosti!
Jer mi istom poče cvasti,
moj cvijete,
a već si mi uvenula,
tugo moja!
Nemojte nas, molim, braćo,
rastavljati,
jer ne mogu bez nje biti,
dok sam živa.
Ta ne daj im, mila majko,
kćeri svoje,
ne daj, ćako, Mare svoje
mezimice!
Zar dajete, braćo, sestru
na vijeke?
O još malo da čekate
sestru njenu,
dokle i njoj srce pukne
od čemera.
Al mi ne će da vjeruju
nevjernici!
Bar pustite, da poškropim
suzam svojim
taj ledeni teški kamen
—kam je meni! —
ne bi li joj laglje bilo
počivati,
jer je njojzi neobično
samoj biti,
a da sestre ne osjeti
blizu sebe.
Al te sestra ne ostavlja
oj jedina,
dokle bude mogla s oka
suza teći,
nit ostavlja ovog doma
žalostnoga,
gdje si, dušo, mladost svoju
prokukala,
niti ruho koludričko
crnoj meni,
u kojem smo drugovale
dvije sestre
i Bogu se utjecale
u nevolji.«

Luka Botić.

Godine 1860.—1874.

Godina 1860. početak je znatnih promjena u državi, kojima se i našemu narodu povrati ustav i narodni jezik. Njome se otpoče novi život, koji je do danas urodio obilnim plodovima u svakoj struci prosvjetnoj. Od pomenute godine amo narod se hrvatski podigao među prosvjetne narode evropske. Njegova se lijepa knjiga pomladila našavši prave uvjete svomu životu; njome su pozvani umovi išli prikazivati život i povijest naroda sve ljepšim jezikom i prema zakonima umjetnosti, koji vrijede za duševni rad svih prosvijetljenih naroda, ne sprečavajući ih u čisto narodnome shvatanju svoje uzvišene zadaće. Ali knjiga se ne bi bila mogla tako krasno razvijati, da nijesu obrazovnim

i znanstvenim zavodima osvanuli prijatniji dani. Kako se školi povratio narodni jezik, nastade prijeka potreba, da se za svaku struku naobrazbe stvore knjige s obiljem stručnih riječi. U tom se pogledu već i prije ponešto radilo; no sada učeni ljudi pregoše kud i kamo življe da doskoče novim potrebama. Pored toga narod s potporom oblasti prosvjeti svojoj podiže i druga ognjišta: akademiju i sveučilište, a ovima uz bok stade pomlađena Matica hrvatska. Stvorivši sebi ovako glavne sredine prosvjetnome životu s velikim žrtvama, ali s manjim borbama, nego što su ih imali preboriti Gajevi Iliri, narod je sebi obezbijedio kulturni napredak, svojoj je omladini sazdao njegovalište naobrazbe svjetske i narodne, i time je osvojio odlično mjesto među braćom na našem jugu.

Čuli smo već prije, da je Čitaonica i s njome Matica nekada zasnovala znanstveno društvo. Kako su prilike sada trgnule na bolje, 1861. Matica zamisli stvoriti jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti. Ali se pitali ljudi, imade li među južnim Slovjenima — a u prvom redu pogađali Hrvate i Srbe — dosta vrsnih učenjaka, da se ovaka zamisao može ostvariti. Da bi se doskočilo takvoj sumnji, 1864. s pomoću Matice ugleda svijet prva sveska Književnika, znanstvena časopisa, a urednici mu i glavni suradnici bili mladi slavist Vatroslav Jagić, povjesnik Franjo Rački i prirodopisac Josip Torbar. Znamo, da su povjesnu struku već otprije lijepo obrađivali Kukuljević, Rački, i dr. Ovim se časopisom i prirodoslovcima pokazala staza, kojom treba da pođu, ako će u krilu ove svjetske znanosti i svojoj domovini da učine lijepe usluge. Ali najveća mu je bila tekovina, što je Jagić, odgojen u novoj jezikoslovnoj školi, raspravama, kojima nije moglo biti prigovora, putio svakoga, kako treba izučavati jezik i knjigu narodnu. Oko Književnika okupilo se toliko čislo radnika, da je 1867. s potvrdom kraljevom podignuta jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Tko bi tomu zavodu htio osjeći vrijednost i zasluge, trebalo bi mu napisati veliku knjigu. Nama će biti dosta spomenuti, da je dosada (1908.) njegova Rada izašlo 175 svezaka, a Starina, kojima se nastavio posao Kukuljevićeva »Arkiva«, i spomenika (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium) obojega preko 60 svezaka. Druga su izdanja akademije: Stari pisci hrvatski (preko 20 knjiga), Monumenta historico-juridica (9 knj.), Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena (13 knj.), Diplomatički zbornik (6 sv.), Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (još nedovršen) i mnogo drugih knjiga.

Drugo prosvjetno žarište, za koje je narod prinesao mnogo žrtava da se moglo podići, naše je sveučilište s fakultetima bogoslovnim, pravnim i filozofskim, što se u nazočnosti zastupnika svih naroda evropskih otvorilo 1874. Već je odavna u Zagrebu bila teologija i pravna akademija. No sveučilište je istom postalo najviša škola za izučavanje jezika i svih kulturnih pojava našega naroda, bile one o sebe bile u spoju s drugim narodima, pa zato od njegova zasnutka i ide sve ljepši razvitak knjige hrvatske.

Treba da se svrnemo i drugim pojavama knjištva našega, koje su se pokazale odmah u početku političkoga preporoda naroda hrvatskoga. Neven bio je prestao već 1858., a poslije njega jedva je Vukotinovićev godišnjak Leptir nastavio povremeni i zajednički književni rad. Ali sada zazeleni Naše gore list (1861.), a 1867. Đuro Deželić zasnova beletristični časopis Dragoljub. Ali nije zaostajala ni Matica. Izdade Vrazova djela u 5 sv. Tisućnici slavenskih apostola 1863. pridonese lijep književni dar složen od učenjaka i pjesnika. Spomenuli smo, kako je Matica kumovala Književniku. 1866. spremi Zrinjsku zvijezdu, kojoj je znanstveni prilog napisao povjesnik Matija Mesić, a u drugom dijelu te knjige oglasiše se pjesnici Vežić i Trnski. Kad se stvorila akademija, u prvi mah nijesu pravo znali osjeći, kako bi se rad ovoga znanstvenoga zavoda odružio od Matičina rada, pa se Matica sama povjerila okrilju akademije, samo što je htjela stvoriti znatan beletrističan časopis, u prvom redu za svoje članove, pa je zato mjesto Dragoljuba 1869. pokrenula Vijenac zabavi i pouci, koji je isprva uređivao Deželić, poslije Ivan Dežman, August Šenoa i dr. »Vijenac« vazda je lijepo promicao knjigu hrvatsku. Pošto se 1873. akademija odijelila od Matice, ova se 1874. preustroji: poprimi ime Matica Hrvatska, te uz negdanje zasnivače smisli primiti i članove i prinosnike s godišnjom uplatom. Time ona steče toliko članova, da je oživjela novim životom.

Uz novi pokret pristadoše i stariji književnici, kojih smo lijep broj spomenuli već prije. Nađoše se u tom kolu Bogović, Okrugić, Preradović, Trnski, J. Jurković i dr. Sada pristupiše mlađi ljudi: Napoleon Špun-Strižić, August Šenoa, Lavoslav Vukelić, Đuro Deželić, Ivan Dežman, Josip Eugen Tomić, Franjo Marković, Ivan Zahar, Franjo Ciraki, Andrija Palmović i još mnogi vrijedni radnici.

Napretkom se oživljuje svijet. Zato je u našoj domovini pomlađenom knjigom odvojilo knjižarstvo i štamparsko umijeće. Dok su prije knjigu oživljavala društva i predbrojnici, sada je promiču i knjižari, a po tomu ima već i književnika, koji u svom zvanju nalaze, što im za život treba. Neki služe novinarstvu, koje se lijepo razmahalo, neki obrađuju lijepu knjigu. Ima dobro uređivanih novina, ima obilan broj stručnih i beletrističnih časopisa. Pored Jugoslavenske akademije, koja goji strogo znanstveni rad, Matica hrvatska obrazovanomu narodu podaje krasne duševne zabave i pouke, a Sv. Jerolimsko društvo, osnovano 1868. g., opet diže prosvjetu pučku biranim štivom, što puku dolikuje.

Među umnicima, koji su iza povraćena ustava podigli knjigu hrvatsku, prvak je August Šenoa. Rodio se u Zagrebu 14. studenoga 1838. Izučivši kod kuće gimnaziju i prve dvije godine prava ode u Prag 1859., gdje mu se ožari poletni duh o prosvjetnom napretku braće Čeha i drugih Slavena. Kad se 1860. zasnovao dnevnik »Pozor«, Šenoa mu se odmah oglasi Dopisima iz Zlatnoga Praga, a 1861. u Naše gore listu osvane njegova prva pjesma, pošto je već 1855. počeo pjevati, samo što se nije ufao iznositi svojih prvijenaca pred svijet. 1862. u »Pozoru« njegovom se pobudom zarodi hrvatska feuilletonska literatura Praškim listovima. Te godine u pomenutom listu osvanuše i njegova satira Vječni Žid u Zagrebu i humoreska iz đačkoga života Duša Lumirova. 1862. u »Leptiru« izađoše i neki prvijenci njegovi (soneti), a pošto ga 1865. zapane zadaća, da bude urednik »Glasonoši« i časopisu »Slavische Blätter«, koji su tada troškom Lukšićevim izlazili u Beču, on u »Glasonoši« priopći prvu od svojih omiljelih povjestica: Zlatni krst i prvu novelu: Turopoljski top. »Glasonoša« zanijemi koncem 1865., ali Šenoa u pomenutim novinama njemačkim nastavi pisati o hrvatskoj knjizi njemačkim jezikom, a k tomu je prevodio Vraza, Preradovića i narodne pjesme istom vještinom, kojom je prije u Pragu znao graditi češke pjesme. No njegov književnički trud u Beču ne nađe dovoljne nagrade, pa zato se 1866. povrati kući, da bude urednikom Pozorovu listku i kazališni kritik. Kako se uvijek zanimao pjesništvom i prikazivanjem dramskim, osobito mu lijepo uspje dramaturška studija O hrvatskom kazalištu. Pozor se 1867. preseli u Beč, ali Šenoa ostade u Zagrebu. 1868. postade gradski bilježnik, i odsad služio je gradu — od 1873. kao vijećnik — sve do svoje smrti. Još 1868. bude artistički ravnatelj Narodnoga kazališta, jedno vrijeme bio je dramaturg a dalje član kazališnoga odbora. Po smrti Dežmanovoj 1874. preuze uredništvo »Vijenca«, u kojemu već 1872. ugleda svijet prvi njegov lijepi roman Zlatarevo zlato, a 1877. ga Matica izabra za svoga potpredsjednika. 12. prosinca 1881. neumorni radnik prerano stade na počinak vječni.

Šenoa je romantik, ali se u njega zarana glase i prizvuci realizma. On je novelu i roman hrvatski podigao na nenaslućenu visinu. U povijest svojega naroda zadubao se romanom Zlatarevo Zlato, kojim crta prilike grada Zagreba i njegovih moćnih susjeda plemićkih u 16. vijeku; sporove plemstva domaćega sa seljaštvom prekrasno ocrtava Seljačka buna; njegov Diogenes podaje živu sliku utjecaja protivunarodnih, kakvih je bilo u 18. vijeku, a svojom Kletvom pjesnik se zavezao u davniju prošlost 14. i 15. vijeka, al ga je zatekla smrt prije, no što je mogao dovršiti to krasno djelo. Dokonča ga lijepo pobratim njegov Josip Eugen Tomić. Još je povjesna pripovijetka iz 17. vijeka Čuvaj se senjske ruke. U tim je radovima Šenoa hrvatskomu narodu ono, što je Englezima Walter Scott. On je izučio prošlost svojega naroda, i pjesničkim vidom znao nam je ono primaknuti duši, što se zbilo u davna vremena. Kaže se, da pjesnik treba ono da ispunjava maštom, što povjesnik ne može da dokaže podacima znanstvenim; u tom je pogledu August Šenoa bio pravi pozvanik i učitelj narodu svomu. — Pored prošlosti on je uvijek imao na umu i sadašnjost. Različne pojave društvenoga života osvjetljavaju pjesničkim svijetlom njegove pripovijetke Prosjak

Luka, Barun Ivica, Vladimir, Turci idu, Mladi gospodin, Prijan Lovro, Pruski kralj, Dusi narodne straže, Akvarium, Karanfil sa pjesnikova groba, i posljednja njegova novela Branka. — Kako je Šenoa bio vješt nevezanoj besjedi, tako je bio vrstan i u pjesmi. Pored krasnih pjesama lirskih i rodoljubnih — Na Ozlju gradu, Munja od Gabele, Klevetnikom Hrvatske i dr. — on se osobito istakao »povjesticama«, kojima se poveo za Stankom Vrazom, ali ga je pretekao obiljem znanja i stvari. Da spomenemo samo nekoje: Kakvu Hrvati djecu jedu. Opat i žetelica. Vinko Hreljanović. Propast Venecije. Smrt Petra Svačića. Kameni svatovi. Kugina kuća i dr. — Razumije se sobom, da je takav pjesnik bio i vrstan prevodilac pjesničkih djela. Ponajviše je prevodio drame, među njima Shakespeareove. Da ga smrt ne bude prerano otela narodu, on kako je pjesnički dozrio, bio bi stvorio takovih djela, da bi ga svijet morao priznati kao jednoga od svojih prvaka. Ovako ga mi brojimo med svoje prvake, a strani svijet mu je priznao vrsnoću, dok su neka njegova djela prevedena u svjetske jezike.

Među pjesnicima, koji su se pojavili onda pa su dugo još uspješno radili za uhar narodu svome, treba da se pohvalno istakne Josip Eugen Tomić, Požežanin (1843.—1906.), koji je umr'o kao banski savjetnik. Zapjeva još kao gimnazijalče, i prva mu je pjesma naštampana 1859. Njegovih pjesničkih priloga ima u »Slavoncu«, dobru časopisu, koji je god. 1863.—1865. pod uredništvom Miroslava Kraljevića izlazio u Požegi, u »Naše gore listu« i poslije u »Dragoljubu«. U »Slavoncu« osvane i njegova prva pripovijest Krvavi pir, historijska novela iz XVI. vijeka, a 1865. izdade sabrane svoje pjesme Leljinke. Poslije uze pisati prozom novele i romane crtajući ponajviše narodni život, kakav je sada, i kakav je bio negda. Između povjesnih pripovijedaka najznatnija je Zmaj od Bosne 1878. U Tomića ima lijepa humora, koji se najbolje prikazuje u njegovim Pošuricama, i u Komedijama, između kojih su osobito uspjele Bračne ponude i Zatečeni ženik, ovaj po noveli s istim napisom. I ozbiljnoj drami Tomić je privrijedio Franjom Trenkom i Pastorkom, a zasluge po hrvatsko pozorište stekao je sebi i kao član kazališnoga odbora i kao vješt prevodač.

Marljiv je radnik na književnom polju bio Đuro Stjepan Deželić (1838.—1907.) i kao prevodač iz različitih jezika i kao izvorni pisac u prozi i u stihovima. Od njegovih izvornih radova — gradio je pjesme, novele i dr. — vrlo su krasne rasprave filozofske Duša i San. Pored toga on se uvijek rado bavio praktičnom knjigom; u tom je pogledu znatna njegova Pjesmarica, Rječnik, što ga je izdao s Ivanom Filipovićem i Ljudevitom Modcem, i kalendar Dragoljub, što izlazi svake godine počevši od 1863.

Ivan Dežman, Riječanin (1841.—1873.), izučio je liječništvo u Beču, pa je to zvanje vršio u Zagrebu do svoje prerane smrti. Već 1861. izide u »Naše gore listu« sa pjesmom Smrt grofa Rabate u 5 spjevova a iz povijesti senjskih uskoka, a gradio je romance i balade i lijepe novele. 1865. ugleda svijet Smiljan i Koviljka u 12 spjevova, najveća romantična pjesma hrvatska u narodnome slogu po izgledu Botićevu, a poslije izađe Poletar, zbornik njegovih pjesničkih prvijenaca. Prvo djelo liječničke struke na hrvatskom jeziku njegov je Rječnik liječničkoga nazivlja 1868., a svoja popularna čitanja skupi u knjigu Čovjek prema ljepoti i zdravlju 1861. Bio je »Vijencu« urednikom godine 1871.—1873.

Vrlo je znatna pojava u knjizi tih godina Franjo Marković Križevčanin (rođen 1845.), profesor filozofije u našemu sveučilištu. Zapjevao je još dječakom od 15 godina. Njegova pjesma »U boj« s napjevom Ivana Zajca prvi put se otpjevala 1866. u Beču. 1868. ugleda svijet njegov ep Kohan i Vlasta iz slovjenske davnine. Tako sjajne dikcije, takog obilja jezičnoga doonda se još nije čulo u nas. A i njegove romance — U svetu zemlju. Vječni oganj. Zadnja zdravica i dr. — pokazuju osebnu visinu. Zanimao se živo i uspješno kazalištem kao pjesnik i kritik, pa i danas se zanima. Njegove tragedije Benko Bot, Karlo Drački jednako pravo pjesničkom koncepcijom i veličajnim slogom traže premaca u svjetskoj literaturi. Te su drame spjevane u jambima. Zvonimir napisan je prozom. 1884. Matica Hrvatska izdade njegove pjesme »Iz mladih dana«. Tu se

pored spomenutih romanca čita pjesnička pripovijest *Povratak pod hrvatskoga kralja* i idilski ep *Dom i svijet* sa prekrasnim opisima prirode. Njegov *Sonetni vijenac* izišao je poslije. Radi mnogo kao estetik, pa je u toj struci postao pravi učitelj mlađih. Znatne su ocjene Gundulićeva Osmana i Mažuranićeva Čengić-age, i istraživanja njegova o etičkoj sadržini narodnih pjesama. Glavno mu je djelo te struke velika *Estetika* (1903.). — Kažu neki, da se Franjo *Marković* poveo za Shakespeareom i Byronom. To je pohvalno, ali samo donekle istina. On je našao sâm putove svoje, nije dakle ostao nasljedovač ma i velikih uzora.

Kao priznati pjesnici javili su se još onda: *Napoleon Špun-Strižić* s knjigom *Iz mladijeh ljeta* (1865.) kao vrstan lirik; *Lavoslav Vukelić* (umr'o već 1879.), vješt pjesmi i prozi (*Crtice iz krajiškoga života*) i krasan prevodač (Czajkowskoga *Kirdžali*); *Franjo Ciraki* Požežanin prikazivao je nježne lirske pjesmice svoje u »Vijencu« (1870.), pa ih je izdao 1871. Vrijedne su spomena »Florentinske elegije«. 1905. izdade idilu *Jankovo ljetovanje*. *Andrija Palmović* (1847.—1882.) refleksivan je lirik osobite jedrine u mislima i riječi, vrstan u popijevci i sonetu.

Od pisaca, što su se javili s one strane Velebita, hrvatska je knjiga dobila štošta lijepo.

Osobito je znamenit *Mato Vodopić* Dubrovčanin (1816.—1893.), biskup rodnoga grada svoga. Pisao je pjesme — spominjemo *Robinjicu* 1875. — i prozu: *Marija, povijest konavoska*, *Tužna Jele*, *Na doborskijem razvalinama*, sve pripovijetke lijepe sadržine, odlične krasnim narodnim jezikom, kojima on izlazi upravo kao pozvani prikazivač rodnoga kraja svoga i naroda, što onuda živi. Plod uspješnih njegovih prirodoslovnih studija su lijepe rasprave *Pučka imena ptica i životinja*, pa *Pučka imena trava*.

Mlađi je *Stjepan Buzolić*. Rodio se u Obrovcu 1830., gdje je postao župnik, a umrije kao ravnatelj muške preparandije u Arbanasima 1894. Njegove pjesme ugledaše svijet 1871. s napisom *Bog, rod i svijet*. U tim pjesmama on se lijepo prikazuje kao kršćanin, rodoljub i učitelj. Preveo je Danteov *Pakao*.

Treba da spomenemo i *Mihovila Pavlinovića*, rođena u Podgori kod Makarske 1831. I on je bio svećenik. Kao pjesnik htio je da sljubi filozofsko domišljanje sa poletom pjesničkim. Kao politički zastupnik naroda svoga on je i riječju i knjigom živo radio o njegovu napretku, čemu svjedoče djela *Radišu Bog pomaže* 1871. (po knjizi Engleza Smilesa), *Pučki spisi*, *Različiti spisi*, *Razgovori* i *Razmišljaji*. Svoje *Pjesme i besjede* složi u knjigu 1873. Njegovim trudom izađe i *Narodna pjesmarica*, zbornik narodnih pjesama, što ih je on skupio po Dalmaciji.

Ivan Despot rodio se u Zaostrogu 1851., a umr'o je kao franjevac u Spljetu 1886. Skladne njegove pjesme i zanosni članci izlazili su pred svijet u beletrističnim časopisima, a od njih prikupio je ovo ono u knjizi *Malo zrnja* 1885. Njegov je lijepi prijevod *Zdrav razum i pošteno srce* po djelu talijanskoga učenjaka Cezara Cantù.

Pjev hrvatskih đaka.

(Kad se otvorilo hrvatsko sveučilište 1874.)

Na noge, braćo! Hora je sada,
sjajan i slavan svanuo hram,
dvorane zlatne vilina grada
dobri si narod podigo sam.
Svjetlilo svanu
boljemu danu,
vijek nam se sretan sretnima rodi.
Na noge, braćo, sada je čas!
Na noge, braćo! »Svijetlom k slobodi!«
ori se gromom naroda glas.

Na svetom grobu naših djedova,
koji za mili padoše dom,
neka se kupi sad četa nova,
ponosna, smjela, svoja u svom.
Mudrost i znanje
budi nam zvanje,
napretka barjak neka nas vodi

sada u slavni duhova boj.
Na noge, braćo! »Svijetlom k slobodi!«
hrvatske kliče mladeži voj.
Plameno srce nosi u grudi,
na jasnom čelu istine znak!
Budimo cijeli, budimo ljudi,
širimo svijetlo, gonimo mrak:
Vrijeme je za nas,
kucnulo danas,
spas nam je znanje, znanje nam sila,
znanje nam slava, znanje nam čast.
Hrvatska zemlja, majka nam mila,
znanjem će živjet, rasti i cvast.
Trojedni sinci trojedne muke,
mlađahni cvijete plemena svog,
zakletvi svetoj složimo ruke,
neka nas čuje zemlja i Bog:
znanje nas vodi
svijetlom k slobodi,
jedna smo duša, jedno smo tijelo,
jedan nam sladak jezika rijek;
uprimo rukom, radimo smjelo,
žrtvujmo domu mladi si vijek!
Pođimo širom našega kraja,
nosimo rodu znanja si plod,
iz mraka nek se podigne raja,
svijetal i snažan budi nam rod:
svijetlo k slobodi
neka nas vodi!
Neka se svrši zakletva sveta,
neka se čuje svud kao grom,
dokle je vijeka, dokle je svijeta:
Slavan i sretan hrvatski dom!

Fratarska oporuka.

Sa truna reče Josip car:
»Svim redovnikom nek je kraj;
toliko zdravih ljudi kvar,

i bez njih ćemo steći raj.
Doklegod siže carstva hatar,
po mojoj volji tako budi,
nek svoju halju svuče fratar,
nek žive kao drugi ljudi.
U njinih dvorih odsele će
stanovat bolni ljudi, đaci,
pisari, sužnji il vojaci;
a pune zlata, srebra vreće
na zadnji grošić nek se zbroje
u blagajnice carske moje:
tim novcem digoh učilišta,
ja za se od tog ne ću ništa.«
To cara Jose reče moć.
Sva graja njega malo smete:
još isti dan, još istu noć
tekliči širom carstva lete
sve vičuć: »Svatko sada znaj:
svim redovnikom nek je kraj!
Pavlini, čujte, Jezuite!
Sve bijele, crne, sive svite!
Svak svoja prsa triput tuci,
pa zatim svetu halju svuci!
To volja jeste cara, kralja;
vladara svoga slušat valja.«
Daleko grom se carstvom širi,
a strašnom javom bude san;
od trusa drhću manastiri,
strahovit ide sudnji dan;
i mnogu gorku čuo Beč:
zaludu, kad je carska riječ.
I dođe glas do Lepoglave,
do tihe šumske postojbine,
gdje bijeli fratri od starine
u lijepih dvorih Boga slave.
Gospoda jesu, bogataši,
al usto ljudi, kako treba,
ne kruti, ljudi velikaši,
već širom dijele darak neba

šljivaru, kmetu, zlo kad vrijeme
navalilo na zemlju breme.
Gospoda jesu, časte, piju,
i skladno gude, lijepo rišu,
i narodu svom knjigu pišu,
pa s Isusovci bojak biju.
Al zadnja i njim dođe hora:
Pavlina zbor se selit mora.
Tek što je opat čuo glas,
zvonara odmah viknu brat:
»Svu braću zovni ovaj čas,
zatvori zatim velja vrata,
svih zberi — ču li? — u dvorište!
To opat, reci, strogo ište.«
Lagano već se hvata mrak,
i k zapadu već sunce tone;
kroz večernji taj tihi zrak
na umiranje zvona zvone.
Fratara dugo čislo kroči
u ruci noseć voštanice,
u crnu zemlju gledu oči,
problijedilo im s brige lice,
i kako vjetar pri oluji
lelečuć s valom ljut se bori,
po lepoglavskih svetih dvorih
žalopjev »De profundis!« bruji.
Kad u dvorištu zbor se skupi,
razrediše se fratri bijeli,
i pred njih opat mirno stupi,
pa svojoj braći ovo veli:
»Uzdignite sad Bogu duše,
zavapite sad iz dubine!
Sva griješna srca nek se skruše,
nek ćute, sve da smrtno gine!
To blize smrti zveči glas;
a znate l' i to, pitam vas,
a znate l', komu zvone? Nama.
Da, moja braćo, moji sinci!
Svi živjet ćemo pojedinci;

al umrijeti će sveti zbor,
i ovaj slavni Božji dvor,
koj slovijaše trista ljeta,
opustjeti će! Žalost, šteta!
Pre nego svane mladi dan,
u ovaj dvor će doć komesar
i reć vam, kako želi cesar,
da pustimo taj sveti stan,
da našeg reda više nije,
da cijelo blago, što imamo,
na komesara ruke damo.
Pa volja Božja slušati je!
O pođite u ime Božje,
i neka Višnji sve vas prati,
svak nosi križ svoj, kako može,
a Bog će vam se smilovati.
Razidite se svijeta širom,
poštenja sijte čisto sjeme,
pobijedit ćete ljuto vrijeme —
oj pođite mi, braćo, s mirom!
Al stan'te časak! Pamtite li,
što vazda b'jahu fratri bijeli?
Hrvati, sinci našeg puka.
Ta sveta zemlja rodi nas,
imutak naš je pučka muka,
to pamtimo u ovaj čas!
Pred vaše dadoh snijeti lice
taj silni evo kup papira,
sve same dobre obveznice,
milijun mislim baš talira.
To duguju nam što šljivari,
što građanin, siromah kmet,
dužnici sve Hrvati stari,
ta naša krv, naš rod, naš svijet.
Mi čekali bi ljeta duga,
do sudnjeg dana; — sad je druga,
jer državi l' to dođe ruku,
plemiću jao, jao puku!
Isplatiti će morat omah

i Hrvat propast će siromah;
imetak naš od trista ljet'
razgrabiti će tuđi svijet.
Jedincu fratru zakon krati,
da namre komu oporukom
— pa bio otac, bila mati —
sve blago mu je »mrtvom rukom!«
Al sada redu smrt se sprema:
zar ima za to zakon? Nema.
Pa pravimo sad oporuku:
imetak budi našem puku!
Tad opat plamom voštenice
zapali silni kup papira,
sve same dobre obveznice,
milijun tinja baš talira:
»Oj Bože, praštaj grijehom mojim!
Dužnikom evo praštam svojim.«
Raskrilio se nebom mrak,
sa hrama smrtno zvono ječi,
od vatre sav se žari zrak,
fratara zbor kraj vatre kleči,
a psalam grmi sve u šir:
»Oj, Bože, daj nam vječni mir!«
Gromore bubnji, vojska grne
u sveti dvor sred noći crne,
uz vojsku dođe i komesar,
i javi svim, što reče cesar.
Tad pokloni se opat muče,
i komesaru preda ključe.
»A blago?« pita isti mah
glavara starca sluga cara.
Al opat njemu odgovara:
»Na evo vam ga! Pepeo prah!
To baština je našeg puka,
to fratarska je oporuka!«

Iz pripovijetke »Dusi narodne straže«.

Njekoga dne mjeseca ožujka a godišta 1848. sjedeć u starom naslonjaču svoje babe čitah u Brlićevoj slovnici o »carici Mariji

Tereziji i mladom Vukasoviću«. Očekivao sam učitelja. Budući nezrelo đače nisam ni sanjao, kakva je bura, strovalivši prijestol Ljudevita Filipa, dohujila bila do naših strana. Znao sam doduše, da se nešto komeša po Zagrebu, al onih godina uvijek se komešalo kod nas; stoga sam mirno čitao i čekao.

Dođe deveta ura, pa dođe i moj učitelj, pravnik zagrebački. Bijelo sam ti ga pogledao. Na glavi mu crvenkapa, na prsiju vrpca trobojnica.

»Šta je to, gospodine učitelju?«

»Znak narodne garde.«

»A šta je narodna garda?«

»Svi ćemo postati soldati,« odvrati ponješto popularno moj suhonjasti Mentor.

»Zar i ja?«

»Da, kad ponarastete. Došla je iz Beča vijest, da smo svi slobodni, jednaki; zato i moramo svi biti soldati.«

»Pa imate li i pušaka?«

»Da bome! Dođite samo po podne na ciglanu! Bit će prva muštra.«

Od onoga dana drijemala je moja gramatika u zapećku, glava mi bijaše puna ratobornih misli, i ja nejačak posvetih se dušom i tijelom zanatu Kraljevića Marka. Nu varao bi se, tko bi mislio, da se moja ratoborna karijera počela tek ožujskimi dnevi god. 1848. Već otprije bješe kaptolska »purgarska garda« probudila davorske misli u mojoj mlađanoj mašti.

Divne li doista čete! Junakorodna Sparta nije rodila takovih junaka. A osobito moja kumpanija iz Laške ulice! Koliko se puta nisam nadivio sivim pantalonom s crvenimi rubovi, koliko puta ne ostavih kolač i kavu, da gledam crvene perjanice purgarskih bubnjara; a tek na malo Tijelovo — kad su junaci iz Laške ulice pucali složno kao kukuruza u žrvnju!

Zato i ne bih zanemario nijedne purgarske muštre. U to doba mogao si po četvrtcih vidjeti na Ribnjaku za biskupovim vrtom do tri vojske. Purgarsku četu u kaputih, po vrućini bez kaputa, kojoj je zapovijedao velikom batinom maličak kramar iz Laške ulice; ratobornu dječurliju, kojoj sam bio ja generalissimusom; a napokon četu bijelih gusaka iz obližnjih kuća pod vojvodstvom siva gusaka.

»Šturm!« zapištio bi kroz nos kramarčić, a vrijedni purgari poletili bi nagnutimi batinami proti biskupskom vrtu, pri čem je samo trbonjasti krčmar Funtak zaklipsivao kao šepav patak.

»Udrite, dječaci!« zaviknuo bih ja, i za jedan hip osvojismo najbliži šipkov grm.

»Gva!« zagakao bi gusak, pa ni pet ni šest polete sve guske u mlaku!

Nu, kako rekoh, u ožujku god. 1848. odzvoniše staroj kaptolskoj straži, premda se je tomu svojski opirala: odoše po netragu sivi pantaloni, crvene perjanice i moje muštre na Ribnjaku. Al za kratko se utješih. Novi duh, gromorna glazba i crveni klobuci narodne straže i velike muštre na Ciglani izbrisaše mi brzo iz pameti municipalne, sredovječne uspomene iz Laške ulice. Odsada vidjevao si me samo za velikim bubnjem narodne straže, a na meni pet do šest kokarda.

Prvi put razljutih se na Ciglani čitavo. Ja, bivši zapovjednik, mišljah prema junačkomu si ponosu, da mi učitelj ne može biti manje od generala. Kad onamo, al eto ti sramote! Moj učitelj s kremenjarkom od pol centa prost prostak i ništa više; pa baš u čitavoj đačkoj legiji najviša glavurda, samo da svijet bolje vidi, da je prosti gardista. Mal da ne udarih u plač; od onoga dana vjerovao sam tvrdo, da mi učitelj ne razumije ni deklinacija. Na sreću dobih skoro drugoga učitelja, stražmeštra u đačkoj legiji, u koga sam junačtvo osobito cijenio, premda je kod njeke »oštre muštre« nehotice iz puške ubio kravu.

Al kud se djedoh? Gdje su mi dusi narodne straže? Predem kao snaša u zimsku večer, govorim kao loš propovjednik, komu uvod nema ni kraja ni konca. Oprostite mojim neklasičkim stranputicam! Šta ćete? Svatko rado prebire knjižicu, iz koje je djetetom učio azbuku. Nu pošto glava mora svakako logički svezana bit s repom, nakašljite se malo, dragi slušatelji, pa onda dalje!

Narodna straža bila je dika Zagrepčana, a peta četa opet dika cijele narodne straže. Da su Trojanci ugledali pred svojim gradom crvene klobuke pete čete, ne bi doista trebalo bilo deset punih godina, da padne Prijamovo carstvo; — i Aleksandro Veliki bio bi s petom četom jamačno dopr'o do kitajskoga zida.

Kraj svega toga junačtva znali su blebetavi jezici — kojih je već za ono vrijeme u Zagrebu mnogo bilo — bajati, da se peta četa nije popela ni do taktične azbuke, da ne zna ni toga, što je »desno kret!« što li »lijevo kret!« ukratko, da je ona orahova vojska.

Zbilo se često, da se je na zapovijed »desno kret« okrenuo mlinar Žižak nadesno, a brijač Gregurić nalijevo, da su se njihovi nosovi nemilo poljubili, i da je Žižak odnio od parade čitavu kvrgu; al pitam vas po duši, je li mario besmrtni Akil ili glasoviti Hektor za takove sitnarije; a napokon nije li dosta, da je srce u junaka? A da je u petoj četi bilo srca, tomu budi svjedočicom ova pripovijetka.

Mudri zapovjednik pete kumpanije znao je i tomu po sebi neznatnomu zlu doskočiti. »Junaci!« zaviknu jednoč glasovitim grlom. »Junaci, bijede nas zli jezici, da ne znamo nit pušaka potprašiti, da ne znamo, što je »desno kret«, što li »liejvo kret«. Nu ako je ljudska kleveta velika, veliko je i vaše junačko srce! Znadem, da vam je lako tihim prezirom pregorjeti podle ove sumnje, i da možete kao veledušni slonovi, ne hajući za žalac ujedljive muhe, mirno očekivati hip, koji nam imade junačke glave ovjenčati vječnom slavom! Junaci pete čete! Ima časova, gdje se i visoka gamila mora spustiti na nisku zemlju, a tako moramo i mi raditi; da nam u tih malenkostih ne bude obraz crn, valja nam paziti, što je »desno kret«, što je »lijevo kret«. Prije svega pazite na desnu ruku t. j. na ruku, kojom se križate; pa ako vam ni to dovoljno ne bi bilo, gledajte uvijek na moju sablju! Mahnem li na desno, a vi krenite na desno, mahnem li na lijevo, a vi krenite na lijevo; to će vam biti najbolji lijek proti podloj kleveti.«

Dovijatost kapetanova probudi nenadani ushit u petoj četi, koja mu se zahvali gromovitim: »Živio!« Od onoga dana nisu već zli jezici imali razloga rugati se ovoj uzoritoj četi, jer joj je kapetanova sablja bila nepogrješivom magnetičnom iglom. Da, zavidile su joj sve ostale čete, kako se vješto kretala i junački vladala. Samo jednom zaboravi kapetan svoju krmanjsku dužnost djenuv sablju u korice, pa je naravski bilo komešanja nadesno i nalijevo. Tom je prilikom gardista Goljčević, inače član poštovanoga krojačkoga ceha, nemilo po-

vrijedio kurje oko svoga kapurala Milkovića, nu, kako rekoh, Akil i Hektor nisu marili za takove malice.

Mogao bih vam još kojekakvih zgoda i nezgoda pete čete pripovijedati; bila bi ih čitava knjiga, nu ne ću da vam dosadim, dragi štioci.

Iz romana »Seljačka buna«.

Moglo je biti oko 9 ura prije podne a dne 9. veljače 1573., kada bubnjevi zatutnjiše i trublje zaoriše po redovih zemaljske vojske. »U red! Oprez!« ozivahu se glasovi časnika, koji su uzdignutom sabljom stojali pred svakom četom. Kao srebreno klasje igrali nizovi pješačkih pušaka i sulice o zimskom svijetlu. Veselo treptjahu perjanice konjanika. Alapićev trubač zatrubi, a za njim sve trublje, zastavnik podignu bansku zastavu, a za njim druge čete svoje zastavice.

»Naprijed!« zapovjedi Alapić, i naprijed postupaše vojska raskriljujuć se dalje i dalje, prijeteć zahvatiti u kliješte Vagića. Već poče pušketanje prednjih straža. Iza drveća zgadahu seljaci na konjike. Slijeva za Toplicami poleti gospodin Arbanas kroz grmlje i trnje sa Turopoljci, da zahvati Vagića zdesna. Veselo skakutahu plavetni plemići naprijed, al u zao čas. Iza opkopa od snijega prosu se na njih smrtna grmljavina, i konjanici uzmakoše glavnoj vojsci. Življe nahrupi Plovdin, banski husari sunuše kao strijele u lijevo krilo seljaka, al na pol puta baci se pred njih četa seljačkih konjanika. Ljuto tresnu četa u četu, gotovo se zapletoše, al za malen čas smotaše banovci sijekući sve na križ seljačke konjanike; svi padoše mrtvi u snijeg. Brže je grmio bubanj, češće zadrla trublja. Već praskaju i puške. Vagić uzmiče sve brže i brže, reć bi, da bježi prema ušću. Hura! Za njim leti Plovdin. Sad se već gužva Vagićeva četa prama ušću doline. Husari su blizu, al u mig se okrenu seljačka četa prosuv iz pušaka vatru u husare, a sa strmog brežuljka udara Pozebec iz dviju lumbarada krupnim zrnom u gomilu banovaca. Ne mari Plovdin, husari padaju kao snopovi, al husari sijeku i tiskaju se naprijed, a pred svima zapovjednik. »Naprijed, junaci! Udrite seljačke psine!« zapovjedi kapetan, i da zamahne na Vagića, al novi prasak seljačkih pušaka prorijedi četu, i zrno prosviri junaku Plovdinu prsi, te izdahnu pod kopiti vlastite čete. Živo usklikoše seljaci videći, gdje je husarski kapetan pao, a konjanici klonuše za čas.

Alapić, jureć na konju sred gustih četa pješadije, porumeni od gnjeva. Oko mu plamćaše, ustnice drhtahu. Istrgnuv banski stijeg zastavniku zamahnu mačem i zaviknu:

»Naprijed! Udrite, kukavice! Sramota! Vi da ste junaci, pa se plašite tih torbaša, tih prostih palikuća, koji su utekli od pluga, da robe. Naprijed, konjanici! Naprijed, uskoci!« Nad uskom dolinom steralo se sunce, daleko je bliještio snijeg, a danje svijetlo blistalo se po svijetlom oružju tisućglavog šarenog roja, koji se je u toj kotlini gurao, turao, komešao, krvario na život i smrt. Kao bura prohujiše spuštenih sulica zeleni, zrinjski konjanici, metuć ispred sebe čopore kmetske, ali iza svake jame, iza svakog grma, iza svakog drveta planu puška za puškom i svali po jednog konjanika. Brzim kasom prodriješe mrki Uskoci pod kalpakom u prodol. Kabanice im se crvenile ko divlji mak. Vodi ih Strahinić. Al sa pokrajnih humaka ruknu top za topom, zrno sunu u gomilu, koja se za čas rasprši, za čas opet stisnu. Dodoše do drvene kolibe kraj puta. Tri puta udariše jurišem, tri puta klonuše, četvrti put prekrili silesija kolibu kao mrav i podavi sve seljake. Polaganije u gustih redovih koracaju haramije spuštenih pušaka. Modri Turopoljci tiskaju se uz njih na konjih. Pri zavoju ceste kraj šumice bace se pred plemiće konjanici seljaci, i u hip kresnu sablje unakrst kao vatrene zmije, a buzdovani padaju kao gromovi na lomne štitove. U šumici kleči za svakim drvetom seljak, mjeri, obara, obara i mjeri, konji se propinju, konjanici padaju. Dolinom kipi amo tamo valovito more glava, nad glavami sijeva oružje ko srebrna pjena nad talasi. Sad je sva banska vojska ušla u dolinu. Alapić viče, Alapić goni: »Naprijed, naprijed!« Sad prevališe banovci polovicu klanca tiskajuć ispred sebe Vagićeve čete. Sad su blizu mjesta Stubice. Al Vagićevi krenu letimice nalijevo, krenu nadesno, i pred gustom banskom vojskom niču za potokom visoke zemljene ograde, na kojih stoji Lepoić sa deset topova i 2000 seljaka. Deset plamena planu, deset gromova grunu, bijeli zlatoliki dim sunu po zemlji, male puške praskaju, strijele sikću. Prva uskočka četa nije nego mrtvo, krvavo klupko, redovi haramija klonu, konjanici, smotani u divlji čvor, uzmiču. »Bombardiri naprijed!« ruknu

Alapić. Iza guste ograde vrta sijevnu jedna gvozdena cijevština za drugom na šanac, brijući sa braništa seljačke glave. Dim se skupi na razbojištu ko ogroman oblak, iza kojega tek razabireš pocrnjele, krvave ljude, kako pale i bjesne. »Juriš!« zapovjedi Alapić. I pješadija sunu na šanac, gmiže po zemlji, penje se uz ljestve, hvata se noktima, urliče, pada i stenje. Sad — sad se razlijeva bijesna mužadija, leteć u gustih čoporih niz bregove zdesna i slijeva u bokove banovaca; od crkvice grnu Stubičani, a pred njima na konju Gubec i Mogaić.

»U ime Boga! Za staru pravdu!« ori se vojvodin glas. Kao risovi bace se Stubičani na haramije. Sjekira bliješti i hara, puška grmi, Gupčevo oko sipa strijele, Gupčev buzdovan baca gromove, a uz njega siječe Mogaić kao anđeo smrti. Jedna četa haramija opkoljena je od seljaka. I hoće da prodre. »Rastjerajte kmetsku pljevu!« viknu banski kapetan i provali naprijed, al Mogaićev ga samokres sastavi sa zemljom; seljački obruč stisnu se ljuće, uže, bijuć, sijekuć, a zamalo ne bješe to četa haramija već brdo lješina. — »Oduška, oduška treba!« vikaše Alapić, komu od dima pocrni lice i zrno odnije perjanicu. »Djeco, na juriš! Svi na juriš! Stisnut će nas kleta mužadija.« Jedan čas utihnuše svi, a u hip zagromoriše bubnjevi, zatrubiše trublje po cijeloj vojsci, i kao pobjesnjelo more uz mramorje ustalasa se urličući gusta vojska na stubički opkop. Bijesni su, mahniti, zaboraviše, da se tu dijeli smrt. Zrno za zrnom lupi sa šanca u čopor, strijele dažde u razjarenu rulju, kamenje se kotrlja s visa, drobi glave, mrvi kosti. Al badava, vrazi se penju i penju. Sjekira koli glavu, nož para rebra, mrtvaci padaju natraške, al opet urliču i viču, opet se penju i pužu jedan preko leđa drugomu, živi zaklanjajući se mrtvacem. Oj! prvi uskok skoči na šanac, diže nož, zaglavinja i pade strmoglavce. Al drugi treći se pope. Topovi šute. Struja provali na opkop. Seljaci bježe, bacaju oružje. Bježe! Lepoić, crna kukavica, doviknu im od straha: »Bjež'mo!« Izdajica, kukavica! Ubio ga Bog!

»Pobjeda!« kliknu Alapić, »Sad imamo oduška!« Kao široka rijeka zastruji vojska preko šanca u mjesto, koljuć i sijekuć i raskrili se širom.

»Junaci, okrenite se!« zagrmi zapovjednik; »sad navalimo mi u klanac!« Vojska zajuri u gustih čoporih kao sjeverna bura, a raspršeni seljaci prhnuše ispred nje kao uvehlo lišće. Još tu

i tamo branjaše se četa junački, al ljuto koplje Zrinjana slomi te male hrpice. Stubičani se jošte biju ljudski; oko njih se diže gotovo opkop mrtvih vojnika. Dva puta udariše pješaci pod Alapićem na njih, dva puta ih odbiše ljuto, — al nahrupe treći put. Plamtećim okom viknu Mogaić: »Braćo, ne dajmo se!« i probode častnika, al padajuć ispali ranjenik samokres i zgodi junaka u prsa. Mogaić klonu, pade. Stubičani pobjesniše i odbiše četvrtu navalu. Tad dignu Gubec blijedog ranjenog mladca, poklopi konja i doviknu drugu Pasancu:

»Drž' se, brate! Smjesta se povratim. Moram zakloniti mladića.«

Brzo poleti uzbrdo k crkvici, siđe, ponese Đuru unutra. Ali Jane ne bješe. Gubec položi mladića na zemlju, otvori halju. Iz junačkih prsiju tecijaše rumena krv. Gubec kleknuv nadnese se nad Đuru. Mladić otvori mutne oči:

»Ujače!« šapnu, »peče, peče!«

»Čekaj, sinko«, uzdahnu vojvoda suzna lica, »da ti zavijem ranu«.

»Pusti, nek teče krv! Nema tu lijeka«, nasmjehnu se Đuro. »Nek teče, to je sjeme za slobodu naše unučadi. A gdje je Jana, moja Jana?« dignu ranjenik glavu.

»Ne znam, ne znam, sinko«, reče Matija obazrev se, »nema je«.

»Ah, poljubi ju za me! Pazi ju, molim te! Zlo smo prošli. Oh Lepoiću, Lepoiću! Al čuj taj prasak u dolu! Jošte se naši tuku.«

»Jošte«, spusti Gubec glavu nad mladića, »to ti je zadnji uzdah naše slobode, zadnji! Bože — — —!«

»Zašto, oh zašto — ujače — peče — —« mladić se trznu, stisnu Gupčevu ruku, zažagri očima i protegnu se mrtav.

A Gubec pokri si lice rukama i zaplače, plakaše kao ljuta godina klečeć kraj mrtvog junaka.

Sve bliže i bliže primicala se vika i krika k crkvici. Stubičani uzmicahu uz brdo bijući se, pucajući, al odasvud oko brežuljaka provrviše gomile vojnika. Sad su seljaci za ogradom groblja, brane se bijesno. Pasanac bude na uzmaku ranjen, uhvaćen. Nemaju vođe, nemaju praha ni olova, dvije trećine ih padoše. Uskoci doskakuju kao gladni vuci, u ruku im sijeva nož. Sad se zgrabiše po groblju sjekira i nož, po grobovih se bije

boj, čovjek na čovjeka, šaka na šaku, glava za glavu, duša za dušu. A po humcih se rumeni krv, kao da ruže na snijegu cvatu. Sad brane jošte Stubičani crkvena vrata. Tu stoje u kolu i mašući oko sebe sjekirami kose uskočke glave. »Kukavice«, kriješti Alapić doletiv, »udrite, ubijte ih!«

»Stanite!« zaori iz crkve glas i na prag stupi vojvoda Gubec držeć u svakoj ruci samokres. Seljakom klonu oružje, klonu i vojnikom.

»Jesi li ti vojvoda?« zapita Gubec Alapića, koji je u čudu buljio u taj nenadani pojav.

»Jesam.«

»Čuj me! Pokloni tim ljudem Stubičanom slobodu i život, da ne poginu ludo, jer imaju žene i djecu, a za uzdarje odat ću ti, gdje se je sakrio Matija Gubec, začetnik, glavar bune.«

»Da ćeš mi izdati kralja seljačkoga«, kliknu radostno Gašo, »neka ti bude: budi im sloboda i milost, čim mi predaš Gupca!«

»Zakuni se krvlju Spasitelja!«

»Kunem se krvlju Spasitelja,« dignu Alapić tri prsta.

»Evo me, uzmi me«, reče vojvoda mirno baciv puške, »jer Gubec sam — ja!«

»Ti?« problijedi namjestnik banov.

»Da, ja začetnik bune, glavar vojske, ja branitelj slobode.«

»A znaš li, što te čeka?« zapita ga Alapić.

»Znam«, potvrdi Gubec; »ajdmo, vodi me, kamo te volja!«

»Povedite ga na Stubički grad, a te seljake branite od svačije uvrede«.

»S Bogom, braćo!« okrenu se Gubec zadnjim junakom svoje čete, koji suznim okom oko njega klečahu, — »dignite se, samo pred Bogom prigiba se koljeno. Pali smo. Bog je tako htio. Ja ću propasti, ali vi živite, vratite se među svoje, nek ne izgine naše pleme. Ne klonite, Bog će dati, doći će dan svete slobode. Blagoslivljem vas, i oprostite mi! Jedno vas molim: vam ostavljam Janu, jadnu siroticu, na vašoj je brizi. Hoćete li?«

»Hoćemo! Hoćemo!« odvratiše poniknute glave kroz suze seljaci ljubeći svoga vojvodu u ruke.

»S Bogom, braćo! S Bogom, slobodo! S Bogom, kolijevko moja!« zavapi Gubec otkinuv se od seljaka. »Gospodine vođo, evo me, vodi me!«

August Šenoa.

Pupoljče.

Pupoljče u bašči progledalo,
đul-pupoljče, biser-zrno malo.
Oj pupoljče krasno,
ja bih te odnio,
i najljepšu grud bih
tobom zakitio.
Al dok bismo prošli
prvu polu puta,
iz tebe bi s' ruža
razvila već žuta;
a dok bismo prošli
polovinu drugu,
ti bi i klonulo
na putu tol dugu:
ili bi klonulo
dugo putujući,
il bi te sažgali
uzdasi mi vrući.
Kvar bi bio mladosti te tvoje —
cvati . . . dost, da vene srce moje!

Zimska pjesma.

Duvaj, bijesni sjevere,
da se crna zemlja ne razmazi
od cjelova sunca proljetnoga;
da ne cvili jadna, kadno zgazi
cvijet-mezimče dušmanska joj noga.
Nek se pusta nosit uči jade —
blago svakom, tko jih nosit znade!
Duvaj, bijesni sjevere!
Sada spava u mrtvilu ruža;

je l' joj kob to — slom' ju iznenada!
Nemoj, kad za suncem ruku pruža
u ljubavnu cvijetu, krasna, mlada;
Slom' ju sada — nemoj u proljeće,
kad se slatke užit misli sreće!

Napoleon Špun-Strižić.

Svomu ptiću.

Paji, buji, sokoliću,
paji, sinko moj!
Nada te se naklonit ću,
rukama te zaklonit ću,
mili sinko moj!

Još su brige nadaleko,
nadaleko trud,
uzglavje ti još je meko,
svijet ti cijeli još se steko
u majčinu grud.

Paji, buji! Bdije mati,
čuva ptića svog,
dok sokolić okrilati,
uskrili se, neba hvati,
neba visokog;

dok natkrili zvijezde sjajne
umom sinak moj,
nazirući slasti rajne,
proničući vijeka tajne
i vasmira spoj;

dok se grudi rasprostrane,
obuhvate svijet,
za poštenje ugrijane,
za slobodu raskucane,
čelik za boj svet;

bistro oko munje plamen,
desnica mu grom,
tvrda vjera živac kamen,
vas dušmanu groze znamen,
kad mu dirne dom.

Paji, buji, sokoliću,
buji, sinko moj!
Oj, Hrvatskoj uzgojit ću,
oj, Hrvatskoj posvetit ću
krvcu, život tvoj.

Kod Solferina.

»Dovojevah. — Suđene mi evo!
Tuđu zemlju mlada krvca kvasi,
mladu vijeku luč se evo gasi;
s Bogom, dome, s Bogom, rode moj!
Rana žari, čekića i reže —

bih li plako, Bože, bih li pjevo?
Čujem evo, evo zadnji čas:
mučeniku bliži mi se spas! —
Vruć je danak, ljut je bio boj,
mnogi bratac, mnogi dušman leže,
brat i dušman jedan kraj drugog;
prehujala, pregrmila bura,
dovriskao »En avant!« i »Hura!«
Jednim, drugim sad već sudi Bog.
Rana žari, čekića i reže —
Aj, gle onog, što me oborio!
Pavši sam ga s zemljom sastavio,
te preživljeh ubojicu svog.
Mili Bože, što bijasmo krivi
jedan drugom, da ko lavi ljuti
srnusmo se s glasa ukinuti!?
Na krajini moja zipka stala,
Franceska je njemu život dala,
a Talija obadvama — grob.
Možda tamo na obali Seine
i za njime mlado srce vene,
možda strepeć zlu mu sluti kob.
Oj, a moja ostarjela mati
moli Boga, da joj sinka vrati;
a mi evo mrtve braće zglob. —
Što nas ponije sa milog ognjišta?
Što nas skobi sred krvna bojišta?
Koji rodu s naše smrti prid?
Bože, Bože, ako jesi, gdje si . . ?«
Uto zvijezda na nebu zakrijesi,
mučenika prenije smrti brid.

Lavoslav Vukelić.

Ranjen orao.

O planini, goloj na pećini,
u dohvatu nebeskoj modrini,
suri oro ponosito sjedi,
bistrim okom u daljinu gledi.

Pod njim tamo, podno zelen-gore
ravnica je pukla kano more,
u njoj vidi livadice travne,
mlade gaje i lugove tavne;
vidi one njive zlatoklasne
i potoka bistrih strijele jasne.
Suri oro kao od miline
zakliktao na vrhu pećine,
pa razvio svoja krila jaka,
i put sivih zaplivo oblaka;
tu ko vladar sunčanih prostora
lebdi sretan nad timorjem gora.
Nema toga, tko će da ga skine
sa prijestolja tolike visine.
Ali jao! iz nizine šiknu
oštra strijela, oro bolno kliknu
i s visine na pećinu pade, —
ljuta rana letjet mu ne dade.
Pitaju ga u njegovih jadih
suri orli i orlići mladi:
»Je l' te boli, druže, strijela kleta?
Je l' ti žao sunčanoga leta?«
Ranjen oro tužno odgovara:
»Boli strijela, moja družbo stara,
nu ja ranu, mislim, preboljet ću,
ali toga prežaliti ne ću,
da na strijeli, što me obranila,
vidim pero iz bratova krila.«

Iz pripovijetke »Lov na badnjak«.

Oko sedam sati jutra krenu lovci put Lipovca.

S prozora još doviknu im kao u prkos gospođa Julka: »Sretan put!« na što se obično lovci ljute, jer im pokvari sreću.

Gospodin Franjeta pozajmio dva lovska psa od svoga brijača, koji se je više bavio lovom negoli brijanjem. Jedan se zvao »Lisa«, a drugi »Krtica«. Skorlaćeni koracahu lovski psi jednakim korakom neprestano njuškajući.

Za njimi idahu lovci. Oba bijahu toplo obučena. U torbi bijaše svakomu luka crljenca, sira i šljivovice u pljoskah, kako su se dogovorili bili. Osim puške ponese sobom gospodin Stipo i sjekiricu, pa kad ga je upitao drug: »Čemu to?« odgovori: »Tko zna, čemu to valja; možeš nasjeći drva, natesati triješća za vatru, e pa ima tu, kako se čuje, i vukova, pa ako zataji puška, sjekira je ipak sjekira. Tako ti je to!«

I gospodin Franjeta uvjeri se, da je njegov drug praktičan čovjek.

Sva okolica bijaše pokrita, kao što vole reći pjesnici: bijelim plaštem debela snijega. Bijaše ciča zima, da je snijeg sve škripao pod nogama. Gdjegdje samo na grmu pjevuljila je ševa, dočim su zebe trčkale po drumu tražeći hrane.

Debelo inje uhvatilo se brkova naših lovaca, premda su čvrsto dimili iz svojih lula. Razgovor njihov bijaše kratak, mehanički; jedan je koracao uz drugoga, a svakoga su od njih nosile srodne misli.

Za dobra dva sata dođu na lovište. Išli su na zeceve, te je sada trebalo, da svaki stane na svoje stajalište. Gospodin Franjeta, koji je držao da je bolji lovac od gospodina Stipe, i da bolje pozna okolicu, naznači odmah svakomu, gdje mu je stajati. Okolica bijaše bregovita. Na jednoj šumskoj čistini stajaše debeo hrast s podsječenim panjem, koji bijaše veoma prikladan za sjedenje. Tik njega bijaše na brijegu uzorano polje, koje se svijaše u široku guduru, uz koju su graničili vrtovi sela Lipovca.

Gospodin Franjeta reče gospodinu Stipi, da stane pod onaj hrast na brijegu, a sam zauzme mjesto u guduri tik sela, pod jednom divljom kruškom, nedaleko od križepuća. Raskorlate nemirne pse i puste tragom, a svaki ode na svoju stranu. Gospodin Stipo uzašav na brijeg stane pod hrast i uze se ogledati. Psi se bijahu uspeli za njim i njuškajući zašli u šumu.

Gospodin Stipo čeka i čeka. Svuda mirno, nigdje se ništa ne miče, ne vidi ništa van bijelu okolicu i dim, što se je nad selom vio. Što će od dosade? Objesi pušku na granu, uze svoju sjekiricu, natesa triješća, sakupi drva i koliko se dalo šušnja, pa naloži vatricu, a onda napuniv lulu sjede lijepo na panj pod hrast, pa čekaj.

Već je prije putem gucnuo po koji put šljivovice iz pljoske,

pa i sada često se ne sjeti. Vatrica topi svana, a snutra prigrijava šljivovica, lula dimi, i bora mi moj gospodin Stipo poče očima sažimati, glavom klimuckati, dok napokon — ne zaspi.

Tvrdo je usnuo. Nu nije potrajalo ni pol sata, najedamput ga nekakav lomot trgne iz sna. Skoči, protare si oči, a ispred njega proleti stara zečina, koju je pas Krtica štekteć gonio, kao da mu je majku opsovao.

Zec ne bijaše ni dva hvata daleko. »Čekaj, lopove!« viknu gospodin Stipo, ne znajuć ni sam, što radi, ni čega se maša, pa ščepav sikiricu, koja mu bijaše pri ruci (na pušku je u onoj smetnji posve zaboravio), baci se njom za zecem, koji prestrašen tim, skoknu u dol, pravcem, gdje je bilo stajalište gospodina Franjete. I sad ne pade još na um gospodinu Stipi, da se lati puške, već on uzme se derati s brijega:

»Brate Franjo! Evo ga na tebe, pucaj, pucaj!« Od nikud ni glasa. Zec proleti upravo ispod kruške, al nitko ne opali.

»Franjo, oj Franjo!« vikaše gospodin Stipo s brijega po više puta, kad se u njem porodi sumnja, da gospodina Franjete nije pod kruškom.

I kad sve to bijaše uzalud, sađe u dol. Došavši blizu kruške kakovih deset koračaja, opazi u snijegu pušku svoga druga.

»Za ime Božje, šta je to?« poviknu gospodin Stipo prestrašen, pomisliv, da se je dogodilo najveće zlo.

»Brate Stipo, brate Stipo!« ču se nato glas iz zemlje, hvat daleko.

Gospodin Stipo primače se onamo, otkud je dopirao podzemni onaj glas, nalik glasu iz groba, i dođe do nekog otvora.

»Stipo, jesi li ti to?« oglasi se gospodin Franjeta iz rupe.

»Za Boga, kamo si dospio?« začudi se gospodin Stipo ogledav se. »Ta to je vučja jama.«

»Da, vučja je, zasula se, da Bog da i badnji dan! Al vuci me napolje!« moljaše gospodin Franjeta.

I gospodin Stipe izvuče s teškom mukom gospodina Franjetu napolje.

Tu se sad razjasnilo, da je gospodin Franjeta u blizini spazio lisicu, pa hoteći se njoj bliže prišuljati, prekoračio malo dalje od svoga stajališta i tako pao u vučju jamu, koju je bio iskopao jedan seljak baveći se radi nagrade za ubite vukove više

godina tim poslom. Kako je poskliznuo u jamu, odfrcala mu puška na stranu, i Bogu hvala da ne bijaše kakove nesreće pri tom.

Gospodin Stipo, kao što već jesu ljudi da se rado smiju tuđoj nesreći, poče se sada smijati svomu pobri Franjeti.

»Pa zašto mi se nisi javio, kad sam te s brijega zvao?« upita gospodin Stipo svoga druga.

»Kako ću se javiti?« odgovori gospodin Franjeta. »Vikao si kao lud: Evo ga na tebe! A ja sam mislio, da je vuk, pa sam se zgurio, kao da me nije živa.«

Gospodin Stipo udari još jače u smijeh, tako da se je i gospodin Franjeta i sam počeo makar od nevolje smijati.

Šta sad? Odluče krenuti kući, i tako i urade, kad su vratili i skorlatili pse.

Na putu među gradom i Lipovcem svrate se u krčmu, da malo založe i zaištu vina. Dok su tako zalagali i krijepili se vinom u toploj sobici, uđe u sobu čvrst momak noseći zeca u ruci.

»Vidiš, da kupimo zeca!« reći će gospodin Franjeta, »da nam se ne rugaju kod kuće.«

»Kupimo ga dakle!« prihvati gospodin Stipo.

I kupe zeca za dvanaest groši, kad su uputili seljaka, da ni u gradu ne bi više dobio.

»A gdje si ga ubio?« upitaju lovci seljaka.

»Baš malo prije. Dotjerali ga bili nečiji psi upravo u moju podvrtnicu, ja poletim u kuću po pušku, opalim, i evo ga — kako ga vidite!«

»To je bio naš zec!« primijeti gospodin Stipo.

»No pa sada je opet naš!« reče Franjeta.

Josip Eugen Tomić.

Vječni oganj.

Pokraj Pjene Trebuša se, grad litavski, dizo
ko mrk stražar; preko Pjene pruski već je kraj.
Posred grada hram na brijegu povisoko sizo,
u njem titra Perunova ognja sveti sjaj.
Mrak je hramom, tek obasjan kip Perunov traci
iz svjetiljke vječnog ognja, i tek sunca plam

zahodeći pada na trup, što se nice baci
pred kip bogov i tu leža sav dan sam te sam.
Tko je? da l' je mrtav? živ li? Misliš, da ne živi,
al čas težak čuješ uzdah a čas mukli cvijel;
vidiš, gdje se s boli strašne ko crv zgažen krivi,
čuješ bijesnu kletvu, da se hram potresa cijel.
Sad se diže i uspravlja, k oknu tiho kroči,
blijedo lice ožaruje zadnji sunca trak;
za njim gledeć prem ko stijena mukom se ukoči,
suza tok mu dugom bradom gubi se u mrak.
A što plače? Što ga tišti? Kamen zaplako bi,
jer Trebuša, grad litvinski, sad će uždit krijes,
da proslavi, što Litvina Nijemac pokla, pobi, —
proklet grad, on danas slavi svog izdajstva bijes!
Tvrdi kamen zaplako bi, kako ne će Kruko,
Perunova ognja sluga, Prusu ljuti vrag.
Mnogi Prus u bici s njega smrtno zajauko,
on tuđincu neman strašna, rodu otac blag.
Tlapi mu se jurve vidjet kletog krijesa plamen
i po rodnom gradu slušat Nijemcu slavopjev,
te on lije suza potok kao hridan kamen,
suzami da gasi krijes, da gasi bogov gnjev.
Al na vrata hramu hrupi uzbjesnjela četa,
bučna pred kip bogov srće, gdje je vječni plam;
na njem luče zapaljuje, pa iz hrama lijeta
urlajući: »Krijes će uždit vječni oganj sam!«
Izletjela četa bijesna. Kruko gleda, stoji —
u grudih mu srce stalo, krv mu kano led,
namršteno čelu mu se smrtnim znojem znoji,
lica sahnu, oči gasnu, s groze posto — sijed.
K vječnom ognju gleda, a pak zaiskre mu oči
divljim sijevom, i u lica vrati mu se krv;
grči pest, i sile oganj žilam mu se toči,
zarikne ko ranjen lav, ne više zgažen crv.
Pred kip padši bogov uzdrhtale ruke pruži:
»O Perune, sad ću svršit tajni zavjet svoj!
Drskom rukom bijes tvoj vječni, sveti plam obruži,
izdajnički bijes i bruk odnese oganj tvoj.

Ote ga iz žiže zlatne, gdje je vijekom sjao,
njim da užge krvoloku, tuđem bogu krijes.
Ali jao izdajicam, stoput jao, jao!
Sažgat će ih svete vatre rasputani bijes.
Rasputat ću vječnog ognja silu slovom bajnim,
što svom slugi dade ti, kao osvetničku moć,
neka oganj razbaci se valom brzim, vajnim,
da grad sažge i sve u njem — a i ja ću proć'!«
Oknom mjesec prosinu na bradu bijelu, dugu
suha starca, što bi jutros junački još muž.
On prozire na trg dolje, mnoštvo gdje u krugu
oko krijesa stoji silna u vis i u duž.
Uz krijes vidi Kruko sjetna dva si stojeć sina,
dvije bi suze za njih dao, al ne mogu teć';
vidi ženu, čedo drago ljulja ruka njina,
srce bi mu za njih puklo, al mu puče već.
Jao! Vidi sijeda oca, zamišljena, tužna,
život svoj bi dao za njeg, al' živ više nij';
pak on moli, da si drage spasi izdajstva kužna:
»Bože, djecu, ženu, oca — vječno ne ubij!«
Pruživ ruke prema krijesu zašaptao bajno,
zadrhtale ruke, ustne, ko pred mrazom cvijet,
a što šapće, mora da je strahotom beskrajno:
vidiš ustne modrit mu se, oko gasnut, mrijet.
Klone ruka, klecne noga, usta mu zamuknu
te on pade mrtav na tla pred Perunov kip.
Krijes na trgu silno buknu, ko da bura huknu,
i razli se kano more a u jedan hip. —
Vijekovi su mnogi prošli, grada više nema,
a gdje bješe, tud se kamen nagomilo crn,
živa stvora tude nije, pustoš sve je nijema,
ne prolijeće tud ni gavran, ne niče ni trn.

Iz ocjene Botićevih pjesama.

Pravo je Praus obasuo hvalom Botićevo »Pobratimstvo«, pravo je sam pjesnik kazao, da je u njem »način pjevanja nov, a predmet još nenačet«. Nov je način pjevanja, čini nam se, po tom, što je u toj pjesmi narav i junačke (epske) i ženske

(lirske) pučke pjesme izvijena u takovu skladnu umjetničku cjelinu, koja u jednu ruku vjerno zadržaje priprostu divotu pučke pjesme, a u drugu ruku ipak ispunjava zakone za umjetničko epsko pjesničtvo; nov je način pjevanja i u tom, što se krasni narodni običaj pobratimstva ne prikazuje na epski način zajedničkimi djeli živih pobratima, nego pretežno na lirski način, spominjanjem jednoga živa pobratima na pokojnoga svoga druga, a tim izlazi prikazivanje pobratimskoga ćućenja ganutljivije, silnije i svečanije. Predmet pak drži Botić još nenačetim jamačno zato, što u našem umjetnom pjesničtvu prvi put »Pobratimstvo« prikazuje ljubavne zaplete među muhamedovskom i kršćanskom stranom našega naroda tako, da žarka ljubav nastoji sastaviti most preko jaza, koji rastavlja naš narod u dva protivna svijeta, i što prvi put u našoj umjetnoj poeziji ta pjesan prikazuje posvećeni narodni običaj smrtnoga pobratimstva i to kao najplemenitije oruđe rodoljubnoj misli i težnji za oslobođenjem narodnim. Iz Botićevih pisama doznajemo, kako je u mladosti zanosila njega i drugove njegove ona rodoljubna misao i s njom zajednica pobratimska; to mu je na umu, kad kaže, da mu je »predmet Pobratimstva ugodan zato, što opisuje njegovo srce i srca njegovih prijatelja«. Doista samo odatle, što je pjesnik u svom srcu nosio svetinju pobratimstva i narodne budućnosti, i što je bio živo oćutljiv za ljepotu prirode, za dragost ljubavi i obiteljskih veza, polazi ovaj viši polet i plemeniti žar, koji se iz njegove pjesni prelijeva u dušu čitaoca. To sopstveno ćućenje svoje prenosi on tako u osobe prikazane »Pobratimstvom«, da se ono njihovim vlastitim značajem i okolnostim dobro prilagođuje, te mu pjesan nije samo slika duše njegove nego i narodnoga života. U načinu, kako on prikazuje narodni život i pojedine značaje, poveo se je za pučkom pjesmom; pak pošto je taj život jednostavan a značaji jasni, te prema tomu način ocrtavanja njihova u narodnoj pjesmi posve jednostavan i razgovijetan, to ima u Botićevoj pjesmi umjetnička karakteristika osobit, izvoran, od zapadnjačkoga pjesničtva dosta različan biljeg. U pjesničkom slogu sretno se združuju osebine pjesnikove i obilježja skupne narodne poezije; narodne slike i prispodobe, narodne rečenice on ili zadržaje ili malimi a prema narodnoj fantaziji izvedenimi promjenami razvija do veće

umjetničke snage, kao na pr. u opisu Skadra jedva igdje zanosi slog na tuđinski uzor. Ali u cjelokupnoj kompoziciji velike pjesni nisu mu mogle biti za ugled same pučke pjesme, nego će biti naučio također štogod iz talijanskih romantičkih pjesnika, Tassa i Ariosta. A njihova romantika srodnija je duhu naše narodne pjesme negoli romantika sumornoga Byrona, koji regbi da nije utjecao na Botića. U »Pobratimstvu« i u ostalih pjesnih Botićevih nema pesimizma, kako na pr. u Jakšićevih, nego su nadahnute zdravim moralnim ćućenjem i vjerom u vječitu pravdu, neslomljenom bijedami života; a to im povećava vrijednost. Smanjuje li pak, kako Botić misli, vrijednost »Pobratimstva« to, što je ono izmišljeno, a nije na historičkoj istini osnovano? »Pobratimstvo« nije u većoj mjeri izmišljeno od »Bijedne Mare« i »Petra Bačića«. Jer događaji i značaji »Pobratimstva« osnivaju se prilično na narodnih pjesmah, a to će reći na narodnom životu, na događajih, koji su narodnoj fantaziji vjerovatni. Botić je onako isto preradio historičke bilješke, na kojih se osnivaju »Bijedna Mara« i »Petar Bačić«, kao što je preradio događaje uzete iz narodnih pjesama za »Pobratimstvo«; on je prerađivao jedne i druge u dvojem pogledu, naime dotjerujući ih do umjetničke cjeline i pridavajući im svojega sopstvenoga ćućenja, a to je oboje potrebito i slobodno. Ne stoji u pjesničtvu toliko do zbiljne događajne istinitosti, koliko do vjerovatnosti, do duševne istinitosti, a u toj ne zaostaje »Pobratimstvo« nimalo za »Bijednom Marom« i »Petrom Bačićem«, pače ih natkriljuje.

Franjo Marković.

Usred zimska leda.

Usred zimska leda,
  usred bijela snijega,
ucvatio cvijetak
  na podnožju brijega.

Drijemovac je bijeli
  pomolio lice,
bojazljivo glavu
  oborio nice.

Odnekle mi oto
  na čudo se dalo,
kako j' usred snijega
  cvijeće ucvjetalo;

ali sad sam u trag
  ušo čudu tomu:
isto sam u srcu
  iskusio svomu.

I oko njeg snijeg se
u mećavi vije,
cijeli svijet mu plaštem
ledenim se krije.

Usred pusta leda
dragine studeni
cvijetak mi u srcu
nježan se zeleni.

Klije, niče, pupi,
pa se rascvjetava —
a listiće nježne
ubi zimska strava.

Iz »Florentinskih elegija«.

Sveta mi bojazan srce obuzima, kada mi noga
stupi u portika hlad, preslavne prošlosti hram.
Dični panteon vrlih muževa italskog roda
s kamenog podnožja dol ponosno gleđe u dvor
kazujuć cijelomu svijetu dične mramorne slike,
slavan što učini mač, uman što izumi um.
Vidim te dobro, Kozime kneže, medičke krvi:
slavan živi ti glas, ocem te zove tvoj dom.
Uz tebe sjajni unuk Lorenzo, koj plemena svoga
zlatom ovjenča grb, grada svog podiže sjaj.
Rado pozdravljam i vas, slikarstva majstori vrli:
umjetnost majka vam bi, umjetan dobiste kip.
Starac Linardo i snažni Angelo takmaci negda
sada položiše kist, prestade međ njima boj.
I vas, o pjesnici vrli, ljubljeni sinovi muza
zahvalan proslavi rod, podigav mramorni kip.
Dantu u kamenoj ruci divna vjekovita pjesan,
koja će trajati sveđ, dokle i čovječji rod.
Eno Petrarca, slađani pjesnik, stoji zanesen,
mramorno oko još regbi o djevojci sni;
uz njeg Boccaccio stari čita svog Decamerona,
šalom je drûgu rad liječiti ljubavnu bol.
Svrni sad okom pram lijevoj kamena portika strani:
ozbiljni sasto se zbor — ozbiljan bješe mu rad.
Muževi znanja i uma, nove što otkriše svijete,
potomstvu kazuju svom, silan što izvede duh.
Međ njimi znamenit muž, što knezove vladati uči,
mudri Machiavell smiješeć se gleđe u svijet.

Franjo Ciraki.

Bosanski korabljar.

Ispod brčnog otomaljskog brda,
kud se Pliva zdvojna, raspojasa
iz ponora baca u ponor —
poput davno plandujućeg krda,
vidiš, gdjeno gradić se bjelasa
Đulhisare — turski ružin dvor.
Podno njega vodi sred tišine
proljetnijem veselim urankom,
tužan kano crni tamničar,
e da koju od srca si vine,
onom pjesmom, »starom jadovankom«
bosanski se javlja korabljar.
»Ah tog pamet moja ne dohita,
korabljo, mila korabljo!
kako pade Bosna ponosita
a pod tursko ljuto kopito?
Niti marim znati to,
mila moja korabljo!
Bude l' dugo robove odgajat,
korabljo, mila korabljo?
il će ona jošte sretno stajat
svoju imat kuću, hljeb i sô?
Rađe to mi reci, to,
reci, vjerna korabljo!
Poć' li ćemo nebogu po Stojku,
korabljo, mila korabljo?
il Slobodu, ljepotu djevojku,
da si ju na otim vodimo?
To ti meni reci, to,
moja krilna korabljo!
Čujem — nešto gorami ozvanja,
korabljo, mila korabljo:
već Hrvatska čalmi se ne klanja —
o, čuvenje blaženo!
Hitro, hitro, korabljo!
Bog znaj, kad se vidimo.«

Andrija Palmović.

Iz »Marije Konavoke«.

Starinski je običaj u Konavlima odabrati jednoga sveca za odvjetnika sela a gdjegod i same kuće i dan spomene njegove proslaviti velikom svečanosti. Na taj se dan, koji se nazivlje k r s n i c a ili k r s n o i m e, ne radi ni o kakovu težačkom poslu, nego se ide k crkvi, pozivlju se kutnji prijatelji, pitajû se dobrim jeđekom, pjeva se, igra se i prođe se veselo, koliko se bolje može. Nema sela ni u selu kuće, koja ne će ovaj davni običaj opslužiti, jer bi bila velika sramota domaćinu, ne imajući nikakve zapreke, da ne proslavi pristojno svoje krsno ime. Samo velika žalost u obitelji — smrt kojeg kutnjega čeljadeta ili najbliže svojte ili koja druga velika nesreća — može oprostiti tako pomanjkanje.

Kuća Mihajlova i sve selo slavilo je svoje krsno ime na dan sv. Stjepana Prvomučenika, ili, kako se u Konavlima nazivlje, B o ž i n d a n.

Stari Mihajlo svеđ je veselo slavio svoju krsnicu, ali je ovim putem mislio još više i bolje da je proslavi, jer obećavši Matu Matijanu svoju Mariju, red bijaše da ima više prijatelja nego prošlih godina i to još od prvih kuća kaznačine. Na vrijeme dakle bješe promislio i odredio ono, što je imalo biti spravno za taj dan: jednu veliku četvrtinu vola i dva ovna, da se svari, dvije zaoblice i dobro utovljenu gudu za pecivo, desetero kokoši, dvije slane praščije bedre i mnogo izabrane pastrve i slanine. K tomu oriza, glavatog kupusa, kave, cukara, vina samotoka, dobre rakije, voća suhoga i drugih stvari, koje su mu se činile pristojnije, bijaše izobilno pripravio.

Uoči krsnog imena uvečer počinju se kupiti prijatelji, osobito oni, koji su iz daljega, i počinje se slaviti onaj veliki dan. Zato stari Mihajlo, netom dođe s treće mise na Božić i objeduje sa svojom obitelji, stane se odmah vrtjeti po kući ištući, je li sve pripravno i na svom mjestu. Najprvo siđe pod pod, da pregleda meso, i doista tu nađe sve po naredbi pripravno. Vidje gdje visi četvrtina vola baš debela, a uza nju dva ovna, da nijesi mogao iskati bolja, vidje dvije zaoblice i gudu, svako na svomu drvenomu ražnju navrćeno i sapeto, tako da im ne treba drugo nego oganj. Posmjehne se starac zadovoljno i dlanom popleskavši svaki komad: »Vala dobra mesa!« reče sam sobom. — Zatim pođe u ognjište, da zanoveta oko Lucije: gdje su joj kokoši, je li nakvasila bedre i pastvu, hoće li biti prije zahoda sunca sve gotovo i t. d.

Lucija tužna, starija ženska glava, u to je doba parila kokoši i perušala ih zajedno s malom službenicom Jelom i uskošena, kao sve žene konavoske, kada su u poslu, iza zuba otpravi Mihajla s lijepim vragom. Nu kad je upita, gdje su majgure, sjeknuto mu odgovori:

»Gdje su majgure? I ta je dobra! Gore su na podu; pregledaju, ima li sve potrebito za trpezu. Tebi je najlašnje pitati: Gdje je ko, jeste li sve spravili? — to, ovo, ono, — pa kad što treba, dočekati najzadnji. Makni se i ti štogod!«

»Što ti je, bona?« odjavi tiho Mihajlo. »Vidi, kako je zasula! Ta ja sam sve dobavio.«

»Hm, dobavio! — Koliko, molim te, imaš velikih plitica? Sutra će ti biti toliko čeljadi, pa ćeš sve služiti na četiri plitice? Zar ću donijeti na trpezu drvenu zdjelu? Bit će ti čast, i ti to još misliš zvati paroka na objed?«

»Jadna ne bila, naći ćemo i tomu kraja; ja ću sada poći u popadije, da uzajmim dvije plitice, a poslat ću Nikolicu u staroga Luke, dati će mi i on dvije, pa eto posla načinjena.«

»Da hajde, miči se — ne stoj — ne čekaj noći!« I izlazeći Mihajlo iz ognjišta, obazre se za njime, pogleda ga malo pa nastavi:

»Mili Bože, čudna čovjeka! Sve mu je lasno: ne će nigda da vidi dan prije, što je od potrebe, nego baš dočeka Božić na Božić. — Vidi ga samo, kako ide! Hoće li se on prije krenuti? Da se i svijet ori, svejedno je njemu za to.«

Preuzimajući pak pospješnije da peruša kokoši stane govoriti sama sobom: »Bog zna, prije nego bude sve u kući spravno, počet će dolaziti prijatelji — a jadna ti sam: ne znam ni koje doba može bit — Da nu, Jele mala,« (reče službenici, koja joj je pomagala) »trkni časkom više kuće i vidi, je li još sunce na Gnjilama.«

Poslušno dijete skokne na šetalište, te odozgo još zaviče: »Eno, tetko, sunce istom preko rijeke!« A Lucija zahvali Bogu, jer joj bijaše jošte više od ure i po dana, da otpremi sve državne posle.

*

Sred ovih kutnjih zabava dođe sunce na zahod, a u domu Mihajlovu nađe se sve uređeno. Pod raspremljen, svijeće pripravljene, obor donji očišćen i životinja spraćena sva u gornji i za doba namirena. — U gornjoj kući na jednoj maloj trpezi, ćilimom raznobojnim pokrivenoj, izrađene bijahu čašice za kavu, kupice za rakiju s gostaricama punim tog žestokog pića, male plitice mantalom izrezanom i voćem suhim nakićene: u jednu riječ, sve skladno spravljeno, da se pričekaju prijatelji.

Dopane uto stari Mihajlo s pliticama, koje doda Luciji s nekom zadovoljnosti i reče joj:

»Vidiš, rđo! Nije se treba mamiti, sve će biti na vrijeme učinjeno, kad je starac na poslu. Eto ti ih pet, a ne četiri, čuvaj ih samo i nemoj, da im se što dogodi.«

»Zahvali Bogu, jer si se i ti jednom krenuo«, odjavi Lucija, primajući plitice. »A sad te molim, hajde na pod i pričekaj prijatelje i nemoj mi ovuda zanovetati, dok uredim ognjište i pripravim, što ima biti za večeru.«

»Ne ću te, Božija duša, ne ću te; eto te tamo; čini, što hoćeš, samo, moja Luce, neka bude skladno.«

»To je moja miso i pomnja,« zaglavi stara.

Ostavivši staru uzide Mihajlo na pod i našavši sve u redu posmjehnu se ispod brka, poklima glavom, pa otide u gornju kuću i opazivši trpezicu pripravnu: »Ha ha,« reče, »evo, što je za gospodu — rakije žeženice, vesele veseljice, koja će razveseliti domaćina i prijatelje. Ja bih se nadao, da ima biti dobra. Nu po komu vragu da ne budu uzeli jednu za drugu, hajmo — pokušati!« Pristupi k trpezici, uzme komadić mantale, zagrize ga, natoči kupicu rakije, razgleda je prema zraku, primiriše je i popije. Popivši je, sažme dobro usta, naheri malo glavom, zapre očima u tle, kako da nešto misli, te skupljenu paru puštajući kroz nozdrve zavapi: »Baš dobra! rakija i po. Vala ne znam, ima li ovakove u trojice u Konavlima. Ha, ne boj mi se, kume Matija, načinit će te stari Mihajlo!«

Mato Vodopić.

Iz »Ognjišara«.

Vini mi se na gudalo, vilo,
da pjevamo, koji su no jadi

grdni jadi veljeg Ognjišara.
B'jaše jaki, silni b'jaše pusti,
prvorodni majke zemlje sini;
pa se divi pojogune rsni
i odmetnu od silna Peruna,
gospodara i nebu i zemlji.
Kršno čedo Gladoljeta kruta
odudari nemilicom krutom:
sape dive zemaljskijem krugom,
a ostale razagoni ljude;
stotinu im odmjerio jada.
Goli, bosi saviru se tužni
u te gluhe planinske pećine,
jali riju jeka zemaljskoga,
da se skriju od prisoja suncu,
da odole osojnom sjeveru.
Guste tmuše mrtvoga neznanja
rastjeruju jedne majke sine,
da zaziru jedan od drugoga,
i da krvnik brat se bratu nađe.
Ljute zvijeri ljetu se vesele
i primaju od jeseni dare;
samo ljudsko ne zna čedo ludo,
otkle mu se nadati veselju,
ni otkle mu isticati sunce.
Kad to vidi divni div zemaljski,
što odvraća jogunaste dive,
i Perunu uz koljeno sio,
divnomu se srcu ražalilo
na te muke svoje braće tužne.
Sve mislio, na jednu smislio:
u prut spiri iskru ognja živa,
izmače se s dvora nebesnijeh,
umaknu se svijetu jadovitu,
i razbuknu posvijet na klade,
dok se ljudi najagme zubalja,
i svak svoga obveseli stana.
Kad se ljudi ognjem pokladali,
lijepim su se nadarili dari:

razlijeva se ruda u rudini,
kamen puca pod željeznim sjekom,
ugara se zemlja pod ljemešom,
tezjaj tezi, miholj se zaprema:
da se bijele nagrađeni dvori,
da zajedre po moru korablje,
da pšenica poljem se talasa.
Pod željezom, vitkim oklopnikom,
hrka stoji konja u željezu;
praska stoji druma kolesnika;
vignji vare a tvornice tvore
nova djela novoga posvijeta.
Sve se ljudskoj predalo desnici,
sve se ljudskom poklonilo umu.
Pitome se i jate se ljudi:
pod sljemenom obitelj se stvara,
u bedenu domovina raste:
ljudskim kolom hvataju se vile,
da se nova pomaljaju čeda
od narodne ovjenčane glave.
Div Ognjišar zašao kroz ljude,
još na mudru knjigu nametnuo;
pa razgleda veselim pogledom,
kako mu se pretvorila majka
i sirota zaodjela krasno.

Mihovil Pavlinović.

Iz »Suza«.

Dizo sam se nepokojan
o rumenoj zori,
da na rodnoj sunce žarko
ja iščekam gori!

Gledao sam vas zanesen,
kako zrake svoje
milo siplje vrhu drage
domovine moje! . . . .

Topilo se srce vruće
u naslade mile . . .
Plakao sam, kličuć bijele
domorodne vile!

Osuo se krajcem mora
—divna li vidika! —
grad do grada, hram do hrama,
zvonik do zvonika!

Još se vide stare slave
velesjajnog traga,
košturnicam kajna pjesan
jošter zuji blaga . . .

Kano dijete cvilio sam,
a od ljute boli:
Ao Bože, što sagriješih,
da sam jadan toli?

Probiro sam rumen-ruže
pokraj romon-vrela,
da s mirisa njinog dahne
duša mi vesela! . . .

U hram sveti letio sam
na mramore bijele,
klicao sam u plamenu
moje duše vrele.

Molio sam: »Bože mili,
oj provedri jednom
po našijeh gora vrsih —
smili mi se bijednom!

Daj, o Bože, da nas sveta
digne sloga bratska,
da uskrsnu pjesmu pjevne
majka nam Hrvatska! ! !«

Ivan Despot.

Sadanje doba.

Hrvatsko sveučilište osnovano je 1874. g. Njegov rad služi znanosti i znanstvenoj odgoji. Ali sve ozbiljnije izučavanje povijesti i jezika našega, kako je sada zaredilo, pa filozofska naobrazba poticali su i promicali sve jače i umjetničke težnje mlađega naraštaja.

U književnom radu sada osvoji odlično mjesto zabavna proza. Ona se osamdesetim godinama sve više odvaja od romantike, pa se pod dojmom velikih ruskih pisaca, osobito Ivana Turgenjeva, primiče pravome životu prikazujući ga realistički, kakav jest. Tim nije rečeno, da ne bi u nas već i prije bilo realizma. Mnoga stvar Jurkovićeva i Šenoina svjedoči tome.

Mi ovdje možemo da iznesemo samo glavnije pisce i djela toga smjera, koji je pretegao sve do 1895. g.

Prvi je pokušao da se otrese romantike A n t e K o v a č i ć, sin seljaka Zagorca, rođen 1854., a umr'o je već 1889. kao odvjetnik u Glini. Njega doduše još drže njene sveze, ali opisujući rodni kraj, zbiljske prilike i žive ljude, međ ovima i sebe, znao je stvoriti oštre slike pravoga života. U tom ga pomaže i jaka satirična žica. Već 1877. g. izađe njegov roman B a r u n i č i n a l j u b a v, poslije nekih crtica i novela 1882. roman F i š k a l, a kruna njegova rada je veliki roman U r e g i s t r a t u r i 1888., gdje prikazuje život čovjeka, što se rodio seljakom, ali je prošao neke škole, pa doživjevši puno toga postane registrator sudskog arkiva i skonča nasilno život svoj. Ovo je možda najoriginalnije djelo hrvatske knjige. Kovačićeve pjesme su romantične i političke. Izađoše u svijet skupljene s naslovom P o d K l e k o m.

Marljiv i ozbiljan radnik je E v g e n i j K u m i č i ć (Jenio Sisolski) Istranin. Rodio se 1850. u Berseču, u mladim godinama bio je učitelj srednjih škola, 1878. sudjelovao je kao vojnik kod zapreme Bosne, od 1883. bavio se knjigom i politikom. Umrije 1904. u Zagrebu. — Već prvijencem svojim (S l u č a j 1879.) pokaza, da je vješt crtati Primorje i njegove žitelje. Daljne mu novele i romani: J e l k i n b o s i l j a k, N e o b i č n i l j u d i, P r i m o r c i, Z a č u đ e n i s v a t o v i, S i r o t a, pa najposlije T e o d o r a (1889.) redom živo i krasno prikazuju Istru i hrvatski svijet u njoj sa vrlinama i manama svojim, i njegovu vječnu opreku s Talijanima i pristalicama njihovim. — Još zarana napisao je neke naturalističke romane, doživljaje za okupacije prikazuje knjiga P o d p u š k o m 1886., a složio je i manje pripovijesti iz društvenoga života (P r e k o m o r a, O t r o v a n a s r c a, P o b i j e l j e n i g r o b o v i i dr.), dok se nije dao na veliki historički roman. U r o t a Z r i n j s k o - F r a n k o p a n s k a (1894.) prikazuje poznatu katastrofu od zametka do smrti posljednjega Zrinskoga, Ivana Gnadea; K r a l j i c a L e p a i l i p r o p a s t k r a l j e v a h r v a t s k e k r v i (1902.) izlaže pad narodne dinastije sve do smrti Petra Svačića. — Ogledao se i dramskim djelima, što su od česti iznikla iz pripovjedalačkog mu rada. S e s t r e (kasnije P o s l o v i) od iste su građe kao »Teodora«, po »Uroti« složena je drama P e t a r Z r i n j s k i. Porodična je gluma O b i t e l j s k a t a j n a.

Sa istarskim pripovijetkama i historičnim romanima svojim Kumičić je osvojio hrvatske čitače, jer ih se doimaju osjećaji nikli iz duboka čuvstva pjesnikova. Slog mu je neprisiljen, jezik prirodan i primjeren stvari.

Obilan je književni rad, što ga je K s a v e r Š a n d o r - G j a l s k i u dvadeset i više godina podao narodu svome. Ljubomir Babić — to mu je pravo ime — rodio se 1854. g. u zagorskim Gredicama, na imanju roditeljskom, gdje i sada živi, pošto je odslužio dosta godina kao upravni činovnik. Život u vlasteoskom domu uz roditelje, koji su negda živo pristajali sa Gajevim ilirizmom, pa u dodiru s odličnim ljudima u pitomom Zagorju, milom rodnom kraju svome, urodi i prvim plodovima njegova pera. 1884. g. osvane crtica I l l u s t r i s s i m u s B a t t o r y c h, gdje nam ocrtava tip staroga dičnoga plemića zagorskoga. Ova crtica izađe 1887. s drugim crtama i pripovijestima u knjizi P o d s t a r i m i k r o v o v i, i tom zbirkom Gjalski iskrsnu pred svijet kao pjesnik Zagorja i njegove plemenite gospode još iz doba prije preporoda. I nastavi knjigama I z v a r m e đ i n s k i h d a n a, N a r o đ e n o j g r u d i i D i l j e m d o m a. Ako je već tu crtao kulturne, društvene i političke prilike naše, on takve slike kud kamo više iznosi u nizu drugih radnja.

Roman U n o ć i (1886.) prikazuje politički i društveni život osamdesetih godina, dakle prilike savremene; T r i p r i-

povijesti bez naslova (1888.) sežu natrag u doba Bachova apsolutizma; veliki roman Osvit (1892.) daje upravo historijski ogled tridesetih godina prošloga vijeka i onih ljudi, koji su živjeli za ilirskoga preporoda; najposlije se djelom Za materinsku riječ (1906.) svraća na 1848. godinu, pa nam i ovdje iznosi historijska lica i velike događaje. Koliko se Gjalski zadubao u filozofsko i umjetničko razmatranje svijeta i životnih pitanja, to nam kazuju druga djela. Romani Janko Boroslavić pa Radmilović iznose opreku između idealnog i realnog svijeta. Roman Đurđica Agićeva prikazuje bijedu pučke nastavnice; upravo u mistički život zalaze pripovijesti San doktora Mišića (u zbirci Iz varmeđinskih dana), Mors, Notturno i druge.

Gjalski je umjetnik u realističnom prikazivanju, ali ostaje idealista, koji traži, što bi čovjeka i narod moglo dovesti do sreće. Nego ne znajući počesto, kako bi tu sreću našao, trpi sa bijedom ljudskom te postaje sjetan i zlovoljan. — Neka djela njegova ušla su prijevodima u svjetsku knjigu.

Najplodniji pripovjedač vijeka svoga bio je Vjenceslav Novak Senjanin. Rodio se 1859. Posvetivši se najprije učiteljstvu, onda izučavanju glazbe, postade profesor u zagrebačkoj preparandiji. Umr'o je od suhe bolesti 1905. Najplodniji, rekosmo — i najčedniji. Već 1881. izađe sa pripovijesti Maca iz bosanskoga života, ali tek 1888. probudi opću pažnju njegov Pavao Šegota. I kako je Gjalski malo godina prije izišao kao pjesnik Zagorja svoga, tako sada Novakove Podgorske pripovijetke 1889., Podgorka i druge manje crtice iznose svijetu na vidik to kršno i siromašno Podgorje blizu rodnoga mu grada. I ovaj mu je podao puno građe. Pripovijest Pod Nehajem (1892.) odiše sinovskom ljubavi, drugoj s naslovom Posljednji Stipančići odigrava se radnja u Senju za ilirskih dana. — Novak ako je i počeo kao romantik, al se razvijao tako, da nam iz daljnih radova njegovih zveče sve žice ljudske duše. U velikoj pripovijesti Nikola Baretić (1896.) eto ga na visini realističnoga prikazivanja. Osebna je pripovijest iz đačkog života U glib, a roman Dva svijeta (1901.) crta opet savršeno spor sanjarske duše sa nemilim svijetom. Posljednje su mu radnje romani Zapreke i Tito Dorčić (1906.). — Mogli smo spomenuti samo dio njegova rada, koji je uspješno sezao sve za višim pitanjima. Ali korijeni mu ostaju vazda u svijetu bijednih ljudi, s kojima živo osjeća, jer je i on nikao iz malih prilika.

Što smo dosada spominjali pisaca, svi su sa zapadne strane. Ali i Slavonija dade knjizi našoj vrsnih radnika. Tu se javio Nikola Tordinac Đakovčanin (1858.—1888.) crticama isprva poučnim, ali se dalje razvijao do pravoga umjetnika (Nepokopano, nekovano blago. Ružini grijesi. Crkveni god. Čarobna škrinjica. Brat Adam). — Još prije njega počeo je pisati Josip Kozarac, rođen u Vinkovcima 1858., po zvanju šumar, umr'o 1906. I njegove Priče djeda Nike (1878.) su poučne crtice gospodarske u liku pripovijesti. Gradio je tada i pjesme i bavio se dramskom poezijom (Tartuffeov nauk — u jambima). Ali jedva što su Tordinčeve crtice ugledale svijet, on se odvrže od svjetskih predmeta i svrnu rođenoj grudi. I tu ozbiljna mu duša nađe obilnu građu: zemlja rodna i plodna, ali nerađena, neiscrpana, jer je narod neupućen, nehajan i lakoživ, pa tako propada moralno i materijalno. To nam Kozarac prikazuje slikama Biser-Kata, Proletarci i Tena, od kojih je prva 1887. ugledala svijet. Već se ovim radnjama pokazao jaki talent. Ali upravo kao prvi realista naš izađe novim većim stvarima. Dosad bavio se seljaštvom. Sada romanima Mrtvi kapitali (1889.) i Među svijetlom i tminom (1891.) segne u redove inteligentnije. »Mrtvi kapitali«, najsnažnije djelo toga pisca, preporučuju racionalno obrađivanje zemlje kao jedini uvjet materijalnog i potom svakog drugog napretka. Nerazložna želja za činovničkom karijerom, koja počesto ne daje sreće, izlaže se u drugoj pomenutoj knjizi, kao i u pripovijeci Emilijan Lazarević. Napisao je i manje crte socijalne sadržine. I tu se on svuda pokazuje kao ozbiljni, često puta i rastuženi posmatrač životnih prilika. Ali i taj veliki realista zna se otkinuti od tendencije, pa nam u djelima Tri ljubavi (1894.), Mira Kodolićeva i Oprava odaje toplije zrake duše svoje i čistu umjetnost.

Posljednji realista oblikom je Janko Leskovar, rođen 1861. g., sada školski nadzornik u Zagrebu. I on je sin Zagorja. Izišao je 1891. s novelom Misao na vječnost.

Najljepši su mu radovi P r o p a l i d v o r i i S j e n e l j u b a v i. On je subjektivnim crtanjem duše i njezinih borba već pristao još novijoj struji.

Pored proze tih godina pitoma pjesma zauzima tek drugo mjesto. Evo najznatniji predstavnici njeni.

Đ u r o A r n o l d, sada sveučilišni profesor, rođen 1854. u Ivancu, javio se već 1873. g. On je lirik nježnijih glasova, i najradije pjeva o ognjištu svome, o domaji i prirodi s dubokim pogledima i elegičnim čuvstvom. Al je spjevao i epskih pjesama, među njima lijepu baladu D a m j a n J u d a, k n e z d u b r o v a č k i, a piše i prozom. I z a b r a n e p j e s m e izađoše u Matici Hrvatskoj 1899.

H u g o B a d a l i ć (rodio se 1851. u Brodu na Savi, umr'o je 1900. kao ravnatelj gimnazije u Zagrebu) pjesnik je patriotičan, i naročito lijepo crta dojmove iz djetinjstva svoga. Osobito mu je uspjela balada P a n e m e t c i r c e n s e s. Složio je libret Zajčevoj operi N i k o l a Š u b i ć Z r i n j s k i (koja je prvi put prikazana 1878.), a bio je i vješt prevođač (Shakespeareov K o r i o l a n, dijelovi Goetheova F a u s t a). I njegove I z a b r a n e p j e s m e izdade Matica Hrvatska 1896. g. U njima su osebne pjesme »Na Adriji«.

J o v a n H r a n i l o v i ć, rođen 1855. u Kričkama u Dalmaciji, sada je grčkokatolički župnik u Novom Sadu. Izašao je na glas Ž u m b e r a č k i m e l e g i j a m a 1887. Malo zatim izdade P j e s m e s v a k i d a n k e, a 1893. prikaza Matica Hrvatska i njegove I z a b r a n e p j e s m e. Tuga, no opet i nada u bolja vremena glavne su žice te idealne duše. Ali se ova znade zgodom i raspaliti do vrlo krepkih poklika. — Napisao je i prozom pripovijesti i zabavnih crtica, pa i kritične studije (O t e o r i j i n o v e l e, O p j e s m a m a A n d r i j e P a l m o v i ć a, O p j e s m a m a V o j s l a v a I l i j i ć a).

Među druzima u pjesmi vatrenom je žestinom odvojio A u g u s t H a r a m b a š i ć (rođen 1861. u Donjemu Miholjcu, sada odvjetnik u Zagrebu) svojim S l o b o d a r k a m a 1885., pošto su njegove R u ž m a r i n k e već 1882. ugledale svijet. Nježne je tonove opet našao u T u g o m i l k a m a, a složio je i P j e s n i č k e p r i p o v i j e s t i. Priznat je i kao dječji pjesnik i kao prevođač stihovima i prozom. 1896. M a t i c a H r v a t s k a izdade njegove I z a b r a n e p j e s m e.

Izvanredno je marljiv pisac V e l i m i r D e ž e l i ć. Rodio se 1864. g. u Zagrebu, sada je tu činovnik sveučilišne knjižnice. Izišao je prvim književnim radom 1883., ali je istom 1899. izdao skupljene P j e s m e, 1900. K o p n o m i m o r e m, 1902. Z v u k e i z k a t a k o m b a. Pored mnogih manjih beletrističkih stvari napisao je četiri velika historijska romana (U b u r i i o l u j i. P r v i k r a l j. C a r D i o k l e c i j a n. U s l u ž b i k a l i f a), a brojne su mu rasprave književne i povjesne. Pjesme mu odišu zanosom za domovinu i velike ciljeve čovječanstva, neke i kršćanskom mistikom.

G. 1883. javi se prvom pjesmom svojom S i l v i j e S t r a h i m i r K r a n j č e v i ć Senjanin (rođen 1865., umr'o 1908. kao profesor u Sarajevu), i već 1885. osvane knjižica njegovih B u g a r k i n j a, koje su svrnule opću pozornost na mladoga pjesnika. Te su pjesme ponajviše pjevale domovini, ali svijet je osjećao, da se tu javlja glas nekih novih, posebnih struna. I što dalje, pjesma mu izlazi sve raznoličnija, ostavlja tjesniji krug rodne grude, roni u tajne ljudske duše, čovječanstva, zemlje i svemira, tražeći sreću, pravdu, ideale. I kako ih uzalud traži, zapada u resignaciju, pa čak u pesimizam.

Kranjčević je nov veličinom ideja i krepčinom izražaja: a oboje prikazuje sasvim subjektivno. On je time u nas postao početnikom struje, koja se u većih naroda, naročito Francuza i Nijemaca, javila već prije, a kod nas je izbila 1895. g. Ona nalazi glavni upor u subjektivnom razglabanju duše, pa traži, da se umjetnost oslobodi od svake tradicije i tendencije. — Kod nas više je osvojila prozu nego stihovane oblike.

Ipak se baš Kranjčevićeva poezija odlikuje i ljepotom jezika i forme. Njegove I z a b r a n e p j e s m e izdade Matica Hrvatska 1898., njegovi T r z a j i ugledali su svijet 1903. Od većih pjesničkih radova njegovih vrijedno je spomenuti U s k o č k e e l e g i j e i alegoriju P r v i g r i j e h.

Jaka je individualnost pjesnička i A n t e T r e s i ć - P a v i č i ć (rođen 1867. u Vrbanju na otoku Hvaru). U lirskim radovima svojim on se voli ugledati na velike uzore. Njegovi G l a s o v i s m o r a J a d r a n s k o g a (1891.) sjećaju nas Horacija, onda mu je znao biti ugledom poletni talijanski pjesnik C a r d u c c i, ali on ne imitira ropski, a poslije svrnuo se miloj pjesmi narodnoj (N o v e p j e s m e, Đ u l i i s u m-

buli, Valovi misli i čuvstava, Sutonski soneti 1904.). Pored toga bavi se dramom u velikom slogu (Ljutovid Posavski 1897., Simeon veliki, Finis reipublicae, Katarina Zrinjska, Ciceronovo progonstvo). Napisao je i roman Izgubljeni ljudi i druge pripovijesti. Znameniti su mu putopisi (Po Lici i Krbavi, Po moru, Poleti oko Biokova, Preko Atlantika i dr.).

Osim njega Dalmacija daje hrvatskoj knjizi još vrsnih zastupnika. Taki su braća Ostojići (Mato, Ivan, Niko), Vladimir Nazor, Rikard Katalinić-Jeretov, Milan Begović i dr.

Kako je Bosna 1878. okupacijom duševno i prosvjetno pripala nama, to su tamo pored Silvija Kranjčevića (a i prije njega) poradili prosvjetnici i pjesnici što domaći što udomaćeni. Ozbiljnim se marom ističe Josip Milaković (rođen 1861. u Samoboru, sada profesor u Sarajevu). Piše književne studije, priznan je omladinski pjesnik. Izdao je više zbirki pjesama svojih (Hrvaćanke 1883., Iz uvela lišća, U zatišju, Vjetar i talasi, Staze i putevi 1900.). — Tugomir Alaupović (rodi ose 1871. u Docu kraj Travnika, sada je profesor u Sarajevu) priznati je lirik. Njegove Probrane pjesme izdala je 1902. Matica Hrvatska Stvorio je i dva epska spjeva (Nesuđenica, Našerane).

I muslimani se pohvalno hvataju u kolo duševnih radnika s namjerom, da u svakom dobrom pogledu pouče i podignu braću svoju. Obilno radi Hadžić Osman Nuri, koji je 1895.—1897. u Matici Hrvatskoj sa pobratimom svojim Ivanom A. Miličevićem Hercegovcem (pod zajedničkim imenom Osman-Aziz) izdao tri zbirke pripovijedaka (Bez nade, Na pragu novog doba, Bez svrhe), a poslije Pripovijesti iz Bosne i opeta sâm Pripovijesti. — Vrstan je pripovjedač i Mulabdić Edhem; njegove knjige Zeleno busenje (1898.) i Na obali Bosne (1900.) izdala je Matica Hrvatska. — Vrlo raden je Mirza Safvet, po majci unuk Čengić-age (puno mu je ime Bašagić Redžepašić Safvet-beg), rođen 1870. u Nevesinju, sada profesor istočnih jezika u Sarajevu. Njegove su dvije zbirke pjesama: Trofanda (1896.) i Misli i čuvstva (1905.),

drame iz bosanske prošlosti: Abdullah paša i Pod Ozljom, a piše i stručne knjige.

Spomenuli smo već najnoviji smjer (»modernu«). Od književnih radnika, što su se pojavili od 1895. g. dalje, većina je pošla njezinom stazom, ali ostaju zastupljene i starije struje. Kao moderni pjesnik pun temperamenta neka se ovdje napose spomene Milan Begović (rođen 1876. g. u Vrlici u Dalmaciji). Prve Pjesme njegove ugledaše svijet 1896., a knjiga Boccadoro izađe 1900. Ovom steče osobito priznanje. Od njegovih dramskih radnja dvije su (Venus victrix, Gospođa Walewska) prikazane i tiskom izdane. Njegov je pseudonim Xeres de la Maraja.

Vrlo je omilio sjetni lirik Mihovil Nikolić (rođen 1878. u Kričkama, mjestu Dalmacije), koji je od 1898. g. amo izdao tri zbirke pjesama i (sa Srđanom Tucićem) crtice Knjiga života.

Pravi je pjesnik Slavonac Isa Velikanović, autor šaljivoga epa Otmica, što ga je izdala Matica Hrvatska. U njega je jaka satirična žica.

Treba da se osvrnemo i na dramu, koja se sve obilnije goji, otkako je 1895. (pred samim kraljem našim Franjom Josipom I.) otvoreno lijepo novo Hrvatsko zemaljsko kazalište u Zagrebu. — Od starijih radnja osvojile su trajno priznanje Demeterova Teuta, Bogovićev Matija Gubec, Josipa Freudenreicha Graničari, drame Franja Markovića, neke stvari J. E. Tomića, Grof Ivan od Vladimira Mažuranića i komedije Marijana Derenčina. Od mlađih radnika spomenut ćemo samo neke. Tako je Stjepan Miletić (1868.—1908.) napisao više drama velikoga stila (tragedije Boleslav i Kralj Tomislav, socijalnu dramu Grof Pališna i dr.), a ima znatnih zasluga za hrvatsko kazalište i kao njegov intendant. — Milan Šenoa najviše je stekao pohvale komedijom Kako vam drago iz literarnoga života nekadanjeg Dubrovnika. Njegova je drama Ban Pavao i socijalni roman Exodus. — Ivo Vojnović Dubrovčanin najprije se ogledao novelom Ksanta i crticama Perom i olovkom. Već drame Psyche i Ekvinocij svratile su na njega pozornost, a upravo se proslavio Dubrovačkom trilogijom (Allons enfants! — Suton — Na

taraci). Posljednje mu je dramsko djelo *Smrt majke Jugovića*. — *Viktor Car Emin* Istranin je pripovjedač, a priznaje mu se i dramska slika iz istarskog života *Zimsko sunce*. — Ozbiljan je pregalac i *Milan Ogrizović* svojom tetralogijom *Godina ljubavi* i drugim radovima, međ kojima je našla najveću pohvalu *Hasan-aginica*.

Svršismo, ako i nijesmo ovim iscrpili broja vrsnih radnika i pregalaca oko lijepe knjige naše.

Iz romana: Začuđeni svatovi.

Svijet se je sakupljao iz crkve. Lađa, mala bracera s jednim jarbolom, približavajući se k obali bila uto minula odugi grebenasti rt Šipak i malu dragu za ovim rtom. U dražici bilo more nješto mirnije. Ljudi stanu nagađati, kamo da bi lađa mogla prispjeti gonjena pravcem vjetra i ogromnih valova.

— Ne otisnu li se od obale, razbit će se u Sadrišću, ako me oko ne vara, reče Antun Šabarić.

— Ondje im ne ima pomoći; nu valja da štogod učinimo. Hajdmo na klisurine, uzmimo nekoliko konopa, pa daj da ih spasimo, ako je moguće, poviknu trgovac Stipe, sin staroga Tome.

— Idem tražit konope, reče Antonio i otrči vičuć: Na pomoć, na pomoć, ljudi! Lađa, lađa će se razbiti!

— Javite i župniku, da dođe na kuk. Blagoslovit će bijednike, preporučit će im duše Bogu, ako im se ne smiluje, da život spase, govoraše Tomo tronutim glasom taruć si suze u očima.

Sav se gradić uznemirio, vrata se otvarala, ljudi zazivali, sakupljali se i trčali noseć dugačke konope na visoke klisurine, što se koče nad malom dražicom Sadrišćem. Ta dražica, ta uvala širi se nešto južno od mjesta Lučice, velika je kao kakva okrugla dvorana, a otvorena je baš prema buri, sjeveroistočnjaku, tako da prima ravno valove, koji dolaze u nju tim vjetrom. Sa tri strane dražice dižu se vrleti okomito iz mora. Klisurine po njenih bokovih više su od grdne, nad more izbočene pećine, štono stoji u sredini.

Bilo je već osam sati. Dan bijaše vedar, nebo prozirno. Samo nad sjeveroistočnimi gorami Kvarnera komešahu se sivi

oblaci. Dolnji okrajci tih oblačina visili su kao rastrgane i velike grimizne krpe, pozlaćene rumenilom sunčanih trakova. Mornari Lučičani rastrkaše se po vrletih nad dražicom Sadrišće.

Na izbočenoj hridini gola kuka za Lučicom bješe se sakupilo nješto žena, staraca i odraslije djece. Vihor, šumeć među stijenami, savijaše im haljine okolo tijela i tresaše niskimi i rijetkimi smrekami. Djeca cvokotajuć zubi, drhćuć od zime, nijemo gledahu u lađu. Župnik, odjeven kao za pogreb, držao je u ruci malo propelo, a blijeda mu usta lagano se micahu šapćuć vruću molitvu.

Bol, što se je zrcalila na licu tim ljudem, bila je veća od grozne pustoši, koja se je morem prostirala. Suznim očima gledahu ljudi na površinu, što je pred njimi kipila, a molitva bude im toplija, videć svuda pjenu, dim, bijes, smrt. Na južnom obzorju sljubilo se more s nebom. Uzburkani talasi propinju se tuj, i uzdižu se na to mirno i hladno nebo.

Lađa se primiče k obali, sve su oči u nju uprte. Gorostasni talasi bacaju ju na svoje vrške, peru joj palubu, toče se preko nje, strovaljuju ju u smućene i zelenkaste jazove. Okolo lađe more uzavrelo, voda se uzvitlala, svud se vije dim, svud rastrgana pjena, šum, prasak, bijesna, užasna pustoš.

Ljudi ne skidaju oka s nesretne lađe, koju su valovi već pod vrleti dognali. Svi se nagiblju nad stijene, a lađa je dolje kao u ponoru. Četiri su na njoj čovjeka. Jadnici drže se krhke splavi, da ih valovi ne odnesu s palube, da ih ne zametu u svojih glibovih. Kad se lađa na val nasadi, sunce joj oblizne ispranu palubu i zasjaji na crnom koritu.

Napokon eto jadnikâ u dražici. Župnik križa lađu propelom, blagosivlje ju svetom vodom škropeć u ponor. Suze mu drhću na blijedom licu. Puk tiho jeca. Bijedni mornari na lađi jošte su živi, nu pred njimi strše u nebo mrke klisurine, koje odbijaju prasak valova paklenim grohotom i groznim rûkom.

U sredini dražice viri iz mora greben, velik kao lađa ribarica. Među grebenom i tamnim i izjedenim podnožjem pećine more je plitko, čovjeku do pasa. Greben daleko je od kraja za kojih petnaest koračaja. U dražici more kopa bučeć, navaljuje na liticu urlajuć, razbija se praskom, uzmiče pljuštom,

srazuje se, gruva, prebacuje se, grne, kipi, pjeni se, zvoni, jauče i cvili.

Ogroman talas zagna lađu među greben i obalu, na onu plićinu. Lađa udari jarbolom o izbočenu liticu, jarbol se slomi i pade s jadrom u more. Kad talas uzmaknu s plićine, povuče za sobom lađu, koja tresnu bokom o greben. U tom trenu skoče mornari na greben. Lađa se skrši i u hip iščezne smrvljena u valovih. Ljudi na klisurinah odahnuše, videć one bijednike na grebenu, za koji se bjehu uhvatili kao priljepci. Po vrletih dovikuje se, zapovijeda se, spuštaju se konopi u dražicu. Ljudi vide sad i nesretne mornare i greben, a sad opet sve iščezne u pjeni, kad val nahrupi. Vjetar klateć s konopi dobaci jedan do grebena. Mornar ga jedan uhvati i provuče se u gotovu zamku, koja ga stisne pod pazuhi. Oni na klisurini, gdje je župnik, davaju znak mašuć rukami onim, koji su nad dražicom, da vuku konop. Lučičani stanu dizati nesretnika, a svijet počme vikati: — Jedan je spašen! jedan je spašen!

Lučičani potežu konop, a ne vide čovjeka, koji se je za nj privezao, jer on visi nad morem pod izbočenom pećinom; nu osjećaju, da je nešto teška na konopu. Mornari vuku i vuku, Antonio je najbliži rubu klisurine, mišice su mu nabrekle, oči mu se sjaje, čvrstimi nogami upr'o se o stijene, žile u njem pucaju. Konop makne nekoliko kamena, ovi se skotrljaju, a jedan udari u glavu mornara, što je pod pećinom visio. Kad ga izvukoše, tjeme mu bijaše probijeno, lice okrvavljeno. Mišljahu isprva, da je već mrtav; nu kad opaziše, da diše, podigoše ga njih četvorica i odnesoše u gradić, u kuću, koja im bijaše najbliža, a to je bila kuća mornara Antuna Šabarića.

Kad spasiše prvoga, tako spasiše još dvojicu, nu ovi ostadoše neozleđeni. Na grebenu držao se je jošte jedan. Kako spašeni rekoše, bio je to dječak od kojih petnaest godina. Sad se je doznalo, da je lađa bila iz Jelenšćice, koja je odaljena od Lučice dva sata prama jugu.

Dječak se je držao dulje vremena na grebenu, a vjetar kao da mu nije htjeo dobaciti konopa. Svi bjehu već izgubili nadu, da bi ga mogli spasiti. Kad upitaše Lučičani, koje da je obitelji onaj dječak, odgovoriše spašeni, da ne ima u Jelenšćici ni oca ni majke niti koga od rodbine, nego da je nahod donešen iz Trsta. Čuvši te riječi Antonio stane vikati, kao da je pobjesnio:

— Spustite me pod pećinu, ja ću se dobro svezat. Među grebenom i među krajem more je plitko; kad val uzmakne, skočit ću na greben, privezat ću dječaka uza se, a kad vam dadnu znak, da sam gotov, podignite me.

— Ne, ne luduj, Antonio! poviknuše mu mnogi. Ne, nemoj, ubio bi se!

Antonio napravi zamku na kraju jednoga konopa, pa provukav se u nju, zdvojno zaurla:

— Drž'te konop, ili se bacim pod pećinu sam.

Mornari uhvate konop i počmu ga lagano spuštati. Malo zatim bude im i konop lahak. Antonio bio je već u moru. Svijet na klisurah čudio se, molio i križao. Talas uzmičuć povuče Antonia na greben. Koliko bi okom mignuo, uhvati on dječaka oko pasa. Oči mu se zasjaše od neizmjerne radosti. Pogleda jadniku u blijedo i prestravljeno lice, ogrli ga čvrsto i zaviknu: — »Vucite!«

Mornari na znak s druge vrleti počmu dizati onu dvojicu. Svijet zahvaljivaše Bogu, što se je smilovao, da se na taj čudnovati način spasi život ljudem, koji bijahu već u čeljusti grozne smrti.

— Vucite, vucite! vikaše narod radosno.

Antonio i onaj dječak nisu se ljuljali još ni za tri hvata nad morem, kad se stinu krv u srcu ljudem na klisurini. Svi se okameniše. Konop, izglodan veće po oštrom kamenju, puče kao tanak konac. Jadnici strovale se u more. Grdan talas lomeć i praskajuć nahrupi u plitku dražicu, poklopi ih i zalije. Talas bučeć i pljušteć uzmakne, a ljudi sa vrleti opaze čovjeka, koji se protegnuo potrbuške među oštrim kamenjem grebena. Bio to Antonio. On ustane, osovi se za časak, pogleda po dražici i opazi na vrhu vala, što se valjao prama grebenu, dvije sklopljene ruke među rastrganom pjenom. Antonio legne naglo na greben, prihvati se za nj, pa kad se vršak vala prelije preko njega, opet ustane. Pogleda zdvojno morem, no svud pjena, svud prasak, svud grozna pustoš...

Puk na klisurini klekne. Vjetar zviždi i šumi lomeći se o vrleti i tresući tamnimi smrekami. Pod vedrim i plavetnim nebom prostire se neizmjerno more. Bijelom površinom razlilo se sunčano zlato. Župnik moli se Bogu za mir pokojnikove duše. Suze mu rone blijedim i bolnim licem. Vihor raznaša

kapljice svete vode. Puk jecajuć odgovara na župnikovu molitvu . . .

Ne potraja dugo, te i Antonio bi spašen, pošto se bješe uhvatio za konop.

Evgenij Kumičić.

Iz romana: U registraturi.

Pripovjedač stane obrativši se na slušaoce, te zamoli odmor.

— Odmora, Odmora! vikahu starci, odviše je sve na dušak pripovijedati, a kamoli pamtiti.

— Odmora i počinka, dakako! zijevahu mladi. Mi ćemo i onako pozaspati od zanimivosti djetinskoga doba poštovanoga gospodina registratora! Ha, ha, ha! — zažagori smijeh mlade generacije.

— Kakova je opet to struja u našoj literaturi? O djetinstvu toliko zanovijetati! Grozna ludorija! — protegnu se neki lijeni dugonja, zadovoljan sam sa sobom: kolika li evo mudrost poteče iz njegovih usta.

— Ne struja. Škola, brate! U literaturi jesu škole! ispravi ga ironično siputljiv glasić njekoga plemenitoga debeljka, vazda slatka lica i suznih očiju, koji bi običavao svakoga ispravljati u govoru te svemu prigovarati.

— Škola, da. Tako se pravo zove — uhvati riječ njeki slabušan, plavokos mladić vrlo staračkog obličja, tarući si naočale i naglasujući stanovite riječi planinskim naglasom. Pa onda stade razglabati gledom na filologiju, kako je postala riječ škola. Najprije zaokruži sve kutove staroga svijeta, ne zaboravivši dakako na sanskrt, dapače ni na stanovite korijene skitskih plemena. Onda je vrlo točno razglobio sve »grčke škole« na svih poljanah »kulture«. Aristotela i Platona je najviše spominjao. Taknu se Rimljana, ali bojazljivo i nježno, natuknuv nješto o Ciceronu i Seneki, dodavajući »ne svoje mnijenje, ali ga on sasvim svega usvaja«: da su Rimljani uopće kopija Grka, a njihovo pravo samo indeks grčkoga mišljenja, grčke filozofije i grčkoga iskustva.

Na ovom mjestu porodila se živa prepirka.

Onaj dugonja stao silno vikati i bečati za Rimljane, kano da mu je Papinijan djed, a Ulpijan otac . . . .

— Kako Vi to mislite o Rimljanih? Molim Vas, to nipošto ne stoji. Ja poričem, gospodine moj, da to stoji! Vi biste trebali malo više znati, kad možete tako smjelo ustvrditi, da su Rimljani bili kopija Grka! Gospodine moj, ja — ja Vas uvjeravam, da to nije istina! Ja Vas uvjeravam. Vi ćete valjda meni vjerovati, ja to bolje znam, gospodine moj!

Dugonja se razmahao na sva četiri kraka, mislim noge i ruke, poput vjetrenjače, a njegov jezik bijaše prazan vjetar, koji je kretao vjetrenjačom.

Plavušac ga ustrpljivo slušaše pogledavajući na njega preko naočala, kano da traži, otkuda li to mrtvo puhalo šumi. I premda je dugonjino tijelo zauzimalo silan prostor, plavušac ga ipak ne mogaše naći. Tim htjede reći: da je na onom mjestu doista praznina, otkuda je kokodakao dugonja . . . Pa on ništa ne odvrati, tek bolan osmijeh zadrhta mu ispod brka, kano da kaže: dok je ova praznina duvala, izgubljeno je dragocjeno vrijeme . . .

Zatim od Grka i Rimljana prođe na srednji vijek, gdje mimogrece spomenu i fiziokratičku školu, kojoj je osobitu priklonost iskazivao, a nije ispustio ni bolonjskih glosatora, gdje bi ponješto zapinjao, pa konačno dovrši sa Zolom, Turgenjevom i drugimi.

— Uh, nješto dosadna! huknu nezadovoljno profesor matematike.

— Ta mi to sve znamo! ražesti se onaj plemeniti debeljko dupkajući malim nožicama, a glasić mu je sve siputljivije drhtao.

— Naravno, da mi znamo! Šta mi ne bi znali! — potvrdi dugonja raspruživši daleko svoje krakove i naslonivši se sa lijeve na desnu stranu, da može okom mjeriti plavušca . . .

— No, eto Vam učenjaka! Učenjaka! Što ga sada prekidate, vi Nippeli! Stubenrauchi! I Ungeri! . . . primijeti porugljivo »liječnički nalaz« raščinjenoga vegetarijančeva želuca.

— I mi imademo škola u literaturi. Ako ne škola, a to pristaša i oponašatelja pojedinih škola, — nastavi plavko prinesavši rupčić na usta i ne obazirući se na primjedbe.

— Pustite to raščinjanje, moj mladi gospodine! Vi ste tako izdaleka počeli razvlačiti, kano da je to prvi dan predavanja u godini, pa se bojite: e da li Vam ne će uzmanjkati gradiva do konca. No, ja Vam velim, da u nas ne ima nikakove škole, nikakovih pristaša! Vi filolozi i Vi filozofi ponjušite takove stvari, zagledate na uru: da li je vremena? Tada zasučete rukave, razvučete, raskomadate, raščlanite sve, pa prisipljete kojekakovih estetičnih mirodija, pritegnete tuđe ideje, koje ste najjače upamtili i prokuhali, pak onda pokrpate, oličite i olaštite stvar poput slastičara, kada od nevaljala materijala pravi izvrstnu pitu. Konačno primjerite takov svoj izum o njekoliko zastarjelih sistema: pa eto, pronašli ste velike umove, kojekakove škole, dične pisce, prve pjesnike među prvimi, zlatna pera, pronicave duhove i velike nade! A za koju godinu sitnozorom treba tražiti sve te velikane, što ste ih tako skovali! I sami više ne spominjete toga svoga poroda, kano da ga je vrijeme nakazilo i kano da ga se stidite! Pa tada opet tražite a još brže nađete nove velikane i klanjate im se poput egipatskih svećenika svojim kipovom, što ih sami istešete . . . A sve je to vaša taština: vi, kako njegdje veli Pascal, pišete i halabučite o drugih, da tako sami sebe proslavite . . .

Plavušac u početku pozorno slušaše novoga govornika, koji mu je oporo i strogo prekinuo, bolje oduzeo svaku dalju riječ. Koštunjasto, crno lice pretvaralo se tomu mrkomu svatu u pravi trokut, a duga prosijedjela brada kano da se umramorila na prsima.

— Šta mi tuj imamo? — gledaše on u svoj dlan. — Ništa! Na! Kano da je prašinu otpuhnuo s dlana. Ono što vi proglasujete darovitim, genijalnim, punim nade i što ja znam . . . Nužda i nevolja! Sve je to natepeno pljevom kojekakovih problematičkih teza. Jedni trpaju svoju pamet i zrelom i nezrelom, i prijesnom i kuhanom . . . Sve ondje leži poput dobro složenih i marno poredanih knjiga u blistavom i lijepom ormaru. Ti ljudi ne nahraniše svoj duh onom hranom, da blagoslovno djeluje, da stvara nov život u duševnom svijetu! Oni mi se vide poput volova, koji tegle silne vreće tuđega blaga i bogatstva, a nerazborit gledalac zja i čudi se bogatstvu volova uzdišući, komu li će i kako li će oni u oporuci namijeniti ono silno svoje blago . . . Drugi ne uhvatiše se ničega stalno i odlučno. Svagdje ih zatečeš. Gdje ne mogu na vrata, oni će na prozor i doći i pobjeći, kako će već sila naćerati. Vi im uzdigoste visoko nos: naduvanje i gola taština probija se njeko vrijeme od nemila do nedraga, dokle i svijetu i samu sebi ne dozlogrdi . . . Pa, kano plima i osjeka, jedni padaju, drugi rastu, dok se sve ne raspline evo u ništa te ništa! . . .

I mrkonja opet puhne u svoj dlan zaokruživ očima naokolo, kano da izgleda priznanja . . .

Ali nitko se ne izjavi, da mu je ugodno ili neugodno, da se slaže ili protivi govorniku. Činilo se, ko da ga i ne slušahu. Plavušac se je povukao u svoj kut. Dugonja još dalje raspružava svoje krakove osmjehivajući se nječemu prezirno, no sam ne bi mogao reći, zašto i komu. Debeljko je oborio glavu, a Registar podupr'o obima rukama obraze, kano da će reći: hoćeš li skoro dovršiti, novajlijo? . . .

— Bože, Bože! Kakav je to vijek, kakovi su to ljudi! stadoše nakon općeg mučanja mrmljati starci naslagani pod stropom. — Samo se prepiru, a svi ništa ne rade. Jošte se nije rodilo, a oni već odrubljuju glavu! Pravi cigani: grizu se, buče i kleveću: tko će jesti pitu, da bi bilo tepsije, kako ne ima brašna, masti i vatre, da ju priprave! Jare im se još nije ni izleglo, a već bleji i dreči livadami . . . Ah, djeca, djeca! . . Gdje je naša bujna mladost? Gdje je naš vilinski zanos i ushićenje? Gdje je zlatno doba našega rada, muke, nastojanja i plodova naših!? . . .

— U visinah je tmurno. Starci mrmljaju, bit će zlo vrijeme . . . Pst! Čujmo! . . . zaintači dugonja.

Registar strese prašnom grivom svoje glave i dade pripovjedaču znak, da nastavi . . .

Ante Kovačić.

Iz »Podgorskih pripovijedaka«.

1. Uvod.

Kad se god sjećam svoga djetinjstva, davnih doživljaja u uskim ulicama kamenoga Senja s malim drugovima, a pod okriljem dobre mi majke, jedva da je što moglo ostaviti u mojoj duši onako jaku uspomenu, kao prosjaci Podgorci. Malo

je koji dan minuo, da nijesam vidjevao te bogalje odrpana odijela, snuždena lica, a nakažene tijelom, kako su samo mogli smišljati. I susjedi i ukućani darivahu ih kruhom i novčićem, ali pripovijedahu o njima toliko, da sam u djetinjoj fantaziji pomišljao Podgorje njekakim prosjačkim carstvom, koje živi od tuđe milosti pod zemljom onako, kako živu mravi u mravinjaku. — Kasnije, kad odrastoh, bilo mi je prilike, da proboravim po mjesec i dva u podgorskim općinama, da pješke prođem to prosjačko carstvo i da bolje zavirim u njihov život. Upoznao sam ljudi, koje živa nevolja tjera u svijet, a našao i takovih, koji su prosjačijom zgrnuli lijep imutak. Al kada ti pokuca na vrata i pruži zgrčenu ruku: Udijelite — ne bi razaznao, komu je u ruku utisnula prosjački štap bijeda, a komu obijest i navika, da na laku ruku dobije svakidanji hljeb. — Kakvi bili — u svojoj su kući pošteni ljudi, a radini, da se snebivaš, kako je taj prosjak u kamenoj pustoši ogradio ograde, iskrčio vinograde i zelenim listom nakitio mrtav kraj, koji pustoše bure i oplakuje valovje morsko. Nuđali su mu plodnih krajeva u ravnoj Slavoniji, al malo se tko odvrgao od mora: zavolio je divlje prodole, grdne gudure, ljutu buru i bijesno more; otuda se zalijeće u svijet kao ptica s gnijezda i vraća se opet u svoj goli kraj . . .

2. Iz pripovijetke: Otac i sin.

Ivica Dražić — tako se zvao starac — bio je po godinama od najstarijih ljudi . . . ačke općine. U kakovih trideset godina obišao je po raznim morima svu zemlju; bio je još maleno dijete, kad je već s domaćim brodima križao do Senja, Rijeke i Trsta, pa do Zadra i Dubrovnika. Sveđ na brodu, sveđ na moru, priučio se onomu vjekovitomu ljuljanju, da se na čvrstom kopnu osjećao nespretan i tuđ. Sve vjetrove po sili i mahnitoj im promjeni čitao je na svakom oblačku, koji bi se pojavio na nebeskoj vedrini; svakomu udarcu vihora i vala znao je kao u igri sapeti i razapeti jedro, preteći ga krmom i ubiti mu snagu, kad se činilo, da će survati brod u crne dubine. Kad je prvi put zaplovio u Ocean, gubilo se kopno Evrope pred njegovim očima kao poznati kraj, kao velika domovina spram novoga, posve tuđeg svijeta. Na američkom tlu primi prišteđenu plaću i otkaže službu na brodu, jer su tako i stariji drugovi radili. Besposlen život u veselu društvu godio je i njemu, sve dok je tekla prišteđena zaslužba, a onda se opet ukrca na drugi brod, pa na treći: koliko luka — toliko kapetana. Jedan put bijahu mu drugovi Talijani, drugi put Francuzi, pa Englezi, pa Nijemci i Grci; u svakom jeziku naučio je ono njekoliko riječi brzo, a kad bi brod po tri mjeseca križao po Oceanu, slušaše pjesme i kazivanja u svima jezicima i učaše ih lako kao dijete, koje zaboravlja u tuđem kraju materinji jezik.

Nakon petnaest godina vrati se prvi put kući i nađe od svih svojih samo staricu majku. Otac je bio pod zemljom, sestra mu se udala u Dalmaciju, a mlađi brat otisnuo se također na more, te je tako stara molila za dvojicu sv. Nikolu: »neka ustavi vjetre i valove i čuva djecu od smrti i propasti.«

Mjesto roda po krvi nađe u kući djevojku, jedva joj je bilo šestnaest godina. O njoj mu kazivaše mati da je iz gornjega Podgorja, da je ostala bez ikoga svoga, pa kako je i njoj starici teško biti samoj, uzela ju je k sebi; a nije joj žao, jer je djevojče dobro i umiljato.

Ivici je to bilo posve pravo. Djevojče je bilo ljepušno i vrlo mu godaše njezina blizina. Svaki dan joj zavirivaše dublje u lijepe oči, a najposlije poćuti, da su te oči raspalile ljudski njegovo srce. Domaći župnik oglasi Ivicu i Anu o Božiću, a po Božiću ih mahom vjenča.

Sav čar krasnih sanja, što ih je Ivičina duša snivala u dalekim morima o domaćem ognjištu, ispunio se sada punom srećom. Pet mjeseci minu kao pet zlatnih ura. Ane se privijaše još nježnije uz kršnoga svoga muža, a Ivica obujimaše ju ustaljenom muževnom snagom, jer se pokazalo, da je Bog blagoslovio ljubav.

U nadi, da će se za dvije godine sretno vratiti, otisne se opet na more. Ali za godinu dana nađe ga pismo u njekoj američkoj luci, da je Ane porodila zdrava sinčića pa umrla. — Kao nož prosiječe mu strašna vijest srce, a dvadeset godina zatim nije se u domaćem mu kraju znalo za nj ništa.

Iza dvadeset godina začuje u londonskoj luci, da mu je zemljak, Ivan Dragičević, pao nesretno s jarbola, i da leži u njekoj bolnici. U prvi mah pomisli, da bi to mogao biti i rođeni mu sin, koji bi mu se katkad navratio u pamet. Ona prirođena ljubav k svomu porodu oživjela bi u njegovom srcu, ali samo za

čas. Znao bi katkad pomisliti, da će se sastati gdje sa svojim sinom, ali otvrdnuo i krut medju tuđim svijetom, gledajući toliko puta otvoren grob — poćutio bi, da će mu dati ruku kao zemljaku i biti mu prijatelj, ako je čovjek pošten, kao što bi svakomu čovjeku, kojemu je kao i njemu postao domovinom sav svijet.

Pođe u bolnicu i razvidi u knjigama, da je to Ivan Dragičević, rodom Austrijanac, iz Hrvatske, općine . . . ačke, sin Ivice i Ane Dražić, rođene Mandić.

Bio je njegov sin. — Taj čas poćuti neobično čuvstvo i nakon toliko vremena podigne kao nehotice oči k nebu: Samo da ozdravi . . .

Kad je ušao u sobu, preleti okom bolesnike, a tad brojeve. Koračajući među posteljama ćućaše sve veću uzbuđenost duše. Najednom stane i učini mu se, kao da mu se nješto provalilo u grudima. Časak stajaše nepomičan, a onda sklopi ruke, podigne ih k ustima i zaplače glasno. — To lice i te oči vidio je pred dvadest godina! Bilo je to izrezano lice pokojne Ane, koja je u dalekim dubinama srca mu ostavila sliku onakovu, kakova je bila, kad ju je zagledao prvi put — — —

Za dva tjedna izađe mu sin iz bolnice zdrav. Cijelo to vrijeme nije se od njega dijelio: slušaše svaku njegovu riječ držeći mu ruku i vireći u lijepe, mlade oči. Ćuteći se sav pomlađen uz svoj porod, naumi vratiti se kući i živjeti mirno uz svoje dijete. — —

Kod kuće uredi i ponovi staru kućicu, a sinu sagradi barku, da nosi i prodaje, česa u selu treba. Staroga poštivaše u selu svatko; pače ista domaća gospoda dozvoljavahu mu, da sjedi u domaćoj birtiji s njima za istim stolom, jer je znao pripovijedati o svima ljudima, što ih je Bog po svijetu razdijelio, kakvi su: jedni goropadni, drugi blagi, treći štedljivci, peti pijanci, oni ženskari, njeki vjerni drugovi, a njeki lukavi i veliki svadljivci; a svagda bi započinjao: To je bilo u Londri, to u Kalkuti, to u Njujorku, to u Carigradu; a onda bi ga saletjeli pitanjima, kako zovu ovo i ono svi ti narodi, o kojima je znao pričati bez oduška.

Sve mu bijaše sad po volji, sve lijepo, samo se starcu činilo, da u kući fale ženske ruke, pa će to jedne večeri onako kao mimogred reći sinu. — Mlad si, zdrav si, reče mu, a bilo bi i meni i tebi u troje ljepše.

— Pa zašto ne, oče, reče Ivan hineći mir, ali krv mu udari u lice.

— Našao si djevojku? upita stari življe.

— Jesam — sirota je, ali dobra i lijepa.

— Neka novce! Za njih se mučimo, jer se za njih kupuje kruh. Ako je vrijedna i ima novaca, dobra je; ako je vrijedna, a nema novaca, dobra je opet, samo ako ti je srcu mila. — Da što ti je bila mati, nego sirota?

— I ona je sirota, ako i ne prosjači sada.

— Ti si je zavolio?

— Jesam.

— Poštena roda?

— Jest.

— Bio bi sretan uza nju?

— Srce mi veli, da bi!

Vjenceslav Novak.

Iz pripovijesti: Mrtvi kapitali.

Na prvoga svibnja bio je ugovor s općinom potpisan, a već drugoga udarilo je pedeset Ličana motikom u mulj jarka Beljana. Petnaestoga svibnja nije na Lešićevom dijelu bilo ni kapi vode, a deset dana kašnje počeo se crni humus — talog odvajkada — sušiti. Sad je Lešiću odlanulo, on je pobijedio, on je vidio suhu zemlju, koja se je kao sol sipala u njegovim rukama.

— Sada neka nam se rugaju, da ćemo prodavati vodu iz rita litru po pol novčića! reče Lešić slavodobitno Vinku — a ja im velim, da će meni svaka litra, koju sam s moje zemlje odveo, dati pet a ne pol novčića!

Koncem svibnja počeo Lešić sa oranjem i orao je sve dotle, dokle je vlaga dopuštala; ono što je bilo preveć vlažno za oranje — a toga je bilo do sto jutara — ostavi on za livadu, a na ostalih dvjesto jutara posije proso. Oranje bilo je svakojako, na mjestima kao da su svinje izrovale, pa se narod rugao Lešiću, da ne treba orati, nego upustiti sto glava krmaka, pa za njima sijati . . . Lešić je šutio pa radio. Kad je nastalo ljeto, pa navalio silni posao na gospoštijskom dobru, morade Lešić svoje beljanske njive (kako ih je nazvao) posve napustiti,

te ih ostaviti na Vinku. Na tim beljanskim njivama nije posao prestajao; već sredinom lipnja trebalo je prvu lošu travu pokositi, da iza nje udari čistija i plemenitija; na taj dio mogla se je napustiti iz Beljana voda, te za mjesec dana narasla druga trava do pojasa.

— A što je s prosom? zapita jednom Lešić Vinka.

— Ja bogami ne znam, što će to biti, je li to proso ili što drugog; stabljike su već preko jedan metar visoke, list širok gotov kao u kukuruze, al klasa se još ne vidi. Možda će se izjaloviti? glasio je Vinkov odgovor.

U službi izvanredno svijestni i točni Lešić nije dospio, da po danu otiđe na svoje njive, jer su bile poldrug sata vožnje daleko, nego bi obnoć zajašio konja i po mjesečini išao pregledati, je li trava zrela za košnju, je li se sijeno dobro osušilo; po noći bi on optrkivao sela, da skupi nuždne radnike, da se posao što brže dovrši, jer kod Lešića je vrijeme odvajkada značilo novac. I da je imao stotinu ruku i nogu, taj se čovjek ne bi mogao naraditi; sav prašan, sav znojan i spaljen od žege on je sad olovkom bilježio, sad kosom kosio, sad vilama grabio. Nije vikao, nego radio — radio, da su mu se radnici poruglj ivo smijali, da valjda dolaze gladne godine, te se toliko upinje... Anka, poznavajući njegovu gorljivu narav, nije ga zaustavljivala u poslu, nego je samo molila Boga, da ga uzdrži zdrava. Svlačeći na večer s njega mokre košulje, kao da se je kupao u njima, ona je sa strahom očekivala zoru nad njegovom posteljom: hoće li se probuditi zdrav ili u vrućici... Nu nijednom riječcom nije mu odavala toga straha, u njoj je živila vjera, da on ne smije oboliti...

Tako došao i kolovoz, a proso na beljanskih njivah diglo se uvis kao kukuruza, a zrna bila dvaput krupnija od običnoga. Tko nije izbližega promotrio to žito, rugao se Lešiću, da je posijao trstiku i rogoz, jer takovim se je visoko proso izdaleka činilo.

Istom kada je Lešić ovršio sav usjev, pa dobio dvije hiljade metričkih centi prosa, kada je po treći put otkosio travu sa livade, kad već nije imao prostora, kamo da sve to strpa, onda ga prosti narod razvika, da je vilòvnjak, da je noću na metli jašio i uvračao svoje njive . . .

Za pol godine isplatio Beljanov mulj svu kupovinu, sav trošak i još ostalo suviška od nekoliko tisuća forinti. Kada je Lešić odbrojio Matkoviću pet hiljada forinti, da ih povrati štedionici, kad je položio pred Vinka pet sto forinti s nalogom, da se 1. listopada spremi u Beč na kulturno-tehnički tečaj, ali u lipnju da se opet stvori na beljanskim njivama, onda stari Matković ogrli obojicu i proplaka od sladosti i radosti kao nikada još . . .

Toga istoga dana stiglo Lujino pismo, u kojem traži putni trošak; ujedno javlja, da drugi državni ispit ne će sada praviti, nego pod jesen, a naposljetku još dodaje, da će dovesti sa sobom svoja dva tri prijatelja, da sprovedu neko vrijeme kod njih na selu . . .

Lujina vijest o ispitu dirnula Matkovića, kao da mu je grumen leda na srce pao; i tu je vijest morao baš u isti čas dobiti, kad mu se je razmekšano srce do suza raznježilo! . . .

Za koji dan došao Lujo sa sveučilišta i poveo još dva prijatelja pravnika, valjda da se nakon napornoga rada i učenja odmore na ladanju. Jedan je bio udovičin sin, a drugi sin sudbenoga vijećnika; jedino onaj prvi položio je ispit i već podnio molbu, da bude namješten vježbenikom. Lujo je dobro znao, što ga čeka kod kuće, kada dođe bez ispita, pa je zato i poveo sudrugove sa sobom, samo da time otupi očev ukor; nu stari Matković nije ga poštedio ni pred sudruzima. Međutim to mladu gospodu nije ni najmanje smetalo, — ta oni su davno znali, kakovi su im roditelji u tom pogledu, ne zamijerajući im doduše, ali žaleći ih, da ne mogu pojmiti sveučilištne slobode, koja stavlja na volju praviti ispit pol godine prije ili kašnje . . .

Na Čardačinah se je upravo vršilo žito; novi ravnatelj već je nabavio iz Beča parni stroj za vršenje, te je za prvu godinu doveo i jednoga mašinistu iz dotične tvornice, da ravna strojem kod vršidbe. Lešić je mislio, da će gospodu pravnike taj stroj i opće cijelo gospodarstvo zanimati i obradovati, kad vide, da se i na plodovitih slavonskih nizinah počimlje europska kultura udomljivati. Nu ushićeni Lešić prevario se, — jer mlada gospoda ne htjedoše ni blizu vršidbenomu stroju pristupiti, — s jedne strane zaudarao im dim i para, a s druge strane padao im u oči prah i pljeva. Oni nisu nikako mogli shvatiti

Lešićeva oduševljenja, koji im je potanko razlagao, koliko se tim strojem prištedi naprama vršidbi sa konjima. Bečkoga mašinistu, koji je zasukanih ruku, sav crn od dima i praha, sav zamazan od ulja, neprestance oko stroja radio, ne htjedoše pravnici niti pogledati, te se nađoše uvrijeđenimi, što se je usudio pružiti im ruku...

Ni za ostalo gospodarstvo nijesu imali ni najmanjega smisla. Kada im je Lešić pokazivao svinjce sagrađene po najnovijim zahtjevima krmadarstva, kada im je pripovijedao o svojstvih turopoljske i srijemske pasmine, pa im dao istjerati gojne šarene i crne prasce, onda gospoda pravnici uzeše jedan drugoga pogledati prezirnim pogledom.

— Strašan smrad...

— Kolosalan smrad...

To je sve, što rekoše, naglašujući svaku slovku, kako bi Lešiću dosta jasno rekli, da oni do svega toga ništa ne drže.

— Jest, gospodo moja! dim, gnoj, — to je geslo devetnaestoga vijeka; tamo gdje se željeznička para bez prestanka vije po zraku, gdje dim tvornica napunjuje svu okolišnu atmosferu svojim smradom, gdje se od svake koštice, od svake ljuske pripravlja gnoj, gdje se ti smradni otpaci zlatom plaćaju, — samo ondje može se govoriti o blagostanju i napretku čovječanstva... Gospodi se kako vidim ne rače moje riječi, vi ste većma ushićeni Vergilijevim stihom: Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi... Ta su zlatna vremena prošla, gospodo moja, nimfe devetnaestoga stoljeća ne imaju više mjesta u hladu krošnjatih bukava...

Gospodi pravnicima uvelike je imponirao rimski stih, te im u dnu duše nije nikako bilo pravo, da je Lešiću Ciceronov jezik možda poznatiji nego njima. Turopoljski prasci i Vergilijevi divni stihovi, ta dva pojma bila su im nespojiva.

— Kako ste se vi s maturom mogli dati na taj posao, kada su vam s njome bila sva vrata otvorena? upita jedan pravnik sažaljujućim glasom Lešića.

— O tim »otvorenim vratima« moglo bi se štošta raspravljati, dragi prijatelju; ja ću vam samo reći, da nijeste na pravom putu. — Ako bude vremena i ako vas bude volja, možemo još o tome govoriti, — a sad izvolite, gospodo moja, objed je gotov.

Josip Kozarac.

Diljem doma.

..... Opet gledam na rođeni svoj kraj, gledam na te prosute zagorske bregove i na te kao razlite doline, sve nadahnuto svježim hladom i ožareno zadnjim tracima sa zapada.

Staro, iz djetinstva još poznato drvlje s mladim grmljem pod sobom šumi napô golim granama i šibama oko mene u jesenskom vjetru, dok mi se oči u dalj gube onamo k plavim planinama i modrim gorama. S prvim sutonom javljaju se iz seoskih crkava s raznih razdalekih bregova zvuci zvonâ k Marijinu pozdravljenju, sveti i dragi glasovi, — uzdasi nebeskih nada ljudske duše! A dolje iz ravnice i onamo iz napolak sakritih jaraka i klanjaca domnijeva glasna jasna pjesma seljačkih djevojaka, noseći na svojim akordima i svojim titrajima svu nježnost, spokojnost i blagost slavenske duše.

I sve gledam i sve slušam s raznježenim dirnutim srcem, pak se bude uspomene za uspomenama. Često i često još za prve mladosti plandovao sam tako i gubio se bez cilja po sjenama tih brdina i dolina, po suncu tih dragih ravnica i livada. Za toga rađale bi mi se svakojake strane — čisto tajinstvene čudne želje i čežnje, gdje sam tek znao, da želim i čeznem, a ne bih bio znao kazati, što želim i za čime čeznem. U jedan isti tren bilo duši i bolno i neiskazano slatko. Srce se širilo i stješnjavalo, čas mu bilo pusto i preširoko, čas opet tijesno i prepuno, da bi gotovo puklo. Sada eto nada, nehotičnih nada u budućnost, sada bajnih, slatkih uspomena iz prošlosti, — prošlosti tek od jučer. Ah, pa koliko puta bih odrinuo poglede i vidike, što ih nada pokazivala u budućnosti, pak se vinuo cijelom dušom k uspomenama, što su se javljale na svaki korak. Tu su uspomene bile jače! Ta tu se skrivao sav bajni svijet djetinjstva — onamo od prve riječi i prve misli, tu sam slušao dadiljinu prvu bajku i priču, tu mi je odsvakud svijetlilo ljubavlju majke i oca, tu mi je svagdje ozvanjalo igrom i smijehom braće. I mladi se moj duh svaki put krilio k prošlim dnevima i svojim i cijeloga kraja.

Pak eto — i sada nakon tolikih godina ne mogu inače. A jesen je došla, — jesen sa svojim ranim večerima i dugim sjenama, tamnim i dubokim, kojima posvud zalijeva i prikriva okolicu. I na njenim krilima kao da se nose i lepršaju davne

uspomene, još davnije priče, a najviše tajinstvena pitanja. Zveči sve to još više no nekoć, a zveči i iz talasanja jesenskog vjetra i iz gibanja napolak golih svrži i grana starog drveća, i iz lišća, što pada na zemlju i bez vjetra — pada jednako i sveudiljce, zveči i iz drhtanja slabih šiba pokraj voda, zveči i iz suha šaša i iz crna grmlja.

Priča za pričom oživljuje u duši, pa ma kako davno bilo, što je prvi put slušana; a još više diže se uspomena za uspomenom. Svaki val sunca, svaka sjenka, svaki glas, bio ma kako dalek i nejasan, — sve, sve dočara pred dušu davno prošle zgode, — davno minule časove i osjećaje. I onda se sva duša zatalasa nekim slatkogorkim čuvstvom. Drago joj je znati i osjećati ovu prošlost, a opet ćuti nekako žalostno i bolno, kako je sve prolazno, — sve u vječnom toku, a ništa stalno, — ništa svoje! Draga lica izginula ili pod humkom sa križem ili u naborima duljeg vremena, — mili časovi nestali u ponorima vječne prošlosti zablište pred dušom, dapače kao iz sna budi se davno otkucalo, tradicijom tek poznato doba sa svojom silnom i zamamnom poezijom, što ju prošlost uvijek čuva.

A jesenska večer biva sve tamnija. Hladovit vjetar brodi s istoka ganjajući tmurne i crne oblačine po tamnosivom nebu. Pak želja za tihom i sigurnom kućom zasijeda dušu.

Iza visokih jablana, što pod vjetrom sagibaju tanke svoje vrhove, iza ogromnih krošnjatih kestena i gorostasnih starih omorika i jela, crnih već u polutamnu mraku prve večeri, pokazuje mi se crven krov staroga doma. Iznad malog tornjića u sredini škripi limeni kokot, od vjetra pomicavan, a onamo niže iz dimnjaka suklja gust dim, da se taj mah na valovima istočnjaka pusti u daljinu k zapadu. Iz dugog reda prozora u objema spratovima prodire na ovo i na ono okno crvenkasto svijetlo rano upaljenih svijeća, da me tim još pozovnije i još čvršće vuče k sebi draga stara kuća.

U dugu hodniku sve je zatomljeno od dubokih mračnih sjena. Svijetlo sa svjetiljke na zidu tek može u toj gustoći tmine drhćući bluditi i samo uzani krug pod sobom nacrtati, da se nađu stube u gornji sprat. Gore navrh stubišta sa strane tiho stoje i nedirnuto visoka siva vrata, za kojima je kućna kapelica. Sav se dah mistike, vječne tajne i blizine drugog svijeta zanjiše pred dušom, kad se o toj tmini nađe pokraj Božjeg stana.

Nalijevo pokažu se dvokrilna vrata, što vode u »palaču«. Polumrak čisto iščezava u tminama, što se tiskaju odasvuda u sobi: iz dubokih kutova, iz zidova i iz starinskog pokućtva. Stara visoka ura javlja se svojim pravilnim tik-takom i kao da se uz to privija dvjestagodišnje vrijeme, što je već po njenom njihalu otkucalo. U kutu bijeli se čisto sablastno odraz prozora u starom mletačkom ogledalu. Od mramora mozaik-poda odbijaju se koraci. Jeka im se gubi čak onamo u treću ili četvrtu sobu, a iz ovog gustog mraka, iz ove večernje tišine diljem mnogih soba kao da niču i rastu preda mnom spomeni i misli na davne dane i davne ljude. Ne ostavljaju me ni onda, kad mi sluga zapali svjetiljku. Naprotiv, još jače stavljaju se preda me.

Kud mi oko segne, pozdravljaju me stari znanci i daleke uspomene, — od onamo onih na zidu starih engleskih i franceskih bakroreza, od stolića iz rokoko-dobe i »empire-a«, do nespretnih, kožom presvučenih stolaca iz trećeg decenija devetnaestog vijeka. I kao da se opet kreću oko mene dragi oblici majke i oca, kao da opet zamnijeva šumnim rogoborom i veselom pjesmom njihovih gostiju, kao da opet zatalasa oko mene i djetinjstvo i mladenačtvo, — često mi je od časa do časa, te bi smuknulo i šušnulo štogod iz drage one dobe, kao sjena ili prizrak, a veliki val beskrajne ljubavi k rođenoj grudi svu dušu zahvaća i cijelim ju svojim čarom i cijelom svojom toplom snagom zalije.

I moram da se sprođem od sobe do sobe cijelim dugim redom. Pak mi se svagdje javi ili onaj događaj iz djetinstva i mladosti, — ni u kojem kutu, ni na kojem mjestu nisam osamljen, od svakuda se spuštaju sjene domaćih »lara«, da iz njih opet promilji sva bajna snaga, sav slatki čar, — sva dobrota i ljubav rođenog gnijezda! A najmiliji i najčešći uvijek mi je korak do sobe na južnoj strani dvora.

U toj mi sobi sve odiše dahom majčina života, tako dobra i draga života, prikazana jedino ljubavi i smilovanju.

Sa stijene me pozdravljaju stare engleske slike dječjih glavica, — uspomena majčina od svoje majke, — i još starije uljene svetačke slike, u koje sam za djetinjstva uvijek s toliko počitanja i straha gledao moleći jednako majku, da mi ponavlja toliko i toliko puta slušane legende o njima. Ogromni duboki i sasvim niski fotelji i još ogromniji kanape ispunjaju

tek jedan ugao velike sobe. A onda svakakvi stolići i drugo sitno pokućtvo iz raznih doba — onamo od konca osamnaestog vijeka do sredine devetnaestog stoljeća — podavaju sobi neki poseban lik i čine drag dojam, a gotovo svaka stvarca čuva svoju povijest, kojom se uz čovjeka veže. A duševno mi oko jednako vidi i gleda milu onisku pojavu s finim, otmenim i lijepim licem pod gustom, jasnosmeđom kosom, a s očima krupnim i tamnosmeđim, uvijek kao zalivenim suzom milostnicom i uvijek s pogledom, u kom se sjajila blagost, ljubav i sućut. Ah, često ju gledam, kako se posleno mota od stolića do stolića, ili kako sjedi u svom velikom oniskom fotelju, a pred njom stoji ova ili ona mužača od bivših kmetova, da joj priča svoje jade, a majka ju tješi i odmah određuje djevojci ili inošu, što da priredi iz smočnice za »kumicu«, jer — barem polovica seljaka iz obiju susjednih župa uzimalo je suhodinjsku gospođu, da im diže djecu s krsta.

I pred čuvstvom duše gubi svoju silu kobni humak s križem, za nju nastaju isti časovi, kao da je opet ovdje onaj dragi život, — pak čisto zahvalno osjeća srce blagoslov rođena doma.

Iz majčine sobe segne mi oko na vrata nalijevo i pokaže mi se oduljena soba s više kreveta razne veličine, sa niskim i visokim stolicama, sa širokim i dubokim kanapejom i u kutu sa posve niskim stolićem, s kojim su ujedno nasađene na obadvije duge strane dvije niske i uske klupice — dječji stolić!

Čitav svijet najranijih i najdražih uspomena zatalasa pred dušom u pogledu ove sobe — sobe dječije!

No od sviju lica, što mi se u toj sobi javljaju, najjasnije se iz magle spomeni izvija i sastavlja u duši slika moje dadilje. Gledam visoku, suhonjavu seljakinju, uvijek u čistoj bjelini odjevenu, tek sa crvenom pečom na glavi i širokim crvenim pâsom opasanu. Dugoljasto lice nosi oštre crte i neobično je tamne, zagasite puti. Crne oči nisu velike ni malene, a uvijek su zastrte nekom tugom ili dalekom mišlju. Pod dosta velikim nosom svijaju se ustnice, koje kao da nikad ne mogu da se smiju. U dvoru ni s kim nije ljubezna i ni s kim se nikad ne šali, — tek meni je dobra i najvoli, kad može biti sa mnom sama, pak me u tu svrhu nosa i vodi u zabitne kutove dvora i bašče. I moje djetinjsko srce najvoli da osjeća njezinu blizinu.

Ah, prve — prve i najprve uspomene dolaze iz ovih časova s dadiljom! . . .

Sami smo . . . već je večer. Dadilja mi pjeva nekakvu dugu, dugu pjesmu o ružicama i pticama i o vilama i anđelima. Onda me uzme na krilo, pak mi tumači i priča, gdje su vile i gdje anđeli i kako izgledaju i kako ih je moći naći i prepoznati. Pak sad slijedi pripovijest za pripovijesti o tom i onom smrtniku, koji je zašao u njihovo kolo. A moje malo trogodišnje srce udara sve jače i jače i od želje, da bi se anđeo ili vila prikazala, i od bojazni, što bi onda moglo biti. Sjećam se osobito na jedan čas. Možda je to baš najprva uspomena. Već sam u krevetu, — tek slabo noćno svijetlo rasvjetljuje tminu u sobi modrim, nejasnim blijeskom. Do uzglavlja sjedi dadilja i tihim, pridušenim glasom gunđa pjesmu uspavanku. A ja ne mogu nikako da usnem i nikako ne smijem da pustim iz ruke dadiljinu ruku. I čisto mora da joj je lice tik nad mojim licem. Na bezbrojna bo okna starih prozora udara silan vjetar, i sve se od njega trese i svak čas čujem njegovu riku, njegovo zavijanje, gotovo njegov bijes, i slušam usto kao neki plač. Na prozor pokazuje mi se čas tmina, čas svjetlost, i gledam sjajni mjesec, mimo koji se ganjaju crni čudni oblaci — tako ogromni, te sve zastru i sve potamni od njih. A dolje pod gradom silno se razdaje tulež lovačkih pasa, iz kojeg raspoznajem glas starog prepeličara Dunaja. Strah me je i jednako molim dadilju, da mi pripovijeda, što to biva. Napokon popusti od svog uspavanja i stane mi pričati o vjetru, o mjesecu, o njihovim carskim dvorovima, o njihovim putovanjima i borbama za vile ljepote i za kraljevske kćeri. Strah me sasvim mine, mlada se djetinjska duša prenese sasvim u te nadčovječne krajeve i vilinske dvorove, — tek žali, što i moje oči ne mogu da vide i gledaju one zračne kraljeviće, kao što ih vidi Dunaj, koji tako tuli, jer ih gleda i vidi, kako mi to dadilja tumači.

I stojeći sad u toj sobi, kao da opet doživljujem one iste časove. Stari mi dom dočarava svu onu dobu i čisto me prenosi onamo. I eto — pred dušom uskrsnjuje uspomena na rano jutro. Još sam u krevetu. Nije više te bih spavao, a opet nisam budan. Svakojake slike brode pred dušom, sve neobično krasne i sjajnih krasnih boja, kojih se ne sjećam da sam ih ikada vidio. I ujedared: visoko — visoko negdje nada mnom zamniju

nekakvi divni zvuci, prekrasna muzika ili pjevanka. A pred duhom izvije se slika modroga neba i sjajnih njegovih visina. »Anđeli — pjevaju!« — šaptnu plaho djetinjske ustne, da se isti čas sasvim probudim, a muzike više nema. Umjesto toga začujem poznat čvrst korak, vrata sobe se otvore — i otac stoji na pragu, da nas djecu zove iz postelja. Požurim se silno, ne ću ni da čekam djevojčine pomoći kod odijevanja, jer znam, ako skoro budem gotov, da ću smjeti prijeko k ocu u njegovu sobu, za mene za onda najzanimivije mjesto u cijelom gradu.

K s a v e r Š a n d o r - G j a l s k i.

Iz novele: Sjene ljubavi.

Ljerka se zagleda u bašču, hoće li opazit striku. Bit će za grmom ljeskovim. Tu on na klupi sjedi i puši veliku lulu. Nije ga vidjela cijeli tjedan: bio u vinogradu i kasno se sinoć vratio. Njezin stričić i žena mu neprestano su zabavljeni u dućanu, zabrinuti oko gospodarstva, stjecanja, i slabo kad mogu u dokolici koji čas da provedu — no strika se već riješio tih briga o život, on dospijeva. Među njome, koja još ne zna, što to život u sebi krije, i njime, koji kao da je dosta duboko u nj zavirio, razvilo se osobito razumijevanje.

Djevojci bijaše nekud prazno, dok je starac boravio u vinogradu, — no, pa i ostalim ukućanima nešto kao da je manjkalo. Na sve je starac imao neki utjecaj. Dolazilo to otud, što je od njega pršilo neko samilosno shvaćanje čovjekova života... Za starcem bio život, on se ogledao na nj kao na prevaljeni put i sada mu se činilo, kao da ga razumijeva... I svi u kući osjećahu njegovu dobrotu. I sama pospana Magdica, koja nikako u jutro da bi se za dobe probudila (a gospođa je stroga i nje se sve boji), i sama ona ljubi starca, koji često znade da na njena vrata pokuca: »Magdice, no dijete, no probudi se«. U jutro ne može on da spava i to obraća u dobro . . . Mnogo se i on promijenio. U borbi o život i on se negda poput ostalih brinuo za imetak, sada se brine za čovjeka. Bio ekonom, upravitelj tuđih dobara, zakupnik, udomio se napokon zakupiv nešto zemlje; za obnovljene varmeđije obnašao službu cassae perceptora, pretragâ povjerenika, a i samu načelničku čast. Sve je to napokon minulo, pa i gospodarstvo je predao sinu. U miru proživljuje stare dane, tek jedno si pridržao pravo. Kad se u vinogradu otvore radnje, odlazi onamo: tad oživi u njemu nekadanji ekonom. Ostaje ondje, dok traju radnje i provodi u vili idiličan život. A doma u varošici — njima on sve manjka, i kad se primakla subota, svi nekako veseleći se pomišljaju: Uvečer će se vratiti!

Ljerka se žurila, da ga pozdravi. Prošla ispod cvatućih voćaka, a poplašena ptičica zaprhutavši s cvatuće grančice strese na nju rosu — i ona kliknu — ne strašljivo: njena duša bijaše sva puna sjaja, svijetla, radovanja.

Tamo sa zapada dopriješe nove krasote: gore na Šapcu, pa na vrsima Tkalaca pod čistim modrilom neba u sjaju jutra prelijeva se mlado zelenilo, cvatuće voćke, a o otvorena bijela čela kućâ opire se sunce.

A Ljerka sa kosom — jutarnjom rosom navlaženom, među zelenilom i cvijećem u sjaju sunčanih zraka sa sretnim osmijehom osjeća čar, — čar, ta ona zapravo i ne raspoznaje u čemu je — samo ćuti: u toj ljepoti negdje se za nju krije nešto novo, slatko. Sva je prožmana tim osjećajem i u duši joj je, da bi grlila, cjelivala... — »Striče, slatki striče!« javi se toplim glasom, opazivši iza grma lulu na dugom kamišu i kolute modrikasta dima.

A na taj se topli glas starac sijede brade prenuo. Ne bijaše žalostan, niti zamišljen duboko — nešto drugo: u toj se dobi sve hvata duše neka sjeta. Ne da se starost zavarati, ima svoje časove, kad se ne da ušutkati. Stari Tavernić izašao jutros prisluškujući njenim glasovima. Badava rođena zemlja, uzalud gnijezdo, što ga sâm savio — kao ptica selica, koja je zaostala — osjeća se on i u svom domu ostavljen. Druzi mladosti, druzi radosti i tuge, uživanja i stradanja, zanosa i udivljenja, prezanja i srčanosti ostaviše ga; odseliše u neznani svijet. Nestalo je buke, žamora, zveke čaša, vesele pjesme, zvučnog smijeha — slatkog šaputanja. Sve je zamrlo — tek iz daljine kao, velike daljine — onkraj bezbrojnih gora, iz daleke zemlje mladosti dopiru do njega glasovi uspomena. Ondje je njegovo proljeće, ovo što oko njega buji kao da i nije njegovo. Izašao je ovamo zato, da bi laglje disao — drugih namjera, pobuda nema. Došlo je vrijeme, kad je prestao sanjati o vlastitoj sreći. A u što još i da stavlja sopstvene nade? U budućnost? On je u očigled

svršetka, u očigled Boga. Zna: ići je za njima onamo gore. Vrijeme je blizu: »Neka u ime Boga.« Živio je i gledao život. Bilo tumaranja, posrtanja, padanja, muke, izjedanja, boli, tuge. A rašta? Rašta? — — — Može li se tko poučiti? Može li se tomu predusresti? Bio dječarcem nerazboritim i htjede jednom u toku da zaustavi neznatni izvor...

I on pri koncu, u očigled Boga, kad misli na one, što ih ostavlja, osjeća samilost za njih.

A topao glas njegove sinovice javio se i u njegovoj duši, zazvuči taj čas istiha neka žalobna žica. Je l' to bilo predosjećanje, il samo posljedak dubljeg pogleda u život? . . .

— Striče, slatki striče! — čuo se njezin glas, a u tom glasu drhtao život.

— Ah, kćeri, dijete, dođi! . . . podiže starac glavu. A ona je osjetila nešto dobra, tako dobra u njegovu glasu, opazila u njegovu licu, licu staračkome, zamijetila u njegovim očima, što ih starost učini nekud sitnijim, upalim. I privinula se k njemu. A to kao da ne bijaše samo obična nježnost; nekako drukčije: nešto se događaše.

— Što? Što je, kćeri moja? — pitaše starac gladeći joj kosu.

A na taj upit osjetila ona nenadano, kako nešto jest, uistinu nešto jest negdje, na što bi ona trebala da odgovori, no ona sama još ne zna što, samo joj je odjednom nekako tužno, te bi zaplakala. Pa riječ »kćeri« odjednom je se tako dojmila. Sjetila se pokojnog oca i dođe joj na um, »da je on sada vidi«. — Istina, slabo ga poznavala — bile joj četiri godine, kad je umr'o, no ipak je bila nenadano tako dirnuta, te joj u očima zasjaše suze.

— Što se dogodilo, što? — pogleda je starac i odloži lulu.

— Ništa, ništa striče! — tiho se javi: sjetila sam se pokojnog tate.

Janko Leskovar.

Bajram.

Gluho je doba. U dolinici, gdje su stisnule varoške kućice, bila gusta tama, pa bi rekao gledajući ozgor s vite Hridine, da u toj mračnoj jami nema ni živa stvora. Ali zađi samo kroz tu gustu noć, između onih starih kuća, što im šiljke samo prama nebu vidiš, osluhuješ, čuješ kretnje, po koju riječ, žamor, škripu vrata, — sve je budno. Noć ti sad nije tako nijema, tama nije više tako gusta; to gluho doba ispunja neki tajinstveni čar, — za koji čas sviće bajram. U svakoj kući vidiš slabo svijetlo, sve ustalo, sprema se, da u novu ruhu izađe na bajram, da se u čistu odijelu klanja namaz.

Još od zore ni znaka, a na vitoj se munari začuje mujezinov tanahni glas, zauči salavat. U to se doba prenula i mlada žena u svojoj skromnoj sobici, gdje još nije bilo svijetla. Prenuo je mujezinov glas. Prva joj misao bijaše bajram, no odmah za tom ona tuga, s kojom je provela na stotine noći. Svak se raduje, svak se gizda, žena sprema muža, mati sina, sestra brata, a ona . . . ah, gdje je njezin vojno, u askeru, daleko u svijet zanio kosti svoje, a more biti, da je dosad i u zemlji . . . I ona pokri lice rukama, onako proplaka, kako je svaku noć s plačem legla i ustala.

Najedamput skoči, upali svijetlo i baci se do svog sinčića, koji je slatko spavao. Maliću bilo tek šest godina, jedro dijete kô jabučica.

— Arife, sine moj! — poče ga buditi. — Ustani, eno salavat, bajram! Ustani!

Malić pogleda. Protrlja oči, a kad razabra riječi majčine, veseo skoči.

— Zar bajram, mati? — u čudu će ono, pa poleće k prozoru. Ali napolju bila još tama.

— Eno čuješ salavat! — veli mu ona. — Hajde umij se, pa će ti mati lijepo obući nove haljine, pa ćeš onda u džamiju.

Mali bio veseo, nije znao, što će prije. A mati doskora izvadila čitav svežanj haljina, umila ga i počela oblačiti: nova i čista rubenina, pa onda nove čakširice, pa onda šamaladže, anterija, čohali fermen, pâs, fesić medžidija, pa čarapice i firale, a sve novo, sve kroja kô za velikoga. Mali se sve posmjehivao gledajući to novo odijelo, pa bi istom ubrzao:

— Je l' de, mati, da su moje čakšire bolje neg u Muhameda Devlethanumina?

— Uh, tvoje su najbolje! — odvraća mu ona, a glas joj drhtao.

Salavat se na munari svršio i zaučio sabah; napolju je svitalo. Mati se zagleda u sina, zagrlila ga i pokapala suzama.

— Dušo moja! — veli ona. — Što ćeš nam u džamiji zaiskati od Boga? — Tako ga je običavala napućivati. Mali se zamislio.

— Da nam Bog dâ zdravlje i dug život, — veli on, — pa onda . . . što ono još, mati?

— Onog svijeta dženet, sine moj!

— Jă, onog svijeta dženet i . . . ništa više, je l' de, mati?

— Zaboravio si nešto! — jedva žena izmuca zagrlivši dijete.

Mali se opet zamislio.

— Hă — uskliknu on — i da nam babo dođe.

— Jest, jest, dušo moja! — dočeka ona plačući, a u sebi dodade:

— Ako bude . . .

Sad je mali opazio majčine suze, pa se nekako snuždio. Ali nije mu se dalo, da to bajramsko veselje, pa radost za nove haljine pomuti kakvom tugom, i stoga nekako dirljivo zapita majku:

— Ma što plačeš, mati?

— Ali ne plačem, dušo moja — ona će usiljeno, — već mi je drago, što si mi tako valjan i pametan! Opet ga zagrli.

Doskora i ona baci feredžu na se i povede malića do kapije, da ga uputi u džamiju. Iza avlijskih vrata virila na sokak, kud su ljudi prolazili. Svaki čas škripile tuda nove firale il cipele, šušnjele nove haljine, širio se do njih miris miska, kojim su ljudi namazali nove haljine, a hladnim jutrnjim zrakom brujio glas »tećbira«, što su ga prolaznici tiho učili.

Mladoj ženi grudi da puknu od neke tuge. Sjetila se, kad bi prije četiri godine ovako na bajram ispratila svog dragog Mehagu u džamiju, a u njeg novo odijelo; bio je vazda najpristaliji.

Najedanput ga dušmani uzeše u asker, otjeraše na vojsku, a ona osta sirota sa svojim dvogodišnjim sinčićem. Što je od onog dana suzâ prolila, a svaki dan, na svakom namazu od Boga iskala, da joj se povrati njen dragi Mehaga!

Pa joj je sad žao na cio svijet.

Sprva došlo dva tri puta pismo od njeg s Drine, iz Hercegovine; a kako rekoše, da je otišô nekud čak za Stambol, otada nikakva glasa za njeg. I komšije, dok su imali pouzdanih glasova, dođi i oveseli je svaki čas, a sad kan' da i oni vide, da se nema ničem dobru nadati za svog muža. Plakala, grlila malića, jedinu uspomenu svojih sretnih dana, a ono se otimalo, htjelo u džamiju.

I ona ga naposljetku pusti; on se umiješa u prolaznike, ode u džamiju onako skromno i pobožno kô odrastô čovjek. Njene oči ostale uprte za njim.

*

U Devlethanuminu kuću, koja je uprav naprama haremu džamijskom, sleglo se silno ženskinje, da vide gizdavi svijet, kad se iz džamije raziđe. Bajram je i ženskinje gizdavo, a sve veselo, samo Mehaginica tužna, žalostna. Došla u taj veseli svijet, da vidi svog sinčića, kad joj iz džamije izađe. Iz džamije se čuli dirljivi glasovi i doskora poče dova, a stotine i stotine grla zabrujalo haremom: »Amin, amin!«

Sad osu svijet iz džamije.

Harem pun, sve novo, gizdavo, stiska, oni silni prosjaci cvilili: »Udijeli siromahu sakatu porad svog zdravlja, porad onog svijeta!«

Dugo je trajalo, dok se taj silni šaroliki svijet iztiskao iz harema, a svak se laćao džepova i bacao pare ubogima, što su cvilili kraj njihovih nogu.

Na kraju, baš među starcima, išao Arif, uzevši se pod ruku sa Muhamedom Devlethanuminim.

Bila oba vršnjaci. Baš na samom izlazu jedan starac sagnuo se i pomilovao oba dječaka, a objema majkama srce igralo od radosti.

Na ovaj sveti dan sve se sjeća preminulih svojih, pa sad sve ovo gizdavo mnoštvo krenulo na mezarluke, da tu na kaburu svojih starih prouči što za duše njihove.

U toj je svjetini išao i mali Arif, i on će poput drugih onamo, makar da ne zna za kabur nikoga svog. A kad se ljudi počeli vraćati kućama svojim, i on je veselo potrčao majci svojoj. Umoran već šćaše uprav da ukorači u svoju avliju, kad se kod njeg stvori stranac čovjek u tuđu odijelu.

Mali se poplašio, pa se požurio u avliju, ali stranac za njim.

No začudo bilo malom, kako ga taj tuđi čovjek gleda nekako umiljato i smiješi se na njeg. A kad ga još i po imenu dozvao, ono stalo.

— Je l' tebi ime Arif? — upita ga stranac. Mali kimnu glavom metnuvši prstić u usta, a čudnovato promatrao stranca.

— Čiji si ti?

— Materin, — ozva se ono sad.

Čovjek bio do suza dirnut s ovog dječijeg odgovora.

Gledao ga čas dva, a suze mu navrle na oči. Srce mu igralo od nekog uzbuđenja; poslije četiri godine vraća se iz dalekog svijeta, susreće se eto sa sinom svojim, a prepoznati se ne mogu. Kakve su misli obuzele dušu njegovu!

Priđe k djetetu, zagrli ga i suzama pokapa. Tako ga u zagrljaju ponio preko avlije. A kad se vrata kućna otvoriše i sirota žena smotri sina svog u zagrljaju svog dragog vojna, srce da joj pukne od časovita uzbuđenja. Nije u prvi mah vjerovala svojim očima, gledala ga kô izvan sebe. A kad joj se muž javi drhtava glasa, ona suznih očiju poleti prama njima.

— Sine moj! — zagrli ona dijete, — vidiš evo tvog babe!

Tu na pragu kućnom zahvališe Bogu na tolikoj sreći.

Tog je dana išao komšija komšiji, svoj svome na bajram.

I Mehagi su dolazile komšije i svojta, a u njegovoj kući toga dana bijaše dvostruk bajram.

Edhem Mulabdić.

Himna »Zvonimirova«.

Oj sinci Zvonimira,
i nama kucnu čas:
iz našeg zove mira
u boj nas trublje glas;
u sveti boj za ime,
za pravo roda svog:
il mrijet il živjet s njime —
nek sudi vječni Bog!

Dok Hrvat stražu stoja,
Evrope prvi zid,
od praha mu i boja
potamnje bistri vid;
i mnogo pravo sveto
u tamni pade grob:
tuđinstvo skrivi kleto,
da Hrvat bješe rob.

U jedno kolo mili
Hrvati mladi svi;
što djedi drugim bili,
to sebi bud'mo mi:
neodoljiv bedem prava,
slobode mač i štit;
a treba l' naših glava,
i krvcu ćemo lit.

Jedinstvo, rad, sloboda
nek vode, braćo, nas,
raskivat lance roda,
u slozi tražit spas;
da s roda kletva spane,
tuđinstva teški jad,
nek mladi dan nam svane,
ta još je Hrvat mlad!

Poštar Osip.

U seocu s tornja zazvonilo podne,
igdje l', brate, hlada, igdje l' krčme zgodne?
Dvije tri ručkonoše, djevojčice mlade,
upiljile pogled u duge nam brade,
misle, da smo »dige«. — »Bon giorno, šiori,«
»»Bog daj dobro jutro,«« — drug im s konja zbori,
a djevojke drage, čuvši rodne zvuke,
od veselja plaču, šire spram nas ruke:
»Bog daj dobro zdravlje i njim i njihovim!«
Što se čudiš, brate, djevojkama ovim:
naš je čovjek svagdje od istoga kova,
mekan prama strancu kano glina ova;
građanin i seljak, bogataš, siromah,
kako vide stranca, perkelaju omah,
pa ti stranac misli: to su renegati.
Jest, dabogme, stranče! to ti valja znati:
uslužnost je naša jadu našem kriva,
al se pod tom korom zdrava jezgra skriva:
poštujemo svoje običaje stare,
dvije tri tuđe riječi srca nam ne kvare.
Ta počekaj, strančе, bit ćemo i tvrđi,
ne ćemo se klanjat svakoj tuđoj rđi. —

Al u cijelom selu za lijek krčme nema!
Moj se sudrug srdit na put dalji sprema,
kad al netko viče uz naglasak oštar:
»Hod'te k meni, braćo!« — Seoski je poštar,
dobričina čovjek u kuću nas prima,

s nama rado dijeli, što na stolu ima.
S blagoslovom Božjim, gazdi na veselje,
utažismo brzo sve tjelesne želje;
u toj prostoj kući sve nas bratski sreta,
kao da smo znanci od desetak ljeta.
A naš Osip dobri, pun zdrava humora,
sve ti priče znade i s kopna i s mora.
»Je li, moj Osipe, to je mlin taj, je li,
za koji u šali bodulskoj se veli,
da ga žena mužu uklepa u ruke,
nek na večer dnevne zaboravi muke?«
A da vidiš samo mlin taj čudne vrsti:
mlat o jakoj gredi, o njem žrvanj čvrsti,
pod njim žrvanj donji, pa zavrti mahom,
drnda gornji žrvanj, brašno sipa prahom.
I dok ja za šalu mučno vrtim mlinom,
poštarova žena sa snahom i sinom
i dječicom dragom oko nas se sviju:
odrasli se slatko momu poslu smiju.
Oj dječice draga, ta smijte se i vi,
ja vas tako volim, da ste zdravi, živi!
Blago majci, ocu, koji vas imadu
i na dobro rodu uzgojit vas znadu:
vi ste nada naša, smiješak vaš nam godi,
nek vas Božja ruka k boljoj sreći vodi!
Otvorite usta, da užijem raja:
naglas, poznat meni iz mog rodnog kraja,
vaša slatka usta nepokvaren zbore,
slušô bih vas, djeco, od mraka do zore.
Ah što tako milo u srcu mi biva,
što me tako blaži ova slika živa:
moja zipka stala na slavonskoj Savi,
moj suputnik dobri Zagorac je pravi,
kršni morski otok ove ljude rodi,
pa sad, učenjače, amo k nama hodi,
dođi, slušaj, gledaj: znanost ti je slijepa,
što nas zbog sitnica na tri roda cijepa,
pa na živu vrelu uvjeri se bijedan:
rođena smo braća, mi smo narod jedan.

Koja ljudska sila da raskine spone,
što u bratsku cijelost vežu milijone?
Moj Osipe, zdravo! Dok je našeg roda,
držimo na umu: krvca nije voda!

Hugo Badalić.

Augustu Šenoi.

Bijaše mrak . . .
Ni sitnih zvijezda ljuven trak
prosijevô nije noći krilo nijemo,
u polju cvijet, u gori list je drijemô:
životu nigdje znak.
A domovinu vidjet bilo bóno
kô tih i silan grob —
na kom je patnik-narod kano rob
u zlatnu sanju o slobodi tonô.

Tišinom ču se netom romon . . . zvuci
gusala skladnih, uza budni: oj!
u tvojoj gusle bile vještoj ruci,
iz tvoga grla čaran tekô poj . . .

U gori list, u polju cvijet se prenô,
kroz oblak sinô zvijezdâ zlatan sijev,
i mjesec lice pomolio sneno —
da vidi pijevca, čuje sladak pjev.
A narod sav se oko tebe zgrnu
kô djeca, kad im majka pričat stane,
zaboravio ne bi l' bijedu crnu,
na javi što mu žića crni dane.

I grudi su ti rasle . . . oči sjale . . .
i suze sreće na njih zadrhtale:
o slavi pređâ kad si stao pričat,
i pjesmom krepku volju im veličat.
A rodu bilo — kô da sniva san
o veličini i jedinstvu svetom . . .
okrijepljen s nade kada spazi netom,
uz pjesmu tvoju da mu svitô dan.

A sad? — — — — —
Salomljen luk i gusle javorove,
porastrgane strune — vazda nove —
onijemio im zavijek bajni sklad! — —
A tvoja usta više nam ne zbore
o slavnih djedih . . . prošlih davno vijecih;
na licu našem teške suze gore —
pri duši nam je kô bez majke djeci.

Baš kako čašku modri sklapa slak,
u dolu kad se nojca sjetna roči:
i ti nam sklopi tako drage oči —
i nasta mrak . . .
Oh ne, ne! Samo tuge crna tmuša
zavladala je širom zemlje mile;
al misli, što ih tvoja rodi duša,
u jedno su se žarko sunce zbile.
I dok će sunce ovo nas ogrijevat,
u naše duše krepku volju liti:
i tvoja će se divna pjesma pjevat,
a uz nju ćeš nam divan živjet i ti!

Kud zirnem samo . . .

Kud zirnem samo — svuda stoji smrt:
u šumi list . . . u bašti cvijetak strt . . .
a vjetar huji preko poljskog drača
kô bijesni zamah krvnikova mača.

Trenutak još — i past će stidan snijeg,
i pokrit golo rašće, dol i brijeg,
i dragi humak ponad grobne jame,
gdje srce trune, što je bilo za me.

Kopni snijeg . . .

Kopni snijeg, a gorsko vrelo
opet buči dolom;
proljetna se pjesma ori
šumom još te golom.

Prvo cvijeće željno srče
trake sunca jasna;
kudgod zirneš, priroda se
trga sva oda sna.

Moja samo ruža ne će
više da se budi, —
jerbo su je preduboko
zakopali ljudi!

Molitva.

Kad ćeš htjeti,
Bože sveti,
da se život svrši, —
nek Ti volja ne dâ jaka,
da mi smrti grozna šaka
tijelo naglo skrši . . .
I u zadnjem trenu bar mi vrati
djetinjega doba slatku varku:
da je svima ljudma rodna mati
namrla tek Tvoju ljubav žarku;
da je sudba svakom dala.
što mu treba;
da u svijetu nema zala,
nema greba . . .
Uslišaš li molbu, Oče sveti,
jadni život ovaj ne ću kleti,
no ću prije, nego ruka drijemne
blagosiljat širom kraje zemne . . .
prostit onim, koji su mi kalom
zablatili zvijezde moga neba;
prostit onim, koji su mi jalom
otrovali gorku koru hljeba . . .
Kad ćeš htjeti,
Bože sveti,
da utrne žića plamen, —
vrati jošte djetinje mi doba,
da ne griješim baš na rubu groba —
Amen!

Đuro Arnold.

Iz »Žumberačkih elegija«.

I.

Oj visoki bregovi nada mnom,
puste su vam kamenite prsi,

sa malinom na čelu vam tamnom
katkad snježni tek se pramen smrsi —
kano starcu, kom visoka ljeta
pahuljice naviještaju bijele:
prvi traci svijetlu drugog svijeta,
za kojim ga želje obuzele.
Kamenje vam kano gole kosti,
nigdje traga ni cvijetu ni ptici, —
gavran, jastreb jedini vam gosti,
kano sova u pustih zvonicih:
bistro vam je oko sokolovo,
led tek srca polet mu okovo.

Oj visoki bregovi nada mnom,
i u vami njekoč ljepše bilo,
i nad vašom ljepotom je mamnom
sunce sreće svoje trake lilo.
Dokle bjeste tihe dolinice,
pune sunca i mlađane sreće, —
potočića srebrozvonke žice
dok su vaše preplitale cvijeće, —
dok vas nisu podzemni vulkani
uzdignuli u hladne visine,
gdje sunašca tračak obasjani
kano srce u samoći gine, —
baš kô mnogom ljubimcu sudbine
svako čuvstvo u nepovrat mine.

Oj visoki nada mnom bregovi,
a pod vami kućarice male,
jad i bijeda ljutimi okovi
gdje su ljude teško okovale;
to kamenje, što oko njih leži,
to su teške sirotinjske suze;
teško li ih to kamenje teži,
koje te im pripraviše uze.
Pjesme su im sjetne jadovanke:
sakriveno sunce za oblaci,
sjećajuć ih na njekočne danke,

dok još bjehu ponosni junaci;
strah i trepet dok su onim bili,
koji su ih amo zatočili.

Oj visoki nada mnom bregovi,
vi budite utješnici naši,
vi presretni njekočni dolovi,
a sad pusti, hladni velikaši;
Vaša sudba bud' nam na pameti:
nije uvijek na visinah cvijeće,
i tko mirno svojoj stupa meti,
s nagle mijene obeščuvstvit ne će.
Mom narodu nek ne klonu krila,
kad bi tužan očajati htio,
što još sveđ ga tuđa tišti sila,
što još nije cilja dohvatio;
sveđ u srcu nada nek mu gori,
da ga nagla sreća ne obori.

Smrt.

Na umoru, bolom salomljena,
svoga vojna mlada grli žena;
na grud stiska dva maljušna čeda
i od njih se otrgnuti ne da.
Po noći je — sveta je tišina,
tek što plače sjetna mjesečina;
suzan pogled na jadnicu baci,
i opet se sakri za oblaci.
Čudne sjene po stijeni se krile,
uspomene iz prošlosti mile.
Teški kašalj sapinje joj grudi,
glava gori — »Smilujte se, ljudi!
Na što smrti ovaj život mladi?
Spasite me mojoj siročadi!«
— — — — — — — — — —
Opet kašalj, opet muke nove,
sama smrt si u pomoć već zove.
Sitna djeca tužno zaplakaše:

»Stišaj, Bože, boli majke naše!«
Gle, kroz prozor mjesečina blijeda
s njenog lica otrgnut se ne da;
i tihano na uzglavlje klone,
da u sanak spokojan utone.
Sklopile se oči umorene,
... tiho, tiho ... kraj postelje njene
nevidivno neko se nadvio,
na čelo joj ruku položio.
Mekim glasom kô da šapće neko:
»Probudi se, ustani se, seko;
sa mnom ajde u baščicu malo,
ne bi li ti grudim olakšalo.«
. . . I posluša, i diže se lako
— il' joj se je pričinilo tako;
ruku pruži divnoj, stranoj ženi,
sva blažena na grudiju njenih;
srknu svježeg mirisnoga zraka:
oj kako je bólja sad joj laka!
Srcu bi se zapjevati htjelo,
kô da bolno ostavi ju tijelo.
Divna ponoć, mjesečina sjajna,
uz nju žena, ljepotica rajna —
rosno cvijeće kô sitni dragulji:
»Bože, Bože, život mi produlji!«
... Okrenu se, — što joj vide oči?
Njezin vojno gorke suze toči,
dvoje djece dva anđelka mila,
u gorkom se plaču zagrlila.
— »Zašto plaču?« — okrenu se k ženi;
al' sa lednih usta začu njenih:
— »Ja sam samrt, — ti si moja žrtva;
oni plaču, jer si ti već — mrtva!«

Jovan Hranilović.

Badnjak.

Skromna, čedna večer,
tihi, blagi mir;
zemlja sa nebesi
slavi sveti pir;
plaho je umukno
šumni svjetski glas:

zemlja stidno čeka,
da joj dođe Spas.
Badnjak . . . mala riječca,
ali pojam svet,
koga svako štuje,
bio kako klet;
ah, ta čovjek ipak
nije tvrdi kam:
teško samo onom,
ko je danas sam!
Vani ciča zima
sam će dah ti spreć,
al kod sretnih ljudi
sva se žari peć;
soba je malena,
al je sreće stan:
nije život, nije
samo puki san!
Gle, na prostom stolu
stoji mali bor,
sav u suhom zlatu
kao Božja tvor:
to je zlato krivo,
priprost mu je sjaj,
al u oku djece
to je — pravi raj!
Dječica su sitna,
pa je sitan dar,
al na licu majke
sja se sreće žar;
ručice se dižu
u zahvalnost k njoj,
slatka riječca »mamo«
anđela je poj.
Anđeli su sašli
u taj mali hram,
sretan im se divi
baš i otac sam;
gleda djecu, ženu,
pupoljke i cvijet,
pa mu miso leti
u budući svijet.
Minuti će brzo
sve za danom dan:
hoće l' i tuj uvijek
biti sreće stan?
Svakoj našoj sreći
prijeti teška kob:
već će možda k ljetu
i nju skriti grob!
Sve, na svijetu što je,
sve to mora mrijet;
al će pupolj ostat,
ako svene cvijet.
Stoljeća će proći
kano oka gled,
a na svijetu bit će
uvijek stari red.
Kraljevstva će minut,
gradovi će past;
obiteljska sreća
jedina će cvast.
Ona nam je svrhom
sveg života tog:
blažen, kom ju dobri
blagoslovi Bog!
Blažen u životu,
kogod nije sam,
ko ljubavi može
podić sveti hram;
jer kad dužnost zovne
na odlučan čin:
ako otac pane —
ostati će sin!
Bijedan, triput bijedan,
ko je sam ko panj:
na tom božjem svijetu
nema sreće za nj!

*

Hladna smrt će doći,
pa će i on mrijet:
za njim ne će ostat
pupoljak ni cvijet!
Badnjak . . . samo časak,
pa će i on proć;
kroz svu vječnost traje
samo jedna moć:
sve, na svijetu što je,
sve to mora mrijet,
samo čista ljubav
mladi sav taj svijet.

Iz »Ružmarinki«.

I.

Hrvatska je, dušo,
svaka moja miso,
dok kô čovjek budem
mislio i diso.
Hrvatska je meni
raj i život pravi,
ona mi je uvijek
u srcu i glavi.

S njene teške kobi
jad mi srce cijepa:
Ti si, kô i ona,
uboga, al lijepa!

II.

Jesi l' vidla grobnu ploču
Zrinskoga i Frankopana?
Njoj će biti častno mjesto
posred našeg skromnog stana.
Da nas ona vazda sjeća,
što je borba za slobodu;
da se i mi žrtvujemo
u probitak svome rodu.

Da kažemo srcem smjelim
i porodu našem dragom:
— Udarite i vi, djeco,
njihovijem svetim tragom!

Iz »Sitnih pjesama«.

I.

Mjesečina
poput srebra bijela;
sjetna misli,
kud si me zanijela?
Slavulj pjeva
srca svog žalobu,
moja draga
počiva u grobu!
I da zvijezde
znače tugu moju,
još bi malo
bilo ih na broju!

II.

Šute ptice
posred gnijezda,
nebom drhće
bezbroj zvijezda.
Sva je vlažna
moja kosa —
ja sve mislim:
Pada rosa!
Al to vile
plaču lugom,
a za svojom
malom drúgôm:
Sjajne kapi
nad grobom,
to su suze
za tobom!

August Harambašić.

Duša.

Lebdila je duša
u eterskom moru,
htjela se je družit
zvjezdanomu zboru.

Golubica bila
bijelih, snježnih krila,
i sve više, više
k Bogu se je vila.

Kad najednom susta,
ne može već više,
zvjezdama se tuži,
plače i uzdiše:

Oj zvjezdice zlate,
vi sestrice drage,
što je krivo, te mi
ponestalo snage?

A zvjezdice sjaju,
milo trepetaju,
blagim sjajem tiho,
nježno šaputaju:

Idi dolje, sestro,
k zemljici se vrati,
u krvi i suzam
još se moraš prati.

Na tvom percu sitan
prašak zemlje osto,
tek kad i taj skineš,
letiti ćeš prosto!

Slapovi Krke.

Olujom strašnom, bijesnom grmljavinom
iz tisuć slapa, tisuć sunovrata,
u jaz se surva Krka, strah te hvata,
a opojen si nadzemnom milinom!

Dragulji sjajni siplju se s rubinom,
i snijeg i safir krijese se kraj zlata,
uz mliječne pjene zvijezda bliješte jata,
i plamne iskre liju se s modrinom.
A s jaza ključa, penje se i vrije,
i prska zlatni biser, prah se puši,
i gole krši svojim mlijekom bije.
Giganta bijes, koj gromom hridi ruši,
tuj druži se sa nimfom, što se smije
o tajnom čaru tiho šapćuć duši.

Velimir Deželić.

Iza spuštenijeh trepavica.

Nikada ljepše, neg kad ovako
naklonim glavu lagodno, meko,
a negdje šuška granata lipa
i veselo cvrči vrapčije jato
u mladom lišću . . .
Divno je, divno
sklopiti oči, a tamo, s neba,
glatko se duga otegla traka
i mekano plazi niz trepavke tanke
draškajuć blago zavjesu svilnu
između mene i između svijeta.
O ala je bistra ta šarna igra,
što mi je sunce stovrsnim vezom
veze i šara kô vir i oblak
na tamnoj mreži mojega oka.
I igra tako: u crvenom moru
pliva i tone zeleni kotač
i bude odjednoć žutijem dimom,
iz kojega pršte srebrne iskre — —
kao kad rumen zlaćane zore
struji niz greben alema samih,
a od te pjene da bude magla,
što trepti za blage sutoni majske
nad mladim žitom.

I to su časi,
kad priroda slatko srcu ti tepa,
kad ćutiš lako i talas onaj,
što ga u rijetkom vazduhu diže
krilo u muhe, kad naoko lijeće,
i sitna buba, što negdje zriče
vazda jednako, al dosadno nikad,
i cvjetni pelud, što pada zrio
od želje, da drugi ophodi cvijetak,
pa lutne katkad, kada mu vjetrić
bračno veselje obijesno spriječi,
te on, siromah, visi o dlaci
koprive ljute i suši se tako,
jalovo suši odlično sjeme —
svakako gorka, vajna sudbina!
Da, i ta buba i pelud onaj
i bezbroj drugih nevida jošte,
što u toj zračnoj prašini titra,
o sve ti, sve ti govori bratski,
i poludrijeman bez svijesti plivam
opojnim virom svemirske pjesme.
Lebdim nad strujom, što se lelija
od rajske harfe i tamjana svježa,
što se kroz devet vije nebesa
i desetom ovom majčicom zemljom,
dokle mi kakva bezočna osa
ne sjedne na nos! — Ah, na krik bola
namah se rajska sklapaju vrata,
a oči ljudske glupavo zinu . . .
I evo — još bih mogo u svijetu
s udesom nekud primirje svezat,
kad ne bi vila ljudskog užitka
plašiva, mala košuta bila.
Al u te je vile zečije srce!
I dok te, plaha, ostavi sama,
istom dok kakva osa te bocne,
i dokle širom otvoriš oči,
a pusta proza u srce uđe,
svud vidiš, kako bezumna obijest
po lijepom tvojem Edenu hara,

kako se ptica s ptičicom čupa
o ciglo jedno proseno zrnce,
i kako kobac grlče peruša,
i žaba zlatne bubice guta,
pa onda sita sa hrpe mulja
krekeće krepko, i sve to ječi
ko himna valjda divna i sveta
u slavu vječnog svemirskog sklada!
Ah, mrzim silno glasne ideje,
koje su vazda žabam na usti,
a svak ih od nas napamet znade,
i svakom od nas probiše uši!
I kad se onda bezvoljan vraćam
kući od moje granate lipe
i mislim: što to priroda sebe
ždere i gradi, gradi i ždere,
a sve, što je lijepo, skladno i pravo,
tek da je čedo maštanja našeg,
o onda mi biva, da leden stojim,
ne mogu pred njom moliti više
ko čedo malo, kad sveto kleči
u zipci svojoj ručice dižuć
tamo spram stare slike o zidu;
već šutim i mislim — i ne mislim ništa!
Ah, zar je zato, što mi nijesu
sklopljene vjeđe i što mi sunce
ne draška više zavjese svilne
između mene i između svijeta?
Ah, zar je za to, što ode od mene
dalko, daleko — o vilo šarna —
što si mi slatke bajala priče
i tankom pređom leptirskih krila
skrivala vječni, ogavni kostur,
a ja ga ljubljah kroz tvoju pređu
— sklopljenih vjeđa?!

Pred kraljevskom pločom u Baški.

Iz „Uskočkih elegija".

Daj da spustim čelo svoje
na taj kamen poizdrti,
daj mi časak, da mi duša
pomoli se prije smrti!
Sa njega se u srce mi
neke duge trake šire:
imena su tvoga crte,
kralju Dmitre Zvonimire!
Rastjerajte hitre ptice,
i ljudske me mrze riječi;
oni idu, ko na nogam
da im gvožđe neko zveči...
Pustite me u samoći;
Bog jedini samo znade,
kako li je srcu momu
u čas, nade kad nemádê!
Ne pjevajte poljem cvjetnim
laku pjesmu: »nina-nena«;
poturite rađe glavu
i panite na koljena!
Il zar evo ne vidite,
baš u srce gdje vas dira
jedna duga zraka žarka
sa imena Zvonimira?
Kako oštro ona trepti
i uzalud kako lijeta,
da ražari srce vaše
osamstotin dugih ljeta!
Pustite me u samoći,
da joj pijem svu vrelinu,
da raskopam onda gnjevno
rodna polja i dolinu.
Da prolijem vrh nas more
i po dolu i po gori;
neka gine zemlja ova,
kad nas sama ne umori!

Šta me briga; — ja ne mogu
da vam ljudski život dadem,
dati ću vam ponajljepše,
zadnje s vama što imadem!
  Pružimo si bratske ruke
rastrgane iz daljine,
iskopajmo grob si velik
s kraja na kraj domovine,
i lezimo u njeg mirno
kao braća zagrljeni;
udruženi jednim srcem
i zanavijek sjedinjeni.
  Vrh mogile ja ću silne
udariti natpis gore:
čudna slova, ploču čudnu
za povjesne razgovore!
Šta nas briga — neka u sve
začuđene oči gvire . . .
. . . Aj mi ćemo spavat skupa,
kralju Dmitre Zvonimire!

Silvije Str. Kranjčević.

Na klisuri samoće.

Nad carstvom krasnim divne poezije,
kô suri orô hridi na visokoj,
  mučaljiv štono obzor motri,
    duh mi na hridi samoće stoji.
U gaju često pjevaju ptičice,
al rijetko čut je suroga orla klik,
  i male ptice lako viju
    krilašca mala na niski polet.
Kad orla želja obuzme prhnuti
u sunca zrake, lagano tada on
  uzvije krila, jer je teško
    tolik u oblake teret dignut.
I maše, maše, hlepeće umorno,
dok silnim krilom izbije slabi zrak,

  pa med oblake kano munja
    uzvine velebni polet smjeli.
I jake zene upire smiono
u luč božansku mladoga Titana,
  i svojeg klika himnu jaku
    šalje mu s oblaka u plavi eter.
U zraku svijetlom krilo mu iščezne,
kô sivi bljesak, ali ga zenice
  s nizina ovih stić ne mogu:
    uživa graktavih svraka jato.
I moja duša sjedi na visokoj
samoće svoje klisuri obornoj;
  i motri bijedu i pakost svijeta,
    preziruć kukavne te nizine.
Pa, željna žarkog milja poezije,
polako teške uzvija kreljuti
  put carstva sjaja, gdjeno pjesme
    velebno, presjajno sunce bljeska.
Početkom sporo leti na kiticam
i slabo maše širokim krilima,
  al kad je vine ushit, krilom
    prelijeće vijekove, duh i prostor.
Tad jaka pera strofe alkaičke
prolijeću bure užasnim zviždukom,
  što na nebesim oblak goni,
    uzljulja valove na pučini.
U sjaju divnog carstva poezije
tad duh mi pliva s vilenog ushita,
  i u dubine krasnih tajna
    tone i gubi se u bezmjerju.

Pjesnik i lijer.

U pjesmi svježeg svijetla od zore ishlapljene,
pod zagrljajem sunca, što cjelovom je splinu,
    na mekoj lijesi lijera procvatio je struk,
i širi divsko cvijeće put vedre vaselene:
po snježnom lišću rosa kô živi biser sinu,
  u kom se šarne duge svih boja ljeska luk.

Pram suncu čaške snježne kô da se šireć smiju
i raskošno se njišu na dahu lipnja strasna,
kô žarki cjelov piju sunašca topli zrak,
i rastopljeni alem na počast suncu liju,
što za ljepotom čeznuć isuzi nojca krasna
u bijelo cvijeće, dok je ne progna sunca trak.

Kraj lijera pjesnik stoji i zadivljen ga gleda,
a lijer, kô da razumi, ponosito se koči,
te mirisom i čaškom pjesniku reče tad:
»Oh, divi mi se, divi, jer tebi sunce ne dâ
ovako divsko cvijeće, najljepše zemlje oči,
ni miris, ni sa snijegom zelena lišća sklad.«

Al pjesnik mu odvrati: »Jest, lijep si, brate lijere:
ti imaš bijelo lišće; ja imam čarne riječi,
i misli bijela krila za uzvišeni let;
ti miris, a ja čuvstvo, što beskrajem se stere:
tvoj bog je sunce, mojem i ime reć se priječi,
al voli neg tvoj miris mog srca miris svet.«

Antun Tresić Pavičić.

Baš sam s groblja . . .

Baš sam s groblja krenut htio
punan tuge ponajcrnje,
kada zapeh na tvom grobu
o ružino oštro trnje.
Dvije grane ko dvije ruke
o mene se prikopčale:
nijeme riječi — ali su me
kod tvog groba zadržale.

Večer.

O zlatno veče!
Ko biser-školjka sobica nam mala
od mjesečine sva je zablistala,
a dječica kraj pendžera nam stoje
i zlatne zvijezde prstićima broje.

I naše duše
na krilu mašte nekuda se viju,
gdje zlatni sanci ljube se i smiju
na dušecima golubljega perja
daleko — sve do nakraj neizmjerja.
I tako nam je,
ko da smo davno, davno tako stali
i s nama naši ti anđelci mali —
i tisuć ljeta da je prošlo veće
neopaženo pokraj naše sreće.

Josip Milaković.

Svelo lišće.

Otpalo ti suho lišće,
mili cvijete,
Bog zna, kud ga vihor hladni
raznosi i mete! —
U sumračju, kad se zapad
zadnjim žarom sunca rudi,
zalijevô sam, mazio te,
kô da si mi rastô s grudi.
Došla jesen, — niti meni
niti tebi nije krivo:
ti mirisô, — ja uživô . . .
to je sve!
Sad se vrši sud ledeni,
da se vene, da se mre.
Ti si vičan vječnoj mijeni,
tvoja smrt je slatki san —
Zar ne? Ti već sada snivaš
pramaljetni, svijetli dan?
Krenut će se vjetrić laki,
da ti dahne život novi!
Ali zar će s novim cvijetkom
da oživu moji snovi?
O, sa srca polagano
ljubavi mi lišće pada, —
ali zar će da prolista,
da oživе jošte kada?

Ako tebi, cvijete mili,
svene klica;
ako tvoje grane slomi
ljuta vijavica:
živo sjeme već je našlo
toplo krilo,
u proljeti da prolista
dražesno i milo.
S moga srca polagano
još zeleno lišće pada,
da već nikad ne prolista
u proljeću slatkih nada.
Usred duše salomljene
otvara se grdna rana:
to su plodi izgubljenih
i sanljivih mladih dana.
Trulo sjeme bez života,
što sve vene a ne svene,
mi zovemo bučnom riječi:
uspomene . . .

Tugomir Alaupović.

Zimska pjesmica.

Proplakao bijeli anđeo
tiho, tihano —
tužnim velom prokrilo se
nebo plavetno.
Uzdahnuo gorko, gorko
anđ'o zlaćani —
pustom zemljom zapuhnuo
vihor studeni.
Krilima je anđ'o bijeli
lako stresao —
na zemljicu pustu zatim
snijeg je zapao.

Mornari.

Vraćaju se izmoreni,
žarkim suncem opaljeni,
vraćaju se išibani i olujom i neverom,

plovili su svakim smjerom,
al pred okom vijek im stala
mila slika rodnog žala.
Kad je oluj šibô more,
gledali su lomne gore,
mala sela
mirna bijela,
i gradiće na visini,
skromne crkve u nizini — —
Kući kući,
bio im je uzdah vrući . . . .
. . . . . I eto ih gle na žalu,
pale lulu prostu malu,
i redaju sve orkane,
svaku slotu, gorke dane:
— Sjećaš li se, kume Ivo,
plesalo se divlje živo
baš na Manši?! — — Majka stara,
a ono kod Gibraltara? —
I ti ljudi
divske ćudi,
i te ruke
iza muke
vratiše se izmučene
u rođene tihe dvore,
da im čuju uspomene
i slušaju razgovore.

Valovi života.

Lome se vali života,
šiba ih bura i slota
i zima sa gorske kose.
Lome se vali i nose
jadne i bogate barke,
na njima sanke i nade,
želje, čeznuća i varke.
Lome se vali života,
šiba ih bura i slota! — —
— — Kuda to hrle ti vali,
na njima kuda će lađe,

kakvi ih čekaju žali,
kad sunce umorno zađe?
Vjetar i plače i stenje,
a val se za valom penje,
talas za talasom vrti — —
Sve barke male i velje,
i tuga i sreća vedra,
svi sanci, nade, sve želje,
pristaju spuštenog jedra
na tihu obalu smrti!

Rikard Katalinić Jeretov.

Vrelo.

Ključa sa kamene rupe, puze niz stijenje glatko,
drobi u bezbroj se sitnih bisernih kapljica srebrn-
žila i mrmori:
Vječna mladost je moja!
Smrtnici, ja vas kroz duge vijekove žuborom zovem
ove sred šumice tihe. Moju vi pijete vodu
dolje na uvoru mutnom, do praga slapa, sa bare,
nitko posrko al dosad na ovom izvoru hladnom.
Ja vas kroz vijekove zovem i svakog uranka novom
pjesmicom pozdravljam mlado sunašce i nove tajne
mrmorim ljetu, o žarkom podnevu do mene kada
spruži na mekoj se travi.
Amo vas vi, koji davno žednite, vi, koji dugo
sanjate o mojoj moći! Lijepa vas ne vara nada,
prokljućala ja nisam na korijenju Dafine stabla,
niti na obronku kršnog Olimpa; nisam ja zlatna
bajka, što izmisli pjesnik; mutno je ušće široko,
vodopada niz strme pragove pjeneće vale
bacam, al u šumi ovoj čekam vas vodom života,
čekam vas mirisnim poljem ruža i heliotropa.
Nemojte tražit me toli daleko, u čarobnom kraju
sanja — za baštama vašim nać ćete mlazove moje,
nać ćete mene u skromnom budžaku srdašca vaših,
pod plotom ograde vaše.
Zemnici, tä ja vas gledam kroz vijekove, kako me zaman

tražite; prošli ste moje gazove, uske rukave
prekoračili, stoput slušali mrmore moje,
al dalje, dalje vas goni potjera za srećom — i vi
željnu promašiste metu.
Ja vas odiskona čekam — dođite do ovog kama:
hoću da velju vam tajnu otkrijem, hoću da smirim
porive trpećih duša, da kanem na srca vaša
ko melem rajski, ko sveta životvorna voda,
ko voda mladosti vječne.
Dođite, tä vi ste cvijeće, koje će uvenut bolno,
u žednim čaškama moje kapi ko biser će sinut.
Dođite: meki vas logor do mojeg izvora čeka!
Dođite, tä vi ste kao jelenčad mlada, što dugo
lutala po sparnom danu, po suhom divljemu kraju.
Dođite, tä vi ste kao stabljike nježne,
kojima sunašce žarkim cjelovom ispilo sočne
sokove kroz zelen-krošnje . . .

Mrmori, mrmori sred tihe šumice vrelo,
glagolja iz živa kama, u jednim mlazovima brza
k dolini, ispire glatke kamenčiće, prugljice rije
i zove, vijekom zove u slatkom žuboru svome
klonule, nemoćne, žedne;
pozivlje, od nikog jošte neugledano, nikad
posrknuto od ljudske usnice, od nikog jošte
nesaslušano, al vijek žuđeno, sanjano, dugo
traženo nebom i zemljom.

Tomislav.

I tako bje. On prvi kralj, on prva
plamteća zvijezda na našem obzorju;
on lavić, koji Simeona shrva,
on galeb bijeli na Jadranskom morju;
On, moguć vladar sedam banovina,
obuče plašt na polju Duvanjskomu,
te sretna vidje naša domovina
krunu na njegvom čelu ponosnomu.

Bje danak ono utjehe i slave.
Otada vijekom kroz burne vijekove
ori se klik čeznuća: Tomislave!
Mi spomenika njemu ne sazdasmo,
al' u srce ga naše zakopasmo:
Tu žive; nešto hoće — — što nas zove?

Vladimir Nazor.

Handžar djeda moga.

Nad krevetom mojim visi
o duvaru handžar ljuti,
na oštracu nekadašnji
sjaj mu drevna krvca muti.
Moj je djedo meni njega,
na samrti kad je bio,
kao vječnu uspomenu,
kao darak ostavio.
Dao mi ga dobri djedo,
haran sam mu na tom daru —
ali jošte stari handžar
mirno hrđa o duvaru.

Hrđa ga je dosta zgrizla,
prašina se na njeg meće.
I on snužden dalje visi,
kad sudbina drukče ne će.
Spomene se katkad davno
posječenih onih glava,
pa mu vršak usred hrđe
kô od boli poigrava,
i spominje djedu moga —
haran sam mu na tom daru —
ali jošte stari handžar
mirno hrđa o duvaru.

Valjda da ga misô sjeća
na minule one dane,
na konjica, bojnu igru,
na desnice odabrane;
pa unuka mladog kori,
da ne pozna djela vrla,
da je baka, kojano je
u pepelu obamrla.
A ja sjećam djedu svoga,
haran sam mu na tom daru —
ali jošte stari handžar
mirno hrđa o duvaru.

Katkada ga svjesim, pa ga
gledam 'nako prašna, nijema.
Još je dobar; al u mene
kô da dobra srca nema.
Čistim s njega prah i hrđu
i motrim ga sa svih strana,
pa zanosom čitam na njem
sva imena urezana,
što im djedo glavu sjekô —
haran sam mu na tom daru —
i ja opet handžar vješam,
neka hrđa o duvaru.

Hrist.

Crni i gusti oblaci se svili,
Kroza njih katkad krvav mjesec sine,
vjetrina huji, a ti mrtav visiš
vrh one tužne golgotske visine.

Vjetrina huji i krvavom kosom
leprša između krune ti od drača,
mjeseca zraka bljesne ti u suzi,
štono ti osta od pošljednjeg plača.
Ispod Golgote u onoj dolini,
u onom mraku Jerusalim stoji,
taman i grozan, kao da se kazne
teškoga grijeha od nebesa boji.
Iz njega slušaj viku, plač i lelek
bijesnih židova i poroda njina,
a vjetar huji i po svijetu nosi
uzdisaj bolni s golgotskih visina.
Iz raspucane zemlje podižu se
glasovi pakla, gorkog uzdisanja,
čuje se Juda, do oblaka sižu
njegova kobna, mukla proklinjanja.
A ti tu stojiš, čovječiji sine,
na tomu vjetru, što ti krvcu suši,
nad onim gradom, iz kog hule stižu
gore u nebo, tvojoj svetoj duši.
Ti tuđijer stojiš; a gle iza tebe
neko se vere u crnome mraku,
stao preda te, zaprijetio šakom
tebi i nebu, zemlji i oblaku.
Zgrčenom rukom uhvati se križa,
kuneć iz zemlje iščupat ga htio
i baciti ga dolje niz Golgotu,
na Jerusalim: To je Demon bio.
A uto bljesne mjesec kroz oblake,
krvav kô i ti, čovječiji sine,
Demon je bježo, a za njime vjetar
proklestvo noseć s golgotske visine.

Milan Begović.

Na badnjak.

Tamna noćca već se svuda hvata,
bura zrakom sitni sniježak vije,
sve utihlo . . . Samo teška bijeda
tužnim svijetom svoje suze lije . .

Iz daljine tek se zvono javlja,
da u crkvu narod sav sazove,
a iz crkve odjekuje pjesma:
Spasitelj se rodi noći ove!
Tamna noćca obavila zemlju,
magla svuda već se hvata gusta,
a preda mnom zamirala tiho
badnjaka mi zadnjeg slika pusta!
Sjećo sam se one noći krasne,
kad nas k sebi majka sve sazove,
a iz grudi orilo se naših:
Spasitelj se rodi noći ove!
Božićno se drvce milo krijesi,
na njem bajni darovi se sjaje,
a kraj peći sjedasmo svi skupa
slušajući priče slatke moje...
Oh, taj spomen godio mi duši
kao dosle možda nikad prije,
od čeznuća i od čuvstva silnog
moje oko gorke suze lije...

Ali sada, kad već grobni humak
njeno tijelo krije već odavna,
mojoj tuzi nema ravne nigdje,
mojoj boli nij' nijedna ravna!
Stisnô sam se u kut svoje sobe,
a sa crkve jošte zvono zove: —
Radujte, se, radujte, narodi,
Spasitelj se rodi noći ove!

Ja dršćem kao sjena...

Ja dršćem kao sjena, što lijeta ũtaman,
a pristaništa nigdje — tek pust i dalek kraj,
pa snivam priču sreće — kroz topli ona san
u dušu mi se šulja, kô sunčev da je sjaj.
I u crn gledam suton: daleko zvijezda sja,
što nekoć sam ju hvatô, kô da je biser čist,
al kô da smrkla davno vedrina neba sva
i mrkla pala jesen i umr'o zadnji list.

Tek — ćutim, da mi kaplje sa srca kap po kap
na ideale pada, što srušio ih svijet,
a tuđa bol mi mâmi još s oka suzâ slap,
dok drugi baš mi htjeli da svežu krila lijet —
O dođ'te — ja vas zovem, o časovi vi svi,
kad drhtalo je srce i tresla mi se grud...
sad nujni suton pada i vedri blijede sni,
i gdje je cvalo cvijeće — tu inje pada svud.
Tek toplo srce živi i trepet duše, gle,
što dao mi ju život, da lakši bude lijet;
i letio sam — davno obletio sam sve,
al pristaništa nigdje — tek širok, dalek svijet.
I sad kô sjena dršćem, što lijeta ũtaman
i ništa više nemam: — čeznuće mi je sve...
Tek ćutim, da me ljubi moj prvi, vedri san
i šapće mi o sreći, što živi — da i mre — —

Mihovio Nikolić.

Znanost.

Pored lijepe knjige u svakome narodu ide poučna i znanstvena. Znanost je svjetska, zato su i veliki narodi evropski negda voljeli plodove znanstvenoga istraživanja svoga prikazivati jezikom svjetskim, mislim latinskim. Zato nalazimo i u Dalmaciji i u Hrvatskoj ljudi, koji su zabavni rad svoj pisali narodnim jezikom, no kad bi htjeli napisati što stručno, znanstveno, i oni se služe jezikom latinskim (Marulić, Đorđić, Kačić, Zrinski i dr.). Tek historija zna već dosta rano progovoriti narodu njegovom riječi.

Prava znanstvena knjiga u nas mogla se zaroditi istom onda, kad je u narodu bar donekle kulturno sjedinjenome osnovana hrvatská škola i zaveden hrvatski jezik u upravi i sudstvu. Zato osvanu 1864. g. »Književnik« za jezik, povijest i prirodne znanosti kao preteča publikacijama Jugoslavenske akademije. I taj »Književnik« donese radove Vatroslava Jagića »Iz prošlosti našega jezika« i »Naš pravopis«, koji su jednim mahom baš pravom znanstvenom spremom kazali put, kako ćemo proučiti i naučiti pravi narodni jezik. Jagić (rođen 1838. u Varaždinu) onda je napisao za češki »Sbornik

naučný« literarnu povijest našu (pod riječju Jihoslovane), obradio je napose stari vijek hrvatske knjige (Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga), pa otišavši u svijet, najprije za sveučilišnog profesora u Rusiji, poslije u Berlinu, poče izdavati »Archiv für slavische Philologie«, jedan od najuvaženijih časopisa svjetskih, i tu je napisao sam silu uzornih radova o slovjenskim jezicima i njihovoj knjizi. Od 1885. g. on je profesor slovjenskih jezika u bečkom sveučilištu.

Na izučavanje jezika znatno je utjecao A r m i n P a v i ć, prvi profesor hrvatskoga jezika u sveučilištu (osnovano 1874. g.), koji je osobito proučio dubrovačku dramu, a mladi mu kolega T o m i s l a v M a r e t i ć revno je i temeljito proučavao jezik i osvjetljivao ga cijelim nizom naučnih radova (ponajviše u Akademiji). Njegova je »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« (1899.) taka, da joj ima malo ravnih u znanstvenoj knjizi svjetskoj. Znamenit je i sa jezične strane vrlo poučan njegov metrički prijevod Homerovih epa. — Sada je urednik velikoga Akademičkoga rječnika, nakon Đure Daničića i Pere Budmana.

Od drugih znatnih radnika na tom polju neka se ovdje spomene još I v a n B r o z (1852.—1893.), koji je svojim »Crticama iz hrvatske književnosti« pokazao mnogo znanja, a »Rječnik hrvatskoga jezika, skupili i obradili dr. F. Iveković i dr. Ivan Broz« (1901.) donosi silnu gradu narodnih riječi i fraza, što je on pribrao. I A u g u s t M u s i ć se bavi izučavanjem jezika.

Još prije filogije obrađivala se narodna povijest. Ivan Kukuljević joj je začetnik, a nastavio je taj rad osobitim žarom F r a n j o R a č k i (1825.—1894.), kojega je priznao i vanjski učeni svijet. Njegovi su radovi: Vijek i djelovanje Ćirila i Metoda, Slovjensko pismo, Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga i t. d. — Pored njega je Š i m e L j u b i ć (1822.—1896.) marljivo izučavao vrela naše povijesti i napisao mnogo rasprava talijanski i hrvatski. Znamenit mu je Opis jugoslavenskih novaca (1875.) i Ogledalo književne povijesti. Kao čuvar narodnoga muzeja stvorio je »Viestnik hrv. arkeološkoga društva« (ovaj časopis, znatno raširen, uređuje sada vrsni arheolog J o s i p B r u n š m i d). — Prvu veliku »Poviest hrvatsku po vrelih« je napisao T a d i j a S m i č i k l a s, drugu V j e k o s l a v K l a i ć, obadvojica i po vanjskom svijetu poznati historičari. Pored njih osobito je spomena vrijedan i N a t k o N o d i l o. — Ta tri učenjaka odgojili su mlađe sile, od kojih se već mnogi istakao krasnim radom.

I prirodopisne znanosti imaju svoje zastupnike. Najstariji je B o g o s l a v Š u l e k. J o s i p T o r b a r (1834.—1900.) radio je već u Književniku i poslije u Akademiji, S p i r o B r u s i n a (1845.—1907.) stekao je glas malakološkim istraživanjima, M i š o K i š p a t i ć podao nam je lijep niz popularnih knjiga (Slike iz rudstva, Iz bilinskog svieta i t. d.), O t o n K u č e r a jednako je prikazao astronomiju, meteorologiju i fizičke sile, D r a g u t i n G o r j a n o v i ć-K r a m b e r g e r sa istraživanjima svojim o krapinskom čovjeku izišao je na svjetski glas, a vrstan je naučnjak i botanik A n t u n H e i n z.

Kao filozofa i kritičara spomenuli smo već Franja M a r k o v i ć a. U kritičarskom radu lijepo se istakao i njegov učenik M i l i v o j Š r e p e l (1863.—1905.), koji je sve važnije pojave književne do najnovijih znao krasno prikazati. Znamo, da se i J o v a n H r a n i l o v i ć javio na tom polju. — Sadanje vrijeme dogojilo je već i mlađe sile, što se bave literarnom estetikom i kritikom.

Od inih struka radi smo spomenuti još pedagogiku. Pučko je učiteljstvo pregnulo odmah na osvitku kulturne samostalnosti živome radu. Stručni list »Napredak« osnovan je 1859. g., a poslije osvanuše i drugi (»Hrvatski učitelj« od 1877. g.). Od starijih izađoše na osobiti glas M i j a t S t o j a n o v i ć (1816.—1881.), koji je kupio narodno blago i napisao mnogo uzgojnih članaka i knjižica. — I v a n F i l i p o v i ć (1823.—1895.) osnovao je Hrvatski pedagogijsko-književni zbor, pisao je zabavne stvari, stručne rasprave, kratku povijest književnosti, bio je suradnik rječnika (hrv.-njem. i njem.-hrv. sa Ljudevitom Modcem i Đurom Deželićem). Znao je idealno pobuđivati. Od mnogih sadanjih školskih pisaca osobito je vrijedan S t j e p a n B a s a r i č e k kao stručnjak i omladinski pisac.

Srpska književnost.

Treba još da ogledamo srpsku knjigu živoga jezika narodnoga.

Poslije druge opsade Beča otpoče djelo oslobođenja, što habzburškoj vlasti vrati Ugarsku i Slavoniju (mirom karlovačkim 1699.), a neko vrijeme carska je vojska držala i Vlašku, Srbiju do Niša i Bosnu. Te se zemlje vratiše Turskoj požarevačkim mirom 1739.

Za tih burnih vremena u dva maha prebježe sila srpskoga naroda u Srijem i južnu Ugarsku, i ovi doseljenici pokrenuše opeta kulturni rad, koji je bio gotovo mrtav sve od Kosovske katastrofe. Već 1708. mitropolita Isaija Đaković zatraži u Beču, da bi se podigle osnovne škole. Nestašici školskih knjiga imala je u prvi mah doskočiti slavenska gramatika Rusa Melentija Smotrickoga (1724.). I pojavi se književni rad nabožna i poučna sadržaja, ali sve u crkvenom jeziku, sada još i po ruskoj redakciji. Prva naštampana knjiga toga lika bila je stematografija — knjiga o grbovima — Bugarina Kristofova Zefarovića (1741.), izrađena po Vitezoviću. I prođe šezdeset godina, dok se pomolio razborit čovjek — Dositije Obradović — koji je narodu podao knjigu u njegovu jeziku; ali njegova plemenita namjera naiđe na velik otpor od mnogih drugih književnika; s nje se dapače razmahnu živa borba, koja se dokončala istom 1847. Od te godine Daničićevim »Ratom za srpski jezik i pravopis«, pjesmama Branka Radičevića i »Gorskim vijencem« crnogorskoga vladike Petra Petrovića Njegoša slavenština legnu na počinak te ustupi i u Srbâ mjesto živom jeziku narodnom.

Dositije Obradović rodio se 1739. u Čakovu, selu banatskom, na krstu je dobio ime Dimitrije. Željan knjige ode u manastir Hopovo u Fruškoj gori i tu se zakaluđeri. Odatle krene preko Hrvatske u Dalmaciju, tu probavi više godina

učeći se i podučavajući, zatim ode u Smirnu, pa natrag u Evropu. Šest godina živio je u Beču, dvije u Lipskom i Halli kao student, onda proživi dulje vremena u Engleskoj i u Rusiji, i godine 1807. prijeđe u Beograd. Tu postane članom sovjeta, popečiteljem prosveštenija narodnog, te je odgajao djecu Crnoga Đorđa. Umre 7. travnja 1811. — Dositijev književni rad otpočinje se 1770. u Dalmaciji; tu je iz izvadaka iz sv. Ivana Zlatoustoga djeci za pouku načinio Vijenac od alfavita (običnije nazvan Bukvica), koji je onuda prolazio u prijepisima. No sa štampanom je knjigom izišao 1783. izdavši Život i priključenija Dimitrija Obradovića, narečenoga u kaluđerstvu Dositeja, gdje suvislim načinom pripovijeda događaje života svoga od poroda do iste godine. Nastavak tome djelu, Domaća pisma, izdade kao dodatak Basnama, što su izašle štampom 1788. Svrha je ovoj knjizi po riječima samoga pisca: »pokazati . . . . veliku nuždu nauke, samoga sposobnjejšega sredstva izbaviti ljude od sujevjerija i privesti ih pravomu bogopočitanju, k razumnomu blagočestiju i k prosvještenoj dobrodjeteli, črez koju slovesni čovjek na pravi put svoga vremena i vječnoga blagostojanstva dolazi«. I zbilja se naučni smjer pokazuje sve više u poznijim knjigama njegovim. A te jesu: Ezopove i pročih raznih basnoslovec basne; Sobranije nravoučitelnih vešćej, onda Mezimec, oboje prijevodi moralnih rasprava i pripovijedaka. Mezimcu na čelu je rasprava: Je li polezno u prostomu dijalektu pisati. Sovjeti zdravoga razuma i Etika ili filozofija nravoučitelna (po Talijanu prof. Soaviju). Njegova Hristoitija (prevedena s grčkoga) pouka je u vladanju mladića.

Vidimo iz Dositijevih knjiga, da nije bio sasma vješt narodnomu jeziku, dok mu je ovaj natrunjen kaluđerskom školom. Ala kuda je taj njegov jezik ipak odvojio od slavenštine! I narod je prihvatio njegov rad, ako i nijesu gospoda. — Nije istom potrebno da ističemo, kako Dositijeva književna radnja mnogo opominje na Antuna Reljkovića.

Ovaj narodni smjer nađe silnih protivnika, koji su voljeli učenoj slavenštini nego govoru prostoga naroda. Njima spada Jovan Raić (1726.—1801.), koji je tražio slave kao pjesnik a našao ju je kao povjesnik slovjenski. On je plodan pisac.

Najvrednije mu je djelo Istorija raznih slavjanskih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov u četiri velike sveske 1794. do 1795., kojom su se mnogo koristovali i mlađi srpski povjesnici, a osnovana je na izvorima, kakvih se već doviti mogao.

Javila se i pjesma. U njoj se odlikovali osobito Pavao Solarić i Lucijan Mušicki (umr'o 1837. kao vladika u Karlovcu). Ovaj potonji pjeva óde strogo po Horaciju. Njemu kao pjesniku i Srbinu »slavenski i srpski jezik dva su puta, k jednoj cijeli vode nas«, i po tomu pjeva kad slavenski kad srpski, ali sve metrima klasičnim.

Njegov vršnjak Milovan Vidaković voli narodnomu jeziku. Kao pjesnik daleko zaostaje za njim, ali kao pisac ganljivih romana steče golemih zasluga, dok je njima u općinstvu probudio volju za čitanje kao nijedan književnik prije njega, i pored svih naprednijih i vrsnijih knjiga, što ih iznosi sadašnjost, i danas još se čita. Njegovi su romani: Usamljeni junoša; Ljubomir u Jelisiumu u tri dijela, Kasija carica; Silvan i Milena; Ljubezna scena u dvoru Ive Zagorice. — Vidaković se ogrijao na njemačkoj romantici. Crtajući stara vremena on ih prikazuje pogrješno u svijetlu modernom, ali zdravi moral pozlaćuje njegove radove.

Mi smo s ovim već segnuli u doba, kada se živo razmahnuo boj za narodni jezik. Njega je velikom ustrajnošću a i dovoljnom spremom poveo i gotovo na kraj izveo Vuk Stefanović Karadžić, slavni sabirač narodne poezije i stvoritelj novoga pravopisa.

Rodio se 26. listopada — 7. studenoga — 1787. kao sin roditelja seljaka u selu Tršiću sreza jadarskoga u današnjoj kraljevini Srbiji. Još u djetetu se pojavi volja za knjigom; naučio se čitati od rođaka Jevte Savića i polazio škole manastira Tronoše i Loznice, a znao se vježbati u tom umijeću idući za stadom očevim. Kad je 1804. u Srbiji planuo ustanak na Turke, mladi Vuk bude pisar vojvode Đorđa Ćurčije. A kad su Turci opustošili knežinu jadarsku, on ode u sremske Karlovce, jer je čuo, da tu ima škola, gdje se pored slavenštine može učiti i latinski i njemački. Ali Srbijanci zamalo opet se podigoše i pozvaše ga kući, da bude pisar vojvodi Jakovu Nenadoviću. Malo zatim postade i tajnik sovjeta (vlade) u Beogradu. God. 1808. otvori se škola u Beogradu, a Vuk željan naobrazbe ostavi službu i uđe u tu školu. Nesrećom oboli, pa kad je ozdravio, opet mu je bilo služiti domovinu sve do 1813., kad je Crni Đorđe od Turaka pobjegao u našu monarhiju. Onda i Vuk prijeđe na našu stranu, i ne znajući kud kamo ode još pod konac te godine u Beč, gdje su Davidović i Frušić baš počeli izdavati »Srpske novine«.

Njemački se učeni svijet tada već 20 godina zanimao pitanjem o homerskim epima. Pošto se naime već dvije tisuće i po godina tvrdo vjerovalo, da je Ilijadu i Odiseju ispjevao jedan pjesnik, obožavani Homer, 1793. učenjak Fr. A. Wolf knjižicom Prolegomena ad Homerum iznese tvrdnju, da ti epi nijesu drugo već nizovi narodnih pjesama o trojskom ratu i o povratku Odisejevu, a tek poznije da su trojske pjesme sklopljene u jednu cjelinu, a pjesma o Odiseju skupa s nekim mornarskim pričama u drugu. Ovo se mišljenje najviše ukrepljivalo prijevodima Škota Macphersona, koji je 1760.—1763. galske pjesme bajnoga škotskoga junaka i pjevača Ossiana izdao u engleskom ruhu, nadalje u Hasan-aginici, koju je Talijan Fortis s nekim pjesmama Kačićevim u izvornom liku i prijevodu talijanskom 1774. iznio svijetu na vidik u djelu Un viaggio in Dalmazia, pak i u Herderovu zborniku poezije mnogih naroda Stimmen der Völker in Liedern 1778., gdje dolaze u njemačkom prijevodu i pjesme iz Fortisove knjige, a Hasan-aginicu preveo je sam Goethe. Kako su Nijemci u povodu homerskoga pitanja bili zaželjeli poznati naše narodne pjesme, koje im se ukazale kao čudan poruk davnih vremena, razabrali smo već iz poziva Ivana Müllera, upravljena na Đura Ferića Dubrovčanina.

Uto osvane u Beču mladi Vuk, rođen u kraju, gdje se takve pjesme pjevaju, pamteći i sam dosta njih, kako ih je bio čuo na očinu domu. I sleti ga Kopitar, neka napiše tih pjesama, što ih god znade, pa da će se sav učeni svijet zanimati tim književnim darom. I tako izdade štampom Malu prostonarodnu slavenosrpsku pesnaricu 1814., u kojoj je bilo šest junačkih i ostalo ženskih pjesama. Nakon godinu dana osvanu i druga sveska toga djelca, pošto je zimu sproveo kod kuće, da za nju pribere dosta pjesama. Udivljenje, kojim je učeni svijet pozdravio taj zbornik pjesama, bilo je to veće, što se iz njega doznalo, da se i danas još slažu pjesme o skorim događajima — sve u prilog Wolfovoj teoriji o postanju homerskih

epa. Iz ovih malih početaka izniče veliki dio književne radnje, kojoj je on posvetio sav život svoj. — Vuk se 1818. oženi Bečljankom, s kojom proživje u srećnom braku u Beču sve do smrti svoje 7. veljače 1864. Ali je dva puta podulje vremena probavio u Srbiji, dva puta bio je i u Rusiji, a boravio je jednom u Crnoj gori i u Dubrovniku.

Već 1820. bude pozvan u Srbiju, da uredi škole. Tu sada prikupi silu *narodnih pjesama*, koje do 1824. naštampa kao drugo izdanje u 3 *velike knjige*, i tu u predgovoru napiše krasnu raspravu o tome, kako postaju i kako se pjevaju narodne pjesme; k tomu su se pridružile neke jezične sitnice i lijepa razgloba mjerâ u narodnoj poeziji. Sve to bilo je novo i zanimljivo, dok svijet o svemu tome nije prije baš ništa znao. Četvrta knjiga osvane 1834. poslije ponovna boravka u Srbiji, a *treće izdanje* novom građom umnoženo izađe 1846. (u tri knjige, 4. tek 1862.). Skoro poslije smrti njegove osvanuše još dvije, tako da Vukova zbirka narodnih pjesama broji 6 knjiga. — Bit će najzgodnije, da ovdje odmah spomenemo i narodne *poslovice*, što ih je naštampao 1836. na Cetinju (drugo veće izdanje 1849.) i *pripovijetke* 1853.

Odmah spočetka Vuk je nastojao i o narodnome jeziku i o njegovu pisanju. Tako još 1814. postade *Pismenica srpskog jezika po govoru prostoga naroda*, u kojoj su izrečene u prvom zametku one misli o jednome i drugome, s kojima je poznije iznio pobjedu od svojih protivnika. Što je do jezika, Vuk je već imao prethodnika i pristaša, ali pišući ti su se ljudi držali azbuke crkvene, koja je amo obilovala znakovima, što govoru ne trebaju — takvi znakovi bili su ъ, ь, ы, ѫ, ѧ, ѣ — a tamo opet ima glasova, za koje nema slova u staroj ćirilici. Vuk po načelu: »*Piši, kako se govori!*« odvrže nepotrebne znakove i prihvati neke druge — ђ, ћ, џ, љ, њ — koje je našao u starim knjigama, ako su tamo i porijetko dolazili, a za jotu, koje nema u staroj ćirilici, prihvati latinsko slovo. Da bi blago živoga jezika i svoj pravopis u jedan mah iznesao na vidjelo, on u tri godine sve uz pripomoć Kopitarovu izradi *Srpski rječnik, istolkovan njemačkim i latinskim riječima* 1818., i u pristupu njegovu naštampa još jednom *gramatiku*, sada znatno dotjeranu osobito u glagolu. Tu je gramatiku 1824. izdao učeni *Jakob Grimm* na njemačkom prijevodu. Tim je rječnikom Vuk krčio put i svomu pravopisu, ali ujedno i *južnom narječju* s namjerom, da ga narodu preporuči za književni jezik, što se to narječje — tako veli sam u nekom književnom pismu — govori u njegovu rodnom mjestu; što su sve (?) narodne pjesme njim ispjevane; što se ni u jednom narječju ne mogu tako razlikovati neke riječi, kako se mogu u ovom — sjedim i sijedim, zapjevati i zapijevati i dr. —; što je ovo narječje najbliže slavenskom jeziku (?); što su se njim služili i Dubrovčani, i što se samo kroza nj Srbi mogu složiti sa svojom braćom rimskoga zakona u jednom književnom jeziku. 1852. izađe drugo izdanje, gotovo dvojinom veće i dotjerano, što se tiče naglaska. — Vukov desni prijatelj, profesor slavistike Franjo Miklošić, po tome djelu izdade *Deutsch-serbisches Wörterbuch* 1872.

Svoje mišljenje o jeziku i pravopisu Vuk je dokazivao i osvjetljavao drugim književnim radovima. U *Danici*, almanaku, što ga je zasnovao 1826., a izašlo ga svega pet knjiga, odmah na početku priopći *Najglavnije razlike između slavenskoga i srpskog jezika* i druge poučne raspravice i kritike. Od 1838. do 1847. g. trajao je njegov književni boj sa *Jovanom Hadžićem*, osnivačem Matice srpske (1826.), s kojim je pristao priznani mecena srpski *Sava Tekelija*, i taj se boj svrši knjigom *Rat za srpski jezik i pravopis* od Đura Daničića, mlada ali već učena čovjeka, koji je zanosom pristao uz Vuka. Lijepu sliku narodnoga jezika podaje prijevodom *Novog zavjeta gospoda našega Isusa Hrista* (1847.), i drugim člancima i knjigama o narodu svome. Znatna su mu djela te ruke *Kovčežić* za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona (1849.), pa *Život i običaji* naroda srpskoga, što su izišli istom 1867.

Time smo tek u glavnome prikazali Vukov rad, koji je zaslužan u trojemu pogledu: prikazao je svijetu blago narodne pjesme i pripovijetke; podigao je čisto narodni jezik do književnoga, i ovome je podao savršen fonetski pravopis. Pored toga tražio je i umjetnu književnost narodne sadržine.

Ali klasicizam i romantika njemačka smetali su tome još dugo. Za to je živi primjer *Sima Milutinović Sarajlija*, čovjek dosta naobražen, ali neobuzdane fantazije i pun

grčke mitologije, koji je dobro znao narodni jezik, ali se nije sasvim mogao oteti crkvenome. Taj neobični čovjek rodio se u Sarajevu 1791., ali već djetetom dođe u Zemun. U Karlovcima i Segedinu izuči gimnaziju; onda je neko vrijeme bio pisar u Srbiji, a od 1813., kad je Srbija opet za kratko vrijeme potpala pod Turke, pa do g. 1839. probijao se svijetom od Beograda do Besarabije, odavle do Lipskoga, gdje je učio škole, pa do Cetinja, gdje je služio kao narodni sekretar i postao učiteljem Rádu, potonjemu vladiki, otuda se vratio u Beograd, gdje je kao državni službenik umr'o 1847. — Milutinović je i lirski pjesnik i epski. Njegova Srbijanka je sklop epskih pjesama o bojevima pod Karađorđem i Milošem. U Trojebratstvu slavi hajduka Veljka, u Trojesestarstvu kneza Miloša. Dramska su mu djela Dika crnogorska (gdje se prikazuje povijest Crne Gore od Kosova do vladike Danila po narodnom pričanju i s tolikom religioznošću, da više liči na legendu) i Tragedija Obilić. Prozom je napisao Istoriju Srbije od 1813. do 1815. i Istoriju Crne Gore od Kosova do vremena svoga. Izdade i knjigu narodnih pjesama crnogorskih i hercegovačkih.

Za učiteljem svojim Simom Milutinovićem se donekle poveo njegov učenik

Petar II. Petrović Njegoš. Ovaj se rodio 1813., te se zvao Rade Tomov, dok mu se nije crkvenim činom predjelo ime. 1825. uzme ga vladika Petar I. k sebi u manastir na Cetinje, da se uči i njega da poslužuje. Naučivši se tu zamalo čitati i pisati uze odmah slagati pjesme. Kako se vladičin sinovac Đorđije, koji je bio poslan u Rusiju, da se zavladiči, odrekao monaškoga čina te stao u vojsku, Petar ostavi čast vladike crnogorskoga oporukom Radivoju. Posvećen u Petrogradu Petar-Radivoje sjedini 1832. vlast crkvenu sa svjetovnom u svojim rukama, podade Crnoj gori zakonik, podijeli je u upravne kotare, zavede školu i podiže štampariju 1834. Dvaput mu se bilo junački ogledati s Turcima. 1849. oboli na prsima, i tražeći lijeka pod blagim nebom talijanskim 1851. pohodi papu, koji toga bogoduhoga junaka vrlo lijepo dočeka. Ali ga još iste godine srva teška bolest u hladni grob. — Još dječakom od 13 godina pjevao je pjesme. 1834. iz njegove štamparije izađoše Lijekjarosti turske i Pustinjak cetinjski, u kojemu prigodnim pjesmama zbori o dojmovima, što ih je primio putujući svijetom. Pošto mu je propala štamparija — trebalo je slova prelijevati u taneta — 1845. u Beogradu naštampa Luču mikrokozma i Ogledalo srpsko (narodne pjesme), a 1847. u Beču svoje remek-djelo Gorski vijenac. 1850. ugleda svijet Kula Đurišića i čardak Aleksića, pa Šćepan Mali, a poslije smrti mu 1854. Slobodijada, u kojoj pjevajući o bojevima otposlije Kosova sve do rata s Francuzima hoće narodu da poda historiju njegovih junačkih mejdana s Turcima; sve slogom narodne pjesme, kako je nekada pjevao Kačić. Osim toga izdavao je almanak Grlicu.

Vrela duša Njegoševa znala se zavesti i u najviše visine, gdje se pjesnik, posrednik između neba i zemlje, pita, čemu ljudske patnje u svijetu. On to pitanje drugačije već Milton (u Izgubljenom raju) rješava svojom Lučom mikrokozma. U posveti upravljenoj na Simu Milutinovića pjesnik se žali, što je čovjeku premučiti toliko jada i borbe, i sam se pita, nije li čovjek stvoren za nešto više, nego što je jadno žiće zemaljsko. Da bi riješio tu zagonetku, luča — ideja ili ako ćemo duša — mikrokozma, t. j. čovjeka uopće a pjesnika napose, zađe u beskraj vasione, prođe do prijestolja Božjega, vremenom se zanese natrag u doba stvorenja svijeta. Tada se anđeo Satana sa svojim pucima podigao protiv Boga, i zametnuo se strašan boj, u kojemu je anđeo Adam pomagao Satanu. No Adam se pokajao, a Bog svalivši Satanu u ad smisli Adama i njegove pristalice između anđela kazniti ovako: stvori zemlju, na kojoj će biti više nevolje nego sreće, na njoj naseli Adama i njegovu četu. Ovdje on ima da proživi tužni i samrtni vijek ljudski, a poslije će ga Bog opet primiti u vječnu milost. Ova velebna pjesma, razdijeljena u 6 spjevova, možda je našla pobude u bogomilskim pričama, koje je naš pjesnik mogao znati.

Kako je Lučom mikrokozma tražio da se oduži čovječanstvu, tako se odužio svom narodu crnogorskomu Gorskim vijencem, s kojim nam daje povjesnu crtu iz prošlosti Crne gore, ali ujedno divnom pjesničkom istinom ocrtava značaj i običaje svojih zemljaka. »Negdje pri kraju 17. vijeka« (pjesnik sam ne zna, da se povjesni čin zbio 1702. i 1703.), pošto se mnogo Crnogoraca isturčilo, glavari se hrišćanski o Trojčinu dne skupili na Lovćenu, da vijećaju, kako bi očistili zemlju od nekrsti. Ne uglavivši ništa, oni se na Malu gospu opet skupiše oko vladike na Cetinju, i sad vladika preko svoje volje pristane, da se Muhamedova vjera istrijebi silom, ali hoće ipak da još jednom pokuša, ne bi li poturice zdobra prihvatili djedovsku vjeru. No glavari turskih plemena ne će o tom ni da čuju, pa zato se kršćanski glavari, potaknuti od igumana Stefana, zavjere, da će posjeći sve poturice crnogorske. Pa tako i bi: na sam Božić i drugom na Mlado ljeto vladici dođoše glasovi odasvud, da

je Crna gora silom očišćena od Muhamedovaca. — Oko glavnoga čina ređaju se još svakojake epizode, samo da bi izišla što vjernija slika junačkih Crnogoraca. Zato je bilo zgodno odabrati događaj vrlo znamenit u povijesti naroda, koji nam je vrstan predočiti Crnogorca, kako se bori s nekrsti za vjeru i nezavisnost. U epizodama crta otkup roblja, otmicu i ubistvo žene, narodno vjerovanje, sujevjerje i gatanje, riše naivnost naroda navlastito pričanjem Draškovim o Mlecima, neukim popom, tugom Vuka Mandušića za razbijenom puškom i dr. Jednom nam crtom opisuje ljubav, drugom žalost sestre za poginulim bratom, gdje jadna ne može da preživi diku svoju, brata svoga, i sama se skonča. — Pjesničkoj istini u prilog promijenjen je zbiljski događaj koje u čemu, a oblik je dramski, ako pjesnik i nije pomislio napisati pravu dramu. I jezik je vjerna slika crnogorskoga govora.

Znatno je utjecao na knjigu J o v a n S t e r i j a P o p o v i ć (1806.—1856.) Vrščanin. Bio je profesor, odvjetnik pa ministar prosvjete u kneževini Srbiji. Po njegovu je prijedlogu tamo osnovano »Društvo srpske slovesnosti« (1841.), iz kojega iziđe »Srpsko učeno društvo« (1865.) i napokon »Srpska kraljevska akademija znanosti i umjetnosti« (1892). On je početnik drame, napose šaljive. Još đakom napisa tragedije N e v i n o s t i l i S v e t i s l a v i M i l e v a i M i l o š O b i l i ć. Od potonjih najbolja mu je S m r t Š t e f a n a D e č a n s k o g a. Glavne su mu šaljive igre: L a ž a i p a r a l a ž a, P o k o n d i r e n a t i k v a, a osobito T v r d i c a u cincarsko-srpskom dijalektu (glavni junak Kir-Janja). On je sve to radio za beogradsko pozorište, koje je osnovano 1842. Od pripovijedaka njegovih neka se spomene R o m a n b e z r o m a n a, parodija tadanjih djela te struke (i Vidakovićevih), što je svijet osobito rado čitao. Sterija se odbio od prevelike romantike, a u šalama svojim je baš realista. Ako i nije uvijek originalan, ali mu je zasluga, da je podigao pozorište i volju općinstva za dramsku umjetnost. Neke stvari njegove prikazivale su se i u Zagrebu.

Vrijedan je pisac stare škole, ali nimalo protivan novijemu smjeru J o v a n S u b o t i ć iz Dobrinaca u Srijemu (1817.—1886.). Živio je neko vrijeme i u Zagrebu kao odvjetnik i septemvir, 1864. primi i predsjedništvo kazališnog odbora. Za tri godine bi otpušten iz političkih razloga. Poslije bio je odvjetnik u Osijeku i u Zemunu, a tu je umr'o. — Njegov rad tako je obilan, da ćemo ovdje prikazati samo najglavnije. 1846. ugleda svijet ep K r a l j d e č a n s k i (u 8 pjesama, ali ga poslije proširi u 12), gdje nam se priča o sukobu cara Stefana Uroša III. (vladao 1320.—1331.) sa sinom Dušanom i propast Stefanova u toj borbi. Od 1862. dalje iznosio je drame: H e r c e g V l a d i s l a v, N e m a n j a, Z v o n i m i r, P r e h v a l a, M i l o š O b i l i ć, B o d i n i dr., a od njegovih pripovijedaka spomenut ćemo S u đ e n i c u (napisana 1845.) i posljednje djelo njegovo te ruke K a l u đ e r. Od lirskih pjesama njegovih osobito su nježne one u smrt djeteta svoga, a ostavio je i besjede, kritike i povjesne rasprave.

Lijepa je drama Z v o n i m i r u 5 čina, koja se 1864. prikazala u Zagrebu uz oduševljeno priznanje općinstva. Evo joj sadržine: Knezu Zvonimiru ljuti je neprijatelj ban Petar, jer je ovaj preko volje banove nekada uzeo njegovu kćer Ljeposavu. Ban je malo vremena poslije vjenčanja kćer svoju oteo Zvonimiru, a ovomu opet pođe za rukom, te je sina Radovana oteo ispod djedove vlasti. Od toga nemiloga spora Ljeposava šenu umom, a Petar razglasi, da je umrla. Nakon toga prošlo je 16 godina, kada kralj Krešimir na samrtnoj postelji zamoli Zvonimira, sada bana, neka po njegovoj smrti nastoji, da kruna dopane sinovcu mu Stjepanu. Nego stari ban Petar sazove sabor i dade izabrati drugoga Držislavića Slavišu, pa kad se Zvonimir po svome obećanju tome opirao, Slaviša ga baci u tamnicu. Otuda Zvonimir utekne i sa svojim četama udari na Petra, koji ga je toliko ojadio. Nadbivši ga nađe u njega svoju ženu Ljeposavu još živu, koja se iz svoga ludila razbere i prepozna muža i sina i oca svoga, al srvana navalom čuvstva klone i umre. Starac Petar poznavši sada, da mu je život urodio samo mržnjom i nesrećom, ubio se sam. Stjepan se odrekao prijestolja, da se posveti bogoljubnom životu, Slaviša izgubio je svako priznanje naroda, te ovaj sad jednodušno izabere Zvonimira za kralja.

U savremenoj poeziji, koja je rado odisala nekim svjetskim klasicitetom, Njegošev je »Gorski vijenac« prvo djelo narodno. 1847. g. izađoše i prve pjesme B r a n k a R a d i č e v i ć a i zadiviše svijet, jer se u njima javi pravi narodni jezik pa i pravo narodno osjećanje, kako je to tražio Vuk od srpskoga pjesnika. — Branko se rodio 1824. u Brodu na Savi. Pučku je školu svršio u Zemunu, kamo je njegov otac bio premješten kao carinski činovnik, gimnaziju u Karlovcima i filozofiju u Temišvaru. Zatim pođe u Beč, gdje je učio prava a poslije liječništvo. Budući još otprije slab na prsima, srva ga bolest i on umre u Beču 1853. U Beču Vuk mu je bio zaštitnik i učitelj, te uza nj i uz Daničića naš Branko živo prionu uz narodni jezik. Pjesmom

se bavio već otprije. Godina 1847., kada izađoše prve njegove Pjesme, po riječima Daničićevim učini se »kao osvitak lijepomu danku« srpske knjige, a jezik da mu je »kao suza čist«. Mi ćemo dodati, da je Branko bio prožet narodnom poezijom, u prvom redu lirskom, a osobito je srećne ruke crtajući prirodu i njezine pojave. Sam je 1851. izdao drugu knjigu pjesama, a otac mu po smrti njegovoj sakupi i izdade još ono, što je bilo ostalo u rukopisu.

Najznatnija je prva knjiga njegovih pjesama, a među njima osobito je lijep Đački rastanak, spjevan iza njegova odlaska iz Karlovaca 1844. Njim se pjesnik oprašta s mjestom, gdje je boravio, od drugova, s kojima je probavio krasne godine đakovanja; prašta se s ubavim mjestom i sa žarkim suncem, što ga obasjava, i s Dunavom, kojim je brodio i u njemu se topio, a spominjući krasne vinograde sjeti se berbe, koje još nijedan pjesnik nije tako lijepo opjevao, kako to čini Branko na ovome mjestu. Opominje se gora i dolova i ubavoga Stražilova, opijeva milo društvo đačko kod čaše, kako uz cilik tamburica izvodi kolo i u njemu slavi junake narodne. A to kolo u razmnivi pjesnikovoj dobiva znameniti lik, dok u njega poziva svu braću srpsku i hrvatsku, te im nazdravlja u ljubavi i veselju. Poslije kola pjesnik se oprašta s drugovima sjećajući se suznim očima nekoga druga, koji je umr'o, pozdravi se s drugim, s kojim je mladenački vragovao, a spominje opet jednoga, s kojim je bilo i svađe i pomirenja, te je s njim u lovu sprovodio krasne časove. Napokon ih podsjeća ozbiljne zadaće, koja ih čeka, dok su evo svi pozvani, da rodu svomu probude zoru i danak bijeli, a svršava prošnjom da ga ne zaborave. — Tu je i pjesma Put, romantična satira na narodne, prosvjetne i književne prilike srpske. — Drugu i treću knjigu zapremaju gotovo same epske pjesme vrlo romantične sadržine: Gojko, Hajdukov grob, Stojan, Uroš, Utopljenica i Osveta. Od njih je najljepši Hajdukov grob, ispjevan bez slikova južnim govorom. Inače ovo nijesu premice njegovim lirskim pjesmama.

Živim tonom lijepa narodna jezika u lirskoj i u epskoj pjesmi znao je zapjevati i Jovo Sundečić. Rodio se 1825. u bosanskom selu Golivu. Izučivši bogosloviju u Zadru 1848. bude tamo učitelj; 1864.—1874. bio je tajnik crnogorskoga kneza Nikole. Umr'o je u Kotoru 1900. Još kao bogoslov zapjeva u »Zori dalmatinskoj«, a 1848. izađe prva oveća pjesma njegova Ananija i Sapfira. 1850. ugledaše svijet domoljubne pjesme Srce, 1860. osvane znatna pjesma Vršidba, poslije Vjenčić domoljubnih pjesama, Krvava košulja, Ljubavi cvijeće, Tužna knjiga. Vršidbu dopunjuje Sjetva 1888. Pisao je nešto i u prozi, a bavio se mnogo i novinarstvom: 1855.—1861. uređivao je »Glasnik dalmatinski«, poslije pokrenu neke političke i književne listove. Njegovih je priloga bilo obilno i u hrvatskim časopisima »Narodnom listu«, »Vijencu« i drugima, a Izabrane pjesme njegove izdala je Matica hrvatska 1889. Najljepši su mu epski spjevovi Kula Baja Pivljanina, Krvava košulja, Anđelija Kosorića.

Posve je samostalni pjesnik Đura Jakšić (1832. do 1878.). Rodio se u Crnji u Banatu. Htio se posvetiti slikarstvu, ali kako mu se premače potpora od kuće, morade se latiti pera: 1855. osvanuše njegovi prvi stihovi u knjizi Izdelaonice. Poslije prijeđe u Srbiju, gdje je služio kao učitelj i činovnik u oskudnim prilikama. Njegove Pesme izađoše 1871., a napisao je i podosta crtica i novela; kao dramski pjesnik istače se dramama Jelisaveta kneginja i Seoba Srbalja i tragedijom Stanoje Glavaš. Kao lirik on je strastan, turoban i ogorčen — kakov mu je i život; u pripovijetkama vješt je slikar narodnoga života.

U Srba je najidealniji a možda i najplodniji pjesnik Jovan Jovanović, rođen u Novom Sadu 1833. Izučivši prava bude podbilježnik u svom rodnom gradu, poslije nadzornik Tekelijanskoga zavoda u Budimpešti. Tu izuči liječništvo, i posvećujući se tomu novomu zvanju boravio je u različitim mjestima. Umr'o je u Kamenici 1904. Već 1849. osvane prva njegova pjesma Proljetno jutro. Poslije pisao je u »Letopis«, »Sedmicu« i u »Neven«, pa je i sam pokrenuo beletrističnih i humorističnih časopisa (Javor, Zmaj — otud mu nadimak Zmaj-Jovan —, Starmali i dr.). Prvi zbornik njegovih pjesama, Istočni biser, ugleda svijet 1861., poslije se pridružiše Đulići uveoci. Kaogod što se odlikuje živim lirskim osjećanjem, tako je pjesnik zdrava humora, a osobito mu treba priznati nježne dječije pjesme (naročito u njegovu Nevenu, listu za djecu). Ujedno je najbolji pjesnički prevodač: plodovi su te radnje Lermontovljev Demon, neke pjesme Francuza Béranger a, Nijemaca Heinea i Uhlanda, navlastito Pesme Mirza Shafije po Bodenstedtu, a mimo ove prijevodi s madžarskoga: Vitez Jovan po Petőfiju, Toldija, Toldijina ljubav, Toldijina

starost i Otma Muranj-grada po Aranyiu, Čovekova tragedija po Madáchu, Majstor Manojlo, tragedija Carmen Sylve (rumunjske kraljice Jelisave), Ifigenija na Tavridi po Goetheu. Njegov tadanji književni rad sabran je u Pevaniji 1882. (u 17 odjelaka, kojima se poslije pridružiše još nekoliko). A radio je sve dalje. G. 1890. izađoše eto još dvije zbirke pjesama: Snohvatice (u duhu narodnih pjesama ženskih) i Đevesilje. — U prozi napisao je još 1868. malu ali vrlo zgodnu komediju Šaran, poslije novelu Vidosava Brankovića.

U svim se granama poezije uspješno ogledao Laza Kostić (rođen 1841.). Negda je pjevao lirske pjesme, pisao novele, gradio priznate epe (Đurđevi stubovi, Samson i Dalila), ali na najveće visine podigao se dramom (Maksim Crnojević, Pera Segedinac, Gordana). Još mladićem prevede nešto iz Homera, poslije osobitom vještinom neke Shakespearove drame (Romeo i Julija, Car Lir, Hamlet, Ričard III.), a bavio se i estetikom i književnom kritikom. Laza Kostić je silno poletan, oblici su mu moderni.

Dramska se umjetnost uopće živo goji, a vidjeli smo, da povjesnih patriotskih komada ima i prije već vrlo mnogo. Među njima pohvalno se ističu drame Matije Bana Dubrovčanina (1818.—1903.), koji je mnogo godina živio u Beogradu pa je tu i umr'o. On je napisao mnogo stvari poučnih, pa i lijepih pjesama. Najviše mu se pak priznale drame, kao Mejrima ili Bošnjaci, Car Lazar, Cvijeti srpske (poslije prerađene u bilogiju: Takovski ustanak i Oslobođenje Srbije). Druge su mu drame: Ivan Hus, Marojica Kaboga, Knez Nikola Zrinjski i dr.

Kosta Trifković (1843.—1875.) osvojio je pozornicu malim komedijama svojim (Čestitam, Školski nadzornik, Francusko-pruski rat, Ljubavno pismo), koje se i danas rado gledaju, a napisao je i ozbiljnih dramskih prikaza. — Od sadanjih radnika za pozorište bit će najuvaženiji Branislav Nušić, koji piše i komedije i ozbiljne drame. Od ovih najviše se hvali potresni dramić Knez od Semberije. A ima i njegovih pripovijedaka, osobito humorističnih.

Zarana već se pojavio realizam u pripovijesti. Bogoboj Atanacković, koji je umr'o 1858., početnik mu je, a nastavio ga Jakša Ignjatović (1824.—1889.) romanima i novelama svojim. I Stjepan Mitrov Ljubiša unio je novu žicu. On se rodio u Budvi kotorskoj 1824. a umr'o je u Beču 1878. Izišao je na glas sa Pripovijestima svojim iz primorskog i crnogorskog života, koje imaju kulturnu vrijednost. Upravo ga proslaviše Pričanja Vuka Dojčevića, od kojih su prva izašla 1877. — Mnogo se hvali Milan Đ. Milićević (rođen 1831. u šumadijskom selu Ripnju), koji je pored drugih djela pedagoških i etnografskih izdao Kneževinu Srbiju 1876. s dopunjkom Kraljevina Srbija 1885., i tim djelom osvjetljava zemlju i narod u svaku ruku. Kao folklorista izišao je na glas zbirkama Zimnje večeri (1879.), Letnje večeri, Međudnevica, Zanovet, Naselje (1895.), a napisao je i neke veće pripovijetke. — Milorad Popović Šapčanin (1841.—1895.) pjevao je zarana lijepe pjesme (Ljubičice, Selo u detinjskim spomenima, Žubori i vihori 1883.), stvorio je epske pjesme i drame, ali je na najbolji glas izašao pripovijetkama svojim u 6 knjiga, kojima se poslije smrti njegove pridružiše još Posljednje pripovetke. — Pravome umjetničkom realizmu udario je temelje Laza K. Lazarević (1851.—1890.), koji je s pripovijetkom »Prvi put s ocem na jutrenje« izišao 1879. Njegovih Šest pripovedaka izdano je u jednoj knjizi 1886., a poslije napisao je još dvije. Vanredno vještim okom on uzima građu i pojedine ličnosti ponajradije iz rodnoga kraja svoga — rodio se u Šapcu — ili iz beogradskog života. — Obiljem râda pretekao je Sima Matavulj iz Šibenika (rodio se 1852. a umr'o je u Beogradu 1908.) sve vršnjake svoje. Otkuda sve uzima građu pripovijedanju svome, neka kažu naslovi nekih knjiga njegovih: Iz Crne Gore i Primorja, Sa Jadrana, Iz beogradskog života. I Matica hrvatska izdade jednu zbirku njegovu: Iz primorskoga života (1891.). O sebi piše u Bilješkama jednoga pisca. Matavulj bio je čovjek vrlo obrazovan i svestran. Znao je i lijepo prevoditi. — Seljački život najbolje je prikazivao Janko M. Veselinović (1862. do 1905.).

Od narodnoga tona i jedine rodoljubne tendencije u poeziji odstupa Vojislav J. Ilijć (1862.—1894.), sin pjesnika Jovana Ilijća (1823.—1901.). On je najvrsniji predstavnik umjetničke lirike u velikome stilu. Motive uzima iz svoje sjetne no idealne duše, ali tražeći ljubav, harmoniju i velike poticaje on ih nalazi u historijskim licima i osobito u starom klasičnom svijetu. Zato voli i njegovu mitologiju i njegove pjesničke forme. Od manjih pjesama osobito su mu lijepe: Nad nureke, Poslednji dan, Bajka s jasici, a od većih: Poslednja noć u Tamplu, Tasov oproštaj, Kolon, Pitija, Smrt Periklova, Ribar. Ovo potonje je dosta fantastičan epski spjev, pa dokazuje, da je jača ustrajnost od zablude ljudske. — Njegove skupljene pjesme najbolje su izdane 1892.

Iz »Istorije raznih slavjanskih narodov«.

Knjiga III., glava III. §§ 11. i 12.

Hrabrostvenij i vojenij Horvatov duh iz slavnih djel ih v različitih vojnah pokazanih poznavajet sja, o čem malo više vospomjanuto jest. Ot drevnija onija hrabrosti i muževstva i ninješnih Horvatov krjepost ni v čem njest otmjena, kotoruju oni Mathiju Korvinu posopstvujušće obilo dokazali. Kogda bo predusrjest hotjel Matjaš kralj agarjanskoje bezbožije, ne dopušćaja ih do granic svojih, sam s vojinstvom svojim ungarskim pojde v Bosnu i v polji, zovomom Greben, raspoloži tabor svoj. Otudu bližajšaja mjesta najpače že Verbas bez poščadjenija djetej že i starih ognjem i mečem istrebljajet. No paša bjedi toja ubojavsja noštiju ubježa, i vo okrestnih seljeh dovoljnoje čislo svojih sobrav, Ungarom koristiju hvaljaščimsja i bezopasnim suščim, sozadi na njih napadajet. Ungari že ne točiju konji svoja no i samih sebe dobijenimi veščmi črez mjeru obremenili, i tjem neudobni k sraženiju postali. I da Bonfinijeva upotrebim slovesa, »i uže ne točiju četetni no i so studom Ungari vozvratilisja bi bili, ašče bi trista horvatskih hrabrih konjikov meždu tjem ne prispjeli, kotori s jedinija strani vozobnoviše boj, turskoje napadanije vospjatili. Turci ubojavšesja ih i davše plešći ustupiše, jegda Ungari uže v bjegstvo obratilisja bili. Potom Horvati prognavše Turki s pročimi Ungarmi

i s dovoljnoju koristiju v kraljev lager vozvratilisja«. Tako Bonfinij piset v dekadje IV. knjize VI. str. 476. A.

Tako Georgij Zrinj, ban horvatskij, s prevelikoju polzoju izvede vojinstvo horvatskoje vo imperiju rimskuju v ljeto 1626. po svidjeteljstvu Bakšaja na toježde ljeto. Malo po tom v tridesjatoljetnjej vojnje, vo vsej njemeckoj zemlji bivšej, ne maluju hrabrost Horvate pokazali, najpače kogda samago prehrabago vojanačalnika i kralja švedskago Gustava Adolfa ubili v 1632. ljeto. Bakšaj na toježde ljeto tako pišet: »Kromje pročih množajših hrabrosti ih opitov jest onij, kotorago pokazali nad Turkami v 1635. ljeto.« O čem paki Bakšaj ungarskij istorik svidjeteljstvujet. Neopisani sut Horvatov vkupježe i Serbov ko presvjetljejšemu domu austrijanskomu i opšćestvu uslugi. Vsja vojni v Germaniji i v samoj Ungariji na kramoljniki i domašnjago vnutrenjago mira razrušitelji, Turci, Bavari i Francuzi svidjetelji togo sut. Najpače že posljednjaja onaja vojna s pruskim kraljem sedmoljetnaja v Českoj, Saksonskoj i Sileziji vsesoveršenoje o tom svidjeteljstvo podajet, idježe oni ne ščadješe krove svojeja, ne bregušće ran, trupija svoja jaki stepeni, po kojih bi slava doma austrijskoga do samih nebes vozišla, polagali. Vsja že sija ot nezibljemija vjernosti i postojanago duha djelajut oni za blagostojanije svjatih Božijih cerkvej, za cjelost opšćestva i za umnoženije i pribavlenije carskija blagoutrobnija milosti. No vozvratimsja paki k drevnosti Horvatov, pohvali že inim ostavim.

Joan Raić.

Iz »pisama« (Bukvica).

Tri godine po pogodbi mojoj provedem s onim Božjim ljudma, tri mile godine, koje vsegda s uslaždenijem srca spominjem, i koje sam za osnovanije svemu sljedujuštemu mojemu življenju položio, zašto sam u njima ne samo opitom poznao i naučio nego u jestetstvo sebi pretvorio, kako čovjek u niskom sastojaniju može s malim zadovoljan, dobar i blagopolučan biti. I kad sam god na nekoliko godina po tom premudroga Fenelona u njegovom Telemahu opisanije blaženog seoskog života čitao, vsegda mi je srce igralo od radosti misleći: Ovako su moj Novaković, ovako Simić, ovako Krička živili! I meni ovako daj

Bože provesti život! Po protečeniju ove tri godine nađe se u mojoj kesi oko sto venetski cekina. Čujem, da u Atonskoj gori na glasu Evgenije učitelj predaje na jelinskom jeziku. Ajde tamo, pomislim, novci su ovo! Pođem morem u Boku od Kotora, da tu nađem korabalj za Greciju. Nameri se na me neki iguman iz svete Petke iz Majna; kaže mi on, da je bijedna stvar za grozničava moreplavanije, kako i jest; pozove me k sebi i naloži mi, da za moje prepitanije, kad bi me groznica puštala, četveroj deci lekcije dajem. Episkopi černogorski stari Sava i Vasilije mali su i u Majnam svoje domove, vinograde i masline, i malo podalje na Stanjevići svoj manastir i dvorove; i tako bi često s njima bivali. Tresavica, kako mi uzjaše za vrat, nipošto celu jesen i zimu ne će da me se prođe; po svaki treći dan eto ti nje. O prazniku voskresenija na Stanjevići služim kao djakon s vladikom Vasilijem i s mnogim drugima liturgiju; ne imajući na taki slavni praznik nigde nikoga da zapopi: »Oćeš, da te zapopim?« reče mi, »barem da znaš, da si u Černoj gori bio«. »Što vam drago«, odgovorim ja; »meni je svejedno, ta sad ta posle«. Jedva to izrečem, on učini znak staromu arhidjakonu Stefanu, a ovi ti sa mnom: Poveli! Nemoć moja vesma me raslabi i prinudi vozvratiti se u Dalmaciju. Užasne se moj ljubimi Novaković, kad me vidi tako slaba i preobražena, i imajući u svojoj parohiji nekog dobroga sveštenika Leontija iz Fruške gore za magistra sovjetuje meni, da se namjestim u lepom mestu pri zdravoj i celitelnoj vodi u bližnjem selu Golubiću. Ovdje se pogodim za dve godine učiti decu i za mesec dana sovršeno ozdravim. U trećem mesecu vtore godine, budući ovo mesto blizu Bosne, i ja pređem u Kosovo, gdi prebudem u domu popa Avrama Simića jedan mesec. Ov imadaše besede Zlatoustoga na djelanija apostolska: tu i stanem opet s priležanijem čitati i neka mjesta, koja bi mi najugodnija bila, prepisivati. Njegova najstarija kći Jelena zamoli me, da joj što iz te knjige prosto srpski napišem. Tada ja sve ono, što sam već bio za se prepisao, prevedem na prosto i za učiniti, da onoj prekrasnoj djevici čitanje toga bude prijatnije, raspoložim to na glave počinjući svaku po azbuki. Ona je to tako rado čitala i tomu se toliko radovala, koliko da je svu mudrost Solomunovu u ona dva tri tabaka imala. To su s velikom molbom od nje prosili i prepisivali; i tako se raznese i rasplodi po svoj Dalmaciji pod imenom Dositeove bukvice. Ovo je prvi povod i uzrok, da se u meni velika želja začne i rodi, da mi samo dotle Bog daruje život, dok što srpski na štampu izdam i prekrasnim kćerma i sinovom roda moga soopštim. Milostivi Bog ispolnio je želanije moje s lihvoju spodobivši mi za ovo pretprijatije ljubav i pohvalu izbranjejših nacije naše, od kojih ste i Vi, dražajši moj, zaslužiti.

Dositej Obradović.

Na Vidov dan.

Meminisse iuvabit.

Da grozna srpskom duhu pozorišta!
O mati bjede, večero kneževa!
Uvi, Lazare, što ti reče!
Podiže nevjeru pored sebe,
a blagorodnu niz vrže dušu, ah,
na vječno Srbom žalostnu pogubu.
On reče. Usta Miloš, duha
hrabrošću, duše krasotom dika
sveg srpskog roda; prsi mu s' volnuju,
u duhu raste namjera gigantska,
junak ne trpi podlu ljagu.
Odlazi. Ždral nam ga vjerni čeka.
Noć ispred njega bježi, a zorica
pred njega spješi, put mu osvjetljuje.
Vuk lažom kuje braći okov:
nija se drjevo svobode Srbom.
Car Murat leži. S mačem u desnici
nazad gord spješi Obilić k svojima.
Opet ga rječ zadana vrati
k sultanu. Gnječi mu petom šiju.
To ne zna vojska. Oslabi hrabri duh,
knez silnim slovom za čas ga podigne.
Već vrište konji, smrtonosni
sjevaju mačevi: ginu vrazi.
Al iznevjeri pakleni porod Vuk.
Nepokolebim ostaje duhom knez,
pa krjepkom mišcom krvožedne
osmanske duše u Tartar šilje.

Nu silam ljudskim predjel je položen.
Junaci srpski do toga tekoše
za primjer svjetu. Sudba črna
šator pred Muratov teškom rukom
na smrt nam vodi kneza i Miloša.
Sam genij plače gledeći pogrješke
dvje: Miloševu ljepo pravda,
pak je pripisuje na čas knezu;
s tog snima, meće na prsi Vukove,
dobrotu kneza hitro obmanuvše.
Na čelo reže pečat stida,
kletvi ga narodnoj navjek daje.
Vi ne možete Miloša, ledene
o prsi, sudit! Čuvstvo je sudac tu.
Znate, što je vostorg duše:
obzire s' vladjetelj, eroj leti.
Um badri onog vodi, a ovoga
kipeće srce hrabra i desnica.
Na društvo čekat ne zna ova;
izvodi dostojna sebe čuda.
Božestvo nam je duša u tjelu, a
duboko čuvstvo čestnog i krasnoga
čist obraz njegov. Miloševe
sile su ognjene sluge onog.

Ko mnje samom.

»Teško meni bez mene«.

v kruzje ih čto b' tvoril Seneka, čto b' Epiktit.
Pomni, o Lukijane, vsredi zlob, pakostej zvjerskih,
Bezdni neščastja ješče ne boj sja: besplotni tja dvižet.
Plaščem pokrivsja zaslug um k besmrtnim vperi!
Strjeli vragov zatupjatsja, padut nepravedni mišci;
Ih umolknet jezik: ti že ostaneši tojž'.
Zloboju tako vrazi napadahu na Raiča krjepka:
on že v slavje živet, tma že vragi pogloti.
Hrabra Irakla vragov ljut polk na nebo vozdviže:
ljuto gonimim zdje niz krasnim primjerom jest on.

Se sudba tebe obvrže na leki zadatok:
slavi vo vrh vozletjet vječnu il pasti vo tmu.
Biv neščastljiv na puti k slavje, snova mužaj sja!
Namjeren'ju li čto krjepku otjasja kogda!
Jest vo tvojej duši velesilije, v dusje ti hrabrost;
nravni pristupen tebje vrh krasoti, visoti.
Kojega bozi hotjat vozvisiti, meščut pred nozje
tmu prepjatstvij semu. Tu pobježdaja rastet.
Slavi hram iz prepon vozdvižesja. Sili združivšes'
tjela, duši iz prepon stepeni djejut k njemu.

Lukijan Mušicki.

Iz predgovora Srpskomu rječniku 1818.

Tek 1783. godine prvi je Dositelj Obradović kazao, da treba pisati srpskim jezikom, kao što narod govori, i sam je počeo, koliko je znao, tako pisati. Za njim su pošli mlogi učeni Srblji, i za ovo 35 godina napisali različne (tobože srpske) knjige: ali (za preveliko čudo!) do danas još nemamo ni jedne knjige, da je upravo napisana po srpskoj gramatici, kao što narod govori! Ni jednom spisatelju nije palo na um, da barem za sebe postavi kakvagođ pravila u jeziku, i nji da se drži, nego je pisao svaki po svojoj volji (kako mu se kad navr pera desilo), tako, kao da naš jezik (osim sviju jezika na ovom svijetu) nikakvi pravila nema! Ovo je od učeni Srbalja prvi opazio g. arhimandrit Kengelac, kao što kaže u predgovoru svojega jestestvoslovija: »Vsi narodi, i sami jazičnici knjigi svoja po gramatijskim pravilam spisaša, u nas po pravilam babi Smiljani pišutsja.« Istinu ovije riječi g. Kengelca posvjedočiše sve srpske dosadašnje knjige.

Dva su velika uzroka ovoj nesreći našega jezika, i ovome (prije nečuvenom na ovom svijetu) pokoru našemu; prvo, što su naši spisatelji sve samouci u srpskom jeziku; zašto mi nemamo još ni Bukvara srpskoga, a kamoli što više. Ako se naš spisatelj rodio u varoši, onda već nije ni čuo pravoga i čistoga srpskog jezika; ako li se rodio u selu, on je u đetinjstvu došao u varoš, i onđe za 10—15 godina učeći nauke na tuđim jezicima mora zaboraviti i misliti srpski (zašto svi narodi ne počinju s jedne strane misliti o stvarima; i otud je postala ona

razlika između jezika, što se zove svojstvo jezika). Kad koji prođe kroz sve škole, onda postane srpski spisatelj (koji oće); đekoji uzmu slavensku gramatiku g. Mrazovića, te ju pročitaju, da po njoj srpski pišu; a đekoji ne traže ni nje, nego odmah po njemačkoj i latinskoj gramatici počnu srpski pisati, i ne sumljajući, da oni mogu ne znati svoga jezika. No ovo je barem nesreća, na koju se tuže i ostali slavenski narodi (svi osim Rusa), koji na svom jeziku nemaju škola ni nauka; ali je drugo samo naše, i sasvim novo na ovome svijetu, t. j. što mi imamo dva jezika, pa oćemo i treći da načinimo. Ponajviše naši književnika i veće gospode srpske po Madžarskoj kažu, da je slavenski jezik (što imamo danas na njemu bibliju i ostale crkvene knjige) pravi srpski jezik, a ovaj, što njim govori narod (i oni), da je samo svinjarski i govedarski jezik, i da je pokvaren od prvoga. A kako treba danas pisati za Srblje, ni oni svi nijesu složni, nego su se podijelili na dvije strane: jedni kažu, da treba pisati upravo slavenski, a narodni jezik ostaviti sasvim, kao pokvaren, svinjarski i govedarski jezik (ovo barem nije tako novo, zašto je bilo ljudi, koji su po Talijanskoj i ostaloj Evropi prije nekoliko stotine godina ovako mislili i govorili o talijanskome, francuskom, španjolskom, anglijskom i o njemačkom jeziku, prema latinskoga); a drugi (kojije najviše ima) kažu, da ne treba upravo ni slavenski ni srpski, nego da narodni jezik treba popravljati i pisati mješovito između obadva jezika, da se približava k slavenskome i da se gradi književni jezik, da se slavenski jezik opet povrati u narod i oživi. Prvi imaju vrlo malo spisatelja (zašto slabo ko zna slavenski jezik tako, da može knjige pisati; a ni rječnika onakovoga ni gramatike još nema, kao što bi trebalo, i iz koji bi čovjek mogao slavenski jezik tako naučiti, da može knjige pisati, a drugi imaju silu Božju, koji jednako popravljaju jezik srpski (a kašto i slavenski, kad ne znadu, ni kako je srpski ni slavenski); k slavenskom približavaju i grade književni jezik (zašto oni misle, da su književni jezici ostalije naroda načinjeni, a ne mogu da razumiju, da su svi narodi počeli pisati onim jezikom, kao što govore orači i kopači, svinjari i govedari, pa kad se počelo ljepše misliti, onda su i jezici ljepši postali). — A kako to oni čine? Svaki po svojoj volji i po svome vkusu. Nikakovim jezikom na ovom svijetu nije tako lasno pisati kao ovim njiovim: kod nji ne treba znati nikakve gramatike (ni srpske ni slavenske), nego zareži pero pa piši po svome vkusu, kako ti kad iz pera isteče: što ne znaš srpski, metni slavenski: što ne znaš slavenski, metni srpski; a što ne znaš ni srpski ni slavenski, metni kako ti drago (što ti prije na um padne): gde se iz dva jezika (i iz treće glave) po svojoj volji treći gradi, tu se ne može pogriješiti; samo da nije čisto, kao što narod govori, a ostalo sve može podnijeti. Sad se ne treba čuditi, zašto se u nas knjige pišu »po pravilam babi Smiljani«.

Vuk Stefanović Karadžić.

Iz »Tvrdice«.

Djestvo 3. Pozorje 1. i 2.

Janja (samoda posobi). Janja, Janja, u nestrečna si si planeta porodio, Janja, oćiš da propadniš kao Velizarios, što piše grečesko mudrost. Šupu ti palo, ubila ti skupi konji! Kukuruz si pokvario: toliki novci koštuje. Čifutin ukrali 20 for. strebro i Rošildova obligacija od kir Dima od 1000 for. strebro. To je šteta, što ne si može da plati. Što ćiš sad? Da budeš siromah Iros pod tvojom starostom, kao što kaži mudro grečesko slovo, da budeš siromah Janja, da čekaš krajcara, i ne dobijš, i da umreš od glada. Dođi Kir Dimu, išti svoja obligacija, što ćiš da mu daš? Da ti baci u procesu, da izgubiš tvoja kuća. Oho, oho, stani Janja, to je zlo, veliko zlo, već si padnio u voda, ruka čini tapa, tapa, tapa, ruka čini upa, upa, teće si se udavio, teće si propadnio. Nega da si ubijš. Kako si ubijm, da napunim puška, pu! ubio si Janja. Ajde da go vizitiramo. Oho, to nije dobra plan. Da kupim štranga, oskudnu vremenu. Doksa si o Theos! Znam, što da radim, da ukradim od Juca malo saračiku, što pravi belila, pa da si otrujim, to ne koštuj ništa i ne pravi larma. Tako da umrim, da propadnim, kad nemam život. — Zbogom, zeleno svet, sad si mi gorko. Oh, ne ći Janju više da ti vidi! Zbogom moja špekulacija, oći Janju da si pođini. Oh, tamo da umrim (pokazuje sanduk), da jošte vidim moji srci (otvori sanduk). Moje lepe žute dukate, moje bele talire, zbogom, oći Janja da vas ostavi, da ne idite na proces, ama oći da umri sos vos, sos moju srcu (zatvori sanduk). Sad da sakrij ključ, da niko ne uzmi moji lepi novci (čuje se lupa na vrati). Ko-j to?

Juca (iza scene). Otvorite!

Janja. Što ćiš?

Juca. Otvorite, imam da vam štogod kažem.

Janja. Ne mogu, imam poso. (Friško da si otrujem, dok nije provalila vrata škilji.)

Juca. Bre otvorite, isteklo nam toliko sirće.

Janja. Kaimeno! (otvori brzo vrata.) Ko je isteko sirćetu?

Juca. Čiča Pera kako je zavrno slavinu ne znam, dosta da je otišlo po akova.

Janja. Di-i Petru? Di-i Hidru paklenu, di-i Kerberos kod Plutu, di-i, da ga taki trujim.

Juca Eno se tamo zabunio, ali badava, suv pesak sve popio.

Janja. Oh, grom, di si, da ga ubijš? (Otrči.)

Juca. Dobro nam je pošao napredak, ako ovako ustraje, taman ću do šešira doći.

Jovan Sterija Popović.

Iz »Gorskoga vijenca«.

(Dođe Draško vojvoda pak se sa svjema grli i cjeliva, pa sjede među njima.)

Knez Rogan: Pričaj štogod, Draško, od Mletaka:
kakov narod bješe na te strane?

Vojvoda Draško:
Kakav narod, pitaš li, Rogane?
Ka' ostali, ne bjehu rogati.

Knez Rogan: Znamo, čoče, nijesu rogati,
no bjehu li zgodni i bogati?

V. Draško: Bješe, brate, dosta lijepijeh,
a grdnijeh deset puta više,
od bruke se gledat ne mogahu.
Bogatijeh bješe pogolemo,
od bogatstva bjehu poludjeli,
djetinjahu isto kao bebe.
Svi nuglovi punani praznova,
mučahu se, da im oči prsnu,

da oderu koru hleba suha.
Gledao sam po dva među sobom
gdje uprte kakvu ženetinu,
telesine mrtve i lijene
— potegla bi po stotinu oka —
pak ju nose kroz gradske ulice
usred podne tamo i ovamo!
Ne boje se česti ni poštenju,
tek da steku, da se kami hrane.

Knez Janko: Bjehu li jim kakve kuće, Draško?

V. Draško: Bjehu kuće na svijet divota;
ama bješe muke i nevolje,
ćeskota jih nesretnja davljaše,
smrad veliki i teška zapara,
te nemahu krvi u obrazu.

Vuk Mićunović.
A kako te zbilja dočekaše?

V. Draško: Ko m' u zli čas dočekiva', Vuče?
Ja nijesam ni pozna' nikoga,
a kamoli, da me tko dočeka'.
No mi ona ružna mješavina
ne davaše iz kuće izaći,
kao u nas bijele nedjelje,
kad se krenu momčad u maškare.
Da jednoga ne bi prijatelja,
glavom sina Zana Grbičića,
svoga doma već ne šćah gledati
nego kosti tamo ostaviti;
a on me je bratski dočekao,
vodio me svuda po Mletkama.

Vuk Mandušić:
A bjehu li junaci, vojvoda?

V. Draško: Ne, Božja ti vjera, Mandušiću,
o junaštvu tu ne bješe zbora.
Nego bjehu k sebi domamili,

domamili, pa ih pohvatali,
jadnu našu braću sokolove
Dalmatince i hrabre Hrvate,
pa brodove njima napunili,
i tiskaj ih u svijet bijeli,
te dovukuj blago iz svijeta,
i pritiskaj zemlje i gradove.

Srdar Ivan: A sudovi bjehu li jim pravi?

V. Draško: Bjehu, brate, da te Bog sačuva,
malo bolji nego u Turčina.
Bješe jedna kuća prevelika,
u kojoj se građahu brodovi,
tu hiljade bjehu nevoljnika,
svi u ljuta gvožđa poputani,
te građahu principu brodove.
Tu od plača i ljute nevolje
ne mili se uljesti čovjeku.
Jedni sužnji bjehu prikovani
u putima na velje brodove.
Tu jih ljetnje gorijaše sunce
i davljahu kiše i vremena,
ne mogahu iz veze šenuti,
no ka' pašče, kad ga za tor svežeš,
tu čamaju i dnevi i noći.
Najgore jim pak bjehu tavnice
pod dvorove, gdje dužde stojaše.
U najdublju jamu, koju znadeš,
nije goreg neg u njima stojati.
Konj hoćaše u njima crknuti;
čovjek pašče tu svezat ne šćaše,
a kamoli čojka nesretnjega.
Oni ljude sve tamo vezahu
i davljahu u mračnim izbama;
sav protrnem, da jih Bog ubije,
kad pomislim na ono strašilo.
Nitko žalit ne smije nikoga,
a kamoli da mu što pomože.
Kada vidjeh vitešku nevolju

zabolje me srce, progovorih:
»Što pogani od ljudi činite?
Što junački ljude ne smaknete?
Što im takve muke udarate?«
Dok Grbičić meni pripošapta:
»Nemoj takve govorit riječi!
Ne smije se ovde pravo zborit:
tvoja sreća, ne razumješe te.«
I čujte me, što vam danas kažem:
poznao sam na one tavnice,
da su Božju grdno prestupili,
i da će im carstvo poginuti
i boljima u ruke uljesti.

V. Mićunović: Budi li se ti take proričeš:
mišljahu li u svijet za koga?

V. Draško: Nema toga, tko s' ne boji čega,
da ničega, a 'no svoga hlada.
Oni straha drugoga nemahu
do od žbira i do od špijuna;
od njih svatko u Mletke drktaše.
Kad dva zbore štogod na ulicu,
treći uho obrne te sluša,
pa onaj čas trči sudnicima,
kaži ono, što oni zborahu,
i popridaj štogod i pokladi.
Sud onaj čas ona dva uhvati,
pa na muke s njima u galiju.
Od toga ti bjehu poginuli,
među sobom vjeru izgubili.
Kolike su s kraja u kraj Mletke,
tu ne bješe ni jednoga čojka,
jedan drugog koji ne držaše
za tajnoga žbira i špijuna.
Grbičić se meni kunijaše,
da su jednom žbiri i špijuni
oblagali jednoga principa
pred senatom i svijem narodom,
i da su mu glavu otkinuli

baš na stube njegova palaca.
Kako ih se drugi bojat ne će,
kad mogoše oblagati dužda?

Knez Janko: A bješe li igre u Mletkama
kao ovo, te se mi igramo?

V. Draško: Bješe igre, ali drugojače.
U jednu se kuću sakupljahu,
pošto mrkni i pošto večeraj.
Kuća bješe sila od svijeta;
uždi po njoj hiljadu svijeća,
po zidu joj svud bjehu panjege,
cijele se napuni naroda,
tako isto i kuća ostala.
Svud mogaše iz zida vidjeti,
gdje virahu ka' miši iz gnijezda;
dok se jedna podiže zavjesa,
treći dio od kuće otvori.
Bože dragi, tu da vidiš čuda!
Tu ishmilje nekakvoga puka,
to ni u san nikad doć ne može:
svi šareni kao divlje mačke;
dok jih stade po kući krivanja,
gdje tko bješe, zapljeska rukama —
imah mrtav padnut od smijeha.
Malo stade, oni otidoše,
a za njimi drugi izidoše.
Takve bruke, takvijeh grdila
nigdje nitko još vidio nije:
nosine jim po od kvarta bjehu,
istreštili oči kao tenci,
a zinuli ka' kurjaci gladni,
a drvene noge nasadili,
pa iđahu kao na ključeve.
Oblačili prnje i jačine —
usred podne da ga čovjek srete,
sva bi mu se kosa naježila.
Dokle netko — da mu Bog pomože! —
iz onijeh panjega zavika:

»Bjež', narode, e izgore kuća!«
Bože dragi, da tu bruku vidiš!
Stade jeka, klepet i lomljava,
stade piska, kape popadaše,
stotina jih ispod noga osta,
sve se nabi, da krknut ne može,
kao stoka, kad je zvjerad gone.
Te mi opet sjutradan na igru;
kad u kuću, nigdje nitko nema,
no je pusta kuća zatvorena. —
I još ću vi jednu sprdnju pričat
a znam često, vjerovat ne ćete:
vidio sam ljude u Mletkama,
gdje na konop skaču i igraju.

Knez Rogan: To ne može bit istina, Draško,
nego su ti oči zamaštali.

V. Draško: Ne znam ništa, no sam jih gledao;
i sam mislim, da je maštanije.

Obrad: A da što je nego maštanije?
Ja sam čuo od jednoga djeda:
u Boku su jedni dohodili
iz Talije ili otkud drugo,
na naš pazar isti izlazili,
pa viknuli cijelu narodu:
»Pogledajte onoga kokota!«
Kad pogledaj onoga kokota,
ali šljeme za nogu poteže —
kad onaj čas nije nego slamka.
Drugom vikni: »Poslušaj, narode!
Svak će sada grozd u ruku imat,
grozdu ćete britve prinijeti.
Al čuvajte, da vas jad ne nađe,
nemoj koji grozda otkinuti!«
Dokle svatko za po grozd uhvati,
prinijeoše britve grozdovima,
kad viđeše čudo neviđeno:
svaki sebe za nos dohvatio,

dogna britvu do svojega nosa.
Dokle treći savrh zida vikni:
»Čuj, narode, ne potopite se!«
U to rikni niz pazar rijeka.
Ili bilo muško ili žensko,
svak, da gazi, uzdigni haljine,
kad ni vode ni od vode traga,
no svak diga' u pazar haljine
i krenuo, ka' da vodu gazi.
Kad viđeše, te jih pogrdiše,
skoči narod, i bi jih pobili,
no uteci u Kotor Latini.
To igranje isto je ovako,
što na konop igraju, vojvoda.

Vuk Mandušić:
Pojahu li uz gusle lijepo?

V. Draško: Kakve gusle i kakvu nesreću?
Ta za gusle ni zbora ne bješe.

V. Mićunović: A da za svu igru bez gusala
ja ti ne bih paru tursku dao.
Gdje se gusle u kući ne čuju,
tu je mrtva i kuća i ljudi.

Srdar Radonja:
Za svaku te rabotu pitasmo;
a gleda li principa, vojvoda?

V. Draško: Gledah, brate, kao tebe sada.

S. Radonja: A bješe li kakav, amanati?

V. Draško: Bješe čovjek te od srednje ruke;
da ne bješe pod onim imenom,
ne šćaše se bojat od uroka.

S. Radonja: Kako li se zvaše, vojevoda?

V. Draško: Valijero, i već ne znam kako.

Srdar Ivan: Pita li te što za ove kraje?

V. Draško: Pita, brate, ne znam ni sam kako.
Ja izidoh pred njim s Grbičićem,
poklonih se, kako mi rekoše,
put mene se poosmjehnu princip.
Raspita se za naše krajeve,
i šćah reći, ljubi Crnogorce;
jer spomenu sve redom bojeve,
gdje su naši pomogli Mletkama.
Pa poslijed poče djetinjiti,
zapita me za naše susjede,
za Bošnjake i za Arbanase:
»Kad uhvate«, kaže, »Crnogorca
bilo živa al mrtva u ruke,
hoće li ga izjest, što li rade?«
Gdje izjesti, ako Boga znadeš?
Ka' će čovjek izjesti čovjeka?
»Ma sam čuo« — opet mi govori —
»jedan narod tamo zmije jede.«
Kakve zmije, čestiti principe?
A gadno je na put pogledati,
sve se dlake naježe čovjeku.

Knez Janko: Ja mnim, te je dočeka' lijepo.

V. Draško: Ne lijepo, nego prelijepo,
Obeća mi, i što mu ne iskah;
i pomislih, kad od njega pođoh:
Blago meni jutros i dovijek!
Evo sreće za sve Crnogorce:
dajbudi ću povest dosta praha,
da s' imaju čim biti s Turcima.
Kad poslijed sve ono izlinja,
ka' da ništa ni zboreno nije;
i posad mu ne bih vjerovao,
mlijeko je, da reče, bijelo.

Knez Rogan: A kako te hranjahu, vojvoda?
Bjehu li jim lijepa jestiva?

V. Draško: Tu ne bješe jela izvan hleba,
no donesi nekakve preslačke.

po tri ure liži, dokle ručaj.
Dva dijela tu bijaše puka
jošte mladi a obezubili,
sve ližući one poslastice.
Od želje se sad najedoh mesa.

V. Mićunović: Fala Bogu, jest veliko čudo.
Vidite li ovđe u Kotoru
baš onoga Sovru providura
i ostalu gospodu mletačku?
Volij su ti kokoš ali jaje
nego ovna ali grudu sira.
Koje čudo mogu na godinu
kokošaka oni pozobati!
Pa pogini u ono gospodstvo,
spusti kuklje, a obrivi brke,
a pospi se po glavi pepelom,
a brnjice ka' žene u uši.
Kako tridest napuni godina
svaki dođe kao babetina,
od bruke se gledati ne može.
Kako pođi malo uza stube
ublijedi kao rubetina,
a nešto mu zaigraj pod grlom,
rekao bi, onaj čas umrije.

Petar Petrović Njegoš.

Moje sunce.

Na nebu mi jedno sunce sjaje,
danju sjaje, a noću zalazi:
ti si, otac, moje drago sunce,
koje meni nikad ne zalazi.
Nekada sam imo jošte jedno —
zrak je njegov već odavno sedno:
majci srce u grudi ne bije,
tavna zemlja nju odavna krije.
Ti i bratac, to je sada sve,
što no osta srcu mom otpre.
O, moje srce pevanjem se žari,

i tebi misli s tim da blagodari.
O, ne mož' biti, ne mož' nikad ovo,
jer slabačko je vrlo peva slovo.
Tvoja dobra kao sunca svet,
moji pevi ka' mirisni cvet:
sunce sjaje, sunce život šalje,
cvetak miri, ali ništa dalje.

Kad mlidija umreti.

Lisje žuti veće po drveću,
lisje žuto dole veće pada;
zelenoga više ja nikada
videt ne ću.
Glava klonu, lice potavnilo,
bolovanje oko mi popilo,
ruka lomna, telo izmoždeno,
a kleca mi slabačko koleno:
dođe doba, da idem u groba.
S Bogom, žitku, moj prelepi sanče,
s Bogom, zoro, s Bogom, beli danče,
s Bogom, svete, nekadanji raju:
ja sad moram drugom ići kraju.
O da te tako ja ne ljublja žarko,
još bi gledo tvoje sunce jarko,
slušo groma, slušao oluju,
čudio se tvojemu slavuju,
tvojoj reci i tvome izviru —
mog života vir je na uviru . . .
O pesme moje, jadna siročadi,
deco mila moji leta mladi!
Tedo dugu da sa neba svučem,
dugom šarnom da sve vas obučem,
da nakitim sjajnijem zvezdama,
da obasjam sunčanim lučama.
Duga bila, pa se izgubila,
zvezde sjale, pa su i presjale;
a sunašce ono ogrejalo,

i ono je sa neba mi palo:
sve nestade, što vam dati spravlja —
u traljama otac vas ostavlja.

Iz pjesme »Đački rastanak«.

Ao Simo, ču li, dragi Simo,
zar sa suzam' da se oprostimo?
Ta zajedno dane smo proveli,
pa bijasmo svakako veseli.
Istina je, grdne su nam brige
zadavale te proklete knjige;
al kad knjiga ponajviše tišta,
latismo se krasna šurovišta,
ili čamac lagani uzesmo,
pa s' na Dunav ladni navezosmo,
svukosmo se, pa za časak tili
poskakasmo u vodicu čili,
opružismo nogu i mišicu,
presekosmo vodu i maticu,
isplivasmo preko na obalu,
pa začesmo onu divnu šalu:
čas skakasmo skoka junačkoga,
čas trčasmo, što podnela noga,
čas Dunava do na dno ronismo,
i u šaci peska iznosismo.
Igrasmo se tako bez prestanka,
bes prestanka, dok trajalo danka,
pa kad beše sunce veće selo
i dan lice posakrio belo,
mi u čamac, pa sve pevajući
otidosmo utruđeni kući.
Divna truda, oh velike slasti!
I spomen će njiov slatko pasti,
kako sada tako i svakada.
Simo brate, s Bogom ostaj sada!
O Julije, ču li, dragi brate!
Kad i kada ja s' razljuti na te,
planu na te kao oganj živi —

a moj brate, za to me ne krivi!
Ta i ono vedro nebo gore
tako uvek ostati ne more,
i ono se za časak navuče,
bura dune, gromovi zauče,
da pomisliš, svijet se raspade,
al zamalo — pa svega nestade;
grom umukne, nebo se razgali,
pa se uci predjašnjojzi smeje;
sunce grane, pa grejat navali,
te još lepše nego pređe greje.
Tako s' moja mirila ljutina,
i prva se vraćala tišina;
za čas ode cela luda vreva,
brat na brata opet se osmeva,
pa što bilo, to i bitisalo,
ni na um nam više nije palo;
obojica divno pomireni
latismo se gore i zeleni,
pograbismo puške, te o ramo,
pa se veri i tamo i amo.
Bože mili, da l' veće miline,
da li ima što na svetu slađe
neg sa puškom odat po planine,
pa umoran sesti u zalađe,
u zalađe kraj kakvoga vrela,
tu otrti teški znoj sa čela,
latiti se bele pogačice,
prismočiti kake pečenice,
povratiti srce gladno, trudno,
vode ladne napojiti žudno;
vodu piješ, a vrelo žubori,
a nad tobom lipa mirisava,
a slavuji svud poju po gori,
a kraj tebe cvetići i trava!
Cveće ljupko mi smo mladi brali,
pesme slavlja ubave slušali:
cveće leži u artiji suvo,

pesme slavlja vetar je oduvo,
al mi ćemo, kao što smo bili,
jedan drugom svagda biti mili.

Početak epske pjesme »Gojko«.

Gusle moje, ovamo te malo,
amo i ti, tanano gudalo,
da prevučem, da malo zagudim,
da mi srcu odlane u grudim —
ta puno je i prepuno sreće:
čudo divno, što ne pukne veće.
Zoro bela, sunce ogrejano,
lisna goro, polje obasjano,
cveće milo, roso, bistro vrelo,
pa ti jošte, moje čedo belo —
ko da gledne čarno oko tvoje,
pa u srcu da mu ne zapoje?
Ao svete, mio i premio,
krasno li te višnji udesio,
samo — samo, da još mreti nije . . .
Al već neka, kad inako nije.
Danas sutra čas će udariti,
jarko sunce meni zakloniti,
iz ruku mi jasne gusle trgnut,
moje telo pod zemljicu vrgnut:
al što pevah, ne će propanuti,
nakon mene hoće ostanuti,
dok se poje, dok se vince pije,
dok se kolo oko svirca vije,
dokle srce za srcem uzdiše —
e pa dotle — a kuda ću više?

Branko Radičević.

Iz »Vršidbe«.

Ajd', dorate — gorska vilo!
Deh, alate — desno krilo!
Makni, vranče — bolje skoči!

Ne stoj, đogo — brže kroči!
Nu, putalju — perce lako!
Oj, šarine — tako, tako;
Bez znoja i truda
Sudbina je huda. —
Ajde! Ne stoj! Nu, deh, makni!
I ti, braco, dela akni! . . .
Ajde, ajde!
Ne stoj, deh!
I ti, braco,
amo . . . eh!

*

Amo, braćo, s Drave do Balkana,
sa Dunava do Jadranskoga žala,
kojima je sudba namijenila
život i smrt, slavu i nevolju
u jedinoj istoj zajednici! —
Amo, braćo, jednodušnom voljom,
punim srcem prečiste ljubavi,
da narodnu prosvjetu stvaramo,
bez kojeno grad bismo zidali
na zemljištu od sićušna pijeska,
gdjeno bi ga svaki vjetar moga'
uzdrmati — s podom poravnati.
Naša bijeda od prastarih doba
jest: nesloga, prokleta od Boga,
ravnodušnost spram razvitku uma,
i sebičnost — kumir obljubljeni,
i presuda — što nas cijepa grdno,
i zavidnost — naša kuga stara,
i tvrdičnost — naša rana ljuta:
šest sestara gnjeva Božijega,
koje valja i bičem i batom
da iz naše zadruge tjeramo,
ako nam je do tog zbiljimice,
da smo narod među narodima,
kojino se pravo, po istini
tako zovu i zvati se smjedu. —

Amo, braćo! Stvorimo prosvjetu,
u jedinoj gužvi savijeni!
Prosvjeta će ozračit duhove,
duhovi će začeti pojmove,
pojmovi će razgaliti misli,
misli će se stopit u načela,
načela će ljubav razbuditi,
ljubav hoće k činu pristupiti,
a čin će nas svjestan i odvažan
samo moći iz prašine dići.

*

Amo, amo!
Ajde deh!
Nije hasna,
braćo časna,
vas dan stati,
oklijevati:
čem je vrijeme,
ono breme
da se skine,
opočine!
vršidbi je jek
devetnajsti vijek . . .

J o v o S u n d e č i ć.

Đačko kolo.

Zagrlio bih te
od želje klete,
moj beli svete, —
ne mogu sam!
»Mi pružismo ruke
brat bratu svome,
jedan drugome,
grleći svet.«
Pomozite braćo,
u kolo amo,
da se hvatamo,
možemo svi!
Tako samo, tako
kolo se vije,
srce nam bije,
klikuće žar.
Starovolje glede,
pa nam se čude:
što čine lude
u kolu tom!
»Ta zar niste i vi
u doba mlada,
ko i mi sada,
grlili svet?«
»Zar će i nas, tužan,
starost kad dođe,
volja da prođe
grljenju tom?«
»Drž' se, kolo milo,
ne misli na to,
sad ti je dato,
sad grli svet!«

»Grlimo se jače, —
ne puštaj druže,
nek traje što duže
kola nam splet!«

Što se Boga kara.

Kud mi miso po prošlosti pliva,
ko da mi se slatko nešto sniva!
Dugo vreme tu svetinju skrivah —
majka moja još je bila živa.
Kad zatutnji po oblaci jeka,
grmljavina čuje se daleka,
majka mene zabrinuta čeka,
njojzi trčim u naručja meka,
pa je pitam, da mi kaže, stara,
da mi kaže, š t o s e B o g a k a r a?
Od to doba dosta ima leta —
majka ode sa ovoga sveta.
Al i sada, kad nebo pocrni,
munja sevne, oblakom zagrmi,
majka mi se pred očima stvara,
prstom pruža na vremena stara.
Ja zažmurim, pa mi nešto svane;
ja pogledim, vidim mutne dane,
pa izustim: »Majko moja stara,
n e d a j B o g i, d a s e n a m e k a r a!«

Pesnik i pesme.

P e s n i k.

Pesme moje, što varate svet
pevajući sreću i milinu,
pevajući ljubavi i vinu —
pesme moje, što varate svet?

P e s m e.

Što će nama, da varamo svet?
Mi varamo tebe sirotana,
da ti srce ne svisne od rana. —
Što će nama, da varamo svet?

P e s n i k.

A hoćete l' varati me verno,
ne ćete l' me ostaviti kada
u nevolji međ hiljadu jada —
hoćete li varati me verno?

P e s m e.

Ustaj, živi, bori se, ne kloni!
Mi smo nikle u kolevci s tobom,
i nad tvojim nestat će nas grobom —
ustaj, živi, bori se, ne kloni!

Petru Preradoviću

o prenašanju mošti mu iz Beča u Zagreb.

Grobu tvome lete
venci zdesna sleva.
Evo, primi jedan
iz srpskih krajeva!
Kad je jedna dika,
nek je jedna tuga,
tuga za slavujem
opštega nam luga.
A taj venac neka
jedan usklik prati,
da te ljube Srbi
kao i Hrvati.

Tuđe zemlje gruda
mrtva te ne žeže;
tvoje kosti, evo,
međ svojima leže;
domaći se bršljan
oko krsta vije —
to j' pepelu dosta,
ali duši nije:
njojzi nema mira,
dogod s rajskh vrata,
ne ugleda slogu
Srba i Hrvata . . .

Iz „Snohvatica“.

Tri devojke, četir momka —
sedam nevoljâ;
žito žnjeli pak sažnjeli —
traže odmora.
Prepelice doklikuju:
»Oženite se!«
Al sramota devojkama
momke birati,
a momci se oštro glede:
šta će četvrti?

Poboja se Olivera,
najrazumnija,
da ne bude ljutih rana
i bez dušmana;
pak govori Olivera,
najrazumnija:
»Daj darujmo Milutinu
našu Darinku;
Veselin će obeselit
našu Velinku;

a za mene i za Gojka
ne brinite se:
on razume jade m o j e,
a ja n j e g o v e. —

A šta ćemo sa Lazarom?
— Ne će ostat sam:
zavol'o je sestru moju,
pak da mu je dam!

J o v a n J o v a n o v i ć.

Crnogorac Crnogorki.

Rane moje ljuto tištu,
mila, divna Crnogorko!
Moje grudi pomoć ištu,
isparane na bojištu.
Pomoć, pomoć, Crnogorko!
Potpraši mi puške male!
Ruke su mi malaksale,
sekuć Turke, Crnogorko!
A kad padnem — gorski lave,
moja lepa Crnogorko!
teške rane i krvave
nek zamenu turske glave!
Oh, sveti me, Crnogorko!
ne kukanjem i sa plačem,
već krvavim ljutim mačem:
u boj, u boj, Crnogorko!
A na domu hrani sinke,
moju nadu, Crnogorko!
one divne muške slike,
one hrabre osvetnike, —
Hrani, neguj, Crnogorko,
i lep nauk kazuj njima:
svetiti se dušmanima,
moja verna, Crnogorko!

Posle smrti.

Noževi kad mi srce podele,
Nad grobom zvekne krvavi mač,
Slatke devojke, ružice bele,
Ne ću da čujem vaš gorki plač!

Nemojte reći: »Ovde počiva
Ljubavi naše uveli struk!«
Ne kun'te zemlju, nije vam kriva;
Stišajte jada laskavi zvuk.
Nemojte trošit ruže ubave,
Kiteći njima moj večit dom.
Recite samo: »Dosta je slave:
Veran je bio narodu svom.«

Đuro Jakšić.

Pod orasima.

. . . Ja leti najviše vremena provedem u hladu pod orasima; tu doručkujem, tu ručam, a tu i radim.

Kad čovek sedeći u hladu izgovara reč »r a d i m«, da ga nešto čuje neki Milenko Nekić iz sela Ravnja, lukavo bi se osmehnuo i okrenuvši glavu malko na stranu rekao bi:

»Ako ti sve drago leto kosiš pod kruščicom, ne treba da se brineš za kotar!«

Pa ipak ja najdeblje svoje otkose odbijem baš, kad se ne mičem iz orahova hlada, čim se maknem, odmah mi i otkosa nema . . .

»Mora da je tvoj zanat takav,« dodao bi na to i sam nestašni Milenko namestivši svoje lice sasvim ozbiljno . . .

A moj zanat odista traži, da dobro ugrejem svoje mesto, pa tako i ja radim, ma da se moj poštovani lekar ne slaže u tome sa mnom. Zimi sedim u sobi od rane zore do mrkoga mraka, a leti — pod orasima po vas dugi dan. Tu, kao što rekoh, čitam, pišem, dočekujem goste, razgovaram se, pretresam, ubeđujem, ubeđujem se; nekad se slatko nasmejem, a nekad se sit izljutim. U ovom poslednjem slučaju često nekoga ili nešto počastim, po običaju dobrih naših starih, kojom tipskom rečenicom, koja se može ponositi, da je nasledstvo sveslovensko, i koju ne treba zapisivati, jer da mi sve zaboravimo, i sve da napustimo — take rečenice ćemo zapamtiti i zadržati . . .

»Živeli orasi!«

»Eno ga sad! A zar orasi mogu živeti?« srdito me pitaju čistunci u jeziku.

»E, pa . . . rasli orasi!« popravljam se ja. Sad mora biti pravo i meni i njima. Veliki jedan naučnik, od naše gore list, Dubrovčanin Bošković, kazao je negde, sad baš ne pamtim gde: »Ž i v o t j e b i l j c i r a s t e n j e, i r a s t e n j e j o j j e r a d.« Posle toga meni je pravo, što orasi rastući žive; čistuncima u jeziku po volji je, što oni rastu ma i ne živeli; a orasima je to svejedno, samo da zimi ne stegne ciča, a leti da ne udari plamenjača.

Kad ja sedim pod orasima, na svom običnom mestu, onda mi je za leđima bašta s vinogradom, s breskvama, s jabukama, kruškama i šljivama, s povrćem i s korovom (najobilnijim zeljem bar u mojoj bašti). Nadesno od oraha izrastao je velik bokor ruže. Pored toga bokora pobijene su nekoje letve; preko letava su izmrežani konci, po kojima se penje vredni poponac, te od očiju onih, koji sede pod orasima, zaslanja kujnu-perionicu. Nalevo pak izdiskali su kukuruzi kao u kakvom moravskom ključu. Oni opet zaklanjanju sobom drva i drvljanik. A pravce preda mnom pukla je širina: vidi se, ko s ulice na vratnice ulazi u avliju, vidi se svet, koji vrvi i vrevi ulicom, a najljepše je, što se vidi jedno veliko polje, na dobar topomet daljine, koje svoj oblik menja onako, kako stasavaju razni usevi, kojima je ono zasejano. S proleća je ono crno i zeleno: kukuruzne se njive crne kao pravo oranje, a žitne se zelene kao zelena kadifa. Docnije kukuruzne počnu da se zelene, a žitne — da plave, rude, da žute, dokle najposle ne pobele. Po njivama se viđaju poslenici, kad rade razne poljske radove. Sa svega toga polje je to vrlo živopisno. Posle dužeg čitanja ili pisanja vrlo je prijatno odmoriti oči svoje gledajući u to živo i rodno polje . . .

Milan Milićević.

Iz pripovijetke »Ljudi staroga kova«.

Vi ne poznajete Damjana Papulića? Začudo mi je. Ta njega su znala i mala deca, dok je bio živ. On nije davno ni umr'o. Lani su mu tek digli spomenik na groblju i zasadili lipe oko groba. Bog mu dao u raju naselje — ali je bio valjan čovek. Čudo mi je, što ga ne poznaje ceo svet.

Kuća mu je pod brdom. Preko puta općinska kuća. Baš je na uglu; gleda na tri strane. Streha široka i sniska, pa vi-

šnjevim obojena. Zimi zavetrina, leti hladovina — čisto te hvata san. Tu je poširoka klupa — i tu bi vam sedio po vas dugi dan. Ako ga nema na klupi, onda je zacelo u vinogradu ili na putu ili na sajmu, tek nije kod kuće. Inače je svagda tu, u dugom žućkastom kaputu, s belom pošom, sjajnim čizmama i kapom nalik na tanjur. U ruci bi držao dugačak čibuk i lagano vukao beličaste dimove iz pljosnate turske lulice. U licu crven, jedar, zdrav. Oči male, brkovi podbrijani i podrezani, a nos mu išaran crvenim, gotovo pomodrelim žilicama. Vrat mu beše kratak, telo gojazno i krepko.

On je držao bakalnicu. Dućan mu beše čist i opajan, dolapi prepuni espapa. Pa kakva šećera nije bilo u njega! Crvena, žuta, crna i od krompira — i ko bi ih sve mogao ovako trkom pobrojiti. Bilo je u njega i medenih kolača, jer je nekada bio kolačar, pa skucavši koju krajcaru, dao se u trgovinu. Kolačići su bili spremljeni u prozoru, što gledaše na ulicu. Šta puta mi deca čečasmo pred tim prozorčićem i lakomo ih gledasmo.

Ala da nam je onaj konj! Ili onaj sahat na lancu od šarene hartije! Pa što veliš ono veliko srce! Bogme da mene zapita tajka (tako smo ga svi zvali) : »Šta bi ti hteo, Milane?« ja bih taki onog velikog lutka, što je prislonjen na one ribice.

Kad bi nam došli gosti, te bih pri polasku dobio kakav novčić, ja bih taki otrčao preko puta u dućan, te kupio ili šećera ili kolača. Na gredi je bio ispisan sur orao sa raširenim krilima, i u kljunu držaše sveću, koja je put zemlje visila. Dok bi on zavijao u hartiju šećer ili vadio kolačiće iz prozora, ja bih blenuo u crnoga orla, dok me i vrat ne bi zaboleo.

Nego je Damjan Papulić imao i svoje ćudi i svoje ćefove. Nije ih krio. Znale su i kone i oni, koji mu češće dolažahu. Čim kucne dvanaest, on seda za sto, i ako se taki ne donosi jelo — zlo. Digne celu kuću svojom vikom i psovkom. A Bože ga prosti, što je taj čovek umeo psovati — to je za priču. Stotinak zaveraka padne, a još se baš tako nije ni najedio. A kad pređe u vatru — e onda ga se kloni! Pa malo mu je, što viče po sobi, nego još izađe u dvorište pa zija kao mahnit. Kočijaš taki zatvora štalu, susedi dalje beže od tarabe, a sluškinje ni da provire iz kujne. I pseto, što je privezano o lancu, sklonilo bi se u svoj kućerak. Kad bi došao k sebi, a to je za trenutak, onda bi ušao u sobu i — posle kao da ništa nije ni bilo.

U dvorištu imađaše bunar na šmrk, što je zaonda bila retkost. Nikad nije pio vodu drukčije, nego uzme čašu, dođe pred lulu, i onda viče na mlađe, da vuku. Po četvrt sahata lila bi se voda na lulu, dok bi podmetnuo čašu i zahvatio. Posle bi uzdigao čašu prema zraku, i sam bi hvalio svoju vodu, kako je hlađana i bistra. Kad je ispije, uskliknuo bi »Oho — ho!« i nasmešio bi se. Da ste mu u taj mah vodu pokudili, bi vas peharcem ama usred zvezde. A duša valja — voda mu je bila bljutava i puna kreča.

Ispod cele kuće, uzduž i nakrst, bili su podrumi od tesana kamena. Levo i desno burad puna vina i rakije. Na svakom napisano kredom, što mu je unutri: »Belo vino za sto«, »Staro crno vino«, »Šiljer iz Radovanca«, »Bermet nagorak«, »Bermet sladak«, »Vino na prodaju« i t. d. Bačve okovane pa sve obojene zelenim. Levci, točiri, nategače, akovčad, polovaci i četvrtaci — sve je to bilo na svome mestu, čisto, oprano, poređeno. Kad se siđe niz drvene stupnje, čisto razgaljuje ona podzemna hladovina i onaj miris prepun snage i života. Pa još leti, leti. Čim kucne večernje zvono i oseti se zahladak, Damjan Papulić taki bi pozvao kmeta ili suseda ili koga mu drago, pa bi sišao u podrum. Sluga donese hladnu vodu, a on toči vino, te se tu pije po katkad do mraka, ili dok se ne iznese večera. Kad se napije — bijaše preko mere blag i ćeretao bi do po noći. Onda je bio gotov svakog poljubiti. Imala je žena muke, dok bi ga sklonila, da malo prilegne. A tad bi se obično sećao, kako je to sasvim nepravo davati desetak od svoga rođenoga dobra.

»Zašto da dajem manastiru desetak?« rekao bi ljutito drugu, pošto je pogledao u svoje vino.

»Tako su naši stari, pa tako ćemo i mi.«

»Bogme ja ne dam. Ja ga režem i zalamam — ja ću ga i brati. Nek mi samo uđe u član — svršit ćemo davnašnje račune.«

Pokatkad pun dućan mušterija. Kucne dvanaest, a on ih sve izgoni, pa zabravi staklena vrata. Psuje ih, što dolaze, kad je vreme ručku. Ali svet je opet radije išao k njemu nego drugima. U njega zeitin ne miriše na plesan niti pali u grlu. Njegovo je sirće kiselo i jako, da taki pobeli obojen sto, kad na nj padne koja kap. U njegovim svećama nema konjske masti, a voštene sveće žute se, ko da su od zlata. Sve je u njega čisto,

ukusno i valjano. Svet voli dati i koju paru više, samo kad zna, da je dobro i da nije prevaren. Stoga i odlažahu listom u njegovu prodavnicu.

Sto su ga puta izabrali za tutora, ali se ne hteo primiti te počasti. Prilagao je crkvi sveće za polijelej i kupio nebo od zlatotkanice. Ali je slabo polazio crkvu. Nije se nikako gledao sa ocem popom, te stoga izbegavaše i njegovu službu. No kad bi došao na liturgiju, oko h e r u v i m s k e, svagda bi mu tutor ili sirotinjski otac ustupio sto pred svojim stolom. A dolazio je samo o velikim godovima i kad mu je krsno ime.

Šta je puta bio ljutit na sreću, što je sused opštinskoj sudnici. »Baš me je Bog prokleo, da udilj slušam tu parbu i viku i da gledam tog nevaljalog kneščića. Po vas dan spava na mackama sa pusta nerada. Ne će da ga odalami onako spavaćiva, bih mu dao, i što nije pravo; opio bi ga, da se seća celog svoga veka.« Šta ga puti hteše okmetiti. I kad opštinari pridoše, da ga pozdrave i pozovu da sedne na novu stolicu i primi u ruke vlast — tako bi se razjedio, da toga dana ni zalogajka ne bi uzeo.

»Idite vi s milim Bogom, otkud ste i došli! Ima vas Bogu hvala dosta, pa kmetujte, kako vas Gospod uči. Zar pod moju starost da nosim još i tuđu brigu? Malo mi je muke, što se gložim sa svojim slugama. Idite s milim Bogom, a sutra mi dođite na rakiju!«

Posle bi odmah dao prezati i otišao bi na brdo u vinograd. Pred mrak bi se natrag vratio i taki bi legao.

Bio je i pismen. Istina po jedno pismo stalo bi ga po dan dva truda, ali ga je opet napisao. Badava je natezao naoćari da bolje vidi — opet je išlo s mukom. Toma i Teodor pisao je sa titom, a služio se sa debelim i mršavim jerom. Pisao je i u k i o t i i ž i c u i k s i i p s i, a najradije je čitao »Putešestvija Joakima Vuića po Serbiji«, pa Dositijeve »Savete zdravago razuma«. Vrlo je hvalio svaku rečcu Dositijevu, ali je opet j o t u mrzio dušmanski. Čim bi kakvog ućenog čoveka imao pri ručku, taki bi poveo razgovor o pravopisu. Zašto da se ne pišu prepodobni jerovi?

»Kako ćete, molim vas, napisati krov — krv, i krov, što je na kući? Ako ih ne ćemo razlikovati jerovima, onda ja ne znam, kako će prost narod razumeti.«

Prepirati se — e to mu je bilo u duši. Pa onda kad zabrazdi, niko ga ne izvede na pravu stazu. I potukao bi se, ali popustio ne bi ni u dlaku. Jednom sam slušao, gde se prepiraše s gospodinom beležnikom o duhu, koji se nošaše »verhu vodi«. Drugi je put bio h—ski iguman pri njegovom stolu. Po ručku a pri čaši vina reći će Damjan, pošto se malo pobolje razgrejao:

»A molim vas, oče igumane, ako smem moliti, da mi nešto kažete?«

»Izvolite, gospodar-Damjane. S dragom voljom reći ću Vam, samo ako nije što . . .«

»Vi ste crkven čovek«, prekide mu reč, »vi ćete mi najbolje umeti reći, kakva je to voda, »jaže previše nebes«, što se spominje u psaltiru.«

»Tu vam je, dragi gospodar-Papuliću, htio psalmopevac da kaže drugim rečima oblak ili vazduh, kad je pun vode.«

»Ha, ha ha . . .«

»Molim, molim . . .«

»I zar ste tako učili u bogosloviji?«

»Tako i nikako drukčije.«

»To ja ne bih dao ništa za vašu bogosloviju. Ja sam međer bolji bogoslov nego vi svi, što tako mislite. A da kakva je ono voda, što je sveti Jovan sipao na Isusa Hrista, kad ga je krstio?«

»Ono je voda iz Jordana.«

»Iz Jordana — ali je to voda, «jaže previše nebes«, jer je bila nad glavom Isusovom, a Hristova je glava više svakog neba.«

I iguman je bio dosta naprasit čovek. Svađali su se dakle bez kraja i konca, i najposle morao je sesti u kola i vratiti se u manastir. A Damjan Papulić smejao bi se samo i bio je pun zadovoljstva, što je nadmudrio i oca igumana. I takav je bio pri svakoj prepirci. Popuštao nije nikome i nigda.

Kad je pokladnje vreme, da se ne da na klupi sedeti, pokraj svega toga, što je zimnji kaput hvatao skoro do članaka, ode u kačaru, donese iz ugla nogare, pa onda testeri po čitave sahate. A kad se umori, da ga svega znoj probije, onda se zaogrne i ode u trem, koji je sa svih strana zatvoren prozorima. Pruži se na divan, pokrije se i znoji se, dok se ne odmori. Onda ustane, natoči čašu šljivovice i popije. Posle ode u kujnu, da vidi, šta se kuha, i da požuri kuharicu.

A kad je toplo leto i omara ne da pomoliti se napolje, osobito punom čoveku, kao što beše on, zapovedi, te se pritvore zeleni kapci i spuste zavese. U sobi se navuče čitav suton, a debeli zidovi zadrže svežu hladovinu. Samo po gdekoji zračak upre kroz pukotinu kapka, te se u žutim prugama spusti na beo, uriban patos. I onda se lepo vidi, kako kroz svetlost prolazi laki prah, te se lagano spušta na zemlju. Razuzuri se. Bos, gologlav i u samoj košulji legne na ćilim, koji se prostre i zahvati polovinu sobe. Migolji se tamo amo, ljuti se i psuje vrućinu. Čim počne zahlađivati, obuče se olako, pa izađe na bunar. Sluga vuče, a on se pljuska i hladi prsa. Posle bi se presvukao, zapalio lulu i stao pred dućan. Prošao bi i desnu i levu stranu kuće. Gledao bi na planinu, da l' se navlače oblaci, ili bi stao, te gledao putnike, što su priterali konje pod dud pred krčmom, pa čekajući, da mine pripeka, prostrli velenac u hladovini, pa spavaju.

Pred mrak iskupi sluge i sluškinje, pa nasadi još jednu golemu cev na lulu od bunara, pa upravi pravo na krov od crepa, koji je već bio pocrneo i mestimice se videla mahovina. Mladi vuku, a on upravlja cevlju i niže i više, dok ne polije ceo krov. I to je činio leti malo koji dan, jer je imao sa svetom posla, pa strahovaše od zlih ljudi, što imaju običaj, da se vatrom pošale. Posle bi otvorio baštenska vrataoca, ušao u vrt i nakidao zelenih paprika za večeru. A što je on paprio i solio jela — da Bog sahrani svakog brata hrišćanina.

Podockan zatvori dućan i legne. Čim se spusti u postelju, odmah zaspi, niti se prevrće do zore. Pokraj sve vrućine pokrivaše se sa dva jorgana, na noge je nazuvao bele vunene čarape, a na glavu pletenu kapu na šiljak. Sasvim je bio ravnodušan prema sitnom svetu, što ga je u letu dosta. Ali je na muhe bio strašno tugaljiv. I probudit će ga njihovo oštro zujanje i proždrljiv napadaj. Ali im se on i valjano svetio. Na svakom stoliću bio je tanjur sa vlažnom hartijom, gde su se trovale . . . Običaj je bio, da po celu noć gori kandioce u njegovoj spavaćoj sobi. I kako čarobno beše tad u njoj! Slaba svetlost pane na ikonu svete Trojice i daje tajinstveni izraz blagim svetiteljskim likovima. Nad žižom se zaokruži na gredi svetao krug i oko njega senke, koje se sve dalje rasprostirahu, dokle niz zidove sa strane ne padnu na tle. Zelena peć jedva se vidi u mraku, a o zidu

vise dva tri džepna sahata različite veličine, pa tako tiho i raznoglasno titkaju uspavljajućim kucanjem, da te čisto spopada dremež, ma i da nisi za spavanje.

Milorad Popović Šapčanin.

Krađa i prekrađa zvona.

Straga trideset godin' dana, jedno jutro u prvome prasku zore, baš kad se dijele dan i noć, vikne momak s Panjkamena, poklič poborskijeh sela: „Oj kneže Vuko, kneže!“ Ozove mu se knez sa struge: „Oj, more, oj!“ A momče: „Dobro jutro!“ Pa knez po odušku: „Dobra mu sreća bila“! Nastavi momak: „Hajde, zlo ti jutro ne bilo, neko ti odnese zvono s crkve.“ Skoči knez, kao da se pomami, poklikne selo na okup, i ljudi oružani u tren od oka stanu se kod saborne crkve svetoga Jovana bogoslova, kad zbilja na crkvi nema zvona. Svako se snebi i začudi vražijem poslu, pak stadoše među se gonetati i razgađati, ko je lupež i otkud. Ni stope ni tražine oko crkve, kao da nije ni čepala, kamoli vadala ljudska noga. Dok odjednom knez sjetno neveselo načne ovako da govori: „Evo nas, braćo, nađe iznenada šteta i sramota da takijeh nije još na ljude padalo. Dođe lupež pak ne pokrade iz njedra. Bolje da je grom spržio deset domaćina pri ovome zlu! Kad smo ispogibali na Kandiji braneći duždu viteški otok, i kad nas je Mahmut paša opljačkao i zarobio, proste rane, svak se je barem po triput zamijenio, a sad ostadosmo za ukor, kao da smo pripasali opregljače ili zadjeli kuđelje! A ti, Raško, koji piriš gotovo u sjenu crkovnomu, kako se u zao čas ne probudi na onaki žamor? Jer nije tu bila vojsci šala natezati se onom hrpom zvona niz ove predoli. — I čujte me dobro, Pobori! Dok ovoj krađi ne dođemo u trag, ne će se crkva otvarati ni u njoj kanđela užići, ni mi predavati punje ni proskure, e da bi se i svetome Jovanu dotužilo, da lupeže nakaže i od njih čudo počini; jer mi se sve nešto snijeva, kao da ovoga ne bi bilo bez domaćega masla i navađanja.“ Tako se knez dohvati rukom za birnicu, što je ukovana pri vratnicama crkvenijema; a drugi ga dotakne za lakat, a ovoga treći, a trećega četvrti, i tako sve na prije, dok načine oko crkve kolo, pak se iz glasa zakunu, da bude, kao što je knez rekao.

Ne progovori niko osim Raška pri rastanku, kojega u živac opeče ona kneževa ukorba: „Ja sam juče cio dan sjekao laz, pak zaspao kao zaklan i prespah cijelu noć s uha na uho, dok me onaj poklič u svićanju ne probudi. Kao pred nekijem čudom nijesam nikad u svom danu tvrđe usnuo. I čujte me dobro, braćo, ako i nemate koga! Evo sam se primakao ždrijelu vječnoga doma, pak vi se kunem na sva četiri jevanđelja, a prav se u Boga ne ukleo, volio bi, da su mi jedinca sina s Kolovira donijeli u komade, nego što su ne obezvonili kao nikud ljudi. No opet se u jadu tješim i razabiram. I ako sam ja tobož najbliži susjed ovome hramu, ja mu nijesam ni čuvar ni domaćin, pak se čudim, hvala mu i slava, ovome starcu svetome Jovanu, čemu se pušta plijeniti, kako lupežima ne osuši ruke do ramena, no pade na mene, da ga ja tobož čuvam i stražim, koji nijesam vrijedan ni svoju sirotinju paziti, a kamoli crkovinu. No čujte me! Ugovorimo na ovome mjestu sodžbinu pedeset žutijeh dukata, to je pô mrtve glave, pak ih skupimo što crkovinom što seoskijem porezom, da ih damo soku, koji nasoči zvono i lupeže, a ne ćemo ga do muke prosočiti. Ovako su nam stari radili, pak radimo i mi.“

I tako zbilja potvrde i zaključe svi u jedno grlo, pak se raziđu po raboti, a knez dade lidžbu na četiri pazara tri put u tri nedjelje, pred Budvom i pred Kotorom, na Viru i na Crnojevića rijeci: ko nasoči zvono i lupeža, da mu je sodžbine pedeset dukata i tvrda vjera, da ga prosočiti ne će do muke.

Ono ti ne prođe dugo vremena, kad jedno veče u prvomu mraku pade prijatelj u kuću kneževu, nazove mu dobro veče, i pristupi k ognjištu, da se ozebao ogrije. Kad ostanu njih dva sama, rekne knezu, da je on glavom sokodržica. „Je li vjera?“ upita gost. „Jest, odvrati knez, tvrda, Božja, po sto puta neprelomna.“ Pak skoči knez na noge, izvadi iz jedne škrabice zamotak novaca, i prebroji sokodržici dukat na dukat do pedeset. Sokodržica prihvati sodžbinu, omota je tvrdo u ubrus i položi za pas, pak počne pričati redom: „Ono večeri u sunčani zahod dođe k meni čovjek vjerni i uzdani, i reče mi dosta smućen: Evo, prijatelju, na mene grijeh i muka. Ni radeći ni gradeći, nego po Božijoj volji napadoh nehotice na lupeže, koji smakoše zvono sa svetoga Jovana poborskoga. Tajiti grehota, javiti napast, pak s jedne na drugu razmišljaj

i gonetaj, pade mi na um, da tebe pomolim, da budeš ovome poslu sokodržica. Poklisaru se glava ne siječe, nego hajde, primi sodžbinu, neka ti je od nje trećina, nasoči lupeže i zvono, ali me ne prosoči do muke, za jednoga Boga, jer ću propasti kao dlijeto iza pasa. Ne hćedeš li poći, na drugoga se čovjeka ne ću čisto obraćati, nek nam bude taj grijeh u ortadžbini. — Da ti pravo rečem, kneže, nijesam nikad u takve posle gazio ni prsta metao među tuđa vrata, pak sam se dugo opirao i odgovarao, da ko ne pomisli, da sam se na dukate slakomio. No kad čuh, da sok ne sumaje nastaviti se na drugu sokodržicu i da će ova krađa utonuti, prepanem se duši, pak se primih, i dôh, da ti pričam ovu vražju pređu. — Evo tri godine minuše, odkad Lješnjani ogradiše i osveštaše novu crkvu svetu Petku nasred polja. Zaludu se na sve strane mučili, da nabave crkvi zvono. Slali narudžbine u Mletke preko Kotora, u Biograd preko Cetinja, u Carigrad preko Skadra; ne bi im ga suđeno dobaviti ni za koju cijenu, dok đavo, koji ni ore ni kopa, nego radi oko krštene duše, namjeri ljetos dva od njih u Primorje, da kopaju vresove revače, kojijema grade lule duandžijama. Ta su dvojica u tebe vlaštoga konačili dvije noći. Preminula u te dane jedna baba poborska, pak i oni došli babi na pogreb, da se napiju rakije a nazoblju koljiva. Vidjeli na svetome Jovanu onaj lijepi zaklad, narajili se zlatnijem mu zvukom, pak im pade na um zla pomisao, da svoju crkvu krađom pokrase. Kad doma, otvore se nekolicini seljana. Reče Šuljo, što je toj stvari glava: — Eto nam zja crkva gologlava kao nevjesta bez vijenca! Novci ne pomažu, a u tome Primorju crkava i zvonâ kao maloga boba. Nego hajte da svučemo svetoga Jovana, a da ođenemo ovu staricu, pak sva ta grehota o mojoj duši. Kad radim za slavu Božju, tu mi nema ni grijeha ni čuda. A lako ćemo obisti; ako se dâ zvono smaći sa crkve, nije čisto žao svetome Jovanu dati zvono svetoj Petki. Ako pak zvono na našoj crkvi ne zanijemi ni promijeni glas, nije žao ni svetoj Petki primiti dar. Nego hajte nekoliko druga, da ga donesemo. Pobori su daleko i pod tuđom povlasticom: ne će doći zvonu nikad u trag; a i da dođu, mi ćemo se kleti, da smo ga kupili u neznana trgovca, pak zvono zvonu naliči. Ko da razazna? Lupež dušu topi, kad doma nosi, a mi ćemo se kleti i svetoj Petki, pak nas

ona ne će pustiti, da se razgubamo. — I tako krenu njih devetina na božitnje poklade, noću putuju, a u alugama danuju, dok dođu treći dan u mrak u Pobore. Bila noć mračna, a vrijeme stravično; jalovili se oblaci u ove potočine kao mješine, a vjetrovi se gonili i zujali niz ove strmene doline. Kad bilo gluho doba noći, prispiju kod svetoga Jovana. Skoče dva od njih i skinu zvono sa zvonika, pošto mu pasovima umotaju tucanj, da ne zvokotne. Uđednu mu u uho trostruku uzicu, a kroz uzicu dvostruki prlj, pak dva i dva s njim na rame izmjenice, kad im breme dotuži; a ostali neki naprijeda kalauze, a neki straga u zapleće. Od šume do šume, od planine do planine, dok dođu doma i pripnu zvono na svetu Petku, pak od mila boga tri dni bez prekida zvonili, cucali i tinkali."

Knez je slušao ovu kazalicu najvišom pomnjom. Spočetka se našali: „Čuo sam, gdje ljudi govore, da čovjeku, koji hoće da zameće uljanik, trebaju tri uljišta, ako će da mu čela napreduje: jedno kupovno, drugo darovno, a treće kradovno; ali jošt nijesam čuo, da se krađom crkve krase. Ja ti, prijatelju, ne ću ni napominjati, kakva te sad veza veže. Ko se hvata u kolo, treba da igra, ali se ne bio hvatati! Ja se nijesam jošt selom dogovorio, hoćemo li lupeže sudom goniti, ili zvono prekrasti. No recimo sad, da ćemo sudom, trebuje da ideš s nama na Cetinje, da tamo ispričaš sve to sudu, kao što si meni. Ako se lupeži pokore, ako vrate zvono i plate samosedmom sodžbinu a nama dangubu, dobro! To se zlo o najmanjoj prekide: ne će trebovati da kazujemo soka. No ako se po čem lupeži dadoše u nijek i u hašu, ako ni dođe luč do nokata a voda do ušiju, hoće se sok, da ih za ruke dohvati. Ja imam jošt jedan dobri srok. Zvono je nasred njega šuplje, kao da si ga svrdlom provrtio, pak ću se pri muci i s tijem obisti. Krenemo li zvonu u prekrađu, hoće nam se sok, da nam u tuđoj zemlji kalauzi, da ni rozi ne porastu. Nego ti ostani sutra u nas, a ja ću okupiti selo i donijeti doma dogovornu."

Kad bilo sutradan po ručku, vikne pozivač s pokliča, da idu seoski domaćini na zbor. Evo pristupaju brastva jedno po jedno pred crkvu. Svak se redom prekrsti i poljubi crkvene vratnice, pak posjedaju u okô, a knez stade da kazuje sve redom. „Sad, reče otresno, odlučite, ili ćemo na Cetinje, da

se sudimo, ili ćemo po zvono u prekrađu, dvije vas volje kao kadiju."

Nato barjaktar zače prvi: „Ja ti se čudim, kneže, kud si sašao. Šta će ti sud s lupežima? A da mi dadu Lješnjani trista zvona i čapru dukata, dok ne dođe ono naše zvono, čini mi se da sam bez nosa. I čujte me dobro, dobri ljudi, odlučili kako vam je draže, kleli se i sudili, ja vam ne ću do toga dijela. Sto se puta mirili a sto podmirivali, dok ne propoje nad svetijem Jovanom ono starinsko zvono, kojega mi je jedan đed kupio evo sto godina na Senegalji, pak ga pred dušom namijenio crkvi, jedan vi Bog a jedna Božja vjera! Hodit ću zvonu u pohode, da znam za njega glavu dati. Ne uzmognem li ga donijeti, a ja ću ga opučiti, da ne zvuči ni nama ni njima. Nego hajte, nijedan ne ostanuo živ, na preuzim, dok se ova sodžbina ne pronese i ne prosije, da ga donesemo doma ili da ga svojom krvlju omočimo, da im ckvrn zvoni."

Nato odgovori stari Raško, prekrštenijeh ruku: „Ja sam za sud. Brza osveta gotova sramota. Da pođemo i poginemo, bruka vrh bruke. Sveta Petka daleko tri konaka, u tuđoj zemlji, nasred runja polja, a oko njega sela i torovi, da ne bi perje meso iznijelo, a kamoli mi onu grudu tuča. Barjaktaru je do koljena, gdje je more najdublje, ali se danas još nešto hoće osim gologa junaštva, a to je razlog. U razlog se dakle, za jednoga Boga, da ne izginemo ludo! Držimo li se suda i pravoga puta, zvono će doći, a lupeži ostati grdni. Udarimo li stramputicom, nabasat ćemo na ugasnu pogibiju. Nego hajdete na Cetinje, da se sudimo, pak možemo naopako kad drago. Eto, Bogu hvala, danas sud na Cetinju kao u kojega drago kralja, pravi, razboriti, neumitni, koji ne će poprijeko suditi ni svomu ni tuđinu. Sva ta sramota pala na moj obraz i brastvo, a junaštvo prištedimo višoj nevolji!"

Stade graja i prepiranje do podna. Neki hoće sudom neki kradom; dok se najposlije utišmaju i sklonu na onu barjaktarevu, da pođu sutradan po zvono. Na tomu se mjestu odabere devet druga, po stasu i po godinama cvijet poborske omladine: otvore crkvu, celivaju ikone, ispovijedaju se i vodicom pričeste, pak svaki raspoloži svojijem imetkom, kao da će zbilja mrijeti. Pri rastanku zakunu se na časni krst, da će donijeti

zvono svetomu Jovanu ili listom izginuti. Svaka kuća spremi svojemu junaku brašenice u torbi, rakije, mesa i hljeba; pak ih otprate plačem i blagoslovom do Primorskoga ždrijela, gdje se pocelivaju i oproste, pak, udruživ se sa sokom, nastave putovanje subotom. I njima je bio konak danju grm, a hodili i mlitali od zvijezde do zvijezde, za sokom sustopice.

Treći dan, u prvi sat noći, Prispiju na jedno ždrijelo. Bijaše nebo vedro a mjesečina na zahodu. Gledaju pod sobom prostrano Lješkopolje, gdje su ga ošapila sela, torovi i kolibe. Čuju pse, gdje oko torinâ laju; čuju čeljad, gdje po gumnima žito vršu i vjeju, gdje jedno drugo dozivlje i razgovore vode. Na jednoj uznositoj livadi leži crkva sveta Petka, koja se do pô nje bijeli kao labud uz mjesečnu svijeću, a do pô nje osjenile se grane visokog i gustog jablana. Koliko su god ti četnici vruće krvi i na zor, koliko ih je god svijest slobodila da dobro rade, opet im se smrznu krv u žilama, kad vidješe, gdje su zabroždili. Sjednu, pomole se Bogu kao ikad skrušeno pak počnu jesti hljeba. Po večeri uzme knez cunet pun rakije, i nazdravi družini ovako: „O Bože i veliki sveti Jovane! Ako idemo komu na napast, svi devet paski glave izgubili, psi nam truplje izjeli, ne znalo nam se groba na ovome svijetu ni pokoja na drugome, no ostali ljudima za ukor do devetoga pasa! Ako li smo pregnuli pravijem srcem, da prenesemo ovu zadužbinu našijeh starijeh, i ako je ona čista i pravo stečena, sveta Petko mučenice, ti pomozi, da zvono s mirom dignemo i ponesemo na njegov stari zavičaj, gdje je bilo posvećeno i namijenjeno, bez pogibije ni naše ni našijeh zlotvora, da se na njegov glas opet kupimo i Boga hvalimo. Olakšaj teško breme, omekšaj ljuti tuč i posokoli srca naša!“ A svi reknu triput: „Amin.“ Knez, da ohrabri vojsku, što bijaše dosta sjetna, okrene hitro s molitve na šalu: „Ja ću,“ reče posmjehivajuć se, „piti prvi, jer se bojim, ako se je koji od vas prepao, pak da ne slomije cunet i ne prolije rakiju, a ja da ostanem žedan.“

Kad u polju prestane graja i čeljad polijegaju, a noć prevali k drugoj polovini, reče barjaktar: „Evo je svak zaspao i utišmao u prvome snu, no hajte na posao! Ostani ti, kneže, samopeti na ovom ždrijelu u zastavi, a ja ću s trojicom i sa sokom na zvono, ako nam bude do muke, da ni braniš pleća

i povratak iz polja; ako li izginemo, da ne pođe uza zvono i knez. A vas tri druga svežite dobro rese od struka pri ćesi, da se kojemu ne omakne, jer bi obraznije bilo, da dvojica poginu, nego da se rugaju Crnogorci: „„A čudno li su lacmani strugali, a niko ih nije gonio!““ Ako li koji pogine, zakunimo se, da ćemo s njega oružje dići, da ga Crnogorci mrtva ne oderu; ako li se koji òbrani, da ga svakako radimo izvući; ako li ga ne mogasmo izvući, neka ga drug pritúče, da im ne pane u ruke živ.“ Tako postave na tle dvije duge puške u prijekrst, pak se nad njim zakunu i oproste.

Tek prvi kokoti u selima zapoju, ona četiri požapke i na prste od noga dođu kod svete Petke. Bijaše sprednji zid visok tri sežnja, a navrh lastovice zvonik i u njemu umješteno zvono. Kako se peti? Obađu sve oko crkve i niz livadu, dokle je pobito mrtvačko mramorje nad grobljem. Svud vlada mrtva tišina, stravična samoća, niti se što drugo čuje do jejine, koja s najgornje stručice jablana gugúće, i kvrka žabâ u lužini. Srećom nađu crkovna vrata pritvorena. Otvore ih i uđu pobožno. Jedno je malo kanđeoce pred dverima ciljelo. Pristupe jedan po jedan i celivaju prestolne ikone. U dnu crkve nađu mrtvačka nosila, opletena prućem a prošivena blurom i likom. Pripnu ih uz lastovicu crkovnu kao stube, da se uz njih popnu na zvonik. Uto reče barjaktar: „Ja ću se pripeti na vrh lastovice, a vi čuvajte soka: ako iole vidite vojsku, ubijte ga kao izdajicu, nek mre prije nas; ako bih našao zvono zaglavljeno, teško ću ga dići bez udarca, pak se bojim da ga ne opučim!“ — Baci struku, da se ne ometa, dohvati veliku pušku lijevom rukom, a desnom se priljubi nosilama, pak stade da se penje. Tek da se dokuči crkovnog pervaza, pukoše blure i lika, a nosila se raspletu i barjaktar sunovrati na tle, bez da se òbrani. Čitav sat izgube oko pletera, dok ga tvrdo vežu konopljem i opet uza zid postave. Barjaktar se popne, pak sa zvonika pomuklo reče: „Nije zvono zaglavljeno, ali je oko njega ponova; novo mu je pružalo i teljiga; nego uljezi jedan u crkvu i ostavi tri plete na oltaru, da namirimo ovaj ponov, da ga ne ogriješimo svetom Petkom.“ Uto barjaktar omota svojijem pasom zvonu tucanj, a rukama iskoleće kline iz žovica i turi zvono na tle. Bila oko crkve zemlja meka, pak se ni čuo pad, ni ciklo zvono. Uđednu mu konoplje u uši, a

kroz konoplje prlj, pak brže bolje k ždrijelu, gdje su ih družina u meterizu čekala. Svi se izrede, da celivaju zvono, pak pridaju nogama u bezpuće, dok svanu; a kad zora zabijeli, pošto zametnu trag, uvuku se u jednu spilu, gdje predane, pak opet stramputicama u trk noću, a danju u šumi, dok na osvić četvrtka prispiju na vrh Bjeloškoga Sokola. Već se ne kriju ni boje, no razmotaj pasinu, a pusti tucanj, udare u zvono do Pobora, primorju na veliko znamenje.

Kako su ih doma dočekali, ne pitaj! Niti koga na putu čuli ni vidjeli, a došli punanijeh ćesa i objuženijeh od rose pušaka. Svako ih ljubi, grli, hvali, kao da su uskrsli; no mi se čini da jošt straže zvono od Lješnjana, jer „Ko što čini, to i dočeka.“

Šćepan Mitrov Ljubiša.

Iz pripovijetke »Prvi put s ocem na jutrenje«.

Šta je bilo u našoj kući za vreme, dok sam bio u školi — ne znam . . . To jest znam: jer kad se vratih iz škole, nađoh sve onako, kako sam ostavio: moja mati i sestra sede s rukama u krilu; ne kuha se ni ručak; prolaze na prstima pokraj velike sobe i samo othukuju — isto onako, kao kad mi je stric umr'o! Đokica u avliji vezao mački đezvu za rep, pa se uveseljava njenom trkom. Momci šiju gunjeve u svojoj odaji, a Stojan se izvalio u seno, pa rče, kao da je ponoći.

Moj otac još isto onako sedi, ne miče se. Zateglo mu se ćurče preko širokih leđa, a oko pojasa se razmiče od duboka daha.

Odavna je već bilo zvonilo na večernje.

Dan se kloni svojemu kraju, a u našoj duši ista ona pučina — nigde kraja da vidiš, samo što se oblaci sve gušće gomilaju! Sve postaje nesnosnije, strašnije i očajnije. — Bože, ti na dobro okreni!

Ja sam sedeo na pragu pred kućom. Držao sam u ruci nekakvu školsku knjižicu, ali je nisam čitao. Video sam na prozoru bledo lice moje matere, naslonjeno na suhu joj ručicu. U ušima mi je zujalo. Nisam umeo ništa da mislim.

U jedan put škljocnu brava. Moje majke nesta sa prozora. Ja pretrnuh.

Vrata se od velike sobe otvoriše. Na pragu stajaše on — moj otac!

Ves malo zaturio, pa mu viri ispod njega kosa i pada mu na visoko čelo. Brkovi su opustili, lice potamnelo, pa ostarilo. Ali oči, oči! Ni nalik na one pređašnje! Čisto posuknule, utekle u glavu, u pola pokrivene trepavicama, polako se kreću, nestalno i besmisleno gledaju, ne traže ništa, ne misle ništa. U njima nešto prazno, nalik na durbin, kome su polupana stakla. Na licu mu nekakav tužan i milostivan osmejak — nije to nikad pre bilo! Takav je izgledao moj stric, kad je pred smrt iskao, da ga pričeste!

Polako pređe hodnik, otvori vrata od naše sobe, promoli samo glavu unutra, pa se, ne rekavši ništa, brzo povuče. Zatvori vrata, pa izađe na ulicu i lagano seuputi kum-Ilijnoj kući.

Pričao mi je posle Toma, kum-Ilijn sin, da se je moj otac s njegovim zatvorio u jednu sobu, da su nešto dugo polako razgovarali, da im je posle doneto hartije i mastila, da su nešto pisali, udarili pečate i tako dalje. Ali šta je to bilo, to se ne zna, niti će ikad iko znati.

Oko devet po sahata mi smo svi ležali u postelji, samo mati što je sedela s rukama u krilu i beznačajnim pogledom gledala u sveću. U to doba škripnuše avlijska vrata. Mati brzo pirnu u sveću, pa i sama leže u krevet.

Meni je ispod jorgana kucalo srce, kao da neko bije čekićem u grudima.

Vrata se otvoriše i moj otac uđe. Obrte se jednom dva po sobi, pa onda ne paleći sveće skide se i leže. Dugo sam još slušao, kako se prevrće po krevetu, pa posle sam zaspao.

Ne znam, koliko sam tako spavao, kad osetih nešto mokro na čelu. Otvorim oči i pogledam: pun mesec gleda upravo u sobu, a njegov paučinast zrak pao na lice moje majke. Oči joj zatvorene, lice kao u nekog teškog bolesnika, a grudi joj se nemirno dižu.

Više nje stoji moj otac. Upr'o pogled u nju i ne miče se.

Malo posle priđe našem krevetu. Gleda nas sve, gleda moju sestru. Dođe opet nasred sobe, opet pogleda uokrug, pa prošaputa:

»Spavaju!« Ali se trže od svoga šapata, i kao da se okameni nasred sobe. Dugo je tako stajao ne mičući se, samo što

opazim pokatkad, kako mu senu oči gledajući čas na nas čas na mater.

Ali mi ni jedno ni uhom da maknusmo!

Onda on pođe porebarke na prstima čiviluku, a ne skida oka s nas; skide pažljivo onaj srebrnjak, turi ga pod đube, natuče ves na oči, pa brzo i celom nogom stupajući izađe napolje.

Ali tek što se vrata pritvoriše, a moja se mati ispravi u krevetu. Za njom se diže i sestra. Kao kakvi dusi!

Mati brzo ali pažljivo usta i pođe vratima; za njom prista i seša.

»Ostani kod dece!« prošaputa majka, pa izađe napolje.

Ja skočih, pa i sam pođoh na vrata. Seša me uvati za ruku, ali ja se otrgoh i rekoh joj:

»Ostani kod dece!«

Kad izađoh napolje, pritrčim plotu, pa sve pored plota a ispod višanja dovučem se do bunara i čučnem iza njega.

Noć je bila u Boga divota! Nebo se sija, mesec se cakli, vazduh svež — nigde se ništa ne miče. Onda videh bábu, kako se nadviri na prozor od momačke sobe, pa opet ode dalje. Stade najzad pod krov od ambara, pa izvadi pištolj.

Ali u isti par, ne znam otkud, stvori se moja majka uz njega.

Prenerazi se čovek. Upr'o pogled u nju, pa bleji.

»Mitre, brate, gospodaru moj, šta si to naumio?«

Moj otac uzdrkta. Stoji kao sveća, šupljim pogledom gleda moju majku, a glas mu kao razbijeno zvono.

»Idi, Marice, ostavi me . . . Ja sam propao!«

»Kako si propao, gospodaru, Bog s tobom! Što govoriš tako?«

»Sve sam dao!« reče on, pa raširi ruke.

»Pa ako si, brate, ti si i stekao!«

Moj otac ustuknu jedan korak, pa blene u moju mater.

»Ama sve!« reče on, »sve, sve!«

»Ako će!« reče moja mati.

»I konja!« reče on.

»Kljusinu!« kaže moja mati.

»I livadu!«

»Pustolinu!«

On se primače mojoj majci. Gleda je u oči, čisto prožiže. Ali ona kao jedan Božji svetac.

»I kuću!« reče on, pa razrogači oči.

»Ako će!« reče moja mati, »da si ti živ i zdrav!«

»Marice!«

»Mitre!«

»Šta ti to veliš, Marice!«

»Velim: da Bog poživi tebe i onu našu dečicu! Nije nas hranila ni kuća ni livada, nego ti, hranitelju naš! Ne ćemo mi biti ni jedno gladni, dok si ti međ nama!«

Moj otac kao da se malo zanese, pa se nasloni laktom na rame materino.

»Marice!« poče on, »zar ti? . . .« Zagrcnu se, pa pokri oči rukavom i ućuta.

Majka ga uhvati za ruku:

»Kad smo se mi uzeli, nismo imali ništa osim one poljane, jedne tepsije i dva tri korita, a danas hvala Bogu puna kuća!«

Ja vidim, kako ispod babinog rukava kanu kap i blesnu spram mesečine.

»Pa zar si zaboravio na čardak pun šišarke?«

»Pun je!« kaže otac glasom mekanim kao svila, a rukav prevuče preko očiju, i spusti ruku.

»Pa šta radi ona moja niska dukata? Što će onaj ležeći novac? Uzmi ga u trgovinu!«

»Uložit ćemo u žito!«

»Pa zar smo mi neki prestari ljudi? Zdravi smo, hvala Bogu, a zdrava su nam dečica. Molit ćemo se Bogu, pa raditi.«

»Kao pošteni ljudi!«

»Nisi ti neki tunjez, kao što ima ljudi. Ne dam ja samih tvojih ruku za sav kapital Paranosov, pa da je još onoliki!«

»Pa ćemo opet steći kuću!«

»Izvest ćemo našu dečicu na put,« kaže mati.

»Pa me ne će mrtvog kleti. . . . Otkad ih nisam video!«

»Odi, da ih vidiš!« reče mati, pa ga kao neko dete povede za ruku.

Ali ja u tri koraka već u sobi. Samo što prišaptah mojoj sestri: »Lezi!« pa navukoh jorgan na glavu.

Upravo njih dvoje stupaju preko praga, a na crkvi grunuše zvona na jutrenje. Gromko se razleže kroz tihu noć, i potresa se duša hrišćanska. I kao talas suho granje, tako njihov zvuk od-

nosi bolju i pečal, kida uze taštine, a skrušena duša razgovara se s nebom . . . .

»Sine! Ustani, da idemo u crkvu! . . .«

L a z a K. L a z a r e v i ć.

Iz pripovijetke »Svrzimantija«.

Kola zazvrkaše u oblaku od prašine. Ja se hitro odmaknem na cestu.

Ivan sjedi na svom uzvišenom mjestu i neprestano šiba dvije mrcine. Odmah sam razumio, rašta je inžinjer tražio tri konja, ali odmah pomislih: da bi i to slabo pomoglo, jer kola bijahu prostrana i teška, prava prepotopna.

A kako se tek začudih i naljutih, kad mi dođoše s boka, te ugledah u košu izvaljena njekog plećonju pod velikim slamenim šeširom.

— Stoj! — viknuh kočijašu. — Odmah da si mi dao kaparu natrag!

— O, o, — podrugnu se neznani. — Ovo je živa paprika! . . . A što si mi ti, magarčino, rekao, da je ovaj iz K.? Zašto si lagao? Znaš li ti, gubo pijana, da ću te samljeti među šakama, ako te zgrabim!

To govoreći bješe se nagao i pružio snažne ruke. Na njegovom silnom preplanulom vratu bijaše nabrekla krvna žila, gotovo da prsne. Hajdučke prosijede brčine treptahu od gnjeva pod orlovskim nosom. Oči mu bjehu velike, sijere, čelo svedeno. Ljudeskara nalik na Bismarcka. Sudeći po gospodskom ruhu, po zlatnoj verižici, koja mu višaše sa časovnika, i po mnoštvu prstenja, morao je biti bogat. Sjećam se, da ga smjesta ovako procijenih: ovo ti je njeki naduti skorojević, a može biti i da je udaren po mozgu!

Ivan ni da mrdnu čim, nego nas mjerkaše svojim sitnim crnim očima, a pošto se siledžija opet izvali na sjedištu, Ivan će mirno:

— Gazda Petre, ja sam, blažene mi Gospe, mislio, da je ovaj mladi gospodin iz K . . . A vi, mladiću, ako ne ćete sa mnom, može vam biti! Mi se nijesmo pogodili, da vas vozim sama, te kapare ne dam natrag. Dakle ili sjedajte, ili recite, da ne ćete! . . .

Gazda Petar gledaše me svojim zakrvavljenim očima, kao da me mišljaše proždrijeti.

— Hoću! viknuh ja nabusito, te skočih i sjedoh do nenadnog saputnika. — Tjeraj!

Sva ljutina, što se bješe skupila u meni toga jutra, izduši u ta dva uzvika i u tome pokretu, a pogledom govorah gazdi: »Pazi se! I ako sam prerušeni bogoslov, nijesam rob ničiji! A ako si ti sugranut, imam i ja dvije ruke, a usto najmanje dvadeset godina manje nego ti.«

*

Nakon malo trenutaka gazda Petar će meni:

— Uf, prašine! šta Vi mislite?

— Šta ću da mislim? odgovorih ne dižući očiju. Prašine kao uvijek u ovo doba godine.

— Da, ali je ove godine bijelo žito izgorjelo, grožđe je slabo ponijelo, a Bog zna, šta će i s kukuruzom biti.

— Neka ide bestraga sve! dodadoh oprho.

— A ko si ti, što tako govoriš? izdera se on.

— Nemojte Vi meni govoriti »ti« niti se tako ponašati — jeste razumjeli? Nijesam ja Vaš sluga — jeste razumjeli? Meni kad već prevrije, ne marim da . . .

Zastadoh, jer čovjek ustuknu. Vidjeh mu na licu veliko čuđenje, ali ni traga srdžbe. Čisto kao da ne mogaše vjerovati, e se njeko nađe, da mu se tako odazove. Ivan se bješe k meni obrnuo i umilostivio lice, kao da mi ćaše da reče: »Ta mani ga, brate!«

Ja ga stadoh gledati ispod oka, sa strane. Bješe prekrstio ruke i oborio oči, a pod grlom mu odskakaše koža, kao da ptica kljuvaše iznutra. Najposlije uzdahnu iz dubine i reče lagano:

— Nemojte se ni Vi, mladi čovječe, ljutiti zbog sitnicâ! Ja bih Vam mogao biti otac po godinama. O da znate, kako je to zlo . . . kako je veliko zlo, kad se čovjek ljuti svakoga trenutka, a n e m o ž e d r u k č i j e!

To me tako začudi, da se prekrstih, ali odmah zatijem osjetih sažaljenje prema njemu te ću mu uljudno:

— Oprostite, nijesam Vam poznavao ćud . . . Ja sam taj i taj, đak bogoslov.

*

Ne prođe mnogo, a ugledasmo svjetiljke varoške. Petar pogleda na časovnik i reče: — Uprav još pô ure do ponoći. Ako živnemo, eto nas baš na vrijeme, kako rekosmo. Ded, sokole Ivane, ded odalami, neka se leti!

Pa posta nestrpljiv. Brojio je trenutke, nadvirivao se i podbadao riječima kočijaša.

Brzo smo stigli, ali morasmo lagano ulaziti u prvu ulicu, kroza gomile naroda i stoke. Vrata i prozori bijahu svuda pozatvarani, ali se graja razlijegala, kaono ti uoči sajma.

Kola se ustaviše pred jednom lijepom dvokatnicom. Gazda s nategom izađe i zazvoni.

— E, hvala vam lijepa na dobru društvu, na prijateljstvu . . . počeh ja.

— A što se pozdravljate sa mnom? zapita on oporo.

Mene obli rumen, te jedva izrekoh:

— Pa tako . . . ako se ne vidimo . . .

— Koješta! prekide me čovjek. — Zar misliš u gostionicu!? Ta tamo je puno kao šipak, bolan! A i bez toga, zar da ja pustim jednoga đaka, koji je sa mnom došao . . . Molim te, nemoj da se ljutim! Ima ovdje kuće i za deset gostiju . . .

— Ja to znam, ali . . .

— Nema tu »ali«, nego izlazi, kada ti kažem! Ded! — i uhvati me za ruku.

Ivan me dirnu bičem u koljeno.

— Hajte gospodine, što se nećkate!? Znao sam ja, da će tako biti! Da Vas gazda pusti iskraj sebe, u ovo doba noći, a u tuđem mjestu!! . . . Laku noć. — I ošinu konje.

Momče njeko u seljačkoj nošnji, boso i gologlavo, otvori nam vrata bez riječi. U ruci je držao fenjerić.

— Jesu li legli? zapita gazda.

— A? Je li naši? Jesu, bogme, čekali te do deset ura, pa polijegaše, — odgovori mladić trapovijesan.

— Dobro su učinili . . . Ovo mi je sinovac, gospodine. Ne mogu nikako da ga istešem. Zaključaj vrata, pak svijetli naprijed!

Pođosmo uskim oborom. S kućnom lastavicom sučeljavaše se, na dva tri sežnja širine, visok zid, po dnu kojega bijaše lijeha zasađena ružama.

S roglja kutnjeg kad svrnusmo, otvori se preda mnom dobro obrađen sâd i nasred njega ubao. Kamene stepenice spolja vođahu na prvi pod. Na naličju bijaše jednak red prozora, kao i na licu.

Na slariću, vrhu stepenica, moj ugostitelj zastade.

— Što ćemo za večeru? U ovo doba, da ne budimo Anicu, dosta će biti po kriška suha mesa i po čaša crvenike. A? što veliš ti?

— Ja mislim, da ne treba ništa, nego da se odmah legne.

— Nije, nego . . . uh! sad bih ti rekao što! — reče on ulazeći.

Odmah sa hodnika kročismo u gostinsku odaju, gospodski namještenu. Petar otiđe ostaviv me sa sinovcem.

— Kako ti je ime? zapita me ovaj mjereći me prema fenjeru.

Ja mu se kazah. — A ti kako se zoveš?

— Mišo Petrović . . . Da ne ćeš ti u trgovinu kod strica?

— Može biti! — odgovorih. Vidjeh lijepo, što mladića kopka u srcu, te da mu malko razdražim surevnjivost, stanem izmišljati koješta.

Gazda donese punu plitku mesa, vrhu njega glavu hljeba, dvije čaše, a u jednoj ruci svijeću i sklenicu vina. Baš vještak.

Prionusmo svojski.

Mišo duvaše stojke podalje od nas.

U njeke će Mišo s neba pa u rebra:

— Ma ko je ovo, striko, vjere ti?

— Budalo jedna, ne kaže se: »ko je ovo?« nego: »koji je ovo gospodin?« O v o je đak, jedan moj znanac, došao nama u goste. Vidiš, on je izučio ko ti zna koliko školâ, i zna toliko jezika, koliko ti imaš prstiju na rukama . . . Koliko imaš prstiju na rukama, de pogodi!

Mišu se razvedri lice i sinuše mu trideset i dva prebijela zuba iza rumenijeh, jošte ćosastih usnica.

Kroz vrata gostinske uvedoše me u manju spavaću sobu, gdje sve bješe naredno, kao da je baš očekivala umorena putnika.

Srdačno se rukovah sa gazdom pa i sa Mišom, te ostadoh sâm.

Nad posteljom višaše lijepo izrađena na platnu slika Matere Božje. Ja se pomolih kratko ali toplo, te smjesta zaspah, kao što se zaspati može poslije takoga putovanja, kad je momku dvadeset i tri godine . . .

Simo Matavulj.

Elegija.

Pod senkom drevnih šuma potoci ti'o streme,
orošen ljube cvet,
i gusto gorsko granje pećine čuva neme,
čarobni čuva svet.
Tu mutan, mračni pogled sumorno gorom luta,
prošlosti traži gled.
Al sve je tako tužno, i s travnog svoga puta
tuđinac hitam bled.
Gle, na tom surom stablu njezino drago ime
još vreme štedi zar?
Srce se moje budi i moja prošlost s njime,
i mog proleća čar —
ali nje nema više. Pod nebom daljnjeg juga
počiva ona san;
nad njom šumori paprat, i vernog ne čuje druga
u majski vedri dan . . .

Grm.

Munjom opaljen grm na surom proplanku stoji
ko crn i mračan div. I guste travice splet
gordi mu uvija stas — i gorski nestašan laor
leluja šaren cvet.

I zima dođe već i svojom studenom rukom
pokida nakit sav i goru obnaži svu,
al mloga zima još sa hladnim vetrom će doći,
a on će bit tu.

Bajka o jasici.

Puklo polje oko mene,
u daljini sure stene.

Na sredini malo hlada,
gde jasika šušti mlada.

Njezino se lisje nija,
i kad vihor ne ćarlija.

Ona šumi sa visina
mutne bajke od starina.

Ona priča: Bilo j' davno
u minulo doba tavno —

Ja sam lepa moma bila
i surova kao vila.

Ja ljubiti nisam znala,
nit sam kome ruke dala.

Bog me zato — ona zbori —
u jasiku mladu stvori.

Tako trajem odvajkada,
tako šumim još i sada.

Kad u letnje podne žarko
s neba sija sunce jarko —

mladi pastir dogna stada
pod okrilje moga hlada.

I pod šumom gusta granja
o jasici snove sanja.

Vojislav J. Ilijc.

Bilješke.

(Broj kazuje stranu, ako ima i drugi, ovaj kazuje redak odozgor brojeći.)

12. Iz „Legende sv. Katarine“. — Sv. Katarina aleksandrijska bila je smaknuta 25. studenoga 307. Njezin razgovor sa carem u ovoj legendi osniva se na istini, da je car naložio učenim ljudima, neka je odvrate od kršćanstva.

13. — 1. Sedmimi nauci liberalnimi ili slobodnimi — To su ove starini poznate artes liberales: gramatika, aritmetika, geometrija, muzika, astronomija, dijalektika, retorika.

14. — 7. ja uze. 12. pojamši uhvativši. 16. vaze mu posluh uskrati mu posluh. 28. ujti uteći. 31. drivo brod. 32. Pulja Apulija, južna Italija.

16. Skazanje života sv. Guljelme, kraljice ugarske. Složeno je po talijanskom uzoru, što je napisala gospođa Antonija Pulci. Po jednom talijanskom životopisu (izd. 1642.) sv. je Guljelma kći kralja engleskoga, i 795. se g. udade za ugarskoga kralja, kojemu je ime Teodo.

17. — 33. ulizu uljezem. 37. umin umijem.

18. = 1. poj pođi. 21. zahvaljuju zahvaljujem. 37. da zdravljaš = da budeš zdrava.

19. — 29. ošla ostavila. 37. koji svit zastavi stvori.

24. — 32. „Skup trikrat tvoj divička okola“ = devet muza.

25. — 1. Egbatan = Ekbatana, Agbatana (sada Hamadân), glavni grad kraljevstva Medije, poslije ljetna prijestonica perzijskih careva. 26. nahoj nahodivši, n. bi = nađe. 32. prostr prostrije.

26. — 8. srde se srdeći se, ja uze, poče. 31. gospoje gospođo.

27. — 2. vazme mi lička zrak, neka me ne kripi — ovako treba stih cijeli da glasi. 37. muče mučeći.

28. — 18. došad došavši. 23. put grada Novoga = put grada Hvara.

29. — 11. vazmi svaki vaju neka uzme svaki vas. 12. haju hajem. 30 rismo rijesmo, rekosmo. 37. vaju (v. redak 11.). 38. pridaju pridajem.

30. — 4. došad došavši. 36. jaše uzeše, počeše.

31. — 1. K Nečujmu. Nečuj je luka na sjevernoj strani otoka Šoleta. Imaju tamo još i danas zidovi samostana. 14. slaje slađe.

33. — 27. nošu nosim. 28. prošu prosim. 31. spražu spražim, spržim.

34. — 15. Ston je mjesto blizu Dubrovnika, gdje su Dubrovčani ljetovali. 22. i dalje: predaje prẽdajući, bojeći se, gledaje gledajući. vikaje vičući, mahaje mašući. 28. Kupido: Amor, bog ljubavi u Rimljana. 32. Eol: Aiolos, bog vjetrova u Grkâ.

35. — 22. razbiraje razbirajući. 28. ži'mi žij, živi, neka žive. 38. Pučanin: gradsko se žiteljstvo dubrovačko dijelilo u vlastelu, gospodu, koji su i upravljali gradom, i u pučane, građane bez povlasti. U župi dubrovačkoj (t. j. na zemljištu dubrovačkom izvan grada) živjeli su kmetovi.

42. — Neptun v. str. 34. 31. — Sirene po grčkome pjesniku Homeru božanski stvorovi sa ženskom glavom i ptičjim tijelom, što sa ostrva svoga negdje u zapadnom moru čarobnim pjevanjem primamljuju putnike, pa ih onda ubijaju. — Arion je grčki pjesnik (600 g. prije Is.), kojega su jednom mornari oplijenili i u more bacili, da ga utope, ali ga je pliskavica iznijela živa na obalu. 20. tuguju tugujem. Ovaj stari oblik za 1. lice sg. prez. dolazi u Vetranića vrlo često. 21. stoje stojeći.

44. — 12. Ner sam Klis ostaje. Klis, mala ali znatna tvrđava više Spljeta, osvojena je od Turaka 1536., pošto mu pogibe junački branilac Petar Krušić. 34. silan car . . se put Rode . . otpravi. Otok Rod (Rhodus) držali su vitezovi reda sv. Ivana od 1309. g. Turski car Sulejman II. (Veliki 1519—1566), sin cara Selima, osvoji Beograd 1521., Rod 1522., pobije na Muhačkom polju kralja ugarskoga Ljudevita II. 1526., potom osvoji veliki dio Ugarske s glavnim gradom Budimom 1529. i tu zakralji Ivana Zapolju. Umre pod Sigetom.

50. Iz Derviša. — Derviš redovnik turski, tekija samostan, teferik veselje, kaplan posta pokrivač od tigrove kože, delija junak, pendžer prozor, hodža učitelj, oglan đuzel golobradac lijepi, kašika žlica, benum đanum dušo moja, hesap račun, kaiš remen, pojas, ašik zatravljen, zaljubljen, zain oldi zaludu, baka beri pazi ovdje, ulmiš mrtav.

52. — 30. Hektor je slavni branilac Troje od Grkâ.

53. — 1. hoć hoćeš. 14. na vlašku na pastirsku. 31. s Gacka Gacko polje je kraj u Hercegovini.

55. — 17. Travu na ime bravu: travu, koja se zove brava, (talijanski) dobra. Đivo izmislio je i travu i ime joj od šale, a Stanac ne razumije talijanski, dakle će smijeh gledalaca biti još veći.

56. Quarto atto. Scena prima = četvrti čin, prvi prizor. 4. bon di (talijanski) = dobar dan. Evo druge talijanske riječi po redu: Opera: posao, djelo. Meštar: učitelj. Lega: čita. Importancija: važnost. Onesta: poštena. Punjalići: pugnale je bodež. Avancat: napredovati. Litere: pismenost, prosvjeta. Kostumi: običaji (dobri), ćudoređe. Od persa: tamnocrvene boje. Profuman: parfimiran. Denjamo se: držimo za vrijedno. Persona: osoba, lice. Sekret: tajna. Canca: trice. Neput: unuk. Medičinavam: propisujem lijek. Širupavam: dajem kao sirup, t. j. slatki sok. Injorancija: neznanje. Reubarbivam: dajem za rebarbaru. Lišencija: dopuštenje. Dinar: neki novac. Velut: baršun. Raz: atlas (pola svile). Demaškin: tkanina iz Damaska (damast). Sajun: kabanica. Paciencija: strpljenje.

57. — 19. s Donatom. Elije Donat bio je oko 350. g. poslije Krista učitelj gramatike u Rimu. Složio je knjigu „Ars grammatica“, koja je još za M. Držića bila jedina školska knjiga za latinski jezik.

65. — Berozo. Berosus, svećenik u Babilonu oko 260 g. pr. Kr., poznavao je grčki jezik i grčku naobrazbu, pa je grčkim jezikom i napisao 3 knjige povijesti babilonske, koje su izginule, ali im se ulomci sačuvaše u djelima poznijih pisaca. — Što mu pjesnik ovdje pripisuje, šala je, ali treba znati, da su dubrovačka gospoda pleme svoje rado izvodili iz drevnih slavnih imena. — 39. pri senjskom vojnu Turci. Po staroj rečenici: što je Turčin spram uskoka senjskog?

66. — 10. Omer. To je Homer, drevni grčki pjesnik Ilijade i Odiseje. — 11. Ipokrat je Hipokrat (Hippokrates), najslavniji liječnik grčke starine, rođen oko 460. g. pr. Kr. na ostrvu Kos, osnivač liječničke znanosti. — 15. Vuk Despot je Vuk Branković, koji je nakon kosovskoga poraza 1479. Srbijom dalje vladao kao vazal turski s naslovom despot (grčki: gospodar).

16. — Janko Vojevoda je Ivan Hunyady (1387—1456), vojvoda erdeljski i poslije nesrećne bitke kod Varne (1444.) upravitelj ugarske države. Umr'o je u Zemunu. U našoj narodnoj pjesmi obično se zove Sibinjanin Janko. 21. Otmanović Murat može biti samo Murat III., koji je vladao 1574—1595, dakle savremenik Dinku Zlatariću. Svakako je i to šala, da je Tomo Nadal Budislavić igda izliječio Murata od zaduhe, pa da mu je taj zato poklonio knežinu Bòbane kod Trebinja, dakle dosta blizu Dubrovnika.

79. — 18. Hoja, Lero, Dolerija. Ovaj pripjev lirskim pjesmama ovdje znači neka božanstva gorska, a mi i držimo, da su to bili bogovi u Slovjena. — 27. Ovdje treba sjetiti se poslovice: Umiljato janje dvije matere sisa, koju pjesnik komično tu primjenjuje. — 31. — 34. Ovoj je zagoneci odgonetljaj: labud. 35. — 38. Odgonetljaj: Phoenix (fenič), bajna ptica u starih Egipćana, koja kad ostari, sama se spali, da iz pepela opet pomlađena oživi. Simbol besmrtnosti.

84. — 4. Zvijer, ka se vjetrom pase, jest kameleon. O njemu su držali da se hrani zrakom, i tako piše o njem Plinije stariji (Gaius Plinius Secundus), koji je poginuo u Pompejima kod provale Vezuva 79. g. poslije Krista. On je napisao djelo Historia naturalis u 37 knjiga.

87. — 35. Djevice čiste i blage su grčke muze.

84. — 4. Istočni car mladi je Osman II., junak Gundulićeva epa. Da se stihovi 4—18 bolje razumiju, treba znati ovo: Muhameda III. (umr'o 1603.) naslijedi Ahmet I. Kad ovaj 1617. umrije, zacari se po pravu starosti njegov brat Mustafa. Ali već 3 mjeseca poslije (u veljači 1618.) divan (vlada) ga opet svrgne, jer se pokazao slaboum. Sada zauzme prijestolje Osman II., najmlađi sin Ahmetov. — 27. Vladislav je sin kralja poljskoga Sigmunda III. (rođen 1595.). On je potukao Osmana pod gradom Hotimom u Besarabiji 1621. Poljski se taj grad zove Chocim. Vladislav se zakralji po očevoj smrti 1632. kao Vladislav IV., a umre 1648.

89. — 7. Smederovo je grad u Srbiji, gdje Morava utječe u Dunav. — 11. Koljeno despotsko po tomu, što se glavar negdašnje carevine ili kneževine Srbije poslije poraza kosovskoga 1389. nazvao despot (po grčkoj riječi); v. bilješku na strani 66. r. 15. — 15. Đurađ despot bio je sin Vuka Brankovića. Jerina (Irena) bila je sestra bizantijskoga cara Ivana Paleologa. Ovaj Ljubdrag i kći mu Sunčanica izmišljene su osobe. — 24. u podstupu Prage grada. Grad Praga je do Varšave. Ali naši stariji pisci znadu i Zlatnome Pragu u Češkoj kazivati Praga. Možda je taj podstup, to opsjedanje izmišljeno. — 28. Za cesara reći će za njemačkoga cara, a to „u ognju priko leda“ bit će opet smišljeno. — 35. rdeljski boj, dakle erdeljski rat, mogao bi biti onaj 1613., kad je Bethlen Gábor s pomoću Turaka postao knez erdeljski.

91. — 13. u bogdanskoj rati. Bogdanska je isto što Moldavska. A bogdanski je rat baš ovaj hotimski, o kojemu je govor u Gundulićevoj pjesmi.

92. — od bugarskih sela. Gundulić misli, da je Smederevo u Bugarskoj.

100. — 35. put sionskoga grada iz plodne Fenicije. Sion ili Cion je istočni brežuljak u Jerusalimu sa drevnim tvrdim gradom. Ovdje se razumije sav Jerusalim. Fenicija je Palestini na zapadu.

105. — 35. što jes naštena: što ima nađena.

112. — ostarela Elena. Paris, sin Prijama, kralja u Troji, oteo je Helenu, najljepšu Grkinju, ženu kralja Menelaja, kralja spartskoga. Radi toga zaplovi vojska sjedinjenih Grka do Troje i najposlije je zauzme i spali.

117. — 21. Apolo (Apollon) u Grkâ bog sunca i pjesništva, Marte je Mars, bog rata u Rimljana.

131. — 17. među čedarskima gusarima, isto što među razbojnicima na Libanu. Jer su se po golemim šumama libanskima već u vrijeme Davidovo skrivali razbojnici, kako se danas tamo skrivaju Druzi i Maroniti.

136. Knez Aleksandar Sapieha, potomak slavne porodice poljačke i litavske, opisao je put svoj po zemljama, što ga eto nanese i u Dubrovnik, u knjizi, što je izašla 1811. Bavio se je mnogo prirodnim znanostima. — 4. Leh-viteže: viteže poljački. — 14. Skici ili Skitci u šali je ovdje isto što Skićani, Scićani, a Poljaci su se negda u latinskom jeziku zvali Scythae (pa i Sarmatae), kako su se naši stari u lat. govoru govoru nazivali Illyri.

137. — 11. Andromaha, koja se ovdje prikazuje kao kći „kralja od Ipoplaka“, po drugima kći kralja Getiona u Tabama u Ciliciji, bila je žena trojskoga junaka Hektora. Ovaj pogine i Troja pade, a Andromaha dopade onda kao robinja Pira (Pyrrhus), sina Ahilova, koji ode u Epir i tu stvori državu. S njim je kao rob došao i Helen, sin Prijama, kralja trojskog. Njemu dade Pir Andromahu za ženu i preda mu dio države svoje. Onda Helen tamo, gdje je poslije bio grad Butrot na moru, podigne novu Troju. — 20. ko Oracio: kao Horacije (Quintus Horatius Flaccus), slavni rimski pjesnik oda i satira (65—8 prije Kr.). — 28. pjesn našega Đona (Rastića) s naslovom: Junii Antonii comitis de Rastis, patricii Ragusini carmina 1816. — 30. vrh Elikona. Helikon je gorska kosa u Beotiji, sa hramom Apolonovim i gajem muzâ.

138. — 11. s pivnice do glasovita Pregata: od najnižega do najvišega. Pregat pokraćeno od Consiglio dei Pregati (vijeće umoljenih), a ovo je zbor odličnika, što sa knezom (predsjednikom republike) vrši vrhovnu vlast. — 13. čupa od župskijeh i 16. godišnjica. Čupe i godišnjice su seljačke djevojke iz župe t. j. krajine dubrovačke, koje po zakonu treba da služe neko vrijeme u kući vlastele svoje u gradu.

142. — 13. nikolo štamp. pogrj. mjesto nikoko. — 19. pasom Stipana hercega. Vojvoda Stjepan Hranić Kosača, vladar zahumski (1434—1483), bude od njemačkoga cara Fridrika III. 1440. uzdignut na čast hercega, otuda onda Zahumlju ime Hercegovina. Bio je dobar junak, al je postupanjem svojim protiv sina bio kriv, da je Hercegovina nakon njegove smrti pala pod Tursku. — 20. sablju Kender-bega. Skenderbeg, glavni junak Kačićeva Razgovora, zapravo Juraj Kastriota, Arbanas odlična roda, služio je najprije cara Murata II., onda se 1444. postavio na čelo pobunjenih Arbanasa i obranio domovinu svoju od nekoliko navala turskih. Sam Murat umrije 1451. pod Krojom, znatnim gradom Arbanije, kad ga je zaludu opsjedao. Muhamed II., osvajač Carigrada, predao mu je Albaniju mirom 1161.

145. — 11. pohita prve side desnu ruku, kad s kijem ide. Ove su riječi nejasne. Mogle bi značiti, da on hiti na desnu (odličniju) stranu, kada s kim ide. — 26. tempo od poštenja? Možda: tip o uzor.

146. — 18. Siona nebeskoga duše. V. bilješku na strani 100. r. 35. Istočni dio Jerusalima sveti je dio grada, jer je tu dvor Davidov i hram Salamunov. Ovdje se razumije nebo. — 37. vijte je oblik čakavski mjesto viđte, vidite.

151. 33. Lado horvatski: po riječi Lada, što znači neku božicu, načinjeno ime muško. Sibila (Sybilla) je proročica, gatačica, osobito ona u gradu Cumae blizu Napulja, poznata iz Vergilijeve Eneide. — 36. De aris et focis Illyricorum: o žrtvenicima i ognjištima ilirskim. 39. — Stemmatographia i t. d.: Stematografija ili grbova ilirskih ocrtavanje, opisivanje i uspostavljanje (vraćanje).

152. — 1. Croatia rediviva i t. d.: Hrvatska opet oživjela za kralja Leopolda Velikoga. — 2. Plorantis Croatiae saecula duo: Plačuće Hrvatske vijeka dva (ili dva stoljeća tužne Hrvatske). — Bosna captiva: Bosna zasužnjena.

152. — 24. Gazotti Augustin. Casotti (Gazotti, Gažotić) Trogiranin, 1303—1322 biskup zagrebački, osnovao dominikanski samostan u Čazmi. Pozvan od Karla Roberta za biskupa u Luceru, grad današnje talijanske provincije Foggia, umre tu 3. kolovoza 1323. Radi bogoduhoga života svoga bio je proglašen blaženim.

155. — Predgovor knjizi „Prvi oca našega Adama greh“. Što ovdje zove „slovenski jezik“, to ne misli jezik Slovenaca nego

ono, što Dalmatinci kažu slovinski, a znači (tobože u otmjenom govoru) „das Slavische“ u opreci recimo protiv njemačkoga,

156. — 38. p o v i j: povjeđ, pripovijedaj.

157. — 5. G r i f a s l u ž i h. Grif (lat. gryphus, der Greif) je bajno krilato i četveronožno zvijere, veliko i jako kao lav, sa orlovom glavom. U ovoj alegoriji nije nitko drugi no Nikola Zrinski. — 9. u Z o r i n e l u g e. Zora je istok, njezini luzi su carstvo istočno, tursko. — 35. K n e z o d Z r i n a. Ruševine grada Zrina.

159. — 8. 'z r e n i: izreni (iženi, iždeni), izagnaj! — 13. s m a n o m: čakavski lik mjesto sa mnom. — 20. S u l i m a n. Sulejmana II. spomenuli smo u bilješci strani 44. r. 12. — 21. A ž i j u d o b i h, U đ i p a t z e h (u z e h) r u k o m. Učinio je mir sa Perzijom, po kojemu je dobio Gruziju, Van, Mosul, i prisilio je države u sjevernoj Africi, da priznaju njega za vrhovnoga gospodara. — 22. s m a m e l u č k i m p u k o m. Mameluci zvali su se u Egiptu robovi, koji su sačinjavali vojsku sultanovu. Egipat je uistinu osvojio Selim I., otac Sulejmana II. Povijest kazuje, da je ovaj pobio mameluke. — 11. S t r a h b i j a h L a t i n u, Š p a n j o l c u i N i m c u, a g l a v a U g r i n u, s k o r o i S l o v i n c u. Njegovi su brodovi (pod slavnim Hajredinom) plijenili obale Italije i Španjolske, 1829. osvojili Budim i s njime velik dio Ugarske. Zatim pođe na Beč, ali njega nije mogao osvojiti, a i dio naših zemalja (slovinskih) ostade slobodan od njegove vlasti.

163. — 19. S v. P e t a r D a m i j a n (1007—1072) samostanac, poslije biskup i kardinal, znameniti crkveni pisac. Rodio se u Ravenni, umr'o u Faenzi.

164. — 33. E l e m e n t a i t. d.: Počela peripatetske filozofije po mišljenju oštroumnog doktora Ivana Duns Skota. I. Duns Scotus rodio se valjda u Irlandu, postao je franjevac, učitelj teologije u Parizu, umr'o 1308. u Kölnu. Bio je znamenit sholastički pisac. Sholastika je filozofija srednjega vijeka, koja se bavila samo vjerskim stvarima. Peripatetska je filozofija Aristotelova, koja je u srednjem vijeku dobrim dijelom bila priznana i u kršćanskoj crkvi.

165. — 9. I l r e g n o i t. d.: Država slovjenska. — 11. M e m o r i a r e g u m i t. d.: Uspomena kraljeva i banova Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. — 16. M e m o r i e s t o r i c h e i t. d.: Povjesne uspomene vladara otomanskih.

168. — P i s m a o d P a v l i m i r a. Toj je pjesmi izvor u ljetopisu popa dukljanskoga, kako je i Palmotićevoj drami.

169. — 28. u T r i b i n j u, što mi jekavski zovemo Trebinje. — 35. u R a s c i j u: to je r a š k a z e m l j a, što se sada zove Stara Srbija.

170. — 14. L e m n o, sada Limno ili Stalimene, najznatniji otok sjevernoga Egejskog ili Tračkoga mora. — 15. i z S a g r e d a. Giovanni Sagredo, povjesnik mletački, spomenut je na str. 165. — 16. u L e v a n t u: Talijani vele zemljama istočnim od Italije a uz Sredozemno more sve do Eufrata i Tigrisa il L e v a n t e: istok. U užem smislu tako se zove Mala Azija, Sirija i Egipat.

171. — 9. p r i n c i p o v a v o j s k a. Princip je ovdje isto što dužda mletački. — 18. b a n a L o r e d a n a. Ovdje ban znači vojskovođu. Ime Loredano naskoro se podiže. 1511. Leonardo L. postade dužd mletački, poslije još su trojica iste porodice obnašali tu čast. — 30. d r ž a v a l a t i n s k a znači ovdje zemlja talijanska.

172. — O K a č i ć i m a se zna da su staro pleme hrvatsko, koje se spominje već 1088., kad su bili gospodari Omiša u Dalmaciji. Malo zatim zavladali su gotovo cijelom Dalmacijom i Primorjem. No pošto su 1282. izgubili Omiš, pane im moć, pa su se i raselili, jedan ogranak u Ugarsku. — 4. S u ć u r j e je mjesto blizu Imoskoga. — 25. P u l j u i N a p u l j u: Apuliju (južno-istočnu Italiju i Napulj).

173. — 22. B a s k a v o d a je mjesto na moru više Makarske.

174. — 28. d o K o t a r a. Kotári su kraj u Dalmaciji, što graniči sa rijekama Zrmanjom od sjevera, Krkom od juga.

175. — 7. S k e n d e r i j a isto što Arbanaska. — 17. d i p l o m a povelja, d u k a l e isprava, izdana od dužda mletačkoga, a t e s t a t svjedodžba. — 25. r a t a b e č k o g a, kad su Turci drugi put opsjedali Beč 1683. — 27. r a t a c i p a r s k o g a. To je bilo 1571., kad su Turci pod Selimom II. Mlečanima oteli otok Cipar.

178. — 28. S v. R o ž a l i j a p a n o r m i t a n s k a, zaštitnica grada Palerma, pričaju da je živjela svetački i umrla na brdu Monte Pellegrino kod Palerma. God. 1664. za jake kuge nađu njene kosti, i odmah popusti kuga. Kanižlić je doživio strašnu kugu 1720. (u Marseilleu), 1771. onu u Moskvi. Valjda ga je to ponukalo da ispjeva ovu pjesmu.

179. — 40. Ispravi: Satir je prvi put naštampan 1762.

180. — 27. N o t i t i a e p r a e l i m i n a r e s: prethodne (uvodne) bilješke.

181. — 21. i n s t i t u t i o i t. d. nauk počélâ prirodnoga prava. — 23. P i l p a j - b r a m i n a. Bidpai (Pidpai ili Pilpai) bio je indijski filozof. Brahmani ili Bramini su članovi najviše kaste indijske, svećenici, učenjaci i pjesnici. Panjčatantra je indijski zbornik basana; arapski prijevod („Kalila i Dimna“) razglasito djelo po cijelom svijetu. U njemu se spominje Bidpai kao pisac Panjčatantre. Ispravi: to je djelo izašlo već 1767. s naslovom: Fabule političke i moralske Pilpaj indijanskoga filozofa. — 25. E s o p o v e b a s n e. Aisopos (Aesopus, Esop) grčki basnoslovac 6. st. prije Kr.

182. — 13. C o n t e m p t u s m u n d i: preziranje svijeta.

183. — 7. D e c o l u m n a i t. d.: o (rimskom) miljokazu kod Osijeka nađenu. — 10. O r b i s a n t i q u u s i t. d.: Stari svijet po putokazu cara Teodosija. Teodosije Veliki bio je rimski car 379—395 poslije Kr. 394. postade samovladar. Jedan zemljovid sa vojnim cestama rimskoga carstva, nacrtan njegovim nastojanjem, nađe Konrad Peutinger, gradski pisar u Augsburgu (umr'o 1547). To znamenito djelo dospje poslije u carsku knjižnicu u Beču. — 16. P a n, u Grkâ bog pastirâ i stada, koji je izmislio sviralu (siringu). T a l i j a, jedna od devet muza grčkih, božica vesele seoske poezije, pa i komedije. — 17. F r u c t u s a u c t u m n a l e s i t. d.: Plodovi jesenski ponajvećma ubirani po visinama Parnasa panonskoga.

189. — 8. j a d r n a j e l a: jarbol.

190. — 15. v i t r i c i m a l e r u g a j u v a l e. Nejasna rečenica, jer ako „rugaju“ znači „izrugavaju“ (onako po načinu latinskih pjesnika,)

opet nema smisla. Da nije Kanižliću bila pred očima latinska riječ ruga nabor? — 21. nut morske zvizde: stella maritima je po pričanju mornara blažena djevica. — Iz knjige „Kamen pravi smutnje velike". Carigrad bi osvojen od turskog cara Muhameda II. 29. svibnja 1493. Pri tom pogibe posljednji car bizantijski Konstantin XI. Paleolog.

192. — Car Josip II. posjetio je rusku caricu Katarinu II. u svibnju 1787. u gradu Herzonu na donjemu Dnjepru. — 3. nova Krima vladarica, jer je carica Katarina II. taj poluotok 1783. otela turskoj vlasti. — 6. Bakši-Saraj ili Bahči-Saraj je grad krimski. — 22. do slavna Sebast-grada. To je Sevastopolj, ratna luka taurijske gubernije na Krimu.

193. — 8. ime kneza Potenkina. Baš je knez Potemkin Krim spojio s Ruskom. Bio je ruski feldmaršal i vođ vanjske i nutarnje politike. — 25. nevjernoga Muhameda. Ovdje se misli prorok Muhamed. — 28. Pluton je bog podzemlja, Mart (Mars) bog rata u Rimljana, Eol (Aiolos) bog vjetrova u Grkâ.

194. — 1. od June. Junona prva božica u Rimljana, žena Jupiterova. - 8. Zadunajski (vjetar?) — 14. svetac Cinta je praznik Cintija, t. j. boga Feba Apolona, koji se rodio na brdu Cintu (Cynthus) na otoku Delu (Delos). Slave ga nimfe (nympha), vile izvorâ i potokâ, i napeje (napaea), vile planinskih dolina, sa muzama (spominje se muza Klio) i Panom bogom pastirskim, kod Jâska (nom. Jâzak), mjesta i manastira u Fruškoj gori. — 16. Ja moje pisme dado kod Valpova jurve volarom aluzija je na pastirski razgovor I., a 17. kod Sokolovca pivat nauči na staru kozare aluzija je na past. razg. II. našega pjesnika. Sokolovac je brdo kod Požege. — 26. Satirić ovdje je M. A. Reljković. — 27. ruga: vidi bilješku str. 190. r. 25.

195. Srim ovdje je Sirmium (današnja Mitrovica srijemska), drevni grad donje Panonije, u prvo vrijeme kršćanstva sijelo biskupa panonskoga, razoren za seobe naroda. — 3. Ovaj stih daje primjer Katančićeva etimologiziranja, kojim se rado bavio, ako i sasvim neznanstveno. — 12. Bake (Baccha). Bakhantice su pratilice boga Bakha. — 25. seka Mara, kako je pjesnik tu zove, žena je vlastelina valpovačkoga, Bečanka (v. pj. Marija vlasteonica). Valpovo su onda imali baruni Prandau. — 30. Vlašići su zviježđe Plejada. — 26. Sibinjanin Janko, v. bilješku str. 66. r. 16.

198. — 28. Izrael je drugo ime Jakobu.

199. — Kroz pustoši sikimske. Sihem je grad u poznijoj Samariji, dakle sjeverno od Jerusalima.

200. — 5. seirske doline treba da su blizu Sihema. Nama je poznato samo gorje Seir južno od Mrtvog mora. — 14. zdenče od Kadesa. Kadeš je mjesto na jugu Palestine. Mojsija, seleći se sa Izraelićanima iz Egipta, odavle je poslao Jozuu i Kaleba, da pogledaju obećanu zemlju. — 17. Agar baba. Hagar je Abrahamu rodila Izmaela, praoca arapskih plemena na jugu od Palestine.

206. — 2. Matijaš kralj je Matija Korvin (1458—1490). Rečenica je, da poslije kralja Matijaša nema više istine ni pravice.

207. — 22. na Klanjcu. Klanjec je mjesto u hrv. Zagorju. — 33. staro jutro: odmaklo jutro.

208. — 31. Venecijanci: mletački dukati, koji su svuda prolazili kao vrlo sigurni novac. — 33. Kremničari: ugarski dukati iz Kremnicâ u Karpatama, gdje se kopalo zlato i srebro. — duploni. Dubloni su isprva španjolski zlatni novac, vrijedan 4 pistole (po 20 franaka otprilike). — 38. Korpuš juriš. Corpus juris je zbornik právâ (zakonâ).

209. — 12. bona fide juris proprii: s dobrom vjerom u vlastito pravo. Ove riječi ne daju pravoga smisla, jer Fabijan ne zna latinski, ali je uhvatio koju riječ, pa ju meće, gdje treba i ne treba. No ako se „proprii juris" prevede: moje vlasništvo, onda izlazi veliki sarkazam.

214 — 13. Josip pl. Kušević dokazao je 1830. knjigom De municipalibus juribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae osebni pravni položaj Hrvatske spram drugih dijelova monarkije. Ovo je prva jasna izjava naših državnih prava. Njemu kao prvobilježniku (protonotariju) trojednoga kraljevstva posvetio je Stoos pjesmu svoju. Vidi str. 244.

215. — 14. Đuro Križanić, rođen 1617. u Bosni od plemićke porodice hrvatske, Isusovac. 1659. ode u Rusiju, da poradi oko unije sa crkvom rimskom, 1661. bude s nepoznata razloga prognan u Sibir, gdje je bio 15 godina. Tu napiše gramatiku ruskoga jezika, ali u njoj zapravo prikazuje idealni sveslovjenski književni jezik, i politiku u 3 dijela (o narodnom bogatstvu, o državnoj vlasti, o državničkoj mudrosti). Kažu, da je to djelo poslužilo Petru Velikomu. Pušten iz Rusije živio je neko vrijeme u Poljskoj, a umre 1683. u Beču, možda boreći se protiv Turaka, koji su baš opsjedali Beč. — Učeni ga ljudi zovu „patrijarhom slavistike".

216. — 7. Denis Diderot (1713—1784) osnovao je veliko djelo Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des arts et métiers (Enciklopedija ili veliki rječnik znanosti, umjetnosti i obrtâ) 1751—1780. Ovo je djelo htjelo da prikaže sve dotadanje znanje ljudsko, pa je znanosti kazivalo nove puteve. Pisao je romane, vesele drame i filozofske rasprave. — Jean d' Alembert (1717—1783) bio je znamenit matematik, fizik i astronom. Uvod Enciklopediji i matematički članci potječu od njega.

220. — 7. Ispravi: Vukalović.

227. — 16. Panjčatantra spominje se u bilješki na strani 181. r. 23.

229. — 37. Janko i Sekule. Prvi je Ivan Hunyady (v. bilješku na strani 66. r. 16.) Drugi je možda sin njegove sestre Ivan Szekely, koji pogibe u bitki na Kosovu 1448.

235. — 20. Ispravi: Kajkavski.

242. — 41. Maksimilijan Vrhovac rodio se 1752. u Karlovcu. Otac mu je bio krajiški časnik. a i on postade vojnik, ali onda pođe u škole i u Bolonji postade dr. theol. Biskup zagrebački 1787—1927. Podigao znatno dijecezansku knjižnicu, i ostavio do 200.000 forinti za crkvu i orfanotrofij.

242. — 10. Dioba Jakšića. Jakšići su ljudi odlične krvi. Najpoznatiji je Dimitar Jakšić, koji je za ženu imao Helenu, kćer despota Lazara, što je bio sin Vuka Brankovića. Kao vjerni pristaša ugarskoga kralja Matije Korvina vojevao je mnogo na Turke. Kao poslanik kraljev zaputi 1487. u Carigrad, ali ga blizu Smedereva ubiju Turci iz osvete.

Njegova unuka Helena udade se za Frankopana. Ona je baka Katarini Zrinjskoj. — 24. Karavlaška i Karabogdanska su Vlaška i Moldavska. — Užice su gradić u Srbiji na vodi Cetinji nedaleko zapadne međe.

269. — 22. Davar, inače Davor, tobože bog rata u Slovjenâ. — 25. devo (t. j. djevo), razumije se muza.

272. — 8. Rimljani Iliriju južnu, što je bila pod kraljicom Teutom, osvojiše 219., sjevernu pod kraljem Gencijem 168. g. pr. Kr. Isto svladaše veliku bunu ilirsku 6—10. poslije Kr. Huni su 375. prešli Don, pod Atilom (434—453) bili najmoćniji, pa tada valjda poharali i našu domovinu, da su propali krasni gradovi rimski (Mursa, Sirmium, Siscium); poslije su se povukli natrag u svoju prvašnju domovinu. Avari, koje pjesma naša ne spominje, pojaviše se u Ugarskoj u 6. stoljeću a nestaju opet u 9. Sada je red na Franke, s kojima je Ljudevit, ban posavske Hrvatske, više godina (819—822) bio ljuti boj. Turci 1389. podjarmiše Srbiju, Bosnu 1463., Hercegovinu 1483., istočni dio Slavonije i srednju Ugarsku 1526., zapadni dio Slavonije i Dalmaciju 1534., neke dijelove Hrvatske 1592.

272. — 18. Bat. Godinâ 6. do 10. poslije Kr. za velike pobune Iliraca bila su dva vođe, a jednome i drugome ime Bato, obadva dobri junaci. Da nije Penat, kako se ovdje spominje, jedan od njih? — 22. Razumije se Ljudevit Posavski. — 26. Kraljević Marko bio je sin kralja Vukašina, koji je ubijen 1371. Kao vazal nije htio da se pokori caru Lazaru, nego vele da je protiv njega pozvao Turke, pa je s ovima zajedno vojevao, dok nije pao u bitki kod Kraljeva 1395. — 30. Lazar, još za cara Stjepana Dušana odličan dvoranin, bio je poslije bitke na Marici 1371. (gdje je poginuo kralj Vukašin) najznatniji među knezovima, koji su vladali pojedinim dijelovima srpske države. Poginuo je u bitki na Kosovu 1389. — 36. Zrinović ban je dakako Nikola Šubić Zrinski, ban hrvatski 1542—1556.

274. — Ivan Kozulić iz porodice riječke, umr'o je 1840. u mladim godinama.

275. — 28. Ku nas su negda po gradovima noćni stražari vikali ure.

276. — 11. zvjezdarska kobna črta. Osmanu je zvjezdoslovac Muhamet Čelebija (u kiticama 46—68 istoga pjevanja) gatao neugodne događaje, jer će se ljetos u Raku sresti Saturno i Marte. — 22. hodža ovdje Omer-efendija, koji najviše cara svjetuje, da ide u Aziju. — 28. svetac je prorok Muhamed.

277. —20. ćitap isto što knjiga, ovdje Koran. — 21. Kalif je namjesnik Muhamedov na zemlji.

283. — 23. Lada božica ljepote u Slovjena.

284. — 6. Slava kao personifikacija slovjenstva.

285. — 17. Knez ovdje isto što grof. Janko Drašković sjajna je pojava. Rodio se 1770. u Zagrebu, bio najprije vojnik, 1832. zastupnik u požunskom saboru, poslije prisjednik banskog stola, napokon pravi tajni savjetnik. Umr'o u Radgoni na Štajeru 1856. Živo se zanimao za znanje i umjetnosti, uplivom svojim osobito promicao kulturne težnje ilirstva.

1832. izdade Disertaciju iliti razgovor darovan poklisarom kraljevina naših za buduću dijetu odaslanim, 1838. pak knjigu: Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter über die ältere Geschichte und neueste litterarische Regeneration ihres Vaterlandes.

289. — 15. orao je Perunov, kako je i Zeusov.

291. — 2. tlaka ili robota je rad, što ga je seljak kmet morao raditi gospoštiji. — 19. Susedgrad više sela Podsusjeda — 11 k. zapadno od Zagreba. Još se i sada vide znatne zidine. — 20. Franjo Tahi bio je kraljevski savjetnik i kapetan grada Kaniže. Kupio je od Stj. Batora polovicu Susedgrada i Stubice, gospoštije sjeverno od Zagreba baš ispod Sljemena, a kasnije je po kraljevskoj volji dobio u najam i drugu polovicu. Kako je sjeo u Stubici, stane tako nasilno vladati, da su se seljaci pobunili, a kralj sam morao poslati istražitelja. Ali sabor hrvatski proglasi seljake buntovnicima, i sada se podigne „muška punta“ (1572—1573), kojoj je na čelu bio Matija Gubec, kmet stubički.

292. — 32. Banjaluka, negda sijelo paše bosanskoga, sada središte banjalučkoga okruga i viših vojnih oblasti, na podnožju Osmače planine, postaja željeznička, s toplim banjama, broji sad 15000 žitelja.

293. — Kulin ban bosanski vladao je 1180—1204. Njegova je najstarija listina na slovjenskom jugu, povelja izdana Dubrovčanima 1189.

294. — 19. „Obale rijeke Brente među Padovom i Mlecima najkrasnije su, što sam ih na svom putovanju vidio.“ (Demeterova „izjašnjenja“.) Brenta izvire iz jezera Caldonazzo, utječe u zatonu mletačkome u more. — 24. Ljuba od Neptuna. Mleci su „zaručnica mora“. Te zaruke obnavljale se svake godine, kad je dužd sa divot-broda Bučentora bacio zlatni prsten u more. — 28. Arkva (Arquato) selo blizu Mantove, rodno mjesto Petrarke, pjesnika ljubavi. — 32. Lombardija, provincija talijanska, zapadno od Venecije, osobito goji svilu. — 33. Boromea stijene su školjevi u jezeru Lago Maggiore (Isola Bella, Isola Madre i t. d.), na njima palače i nasadi. Od 13. stoljeća posjed milanske porodice Borromeo. — 35. ljubovnici od Verone: Romeo i Julija po Shakespeareovoj tragediji. — 36. Kist Urbinskog. Rafael Sanzio, najslavniji slikar talijanski, rodio se 1483. u Urbinu, umr'o 1520. u Rimu. Njegove su slike Madonna della Sedia (u Firencama), Sixtina (u Dresdenu), freske u Vatikanu (stanze, loggie, kartoni za kapelu Sikstovu). — Canova Antun (1757—1822), slavni talijanski kipar, stvoritelj nove plastike. Njegove su stvari: Tezej ubija Centaura (u Beču), Amor i Psiha (u Parizu), Heba (u Berlinu), kip cara Napoleona.

295. — 1. Andrea Palladio (1518—1580), graditelj, glavni prestavnik talijanske velike renesanse. Gradio palače i kazalište u Vicenzi, crkve u Mlecima i dr. — 24. Carstvo Plutonovo je podzemlje, a i za puste krajeve na zemlji držali su Grci i Rimljani da njima vlada Had ili Pluton. I naše Grobničko polje je neplodno. Tu je bio boj s Tatarima 1242. (?) — 32. Herkulovi stupovi, stijene na tijesnu gibraltarskom, negda Calpe i Abyle, sada Gibraltar i Ceuta.

299. — 6. Pinez bio je posinak kraljice Teute, i ona je zapravo u njegovo ime upravljala državom.

308. — 21. Ispravi: Kanavelićeva.

*

323. — 28. T u s k u l a n i j a d e. Blizu Rima bio je gradić Tusculum (sada Frascati), a kod njega Ciceronovo imanje Tusculanum. Tu je on napisao knjižicu Quaestiones Tusculanae. Danas se idilama kaže i tuskulanijade. Latinske fraze u ovom štivu sve su uzete iz Horacijevih pjesama: campana supellex (Sat. I. 6. 118.): prosto zemljano posuđe — dapes inemptae (Epod. 2. 48.): nekupovna jela.

324. — Ut juvat i t. d. (Epod. 2. 61.): Kako godi gledati, gdje se ovce žure kući — Claudensque textis i t. d. (Epod. 2. 45.): zatvorajući veselo stado u pletene obore muze mu nabrekla vimena — somnos quod invitet leves (Epod. 2. 28.): ovo neka dovabi laki san. — 33. D u n a v c v a t e, kad se bube, što ih naš svijet zove vodeni cvijet, iznad njega roje. — 37. s v i r k a E o l o v a. Danas se Eolova harfa zove neki tulac, u njemu žice skladno složene. Kad vjetar u nj zaduhne, te žice zazuje što jače što slabije.

325. — 1. c i t a r a ovdje je grčka lira, koja je isprva imala samo 4 strune. — 20. o n o c t e s i t. d. (Sat. II. 6. 65.): oj noćne gozbe bogova.

327. — 14. q u a e m a r i b u s početak jednoga pravila iz latinske gramatike, c o m p o s i t a složene riječi, s y n t a x i s o r n a t a sintaksa višega (kićenoga) sloga. — 36. p a r s dio.

328. — 1. P a r n a s je gora u drevnoj grčkoj Fokidi, posvećena Apolonu i muzama. Na južnoj strani Delphi. — 4. p j e s n i k u E n g l e s k o j. Misli se Shakespeare, najveći dramski pjesnik svijeta (1564--1616). — 14. e x e m p l i g r a t i a primjera radi. — 17. s a l v o j u r e d i v i n o bez povrede Božjega prava. — 23. p a u l o m a j o r a i t. d. zapjevat ćemo malo veće stvari (Vergilije, ekloga IV, 1.). — 27. Kad je Saul nosio poslanice u Damask za progon kršćana, najednom ga obasja svjetlost s neba i javi mu se Isus, pa ga obrati (Djela apost. IX).

330. — 2. n o n p l u s u l t r a ne dalje od toga. — 10. M u l t a t u l i t i t. d. mnogo je podnosio i uradio momčić, znojio se i zebao; stih iz Horacija (Epist. II. 3. 413.). — 36. o g r a n a k j e d a n i t m a Ovdje tma prema starom slavenskom jeziku znači deset tisuća.

331. — 3. V i š n u u Indâ najviđeniji od bogova. Njegovu povijest nakon utjeljenja kao Rama pjeva znameniti ep Ramayana.

332. — 11. B ä n j â n i su ljudi iz kraja crnogorskoga, koji se opet zove Banjani.

344. — 34. F r a t a r s k a o p o r u k a. Ukaz cara Josipa II., kojim se ukidaju redovi i samostani, što ne naučavaju ili ne dvore bolesnike, izdan je 2. veljače 1782.

346. — 32. L e p o g l a v a (blizu Varaždina), sada kaznionica, negda samostan Paulina, koje je narod zvao bijeli fratri. Taj je red osnovan od sv. Franja de Paula 1435.

346. — 6. s. I s u s o v c i b o j a k b i j u odnosi se na neke zadjevice između ta dva reda. — 26. D e p r o f u n d i s iz dubljine, početak 130. Davidova psalma.

348. — 38. Ignjat Brlić (1795—1855), trgovac u Brodu na Savi otac Andrije Torkvata, izdao je mnogo stvari na hrv. jeziku, pa i djelo Grammatik der illyrischen Sprache (1833, 1842, 1850).

349. — 1. General V u k a s o v i ć Filip, koji je već kao učenik vojničke škole pobudio pozornost carice Marije Terezije, vodio je 1788. kao kapetan četu u Crnu goru, pa se tamo junački ponio. — 3. L j u d e v i t F i l i p, od 1830. kralj francuski, morade 24. veljače 1848. odreći se prijestola. — 13. M e n t o r bio je prijatelj Odiseju i odgajač njegova sina Telemaha. — 18. C i g l a n a i danas se u Zagrebu zove praznina između realne gimnazije i tvornice duhana. — 24. K a p t o l s k a p u r g a r s k a g a r d a bila je četa građana dobrovoljaca. K a p t o l je sijelo nadbiskupa i njegova konsistorija, tu je prvostolna crkva. Negda je to bila općina za sebe. — 27. m o j a k u m p a n i j a i z L a š k e u l i c e. Šenoa se rodio u Vlaškoj ulici i tamo je stanovao. — 33. R i b n j a k zove se ulica za nadbiskupskim vrtom. Negda je onuda tekao potok i bio je ribnjak.

350. — 20. K r e m e n j a r k a je puška, kojoj je prašnik pokrit ocjelnim zaklopom, a na ovaj udara čekić, u kojemu je zapet kremen. Kremen udarajući podigne zaklop i krešući u isti mah iskre zapali prah. Te su puške 1640. uvedene. — 39. k i t a j s k i (kineski) z i d podignut je u 3. stolj. prije Is. za obranu od sjevernih naroda. Dug je kakih 2450 km., visok do 16 m, širok 5—8 m., ima vrata i kule, sada propada.

351. — 9. A k i l i H e k t o r glavni su junaci trojskoga rata, onaj na grčkoj strani, ovaj na strani Trojanaca.

353. — 8. u s k o c i i 22. h a r a m i j e ovdje su neuređene čete krajišničke. — 39. b o m b a r d i r i bili su vojnici, koji su palili bombarde, topove sa otvorom lijevku sličnim.

358. — 28. S o l f e r i n o je selo u talijanskoj provinciji Mantua na jezeru Garda. Tu je bila 24. lipnja 1859. bitka između Francuza i Piemonćana s jedne a austrijske vojske s druge strane.

359. — 8. E n a v a n t naprijed (francuski) — h u r a bojni je poklič naše vojske. — 20 n a o b a l i S e i n e (čitaj Sene). Pariz je na Seini.

363. — 32. P j e n a (njemački Peene) je rijeka, dolazi iz Meklenburga, protječe pruskim Pomorjem i izlijeva se u mali Haff. Na rječici Trebel, koja utječe u Pjenu, ima danas gradić Triebsees. Da to nije Trebuša? — 35. P e r u n je gromovnik u starih, navlastito sjevernih Slovjena. Njegovu sliku u Kijevu opisuje ljetopisac Nestor, koji je umr'o 1114. U nas riječ perunika (Iris germanica) opominje na njega.

365. — 34. P r a u s bio je urednik N e v e n a i u njemu je oglasio Botićevu pjesmu.

357. — 1. S k a d a r na Bojani glavno je mjesto skadarskog vilajeta u turskoj Arbanaskoj. — 5. Torquato Tasso (1544—1595) slavni je talijanski pjesnik. Njegov ep „Gerusalemme liberata“ ugledao je svijet 1581. — Lodovico A r i o s t o (1474—1533) slavni pjesnik epa „Orlando furioso“ (izašao 1516.). — 6. Lord George Noël Gordon B y r o n (čitaj bajrn) (1788—1724) najveći je engleski pjesnik novijih vremena. Njegova su glavna djela „Childe Harold“ i „Don Juan“. — 8. u J a k š i ć e v i h.

Misle se pjesme Đura Jakšića, pjesnika srpskoga (vidi str. 451.). — 33. Drèmovac (ispravnije nego drijemovac) je neka vrsta visibabe (Leucoium vernum).

368. — 11. portik je hodnik s krovom, kojega drže stupovi. — 12. dični panteon je crkva Sta. Croce u Firencama. Taj se grad za Rimljana zvao Florentia, otud ime tim pjesmama. — 16. Kozim je Cosimo de' Medici (1434—1464), prvak u Firencama. Pod vidom privatna čovjeka vladao gradom te ga ukrašavao zgradama, a potpomagao umjetnike i učenjake svake ruke. — 18. Lorenzo de' Medici, prozvan i Magnifico, prvak Firenaca 1469—1492. Bio je i sam pjesnik. — 22. Linardo. Leonardo da Vinci (1452—1519) bio je mjernik i slavan slikar, osnivač milanske škole. — Michel Angelo Buonarotti (1475—1564) jedan od najvrsnijih umjetnika svjetskih. Bio je kipar (Mojsijev kip u crkvi San-Pietro in vincoli u Rimu), slikar (sudnji dan u Sikstinskoj kapeli u Rimu) i graditelj (crkva sv. Petra u Rimu). — 26. Dante Alighieri, najveći pjesnik talijanski (1264—1321), rođen je Firenčanin. Glavno mu je djelo „La Divina Commedia", veličajna vizija, gdje pjesnik prolaz' paklom, očistilištem i nebom, da vidi Boga. — 28. Petrarca Francesco, talijanski pjesnik učenjak (1304—1374), vrstan lirik. „Rime" sadržavaju slavne sonete njegove. Treba znati, da je Dante uskrisio latinski jezik, a Petrarca grčki, i time su osnovali humanizam. — Boccaccio Giovanni (1313—1375), dobio je profesuru u Firencama osnovanu za tumačenje Danteove Božanstvene komedije. Slavljeni učenjak i osnivač talijanske proze, osobito svojom knjigom „Decamerone", zbirkom od 160 novela. — 37. Machiavelli Niccolò (1469—1527), državnik i povjesnik, rođen je Firenčanin, još danas slavan po političkim spisima svojim („Discorsi", „Il Principe"), gdje preporuča neograničenu ali mudru vladavinu bez obzira na moral, jer je mislio, da se samo tako mogu spasiti talijanske države njegova vremena.

369. — 2. Otomalj je brdo blizu grada Jajca u Bosni. Onuda protječe rijeka Pliva. — 8. Đulhisare znači turski: ružin dvor. — 34. Ispravi: Već hrvatka čalmi se ne klanja.

370. — 1. Kònâvli ili Kònâvlje zove se jedan predjel negdanje države dubrovačke: Konávôka je ženska otuda.

371. — 34. sunce na Gnjilama. Gnjile su brežuljak, što Konavle zatvora s mora.

372. — 35. Ognjišar je Prometej, sin Japeta i Klimene, koji je stvorio ljudska tijela od zemlje, i da ih oživi, ukrao Zeusu oganj. No ime Ognjišar znači onoga, koji čovjeku stvara ognjišta pa mu time daje kulturu.

373. — 3. sinovi zemlje (Gaje) i neba (Urana) u grčkom pričanju jesu Titani, među njima Japet, otac Prometejev. — 5. od silna Peruna. Pjesnik ovdje misli Zeusa, sina Kronova, kojega ovdje zove Gladoljet. Zeus je uništio Gigante, koji se ovdje dakle miješaju sa Titanima.

374. — 16. pod sljemenom: pod krovom, u kući. — 17. u bedenu domovina raste: za bedemom ojača grad, diže se domovina

384. — 12. rt Šipak. — 30 Lučica i Jelenščica: izmišljena imena za neki rt i dva gradića u Istri.

388. — 30. Aristotel, grčki filozof (384—322), učitelj Aleksandra Velikoga. Stvorio je logiku, poetiku, prirodopis i metafiziku („znanost o posljednjim razlozima stvari"). — Njegov je učitelj bio filozof Platon (427—447), učenik Sokratov. Pisao je „dijaloge" o svim granama filozofije. Njemu su podloga svega mišljenja „ideje", uzori zemaljskim stvarima. — 32. Marko Tulije Ciceron (106—43) je slavni rimski državnik i govornik, koji se nešto bavio i filozofijom. Lucije Anej Seneka (4 pr. Kr. — 65 po Kr.) bio je pjesnik tragedija i stoički filozof (t. j. pristaša grčkoga filozofa Zenona, kojemu je filozofija nauk za životnu mudrost, krepost najveće dobro).

389. — 2. Papinijan (umr'o 212 po Kr.) i Ulpijan (umr'o 228) su rimski pravnici, kojih su djela od cara Justinijana 533 primljena u Pandekte. — 21. fiziokratička škola tvrdi, da je priroda najviša sila. — 22. bolonjski glosatori. Glose su opaske Justinijanovim pravnim knjigama. Njih je izdao Franc. Accursius, koji je 1260 umr'o u Bologni. — 23. Emile Zola (1840—1902), francuski romanopisac, glavni zastupnik novog naturalizma. — Ivan Turgenjev (1818—1883), slavni ruski novelist, stvoritelj realizma. — 34. Nippel, Stubenrauch, Unger su ugledni profesori prava i tumači Pandekta. — 35. „Liječnički nalaz" je izvještaj liječnikov, što je našao poslije znanstvena stručnjačkoga istraživanja koje stvari. — Sad je jasno, da ovo ne razgovaraju ljudi, nego „akti" u registraturi.

392. — 5. Podgorje kraj od Senja do Dalmacije.

392. — 24. Tityre, tu i t. d.: Titire, ti ležeći pod širokom bukovom krošnjom — početak I. ekloge (pastirske pjesme) Vergilijeve.

401. — 7. mletačko ogledalo. Umjetnička industrija stakla cvala je u Mlecima (na ostrvu Muranu) osobito u 15. i 16. stolj., poslije nje preuze češka i engleska. Ali i sada je ta mletačka industrija još važna. — 15. rokoko, empire, iz trećega decenija 19. vijeka. Tim se označuju razni stilovi u umjetnosti: rokoko se razvio u 18. vijeku iz baroka, voli obilne, nakovrčane oblike i silne cifrarije; empire (čitaj ampir) riječ je francuska i znači carstvo, a u umjetničkoj industriji označuje slog francuske umjetnosti pod Napoleonom I., koji se gdje u čemu vraća staroklasičnim oblicima; u 4. deceniju prošloga vijeka vladao je „Biedermaierstil", trijezan i jednostavan. — 28. lari su u Rimljana kućni bogovi, zapravo obožavane duše pokojnikâ.

402. — 15. suhodinjska gospođa. Vlastelinstvu pjesnikova oca spadala je šuma Suhodinje, po ovoj je pjesnik stvorio taj pridjev.

404. — Varmeđija (madžar. županija) svake se 3 godine obnavlja, t. j. izborom bi se popunila činovnička mjesta. Tako se radi u Ugarskoj još sada. — Cassae praeceptor je blagajnik županijski.

405. — 11. Šabac i Tkalci su gorske visine u Zagorju.

406 — 34. bajram je turski praznik, i to veliki poslije ramazana, mali 60 dana poslije. Turci i našem Uskrsu kažu bajram. — 36. Hridina ovdje vlastito ime jedne gorske glavice.

408. — 1 Salavat se na munari svršio i zaučio sabah. Salàvât je kratka pjesma mujezina s munare, kojom oglašava bajram, pred što će „zaučiti" (pomoliti) jutrenju molitvu sabah.

410. — 27. Zvonimir je tu ime društvu sveučilišnih đaka Hrvata u Beču. Sada ima drugo ime.

411. — 11. bon giorno šiori dobar dan gospodo, talijanski, ali u dijalektu.

412. — 9. Bôduli se (od poruge) nazivaju stanovnici otoka Krka. — 32. „moja zipka stala na slavonskoj Savi", jer se H. Badalić rodio u Brodu na Savi.

415. — 35. Žumberak je kraj na hrvatskoj međi prema Kranjskoj napučen negdanjim uskocima grčko-sjedinjenoga zakona. Hranilović je doduše u Dalmaciji rođen, ali on je unijat, i hrvatski unijati drže Žumberak svojom domajom.

421. — 28. Rijeka Krka u Dalmaciji izvire blizu bosanske međe, ima krasne i jake slapove. kojih se sila već sada upotrebljuje za industrijalne svrhe; kod Šibenika pada u more.

325. — Pred kraljevskom pločom u Baški v. str. 9. Ta je ploča reproducirana u Šurminovoj povijesti književnosti str. 42.

427. — 4. luč mladoga Titana je sunce, a mladi Titan je Hiperion, koji se počesto identificira sa Febom Apolonom. — 23. strofe alkaičke: sama je ova pjesma složena u strofama drevnoga pjesnika grčkoga Alkaja iz Mitilena na Lezbu (živio oko 600 pr. Kr.).

431. — 18. na Manši, na tijesnu Canal la Manche.

432. — 27. Dafina dolazi u našoj narodnoj pjesmi („raslo drvo sred raja, plemenita dafina") a znači lavoriku (grčki δάφνη). — 32. heliotrop. Ovdje se misli heliotropium peruvianum, grm sa cvjetovima tamne boje a jaka mirisa, što ga mi zovemo vanilija.

433. — 27. Tomislav, vladar hrvatski, zavladao je poslije 900., okrunjen za kralja 924. (?) na polju Duvanjskome kod Livna u Bosni. Pobio je dvije vojske bugarske 925. i 927., drugu pod samim carem Simeonom, koji se sa Hrvatskom otimao o prvenstvo na sjevernoj poli balkanskog poluostrva.

438. — 23. dr. Franjo Iveković je kanonik kaptola zagrebačkoga.

441. — 7. sv. Ivan Zlatousti (Johannes Chrysostomus), rođen 247 u Antiohiji, 398 postao patrijarh carigradski, um'ro 407. Slavne su njegove homilije (propovijedi), iz kojih su povađene mudre izreke u Dositejevoj Bukvici.

442. — 33. Tronoša je samostan i rijeka, Loznica mjesto u srezu jadarskom u Srbiji.

443. — 13. Prolegomena i t. d.: predgovor Homeru. — 18. James Macpherson (čitaj Džems Mekfersn; 1736—1796). — 19. galski, goidelski ili gadhelski je narječje jezika celtskoga, što se govori na Irlandu, otoku Manu i u Škotskoj. — 20. Ossian je sin Fingala, junaka irske priče u 3. stoljeću poslije Kr. Kasnija škotska priča zove ga kraljem Kaledonaca na sjeverozapadnoj obali Škotske. Ossian je opjevao djela oca svoga. Tako je bar tvrdio Macpherson, a kako se izgubio izvorni rukopis pa i Macphersonov prijepis, neki ustvrdiše, da je sve to moderna krivotvorina. — 33. Bartolomej Kopitar (1780—1843), Slovenac, činovnik carske dvorske knjižnice u Beču, gdje je umr'o kao prvi kustos i dvorski savjetnik. Glavni mu je rad izdanje djela „Glagolita Clozianus", napisao je predgovor izdanju rheimskog evanđelja (texte du sacre) i dr. On je učenik Josipa Dobrovskoga, „oca slavistike" (1753—1829), njegov je pak učenik Franjo Miklošić (1813—1891), koji je osnovao modernu slavistiku.

445. — 23. Sava Tekelija (1761—1842), obrazovan Srbin, protivnik Vukov, ostavio veliki imetak svoj za siromašne đake srpske u Budim-Pešti (Tökölyanum). — 24. Đuro Daničić (1825 — 1882) izradio je poslije Rječnik iz književnih starina srpskih, složio je kratku ali dobru gramatiku, dodao joj sintaksu, obradio etimologiju jezika našega, pa je udario prve temelje velikom akademičkom rječniku.

447. — 14. John Milton (čitaj Džon Miltn), engleski pjesnik i državnik (1608—1674), pod Cromwellom državni tajnik, 1654 oslijepio. Pisao je vjerozakonske i političke rasprave, a od njegovih pjesama najslavnija je „Paradise lost" (1667) (Izgubljeni raj) i „Paradise regained" (1671) (Raj opet dobiven).

454. — Iz „Istorije raznih slavjanskih narodov". Evo po redu riječi Hrvatu nerazumljive: ninješni sadašnji, kotoruju koju, posobstvujušče pomažući, poščadjenije pošteđénje, djety djècê, bjedi toja bijedê (nevolje) tê, okresni okolni, Ungarom.. suščim kada su se Ugri hvalili plijenom i bili bezopasni, točiju samo, vešč stvar, neudobni nesposobni, uže već, čtetni oštećeni, stud sramota, ašče ako, vospjatili spriječili, jegda kada, Turki Turke, s pročimi s drugima. — 445. korist plijen, polza korist, svidjeteljstvo svjedočanstvo, toježde isto, kromje osim, opit iskustvo, paki opet, vkupježe skupa, opščestvo zajednica, država, kramoljniki buntovnike, idježe gdje, krove svojeja krvi svoje, bregušče mareći, žaleći, trupija tijela, jaki kao, vsja že sija ovo pak sve, blagoutrobniji milosrdan, pohvali it. d. a pohvale ostavimo drugima.

454. — 22. agarjanskoje bezbožije. Agarjani su potomci Hagare, matere Izmaelove. Izmael se uzima kao praotac nekih arapskih plemena, koja su poslije poprimila vjeru Muhamedovu. Agarjani su dakle Turci. — 31. Bonfini Antonio (1427—1502), Talijan, pozvan od kralja Matije Korvina u Ugarsku, napisao tu Rerum ungaricarum decades (sveske ugarske povijesti).

455. — 3. Đuro Zrinski bio je ban 1622—1626. Njega je otrovao Wallenstein (v. Smičiklas Povijest II., str. 138.). — 4 Bakšaj Abraham, ugarski povjesnik, napisao djelo Chronologia de regibus Hungariae (1567).

Iz „pisama". Riječi nepoznate: vsegda vazda, uslaždenije naslada, opit iskustvo, jestestvo narav, blagopolučan srećan, 456, korabalj brod, prepitanije prehranjenje, tresavica groznica, poveli zapovijedaj, celitelni ljekoviti, ozdravljujući, vtori drugi. prile žanije marljivost. — 457. slihvoju s dobitkom, obilato,

spodobivši, udovoljivši, pretprijatije pothvat, naum. — 33. Fénelon (1651—1715), francuski pisac i propovjednik, bio je neko vrijeme odgajač unuka Ljudevita XIV., umr'o kao nadbiskup u Cambraiu. Glavno mu je djelo: Les aventures de Télémaque (Telemakovi doživljaji), kojim prikazuje, kako treba odgajati gospodsku djecu. — 35. Novaković, Simić, Krička: osobe već spomenute u Pismima.

456. — 2. Atonska gora. Sveta gora, Athos, je istočni od tri poluostrva, što nastavljaju veće poluostrvo Halkidiku u Egejskom moru. Na Svetoj gori ima 20 manastira istočnoga obreda (među njima srpski Hilandar) sa kakih 5000 kaluđera, ponajviše Grkâ. Oni plaćaju Turskoj danak i sačinjavaju neku republiku. Negda je tu bilo sijelo znanosti i umjetnosti, zato manastiri i sada imaju vrijedne knjižnice sa starim rukopisima. Sad se bave obrađivanjem vrta i polja i pčelama, a znadu praviti i raspela i svetačke slike. Glavni im dohodak dolazi od poklonikâ.

456. — 5. Grecija je Grčka. — 6. iguman je glavar samostana u pravoslavnih. Riječ je grčka ἡγούμενος. Sv. Petka ime je manastiru u Mainama, knežini između Budve i Crne gore. — 11. Stanjevići mjesto u Crnoj gori. — 15. đakon je prvi stepen svešteničkoga čina (mislimo ovdje pravoslavnoga); đakon pomaže prezvitera (zaređenoga svećenika) kod bogosluženja. — 28. Za magistra, misli se magister theologiae, akademički stepen, koji postoji kod pravoslavnih samo u Rusiji. — 28. Kosovo sada je vilajet (politička provincija) sa glavnim mjestom Prizrenom. Tu je Kosovo polje.

457. — 9. Na Vidov dan. Ova oda ispjevana je u živom jeziku, druga Ko mnje u slavenskom. Slovo ь prepisali smo svuda *je* (bio slog dug ili kratak). — Vidov dan je 15. lipnja. Toga je dana bila kosovska bitka. — 10. Meminisse iuvabit, iz citata: forsan et haec olim meminisse iuvabit (Vergilijeva Eneida I. 203.) — možda će jednom biti ugodno i ovo spominjati. — 13. uvi jaoh. — 19. prsi se volnuju nadimaju. — 22. Ždral zvao se konj Miloša Obilića. — 28. gord ponosan, ohol.

558. — 15. vostorg pregnuće. — 25. Ko mnje samom. Evo prijevoda te slavenske pjesme: „Pomisli, Lukijane, usred zloba, pakosti zvjerskih, u krugu njihovu što bi činio Seneka, što Epiktit. Bezdna nesreće još se neboj: besputni (t. j. bestijelni Bog) te diže! Plaštom zasluga pokrivši se um k besmrtnima ùpravi! Strijele neprijatelja otupjet će, past će nepravedne ruke; njihov će jezik (ili njihova će množina) umuknuti: ti ćeš ostati isti. Zlobom tako neprijatelji napadahu na krepkoga Raića; on pak u slavi žive, a tmina progutnu neprijatelje. Hrabroga Irakla ljuta vojska neprijatelja na nebo uzdiže! Ljuto progonjenim ovdje dolje krasan primjer je on. Evo sudbina tebe potače na laki zadatak: uzletjeti na vrhunac slave ili pasti u vječnu tminu. Bivši nesrećan na putu k slavi iznova se sokòli! Namjeri krepkoj što se ikad ote? Jest u tvojoj duši svesilje, u duhu ti hrabrost, pristupan (je) tebi naravni vrhunac (i pristupne su ti) visine krasote. Koga bozi hoće da uzvise, njemu meću pred noge bezbroj zaprekâ (smetnja, sablazni). Tu pobjeđujući raste. Slave hram iz zaprekâ se uzdignu. Sile tijela, duše, kad se združe iz zapreka, grade stepene k njemu." — 27. Seneka v. st. 519. — Epiktit. Epiktet rodio se je u Frigiji g. 50. po Kr. i dođe u Rim kao rob. Već je tada bio stoički filozof. Poslije je živio slobodan u Rimu, dok ga nije Domicijan car poslao u zatočje. Umr'o je valjda za Hadrijana u Rimu. — 33. misli se povjesnik Jovan Raić. — 35. Irakle je Heraklo, Herkul.

459. — Iz predgovora srpskomu rječniku. Tu se nigdje ne piše h, jer je Vuk ovaj glas tek u Dubrovniku i u Crnoj gori čuo. — 24. Pavao Kengelac, arhimandrit (opat) senđurađski (1770—1834), napisao je Jestestvoslovija (fiziku) 1811 i Vsemirno sbitijaslovije 1821. — 25. jazičnici pogani. — 26. po pravilam babi Smiljani, t. j. po nikakvim, jer baba Smiljana nije napisala gramatike.

460. — 3. Avram Mrazović napisao je Rukovodstvo k slavenstjej gramaticje (1794, 1800).

464. — 11. Iz „Tvrdice". Kir Janja (t. j. gospodar Ivan) je Grk a govori tobože „cincarski" sa primjesama bugarskim i grčkim umecima. — 13. u nestrečna planeta, pod nesrećnom zvijezdom, po astrološkom vjerovanju. — 14. Velizarios. Belizar (505—565) je poznati slavni vojskovođa cara Justinijana. O njemu se priča da je oslijepio i da ga je kći vodila okolo kao prosjaka. — 15. grečesko grčka. — šupu ti palo: srušila se šupa, pojata. — 17. Ročildova obligacija: obveznica bankarske kuće Rothschildove, osnovane u Frankfurtu na Majni, a sad je zastupljena u Beču, Parizu, Londonu i drugda. — 19. Iros bio je prosjak na Itaci, koji se je potukao sa Odisejem, kad se ovaj vratio kući. To nam pripovijeda Odiseja. Onda se Iros kaže uopće prosjaku. — 26. Doksa si o Teos: slava budi Bogu! — 28. saračiku. Siridžik je arsenik pa služi za pravljenje bjelila, kojim si seljanke bïjele lice. — 32. podini se valjda isto što podžini se, džin je orijaš, ovdje možda vampir. — 36. sos vas: bugarski: s vama.

462. — 7. Kaimeno: kleti. — 11. Hidru. Hydra je zapravo vodena zmija, ali lernejska je hidra neman, koju ubije Heraklo. Onda dolazi kao strašilo podzemnoga svijeta, pa pričaju, da je mati Kerbera, troglavoga ili stoglavoga psa, koji čuva ulaz u Plutonovo podzemno carstvo.

463. — 2. Ovdje se misle nosila, kako su bila obična u Evropi još pred sto godina, a sada ih imaju još u Kini i Japanu. — 26. sinu Zana Grbičića. Zan (po mletačkom dijalektu mjesto Gian = Ivan) Grbičić bio je Kotoranin, Crnogorcima znanac i prijatelj.

465. — 36. oblagali jednoga principa, Marino Falieri, koji se ovdje misli, bio je znatan vojskovođa mletački. G. 1354. postade dužd (princip). Uvrijeđen od plemstva htjede ubiti sve senatore i postati samostalni gospodar Mletaka. Ali vijeće to doznade, uhvati Faliera i smakne ga 1355.

466. — 6. misli kazalište.

467. — 23. na naš pazar. Kod Kotora ima prostrana poljana, gdje dolaze Crnogorci i pazare odvajkada. — Ovdje se priča o pelivanima i i čarobnjacima.

468. — 12. Latini isto što i Talijani. — 31. Valijero. Dužd Silvestro Valier vladao je 1694—1700.

469. — 19. princip ovdje isto što dužd.

470. — 8. Sovru providura. Misli se Soranzo, koji je tada u Kotoru, posjedu mletačkom, bio upravitelj (proveditore).

471. — 8. mlidija mjesto mnidijah = mnijah.

472. — 14. Karlovci srijemski, otkle se pjesnik rastaje, jesu na Dunavu.

474. — Vršidba. Na gumnu dobro ubijenu i očišćenu oko stožera se naslaže vršaj, pa konji uza stožer privezani gone se i gaze [illegible] njemu dotle, dok nije iz klasja ispalo sve zrnje.

480. — 14. Ravanj je selo u Srbiji nedaleko naše Mitrovice.

418. — 4. Dubrovčanin Bošković. Ovo je Ruđer Josip Bošković (1711—1787), slavni matematik, fizik i astronom, učitelj matematike u Collegio romano u Rimu, poslije u sveučilištu u Padui, onda „directeur d' optique de la marine“ u Parizu; proveo zatim izmjeru Lombardije. Napisao mnogo znamenitih djela. — 16. u moravskom ključu. Ključ je okuč ili zavoj rijeke, ovdje rijeke Morave u Srbiji. Tu zemlje znadu biti osobito rodne. — 37. višnjevim, višnjikastom bojom.

483. — 8. usred zvezde znači ovdje usred čela. — 13. Šiljer je žarkasto vino po njemačkoj riječi Schieler, bermet je pelunija ili pelinkovac po njemačkoj Wermut. — desétak ili desetina, deseto što se daje vlastelinu ili samostanu.

484. — 4. tutor je skrbnik, ali se ovdje misli tutor crkveni ili crkveni otac. — 5. polijelej je veliki svijećnjak u crkvi. — oko heruvimske t. j. pjesme, koja se počinje „Iže heruvimi“, a pjeva se već u pô liturgije ili službe (u katolika: mise). — Krsno ime kod pravoslavnih, gdjegdje još i kod katolika jedan dan u godini, što ga svaki domaćin slavi, ma bio još kako siromak, krsnim kolačem i drugim jelom i pilom. To je dan kojega sveca (Nikole, Đurđa ili već kojega), pa ga obično slavi sin kako i otac. Ovo je još pretkršćanski običaj. — 13 Kneščić ovdje je seoski knez ili načelnik. — 16. okmetiti znači načiniti kmetom, a kmet je tu seoski sudac. — 28. Toma i Todor pisao je sa titom, to će reći slovom Ѳ iz stare ćirilovske azbuke, prema grčkomu slovu za th. — 29. debeli i mršavi (t. j. tanki jer), stara slova ъ i ь. — 30 uk, ot, ižica, ksi, psi: ȣ, ѡ, ї, ѯ, ѱ, što je Vuk izbacio iz azbuke. — 31. Joakim Vuić (1772—1847) bio jedno vrijeme učitelj pa je napisao puno knjiga za školu i za dječiju zabavu. Organizovao je glumačke družine, s njima je išao po glavnim mjestima, pa je za njih prevodio drame. Mnogo je putovao i putove svoje opisao (Putešestvije po Kroaciji, Slavoniji i Dalmaciji 1826., P. po Serbiji 1828, i dr.) — 36. Krov (krv) slavenski je кровь, a krov na kući кровъ.

485. — 12. voda, „jaže previše nebes“, slavenski: voda, koja (bijaše) poviše nebesa.

487. — 7. Panj-kamen selo u Poborima. Pobori su knežina u Primorju blizu Crne gore. — 14. Sv. Jovan bogoslov branio je božanstvo Isusovo protiv gnostikâ, otuda mu časni pridjevak. — 20. ne pokrade t. j. nas pokrade. Ovdje često dolaze oblici ni, ne, vi, ve = nam, nas, vam, vas. — 22. na Kandiji. Kandija (Kreta) bila je od početka 13. stoljeća u vlasti mletačkoj. Turci osvojiše je ratom, koji je trajao 1645—1669. — 23. Mahmut paša arbanaski mnogo je dodijavao Crnoj gori, dok mu Crnogorci ne uništiše vojsku 1796. — Ovo su davno minuli događaji, ali u Crnogoraca vrlo je živa i trajna tradicija prošlosti. — 24. Svak se je barem po tri put zamijenio: tko je poginuo, prije je najmanje tri dušmana ubio. — 31. pùnje je vino, što se o krsnom imenu daje u crkvu, o proskura (ili poskura) je hljeb za pričešće.

488. — 3. sjekao lâz, t. j. sjekao šumu, da nastane laz ili krčevina. — 9. Kolòvir je brdo u Lovćenu. — 16. Sȍk je u C. g. onaj, koji pronađe lupeža, koji je što ukrao ili drugo kakvo zlo učinio. Kad se kome što ukrade, on objavi, koliko će soku dati sȍdžbinê, a ovaj da se ne omrazi lupežu i da bi se ta stvar tajno svršila, pošalje pouzdana čovjeka (sokȍdržicu), koji će lupežu reći, da netko zna za krađu i neka se miri sa pokradenim. — 17. pô muške glave: dakle bi za „krv“, t. j. ubistvo učinjeno na jednome muškome bilo sto dukata krvnine. Nekada se svaka šteta pa i krv ucjenjivala globom, pa taj običaj nije ni danas svuda prestao. — 23. Budva i Kotor u Primorju, Vir (Vir-pazar) i Crnojevića rijeka mjesta u C. g. — 10. sȕmâjê isto što sȕmâvâ, smišlja. — 13. Lješnjani su stanovnici Lješkoga polja, a ovo je u Crnoj gori. — 19. da kopaju vresove revače. Vrijes je isto što kuš, žalfija, kadulja; korijen rev znači nešto crveno. — 22. kȍljîvo je skuhana i medom začinjena pšenica, što se jede na daći mrtvome. — 31. obísti mjesto obići, a znači pokušati.

490. — 2. božitnje poklade su dan pred božićni post. — 16. uljanik isto što pčelinjak. — 32. da ni rozi ne porastu: da ne izidemo glupi kao marva. — 36. brastvo (bratstvo) su ljudi, što imaju isto prezime i slave isto krsno ime. U C. g. nahija se dijeli na plemena, plemena na bratstva.

491. — 1. dvije vas volje kao kadiju, poslovica. Kadija (sudac turski) negda je Turcima drugačije sudio nego raji. — 19. Senegalja je grad Sinigaglia u Italiji na Jadranskom moru.

492. — 3. Primorsko ždrijelo je klanac, kuda se iz C. g. silazi u Primorje. — 39. u zastavi: u zasjedi.

493. — 2. česa će biti pripojasnice (Patrontasche), strùka je plaid; tko izgubi česu, sramota mu je (?).

494. — 6. Bjeloš je planina u Cucama u nahiji Katunskoj, Soko je brdo u toj planini. — 15. jȕtrenje (jȕtrenja) je rana služba u pravoslavnih.

497. — 28. Neki Krsmanović Paranos bio je onda najbogatiji čovjek u Srbiji.

Dodatak.

I. Stari slovjenski jezik prema hrvatskome.

Slovjenski jezik hrvatskomu je rođeni brat, al je stariji, to će reći, da je u njegovim glasovima i likovima očuvano više starine no u našima. Evo najglavnije razlike između oba jezika:

1. Glasovi. a. Vokali. Osim a, e, i, o, u, r sl. ima još ъ (ŭ), ь (ĭ), ы (y), ѣ (ě), ѧ (ę, čitaj francuski in), ѫ (ą, čitaj francuski on). — U hrv. mjesto ъ, ь dolazi *a* ili ništa: sъ sa, s, dьnь, dьni dan, dani, dni. — Mjesto ы u nas *i*: krыti kriti, sынъ sin. — ѣ je onaj glas, za koji u ikavskom govoru našemu dolazi *i*, u ekavskom *e*, a u jekavskom ije, je, i, e: svѣtъ svijet, sъvѣtъ sávjet, svjèt, bѣlѣgъ biljeg, rѣzati rezati. — ѧ je u nas e, ѫ je u: čѧdo, rѫka čedo, ruka. — l (piše se lъ, lь, kako se piše i rъ, rь) kod nas u slogu bude u, na kraju sloga i riječi o: slъnьce, orlъ, sunce, orao. — b) Konzonanti gotovo su isti. Tek mjesto št, žd kod nas dolazi ć, đ: rešti, mežda: reći, međa.

2. Oblici. a) Imenice. Hrv. jez. ima samo vokalne osnove na o (jelen, selo, polje), a (riba), i (kost). Sl. jez. pored ovih ima i osnove na u (sынъ, gen. sg. sыnu, dat. sg. sыnovi). Umetak ov (sin-ov-i, golub-ov-i) jedini je trag tomu u hrv. — Sl. jezik ima i konzonantske osnove: na v (smokv, nom. sg. smokы), na n (kamen, nom. sg. kamы, imen (nom. sg. imѧ), na s (nebes, nom. sg. nebo), na t (telѧt, nom. sg. telѧ), na r (mater, nom. sg. mati), i za te osnove ima i konzonantska deklinacija. Ta se kod nas izgubila. — b) Zamjenice u sl. imaju posebnu deklinaciju: tъ, ta, to, gen. sg. togo tojѧ, dat. sg. tomu, toji, sklanjaju se dakle slično našima. U sl. dolazi zamjenica i, ja, je, gen. sg. jego, jejѧ, dat. sg. jemu, jeji. I mi govorimo njega, nje, je, njemu, njoj, joj, ali ne poznamo nominativa. U sl. ista zamjenica sa predmetnutim že (iže, jaže, ježe) služi kao odnosna (otьče našь, iže jesi na nebesehъ, koji jesi na nebesih). U sl. ima još zamjenica sь, si, se (ovaj, ova, ovo). Ona se

nalazi u dubrovačkom govoru (saj svit, na sem sviti). — c) Pridjevi neodređeni u sl. sklanjaju se upravo kao i imenice. Određeni imaju posebnu deklinaciju, složenu od pridjeva i zamjenice i, ja, je: novъ, nova, novo — novъi, novaja, novoje, gen. sg. novajego, novъija (mjesto novъi + jeja), dat. sg. novujemu, novѣji (mjesto novѣ + jeji). Hrv. jez. sklanja određeni pridjev po zamjenicama, ali dugi slog (novôga pored tôga) sjeća na složenu deklinaciju. — Sl. pridjev gradi komparativ sufiksom jьs, koji se sačuvao u našim riječima ljepši, lakši, mekši. — d) Glagoli. U sl. ih imade sa prezentskom osnovom na konzonant: jesmь, damь (od dad + mь), jamь (jedem, od jad + mь) vѣmь (znam, od vѣd + mь). U hrv. samo je jedan takov: jesam. Ostali imaju prezentsku osnovu na o, e: plete, kopaje u sl. kao i u hrv., pa se i sprežu dosta jednako. Samo se u sl. 1. lice, sg. prez. svršava uvijek na ѫ (pletѫ od pleto + m), u nas je bilo isto u staro vrijeme (pletu, kupuju); sada dolaze tako još: mogu, hoću, velju, viđu. — Sl. jezik imao je i pasivni particip prezenta (pletomъ, bijemъ) i supin (bitъ). Treba znati, da sl. jezik ima potpuni dual u deklinaciji i konjugaciji, dok je hrv. očuvao samo neke likove u deklinaciji.

II. Ogledi negdašnjega pravopisa latinskim slovima.

1. u Dalmaciji.

a) BVDVCCHI da Diacka slova ſu bila naſsjasta, i izmiſcgljena za Jezik Diacki, ni je cjuddo, da segnimma ne mogu najboglie izrjeti sve rjeci innieh jeziká; za tó oni, koji ſu ſe slusgili Diackim slovima, piſcjucchi u inni Jezik, bili su uſillovani illi glaſiti gnjeka slova Diacka innako nego ſe Diacki glaſe, illi nadovrrichi koje slovo slovima Diackim. I za tá iſti uzrók Piſçi njeſuſe meghju ſobom pogaghjali, slusgecchiſe gnjeki na jedan nacin, a gnjeki na drughi iſtim slovima.

Mikalja, 1649.

b) Gospodhiami dubrovackiem. Svakò kgnigosloſcie hlépi iſnachi svoga obraniteglia. Ove skupnepieſni glasovitieh pisaozaa ſloſgene ù rodnì jeſik netchie véle trudíti ſa dobavitga kadse obarnu prema Dubrovckjem Gospogiami, kojése svojém ne sráme jeſikom, darſgiajuchi ſa istinù, daje najliepsci ſgenski urest svoj dobro jeſik govoriti.

Ant. Kaznačić, 1839.

2. U Hrvatskoj.

a) Dictionar, ili Réchi Szlovenſzke zvexega ukup zebrane, u red poſztaulyene, i Diachkemi zlahkotene Trudem Jurja Habdelicha, Masnika Tovaruſtva Jeſuſevoga, na pomoch napredka u Diachkom navuku Skolneh Mladenczeu Horvatſzkoga, i Szlovenſzkoga Naroda. Zdopuschenyem Gornych. Stampano u Nemskom Gradczu, pri Odvetku Widmanſtadiuſſa M.DC.LXX.

1670.

b) Gozpone! najszì od vezda za naredbu vzemeju, da rajshì drùgomu véruvati, kak szàm zkushati: ovuszèm szì naredbu onda napravil, kada jednomu priatelu nészêm veruval, kadami je lépo govoril, da naj z-pajdàshi mojemi tuliko nedersìm; armê negdé napelyaju, dasze chudil budem.

Toma Mikloušić, 1823.

3. U Slavoniji.

Pokazanye.

Slavonac sikuchi u shumi derva, namirise na iednoga Satyra, skoim ucſinivshi priatelyſtvo, dache od selle zaiedno hoditi, y paidashitise, csovik zovnu Satyra da snyme rucsa, koi dok csovik zgotovi iexek, pripovidi nyemu u vershe lipotu od Slavonye, y ukaza nyezino pervashnye y sadashnye ſtanye, donese prid ocsi slavoncu nyegove fallinge, i ukaza nacſin, kakobi nye iste popraviti mogao.

Antun Reljković, 1762.

Riječi

manje poznate i neobična značenja. (Skraćenice: č. = čakavski, k. = kajkavski, sl. = crkvenoslavenski, t. = turski).

Àkšam t. četvrta molitva turska poslije sunčanoga zahoda
al k. ili
ȁla zmaj, aždaja. Za alu misle da leti i vodi oblake i navodi grȁd na ljetinu
àlâj t. četa, odio vojske u paradi
ȁlat t. konj riđaste dlake
àluga (hàluga) t. provalija, prosjelina
ȁmbâr (hȁmbâr) t. žitnica
anda k. dakle
antèrija t. haljina s rukavima, što se nosi pod fermenom
ar č. jer
ârgutla ručka na krmilu, kojom se upravlja brod (tal. argola)
àršîn t. lakat, rif
àrtija (hàrtija) papir (grč. χάρτης čitaj harti)
àsker t. vojnik, vojska
ȁsprica: ȁspra je najmanji novac turski; tri aspre idu u jednu paru, aspra dakle vrijedi koliko i filir. U srednjemu vijeku bio je to srebrni novac vrijedan 3—4 groša (20—25 filira)
ȁvâz t. glas
àvlija dvorište (grč. αὐλή čit. avli)
aždàja t. v. ala

Bàbâjko, bábo otac
bàdar živ, budan
bàkâlnica t. dućan. Bakal je mali trgovac
bakràčlija t. stremen
bàlčak t. u sablje ili u mača ono, gdje se drži rukom, krsnice
bârka mala lađa bez krova; a i ribar na Savi i Dravi čamac, gdje drži ribu, zove barka (tal. barca)
baškàluk t. posebni imetak muža i žene u zadruzi, osebunjak
bȁt buzdovan (tal. batto)
bèdem, bèden t. gradski zid
batesa gospođa (tal. abbatessa)
batrivost k. smjelost, junaštvo
beteg k. bolest (madž. beteg)
bîrnica škrabica
bjèlika bjelutak
blagočèstije sl. sreća
blagostojànstvo sl. zdravlje, Wohlbefinden
blázniti laskati, milovati
blura neka trava, što raste po

*

barama; kad je suha, usuče se i njom se svašta veže
bljudi imperat. od bljusti č. čuvati
bȍkôr grmić
bȏlčica č. deminut. riječi bol
bòljezan č. bol, bolest
bosil, bosilak, bosio ocymum basilicum
bòstan t. njiva, gdje rastu dinje i lubenice; vrt za kuhinju
bracera brodić pokriven s jednim jarbolom i s veslima (tal. brazzera)
bràšenica brašnjenica, jelo, što se nosi za put
brȁšno č. hrana
bȑčnî vrletni
brijeme č. vrijeme
bȑlog ležaj svinjâ
brȕka poruga, sramota.

Canjek k. krpa
capti č. prez. od captjeti cvatjeti, cvasti
cȅh zbor majstora istoga obrta, esnaf, rufet, od njem. die Zeche
cić, cića, ciječ, cijeća č. poradi
cjelìna cjelica, ledina
ckíljeti škiljeti
cknȉti č. kasniti, docniti
cti: u cti č. u cvijetu
cȕcati nihati
cùnet staklenica tijesna, možda od tal. cunetta.

Ča č. što
čȃlma t. fes i saruk (kapa i omot oko nje), kojima Turci (pa i kršćani u Bosni) pokrivaju glavu
čȁpra u Crnoj gori koža, kožna kesa
čȁrdâk t. sprema za kukuruz
čarnost k. čarolija
čȃs č. čast
čéčati čučati
čedar cedar, kedar (pinus cedrus)
čelèbija t. gospodičić
čemer neka gorska biljka; gorčina (madž. csömör grušanje; neka bolest)
čépati gaziti
čèrjen dimnjak, svod nad ognjištem
čȇs č. čest, sreća
čest st. sreća, kob
čestit srećan
čez k. kroz
či k. ako
čìbuk t. kamiš od lule
čȉča, číka t. stric
číhati cijepati
čȋn č. izgled
činž k. od njem. riječi der Zins, a znači ďaću, što je negda davao kmet vlastelinu za zemlje, koje mu je ovaj ustupio za obradu
čistúnac čistilac
čitati č. štovati
čivìluk t. red čivijâ (klinova), vješalica za haljine
čohàli t. od čohe, suknen
čteti k. čtiti č. čitati
čtovati č. štovati
čuti č. čuvati.

Ćaćko č. ćaća, otac
ćȇf t. volja, ukus

ćènâr t. tanko platno
ćerétati brbljati
ćȉlim t. sag, šarenica
ćìtâp t. knjiga; alkuran
ćȏrda sablja (arbanaski kord)
ćȕrak, ćȕrče t. zobun podstavljen krznom
ćutjenstvo osjećanje

Dȁ č. ali, nego, da i pače i
daj barem
dedeliti priklapati, brbljati koješta
dèmbel t. lijen čovjek
der č. čak
dèrvîš t. turski kaluđer
di, dim, diti č. veli, velim, reći
dijački k. latinski
dikla č. djevojka
dil, dilj, dio č. poradi
dȋljka duga puška
dipli č. gajde
diti č. djesti, nadjenuti
dobrodjetelj sl. čovječnost, humanitet
dȍcno kasno
dohajati č. k. dohađati, dolaziti
dokol, dokoli č. dokle
dòksat t. balkon
dòlamica t. gornja haljina do više koljena, preko koje se pripasuje pojas
dopeljati k. dotjerati, dovesti
dȍrat t. konj smeđe dlake
doteći č. steći
drečen k. valjan
drèmovac, drijemovac cvijet sličan visibabi (leucoium vernum)
drȉjevo, drȋvo č. brod (tal. legno)
drugovja č. drugi put
dugovanje k. stvar
dundar k. četa
dȗndo č. stric
dùnđerin t. drvodjelja, tesar
dupin č. pliskavica (tal. delfino)
dùrbîn t. dalekozor
dùvâr t. stijena, zid
dvȃš č. dva puta
dveri sl. vrata
dvizati č. dizati
dzòra govore Dubrovčani mjesto zora
džàmija t. turska bogomolja
džènet t. raj
džilj č. ljiljan (tal. giglio)

Đèrđân t. ogrlica
đevèrdân t. puška u Damasku načinjena
đȅzva t. rep
đogȁt đógo, konj bijele dlake
đȕbe t. dugačka gornja haljina
đulábija t. neka slatka rumena jabuka
đunđ k. đinđuha, mrđela, Glasperle (madž. gyöngy)

E, er č. jer, da
èspâp t. roba

Falaček k. komad
fenjèrić, fènjer t. svjetiljka, Laterne
fȅredža t. gornja haljina u Turkinja

fȅrmen t. prsluk
fȅs, fȅsić t. kapa, obično crvena, što je nose Turci. Fesić medžidìja je kapa finija, što stoji jednu medžidiju (srebrnu), naše 4 krune.
fȉrale t. plitke cipele crvene ili žute
frava č. gospođa (staronjemački frawe)
fringija k. zastava
fúrda č. ustrišci, Tuchabschnitzel, sirotinja (tal. furda)
fȗsta ormànica gusarski brod (tal. fusta)

Gȃlge k. vješala (njem. Galgen)
gamila dèva, kamila
gȃnka č. zagonetka
gàrbȋn vjètar s jugoistoka (tal. garbino)
gartlic k. vrtić (njem. dijalekt. gartl)
gȃz pličina, brod; staza, nogostup
gdo k. tko
genuti, k. ganuti, maknuti
glagolati sl. govoriti
glubok k. dubok
glumno č. šaljivo
gȏj č. mir
gord sl. ohol
gorko č. žarko
gòstarica boca (grč. γαστέρα)
grubiti č. stradati
gȕda krmača
gȕsa gusari, razbojnici
gȗta ulozi (lat. gutta)

Hàdum t. rob, eunuh
hȃn t. svratište, konak
hàndžȃr t. veliki nož, jatagan
har č. milje
harac, harc k. boj (madž. harc)
harcuvati k. boj biti
hárem t. onaj dio turske kuće, gdje su ženske; slobodni prostor pred džamijom
hasen k. hasna, korist (madž. haszon)
hȁša poricanje
herpauka k. talambas (njem. Heerpauke)
hȉla prijevara
hȉtati č. hvatati
hiža k. kuća (staronjemački hus)
hlenuti č. provreti
hlipiti č. hlepiti, pohlepno tražiti
hman, hmanj k. lud
hoć č. hoćeš
hora č. zemlja (grč. χώρα)
hrȃbar, rabar, vojno, muž
hraniti čuvati
hrblen k.
hȑvȃtka narodna kapa
hustati k. režati
huta, hutica k. koliba (staronjemački hutte)

Ìkona sveta slika (grč. εἰκών)
ìnȃd, ìnȃt t. svađa, kavga
inđiniríti raditi kao inđinir, mjeriti
inoš k. sluga (madž. inas od staroga slovj. junoša)
iskati k. tražiti
isklad č. dispositio, prologus
iskolètati drmajući izvaditi
iskončice č. od početka (?)
ispliti č. iscurjeti

isto č. samo
istoč č. istok, ishod
istom č. najednom
itak k. ipak
izriti č. izreći
izručiti č. izbaviti, k. zagrliti
izvrći č. izbaviti

Jaci, jàcija t. peto klanjanje u Turaka, kasno doba noći
jačine prnje i jačine
jȃjnȋk priganica od jaja
jak č. kao
jati č. uzeti
jazditi č. jezditi, jahati
Jèđupka, muško Jèđupak, ciganin, jer drže, da su cigani došli iz Egipta
jeje k. nje
jȇj, jejina sova
jelinski grčki (grč. Ἕλλην)
jen k. jedan
jer č. da
jestojska č. jelo
jéza jezik, brbljavac
jo k. nju
jograjenec k. mj. ograđenac, zdenac ograđen
jȍk t. ne, jȍk vàlȃ bogami ne
jòrgan t. pokrivač
jur, jure č. već
jȕtrenje rana služba kod pravoslavnih

Kàbur t. grob
kàčara zgrada, gdje stoje kace (za šljive)
kȁćȗn, kaćúnak cvijet = colchicum variegatum (?)
kadífa, kadíva t. baršun, Sammt
kaj k. što
kajmàkȃm t. načelnik
kalàuziti t. pokazivati put (madž. kalauz)
kȁldrma pločnik, tarac (grč. καλόδρομος)
kaldȑmisati pločiti; popločivati
kami, kamik č. kamen
kami jedva
kànȃf dretva, vrvca (možda od staronjemačkog hanef konoplja, ovo od lat. cannabis, grč. κάνναβις)
kàndioce, kàndilo, kanđelo svjetiljka, što visi pred kakvom svetom slikom (lat. candela)
kȁpara je tal. riječ capara
kapìdži t. vratar
kȃrta papir (tal. carta)
kàtȗn ovčarski stan, Sennerei; kraj (tal. cantone)
kàurin je Turčinu onaj, što ne vjeruje Muhameda, osobito kršćanin
kaznàčina č. starješina
kinč k. blago, nakit (madž. kincs)
kip č. k. tijelo (madž. kép)
klapati č. lupati, kucati
klasti, kladem č. metnuti
klobuk č. kacida
kljȗč okuč vode tekućice: moravski ključ je okuč rijeke Morave u Srbiji; hoda kao na ključeve kao na štule ili hodulje
ko č. koje
kobiti č. ureći
kočeto č.
kolèndȃr koleđanin, momak, što pjeva koledu

koludrica opatica, duvna (grč. καλόγερος)
kolunel pukovnik (tal. colonello)
komaj č. k. jedva
komun zajednica (tal. commune)
kon č. kod
kòrâbalj, kòrâb brod
korijèpiti iskorenjivati
koruna k. kruna (lat. corona)
koš zakošar u kolâ
kot k. kao
koteri, kteri k. koji
kragújac kobac, što se upitomi te hvata druge ptice
kranski k. kranjski
krijes č. cikada
krš krhanje
kti č. htjede
kùbe trulo, kupula na crkvenom krovu (tal. cupola)
kučati č. dokučivati, dosezati
kučiti izbočiti (trbuh)
kučma krznena kapa (madžarski kucsma)
kuf č. labud
kŭk stijena
kumpar č. kum (tal. compare)
kušnuti k. poljubiti (njem. küssen)
kŭtao posuda, što se njome grabi voda, sud, kablica
kvărat, kvart mjera od 20 oka (tal. quarto)

Laca k. klas, klip
lăcman od poruge Crnogorac veli Nijemcu i Talijanu (njem. Landsmann)
lăčan gladan
láditi u Slavoniji mjesto hláditi
lakòmija lakomost
lâsi k. vlâsi, kosa
lăstavica, lăstovica ono, što je pod kućnim rogovima te drži sljeme
lastovitost k. vlastitost, svojstvo
lât k. vlat
lèkâr ekavski mjesto ljekar, a znači liječnik
lestor k. istom
ležak k. koji rado leži a ništa ne radi
li č. baš, samo
lidžba oglas
lĭjenka srg, motka, vrljika
lîs č. list
lîsje lišće
lôgor ležaj
lukati, lučem k. gledati, izglédati
lùla t. cijev
lùžina veliki lug, šuma

Ljilj č. slijepi miš
ljubi č. žena, dijete

Măcko derež, klupa, na koju legne onaj, komu se daju batine
magnuti č. mignuti
magnutje k. tren
màhana t. mána, pogrješka
majdački slovenski (Posavci naši Slovencu govore Majdak)
măjde zaista
majgura djevojka
malar k. slikar (njem. Maler)

man, mani č. uzalud
mântala jelo od najboljega brašna slatkim vinom zamiješeno
manjar č. sjekira
mao malen
măštanije sl. sijeri, varanje
mător star (lat. maturus)
meč k. mač
mèčet v. džamija
mehna k. mahovina
mejaš č. koji s kim mèđî, pa i međa sama
meju č. među
melin k. mlin
menten k. kabanica (madžarski mente)
metemtoga k. uto, međutim
metèriz t. zasjeda
meti k. imati
mĕtârluci t. groblje
mèzdra mezgra, sok u žilama drveća
miholj tezga, klupa, na kojoj obrtnik (stolar, tokar, krojač i dr.) svoj posao rade
milati se č. heriti se
mir sl. zid
mir, mirom k. uvijek
mĭsk t. miris, parfum (možda po sredovječnoj lat. moschus), što hodže donose iz Meke
mješnice gajde
mlitati mlitavo hodati
mojstir č. manastir, samostan (lat. monasterium)
mort k. možda
mošti sl. (svete) moći, reliquiae
mraka č. nevolja (?)
mrzeći č. mrzak
mujèzîn t. koji vjernike Turke sa munare zove na klanjanje
munàra minaret, toranj u džamije
mustači k. brkovi (tal. mustacchi)
mušterija kupac
muž k. seljak

Nač (na č) č. našto
năćve korito za kruh, korito za pranje
nadejati se k. nadati se
nâg gô
nahoj č. nahodivši, našavši
nâj k. neka, de
nakra č. talambas (tal. nacchera)
nălijep, nălîp neka otrovna trava
nalukavati se k. zaglédati
naluknuti se k. zàgledati
nàmâz t. neka molitva u Turaka
naprava č.
naprvostavljati k. voljeti
narájiti se naužiti se
nastornik navalnik
nátak na platnu rub išaran već u tkanju
natègača teglica, kojom se vadi iz bačve vino ili drugo
nateščck k. natašte, našte srca
nava brod (tal. nave)
nemški k. njemački
ner, nere č. nego
nesnaga k. gad
nèvêra č. oluja
nič č. nešto
nigdar k. nikad
nigdor k. nitko
nikoko, nikuko č. nekoliko, nešto

nimam, nimati č. nemam, nemati (ne imati)
nimški č. njemački
nis k. nisam
nìska nîz
niš k. ništa
nogári, stalak, na koji se meću naćve, kad se kruh mijesi, ili drva, kada se režu
noriti č. roniti
novela č. komedija, lakrdija (tal. novella)
nravoučitelni sl. etični, moralni
nut k. evo

Obioditi obilaziti (u Slavoniji)
objetati č. obećati
objeti k. ogrliti
òbjužiti se ovlažiti se
obnoreti k. poludjeti
obrov č. graba
ocijèrati ceriti
očivestno k. očevidno
oći č. ostaviti
odàlamiti udariti
odi č. ovdje
odilenje č. oproštenje, oproštaj
odurjavati k. gaditi se
ograditi k. opsjesti, podsjesti
oko č. krug
okolci č. ograda
oli č. ili
òman ivanjsko zelje (inula helenium)
ȍmjera mjera
onada č. onda
općeni č. javni
općiti č. običavati
oplećak kratka košulja
opluti č. teći oko čega
opreg zapreg, pregača
òprho prkosno
opsida č. opsada, podsjedanje
opstraniti k. opkoliti
òpstrijeti opkoliti
optezati č. oklijevati
òpučiti razbiti
orih č. orah
orsag k. država, zemlja (madž. ország)
òrtadžbina društvo t. ortak drug
osinj č. sjena
òstan, òstanj badalj, kojim se gone volovi
ostar, ostro č. jug, južni vjetar (tal. ostro)
osupnuti k. preneraziti, iznenaditi
osveštati sl. posvetiti
ošad č. (v. oći) ostavivši
ošápiti pokriti
otprt č. otvoren
ozoja č. uzalud
ožica žlica

Padela č. tava, tiganj, tepsija, Pfanne (tal. padella)
pahalja hladilo, lepeza
pàjdâš (madž. pajtás)
pak k. paka č. opet
palac palača (tal. palazzo)
pàloš dugačka, upravna sablja (madž. pallos)
pànjega izduben panj, udubak
parjati č. ostaviti (grč. παριέναι)
paròhija sl. župa pravoslavna

pàrok župnik (grč. πάροχος) Katolički (u Slavoniji)
pàstrva kozje i ovčje meso na dimu osušeno
pàtos pod, tlo (grč. πάτος)
peča č. komad (tal. pezzo)
pečaliti č. boljeti
pedèpsati kazniti (grč. ἐπαίδευσα)
pèlun pelen (artemisia absinthium)
peljati k. voditi, goniti
pengati č. slikati (tal. pingo)
perkelati č. govoriti perché (tal. zašto), miješati talijanske riječi u hrvatski govor
pèrvâz t. optok na haljini; atula (Gesims) na zgradi
pet, peti č. pjevati
pifara č. frula, svirala (tal. pifara, piffero)
pinez č. v. pjenez
pîsak u gajda cijev, u koju svirac puše
pjenez sl. novac
pjesnivac č. pjesnik
plavati č. plivati
plebanuš k. župnik (od sredovječne lat. riječi plebanus)
plesati č. gaziti
pléta cvancika (stariji srebrni novac vrijedan 20 krajcara)
plišćati č. pljúskati
plìtica plitka zdjela
pòčasnica zdravica
počet č. početak
počitan č. poštovan
počtovati č. pogostiti
podobati se sl. trebati, dolikovati
podstup k. opsada, podsjedanje
pohit č. žurba
poj č. pođi
pokedobe, pokehdob k. pošto, nakon što
pokladati č. metati, darovati
poko, pokol č. pošto
pokondíriti u rečenici: kad se tikva pokondiri (kondir isto što čaša), kad se niži uzvisi; tako se još veli: kad se opanak popapuči.
pòkonji posljednji
pòkrov krov lađe
polezno sl. korisno
pomen k. razgovor
poni č. dakle
pȍnova popravak
poplun k. pokrivač, jorgan
pòponac slak (convolvulus arvensis)
porebàrkê postrance
posal č. poslanik
posilati č. slati
poskupo č. rijetko
posúknuti se naváliti, gurati se
posvetilišće č. žrtva
pȍsvijet rasvjeta, pòsvjet
póša rubac oko vrata
pošten poštovan
poteći, potezati č. požuriti
pòtok tok, struja
potprt k. zatvoren
potratiti č. potrošiti
povedati, povem, k. kazivati, kazujem
providiti č. kazivati, ispovijedati
pozor č. vid, pogled
požàpkê kao žaba (na četiri noge)
pram č. kosa
praviti č. kazati, reći

predi k. prije
prehajati k. prolaziti
prekamíkati se tužiti se, jadati
prem č. baš, upravo, veoma
prepodoban sl. vrlo častan
prerediti k. prorijediti
prèrušiti se promijeniti ruho
preslačci poslastice
prešestni k. prošli, pređašnji
preštimavati k. poštivati (od lat. aestimare)
preza č. bez
préžati vrebati
pri, prija č. prije
pričati č. početi
prijazan č. prijaznost
prijet č. primiti
prik č. prijek, ljut
priključenje sl. događaj
pripečenje k. događaj
pripetiti se k. dogoditi se
prisnac, prijèsnac kolač od sira i jaja u sredini, a ozgor i ozdo je tijesto
priša, preša č. žurba (tal. presso)
prizlokob č. preveć zlokoban
pȑlj kolac zašiljen
proči sl. drugi
prodečtvo k. propovijed
prozor č. razbor
prug skakavac
prugljica jažica
prùžalo pruglo, zamka
ptilica č. tanka koža, opna
pùtâlj konj putast, koji ima bijelu lisu na nozi
pùto bukagije, kojima se pùtajû konji bud na prednjim bud na stražnjim nogama

Ráholiti se rakoliti se, krakoriti se, o kokoši, kad hoće da snese
rajnčk k. forinta rajnska ili južnonjemačka, uvedena 1754.
rajši k. radiji
ramo rame
raskoša č. zabava
raspinati č. raspinjati
rat gen. sg. rati, negda ženskoga roda, sada muškoga
razbluda č. raskoš
razgubati se od gube izginuti
razma č. osim
razuzúriti se odložiti haljine. Ùzûr znači dokolica. ùzûrka Schlafrock
remeta č. pustinjak (lat. eremita)
renegat (sredovječna latinska riječ) odmetnik, otpadnik
rȉbânje č. hvatanje ribe, ribarenje
rȉt, riti, rijeti č. reći
rȉti, rijem rovati, kopati
rȍklja kao zubun, ali s rukavima; suknja (njem. Rockerl)
rsni jaki (ȓs znači jakost)
ručiti se č. ručati
ruga k. poruga
rùmêlka rumenica, ćenovar, Zinnober
rûsa č. ruža

Sàba, sabah t. Ujutro hodža sa munare uči sabu, t. j. zove na prvu molitvu
saj (gen. sg. sega) č. taj
saki k. svaki
salàvât t., što mujezin sa munare uči na koji praznik

sambeča č.
samohoć od svoje volje
sàrâj t. palača
satvar stvar
sejem k. sajam
senja k. san
senjal č. znak; zastava (tal. segnale)
senuti ekavski za sijevnuti
séša sestrica
shramba k. čuvanje
shustiti č. zgristi
sȉjer siv
sion silan
sip č. svirala
sìrće t. kvasina, ocat
skèla t. prijevoz; lađa za prijevoz
skem k. čim
skip č.
sklènica staklenica, čaša
skorlatiti svezati (u korlat)
skoròjević čovjek, koji se odskora podigao, parvenu
skrȉlj škriljac kamen
skup č. škrt
skúpsti (skubem) čupati
slaje č. slađe
slána mraz; sitni grâd
slarić mjesto gore na stubama
slavic č. slavuj
slàvina čep
slegati č. pročitati (tal. lego)
slovesni sl. rječit: obrazovan
smankat č. nestati (tal. mancare)
snititi č. snijetiti, potaknuti
snočka k. sinoć
sobranje sl. zbirka
sòlârski govore solari iz Primorja, što su dolazili prodavati sô, dakle čakavski

spalnica k. spavaonica
speljati k. stjerati; učiniti
speljivanje k. čin, akt (u drami)
spila spilja, pećina (grč. σπήλαιον)
spovijedalac č. govornik
spražiti (spražu) č. spaliti
spravišće k. sabor
srakivati se k. hraknuti
srčen k. srdačan, od srca: srčan
sȑdâr t. selski starješina
srebȑnjâk mala puška srebrom okovana
stagna č. put, ulica
stôjkê stojeći
stril č. (muškoga roda i nesklonljivo) strijela
strgući č. stražeći (inf. strići, strijeći)
strùga torina (za ovce)
stup č. korak
sučeljávati se stajati sučelice, čelom prema čelu okrenut
sùgrânût, zgrânût, bijesan
suminje č. mišljenje
sviriti č. svirati
svit: na sem sviti na ovome svijetu
svita č. sukno domaće
svrž grana

Šâjka t. (kaik) lađa dunavska, ponton
šâmaladža t. tkanina damast
šámija t. pokrivača, povezača, poculica, ženska kapa
šàrîn, šarac, šaren konj
šèmluk, šènluk t. veselje, zabava

šereg vojska (madž. sereg, četa)
šetuvati k. šetati
škȍlj greben, grebenasti otočić u moru (tal. scoglio)
škornja k. čizma
šoja kreštelica
špijun uhoda (tal. spione)
špot k. pogrda, sramota (staronjem. spott)
štimati k. cijeniti, štovati (lat. aestimare)
štopela č. papuča
šùmâk čovjek, koji živi u šumi; šumast
šùšnjast pun lišća (suhoga?)
šúta koji šuti

Tàbak t. kožar
tàban t. potplat, stopa
tač č. tako
takaj k. također
tàmân t. baš, prȁvo
tanac, tanačac, tančac č. ples (njem. Tanz)
tàraba t. daska za ogradu
tažiti se č. oklijevati
têg posao, rad
tegnuti č. taknuti
tèljiga drvo, o kojemu visi zvono
tèpsija t. tiganj, Pfanne
tèzjâj klupa, na kojoj obrtnik struže, šije i dr.
tija, tja č. odavle
tìmâr t. oprema konjska; blago
tinkati neprestano zvoniti
tipati dirati
tiriti č. tjerati
tiskan č. tijesan
tisknoća č. tjesnoća
tmast taman
toki č. toliki
tòkmak t. mali topuz; lȕda
tokoj, tokoje, tolikoj č. također
tolvaj k. razbojnik (madž. tolvaj tat)
toteka, totu č. tu
tovaruš k. drug
tramuntana č. vjetar zapadnjak (tal. tramontana)
trȁpovijesan bunovan, nerazabran (iza sna)
trata č. poteg mrežom ribarskom (tal. tratta)
trȃtor cvijet amaranthus
traviti č. zaluditi
tretom k. treći put
trg trgovina
trijèba potreba
trȉšlja drvo (pistacea lentiscus)
tȑpeza stô (grč. τράπεξα)
trpiti č. trajati
tȓs č. trst, trska, trstika
trsati lutati (?)
trumbita č. trublja (tal. trombetta)
trzan, trzanca č. tratina
tûcanj zvečak, klatno
tudihtaj k. tamo amo
tuj č. tuđ
tuko č. toliko
tunjez lȕda
túkavski valjda od šale slavonski, jer onuda govore túkar mjestu tû.
turta č. kolač od krušnoga tijesta (tal. torta)

tutako č. odmah, smjesta
tvrdina utvrda

Uba, ubah č. veoma
ubao jama, zdenac
udúnuti ugasiti
uganati č. riješiti, odgonetati
ugárati uzoravati
uhiliti č. prevariti
uimati se, ujimati se č. ne dati se, oklijevati
ujti č. uteći
ùlački kao ulak, (t.) glasnik
ulizu č. uljezem, uđem
ures č. ljepota
urubiti č. oteti
usilos č. sila
ùskošen zlovoljan
ustrađati č. unesrećiti
ȕtamân uzalud
utìšmati se utišati se
uzmnožan, uzmožan č. moćan

Vádati hodati (tal. vado)
vaji k. vas (gen. du.)
vàndrôvka putovanje djetića obrtničkoga po svijetu za poslom (od njem. riječi wandern)
var č. prijevara
varnuti prevariti
vasèlena, vasìona, vasìonî svijet (slovjenski vъseljenaja od grčke riječi ἡ οἰκουμένη [γῆ] zemlja nastanjena od Grka, poslije i od Rimljana: orbis Romanus)
vazeti č. uzeti, htjeti
vazetje č. uzeće, osvojenje
vdreti k. provaliti
veće č. više
vekši č. k. veći
vȅlenac šarenica, šaren sag
veli, velji č. veliki
velmi č. veoma
vem k. znam
vendar k. ipak
vere, verek k. (tako mi) vjere
vȅs t. fes
vešč sl. stvar
vezda k. sada
víće, vijeće, savjet
vȉganj kovačnica
viku č. nikad
vil č. (ženskoga roda i nesklonljivo) vila
vim č. znam
vladika č. gospođa
vlah č. seljak
vlas č. vlast
vlašti isti
vleči k. vući
vmir k. uvijek, (pred komparativom) sve
vre k. već
vred, vreda k. odmah
vrpiti k. vezati
vŕsta neki kamen
vȓša, vršva, vrška koš, kojim se riba hvata, Fischreuse
vsigdar č. uvijek
vsigdi č. svuda
vuhven č. lukav, varav
vujček k. ujak
vušli utekli k. od vujti uteći
vzeti k. uzeti
vzdihanje k. uzdisanje, uzdah

Zabit (zabim) k., zabiti (zabudem) č. zaboraviti
zabitje k. zaborav
zabljusti č. očuvati
zabroždditi zabroditi (riječ od šale), zaći
zač (za č) č. zašto
začinati č. pjevati (lirske pjesme)
zăduha sipnja, asthma
zaganati č. odgonetati, riješiti
zagláviti zakliniti, klinovima učvrstiti
zaio (od zajeti, zajmem) ugrabio
základ č. dar; zalog; blago
zámjeran ugledan
zàoblica na istoku svinjče nazime, na jugozapadu bravče cijelo zaklano i za pèčenje spremljeno
zaprliti zapuhati
zâstava zasjeda
zasve č. premda
zatjecati se natjecati se
zăuza uzica
zàverak ekavski mjesto zàvjerak, psovka
zavleči k. zavući
zbica šiba
zeìtin t. ulje
zenuti proklijati
zestati se k. sastati se
zeznati k. saznati
zevsema k. posve
zgar č. odozgor
zgodati se č. zgoditi se
zibran k. izabran
zled č. bol
zmenkati k. nedostajati, premaći se
zmir k. uvijek
zminiti č. izmijeniti
zopet k. opet
zôr t. sila, silovitost
zrak č. svijetlo
zrčati č. gledati
zŭlum t. sila, nasilje
zvir k. izvor
zvun k. izvana
zvunski k. izvanji, spoljašnji

Žadan č. žedan
žbir redar, pandur (tal. sbirro)
žeja č. žeđa
želize č. željeza, gvožđa, okovi
ži u Dubrovniku poklič, a znači: žij, živ bio
žilj v. džilj
žint, žinti (v. ži) živ mi ti!
žintija (v. žint) živ mi ti ja!
žir č. hrana
žitak č. život
žmehko k. teško
žovica rupa
žvenk k. zveka, zveket.

Imena.

(Broj znači stranicu.)

Berlin, 8.2.1913.

Književni zemljovid.

Dodatak drugom dijelu Hrvatske čitanke za više razrede srednjih škola.

Kajkavci — Čakavci

Štokavci:

I područje govora ikavskog (pomiješana sa ijekavskim).
II područje govora ijekavskog.
III područje govora ekavskog.

Tisak svjetlotiskarskog zavoda R. Mosinger d. d. Zagreb